

OFFICIELL
BERÄTTELSE
ÖFVER
BALTISKA
UTSTÄLLNINGEN
I MALMÖ
* 1914 *

111 8920
Inst. Bst.
650906

OFFICIELL BERÄTTELSE

ÖFVER

BALTISKA UTSTÄLLNINGEN

I MALMÖ 1914

EFTER UPPDRAG AF
UTSTÄLLNINGSTYRELSENS FÖRVALTNINGSUTSKOTT

UTGIFVEN AF
H. FR. AHLSTRÖM
UTSTÄLLNINGENS GENERALSEKRETERARE

D. 2, Bd. 2
ANDRA DELEN
ANDRA BANDET

Nie wypożycza się do domu

410878/2/2

FÖRLAGSAKTIEFÖRETAGETS I MALMÖ BOKTRYCKERI
MALMÖ 1919

Biblioteka Główna
Uniwersytetu Gdańskiego

1100546721

42/143

Björck. a Björsson Stockholm

21.10.46

Diskladok

FÖRORD.

Uti det i december 1915 dagtecknade förordet till föreliggande arbetes andra dels första band uttalade jag den förhoppning, att samma dels andra band skulle kunna utsändas omkring midten af år 1916. Denna förhoppning har emellertid, ledsamt nog, ej kunnat gå i uppfyllelse. Vid angifna tid förelågo i rentryckt skick ej mindre än 21 ark af bandet, men däremot visade det sig omöjligt att då erhålla utlofvade manuskript till redogörelserna för tyska och ryska afdelningarne å utställningen. Först i december månad 1918 erhöll jag manuskriptet till redogörelsen för tyska afdelningen, hvilken tyska kommissariatet förbehållit sig att lämna. Vid personligt besök i Berlin hade det nämligen lyckats utställningsstyrelsens ordförande, landshöfdingen grefve R. Dela Gardie att förmå tyske generalkommissarien Geheimer Baurat H. Mathies att själf hopsätta den utlofvade redogörelsen, då de fackmän, som eljest varit vidtalade att utföra detta arbete, blifvit af olika anledningar, förorsakade af kriget, förhindrade att fullgöra sitt åtagande.

Från Ryssland har det visat sig omöjligt att erhålla någon redogörelse för Rysslands deltagande i utställningen. Jag har därför varit nödsakad att, så godt sig göra låtit, med ledning af i utställningens arkiv förvarade handlingar själf lämna en redogörelse för tillkomsten af den ryska utställningen.

Förevarande bands utgifvande har därefter fördröjts af nödvändigheten af det vidlyftiga tyska manuskriptets öfversättande till svenska och af svårigheter vid tryckningen.

Malmö i oktober 1919.

H. Fr. Ahlström.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING.

	Sid.
Förord	III
Innehållsförteckning	V
Illustrationsförteckning	V
Malmö stads utställning af Knut Dahlberg	689
Malmöhus läns utställning af G. W:son Cronquist och T. Wählin	701
Statens järnvägars utställning af Carl Nordenson	728
Jernkontorets grufutställning af Walfr. Petersson	750
Trafikaktiebolaget Grängesberg—Oxelösund af Hj. Lundbohm	787
Höganäs—Billesholms aktiebolags utställning af G. W:son Cronquist	801
Arsta, Svenska kvinnornas utställning af Signe Laurell	814
Utställningen för eldbegängelse af G. Schlyter	830
Sveriges minuthandlares riksförbunds utställning af John-Ivar Bergsten	848
Svenska bryggareföreningens utställning af föreningens sekretariat	854
Svenska aktiebolaget Gasaccumulators utställning	865
Svenska konsthandverkets paviljong af Erik Wettergren	878
Aktiebolaget Nordiska kompaniets utställning af Theodor Wählin	905
Konstafdelningen af Erik Brolin	929
Danmarks utställning af Fredr. Riise	973
Ryssland på Baltiska utställningen af H. Fr. Ahlström	1025
Tyskland på Baltiska utställningen af Geheimer Baurat H. Mathies	1051
Werdandibunds utställning af Otto Liesheim	1119

ILLUSTRATIONSFÖRTECKNING.

	Sid.		Sid.
Från fältet för enskilda paviljonger.....	X	Malmö stads utställning. Interiör från	
Plan öfver Malmö stads utställning	691	stora salen	695
Malmö stads utställning. Entrén	692	Malmö stads utställning. Elektricitets-	
Malmö stads utställning. Stora salen		verket	696
(från kupolsalen)	693	Malmö stads utställning. Allmänna sjuk-	
Malmö stads utställning. Stora salen		huset	698
(från entrén)	694	Malmö stads utställning. Kupolsalen ..	700

	Sid.		Sid.
Plan öfver Malmöhus läns utställning ..	703	Modern lafve af järn samt sofringsverk	
Entrén till Malmö stads och Malmöhus		Grängesberg	768
läns utställningar	704	Malmvaskning och plockning vid Klack-	
Solnedgång öfver Kullen. Diorama af		bergsfältet, Norberg	772
Herman Österlund	705	Plockband, Riddarhyttan	773
Landstingssalen med bondetågsfanorna..	706	Magnetisk separator, Gröndals typ V ..	776
Interiör från landstingssalen	708	Malmficka vid Vikersviks station. Dal-	
" " "	710	karlsberg	778
Malmöhus läns utställning. Gårdsinteriör	711	Grängesberg. Müllers lafve och separe-	
Arkadparti	712	ringsverk	788
Trelleborgs utställning	713	Gellivare malmberg. Öppna grufvallar i	
Landskronas utställning	716	Kung Oscars grufva	792
Helsingborgs utställning	718	Kiirunavaara malmberg samt en del af	
Eslöfs utställning	720	Kiiruna samhälle	794
Lunds utställning	721	Narvik. Stora malmlastningskajen och	
Ystads utställning	726	bolagets ängare "Sir Ernest Cassel"	796
Gårdsinteriör från Malmöhus läns ut-		Grängesbergsbolagets och Luossavaara-	
ställning	727	bolagets exportvägar	798
Snälltågslokomotiv Litt. F.	728	Grängesbergsbolagets afdelning på Bal-	
Öfversiktsplan öfver Statens järnvägars		tiska utställningen	800
utställning	730	Höganäsverkens utställning. Entrén ...	802
Interiör från järnvägshallen, norra delen	732	" " " Interiör ..	803
" " " södra delen	733	" " " Interiör ..	804
" " "	735	Schematisk framställning af kinematogra-	
" " "	736	fen	806
Statens järnvägars utställning i det fria,		Höganäsverkens utställning af keramik..	807
sedd söderifrån	738	Höganäsverkens utställning. Eldfast tegel	808
Statens järnvägars utställning i det fria,		" " " Kolelektroder	809
sedd västerifrån	742	" " " Järnsvamp ..	810
Statens järnvägars utställning i det fria,		" " " Terassen ..	811
Ställverkshuset	743	" " " Rörmontern..	812
Statens järnvägars utställning i det fria,		Diorama öfver Höganäsverken	813
Banvaktsstugan	745	Årsta från utställningsparken	815
Statens järnvägars utställning i det fria	746	Årsta. Trädgårdsanläggningar	817
Elektriskt framfördt malmtåg	749	" Entrén	818
Jernkontorets grufutställning	750	" Fredrika Bremer-förbundets ut-	
Grafiska tabeller m. m.	758	ställning	819
Genomskärning af Idkerbergets gruffält.		" Sociala afdelningen	820
Fotografier från grufvor m. m.	759	" Plansch från den yrkesstatistiska	
Bergborrmaskiner. — "Grufvan" (ex-		afdelningen	821
teriör)	760	" Plansch från den yrkesstatisti-	
Modell av lafve, skrädhus, sofrings- och		ska afdelningen	822
anrikningsverk vid Våghalsgrufvan..	761	" Matsalen	824
Grafiska tabeller. Ingång till "Grufvan"	762	" Salongen	825
Väggstrossning med bormaskin samt		" Lös- och skrifrum	826
lastning från sula. Blötberget.....	763	" Biblioteket	827
Modern ortdrifning. Idkerberget	764	" Öfre hallen	828
Lafve och skrädhus af äldre typ. Danne-		Konsthallssjön med konsthallen, Wer-	
mora	765	dandibund och Baltiska templet ...	831
Lafve, grufstuga och maskinhus. Stripa..	766	Baltiska templet	833
Modern lafve af trä och skrädhus. Dal-		Plan och längdgenomskärning af Baltiska	
karlsberg	767	templet	835
		Entrén	836

	Sid.		Sid.
Förgården	837	Föreningen konsthantverk	887
Förgårdens pelargångar	838	Kyrkogård. Föreningen konsthantverk	888
Det inre af förrummet	839	Teservis af John Färngren	889
"Dödens sal"	840	Stengods af Andersson & Johansson ...	890
"Lifvets sal"	841	Föreningen Jemtlands konsthantverkare	891
Stockholms stads och svenska likbrän-		"Jubmel vänder jorden", gobelin af Os-	
ningsföreningens utställningar	842	sian Elgström	892
Modell till krematorium i Helsingborg ..	843	Svenska slöjdföreningens kollektivutställ-	
Berlinerföreningens och staden Dresdens		ning	893
utställningar m. m.	844	Skärm i haute-lisse af Annie Frykholm	894
Urnrädgård	845	Altare med "Klostersöm" af Maja Alvin	894
Urnlund	846	"Det heliga vinet", väggbonad af Inge-	
Takdekoration i "Lifvets sal"	847	borg Wettergren	895
Sveriges minuthandlares riksförbunds ut-		Eldhundar i järn af Petrus Forsberg ..	896
ställningspaviljong	849	Fruktskål och bonbonnière af Olga Lan-	
Den gamla saluboden	850	ner	897
Den moderna butiken	852	Dörr af Ossian Elgström	898
Svenska bryggareföreningens paviljong..	855	Nattvardskärl af Osvald Almqvist och J.	
Interiör från förrummet.....	856	Ängman	899
" " "	857	Starkeldsgods af Anders och Bess Wissler	900
" " "	858	Keramik af Tage Zickerman	901
Interiör från laboratoriet	859	Bokband af Eva Sparre	902
" " "	860	Adress, textad af Eivor Hedvall	903
" " "	861	Linnestore af Maja Sjöström	904
" " "	862	Nordiska kompaniets utställning	905
Svenska bryggareföreningens paviljong ..	863	Möbelgrupp med textilarbeten af A. Sutt-	
Interiör från Gasaccumulators och Lots-		hoff m. fl.	907
styrelsens utställning	866	Grupp med textilarbeten af A. Sutthoff	
Interiör från Gasaccumulators och Lots-		m. fl.	908
styrelsens utställning	867	"Hyacinther och narcisser", väggbonad af	
Aga-klippapparat	868	Annie Frykholm	908
Aga-solventil	869	Möbelgrupp och textilarbeten. Väggbona-	
Aga-fyr	870	den "Skogssnåret"	909
Östra fyren i Malmö hamn	871	Italienskt spetsbroderi af H. Lilienberg..	909
Almagrundets fyrskepp med aga-belys-		"Madonnans rosengård", bonad af Agnes	
ning	871	Sutthoff	910
Aga-boj	872	"Vineta", bonad af Agnes Sutthoff ...	910
Aga-ljus- och ljudboj med automatisk		"Paradiset", sydd bonad af Agnes Sutt-	
undervattensklocka	872	hoff	911
Aga-fyr vid Panamakanalen	873	Belysningsarmatur	912
Infartssemafor, försedd med aga-blinkljus	873	Matsal af D. Blomberg	914
Försignal med aga-blinkljus	874	Matsal af A. Elison	915
Aga-militärsignallykta	875	Matsal af A. Nordenborg	916
Automobil med aga-belysning	876	Herrum af D. Blomberg	917
Motorbåt med aga-belysning	877	Herrum af A. Elison	918
Handarbetets vänners utställning med		Sofrum af C. G. Nystrand	919
gobelinen "Sjärens vandring", komp.		Herrum af L. I. Wahlman	920
af Ossian Elgström	881	Hall af C. Westman	921
Väfd porttjär af Carin Wästberg	882	Hvardagsrum af C. Bergsten	922
Mässhaken "de fem heliga sären", komp.		Hvardagsrum af C. Bergsten	923
af L. I. Wahlman.....	884	Konsthallen	929
Nya A.-B. Svensk konstslöjdtställning		"	931
S. Giöbel. Möbel af Alf. Wallander	885	Från skulpturhallen	933

	Sid.		Sid.
Från skulpturhallen	935	Interiör från skogsutställningen	1019
Bruno Liljefors' utställning	937	Grönlandsutställningen	1020
Carl Larssons "	939	Danmarks utställning	1021
Anders Zorns "	941	Ferdinand Bobergs första skiss till ryska utställningspaviljongen	1025
En vägg i Prins Eugens sal	943	Rysslands utställningsbyggnad, plan ..	1027
Oscar Björcks utställning	945	Ryska utställningspaviljongen	1029
Anna Bobergs "	947	Ryska kommissariatet	1030
Gustaf Fjæstads "	949	Centralrummet med ryska balalajkaor- kestern	1031
Svenska expressionisternas utställning ..	950	Konung Gustafs besök å ryska utställ- ningen	1033
Carl Milles' "	951	Bröderna Nobels utställning	1036
Arkadgång vid konsthallen	952	Prowodniks utställning	1037
" " "	953	Treugolniks utställning	1040
Från danska måleriutställningen	956	Ryska landtbruksministeriets utställning af skogsprodukter	1041
" " skulptursalen	957	Utställning af rysk hemslöjd	1044
Från tyska konstutställningen	958	Utställning af ryska textilvaror	1045
" " "	959	Från ryska utställningen	1046
Max Liebermanns utställning	960	Astras utställning	1047
Plan af konsthallen	962	Väggmålning i Stahlwerksverbands sal..	1051
Från ryska konstutställningen	964	Tyska utställningsbyggnaden	1053
" " "	965	Spåranordningar inom tyska utställnin- gen	1058
Från finska konstutställningen	966	Konstruktionsritning	1059
" " "	967	Tyska legationen och kommissariatet med dess bitråden å utställningen..	1061
Tesalongen i konsthallen	968	Konung Gustaf i Stahlwerksverbands utställning	1063
Plan öfver Danmarks utställning	976	Plan af Tysklands utställning	1064—65
Danmarks utställningsbyggnad	977	Stora vestibulen med trappuppgången..	1076
Hufvudportalen	978	Cadinen-salen	1077
Dörrparti vid hufvudingången	979	Gård inom tyska utställningen	1078
Interiör från förhallen	981	Från festsalen	1079
Parti från förhallen	982	Tyska restauranten	1080
Dörrparti i förhallen	983	Fotografi och reproduktionsteknik	1081
"Kongeværelset"	986	Finmekanik och optik	1082
Generalkommissariens byrå	989	Från utställningen för landtbruk	1085
Konstindustrihallen, sedd från förhallen	991	Linoleumsutställningen	1091
Konstindustrihallen	993	Utställningen af närings- och njutnings- medel	1092
Inre gården med Köpenhamns stads ut- ställning	996	Automobilhallen	1096
Interiör från Köpenhamns stads utställ- ning	998	Från maskinhallen	1098
Interiör från danska hallen	999	" "	1099
Konungarnes af Sverige och Danmark besök på utställningen	1000	" "	1100
Konung Gustaf och konung Christian bese skogsbruksutställningen	1001	Från stålgården	1101
Inre gården	1002	Från Stahlwerksverbands utställning..	1102
Den kongelige Porcelainsfabrik	1003	" " "	1103
Bing & Gröndahls utställning	1005	Fried. Krupp A. G. utställning	1105
Köpenhamns fajancefabrik	1006	Från tyska järnvägshallen	1110
Interiör från maskinhallen	1008	" " "	1111
" " "	1009	Järnvägsutställning i det fria	1112
"Poremetal" m. m.	1012		
Jakt- och skogsutställningarna	1015		
Interiör från jaktutställningen	1016		
Exteriör från skogsbruksutställningen..	1017		

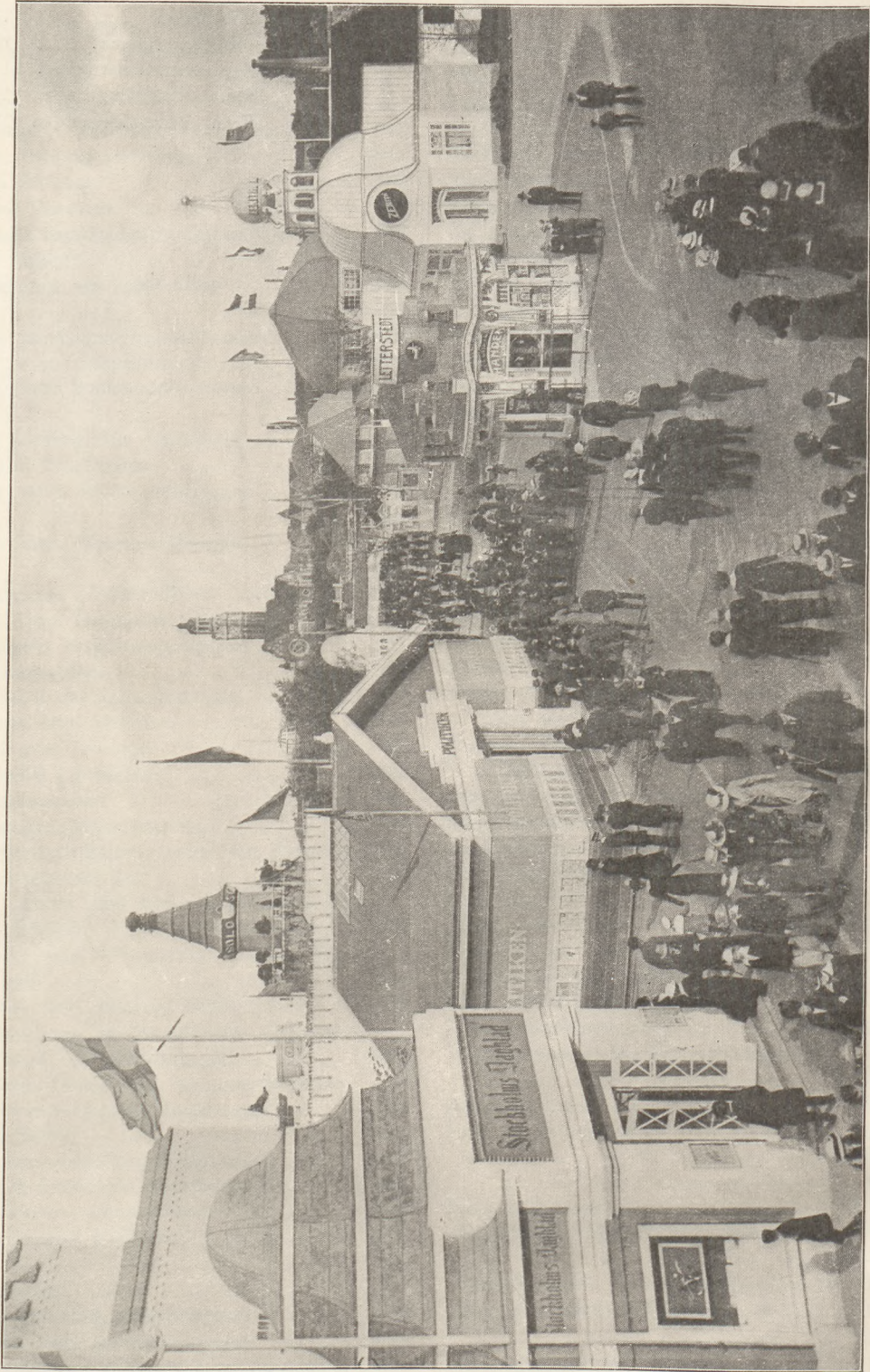
ILLUSTRATIONSFÖRTECKNING

IX

	Sid.		Sid.
Från vattenbyggnadsutställningen	1113	Werdandibund. Vestibulen	1121
Utställningsbyggnad för värmeteknik och mosskultur	1116	” Biblioteksrummet	1122
Uteservering framför tyska utställnings- byggnaden	1117	” Representationsrummet	1122
Werdandibunds utställningsbyggnad .	1120	” Stora utställningshallen	1123
		” Från konstafdelningen	1124

FRAN FÄLTET FÖR ENSKILDA PAVILJONGER.

SVERIGE

SPECIALUTSTÄLLNINGAR

MALMÖ STADS UTSTÄLLNING.

AF KNUT DAHLBERG.

Det torde få anses såsom särdeles naturligt, att vid en större allmän utställning — om ock densammas planläggning icke i öfrigt medgifver expositionens ordnande enligt ortssynpunkter — den närmaste bygden och framför allt den stad, inom hvilken utställningen är förlagd, beredes tillfälle att på ett särskildt samladt sätt framträda.

Att vid Baltiska utställningen åtgärder i sådant syfte skulle vidtagas, ansågs, åtminstone såvidt Malmö stad anginge, redan från början vara själfklart. Frågan härom upptogs våren 1912 af stadens drätselkammare, som för stadsfullmäktige framlade förslag till en Malmö stads specialutställning, afseende att belysa stadens utveckling och ståndpunkt i kommunala och sociala hänseenden. Drätselkammaren framhöll därvid, att en sådan utställning borde blifva å ena sidan till gagn för staden själf och dess medborgare, hvilka finge ett enastående tillfälle att hämta kännedom om sin stads historia och nuvarande tillstånd, samt å andra sidan af intresse för de massor af främlingar, som komme att i anledning af den allmänna utställningen besöka och i följd däraf stifta bekantskap med staden. Det erinrades, att äfven från Baltiska utställningens ledande håll ansetts naturligt, att staden skulle på dylikt sätt framträda, och att arkitekten Boberg i sina programritningar utgått från, att så skulle ske. Han hade i dessa ritningar gifvit stadens kommunala utställning en synnerligen förnämlig plats omedelbart innanför stora entrén, i det han ansett det passande, "att värden på stället redan vid ingången mottog gästerna". Angående de af utställningsstyrelsen erbjudna lokalerna och deras uppförande, hvilket skulle af staden bekostas, upplystes, att lokalerna vore belägna vid östra sidan af den förgård, som följde omedelbart efter stora entrén, förmedlande nedgången till centralgår-

den. Lokalerna vette således med ena sidan mot nämnda förgård och med andra sidan mot utställningens nöjesfält. Eftersom förgården vore belägen i jämnhöjd med viaduktens högsta plan, vore den byggnad, i hvilken lokalerna inrymdes, så anlagd, att den mot gården framträdde såsom en envåningsbyggnad, hvaremot dess verkliga karaktär af tvåvåningsbyggnad visade sig, då den såges från nöjesfältet. Det vore byggnadens öfre våning, som vore afsedd för Malmö stads utställning. Enligt ett af utställningsstyrelsen med firman Frans Andersson & C:o i Malmö uppgjort aftal hade firman åtagit sig att uppföra byggnaden för en entreprenadsumma af 38,480 kronor. Då emellertid staden icke borde bekosta mera än öfre våningen, där dess utställningslokaler skulle ligga, hade kostnaden för byggnaden sålunda fördelats, att på öfre våningen skulle komma ett belopp af 20,880 kronor. De i denna våning belägna lokalerna skulle komma att innehålla c:a 1,400 kvadratmeter, fördelade dels i en månghörnig sal och dels i åtskilliga större och mindre rum, hvilka genom väggars anbringande tämligen efter behag kunde till antal och storlek ordnas efter behovet.

Med godkännande af drätselkammarens hemställan beslutade stadsfullmäktige den 14 juni 1912, att en Malmö stads utställning skulle anordnas samt anslo för byggnadens uppförande det erforderliga beloppet af 20,880 kronor. Åt en kommitté af sju personer uppdrogs att uppgöra plan för utställningen och vidtaga nödiga åtgärder för densammas förverkligande. Till ledamöter af kommittén utsågos öfverläkaren Fritz Bauer, ordförande, rådmannen Knut Dahlberg, hamningeniören Sune Engström, fabriksidkaren Ernst Kruse, konduktören Carl Lovén, byggnadschefen Edw. Sjögreen och ingeniören Ivar Wendt.

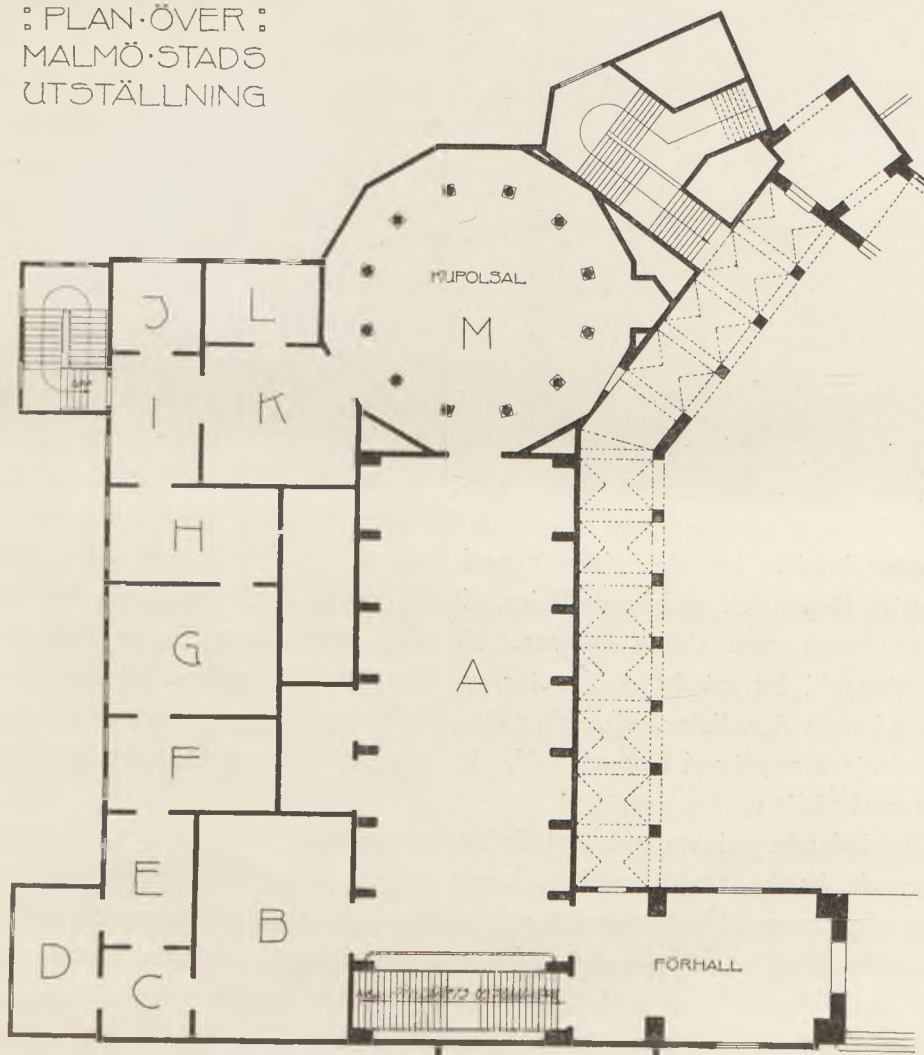
På kommitténs anmodan åtog sig stadsarkitekten S. Sörensen uppdraget att vara utställningens kommissarie.

Vid planläggningen af sitt arbete utgick kommittén från, att utställningens specialafdelningar borde i flertalet fall hufvudsakligen bekostas af utställarna själfva eller således af stadens kommunala verk och inrättningar samt de föreningar och andra, hvilka komme att i utställningen delta, medan anskaffandet af utställningsföremål af mera allmänt historiskt intresse eller som icke anorledes kunde erhållas, inredandet och dekorerandet af utställningslokalerna samt vakthållning och andra utgifter under utställningstiden borde bekostas från ett åt kommittén beviljadt anslag. Stadsfullmäktige, som godkände denna uppfattning, anslo åt kommittén till bestridande af dess förenämnda utgifter sammanlagdt 17,000 kronor. Kommitterades räkenskaper utvisa, att af detta anslag åtgått 15,118 kronor 39 öre.

Sedan Malmöhus läns landsting beslutat anordnandet af en särskild utställning för landstingsområdets landsbygd och städer, upptogs omedelbart förhand-

lingar mellan Malmö stads och länets kommitterade med ändamål att uppnå största möjliga samverkan mellan de båda utställningarna. Länets utställning förlades i lokaler, som utgjordes af en del af bottenvåningen under stadens utställning och en öster om densamma utförd tillbyggnad. De tvenne utställnin-

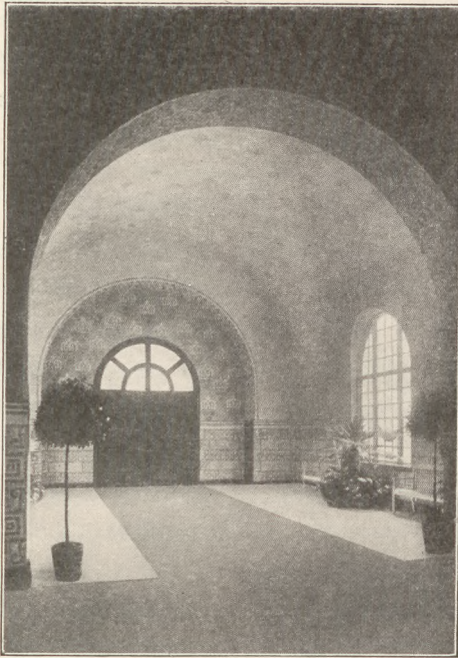
PLAN ÖVER:
MALMÖ STADS
UTSTÄLLNING

garna erhöilo gemensam hufvudingång och kommunicerade med hvarandra genom två särskilda trappor. Att detta intima förenande af de till sin natur hvarandra så närstående utställningarna lände dem båda till största båtnad, torde vara säkert.

Med undantag af de smärre ändringar, hvartill gemensamheten med länsutställningen föranledde, blefvo stadens utställningslokaler uppförda i enlighet

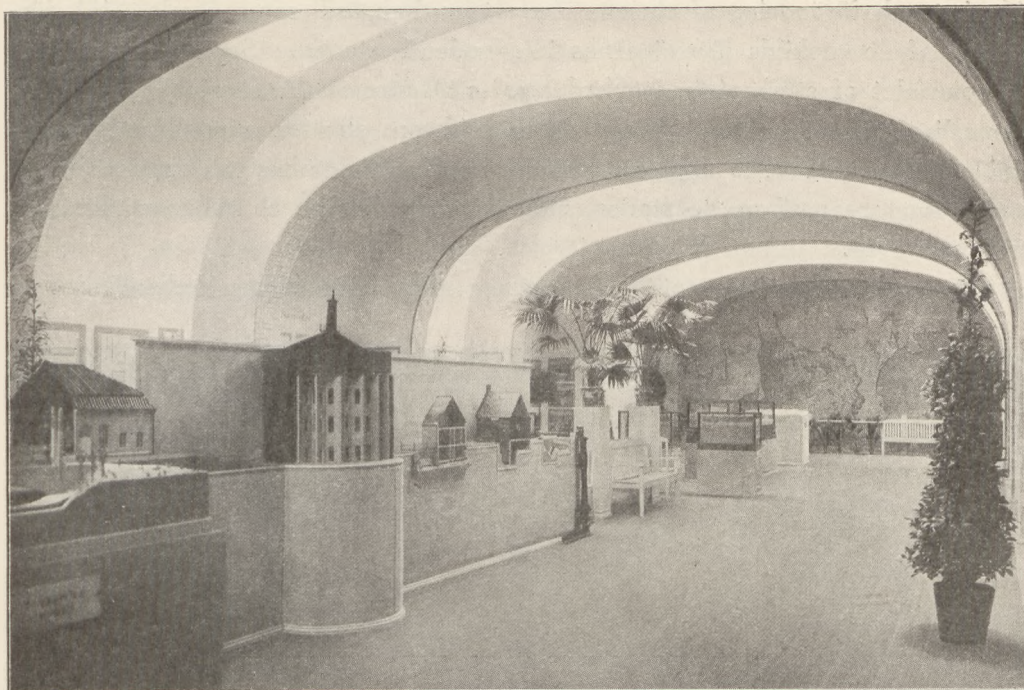
MALMÖ STADS UTSTÄLLNING. ENTRÉN.

med den från början uppgjorda planen. De utgjordes af ett större och tio mindre rum, alla uteslutande afsedda för exponerande af utställningsföremål, samt dessutom af den tolfhörniga kupolsalen, Malmö stads solena mottagningsrum. Undantagandes det sistnämnda, hvilket på särskildt sätt utsmyckades, erhöles rummen i allmänhet en enkel, homogen utstyrelse. Väggarna bekläddes med väf, målad i diskreta blåviolettera och gula färgtoner. Golvven belades med bastmattor i brunaktig färg. Vissa af rummen, särskildt förhallen och A-salen, voro prydda med levande växter och försedda med hvilsoffor.

Hvad utställningsföremålen angår var särskild vikt lagd på tydlighet i

framställningen. De statistiska uppgifterna åskådliggjordes medelst diagram i kraftiga färger och med breda linier, ofta äfven i form af figurer, hänförande sig till det ämne, som skulle belysas. De allra flesta fotografierna utgjordes af förstoringar i format $0,5 \times 0,7$ meter, uppfästade på compoboardskifvor och omgifna af enhetliga lister. De plastiska modellerna voro uppställda på plintar af för betraktandet väl lämpad höjd. Vid hvarje bild och föremål var anbragt skylt med nödig upplysning.

En ledande princip vid utställningens ordnande var, att i hvarje särskildt hänseende borde, såvidt möjligt, kunna på ett och samma ställe studeras ej endast det nuvarande tillståndet och planerna för framtiden utan ock den historiska utvecklingen. Äfvenledes hade vid specialutställningarnas fördelande i de olika rummen den synpunkten iakttagits, att den besökande borde under en enda fortgående vandring kunna på ett metodiskt sätt bilda sig en allsidig föreställning om samhället. Fördenskuld lämnades först i A-salen en framställning af själfva stadsbilden, därefter behandlades i samma rum de till densamma sig omedelbart anslutande ämnen: gator och vägar, vattenledningar och aflopp samt hamnen. Så följde de öfriga tekniska verken, så småningom med allt starkare betoning af den hygieniska synpunkten, till dess slutligen den egentliga hälso- och sjukvården vidtog, föregången af och förenad med framställningar angående fattigvård, barnavård och skolväsen samt efter omständigheterna kom-

MALMÖ STADS UTSTÄLLNING. STORA SALEN (FRÅN KUPOLSALEN).

pletterad med en serie utställningar angående hvarjehanda sociala och humanitära företag af dels kommunal och dels privat natur.

Da Baltiska utställningen den 15 maj 1914 uppslog sina portar, stod Malmö stads utställning, ej minst tack vare dess kommissaries oförtrutna arbete, fullt ordnad och färdig.

Genom utställningens hvälfda, vackert dekorerade förhall inträdde den besökande omedelbart i den stora *A-salen*, hvars närmaste kortvägg, ofvanför nedgången till länsutställningen, var helt fylld af en på väggen konstnärligt målade karta öfver Skåne, medan å borte kortväggen befanns ingången till kupolsalen.

Den utställning, som först fångslade uppmärksamheten, åskådliggjorde stadsområdets planläggning och utveckling. Stadskartor från 1500-, 1600-, 1700- och 1800-talen tillåto åskådaren att följa stadsbildens förändring under seklerna, medan dess nuvarande gestaltning och afsikterna för framtiden blefvo förklarade genom en rad af olika framställningar. Främst märktes de större och mindre totalkartor, å hvilka voro inritade stadsingeniören major A. Nilssons under åren 1907—1913 utarbetade förslag till stadsplan för stadens hela område. Vidare kartor, upptagande det under år 1913 godkända förslaget till ut-

vidgning och förändring af statens järnvägars bangård samt förslag till förändring af de enskilda järnvägarnas inledande i staden. Speciella delar af stadsområdet af större intresse hade gjorts till föremål för särskild behandling. Synnerlig uppmärksamhet tilldrog sig härvid en plastisk modell af stadsingeniör Nilssons år 1906 uppgjorda stadsplan för Malmöhus' slottsområde. Å tvenne kartor angåfvos de staden själf tillhöriga delarna af stadsområdet åren 1850 och 1914.

Stadens gatu- och vägnät, dess parker och planteringar behandlades af

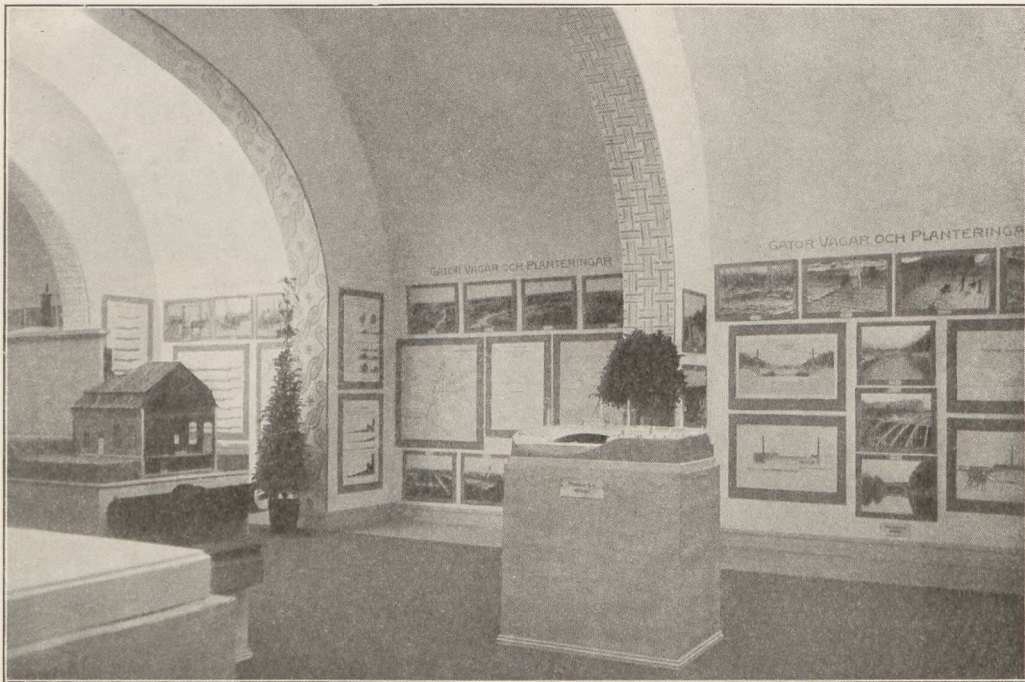
MALMÖ STADS UTSTÄLLNING. STORA SALEN (FRÅN ENTRÉN).

byggnadskontoret från olika synpunkter. Denna afdelnings största föremål, alltför skrymmande för att rymmas inomhus, hade placerats i arkaden längs salens yttervägg: en modellerad sektion i naturlig storlek af Södergatan mellan Skomakaregatan och Gustaf Adolfs torg. Sektionen var tagen tvärs öfver gatan, ägde ett djup af 3 meter samt visade gatubeläggningen och därunder liggande ledningar för gas, vatten, aflopp, telefon, elektriskt ljus och kraft. Bredvid sektionen var utställd en samling prof på gatsten m. m.

Å en serie af kartor och diagram åskådliggjordes gatu- och vägnätets utsträckning och olika beskaffenhet, olika anordningar för stensättning, normalsektioner för ledningars placering i gata, gatubevattningen, kör- och gångtrafikens storlek och växlingar, kostnaderna för gatuarbetena m. m. Den under

1913—1914 byggda Parkbron, en armerad betongbro om 16 meters bredd i ett spann om 24 meter, var framställd, bl. a., i modell i skala 1 : 50. En större samling fotografier visade arbetsmaskiner, gatuarbeten under utförande, gatuvyer af särskildt intresse samt bilder från de offentliga parkerna och planteringarna.

Vattenledningsverket med anor från 1500-talet gaf en antydning om sin ålder genom uppvisande af en af de trästockar, hvilka tjänstgjorde såsom vattenledningsrör i det gamla Malmö. Vidare framvisades ett antal äldre och nyare brandposter och vattenmätare samt en modell af stadens nya under byggnad

MALMÖ STADS UTSTÄLLNING. INTERIÖR FRÅN STORA SALEN.

varande vattentorn. Den kanske effekfullaste pjesen på stadens utställning utgjordes af en här utställd modell i flera meters längd, genom hvilken, med användande af rinnande vatten, åskådliggjordes vattenverkets olika funktioner och vattnets passerande i olika stadier från urkällan till konsumenten. Å modellen visades, hurusom i Grefvie vattnet från en grundvattensbrunn ledes till en pumpbrunn och därifrån tryckes vidare till Bulltoftaverkets filter, där det renas och sedan samlas i en lägreservoar, hvarifrån vattnet genom centrifugalpumpar drifves till staden och fördelas i rörnätet, som slutligen förgrenar sig i husen, hvarest konsumenterna förbruka detsamma. Ett antal ritningar, diagram och fotografier bidrog ytterligare att klargöra stadens vattenledningsförhållanden och vattenfråga.

Kloakverket hade äfven sin del i den nyssnämnda modellen, i det att där visades, huru det begagnade vattnet från husen afledes till gatans kloakledningar och därifrån genom pumpstationen passerar ut i Lommabukten. Ytterligare en samling ritningar, diagram och fotografier fullbordade kloakverkets utställning.

Malmö hamn, stadens stolthet och förutsättningen för dess uppsving, utställde en ståtlig modell af sin nyaste anläggning, den nya 160 meter långa och 7,²⁵ meter djupa torrdocan med en indockad lastångare om c:a 4,000 register-

MALMÖ STADS UTSTÄLLNING. ELEKTRICITETSVERKET.

ton. Vidare märktes modeller af kajer af olika konstruktioner. Den storartade utvecklingen af hamnen, uteslutande med konst anlagd under en tidrymd af föga mera än ett sekel, belystes genom en rad af planer af hamnen, sådan den tedde sig under de särskilda decennierna af tiden från 1775 till 1910, äfvensom genom grafiska tabeller öfver hamnens tillgångar och skulder, inkomster och utgifter samt trafik under tiden 1850—1913. Slutligen funnos ritningar och fotografier af bassiner, dockor, broar, mudderverk m. m.

Rummet B hade uteslutande förbehållits åt gas och elektricitet. Utställningen här hade åstadkommits under samverkan mellan stadens gas- och elektricitetsverk samt Sydsvenska Kraftaktiebolaget, det till två tredjedelar kommunala företaget, hvilket till Malmö och andra städer samt en vidsträckt lands-

bygd distribuerar den från Lagans vattenfall hämtade elektriska energien. Denna bolagets verksamhet i kommunernas och industriens tjänst förklarades på ett icke endast synnerligen instruktivt utan äfven konstnärligt verkningsfullt sätt å en kring rummets öfre väggfält löpande målad fris, hvilken framställde vattenfallen och kraftstationerna vid Lagan, kraftens distribuerande genom luftledningar öfver landsbygden, dess införande i de i kommunerna anlagda transformatorstationerna och dess vidare fördelning, efter omformning, till de kommunala verken och de industriella anläggningarna. Kraft- och transformatorstationer visades i gipsmodell och fotografier. Stadens elektricitetsverk demonstrerade sin verksamhet genom ritningar och planer, diagram öfver förbrukningen m. m. samt fotografier af verkets olika anläggningar. Slutligen funnos ritningar och fotografier af stadens såväl äldre som nuvarande gasverk samt diagram till belysande af gasförbrukningen nu och tidigare.

Kommunens åtgärder för renhållning visades i *rummet C* genom en planritning öfver renhållningsstationen och dess anläggningar, en tabell till belysande af den kommunala renhållningens utveckling i Malmö samt ett antal fotografier af renhållningsverkets anläggningar och arbete. I samma rum utställdes ritningar och fotografier af stadens saluhallar och torghandel.

Rummet D hade ägnats åt Malmö stads slakthus, det första i sitt slag i Sverige. Där fanns, utom en modell samt planritningar och fotografier af slakthusanläggningen, en på ett särdeles roande och lättfattligt sätt framställd statistik i bilder till åskådliggörande af tillförseln, slakten och besiktningen af kött, förbrukningen inom samhället samt utförseln från staden till in- och utlandet, allt under år 1906, 1909 och 1912. En karta visade de platser inom och utom Sverige, till hvilka kött utförts från stadens slakthus.

I *rummet E* utställde brandväsendet planritningar och bilder af stadens brandstationer samt fotografier af äldre och modern eldsläckningsmateriell äfvensom en brandsoldats utryckningsuniform. Vidare hade stadens spårvägar anordnat en utställning af plankartor och trafikstatistik samt fotografier af förutvarande och nuvarande spårvägsanläggningar, vagnar och redskap.

Fattigvården inom samhället belystes i *rummet F* genom planer och fotografier af stadens arbets- och försörjningsinrättning samt statistiska tabeller angående fattigvårdskostnaderna, antalet understödstagare, fosterbarn, fattiga sjuka m. m. Vidare funnos några fotografier af det af staden understödda hem för nödställda ogifta mödrar och deras barn, hvilket af en enskild förening anlagts å egendomen Ärtholmen invid Malmö. I samma rum åskådliggjordes arbetsförmedlingens och bostadsförmedlingens verksamhet genom en serie grafiska tabeller samt fotografier.

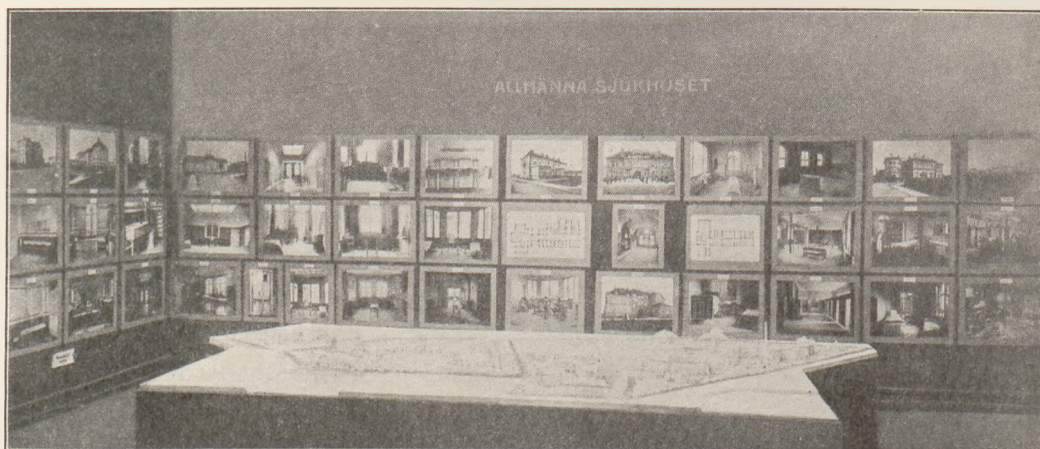
Folkskolestyrelsen utställde i *rummet G* karta öfver stadens indelning i

skolområden, planritningar af den nyaste folkskolan, Johannesskolan, statistiska planscher till belysande af skolornas organisation och utveckling samt fotografiska exteriörer och interiörer från olika skolor inom samhället och med skolorna sammanhängande anordningar (skolbarnsträdgårdar, skolofskolonier, barnbispisning). Af stadens tvenne skyddshem för gossar och flickor visades planritningar och fotografier. Vidare funnos fotografier af skolhemmet på Öster, af folkbad och friluftsekar. Ritningar till den under anläggning varande anstalten för sinnesslöa barn voro här utställda. I detta rum hade äfven anbragts en del planer och fotografier af stadsbiblioteket.

I *rummet H* fanns en modell i skala 1:100 af samtliga byggnader, som disponeras af tekniska elementarskolan och tekniska yrkesskolan. Dessutom voro där utställda planer och fotografier af skolorna, äfvensom tabeller angående frekvensen och ekonomien. En af rummets väggar hade upplåtits för en samling planritningar och fotografier af stadens barnkrubbor. På en annan vägg tilldrog sig ett antal vackra bilder från stadens koloniträdgårdar och andra af Malmö planterings- och försköningsförening åstadkomna anläggningar uppmärksamheten.

Malmö museum visade i *rummet I* planer och exteriörer af musei-byggnaden samt bilder af samlingarna. Rummet var prydt med ett stort antal af andre intendenten vid museet Olof Gyllings berömda djurstudier i akvarell.

I *rummet J* hade Flensburgska vårdanstalten för späda barn ordnat en uppvisning, som visade sig vara en af den kommunala utställningens största attraktioner. Det lilla rummet saknade aldrig besökare och var ofta till trängsel fyllt med en intresserad och road allmänhet, som förvånades öfver skillnaden

MALMÖ STADS UTSTÄLLNING. ALLMÄNNA SJUKHUSET.

i utveckling och i dödlighet mellan bröstbarn och flaskbarn, jämförde den lämpliga och den olämpliga klädseln på spädbarn och synade den lustiga men lärorika utställningen af olämpliga leksaker m. m.

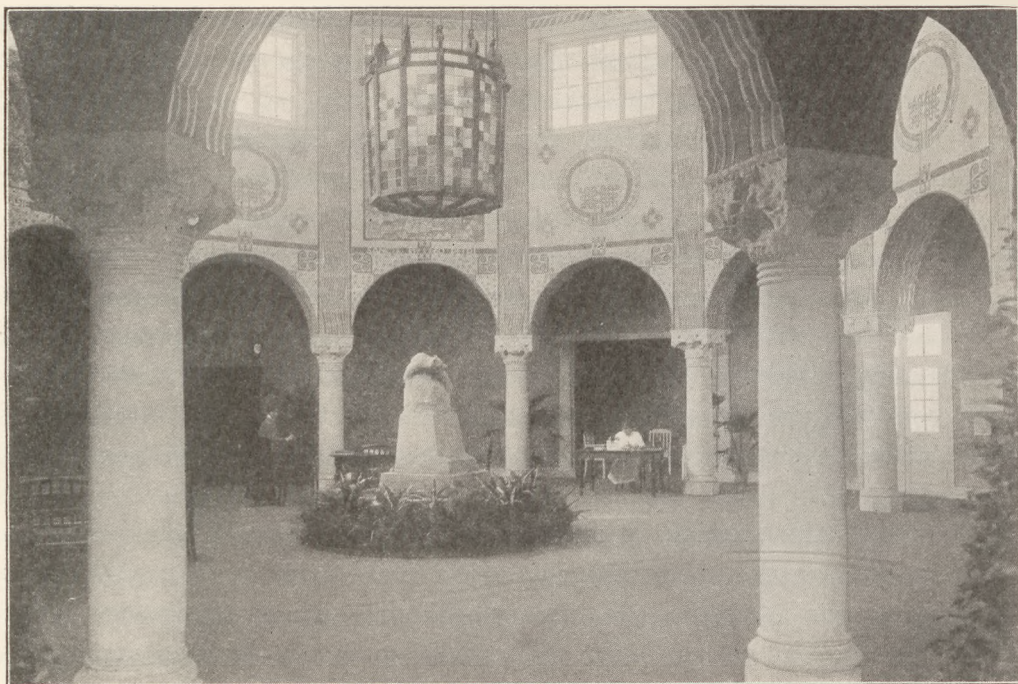
I öfrigt hade hälso- och sjukvården beredts plats i *rummet K*. Midtpartiet af detta rum upptogs af en modell i skala 1:200 af samtliga anläggningar, tillhörande allmänna sjukhuset, epidemisjukhuset och Flensburgska vårdanstalten för späda barn. En modell af Malmö stads lungotssanatorium, hvilket är uppfördt i sammanhang med länets sanatorium, fanns i landstingssalen å Malmöhus läns utställning. I rummet K funnos vidare planritningar samt exteriör och interiörer af stadens olika sjukvårdsanstalter. Grafiska tabeller berättade om de allmännaste epidemiska sjukdomarnas förekomst i Malmö under de sista årtiondena samt beskrefvo svåra epidemier, som öfvergått staden.

Slutligen hade i *rummet L* inredts ett fullständigt barnbibliotek med begagnande af böcker och inventarier, som anskaffats för att efter utställningens slut tagas i verkligt bruk. Det vackra och intressanta lilla biblioteksrummet var mycket populärt och användes af utställningspubliken gärna såsom hviloplats.

Den besökande, som valt den här skildrade vägen genom utställningen, inträdde nu i den *stora kupolsalen*, Malmö stads mottagningssal. Denna var, därom råder icke mera än en mening, en af Baltiska utställningens allra vackraste och glansfullaste platser. Från den höga takbyggnaden, hvilande på tolf magnifika kolonner, kastades ett diskret ljus ned öfver salen. Väggmålningen (utförd liksom målningen i andra rum af artisten Oscar Brandtberg) med vyer från det gamla Malmö och rik ornamentik bidrog än mera till det stämningsfulla intrycket. I midten höjde sig den af bildhuggaren Anders Olsson modellerade björnbrunnen, hvars vattenstrålar, omgifna af frodig grönska, spridde svalka och friskhet i rummet. Å de nedre väggfälten voro anbragta några af stadens kostbaraste målningar. Ehrenstrahls stora porträtt af eröfrarkonungen hängde där jämte bilder af Carl XII, Carl XIV Johan och Oscar I. Den i Jörgen Kocks forna hus af gammalt förvarade bilden af denne stadens store borgmästare från Hansans dagar fanns här liksom bilden af hamnens grundläggare Frans Suell. Mellan porträtten iakttogos ett par väldiga, rikt skulpterade skåp, tillhöriga gamla Malmösläkter samt krönta med dyrbar keramik. Stadens fornminnesförening hade slutligen på ett par af väggfälten sammanfört ett antal bilder af det äldre, till stor del numera försvunna Malmö.

I denna sal var utställningens expedition. Här såldes katalogen, färdig från första dagen, och lämnades önskade upplysningar angående staden och dess

MALMÖ STADS UTSTÄLLNING. KUPOLSALEN.

förhållanden. Här funnos hvilstolar för allmänheten samt bord med telefon, tidningar och kommunal litteratur.

Frågan huruvida Malmö stads utställning motsvarade de afsikter och önskemål, som gifvit anledning till dess anordnande, torde vara att besvara obetingadt jakande. Den kommunala exposition, som här ävägabragts af den skånska storstaden, gaf, jämte de med densamma nära förenade utställningarna från de smärre städerna inom länet, en mångsidig, men dock klar och öfverskådlig bild af på historisk grund byggdt modernt svenskt stadslif. Denna bild måste för visso ej endast hos inbyggarna i den sydliga landsändan utan i lika mån hos hela den svenska och utländska allmänhet, som i talrika skaror kringströfvade i denna del af Baltiska utställningen, hafva kvarlämnat ett varaktigt intryck.

Största delen af det utställda materialet har efter utställningens slut på begäran af Malmö museum magasinrats för dess räkning. Sedan museets lokalfråga en gång vunnit sin lösning, torde det vara afsikten att anordna en permanent kommunal afdelning af detsamma, till hvilken 1914 års utställningsföremål skulle bilda grundvalen. Förhoppning finnes således, att arbetet, som afsågs för en kort sommar, skall blifva varaktigt bestående.

MALMÖHUS LÄNS UTSTÄLLNING.

AF G. W:SON CRONQUIST OCH T. WÄHLIN.¹⁾

"Skåne: Sveriges kornbod" är ett talesätt, som fastän gammalt ännu sitter kvar, och det med rätta. Upplänningen tänker närmast, vid bedömandet af Skånes insats i Sveriges ekonomiska lif, på den sydligaste provinsens bördiga slätter, på de ändlösa betfälten, de tätstående sädesskyllarne, de rekordmjölkande raskorna m. m., d. v. s. just på allt det myckna goda den skånska feta lerjorden ger vårt land. Skulle man gent emot detta emellertid vilja framkasta det påståendet, att *Skåne numera ger vårt land mera genom sin industri än genom sitt jordbruk*, så torde nog de flesta upplänningar ställa sig tvekande inför en dylik utsägo, — ja till och med skåningen själf, i hvars medvetande med mycket tvättakta skrift orden "landets kornbod" stå skrifna, skulle nog betänksamt skaka på hufvudet därät. Och dock är så förhållandet sedan flera år tillbaka. Det behöfver emellertid bevisas inför allt Sveriges folk detta påstående, och det var just dessa bevis, som på ett åskådligt sätt utan skryt framlades i Malmöhus läns utställning. Denna visade, huru Skåne och speciellt Malmöhus län i en rad af näringar nu står i förhållande till öfriga län och till hela landet, därmed liksom äfven lämnande en saklig förklaring till, att Nordens största *industriutställning* blef förlagd inom dess gränser, d. v. s. inom "kornboden".

Liksom inom öfriga län hade äfven inom Malmöhus en länskommitté af Kungl. Maj:ts Befallningshafvande utsetts, och denna fick, som ju äfven af belägenheten kunde väntas, ett rätt stort stycke arbete sig förelagdt. Denna kom-

---

¹⁾ Beskrifningen af Lunds stads utställning är författad af domkyrkoarkitekten T. Wählin, öfriga delar af denna afdelning utaf civilingenjören G. W:son Cronquist.

mitté, med f. d. landshöfdingen G. Tornerhjelm å Wrams-Gunnarstorp såsom ordförande och öfveringenjören Ivar Svedberg i Billesholm såsom sekreterare, utsåg inom sig ett arbetsutskott, bestående af ordföranden och sekreteraren samt domkyrkoarkitekten Th. Wåhlin, direktören C. L. Müller, ingenjören C. G. Zickerman och öfveringenjören Nils Fredriksson.

På sitt program upptog kommittén ett af dess sekreterare först framlagdt förslag att vid Baltiska utställningen anordna en speciell afdelning, illustrerande Malmöhus läns utveckling och ståndpunkt inom olika områden, samt att hänvända sig för erhållande af nödiga medel till länets landsting.

Efter att hafva fått afslag vid 1912 års landsting på ett begärdt anslag af 45,000 kronor, erhöll länskommittén af 1913 års landsting 30,000 kr., hvarjämte landshöfdingen greve R. Dela Gardie, som lifligt intresserat sig för att denna framställning af hans län skulle komma till stånd, på privat väg anskaffade 10,000 kronor. Härigenom var utställningen ekonomiskt betryggad, och nedanstående sammandrag öfver totalkostnaderna visar, huru de olika posterna fördelats:

Utställningsbyggnaden, inkl. målning	Kr. 28,300: —
Diverse dekorativa arrangement	„ 3,200: —
Dioramor, ritningar, fotografier, kartor, modeller m. m.	„ 8,300: —
Skrifhjälp, trycksaker, transporter och diverse	„ 1,200: —
Ränta å lån (15,000 kr. per 8 mån.)	„ 550: —
Brandförsäkring	„ 600: —
Vakt- och renhållning	„ 2,250: —
	Summa Kr. 44,400: —

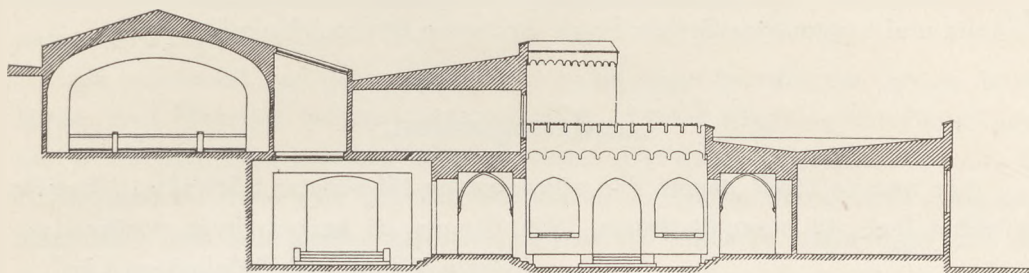
För täckande af dessa utgifter funnos

Landstingets anslag.....	Kr. 30,000: —
Privat bidrag	„ 10,000: —
Städernas samt Ramlösa Brunns andel uti vakt- och renhållning samt brandförsäkring	„ 2,000: —
Inkomst af försålda utställningsmöbler m. m.....	„ 400: —
Af 1914 års landsting beviljadt extra anslag.....	„ 2,000: —
	Summa Kr. 44,400: —

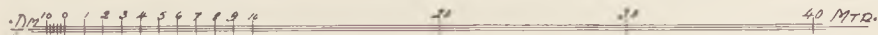
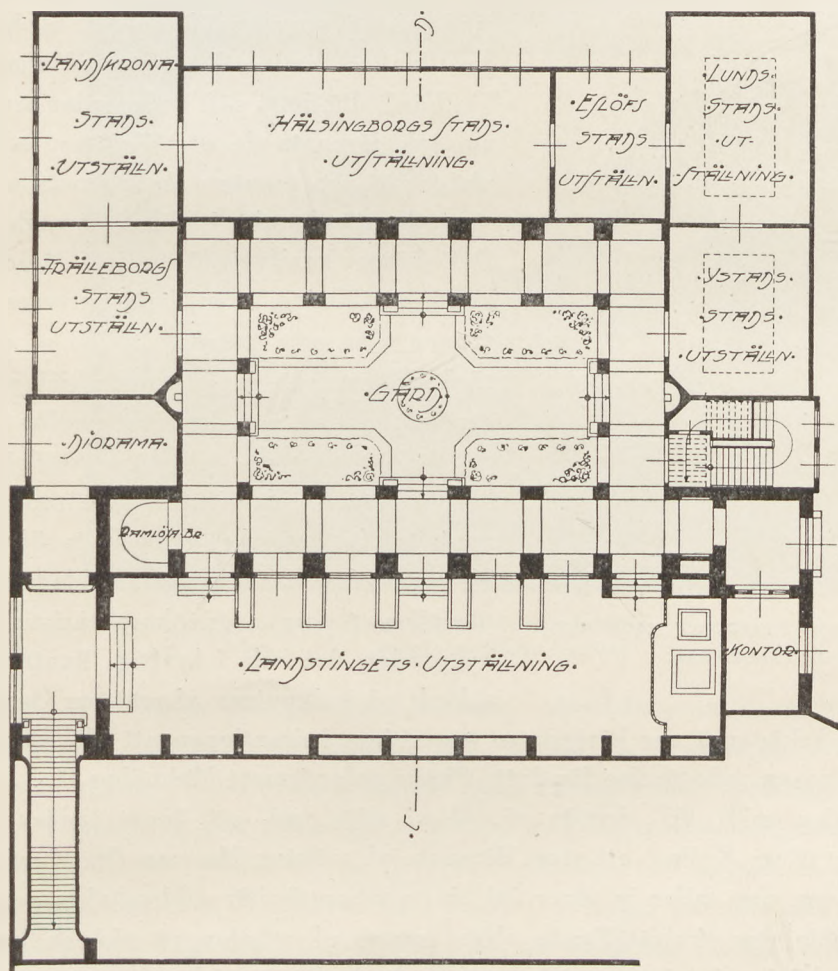
Malmöhus läns utställning eller, som vi för korthetens skull hädanefter benämna den, länsutställningen lag sammanbyggd med Malmö stads utställning, men en våning under denna. Kring en öppen, planterad gård, omgifven af arkader, voro utställningssalarne grupperade:

1) **"Landstingssalen"**, en 30 m. lång och 9 m. bred samt 5 m. hög sal, som i sig skulle inrymma allt material från landstingsområdet, och

2) **Städernas utställningar**, se serie salar, där Trelleborg, Landskrona, Helsingborg, Eslöf, Lund och Ystad hvar för sig hade anordnat sina utställningar.

SEKTION. (-).

PLAN ÖFVER MALMÖHUS LÄNS UTSTÄLLNING.

Byggnaden och gården uppfördes efter ritningar af domkyrkoarkitekten Th. Wählin utaf byggmästarefirman Frans Anderson & C:o i Malmö.

Landstingssalen.

När man inträdde genom den stora porten till vänster i det stora elliptiska entréhvalfvet vid hufvudingången, föllo ögonen på texten öfver porthvalfvet: "Malmö Stad" och "Malmöhus Län".

ENTRÉN TILL MALMÖ STADS OCH MALMÖHUS
LÄNS UTSTÄLLNINGAR.

Samma ord återfunnos öfver de tvenne hvalföppningar, som avslutade den med palmgrupper prydda entrén, till höger "Malmö Stad", till vänster "Malmöhus Län". På detta sätt hade under samma tak förenats de utställningar, som afsågo att representera *hela* länets nuvarande ståndpunkt i olika afseenden. Det högra hvalfvet förde in i Malmö stads utställning, som befanns vara i samma plan som entrén. Skiljd af ett räck, dekoreradt med blommor, gick vägen från det vänstra hvalfvet nedför en mattbelagd trappa till länsutställningen. Väggen till vänster om trappan upptogs af en mycket stor karta öfver Skåne, med städerna på gammaldags vis återgifna genom några karaktäristiska byggnader, det hela i kraftiga konturer utfördt på kalkputsen af artisten Oscar

Brandtberg. Åskådaren var härigenom genast inne i situationen, att "där nere" skulle det blifva en redogörelse för detta Skåne och närmast Malmöhus län.

Vid fonden midt för skymta vi, då vi stiga ned, ett öppet landskap, en solnedgång öfver Kullen, ett stort diorama af artisten Herman Österlund i Malmö. Dagern, som faller in öfver åskådareplatsen, är här mildrad af en serie af fyra glasmålningar, framställande olika scener af arbeten på skånsk jord vår, sommar, höst och vinter, utförda af C. A. Andersson i Lund.

På väggarna i nedgången, liksom sedan öfverallt där en ledig plats fanns å länsutställningens väggfält, voro upphängda fotografiska förstoringar af slott och herregårdar, fabriker och kyrkor, fisklägen och landskapsbilder med staffage, de flesta af hoffotografen Oscar Halldin i Stockholm, samtliga afsedda att gifva

besökaren en hastig öfverblick af det typiska för folklivet, naturen och byggnaderna i Malmöhus län.

Då vi kommit ned för trappan hafva vi till höger framför oss den c:a 30 m. långa, med öfverljus belysta landstingssalen. I taket hänga de från Bondetåget den 6 februari 1914 bekanta häradsfanorna. Det är på initiativ af öfverste C. H. Norlander i Lund som dekorationsmålaren S. Thulin därstädes i öfverensstämmelse med den danske historieforskaren A. Thiesets afbildningar och efter anvisningar i Loenboms "Magni Stenbocks Lefverne" framställt de af Sten-

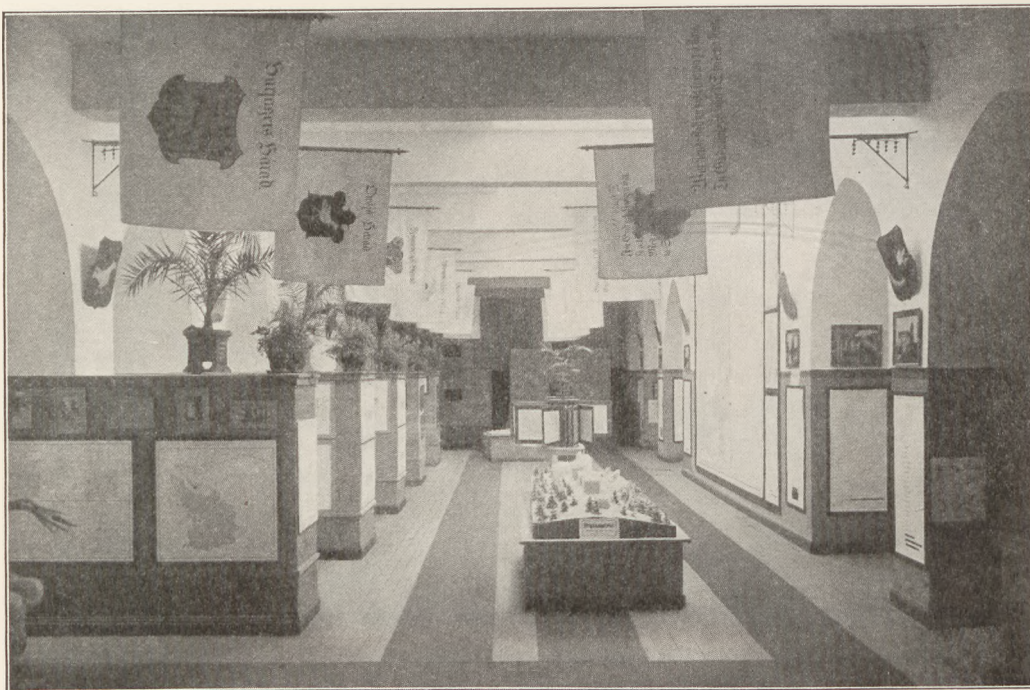

SOLNEDGÅNG ÖFVER KULLEN
Diorama af Herman Österlund.

bock åt skånska allmogen gifna skånska häradsfanorna i en historiskt sann dräkt, att efter deras användande vid Bondetåget förvaras på respektive häraders tingshus. Under hvarje fana är resp. härads vapen upphängdt.

I fonden af den långa salen glänser mot den mörka bakgrunden fyra kolossala guldkuber, placerade på gedigna fundament och omgifna af barriär. Dessa afse att illustrera Malmöhus läns insats i Sveriges industri och jordbruk. De på kuberna hängande järnskyltarne visa, att kubernas värden motsvara, till vänster skördevärdet för hela Sverige 1912 (nedre kuben) 879,679,000 kr.; skördevärdet för Malmöhus län 1912 (öfre kuben) 111,552,000 kr., eller med andra ord: Malmöhus läns andel i hela landets skördevärde: $12\frac{1}{2}$ % eller $\frac{1}{8}$; till höger industriproduktvärdet för hela Sverige 1912 (nedre kuben) 1,778,373,231 kr.; industriproduktvärdet för Malmöhus län 1912 (öfre kuben) 275,337,367 kr., eller Mal-

möhus läns andel i industriproduktvärdet $15\frac{1}{2}\%$ eller $\frac{1}{6}$ -del. Här ligger beviset, som antyddes i inledningen till denna uppsats, — beviset för att Skåne och speciellt *Malmöhus län gör större insats i vårt lands ekonomi såsom industriproducent än som jordbruksproducent*, i siffror respektive $\frac{1}{6}$ och $\frac{1}{8}$ af de olika näringsgrenarnes värden. Än mera påtagligt blir det, då man tager de absoluta siffrorna: Malmöhus län tillför landet genom sin industri c:a 275 millioner kronor och genom sitt landtbruk c:a 112 millioner kronor, d. v. s. *Malmöhus läns industri ger två och en half gångar så mycket som länets jordbruk i värde*. Detta bevis torde

LANDSTINGSSALEN MED BONDETÅGSFANORNA.

vara slående, och mången besökare stannade nog ganska öfverraskad framför de kolossala guldkuberna, grubblande öfver det faktum, att "vår kornbod" i sig rymmer en än värdefullare fabrik. I den långa salen sköto till vänster höga plintar ut, hvilkas ytor användes till underlag för en mängd statistiska upplysningar om länet. Ofvanpå dessa voro dekorativa bladgrupper i gula Höganäskrukor placerade. Den första plintens statistik åskådliggör landstingets inkomster och utgifter samt dess växlingar olika år. Där af framgår äfven, att landstingsskatten till allra största delen användes till sjukvården inom länet.

Närmast följer en serie ritningar öfver länslasarettets i Lund nybyggnader, utförda af stadsarkitekten S. Sörensen i Malmö.

På golvet framför dessa ritningar stod en ståtlig stor modell af det nu

färdiga Orupssanatoriet vid Höör, äfven det efter stadsarkitekten Sörensens ritningar. Fotografier från Södra Sveriges Sjuksköterskeförening och interiörer från åtskilliga läroanstalter och folkhögskolor inom länet utfyllde för öfrigt platsen till salens midt. Där se vi äfven midt på golvet en disk, hvori finnas beskrifningar på socknarne inom Malmöhus län, och från diskens båda ändar voro monterade svängbara kartor, utgörande enskilda blad af den på motsatta väggen sammanfogade *ekonomiska kartan öfver Malmöhus län*. Densamma, som på bekostnad af länets hushållningssällskap utarbetats af Rikets allmänna kartverk, är ett mästerverk på sitt område. Kartan tager, uppsatt på väggen, c:a 6 m. i höjd från Ystad till Kullen; skalan är äfven stor, 1 : 20,000, hvarföre äfven hvarje stuga och ägofigur återfinnes på densamma. Den var afsedd att göra de i länet boende besökarna hemmastadda, i det att hvar och en kunde se, hvar han bodde. Tyvärr uppskattades icke denna utmärkta tanke så som sig borde.

På hvardera sidan om denna stora karta finnas smärre kartor och diagram, utvisande länets läge, yta (1,1 % af landets) och absoluta folkmängd (8,3 % af landets) samt relativa folkmängd (96 pr kvkm. mot genomsnittsantalet för hela landet 12¹/₂ pr kvkm.).

Återgå vi till vänstra sidan och studera de på plintarne upphängda tafflorna, finna vi de skånska socker-, cement- och stenkolsindustriernas utveckling. Så exempelvis utgjorde afsättningen af cement från Skåne 1887 c:a 125,000 fat och afsättningen af cement från Skåne 1911 c:a 1,200,000 fat samt hela Sverige 1911 c:a 1,700,000 fat, hvaraf framgår, att denna industri har sin ojämförligt största utveckling i Skåne. Slutligen visar ett schematiskt diagram, huru skytterörelsen i Malmöhus län vuxit mycket under de senare åren icke blott beträffande medlemsantalet utan, hvad viktigare är, äfven beträffande antal lossade skott pr medlem. Den frivilliga skytterörelsen torde icke i någon del af vårt land hafva utvecklats sig med en så målmedveten intensitet som just i Malmöhus län.

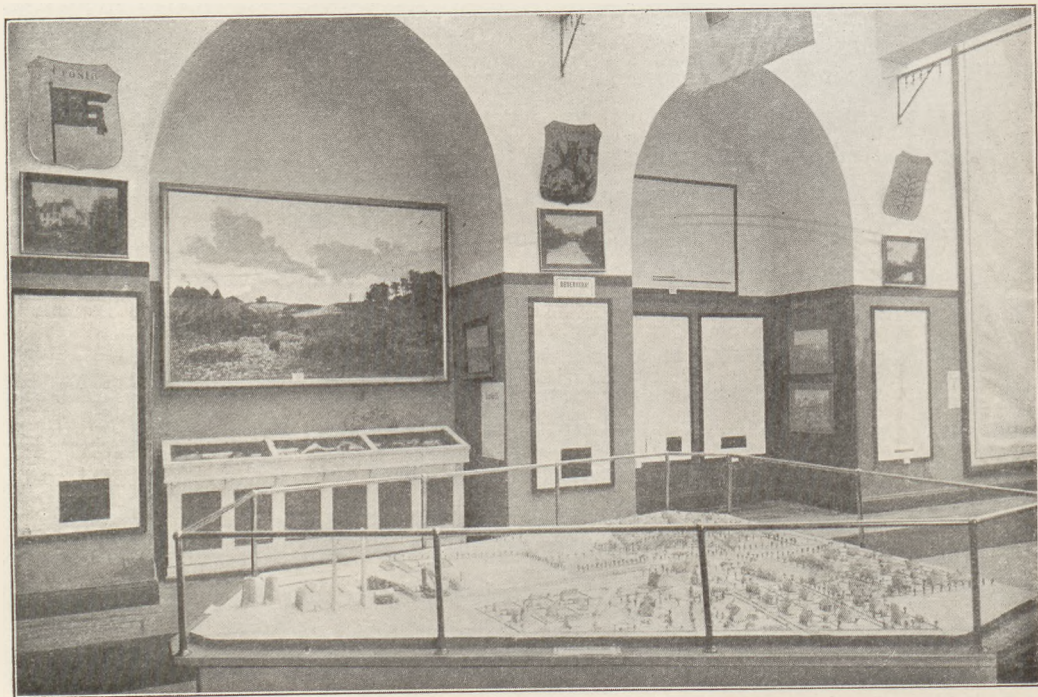
Gå vi nu öfver till den högra väggen och dess vackra spetsbågsnischer, så finna vi i hvar och en af dessa någon viss fas af Sveriges och Skånes näringar, som belyses absolut och relativt.

I den första, närmast de stora guld kuberna, se vi genast några block af de värdefulla industriella råmaterial, som finnas i Malmöhus län: kalksten från Limhamn, krita från Kvarnby, sandsten från Öfvedskloster, stenkol och eldfast lera från stenkolsfälten i nordvästra Skåne. Med hjälp af berggrunds- och inmutningskartor, borrprofiler och reliefmodell (E. Erdmans) åskådliggöres, hvar dessa naturrikedomar finnas samt mängderna af dem.

I nästa nisch står en monter täckt med glas. Däri finnas åtskilliga hornhackor, ben af husdjur och flintredskap, allt försedt med vägledande beskrif-

ning eller illustration. De äro fornfynd ur kritbrotten 7 km. öster om Malmö vid Kvarnby och utställda af Sveriges Geologiska Undersökning (fil. d:r Westergårdh) och Historiska Museet i Lund (fil. d:r Rydbeck). Dessa fynd visa, att under stenåldern uppgrävning och förarbetning af flinta skedde i stor skala vid Kvarnby. Med andra ord: *Nordens äldsta grufoffna var förlagd till Kvarnby i Malmöhus län.* På en målning i nischfältet har artisten Almar Bech i Stockholm (efter anvisning af fil. d:r Schnittger vid Nationalmuseum) sökt visa, huru man tänkt sig denna grufoffna försiggå. Man ser stenåldersmän med sina

INTERIOR FRÅN LANDSTINGSSALEN.

primitiva hornhackor arbeta sig ned igenom kritan i runda schakt till den åtrådade flintan, hvilken utgjorde den tidens värdefullaste material och råämne till redskap. Härifrån sändes flintan förarbetad till afsättningsorterna, där den finarbetades, alltså en exportindustri af halffabrikat liksom t. ex. vårt nuvarande tackjärn. På en kulle ofvanför flintgrufvorna synas några af stenåldersfolkets boplatser, sådana de tänkas hafva bildat "flintbyn" vid Kvarnby. Dessa hyddor skulle då utgöra det äldsta grufsamhället i Norden.

I motsats härtill framställer den stora modellen framför nischen Skånes modernaste grufsamhälle vid Ormastorps grufva.

Följande nisch åskådliggör genom flera diagram länets ekonomiska ställning i jämförelse med det öfriga landets. Det öfre diagrammet visar sålunda,

att värdet af under ett år framställda industriprodukter i Malmöhus län utgör icke mindre än 263 millioner kr. eller $15\frac{1}{2}\%$ af hela landets industritillverkningsvärde under ett år; vidare framgår, att totala taxeringsvärdet för såväl jordbruks- som annan fastighet är $10,6\%$ af hela landets och att länet äfven bidrager till kronoskatterna med $\frac{1}{10}$ af landets totala skattebelopp.

Det diagram, hvaröfver skåningar gifvetvis med rätta kunna känna sig stolta, är det sista i denna grupp, visande sparbanksmedel inom landets olika län. Af innestående medel i alla Sveriges sparbanker kommer nämligen icke mindre än 28% på Malmöhus län.

På andra sidan den stora kartan träffa vi en nisch, som genom fotografier, speciellt af de stora färjorna, kartor och diagram tydliggör trafikmedlens ökning i länet. Att vi där skola finna, att länet har mest trafikerade järnvägar pr ytenhet (185 km. pr kvkm.), torde ej förvåna; ej heller de tvenne järnvägskartorna öfver länet 1887 och 1912, som visa, huru maskorna i det skånska järnvägsnätet under kvartsseklet afsevärdt krympt ihop; likaledes att resetiden från Stockholm till Berlin under loppet af åren 1890—1914 gått ned till hälften. Hvad som däremot torde förvåna de flesta är den längd alla trafikerade järnvägarne i Skåne sammanlagda representera. Skulle man placera dem efter hvarandra utmed statens järnvägslinie genom Sverige, skulle de räcka från Malmö till 2 km. norr om Polcirkelns station. Toges Sassnitz till utgångspunkt, skulle Skånes järnvägar nå till Rom.

Statistiken visar, att Malmöhus län står främst af alla län i Sverige beträffande totala tontalet af in- och utgående fartyg, alltså äfven framför Göteborgs och Bohus län. Detta beror gifvetvis till stor del på de stora ångfärjornas regelbundna trafik.

Längre till höger visas på åskådligt sätt diagram öfver postens, telefonens och telegrafens utveckling inom länet. Egendomligt är, att till trots af att Malmöhus län har det tätaste järnvägsnätet, har dock detta län det största kilometertalet landsvägspost (därnäst kommer Vesterbottens län).

Slutligen återstår en nisch, prydd af en målning af artisten Almar Bech i Stockholm (efter anvisning af fil. dr Schnittger, Nationalmuseum, Stockholm). Denna bild åskådliggör *forntida framställning af järn i Skåne*. F. d. riksantikvariens professor Montelius fann på sin tid en s. k. "sjustensugn" på Söderåsens sluttning (återgifven å fotografier). Enligt hvad forskare påstå, lär äfven *framställning af järn hafva ägt rum i Skåne tidigare än i det öfriga Sverige*. På nyss nämnda tafla visas, huru den ur mossarne upphämtade myr-malmen under användning af ved såsom bränsle en stormig dag smältes å den på en höjd, för vinnande af bättre drag, placerade "sjustensugnen", hvarefter de erhållna glödande järnklumparne genast bearbetades på en i närheten lig-

gande plan stenhäll. Om det är sant, att i Skåne den äldsta framställningen af svenskt järn ägt rum, må det vara af ett visst intresse att veta, att *äfvén den nyaste metoden för framställning af järn utarbetats och användes i Skåne*, nämligen den af öfveringeniör E. Sieurin uppfunna metoden att direkt ur malm framställa järnsvamp med förbigående af masugnens smältningsprocess. Profver af malmer, porös järnsvamp och för transport komprimerad dylik, utställdes i en monter, hvarjämte bilder från Höganäs järnverk bidrogo att framhäfva skillnaden mellan Sveriges äldsta och yngsta järnframställning.

INTERIOR FRÅN LANDSTINGSSALEN.

En så gedigen och intressant framställning af länets och Skånes ställning skulle säkerligen hafva gagnat än mera genom vissa timmar anordnade demonstrationer af sakkunnig person. Statistik, äfvén så väl och populärt framställd som denna, behöfver lefvandegöras för den stora allmänheten genom muntliga förklaringar.

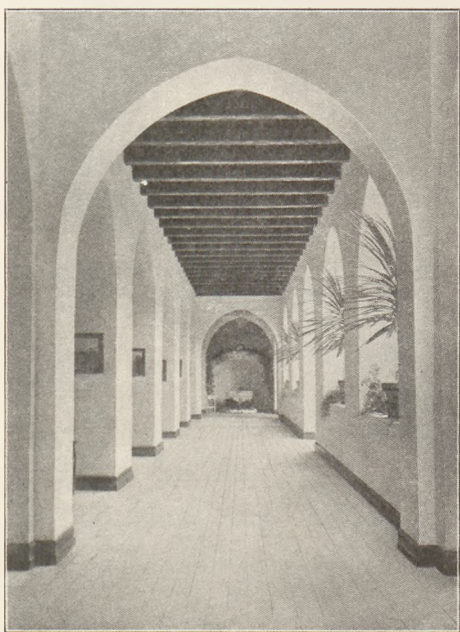
Efter denna rond i landstingssalen, där det lilla Malmöhuslänets stora insats i vårt lands näringslif både fordom och nu så väl framställt, begifva vi oss ut i arkaderna kring den förtjusande blomsterprydda gården. I dessa hvalfgångar (äfvén de prydda af fotografier belysande skånska landskap) med sitt tjärstrukna tak med synliga bjälkar voro rikligt med soffor utställda. I fonden

MALMÖHUS LÄNS UTSTÄLLNING. GÅRDSINTERIÖR.

af en hvalfgång hade Ramlösa Brunn uppbyggt en imitation af en af de naturliga källorna och serverades där gratis det förträffliga, nu vida spridda Ramlösavattnet. Från denna arkad voro tvenne ingångar till de utställande städernas kollektivutställningar samt dessutom en andra uppgång till Malmö stads utställning. I denna uppgång voro hängda flera af artisten Herman Österlunds i Malmö väl återgifna motiv från skånska bokskogar. Utgång var anordnad intill fältet midt emot hufvudrestauranten.

Denna lilla kringbyggda gård, vid hvilken vi sluta vår vandring genom

ARKADPARTI.

Malmöhus läns utställning, huru härligt intryck af lugn ger den ej. I sin tillbakadragenhet, sin trygga målmedvetenhet synes den mig nästan symbolisera skåningen själf. Den är centrum, kring hvilket dessa synnerligen intressanta manifestationer af skåniskt arbete grupperats. Aldrig förr har inför Sveriges folk framlagts en så åskådlig redogörelse som denna för hvad Malmöhus län är och hvad det betyder för hela landet. Det hedrar upphofs-männen och Skåne och bidrager att förklara, att en industriutställning af den stora omfattning som den Baltiska blef förlagd till landets "kornbod".

Städernas utställningar.

Kring Malmöhus läns i grönska ombäddade gård voro länets städers utställningar grupperade. Åt hvarje stad var upplätet ett rum. Först i raden kom

Trelleborg.

Denna stads utställning ger vid första anblicken intrycket af ett ungt samhälle. Allt är påtagligen färskt och nybakadt, enkom åstadkommet för denna uppvisning. Inga ålderdomliga relikier bortblanda eller skymma de nyktra framställningarna af den raska utvecklingen och det nuvarande synbarligen lyckliga läget. Den uppmärksamme besökaren finner dock snart, här och där instuckna, några enstaka vittnesbörd om anor. Genom ett kungligt maktspråk beröfvades staden år 1619 sina urgamla stadsprivilegier till förmån för den gyn-

nade grannstaden vid Sundet, och först efter nära två och ett halft seklers förnedring förmådde samhället åter arbeta sig till sina gamla stadsrättigheter. Här om erinras man genom två inom rika flaggdekorationer å ena kortväggen anbragta vapensköldar, den ena upptagande det på antagligen felaktiga etymologiska grunder byggda, nu brukade stadsvapnet, den andra afbildande det uråldriga stilfulla vapenmärke, hvilket pryder det sigill, som bekräftar en i danska riksarkivet förvarad urkund från år 1421, hvaraf afbildningar utställades. Om äldre tider minner äfven en vacker akvarell af artisten Axel Klei-

TRELLEBORGS UTSTÄLLNING.

mer efter teckning af den kände konstnären öfverintendenten Fritz von Dardel, framställande ett i all sin anspråkslöshet stilfullt och pittoreskt medeltida borgarhus, för bortåt 50 år sedan rifvet för att lämna plats för en mera tidsenlig men fullständigt intresselös byggnad. Till denna kategori äro ock att räkna fotografiska bilder af åtskilliga åldriga, mer eller mindre karaktäristiska, ännu kvarstående gårdar och byggnader, enkannerligen stadens vördnadsvärda gamla kyrka, sådan den tedde sig innan den i början af 1880-talet tillbyggdes och i den tidens anda "restaurerades" under Helgo Zettervalls långt ifrån varsamma ledning.

Allt öfrigt utställningsmaterial är afsedt att belysa samhällets utveckling efter förvärfvandet af de nya stadsprivilegierna, som trädde i kraft den 1 juli

1867. Med bästa möjliga utnyttjande af det tillmätta utrymmet, som vunnit behöflig ökning genom utbyggda skärmväggar, har man sökt ordna utställningsföremålen i grupper, hvar för sig belysande sin särskilda sida af samhällets utveckling. Det knappt tilltagna utrymmet har dock förbjudit en önskvärd rubricering och tydlig afgränsning af de skilda grupperna.

Omkring en karta, dels upptagande allmänna planteringar, dels utvisande den ännu lyckligtvis rikliga förekomsten af enskilda, ofta rätt omfångsrika trädgårdar, grupperar sig ett antal bilder bidragande till att åskådliggöra stadens allmänna habitus. Hit är att räkna bilder af en del offentliga platser och byggnader, som ej varit att hänföra till någon af specialgrupperna, såsom rådhuset, ursprungligen uppfördt för stadens elementarskola men nyligen på ett synnerligen lyckligt sätt utan och innan omdanadt för sitt nuvarande ändamål, det monumentalt solida posthuset, de tre järnvägsstationerna, det vackra vattentornet med därifrån tagna fågelperspektiviska bilder af staden och omnejden, vyer från den frodigt uppväxande stadsparken och strandpromenaden samt torg- och gatubilder. Till samma område hör äfven i viss mån den ännu ej fastställda nya stadsplanen, som vittnar om ljusa förhoppningar på en kraftig framtida utveckling.

Bland specialgrupperna märkes först den, som berör befolkningsförhållandena och kommunala finanser med grafiska framställningar af innevånareantalens stegring, skattepliktiga befolkningens fördelning på olika näringsgrenar, bevillning och utdebitering pr bevillningskrona, inkomster och utgifter samt tillgångar, skulder och behållning, allt för de sista fyra årtiondena.

En andra grupp afser undervisningsväsendet och visar bilder af den mönstergilla samskolebyggnaden samt åtskilliga folkskolehus från den forntida halmtäckta envåningslängan till de nyaste solida och rationellt inredda skolpalatssen. Härtill sluter sig grafiska tabeller öfver antalet lärare och skolpliktiga barn samt utgiftssumma äfvensom öfver golfyta, luftrymd och undervisningskostnad pr lärjunge, allt för åren 1876—1913.

Kommer så ordningen till stadens industriella anläggningar, elektricitets-, gas- och vattenverk med kartor öfver nuvarande och planlagda ledningsnät, afbildningar af byggnader och maskinella anordningar samt grafiska tabeller öfver driftresultaten. Hit må äfven hänföras kartor och sektionsritningar öfver gatubeläggningen och kloaknätet med grafisk framställning af budgeten för gator, vägar och planteringar för åren 1875—1912.

Till sist — hvad som är hvarje sjöstads A och O — hamnen med hvad därtill hörer. Då samhällets bestånd och förkofran i väsentligaste mån är beroende af dess hamnanläggning, följer helt naturligt, att stadens utställning ägnar en dryg brorslott af utrymme och åskådningsmaterial åt dennas utveck-

lingshistoria. Ett gammalt delägarebref i Trelleborgs Hamnbyggnads Aktiebolag, dateradt den 15 augusti 1862, ger en antydning om byggnadsföretagets första anspråkslösa upprinnelse. Utan anlitande af annan ledning än en rik fond af praktisk erfarenhet och med en sällspordt vidsynt framtidsblick planlades anläggningen så, att någon utvidgning eller väsentlig förändring ännu ej ens ifrågakommit, hvaremot en ständigt fortgående fördjupning och konsolidering af det från början ganska primitiva byggnadssättet oafslåtligt företagits, hvilket allt framgår af de utställda plan- och djupkartorna jämte en del fotografiska afbildningar. Den för samhällets efter våra förhållanden sällsynt kraftiga uppsving så betydelsefulla kontinentaltrafiken har gifvetvis i hög grad både påskyndat och möjliggjort hamnanläggningens utveckling, något som äfven vinner erkännande genom ett mångtal bilder af postångare, ångfärjor och färjelägen. Äfven den stora, af artisten Albert Larsson utförda fondmålningen, framställande Trelleborg från sjösidan med hamnen i förgrunden, kan räknas till hamnrättningens utställningsföremål.

Slutligen belysas hamnens trafikförhållanden medelst ett flertal grafiska tabeller öfver i Trelleborg hemmahörande segel- och ångfartyg, ut- och ingående fartygs antal och tonnage samt ut- och införda varor.

Kostnaden för utställningen belöpte sig till c:a 4,000 kr.

Landskrona.

Att denna stad, den enda med naturlig hamn på östra sidan af Öresund, i forna tider måste framkallat åtrå hos maktlystna grannar och på grund där-af varit utsatt för åtskilliga strider, därom bär äfven stadens utställning tydligt vittne. Äldre befästningar, som i sin tur fått gifva rum för bättre och slutligen slopats, finnas återgifna i talrika originalteckningar och reproduktioner, hvarjämte utställningens fondvägg prydes af de konungars och andra framstående mäns porträtt, som särskildt främjat Landskronas utveckling. Det gamla slottet, "citadellet", bär ännu, fastän i mycket fördärfvad, till nutiden bud om forntida fästningsbyggnadskonst, återgifna i bilder på utställningen. Där förr fästningsvallarne voro, är nu en vacker strandpromenad, bland landets bäst skötta koloniträdgårdar och inåt staden en park, som söker sin like t. o. m. i det bördiga Skåne. Landskronas historia illustrerades äfven med en modell af den gamla staden 1676 af F. H. Westergren (efter gravyr), hvarjämte redaktör Fr. Lindholm i tvenne väggmålningar åskådliggjort utseendet af Landskrona 1860 och 1913. Den förra bilden mörk, den senare i starkaste solljus, måhända symboliserande stadens ljusa syn på tingen nu i förhållande till då. Stadens äldre vapensköldar jämte nuvarande fyrdelade enklare vapen pryda äfven väggfälten.

Gifvetvis saknas ej heller kartor från stadens äldsta tid intill nuvarande, samtidigt utvisande dess utveckling.

Landskrona hamn — liggande skyddad bakom ön Gråen —, dess historia och utveckling och icke minst de stora planer, som staden helt naturligt uppgjort för hamnens framtid, skildrades äfven med kartor och bilder.

Staden, som har ett af Sveriges äldsta gasverk (grundlagdt 1856), har gifvetvis liksom äfven öfriga städer med tillgång på kokgas särskildt under de senare åren ställt allt större kraf på detta sitt verk på grund af ökad an-

LANDSKRONAS UTSTÄLLNING.

vändning för gas till uppvärmningsändamål, hvarföre äfven här en kraftig utveckling kunde demonstreras.

Med införd kraft från Halland — vattenkraft från Lagan — förses Landskrona elektricitetsverk med nödig elektrisk energi och distribuerar densamma både i form af lik- och växelström. Äfven detta var statistiskt framställt med verken belysande bilder.

I ett hörn af utställningsrummet stodo några gamla pumpstockar af trä jämte verktyg, som användes för deras tillverkning. Dessa voro minnen från Landskrona äldsta vattenverk, hvilket enligt en gammal karta hade dylika ledningar till nästan hvarje gård. Vattnet togs från norra Vallgrafven. Detta äldsta vattenverk efterträddes 1869—74 af ett annat, där grundvatten med eget

tryck pressades ut i ledningarne. Från 1903—06 räknar det nuvarande moderna vattenverket sin tillkomst med högtrycksdistribution af filtrerad vatten. Att vattnet, som hämtas från tvenne system artesiska brunnar vid Örja och Säby, är mycket rent, framgår tydligt af det utställda filtreringsmaterial, som användts under $7\frac{1}{2}$ år.

Landskrona har ägnat mycken omsorg åt sitt skolväsende. Med endast bortåt 17,000 innevånare har staden förutom folkskolor — hvaribland den af arkitekt Sundbärg ritade gifvit ett nytt uppslag på området, särskildt beträffande gymnastiklokalens anordning — elementarläroverk, seminarium, teknisk skola och handelsinstitut. Detta åskådliggjordes genom bilder och tvenne ståtliga komplex i modeller: den af samme arkitekt Sundbärg ritade byggnaden, som gemensamt inrymmer gymnasium och realskola, samt den af arkitekt Frans Ekelund ritade nya folkskolan.

Med hjälp af ett hundratal fotografier från den nuvarande staden fick man ett godt begrepp om den mängd officiella byggnader och parker Landskrona besitter.

Stadens industri, som har ett årstillverkningsvärde af c:a 20 millioner kronor, är förlagd till de södra stadsdelarne och ön Gräen. Genom sin hamn, sina trenne järnvägar och sin närbelägenhet till det svenska stenskolstriktet har Landskrona såsom handels-, sjöfarts- och industristad förutsättningar för en god framtid.

En af redaktör Fr. Lindholm utarbetad beskrifning öfver staden och dess utveckling utdelades gratis till besökande.

Kostnaden för denna Landskrona stads utställning belöpte sig till c:a 4,000 kronor.

Helsingborg.

På grund af stadens storlek och lifaktighet upptog Helsingborgs utställning den största af de salar, som stodo till städernas förfogande i Malmöhus läns utställning. Det var en ståtlig sal, 20 m. lång och 8 m. bred, med rikligt ljus från högt placerade fönster utmed ena långsidan. Lokalen hade äfven tillgodogjorts på ett godt sätt: till c:a $2\frac{1}{2}$ m. höjd voro väggarne täckta med flera hundra fotografier, planer och statistiska tabeller, alla i enhetlig omramning, storlek och utförande, hvilket gaf denna stads utställning ett särskildt drag af reda och ordning. Ofvan de bildklädda väggarna fann man stadens vapen och de stora gafvelväggarne prydda af tvenne mycket stora, i friska glada färger hållna bilder från Helsingborg, den ena föreställande Helsingborgs hamn, den andra en utsikt öfver Sundet från Pålsjö, båda utförda af artisten Justus Lundegård.

Liksom inom de öfriga skånska städernas utställningar funnos här rikligt med soffor och bladväxter, som bidrogo till salarnas trefnad.

Stadens historia framgick mest af de utställda intressanta bilderna af gamla minnesrika byggnader, gator, gårdar etc. samt dessutom genom tvenne modeller af Helsingborgs rådhus, det gamla och det nya.

Den mycket kuperade terrängen, som gifver staden sitt säregna drag, men som samtidigt äfven dikterat dess utsträckning i norr och söder utmed Öre-

HELSINGBORGS UTSTÄLLNING.

sundsstranden, framgick förträffligt af en reliefmodell af staden och förslag (i relief) till stadsplan för en del af Pålsjö egendom.

Att här ingå på alla de olika områden som Helsingborg här framförde, alla visande huru Helsingborg står i förhållande till öfriga motsvarande svenska städer, vore nog frestande, men därför är ej här lämpliga platsen. De vackra utställningarne från Helsingborgs skolor i bilder och äfven i modell samt detaljer må blott nämnas. Om jag ej missminner mig, innehar Helsingborg rekordet för den mest gediget byggda folkskola i landet (Magnus Stenbocksskolan), hvaraf troligen äfven följde att den var pr elev räknadt den kostbaraste.

Att Helsingborgs folkmängd sedan 1860 sjudubblats, hvarigenom staden ryckt fram från rikets sjuttonde till dess sjette stad, antyder ju, att staden kan framvisa en rask utveckling. Bland de mest talande vittnesbörden här-

om äro tvenne å utställningen förefintliga grafiska tabeller. Den ena visar folkmängd, bevillning och antalet skattskyldiga, den andra inkomst pr person och år, hvarvid särskildt den senare äfven i förhållande till de fyra närmast större och mindre städerna åskådliggör Helsingborgs fördelaktiga ställning.

Hamnen är ju en god exponent på sjöfartens liflighet. Dess inkomst går nu upp till en half million kronor och utgifterna till 350,000 kr. Handelsflottans antal registerton har på 50 år mer än femtiodubblats, nämligen från 2,000 till 110,000 ton. Tullinkomsten uppgick 1914 till c:a 1,7 millioner kronor.

Elektricitetsverket levererade 1913 bortåt 4,000,000 kilowatt med en bruttovinst på $\frac{1}{5}$ million kronor.

Gasverket har stadigt och lugnt gått framåt från dess anläggning 1859. Enbart under senaste decenniet har gasförbrukningen fördubblats på grund af den allt större användningen af gas för uppvärmning. Fastän priset pr kbm. gas har minskats från 11,4 öre 1903 till 10,14 öre 1913, har dock gasverkets nettovinst ökats från 38,000 till 80,000 kr., hvilket äfven motiverat, att staden 1914 och 1915 beviljat afsevärda bidrag för ny installation af gas i äldre fastigheter.

Längderna af gator, aflopps- och vattenledningar voro 1912 resp. 34, 49 och 56 km.

Stadens 34,000 innevånare hafva tillsamman en bevillning af 27,5 millioner kronor. Post- och telegrafstationerna äro beträffande frekvensen rikets fjärde.

En glädjande statistik är den, som redogör för Helsingborgs hälsovård. Särskildt anmärkningsvärdt är, att, fastän staden är en fabriksstad, lungsot figurerar med en mycket låg siffra på dödlighetstabellen. Totala antalet döda 1912 utgjorde endast 0,1 %.

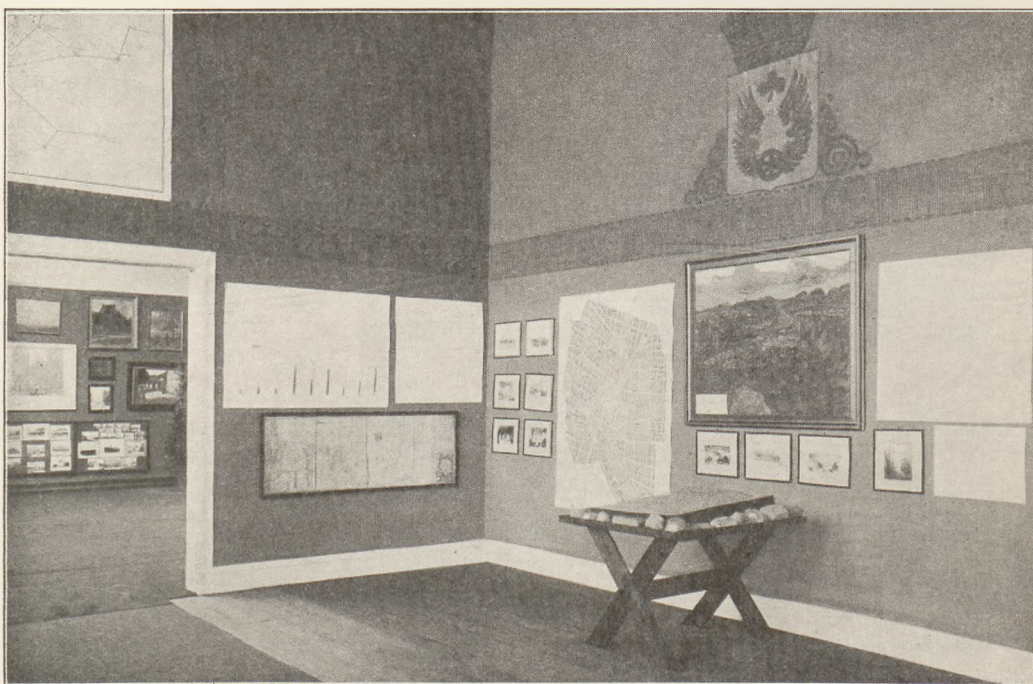
Utställningen, som äfven belystes med tryckta beskrifningar öfver Helsingborg såsom turistort och dessutom öfver stadens egnahemsanläggningar, måste betraktas såsom en synnerligen lyckad exposé, och hafva Helsingborgs utställningskommitterade däraf all heder.

Stadens kostnad för utställningen uppgick till c:a 12,000 kr.

Eslöf.

Vår näst yngsta stad — med stadsprivilegier sedan den 1 januari 1911 — hade äfven i ett särskildt rum framfört sin utveckling. Stadens raison d'être sammanhänger gifvetvis till stor del med den trafik, som de många järnvägarne, hvilka här sammanstöta, gifva. Från Eslöf ut- och inlöpa dagligen ej mindre än 103 tåg åt sex olika håll. Stadens tillkomst och utveckling har därför äfven följt järnvägarnes med början år 1858. Från ett innevånareantal af ett kvarts tusental personer då har befolkningen ökats till 3,000 år 1913.

Gifvetvis är Eslöf ett affärscentrum (med öfver 10 millioner kronors handelsomsättning pr år), hvilket äfven afspeglar sig i den lifliga telefon- och telegraffrekvensen, inbringande 86,300 kronor år 1913. Äfven handtverket och industrien hafva på grund af det mycket centrala läget, med billiga tomter och skatter, goda kommunikationer till hamnar och en folkrik, förmögen landsbygd utvecklats väl. År 1913 sysselsatte dessa näringar 615 arbetare och tillverkade produkter till c:a 12 millioner kronors värde.

ESLÖFS UTSTÄLLNING.

Eslöf äger sedan 1906 gas- och vattenverk och sedan 1911 elektricitetsverk.

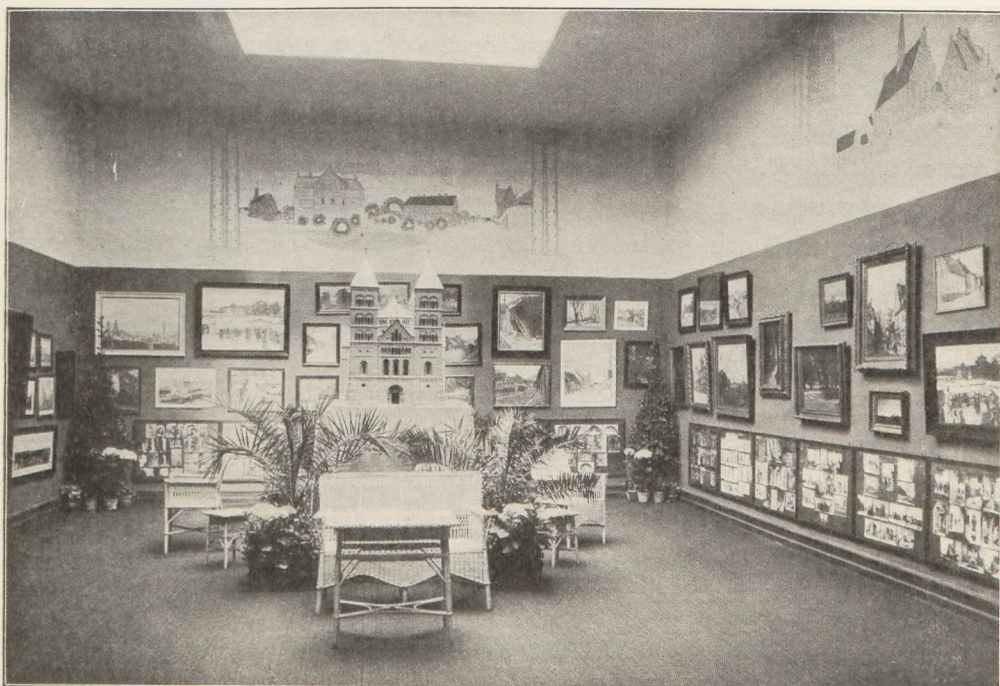
För undervisningen synes vara väl ordnad, i det att icke mindre än fyra folk-, en sam-, en folkhög- och en teknisk yrkesskola finnas med tillsammans c:a 1,200 elever.

För alla dessa faser af den unga stadens lif redogjordes på utställningen genom kartor, grafiska framställningar och fotografier. Dessutom visades i modeller och taflor "Eslöfs fälad": det geologiskt intressanta naturskyddsområdet.

Ett litet orienterande häfte öfver utställningen fanns äfven tillgängligt. Stadens kostnader för denna utställning belöpte sig till c:a 1,200 kr.

Lund.

Då den af Lunds stads kommitté för stadens deltagande i Baltiska utställningen utfärdade inbjudningen till stadens samtliga kommunala institutioner och allmänna inrättningar, till domkyrkan, universitetet och skolorna och till en del sällskap och föreningar med socialt och historiskt intresse att delta i en utställning, som kunde gifva en åskådlig bild af Lunds stads mångsidiga utveckling, på rätt många håll bemöttes kyligt och rent af med afslag, och då

LUNDS UTSTÄLLNING.

det syntes kommittén klart, att i en Lunds stads utställning den historisk-topografiska afdelningen förtjänade en särskild hedersplats, och att denna afdelning t. o. m. mer än väl skulle kunna ensam för sig gifva en intressant och fyllig framställning af själfva stadsbildens utveckling, samt att en sådan "specialutställning" äfven ledigt skulle kunna utfylla den för staden disponibla utställningssalen, så beslöt kommittén att låta Lunds stads utställning blifva af historisk-topografisk art med den ytterligare inskränkningen, — hvilken nödvändiggjordes af materialets öfverväldigande rikedom — att nämligen de tafflor och teckningar, som skulle skildra stadens utseende genom gångna tider, skulle bära konstnärlig prägel eller, om det gällde fotografiska afbildningar, behandla konstnärligt utformade byggnader eller byggnadsdetaljer.

På så sätt kom denna utställning att utgöra en skildring i bilder af den tidigt ryktbara staden "Lunden", som med Nordens Metropolitankyrka, den ståtliga Laurentiidomen som medelpunkt hade vuxit upp i hägn af de på det starkt befästa Lundagård residerande mäktiga kyrkofurstarne, sådana som domkyrkans "grundläggare" Asker och hans i kraft och myndighet fullt jämbördiga efterträdare på ärkebiskopsstolen, Hvideättlingarne Absalon och Andreas Sunesson. Men denna utställning blef också en bild af den lilla lugna och trefna lärdoms- och trädgårdsstaden, som i många generationer icke blott utöfvat sin dragningskraft på vetenskapens ämnesvenner utan också gifvit så många motiv för målarens pensel så väl som för gravörens stickel.

Men är domkyrkan med äldrens och historiens rätt den centrala punkten i staden Lund, så var det ju också icke mera än rätt, att den blef så äfven i denna utställning. Midt i salen stod sålunda den stora modell af domkyrkan, som dåvarande arkitekten Helgo Zettervall lät utföra i och för den omfattande restaurering och partiella ombyggnad, som under hans ledning under 1870-talet utfördes. Framför och omkring det stora postamentet för denna modell voro blomster- och palmgrupper, och bekväma sittplatser voro anordnade för dem, som i lugn och ro ville studera utställningen. Äfven salens fyra hörn pryddes med grupper af blommor och grönt.

Väggarne i den af ett kraftigt öfverljus belysta salen voro delade i två fält, det större nedre, som med sin gyllenbruna ton bildade fond för de utställda taflorna, och det mindre öfre, som pryddes å ena kortväggen med Lunds stads vapen och å de tre öfriga väggarne med trenne dekorativt stiliserade vyer från Lund, representerande "forntid, nutid och framtid", *forntiden* en bild af gamla Lund enligt ett gammalt kopparstick från 1570, *nutiden* visande en panoramaartad bild från våra dagars Lund med "kapellet", domkyrkan, Lundagård, zoologiska museet, akademiska föreningen, "kulturen" och "svarta konsistorium", och *framtiden* en bild af domkyrkans blifvande kapitelhus, sådant det är tänkt att inom kort resas, samt Sydsvenska Kreditaktiebolagets nu under uppförande stående nybyggnad.

Den egentliga utställningen utgjordes af oljemålningar och akvareller, teckningar och gravyrer, litografier och fotografier, autotypier och zinkotypier, hvarvid icke ens det stora och rika material, som representeras af de moderna "vykortet", hade blifvit försmädat.

Kunna vi uppvisa skriftliga skildringar af staden och dess förhållanden, som gå tillbaka ända till 1000-talet, och kunna vi med stöd af dem föra Laurentiikyrkans anor tillbaka till denna aflägsna tid, så gå däremot de äldsta nu kända bildframställningarne af kyrkan och staden icke tillbaka längre än till slutet af 1500-talet.

Det äldsta sticket af staden Lund eller "Lunden", såsom stadens namn skrives å detsamma, är säkerligen det af Franciscus Hogenberg utförda, som finnes intaget i G. Braunii år 1572 utgifna atlas: "Civitates orbis terrarum". Ett annat mindre och ganska oansenligt stick, som lär vara utfördt af en viss Valegio och är hämtadt ur ett för författaren obekant verk, tillskrives samma ålder som det förra men är säkerligen utfördt med detta såsom förebild och är således yngre, om än åldersskillnaden måhända icke är stor. En kort på latin affattad beskrifning öfver staden är af kopparstickaren anbragt å detta blad.

Ännu två stick, för hvilka det Hogenbergiska likaledes fått vara förebild, återfunnos på denna utställning. Det ena var det af Eberhard Kieser i Frankfurt am Main utförda och i Meissners åren 1620—30 utgifna "Thesaurus Philopol" intagna bladet, där uppmärksamheten fångas icke så mycket af själfva stadsbilden som af de å densamma anbragta förgrundsfigurerna, en procentare, som sitter i sin bod och räknar sina pengar, samt en landsknekt, som tydligen blifvit klådd på sin sista, kanske icke just så ärligt förvärfvade skilling och nu med stor teatralisk gest och under förbannelser öfver procentaren lämnar hans hus. Äfven denna bild har försetts med inskriptioner, en i taflans öfverkant, "Ein böser Pfenning der Zwen schadet", och två nedanför bilden, innehållande moraliska sentenser och råd, som väl stå i samband med landsknektens och procentarens affärer men ingenting hafva med bilden af Lund att skaffa.

Den fjärde och yngsta af de fyra här åsyftade Lundabilderna har jag funnit såsom illustration i två böcker, den ena betitlad "Regnorum Daniæ & Norvegicæ . . . descriptio nova", tryckt i Amsterdam hos Aegidius Janssonius Valkenier år 1655, den andra kallad "Nieuuwe en bondige Beschrijving der Koningrijken Denemerken en Noorweegen", tryckt i Amsterdam af samme boktryckare, här kallad Gillis Janssen Valckenier, år 1656, båda egentligen samma bok, den senare snarare ett plagiat än en öfversättning af den förra. Den latinska upplagan är af Martinus Zeillerus, dedicerad till Johannes Felix, herre till Weltz och friherre till Eberstein och Spiegelfeld etc., medan den holländska är af A. van den Berg, dedicerad till Herr Jakob Junius, onlanx Opperhoofd op Masulipatan en de kust van Carmandel. Detta blad är af de tre kopiorna efter Hogenberg det, som mest öfverensstämmer med sin förebild och är utan någon förändring kopieradt, dock i betydligt mindre format.

En annan särskildt anmärkningsvärd grupp af bilder på denna utställning utgjordes af fyra stycken äldre taflor, som förut icke visats för en större allmänhet och därföre snarast voro att betrakta såsom hittills okända. Den äldsta af dessa var en färglagd teckning, framställande "Lilla torg" och domkyr-

kan med åtskilliga å baksidan namngifna staffagefigurer, utförd af G. W. Palm år 1825, då den sedermera namnkunnige målaren blott var en yngling på femton vårar. Denna Palms teckning har blifvit kopierad med särskildt hvad staffagefigurerna angår fri behandling, en kopia, som i både fotografi och tryck ofta reproducerats, lätt igenkänlig på de springande "studentbeväringarne", som af en korpral inkallas till exercis på den då ännu muromgärdade Lundagård.

Därnäst i ålder inom denna grupp kom en liten af J. O. Bäckström utförd färglagd teckning af Sandgatan med domkyrkans vackra korparti i fonden, hvilken teckning äfvenledes med tillägg af en del staffagefigurer flera gånger reproducerats i litografi.

De båda öfriga till denna grupp hörande taflorna äro oljemålningar, båda målade på 1860-talet och båda visande stadens silhuett med de för staden på den tiden karaktäristiska låga husen, öfver hvilka domkyrkan höjer sin mäktiga massa. Den ena är målad af Lars Rydbeck, som egentligen var garfvare, men som sedermera med framgång ägnade sig åt konstnärliga studier och konstnärlig verksamhet både såsom målare, skulptör och gravör. Hans tafla visar staden i middagssol, sedd från "Ripas äng", där nu Esplanaden och moderna hyreshus ha jagat den gamla romantiska stämningen på flykten. Den andra taflan, som visar staden sedd från backarne ute vid Tuna med en skytt af Öresund längst bort i fjärran, är en mycket stämningsfull studie, uppfångad i solnedgången, och har till mästare den ännu såsom utöfvande konstnär verksamme, ungdomlige gamle "ritmästaren" A. Hj. Lindquist.

Att här lämna ett detaljeradt omnämmande af de utställda taflorna, tillåter utrymmet ej. Särskildt torde dock böra påpekas G. W. Palms briljanta fast något djärft komponerade, Nationalmuseum tillhöriga tafla "Lund på 1820-talet", J. M. Stäcks fina mänskensstudie af S:t Peders klosterkyrka, tillhörig akademiska föreningen, J. Brummers utsikt öfver Lund, sedd från Högevall (1848), tillhörig universitetets konstmuseum, fem dukar af Anders Trulsson, däribland två af hans studier öfver Mårtensstorget med Svartbrödersklostret, elfva dukar af den i många konstgrenar förfarne flitige lundamålaren Jöns Mårtensson, Fredrik Krebs' stämningsmättade mänskensstudie från Råbygatan med akademiska föreningens äldsta byggnad samt Akke Kumliens originella, med raffinerad säkerhet behandlade smådukar, Endis Bergströms monumentalt tänkta "Lunds domkyrkas hufvudingång", Herman Österlunds friskt och safdigt upplagda motiv från Lundagård, Pehr Eklunds många småstudier från fädernestaden, Sven Walbergs "Fackeltåg på Lundagård", Hedvig Tegnér's idylliska trädgårdsstudier, Er. Ekblads friska, färgmättade utsikt öfver Lund med

Allhelgonakyrkan, skisser och studier af Erika Jonn, Jenny Osterman och Hedvig Skarstedt samt slutligen de mycket uppmärksammade studierna, "Klostret", "från Kraftstorg" och "motiv från Bytaregatan" af den unge konstnären Theodor Jönsson, som här för första gången visade sina arbeten för en större allmänhet.

Af de här ofvan icke omnämnda gravyrer och litografier märktes åtskilliga äldre afbildningar af domkyrkan, däribland G. Hyphoffs efter Alexander Kastmans teckning år 1755 utförda kopparstick, exteriör från nordväst; Elias Martins stämmingsfulla stick från 1782, "Lund från Lilla Torget till norr"; en efter det sistnämnda af okänd hand utförd litografi; vidare litografier af Ciceri, interiör från domkyrkans krypta, hämtad ur "Atlas pittoresque"; af Billmark, Kraftstorg med domkyrkans korparti; af Kierschou, exteriör af domkyrkan från nordost; af okänd efter Thersner (1816), domkyrkan från öster m. fl.; vidare J. W. Wallanders lifliga och briljanta färglitografi "Torgdag i Lund" (1858) samt tvenne i litografi utförda humoristiska teckningar "Stortorget i Lund" af J. Knutsson (1830) samt "Salutorget i Lund år 1837" af okänd mästare. De båda sistnämnda återgifva, i likhet med såväl G. W. Palms ofvan nämnda akvarell som den efter densamma år 1830 fritt kopierade, icke endast bilder af torgen och deras gamla byggnader utan äfven en hel del af den tidens populära lundaföreteelser och personnager. Å flera af dessa teckningar synas sålunda "domprosten Wählin", "artisten Holmbergsson", "den putslustige pedellen Hyberg", "juden Rotschius", "slagtare Gustaf", "bodhängaren Sven Bäck" m. fl. Dessutom återfinna vi "baron Gyllenkrook", "kamrer Grähs", "fäktmästare Schartau", "klockaren och hästhandlaren Kull från Engelholmstrakten", "lottförsäljaren Decreaux", "biskop Faxes täckvagn", "Jöns mathämtare", "Truls slagtare", "Kersti från Råå, sillakäring", "brödgumman, den s. k. Fårabengta" m. fl.

Slutligen torde här förtjäna omnämnas den ståtliga fotografisamlingen, utställd i 24 samlingsramar, ordnade rundt om salen längs panelens cymaise och innehållande dels ett par hundratal fotografier från domkyrkan, däribland af samtliga romanska kapital såväl i kyrkans inre som å portaler och i absidens yttre arkitektoniska utstyrsel, och därjämte många andra detaljer af stort konsthistoriskt värde, dels också fotografier från universitetet och dess institutionsbyggnader, från stadens banker och sparbanker, affärshus och privathus, äldre såväl som af nyaste datum.

Alla dessa taflor och bilder voro af resp. enskilda ägare såväl som af offentliga samlingar ställda till utställningens disposition. Utrymmet tillåter mig icke att här uppräknat alla dem, som genom sådan utlåning möjliggjort denna

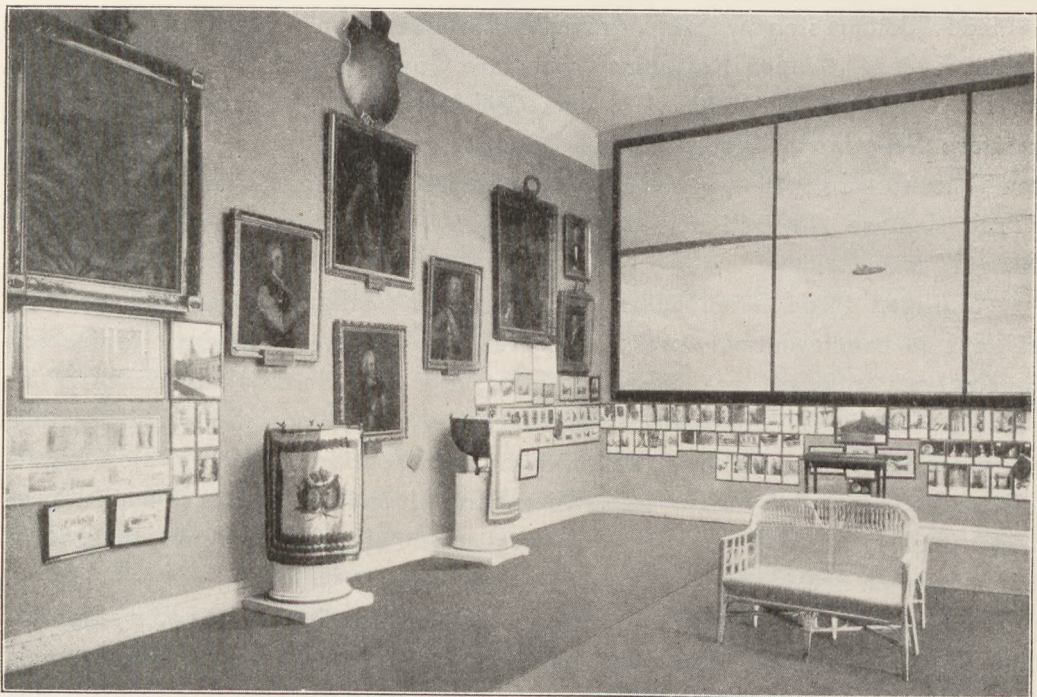
ytterst instruktiva och värdefulla utställning, men till alla och enhvar af dessa utställningens gynnare och befrämjare ber jag härmed få uttala utställningskommitténs värdsamma tack för den beredvillighet, hvarmed dessa bidrag, stora såväl som små, ställdes till utställningens förfogande.

Har en utställning som denna till ett af sina hufvudsakliga syftemål att höja känslan af pietet och kärlek till hemstaden, så är den icke minst viktiga faktorn härvidlag förnimmelsen af att dessa känslor i så rikt mått funnits hos dem af våra föregångare och dem af våra samtida, som åstadkommit och som tillvaratagit dessa bilder, af hvilka åtskilliga kanske kunna för mången vid första påseendet befinnas obetydliga, men som dock sammanförda måste af alla erkännas såsom ett bestående monument öfver den gamla ärevördiga metropolen, den stilla lärdomsstaden och den evigt leende ungdomsstaden.

Ystad.

Den sista i raden af städernas utställningar tillhörde det på gamla minnen så rika Ystad.

Det karaktäristiska för staden har därför äfven hufvudsakligen blifvit dess historia, demonstrerad genom privilegiebref och porträtt af personer, som

YSTADS UTSTÄLLNING.

i gångna tider bott i Ystad och gjort sig bemärkta såsom framstående fältherrar, ledare af stadens styrelse eller välgörare mot dess ekonomiskt mindre väl-lottade innevånare.

Ystads sal var i likhet med Lunds belyst med öfverljus och utgjorde en exposition af taflor (katalogen upptager 170 fotografier, oljemålningar och re-produktioner), hvilka med hjälp af den lilla tryckta katalogen gáfvo en god bild af detta intressanta samhälle och hvad det gjort för att bevara de värde-fulla byggnader, som sekler tillbaka där uppfördes. Bland de bästa och mest pietetsfulla af alla restaureringsarbeten i vårt land måste nämligen Ystads Grå-brödrakloster nämnas. Den på pergament präntade redogörelsen för detta ar-bete och belysande bilder därtill utgjorde säkerligen äfven ett af de föremål, som mest hedrade Ystads utställning.

Genom pukor, standar, äldre branduniformer (i Ystad bildades Sveriges för-sta frivilliga brandkår 1839) och andra med stadens historia förknippade före-mål gafs en dekorativt ledig prägel åt framställningen.

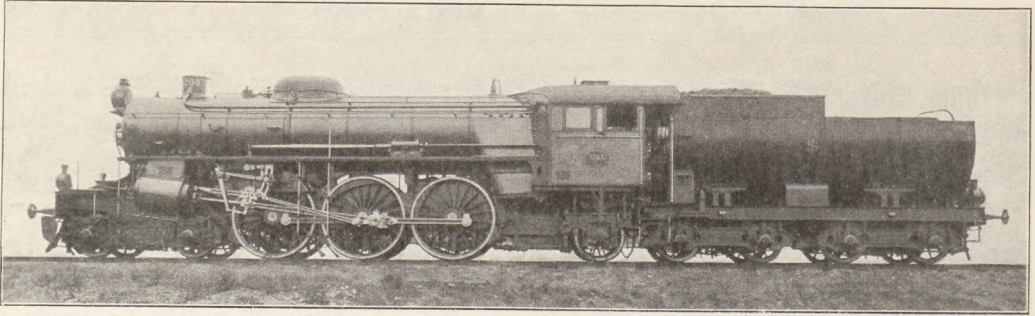
Det nuvarande Ystad, som har 12,000 innevånare, åskådliggjordes äfvenle-des med bilder, som bl. a. bragte i besökarens minne, att ett af Sveriges bäst konstruerade och byggda elementarläroverkshus samt landets största kasern (Skånska dragonregementets) äro att finna i denna stad.

Genom en af A. Emanuel utförd stor målning, som upptog större delen af ena kortväggen, bragtes äfven i åskådarens minne den lifliga badorten, "Ystads Salt-sjöbad", och den af flygsandfälten så lyckligt eröfrade "sandskogen".

Stadens kostnader för utställningen hafva uppgått till 3,250 kr.

GÅRDSINTERIÖR FRÅN MALMÖHUS LÄNS UTSTÄLLNING.

SNÄLLTÄGSLOKOMOTIV LITT. F.

STATENS JÄRNVÄGARS UTSTÄLLNING.

AF CARL NORDENSON.

De motiv, som föranledde Järnvägsstyrelsen att hos Kungl. Maj:t hemställa om anslag för deltagande i den Baltiska utställningen i Malmö år 1914, äro angifna i Styrelsens underdåniga skrivelse den 1 mars 1913 sålunda:

"Styrelsen för Baltiska utställningen i Malmö år 1914 har inbjudit Järnvägsstyrelsen att deltaga i utställningen med sådana föremål, som kunna anses lämpade att belysa verkets organisation, utveckling och arbetssätt. Utställningens ledande män hafva under hand framhållit, att det vore synnerligen värdefullt för utställningen, om Järnvägsstyrelsen kunde uppvisa de nyheter i fråga om transportmedlen, som för Statens järnvägar hafva utförts af inhemska fabrikanter och detta desto mera, som fabrikanterna af järnvägsmateriell icke visat någon som helst benägenhet att uppträda som utställare, under det att man nu med visshet vet, att Tyskland kommer att inom en särskild, stor byggnad låta sina industrialster på ifrågavarande område uppvisas genom den sedvanliga kraftiga medverkan, som de preussiska statsbanorna under de senaste tretton åren lämnat å alla världsutställningar.

Järnvägsstyrelsen har ägnat ofvannämnda inbjudning särskild uppmärksamhet och är för sin del beredd att medverka, såvidt nådigt tillstånd kan erhållas. Järnvägsstyrelsen har visserligen icke förr deltagit på något afsevärdt sätt vid utställningar, om man icke räknar med att Järnvägsstyrelsen lät vissa fabrikanter af järnvägsmateriell vid världsutställningen i Paris år 1878 disponera ett lokomotiv och tre personvagnar, som voro afsedda för Statens järnvägar. Men Järnvägsstyrelsen har sig väl bekant det stora intresse, som allmänheten visar för utställningar af järnvägsmateriell och anstalter för järnvägsdrift, och hvilket

intresse har en djupare grund än blott nyfikenhet. Det skulle därför helt säkert utöfva stor dragningskraft till utställningen på den inhemska publiken, om Järnvägsstyrelsen där kunde åstadkomma en uppvisning af det nyaste, som finnes vid Statens järnvägar i fråga om rullande materiell, ångfärjor, byggnader och inrättningar af mekanisk och elektrisk art. Än mer betydelse skulle en sådan utställning hafva gent emot utlandet, i synnerhet när en betydande grannstat utställer inom samma verksamhetsområde på ett framstående sätt. Någon omedelbar vinst för Statens järnvägar af ett deltagande kan Järnvägsstyrelsen visserligen icke ställa i utsikt, men fördel för den enskilda industrien kan otvifvelaktigt följa häraf. Järnvägsstyrelsen anser emellertid, att det väsentliga är, att svenska staten bidrager att framhålla, hvilken ståndpunkt Sverige intager på ett af de största områden för industriell verksamhet."

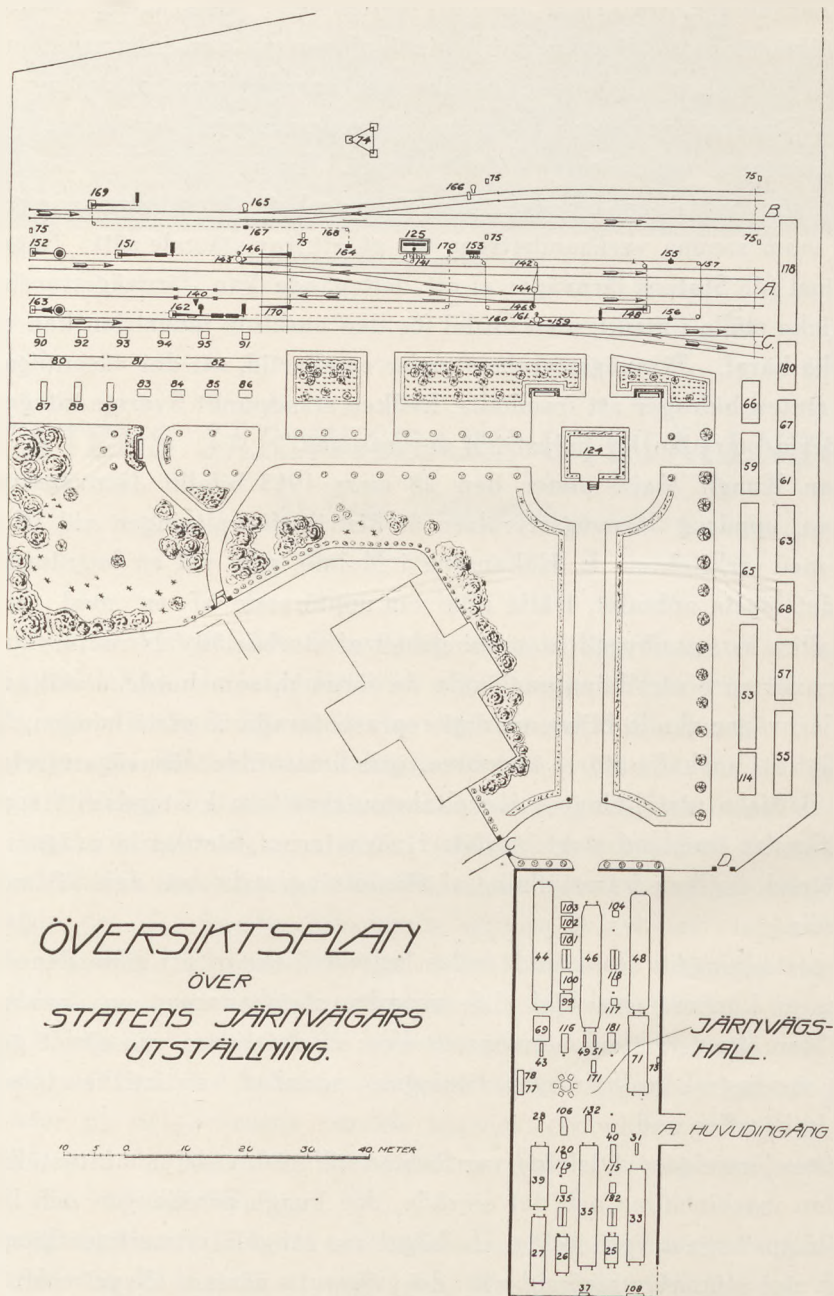
Sedan Kungl. Maj:t under den 28 mars 1913 bifallit Järnvägsstyrelsens hemställan, uppdrog Järnvägsstyrelsen åt distriktsförvaltningen vid III distriktet att med arkitekten E. Håkansson i Malmö, som vid en begränsad täflan afgifvit det lägsta anbudet, träffa aftal om uppförande af en med den stora maskinhallen sammanbyggd utställningshall af storlek 70×24 meter.

Efter närmare utredning angående de föremål, som borde utställas för att Statens järnvägar skulle blifva värdigt representerade å utställningen, blef det nödvändigt att anskaffa större utrymme, och hemställde Järnvägsstyrelsen därför hos Baltiska utställningens förvaltningsutskott om kostnadsfritt upplåtande af ett cirka tre tunnland stort område i närheten af Statens järnvägars utställningsbyggnad, hvilken framställning af förvaltningsutskottet den 22 november 1913 bifölls.

Vid utställningens planerande lades hufvudvikten på att gifva den stora allmänheten en koncentrerad bild af de svenska statsbanornas nuvarande ståndpunkt. Men äfven för fackmännens studium af detaljerna var sörjdt genom en rikhaltig samling af beskrifningar, ritningar, modeller, statistiska tabeller, litteratur, fotografier o. d.

Statens järnvägars afdelning var förlagd till södra delen af utställningsfältet, mellan maskinhallen och det område, där kungl. paviljongen och kronprinsessans blomstergata voro belägna. Läget var sålunda synnerligen lämpligt och hade den stora fördelen med sig, att i det fria ett nästan obegränsadt område stod till förfogande. Statens järnvägars område bestod nämligen, såsom ofvan antydts, af en inomhus- och en utomhusutställning.

Den förra var inrymd i en större hall, byggd af trä i trenne skepp. Hallen, som var försedd med takljus, hvarifrån ljuset föll direkt ned i hallen utan annan afbländning, än att lanterninfönstren öfvermålots, var hög och luftig och gjorde med sin ljusblå färg ett synnerligen godt intryck.

Hallens två kortsidor pryddes hvardera af tre dekorativa målningar, utförda af Kungl. Operans i Stockholm dekorationsmålare Thorolf Jansson. De framställde:

Malmtåg med Kiirunavaara i bakgrunden,
Sammanbindningsbanan öfver Söderström i Stockholm,

Forsmobron öfver Ångermanälven,
Riksgränsens station med elektriskt draget malmtåg,
Vagnväxling å hamnspåren i Göteborg samt
Järnvägsbyggnad.

Pelarne i hallen voro smakfullt dekorerade med järnvägsemlen och flaggor.

Kom man från maskinhallen in i järnvägshallen, mötte ögat på långväggen i fonden en större järnvägskarta, visande Sveriges järnvägar, med statsbanorna kraftigt utmärkta, samt dessas förbindelser med utlandet. Här fick man en god öfverblick af, huru det svenska statsbanenätet famnar vårt långsträckta land från dess tätt befolkade delar i Skåne till de vida obygderna i Norrland. Och här framstod ock i god belysning, hvilka utmärkta förbindelser statsbanenätet har med våra grannländer. Kartan hade en mycket originell inramning, bildad af rälsskarfjärn och rälsspik.

Vid hvarje utställning intaga grafiska framställningar ett bemärkt rum, — så ock här. Å ömse sidor om den stora järnvägskartan fylkade sig 24 grafiska taflor, hvilka i olika bilder i sammanträngd form gáfvo en förklaring till de å kartan angifna statsbanornas utsträckning och verksamhet. Några taflor hade fått ett mera omfattande innehåll, i det de visade dels en jämförelse mellan hela järnvägsnätets storlek i Sverige och i Europas öfriga länder samt i främmande världsdelar, dels järnvägarnas längd i Sveriges olika landsdelar samt tillkomsten af nya svenska järnvägar under olika tidsperioder.

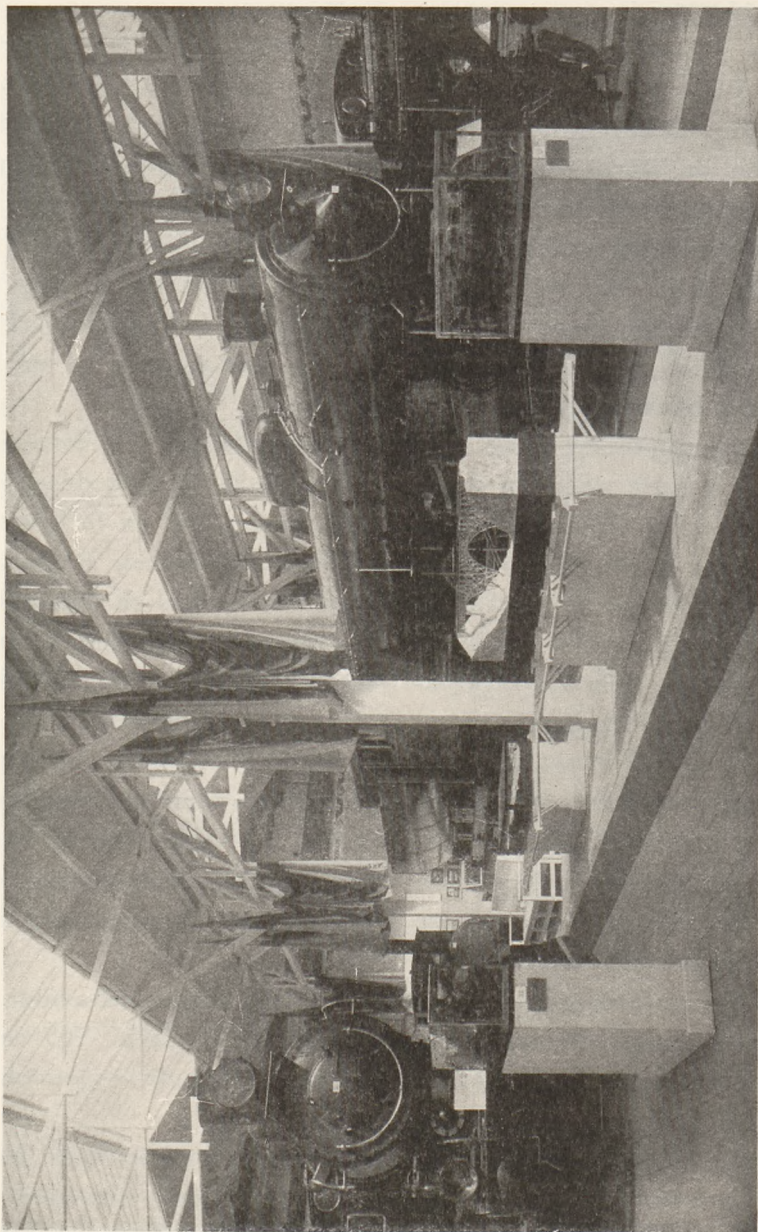
Genom s. k. frekvenskartor angåfvos vagnaxelkilometer och tågakilometer samt personkilometer och godstonkilometer för de särskilda statsbanedelarna. Dessa gáfvo en god bild af trafikens intensitet å de olika delarna af statsbanenätet. Bruttoinkomster och utgifter i medeltal per bankilometer visades för olika bandelar, och här kunde man se den stora roll våra malmfält spela i de svenska statsbanornas budget.

En grafisk framställning, som väckte mycken uppmärksamhet, var den, som angaf sammansättning och tyngd af olika tågslag åren 1905 och 1912, å hvilken såväl lokomotiv som vagnar voro framställda naturtroget och i artistisk form.

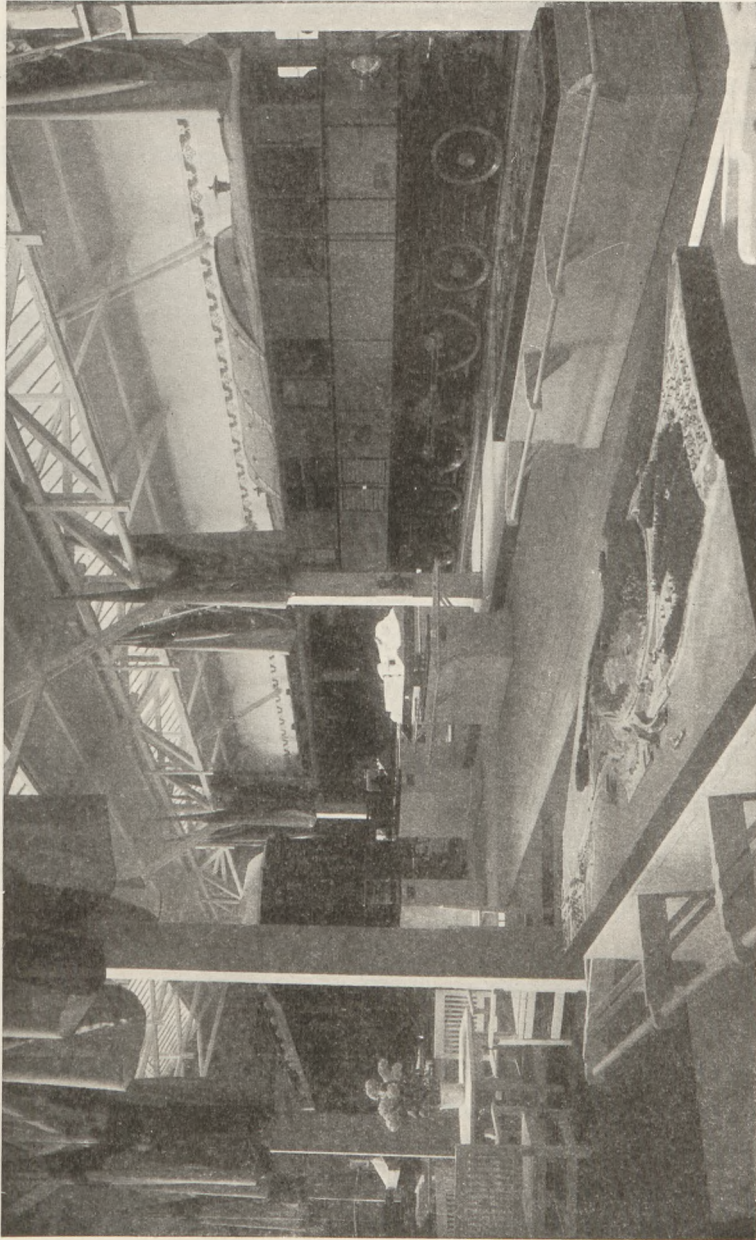
Den sedan några år arbetande järnvägstaxekommittén hade bland andra vidlyftiga utredningar äfven gjort en utredning angående inkomster och utgifter för olika slag af trafik, och visades en del af resultaten af denna utredning grafiskt för år 1910. Som "i en uppslagen bok" framgick af den grafiska framställningen för olika tågslag, om dessa gå med vinst eller förlust.

Den del af järnvägsutställningen, som otvifvelaktigt drog den största uppmärksamheten till sig, var den ganska rikhaltiga samling af lokomotiv och vag-

INTERJÖR FRÅN JÄRNVÅGSHALLEN.
Norra delen.

INTERIÖR FRÅN JÄRNVÄGSHALLEN.
Södra delen.

nar, som här af Statens järnvägar utställdes såväl inuti haller, som i det fria för att gifva en bild af den rullande materiell, af hvilken vår trafik betjänar sig.

Att den rullande materiellen sålunda intog en anseelig plats å utställningen, skedde med rätta. Dels är den rullande materiellens tillstånd en god måttstock på järnvägsväsendets ståndpunkt, dels är en dylik utställning ett talande prof på hvad den mekaniska verkstadsindustrien kan åstadkomma och bidrager i sin mån till att göra vederbörande fabrikanter kända inom vida kretsar. Vidare är att märka, att den stora allmänheten hyser ett lifligt intresse för rullande järnvägsmateriell, såväl för de imponerande lokomotiven, hvilkas fortgående utveckling bidrager till att göra resorna allt snabbare, som för personvagnarna, af hvilka den resandes välbefinnande är i högsta grad beroende under de ofta långa och alltid i någon mån tröttsamma järnvägsresorna. Det visade sig också, att allmänheten ifrigt begagnade sig af det erbjudna tillfället att göra närmare bekantskap med den ganska omfattande samling af rullande materiell, som utställdes i Malmö.

Liksom utställningar i allmänhet har en järnvägsutställning sitt alldeles särskilda intresse för den vetgirige fackmannen, som här finner på ett begränsadt område sammanförda en mängd föremål, hvilkas uppsökande och studerande eljest skulle taga lång tid i anspråk. Också var det med tanke härpå, som Järnvägsstyrelsen under hela utställningstiden lät ban- och maskintekniska tjänstemän stå till besökandes förfogande för att underlätta dessas studium af Statens järnvägars utställning.

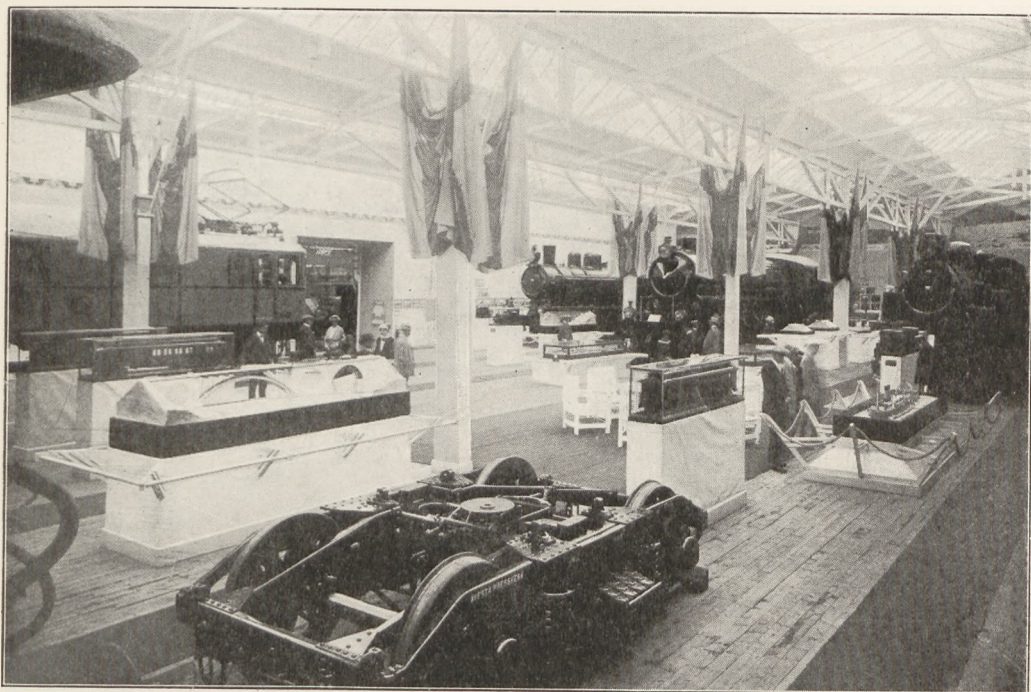
Den rullande materiellen visades å statsbanornas utställning dels — och hufvudsakligast — genom föremål in natura, dels genom modeller, dels genom en rikhaltig samling ritningar och fotografier. Samtliga modeller af lokomotiv och vagnar voro tillverkade vid statsbanornas centralverkstäder i Örebro och utmärkte sig för ett noggrant och prydligt arbete.

Från den princip, som eljes konsekvent blifvit följd i fråga om statsbanornas utställning, nämligen att utställningen skulle gifva en bild af statsbanornas *nuvarande* ståndpunkt, afvek lokomotivutställningen så till vida, att där visades äfven tre gamla lokomotiv, hvilka äro i ett eller annat afseende märkliga. Lokomotivet Fryckstad, som utställdes i järnvägshallen, byggdes vid Munktells Mekaniska Verkstad i Eskilstuna år 1855 och är det andra i Sverige byggda lokomotivet. Det är samtidigt det äldsta svenska lokomotiv, som ännu finnes i behåll. Lokomotivet Trollhättan, som byggdes år 1865, var det första lokomotiv, som tillverkades af Nydqvist & Holm i Trollhättan. Det tredje gamla lokomotivet, Göta, likaledes utställdt i hallen, tillhör Statens järnvägars första typ snälltågslokomotiv och tillverkades år 1862 af firman Beyer, Peacock & C:o i Manchester. Lokomotiven af denna typ äro sedan några år tillbaka

utrangerade ur lokomotivparken, men det här utställda lokomotivet har blivit bevaradt för att införlifvas med ett blifvande järnvägsmuseum.

Af statsbanornas moderna lokomotiv voro i järnvägshallen utställda tre ånglokomotiv och ett elektriskt lokomotiv.

Snälltågslokomotivet litt. F är af en för statsbanorna ny typ. Det har en vikt i tjänst af 87,8 ton. Inberäknadt den fyraxliga tendern är vikten i tjänst 142,8 ton. Lokomotiven af denna typ äro afsedda för de tyngsta snälltågen, hvilkas vikt ständigt ökas, samtidigt som anspråken växa i fråga om gång-

INTERIÖR FRÅN JÄRNVÄGSHALLEN.

tidens nedbringande. Lokomotivet är fyrcylindrigt och utrustadt med öfverhetare. Lokomotivboggin och samtliga tenderaxlar äro utrustade med kullager från Svenska Kullagerfabriken i Göteborg. Tendern har en ovanlig form, beroende på att dess vattenbehållare är halfcylindrisk. Den rymmer 6,5 ton kol och 25 kbm. vatten. Detta lokomotiv tillvann sig berättigad uppmärksamhet, och en engelsk fackman skrifer i "The Railway Engineer", att "these engines must rank prominently among the most remarkable locomotives that have been built since the days of Trevethick".

Godstågslokomotivet litt. E representerar en typ, som erhållit vidsträckt användning särskildt i Norrland, där den visat sig väl lämpad för framförande af snart sagdt alla där förekommande tågslag. Detta förhållande beror därpå,

att lokomotiven äro starka samtidigt med att deras jämförelsevis låga axeltryck tillåter deras framförande å banor med svag öfverbyggnad. Lokomotiven hafva en vikt i tjänst af 50 ton, jämnt fördelad å de fyra axlarna.

Persontågstanklokomotiven litt. S äro afsedda för tyngre lokaltåg och hafva en vikt i tjänst af 62,7 ton. I denna vikt ingå kolförrådet med 2,2 ton och vattenförrådet med 8 ton.

Det elektriska lokomotivet, som var utställdt i hallen, är ett snälltågslokomotiv af 82 tons vikt, afsedt för linien Kiruna—Riksgränsen. Drifhjulen hafva

INTERIÖR FRÅN JÄRNVÄGSHALLEN.

en diameter af 1,575 mm., och lokomotivet kan framföras med en största hastighet af 100 km. pr timme. Den mekaniska delen är tillverkad vid Stora Kopparbergs Bergslags Aktiebolag (Vagn- och Maskinfabriken), Falun. Den elektriska utrustningen har levererats af Allmänna Svenska Elektriska Aktiebolaget i Vesterås och af Elektriska Aktiebolaget Siemens-Schuckert i Berlin.

I modell voro i hallen visade lokomotiven litt. A och B samt det nyss omnämnda lokomotivet litt. S.

Förutom till de i verkligheten eller i modell utställda lokomotiven funnos ganska fullständiga samlingar af ritningar utställda öfver två lokomotivtyper, litt. R och litt. Tb, hvilka också tillhöra Statens järnvägars moderna lokomotiv och erbjuda åtskilligt af intresse.

De in natura dels i hallen och dels å området i det fria utställda personvagnarna voro följande:

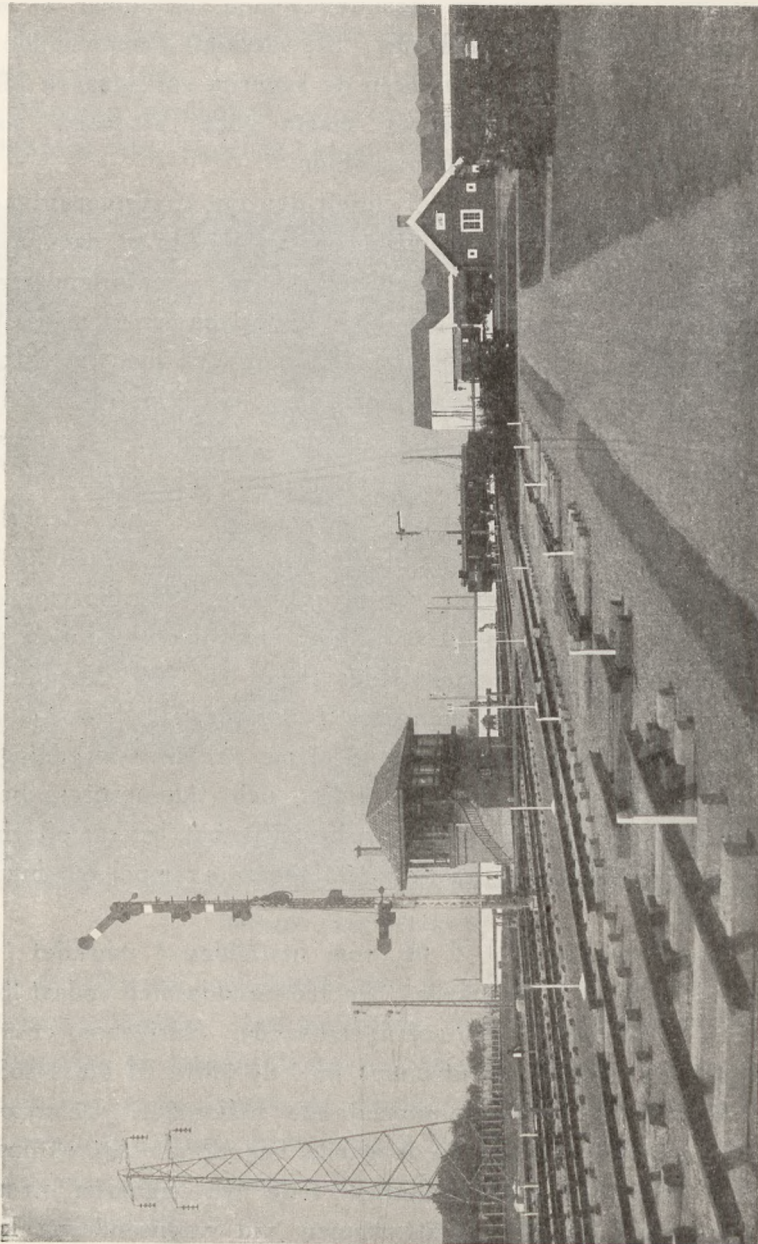
I & II klass boggisofvagnen litt. A 04 representerar de moderna sofvagnarna för inhemsk trafik. Den är inredd uteslutande med halfkupéer, 11 st., och en tjänstekupé samt är utvändigt teakklädd. Ett särskildt omnämmande förtjänar den breda korridoren, beträffande hvilken de svenska sofvagnarna fördelaktigt skilja sig från utlandets, där korridoren måste göras afsevärdt smalare på grund af den begränsade konstruktionsprofilen.

Restaurantboggivagnen litt. AB 03 tillhör den typ af restaurantvagnar, som anskaffats under senare år och som utmärker sig för sin på samma gång eleganta och diskreta inredning. Allt synligt trävirke i matsalongerna utgöres af ljus, polerad björk. Väggfälten äro blåa. Fönstren äro utrustade med ventilationsjalousier af glas, hvilka kunna inställas antingen *med* farriktningen, då en måttlig ventilering åstadkommes genom drag, eller *mot* farriktningen, då man erhåller en kraftig utvädring, t. ex. mellan två tätt på hvarandra följande dukningar. I matsalen kan dukas för 40 personer. Köksafdelningen är rymlig samt synnerligen bekvämt och ändamålsenligt inredd. Utanför denna afdelning löper en korridor, hvarigenom vagnen blir från båda ändar tillgänglig för de resande. Plattformarna äro inbyggda och utrustade med s. k. harmonikor.

I & II klass boggievagnarna litt. B 03 tillhöra visserligen icke de nyaste vagn-typerna, enär de första vagnarna anskaffades redan år 1902, men de ha under årens lopp blifvit så godt som standard för II klass dagvagnar och gjort sig omtyckta af den resande allmänheten på grund af sin bekväma inredning och sina rymliga kupéer. Då i andra länder allmänhet och tidningspress beklaga sig öfver vagnmaterielens förment obekväma beskaffenhet, brukar ofta hänvisning göras just till de svenska vagnarna litt. B 03 såsom exempel på, hur man har det på andra håll.

III klass boggisofvagnen litt. C 06, som utställdes å området i det fria, tillhör de senast anskaffade vagnarna. De äro inredda med endast halfkupéer, 15 st., hvar och en afsedd för tre sofvagnsresande. Härigenom erhålla de resande betydligt mera trefnad och utrymme än i de äldre III klass sofvagnarna, som äro inredda med så godt som uteslutande helkupéer. De nya vagnarna hafva endast tre sofplatser mindre än de gamla vagnarna. Att skillnaden icke är större, beror därpå, att samtliga kupéer i de nya vagnarna utrustats med tvättskåp, hvarigenom de stora tvättrummen vid vagnsändarna kunnat indragas.

III klass lokaltågsvagnarna litt. C 3d, af hvilka en var utställd utomhus, utgöra numera standard för tvåaxliga lokaltågsvagnar. De äro visserligen icke lika bekväma som boggivagnar, men deras gång är möjligast mjuk och jämn

STATENS JÄRNVÄGARS UTSTÄLLNING I DET FRIA.
Sedd söderifrån.

på grund af det stora axelafståndet, 9 meter. De väga 16 ton och hafva 59 sittplatser.

I modell visades i hallen vagnarna litt. A 01, hvilka äro I & II klass sofvagnar af i stort sedt samma typ som ofvan beskrifna vagnar litt. A 04, vidare litt. B 03, som var utställd jämväl in natura, samt litt. C 01. Dessa sistnämnda äro III klass boggivagnar för snälltåg. De hafva 5 kupéer och korridor samt innehålla 72 sittplatser.

De godsvagnar, som visades å statsbanornas utställning å området i det fria, representerade sådana typer, som i ett eller annat afseende äro karaktäristiska.

Matvaruvagnen litt. H 3 tillhör den modell af kylvagnar, som infördes år 1911 och som skiljer sig från de äldre vagnarna speciellt därigenom, att isen, som är innesluten i plåtbehållare, icke direkt beröres af luften i vagnen. Isen påfylls från öppningar i taket. Väggar, golf och tak äro synnerligen omsorgsfullt isolerade med trä, korkmassa och impregneradt papper.

Grusboggivagnarna litt. I 0 användas för grustransporter för banbyggnad och banunderhåll och hafva anordningar för såväl bottentömning som sidotömning. Vagnarna hafva en bärförmåga af 36 ton, hvilket svarar mot 18 kbm. grus. Vagnarna äro så konstruerade, att de med lätthet kunna omändras till vanliga godsvagnar vid de tider, de ej äro behöfliga för grustransporter.

Malmvagnen litt. M 2, som tillhör standardtypen för malmvagnar, är treaxlig samt mycket kraftigt byggd för att motstå den stora påkänningen vid lastningen, då malmen från en anseelig höjd störtas ned i vagnen. Vagnarna väga omkring 11 ton och lasta 35 ton. Förhållandet mellan netto och tara blir alltså 3,15, hvilket tal är ovanligt högt.

Godsvagnarna litt. NN 4 äro af ny typ. De äro öppna och sakna sidovägar men hafva nedfällbara plåtlämmar och sidostolpar. De hafva ganska stor längd, 11,3 m. öfver buffertarna, och lasta 17 ton. Den utställda vagnen är utrustad med ett löst skrof för transport af träkol.

Godsboggivagnen litt. S 01 uppbäres af två treaxliga boggier och är afsedd för transport af tungt eller skrymmande gods. På grund af sitt byggnadssätt med ett antal lösa tvärbalkar kan vagnen anpassas för pjeser af den mest skiftande form. Vagnen väger 35 ton och lastar 50 à 60 ton, beroende på möjligheten af att fördela lasten på en mindre eller större del af vagnens längd.

Utom transportmateriell i egentlig bemärkelse utställdes en del fordon, som användas såsom hjälpmedel af olika slag inom järnvägsdriften.

Kranvagnen är af en alldeles ny typ och är försedd med en 20 hästkrafters fotogenmotor, som användes dels till kranens manövrerande på olika sätt, dels äfven till hela kranvagnens framdrifvande med en hastighet af 15 km. i timmen.

Kranarmen är så konstruerad, att den kan helt indragas öfver vagnen, hvarigenom denna kan transporteras i tåg utan insättning af hjälpvagn. Vagnen är tillverkad vid Munktells Mekaniska Verkstad i Eskilstuna.

Broprofningsvagnen tilldrog sig rätt mycken uppmärksamhet på grund af sin egendomliga form. Den utgöres af en plåt-cylinder med stor diameter och uppbäres af fyra axlar. Vagnen väger 29 ton, och cisternen rymmer 53 kbm., hvadan vikten med fylld cistern uppgår till 82 ton. Då längden öfver buffertarna är 8,2 meter, kan alltså med en dylik vagn åstadkommas en belastning af 10 ton pr längdmeter.

Kraftvagnen utgöres af en täckt godsvagn, som blifvit inrättad till transportabel kraftstation. Den elektriska strömmen alstras af en 55 hkr. Dieselmotor, som är direkt kopplad till en likströmsgenerator. Dyliga vagnar äro till stor nytta, t. ex. vid banbyggnader för drift af belysning, stenborrmaskiner o. s. v.

Den roterande snöplogen ger ett begrepp om den kraft, som erfordras för snöröjning i de nordligaste delarna af landet. Själftva plogen utgöres som bekant af ett roterande hjul med radiellt ställda knifvar, hvilka vid hjulets rotation skära sig genom snön. Hjulet kringvrides af en ångmaskin om icke mindre än 700 hkr. Hela plogvagnen framdrifves af 1 à 2 lokomotiv.

I en redogörelse för den rullande materiellen få icke glömmas Statens järnvägars ångfärjor, hvilka å utställningen representerades af en modell i skala 1 : 50 af ångfärjan "Konung Gustaf V" samt af ett ångfärjeläge i Trelleborg. Den eleganta modellen väckte utan tvifvel intresse för ångfärjeförbindelsen Trelleborg—Sassnitz, tack vare hvilken öfverresan från Sverige till kontinenten blifvit en behaglig lustresa äfven under ogynnsamma väderleksförhållanden.

Af det ofvannämnda framgår, att den rullande materiell, som statsbanorna utställde, utgjorde en representativ samling, som ganska väl belyste de förhållanden, under hvilka Statens järnvägar arbeta.

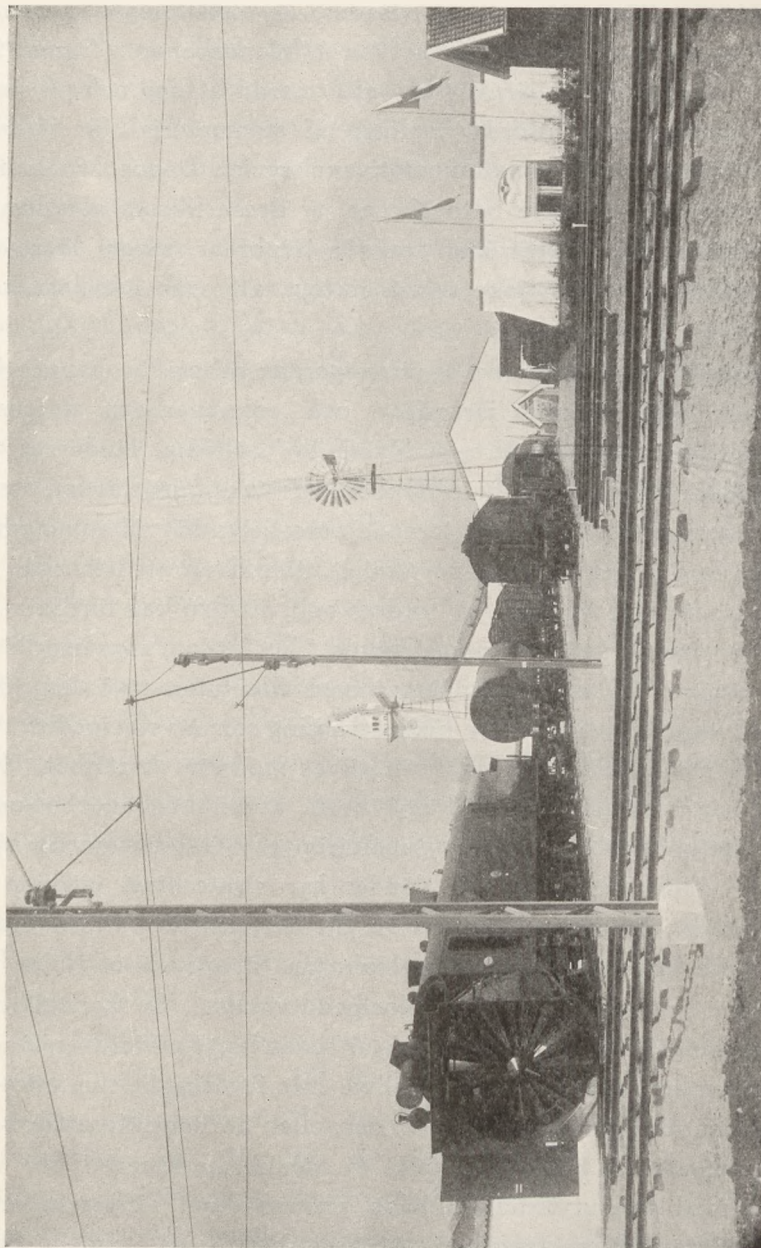
Bland de utställda föremålen inom det bantekniska området lade man i järnvägshallen särskildt märke till ett flertal modeller af några af våra mera betydande broar, betydande såväl i storlek som i byggnadssätt. Inom Sverige såväl som flerstädes vid utlandets järnvägar pågår för närvarande ett rastlöst nydaningsarbete särskildt inom brobyggnadsväsendet. Den alltjämt växande trafiken framtvingar nya, kraftiga broar i de gamlas ställe, och den höga standpunkt, som brobyggnadskonsten äfven inom vårt land intager, har skapat en hel del intressanta och storartade brobyggnadsföretag. Sålunda visade den utställda modellen af den nya Forsmobron en öfverbyggnad af 263,6 meters längd mellan landfästena och en höjd af ej mindre än 48,8 meter öfver lägsta

vattenytan i Ångermanälven. Denna bågbro är Skandinaviens hittills största och ovanligaste broarbete. Vikten af bron är 1,244 ton, och har bron konstruerats för ett belastningssystem med 18 tons lokomotivaxeltryck.

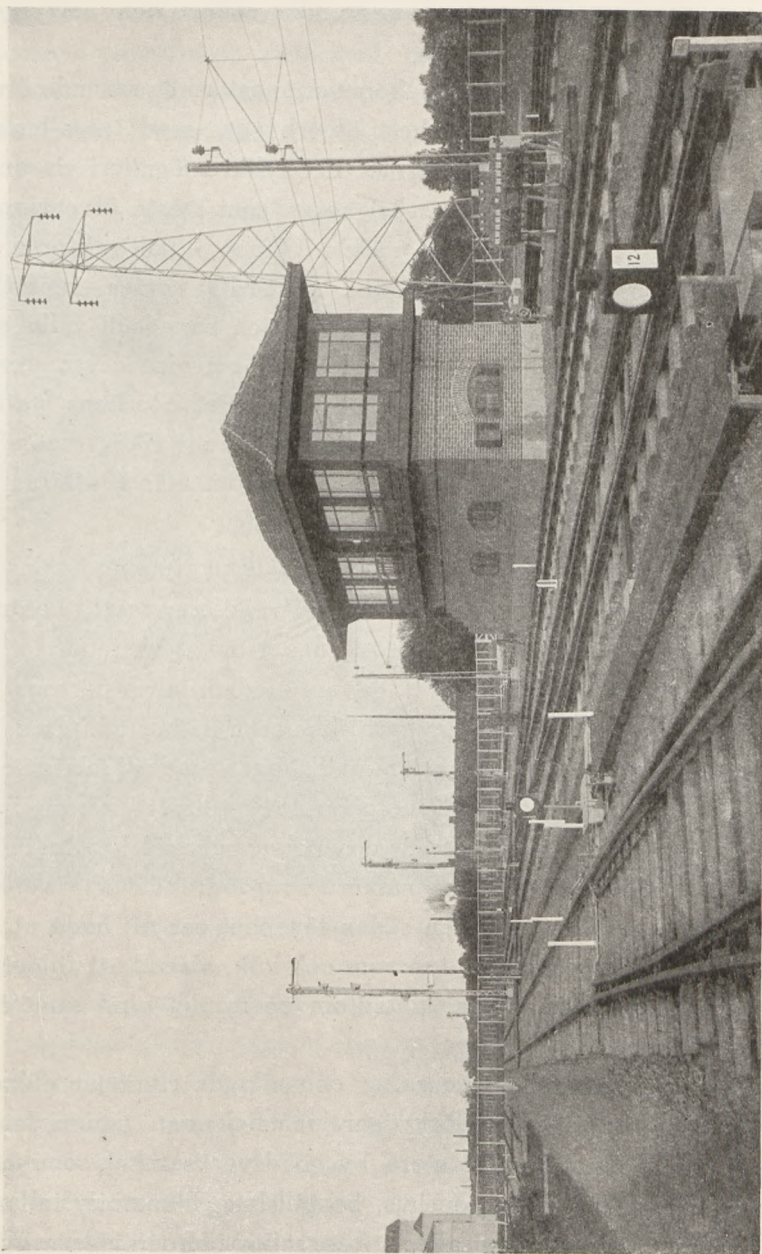
Bland öfriga utförda broar, som visades å utställningen, torde särskildt här böra nämnas bron öfver Flåsjöälven å Inlandsbanan. Denna 35 meters hvalfbro är Sveriges första järnvägsbro af armerad betong och på samma gång den största inom landet utförda hvalfbro af stenmaterial för järnvägstrafik. Den är konstruerad för 20 tons lokomotivaxeltryck. Denna bro kommer med all säkerhet att följas af flera betongbroar, ty dessa liksom alla hvalfbroar af stenmaterial hafva stora företräden framför järnbroar, såsom lägre årliga underhållskostnader samt den icke minst viktiga, att spår i ballast kan dragas öfver bron.

En af de viktigaste grenarna af järnvägarnas arbete är banans bevakning och underhåll. Våra svenska järnvägar och enkannerligen statens intaga i detta afseende ett framstående rum bland de baltiska ländernas järnvägar. Och gäller detta i synnerhet beträffande de fortskaffningsmedel, som såväl af den bevakande som af den inspekterande personalen härvid användas. Då man af banvakten fordrar icke endast bevakning utan äfven att han skall medhinna så mycket arbete som möjligt, så fordras ock, att han kan förflytta sig hastigt fram och åter inom sitt bevakningsområde. De fordon, som han härvid betjäna sig af, utgöras af s. k. trehjulingar med eller utan utväxling, den senare bestående af kugghjulsväxel eller kedjeutväxling som å velocipeder. Dessa fordon äro lätta och kunna å banan framdrivas med stor hastighet. Hjulen tillverkas af bästa svenska fjäderstål och bestå af på högkant bockade ringar, hvilka med lätthet vintertid kunna genomtränga på rälen varande snölager eller isskorpa. Inom öfriga baltiska länder har visats stort intresse för dessa bevakningsfordon, hvilka ock införts vid ett flertal af dessa järnvägar. I järnvägshallen voro uppställda tvenne trehjulingar, tillverkade af Hults Bruk, Åby, samt dessutom en trehjuling med velocipedutväxling. Vid banbefälets inspektionsresor användas vid Statens järnvägar sedan länge motordressiner, af hvilka tvenne olika typer visades i järnvägshallen. De fordringar, som böra ställas på en motordressin för banbesiktning, äro: den eller de inspekterande böra sitta i fordonets framände och hafva god utsikt åt banan, maskineriet bör vara minst tvåcylindrigt med kedjeutväxling till båda axlarna samt så starkt, att det vid full last kan framdriva dressinen på horisontal bana med en hastighet af minst 50 km. i timmen; slutligen bör dressinen erbjuda luft- och regnskydd.

Det påstås, särskildt i den utländska pressen, att vårt land vintertid är ett riktigt vargaland, ett land fullt af snö och is, där snötäcket ligger som ett förlamande hölje öfver land och näring. Statens järnvägars utställning torde

STATENS JÄRNVÄGARS UTSTÄLLNING I DET FRIA.
Sedd västerifrån.

STATENS JÄRNVÄGARS UTSTÄLLNING I DET FRIA. STÄLLVERKSHUSET.

i detta afseende hafva gifvit de besökande en helt annan uppfattning om vårt land. Den visade på ett tydligt och eklatant sätt i såväl ord som bild, huru järnvägarna öfvervinna vinterns svårigheter, och att vintertiden befordras resande och gods äfven i nordligaste Sverige lika säkert och betryggande som under sommaren.

Uppe i de norrländska snöfjällen kommer snöstormen rasande öfver banan, som därföre på vissa ställen måste helt öfverbyggas med trågallerier för att icke alldeles begrafvas af snöstormarna. Ett dylikt snögalleri visades i modell och är ett talande exempel på de svårigheter, som måste öfvervinnas för att här kunna säkerställa trafiken i alla väder. Äfven i fjälltrakterna vid Storlien, gränstationen mot Norge, råda tidtals synnerligt svåra snöförhållanden. Oerhörda snömassor vräka här ned på station och bana och vålla tågen, personalen och allmänheten stora svårigheter. För att visa dessa exceptionella förhållanden utställde Statens järnvägar en modell af Storliens station, sådan den ser ut begrafd i snömassorna, omedelbart efter ett rikligt snöfall. Det är en modell, som talar tydligt om allt det arbete, som måste utföras vid statsbanorna, för att allt skall kunna gå sin gilla gång.

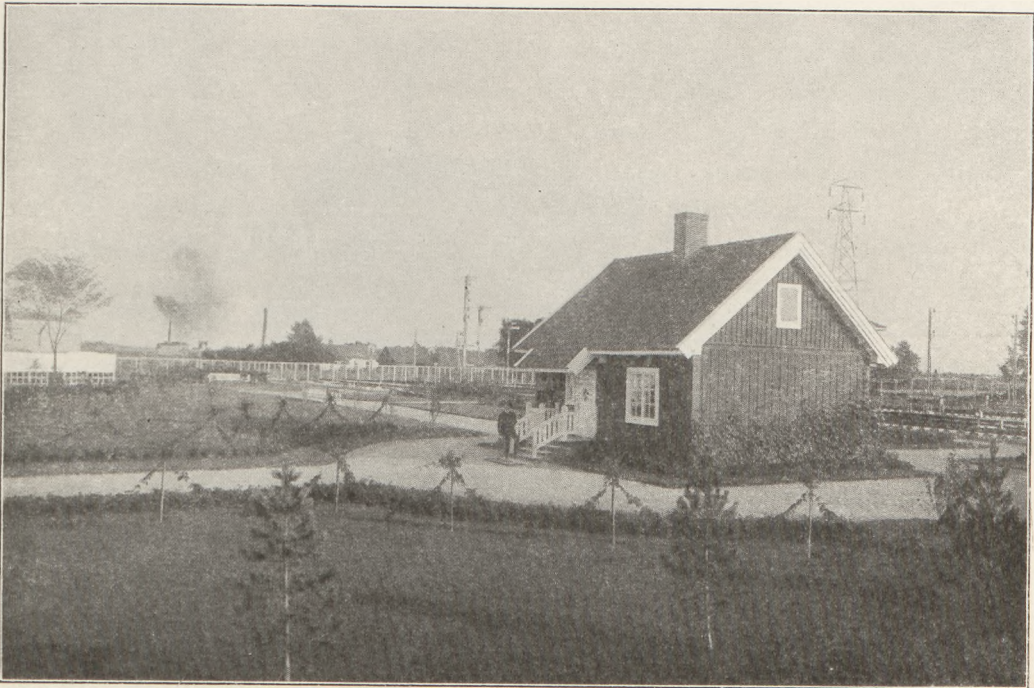
I modell visades vidare Svartå bangård med de nya malmlossningsanordningarna och malmupplagen, Uppsala nya lokomotivstation samt centralverkstädernas i Örebro omfattande komplex af byggnader och verkstäder.

Statens järnvägar är en stor arbetsgifvare med en talrik personal, och ingår för en del af personalen bland aflöningsförmånerna fri bostad. Den lägsta personalgruppen, banvakter, stationskarlar m. fl., har förut tilldelats en lägenhet, inrymmande ett rum och kök. Genom en 1911 tillsatt kommission väcktes frågan att lämna nämnda personalgrupp två rum och kök, hvilket äfven vann statsmakternas bifall, och anordnas numera ifrågavarande lägenheter med två rum och kök. För att visa, huru en sådan lägenhet ser ut, hade ute i det fria uppförts en byggnad, inrymmande två rum och kök, afsedd att tilldelas en banvakt. En dylik banvaksstuga har dessutom en rymlig vind samt i källarvåningen tvättstuga, ved- och matrum.

Uti stugan visades genom fotografier och utlagda ritningar olika husbyggnader, som uppförts vid Statens järnvägar, och fick man genom dem en belysande bild af den utomordentligt stora byggnadsverksamhet, som bedrifves vid Statens järnvägar. Det var stationshus, boställshus, lokomotivstallar, verkstäder m. fl. byggnader, som här visades i fotografier och ritningar. Äfven i hallen fanns en del fotografier af husbyggnader upphängda.

I det fria var vidare en representativ och rikhaltig utställning af signal- och förreglingsanordningar anordnad, sådana dessa nu utföras vid Statens järnvägar. Här visades tre olika fall för sådana anordningar, fullständigt utförda

med spår, växlar, signaler m. m. Det mellersta spårsystemet visade, huru förreglingsanordningarna utföras vid station med tågförbigång å dubbelspårig bana med linieblockanordning. Ett större ställverkshus hade uppförts, hvilket nu återuppbyggt vid Turebergs station. Vidare visades förreglingsanordningar vid station å enkelspårig bana med tre infartstågvägar för hvardera tågriktningen samt förreglingsapparater vid en lastplats ute på linien. Som af de här reproducerade fotografierna framgår, voro anordningarna utförda fullt

STATENS JÄRNVÄGARS UTSTÄLLNING I DET FRIA. BANVAKTSSTUGAN.

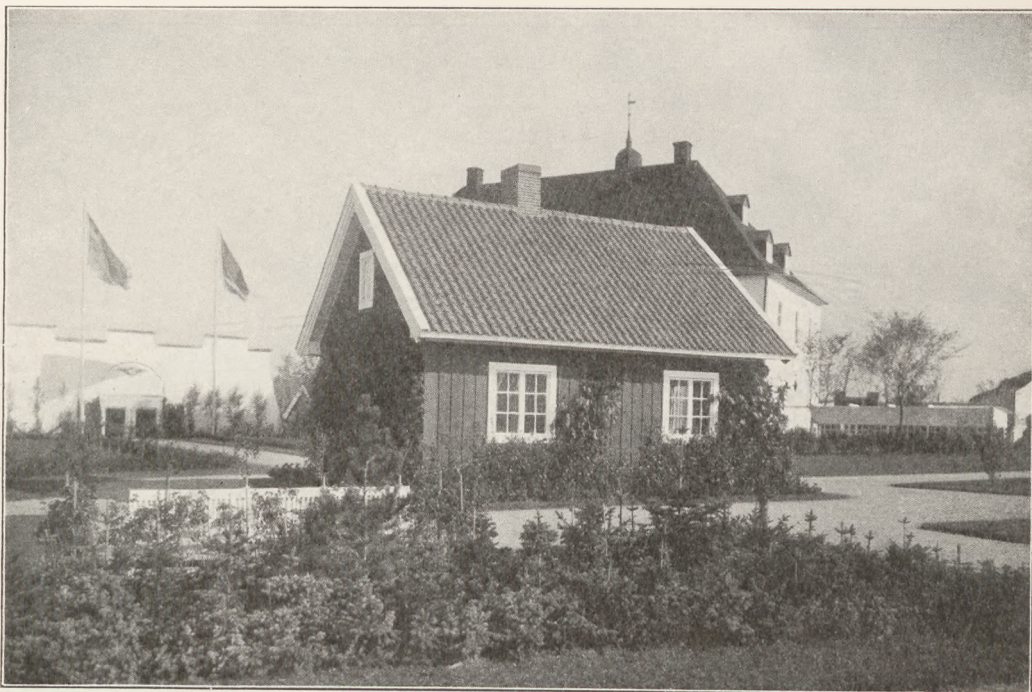
verklighetstroga och gåfvo därför en klar och belysande bild af dessa åtgärder, som äro så betydelsefulla för tågens säkra gång.

I det fria hade äfven utställts de spåröfverbyggnadssystem, som användas vid Statens järnvägar, samt prof af betongsliprar, dymlade sliprar samt på olika sätt impregnerade sliprar. Vid Statens järnvägar impregneras en stor del af de sliprar, som årligen nedläggas i spår. Som impregneringsmedel har tillföre användts kreosotolja, men sedan några år impregneras uteslutande med kresolcalcium. I hallen visades prof på, huru den nya impregneringsmetoden förmår genomtränga sliprarna och sålunda skydda dem från förruttnelse.

Bland de i det fria utställda föremålen fäste man sig särskildt vid de tornliknande stolpar, som användas för att uppbära öfverförings- resp. kontaktled-

ningarna för den elektriska järnvägsdriften å bandelen Kiruna—Riksgränsen, en anläggning, hvilken i sitt slag är en af de märkligaste, som hittills blifvit gjorda i något land.

En gren af den verksamhet, som bedrifves vid Statens järnvägar och om hvilken visserligen kan sägas, att den icke direkt är behöflig för trafiken, men hvilken ändock har en viss betydelse, är planteringsväsendet. Genom de vackra planteringar, som anlagts vid våra statsbanestationer samt genom den för öfrigt

STATENS JÄRNVÄGARS UTSTÄLLNING I DET FRIA.

pietetsfulla vård, som ägnas träd och buskar, torde Statens järnvägar inom vida trakter af vårt land hafva främjat ett värdefullt och nyttigt försköningsarbete, som nog har bidragit till fägnad och trefnad för såväl järnvägens personal och resande som ortens innebyggare. Det är därför som Statens järnvägar äfven å sin utställning i det fria önskade visa något af denna planteringsverksamhet, hvarvid är att märka, att samtliga buskar, träd och blommor voro från Statens järnvägars egna plantskolor och växthus. Genom ett flertal utställda fotografier visades, hvilken omfattning dessa planteringsarbeten hafva vid Statens järnvägar, vare sig det gäller prydnadsplanteringar, ekonomiträdgårdar eller snöstorms- och eldskyddsplanteringar.

I en å svenska och tyska språken utgifven, 182 sidor omfattande katalog

voro de utställda föremålen beskrifna, hvarför den rikt illustrerade katalogen i mångt och mycket blef en värdefull uppslagsbok. Båda upplagorna rön­te också en så liflig efterfrågan, att de slutsåldes.

Att Statens järnvägars utställning blef mycket uppmärksam­mad och uppskattad i utlandet, därom vittna en mängd uttalanden i den tekniska fackpres­sen. Här skola endast i korthet citeras ett uttalande i den engelska tidskriften "The Engineer" och ett i "Zeitschrift des Vereins Deutscher Eisenbahn­verwaltungen". I den förra tidskriften läses:

"A walk through the exhibition gives one a feeling of admiration for the achievements of a country with such a small population and of such compara­tive poverty. There has been, however, a movement in Sweden for some years aiming at rendering the country as independent as possible of foreign industry, and this movement is clearly demonstrated in the exhibition.

Perhaps the most interesting part of the Swedish exhibition is the section devoted to the Swedish State Railways, some of which occupies a special building to itself while the remainder is in the open air. The locomotives are very instructive and we may mention in particular the most recent ex­press locomotive" etc.

I n:r 49 af "Zeitschrift des Vereins Deutscher Eisenbahnverwaltungen" skrifer Baurat C. Guillery följande:

"Eine kurze Übersicht über die gesamte Ausstellung in Malmö, an der sich, im Gegensatz zu Gent 1913, Deutschland ebenso lebhaft wie erfreulich betei­ligt hat, soll demnächst folgen. Einstweilen gebührt schon eine lobende Er­wähnung dem "Clou" dieses Teiles der ganzen ansehnlichen Veranstaltung, nämlich der Sonderausstellung der Schwedischen Staatseisenbahnen. Den Mit­teleuropäer wird manches, was er hier findet, überraschen. Schneeschutz und Schneesäumung, wie kühne Brückenbauten, haben gleichmässig Anspruch auf unsere Anteilnahme. Dass Holzschwellen und Tränkungsanstalten hier eine grosse Rolle spielen, ist ganz natürlich. Die fahr­bare Tränkungsanstalt, mit zwei Tränkkesseln zur Aufnahme von je 300 Schwellen, die im Bilde vorgeführt wird, ist nichtsdestoweniger eine schöne Anlage. Von Fürsorge für Arbeiter und kleine Beamte spricht das behagliche Bahnwärterhaus mit seinen anhei­melnden Anpflanzungen. Fremdartig mutet uns die Darstellung des "Zelt­Lebens" der Baubeamten und Arbeiter in der "Wüste" im hohen Norden an. Manche Erinnerung wird uns aufgefrischt an den anschaulichen Vortrag, den

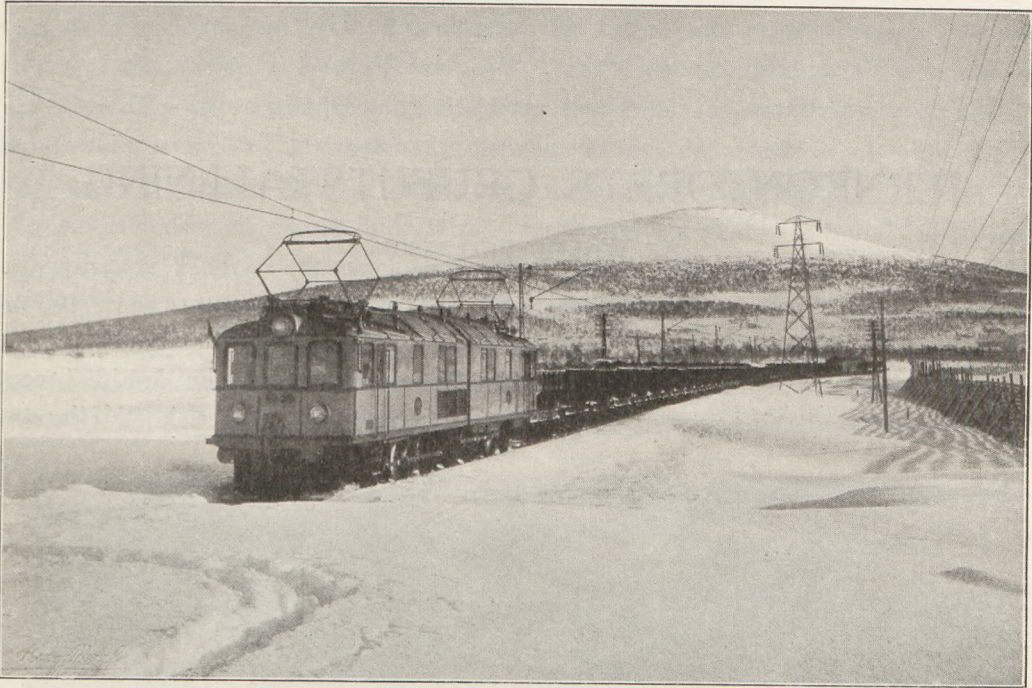

Präsident v. Mühlenfels seinerzeit im Verein für Eisenbahnkunde gehalten hat. Seitdem ist man aber im hohen Norden nicht müßig geblieben. Die Fähren von Sassnitz nach Trälleborg haben wir schon auf der Überfahrt genossen und uns über diese seetüchtigen Schiffe gefreut, die eine neue wichtige Verbindung mit dem Lande des Fortschritts auf allen Gebieten geschaffen haben. Neu ist ein Schneeräumer in Gestalt von zwei kräftigen Pflugschaaren, die unmittelbar über die Schienenköpfe weggefahren werden und diese bei Schneefall alsbald säubern, bevor die Massen so gross werden, dass die Schneeschleudermaschine in Kraft treten muss. Ein Dreirad für Beförderung von Werkzeug und Baustoffen ist zur Fahrt über Schnee und Eis eingerichtet. Die elektrisch betriebene Erzbahn Kiruna—Riksgränsen ist aus mannigfachen Veröffentlichungen in deutschen Fachblättern bekannt. Die Brücken werden mittels vierachsiger Kesselwagen geprüft, die je 53 cbm Wasser halten. Aus der Statistik erfahren wir, dass Schweden nächst Australien, Nordamerika und Belgien dasjenige Land ist, das am meisten Eisenbahnen auf den Kopf der Bevölkerung besitzt.

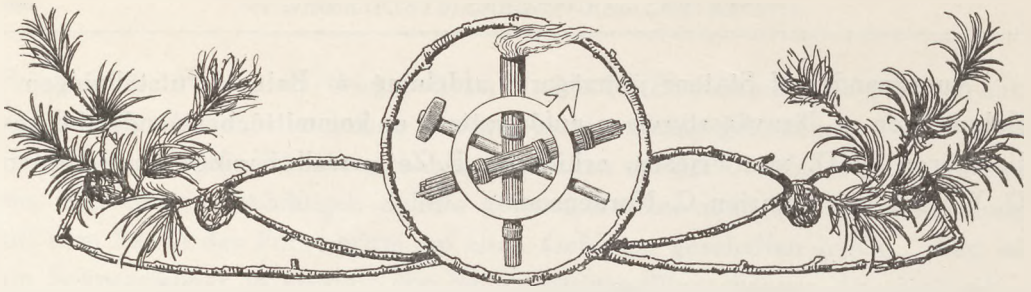
Neben den neuen stattlichen Lokomotiven für Schnell-, Personen- und Güterzüge, die sämtlich mit Überhitzern der Bauart Schmidt ausgerüstet sind, sei die älteste noch vorhandene C-Tenderlokomotive aus 1855 mit Rahmen aus Eichenholz und Blechverkleidung erwähnt. Ferner sind ausgestellt Personewagen verschiedener Art, Schlaf- und Speisewagen, teils in wirklicher Ausföhrung, teils im Bilde, mit eigenartigen Kugellagern für die Drehbewegung, Erz- und Kieswagen, für schnelle Entladung. Einen von mir schon vor 10 Jahren angeregten Gedanken finde ich auch verwirklicht, indem ein Kranwagen mit eigenem Antrieb durch eine stets dienstbereite Verbrennungs- (Petroleum-) Triebmaschine versehen ist. Auch ein Triebwagen mit Dieselmachine und elektrischer Kraftübertragung, fehlt nicht. Neben allen Einzelheiten des sehr entwickelten Sicherungswesens sind ganze Stellwerke mit mechanischer und mit elektrischer Übertragung ausgestellt. Die viele Pläne von Empfangsgebäuden zeigen die Anwendung des nordischen Baustils auf diesem Gebiete. Die Hauptwerkstatt in Örebro mit 860 Arbeitern und 110 ha Grundfläche, deren Pläne ausgestellt sind, ist vollständig elektrisch mittels Wasserkraft betrieben."

Äfven den öfver Statens järnvägars utställning utarbetade katalogen får i den utländska fackpressen mycket erkännande, och det framhålles bland annat, att katalogen har "eine über seinen ursprünglichen Zweck hinausgehende Bedeutung und wird für jeden von Wert sein, der sich über das auf hohen Stufe stehende Schwedische Eisenbahnwesen unterrichten will".

Anordnandet af Statens järnvägars afdelning å Baltiska utställningen i Malmö hade af Järnvägsstyrelsen anförtrots åt en kommitté, bestående af byrådirektören E. O. von Friesen, arkitekten F. Zetterwall, baningenjören kapten O. Werner och notarien C. Nordenson.

ELEKTRISKT FRAMFORDT MALMTÅG.

JERNKONTORETS GRUFUTSTÄLLNING.

AF WALFR. PETERSSON.

Vid Allmänna Konst- och Industriutställningen i Stockholm år 1897 var Sveriges grufhandtering synnerligen rikligt representerad i den s. k. "Mellersta

JERNKONTORETS GRUFUTSTÄLLNING.

Sveriges grufutställning". Man erhöi där en god öfverblick af den svenska grufhandterings dåvarande ståndpunkt såväl genom utställningsföremålen som genom de bägge af professor G. Nordenström författade, af Jernkontoret bekosta-

de publikationerna: "Beskrivande katalog till Mellersta Sveriges grufutställning 1897" och "L'industrie minière de la Suède en 1897".

Vid anordnandet af den Baltiska utställningen 1914 visade sig en stor tillslutning från de svenska järnverken, medan däremot vid anmälningstidens utgång ingen anmälan om deltagande inkommit från svenska gruffält. Då det ansågs, att utställningen skulle hafva gifvit en ofullständig bild af den svenska bergshandteringen, om grufhandteringen icke blifvit där representerad, beslöto Herrar Fullmäktige i Jernkontoret, att i omedelbar anslutning till järnutställningen skulle på Jernkontorets bekostnad anordnas en utställning, som skulle belysa den svenska malmgrufhandterings utveckling under de senaste tjugofem åren — 1888—1912 — samt dess nuvarande ståndpunkt.

Anordnandet af denna utställning, "Jernkontorets grufutställning", uppdrogs åt professor Walfr. Petersson, som vid sitt arbete därmed hade att glädja sig åt det största tillmötesgående från resp. grufägares och grufingenjörers sida. At utställningen bereddes plats i industrihallen, omedelbart till höger om dennas hufvudingång, som pendant till Trafikaktiebolaget Grängesberg—Oxelösunds stora utställning och i omedelbar anslutning till de svenska järnverkens utställning.

Den svenska grufhandteringen har under det senaste kvartsseklet varit stadd i en utveckling, hvartill icke finnes motstycke inom någon föregående tidsperiod.

I främsta rummet faller därvid i ögonen den stora ökningen i järnmalm-brytningen (Pl. I)¹. Medan denna år 1887 endast utgjorde c:a 902,000 ton, hade den år 1912 stigit till öfver 6 millioner ton med ett beräknadt värde af öfver 46 millioner kronor, oberäknadt den genom anrikning vunna järnmalmssligen (se nedan). Men därjämte har grufhandteringen att uppvisa en storartad utveckling i kvalitativt hänseende, särskildt framträdande i förbättrade borrhningsmetoder, nya brytningsmetoder, mera effektiva anordningar för uppfordring af berg och vatten, alltmera fullkomnade metoder för sofring och anrikning o. s. v., allt resulterande i en väsentlig höjning af arbetseffekterna och ett fullständigare tillvaratagande af malmtillgångarna.

Hvad järnmalmsbrytningen beträffar, har dennas stora ökning till hufvudsaklig del betingats af den alltmera ökade exporten af järnmalm (Pl. II), hvilken i sin tur möjliggjorts genom det under denna period påbörjade exploaterandet af de stora lappländska malmförekomsterna (Pl. II) samt af Grängesbergs grufvor. I annat sammanhang lämnas en redogörelse för den verksamhet, som

¹) Pl. I—VIII se sid. 780—786.

dessa malmfälts ägare, Trafikaktiebolaget Grängesberg—Oxelösund, i detta hänseende utöfvat (sid. 787).

Under den föreliggande tidsperioden har man bl. a. ingående diskuterat frågan, huruvida vårt lands malmtillgångar äro tillräckligt stora att medgifva en stor malmexport. I samband härmed hafva såväl ytterst pessimistiska som mera optimistiska uppfattningar om våra järnmalmstillgångars storlek uttalats, och detta meningsutbyte har gifvit anledning till å ena sidan omfattande undersökningsarbeten vid en del gruffält och å andra sidan försök att på objektiva grunder få en uppskattning af vårt lands malmtillgångar till stånd. Bland dessa försök må nämnas den utredning, som förelades 1910 års internationella geologkongress och som gaf till resultat, att Sverige äger en tillgång af c:a 1,402 millioner ton järnmalm, hvaraf 1,169 millioner ton i Lappland, det hela motsvarande c:a 845 millioner ton metalliskt järn. I dessa kvantiteter äro ej inräknade de betydande tillgångar på titanrik malm, som finnas såväl i Lappland som i södra Sverige.

S. k. ädlare malmer, d. v. s. andra malmer än järnmalm, spela inom den svenska bergshandteringen en mycket underordnad roll, och produktionen af dessa malmer har under nu ifrågavarande period i stort sedt icke visat någon ökning (Pl. III).

Ej heller har stenkolsbrytningen under föreliggande tidsperiod spelat någon större roll jämförd med malmbrytningen. Då denna gren af bergshandteringen blifvit föremål för en utförlig behandling på annat ställe i detta arbete¹⁾, tages i det följande hänsyn endast till malmbrytningen och hvad som därmed hörer samman.

Hvad som måhända mest faller i ögonen inom grufbrytningstekniken under den ifrågavarande 25-årsperioden är den storartade utveckling, som borrhningstekniken har att uppvisa.

Vid periodens början var borrhning för hand den vida öfvervägande borrhningsmetoden, och maskinborrning förekom då blott vid fem af våra gruffält. De borrhmaskiner, som då användes, voro relativt tunga luftborrhmaskiner af den s. k. kolftypen, hvilka måste betjänas af två man och som arbetade med pressluft med 3—4 kilograms tryck. Med dessa maskiner erhöill man hufvudsakligen vid takstrossning bättre resultat än vid borrhning för hand, men vid underhandsborrhning, som med den då allmännast använda pallbrytningstekniken var den hufvudsakliga borrhningsmetoden, var effekten af maskinborrhning så föga större

¹⁾ Se beskrifningen af Höganäs-Billesholms Aktiebolags utställning, sid. 801.

än vid borring för hand, att den i regel ej ansågs uppväga kostnaderna för en bormaskinsanläggning, i all synnerhet som de vid denna tid brukade bormaskinerna af flera skäl icke lämpade sig i underjordiska pallbrytningsrum.

En afsevärd förändring i detta förhållande inträdde, då man omkring år 1902 började öka pressluftens tryck till 6 à 7 kilogram, hvarigenom exempelvis vid ett visst gruffält kunde borraras 2,5—3,5 meter borrhål pr skift mera än förut vid lägre tryck. Ungefär samtidigt härmed infördes en mindre bormaskinstyp, de s. k. Babymaskinerna, likaledes af kolftypen, men väsentligt lättare och lätt-handterligare, så att de kunde manövreras af *en* man. Genom dessa bägge förändringar ställde sig maskinboringen nu betydligt fördelaktigare än förut. En ännu mera genomgripande förändring inträdde emellertid med införandet af lätta bormaskiner af den s. k. hammartypen, försedda med ihåliga borr, genom hvilka spolades vatten eller luft för att ständigt hålla borrhålets botten ren från bormjöl. Den första hammarbergbormaskinen provades i Sverige år 1904, och sedan numera bormaskiner af hammartypen, som speciellt lämpa sig för förhållandena i de svenska grufvorna, utarbetats, hafva hammarmaskinerna så godt som fullständigt utträngt kolmaskinerna.

Som exempel på hvilken genomgripande betydelse denna bormaskinsteknikens utveckling haft för grufbrytningen må anföras följande siffror:

Vid ett dagbrott i norra Sverige borrades i medeltal pr år:

för hand	4,89 m. pr man och skift
med kolmaskiner, större typ: 10,38 m. pr maskinskift =	5,19 " " " " "
med hammarmaskiner: 16,90 " " " "	= 16,90 " " " " "
och i en takbrytningsgrufva:	
för hand	2,81 " " " " "
med kolmaskiner, större typ: 7,2 m. pr maskinskift =	3,6 " " " " "
„ hammarmaskiner 11,7 " " " "	= 11,7 " " " " "

eller med andra ord en man borrade med tillhjälp af en hammarmaskin i förra fallet 3,5 och i senare fallet mer än 4 gånger så mycket pr skift som vid handboring. Borringskostnaden var därvid i dagbrott c:a 50 % och i takstross inemot 100 % större vid borring för hand än vid borring med hammarmaskin.

Äfven vid ortdrifning och schaktsänkning har införandet af bormaskinerna haft ett stort inflytande. För att i någon mån belysa utvecklingen i detta hänseende var på utställningen den s. k. "grufvan" (se sid. 760) anordnad, i hvilken arbetssättet och den relativa ortdrifningshastigheten i början, vid midten och i slutet af förevarande tidsperiod åskådliggjordes.

På grund af anförda omständigheter är numera maskinborrning införd vid de flesta svenska grufvor, och alltsedan år 1906 är antalet kompressor­anläggningar stadt i raskt stigande. Pl. IV afser att åskådliggöra denna utveckling och visar därjämte, att det till väsentlig del är kompressorer af inhemsk tillverkning, som kommit till användning under det senaste decenniet. Äfven bormaskiner och annan borrhattiraj äfvensom de alltmera talrika borrhväsning­smaskinerna äro numera till öfvervägande del af svensk tillverkning.

I slutet af 1890-talet och i första decenniet af 1900-talet användes elektriska bormaskiner af Marwinstypen vid några gruffält och däribland vid Grän­gesberg. Genom de ofvan antydda framstegen inom luftbormaskintekniken hafva de elektriska bormaskinerna distanserats och användas numera icke vid något svenskt gruffält.

Vid den nu ifrågavarande tidsperiodens början var pallbrytning i öppna rum den vida öfvervägande grufbrytningsmetoden i de svenska malmgrufvorna. Vid sidan däraf förekom takbrytning och tvärbrytning i samband med igensättning af de utbrutna arbetsrummen med gråberg i ett trettio­tal grufvor. Dagbrytning förekom år 1888 endast i helt ringa omfattning.

I och med de stora exportfältens börjande exploatering på 1890-talet blef dagbrytning den metod, som gaf största tillskottet till malmproduktionen såväl i mellersta Sverige som i ännu högre grad i Lappland. Under den tid, som förflutit sedan dess, har man emellertid äfven vid flertalet exportfält öfvergått till underjordisk brytning, och det är numera endast vid Kiirunavaara som dagbrytning är den uteslutande använda brytningsmetoden.

Vid den underjordiska brytningen användes, som nämnts, i början af vår tidsperiod dels och öfvervägande pallbrytning, dels igensättningsbrytning. I början af 1900-talet begynte vid flera grufvor i mellersta Sverige användas två nya brytningsmetoder, nämligen magasineringsbrytning och rasbrytning, af hvilka den förra närmast motsvarar takbrytning och den senare tvärbrytning. Emedan vid dessa metoder igensättning af de utbrutna rummen icke förekommer, ställa de sig afsevärdt billigare än de nyssnämnda igensättnings­metoderna och hafva hufvudsakligen af denna anledning vunnit allt större användning och till största delen utträngt igensättningsmetoderna. Men äfven pallbrytningsmetoden, vid hvilken en afsevärd del af malmen måste kvarlämnas i band och bottnar och vid hvilken ändock ej samma trygghet för gruf­arbetarne kunde vinnas som vid de öfriga omnämnda metoderna, har i stor utsträckning undanträngts af dessa nya metoder.

Å Pl. V har en sammanställning gjorts af det inbördes förhållandet emel-

lan de ifrågavarande brytningsmetoderna vid början, i midten och i slutet af förevarande tidsperiod, angifvande dels det procentuella förhållandet emellan malmproduktionen vid olika brytningsmetoder och dels förhållandet emellan de vid olika tidsperioder med olika brytningsmetoder brutna malmkvantiteterna.

I samband med öfvergången till nyare brytningsmetoder och ökandet af årsproduktionen har under den ifrågavarande tidsperioden framträdt en sträfvan att i möjligaste mån centralisera grufdriften.

Man har alltså i regel öfvergifvit att anlägga schakten i själfva malmfyndigheterna och förlägger dem i ofyndigt berg så långt ifrån malmen, att de kunna beräknas blifva oberörda af sättningar och ras, som eventuellt kunna inträffa i grufrummen, samt placerar dem om möjligt så, att de kunna betjäna flera grufvor samtidigt. Tack vare ofvan anförda förbättringar inom borrhningstekniken förorsakar drifvandet af långa förbindningsorter ej längre så stora svårigheter som förr. Likaledes hafva anordningarna för det lösbrutna bergets lastning och transport på underjordiska banor undergått väsentliga förbättringar under de senare åren.

Genom anordnandet af centralschakt hafva transportererna ofvan jord kunnat inskränkas samt anordningarna för uppfordring, skrädnig och lastning i järnvägsagnar o. d. väsentligt förenklas emot förr.

Hvad beträffar lastning af det lösbrutna berget under jord, så sker densamma vid samtliga ofvan anförda nyare brytningsmetoder automatiskt från rullschakt eller magasin genom fluster, anbragta så högt i utfraktsorterna, att berget direkt kan rasa ned i de underställda vagnarna. Transporten under jord sker på rälsbanor, vid kortare väglängder och mindre transportkvantitet allt fortfarande för hand, vid längre väglängder eller större transportkvantiteter medels lokomotiv, drifna med elektricitet, pressluft eller bensin.

För berguppfordringen användas fortfarande i mindre grufvor fritt hängande tunnor eller tunnor på slangång med ringa uppfordringshastighet, c:a 1 m./sek. I de flesta grufvor hafva dessa dock numera ersatts med gejdade hissar eller på donlägiga uppfordringsbanor, hissar eller själf Tippande "hundar" eller "skips" med väsentligt större uppfordringshastighet (3—5 m./sek.).

För vattenuppfordringen hafva de gamla konstdrifna sug- och luftpumparna äfvensom tryckpumparna mer och mer ersatts med moderna och effektivare pumpar, särskildt i de större grufvorna. Sålunda hafva elektriskt drifna snabbgående kolfpumpar äfvensom centrifugalpumpar o. d., uppställda i särskildt utsprängda pumprum nere i grufvan, erhållit stor användning. För uppsamlande af grufvattnet utsprängas vanligen numera stora reservoarer i närheten af pumprummen.

År 1888 nådde endast ett svenskt grufschakt 300 m:s djup. Numera har detta mått öfverskridits af ett tjugotal schakt, men endast ett har nått djupare än 400 m., nämligen det 512 m. djupa Granlundsschaktet vid Grängesberg.

För belysning i grufvorna användes i regel i de större utfraktsorterna elektriskt ljus (glödlampor). De gamla olje- och fotogengruflamporna hafva under senaste åren alltmera utbytts mot acetylen-lampor, hvilka såväl besitta betydligt större lyskraft som i väsentligt mindre grad förorena luften än de osande gamla gruflamporna. För den ventilation i malmgrufvorna, som i undantagsfall behöfver anordnas på konstgjord väg, användas numera antingen enkla injektorer för pressluft eller också små elektriskt drifna centrifugalventilatorer.

De svenska grufvornas kraftbehof tillgodoses numera i mycket stor utsträckning med elektrisk kraft, till hufvudsaklig del öfverförd från närmare eller aflägsnare vattenfall. Dock användas fortfarande ångmaskiner i stor utsträckning äfvensom, ehuru i väsentligt mindre omfattning, oljemotorer och vattenhjul. Däremot hafva hästvindar, hvilka år 1888 förekommo i ganska stort antal, numera så godt som fullständigt upphört att användas såsom uppfordringsmedel.

Kraftförhållandena vid de svenska gruffälten belysas af Pl. VI.

Den maskinella utrustningen för uppfordring af berg och vatten, luftkomprimering etc. har vid de flesta större gruffält blifvit moderniserad under den förevarande perioden och är vid de flesta gruffält numera fullt tidsenlig.

Likaså hafva anordningarna ofvan jord vid de svenska malmgrufvorna undergått mycket betydande förändringar under det senaste kvartseket. Nya laf typer hafva införts, skrädhusen hafva försetts med galler för afskiljande af mull och grufsylta från styckemalmen samt med fickor för uppsamlande och automatisk utlastning af de i skrädhusen vunna produkterna. De gamla malm-torgen med sina ofta obekväma lastningsanordningar hafva till stor del ersatts med rymliga malmfickor, från hvilka malmen direkt tappas i järnvägsvagnarna.

Att genom alla ofvan antydda förändringar i grufbrytningstekniken en väsentlig ökning i arbetseffekten erhållits är tydligt. Pl. VII afser att belysa ökningen i arbetseffekt under den förevarande perioden (se f. ö. nedan, sid. 772—775).

I alldeles särskildt hög grad hafva under denna tidsperiod anordningarna för *sofring* och *anrikning* af järnmalm utvecklats.

Medan år 1888 så godt som all sofring af järnmalm skedde medelst s. k. plockning och vaskning för hand samt för öfrigt sofring utfördes blott vid några få grufvor och med en produktion af endast 2,700 ton genom sofring vunnen malm, användes numera maskinell sofring med tillhjälp af magnetiska malmskiljare och sättmaskiner vid ett tjugotal grufvor; år 1912 producerades genom maskinell sofring öfver 600,000 ton järnmalm. Särskildt stortartade sofringsverk hafva anordnats vid Grängesberg och Malmberget.

Af ännu större betydelse för den svenska bergshandteringen är emellertid anrikningen af järnmalm, hvarigenom fattiga eller oartförande malmer, hvarpå Sverige äger mycket stora tillgångar, kunna göras användbara.

Järnmalmsanrikningens begynnelse och utveckling i Sverige faller helt och hållet inom den nu förevarande tidsperioden. Början gjordes i midten af 1890-talet med en magnetisk separator af amerikansk konstruktion, men det var först efter 1897 års utställning, då Gröndals magnetiska separator för första gången offentligt utställdes, som den magnetiska anrikningen af järnmalm började få större användning. En liflig uppfinnareverksamhet inom det magnetiska anrikningsområdet karaktäriserar det första decenniet af 1900-talet och denna resulterade i uppkomsten af flera separator typer, af hvilka flera bära Gröndals namn. En hel rad af anrikningsverk hafva i rask följd kommit till stånd, de flesta i mellersta Sverige. Vid flertalet förekommer uteslutande magnetisk anrikning, vid åtskilliga verk därjämte anrikning på våta vägen och endast vid ett verk uteslutande våt anrikning. Antalet anrikningsverk uppgår till ett fyrtilotal, och sligproduktionen uppgick år 1912 till öfver 500,000 ton med ett beräknadt värde af inemot 5 millioner kronor. Flera af anrikningsverken äro kombinerade med briketteringsverk.

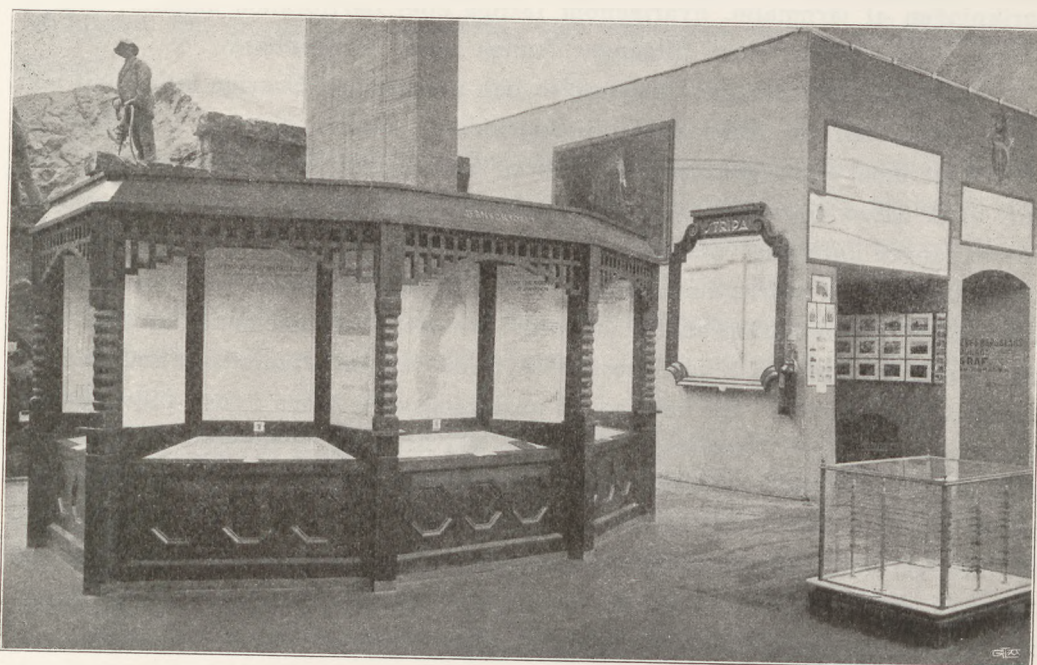
Efter dessa korta antydningar om grufhandterings utveckling under den föreliggande tidsperioden öfvergå vi till en redogörelse för de försök att närmare belysa densamma, som gjorts genom Jernkontorets grufutställning.

Jernkontorets grufutställning omfattade följande utställningsföremål:

1) En 6-kantig, fristående monter, innehållande prof af de olika malmtyper, som användas vid den inhemska järntillverkningen. De här utställda malmprofven voro:

- a) Dannemora-malm;
- b) fosforren, engående svartmalm från Storgruvan i Persberg;
- c) fosforren, kalkig svartmalm från Klackbergsfältet i Norberg;
- d) fosforfattig kvartsig blodsten från Stripa;
- e) fosforrik svartmalm från Blötberget;
- f) anrikningsmalm från Gonäsgrufvorna.

Till hvarje prof hörde en kort beskrivande text, angifvande grufvornas belägenhet, malmens förekomstsätt samt mineralogiska och kemiska sammansättning äfvensom uppgifter om grufvornas och brytningens storlek m. m.

GRAFISKA TABELLER M. M.

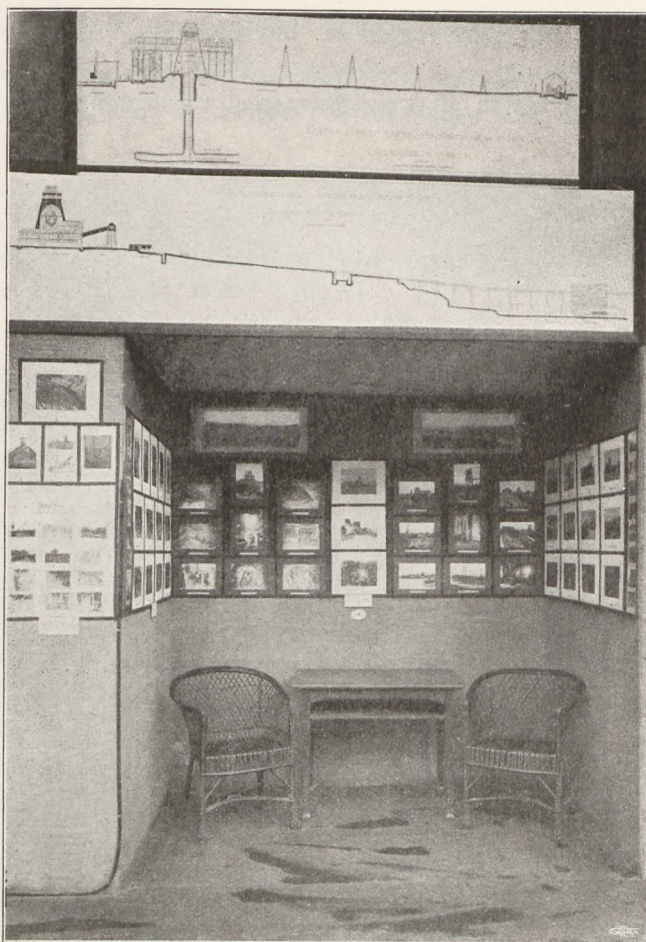
2) Trenne glasmodeller af: Falu grufva, Dannemora Mellanfälts grufvor och Öfre Kärrgrufvorna vid Striberg.

Dessa monterer afsågo att visa en af de metoder, som användas vid svenska grufvält för att åskådliggöra grufvornas geologiska och topografiska förhållanden. Modellerna äro utförda så, att grufkartans olika blad afkopierats på spegelglasskifvor, hvilka därpå fästas i en metallställning öfver hvarandra på det afstånd, som i kartans skala motsvarar de resp. grufbottnarnes inbördes vertikalaafstånd.

3) En större oljemålning (af prof. Ljungstedt), visande en interiör från Dannemora grufvor.

4) En väggtafla, utvisande en genomskärning genom Stripa grufvors uppfordringsschakt samt anordningarna för det lösbrutna bergets uppfordring, skrädning, utfrakt och lastning.

Stripa grufva har bl. a. att uppvisa synnerligen ändamålsenliga anordningar för det i grufvan lösbrutna bergets uppfordring och lastning m. m. Profilen visar, huru det brutna berget transporteras till i berget utsprängda fickor eller magasin, hvarifrån det tömmes i s. k. skips, i hvilka det uppfordras till ett skrädhus, där det uppdelas i malm, gråberg och anrikningsgods. Profilen visar vidare anordningarna i dagen för de olika produkternas vidare transport, äfvensom en del detaljer beträffande vattenuppfordringen m. m.

GENOMSKÄRNING AF IDKERBERGETS GRUFFÄLT.
FOTOGRAFIER FRÅN GRUFVOR ETC.

5) Tvenne väggtaflor, utvisande en genomskärning af Idkerbergets gruffälts uppfordringsschakt samt anordningarna därstädes för bergets uppfordring, skrädning, utfrakt och lastning.

6) Modell af lafve och skrädhus vid Idkerbergets gruffält.

Idkerbergets gruffält har liksom Stripa grufva mycket ändamålsenliga utfrakts- och lastningsanordningar, hvilka dock äro väsentligt olika de vid Stripa. Särskildt må uppmärksamheten fästas på anordningarna såväl å utfraktsnivån vid schaktet som i schaktlafven, genom hvilka rangeringen af malmvagnarna sker automatiskt. Likaså förtjänar rutschbanan, å hvilken malmen föres ned från grufvan till lastageplatsen, äfvensom lastningsanordningarna vid järnvägen uppmärksamhet.

7) Den s. k. "grufvan", en modell i full storlek af tre orter i en grufva, afseende att åskådliggöra olikheten i arbetsmetoder och effekter

vid ortdrifning i början, midten och slutet af den ifrågavarande 25-årsperioden.

Vid början af denna tidsperiod var handborrning den mest använda borrhings-

BERGBORRMASKINER. — "GRUFVAN" (EXTERIÖR).

metoden såväl vid grufdriften i allmänhet som vid ortdrifning. Vid ortdrifning med maskin användes vid denna tid tunga kolfbormaskiner, som för sin betjäning fordrade två man. Ortdrifningen med dylika maskiner gick ungefär dubbelt så fort som vid handborrning, men när två man erfordrades vid maskinborrningen, så blef effekten pr arbetare vid denna tid lika vid maskinborrning som vid handborrning.

Omkring 1902 infördes i Sverige en mindre och lättare typ af kolfbormaskiner, de s. k. Babymaskinerna, hvilka kunde betjänas af en man. Dessa maskiner fingo stor användning vid ortdrifning och erhöles med dem mer än dubbelt så stor effekt pr arbetare som i ofvannämnda fall.

Sedan under det första decenniet af innevarande år-

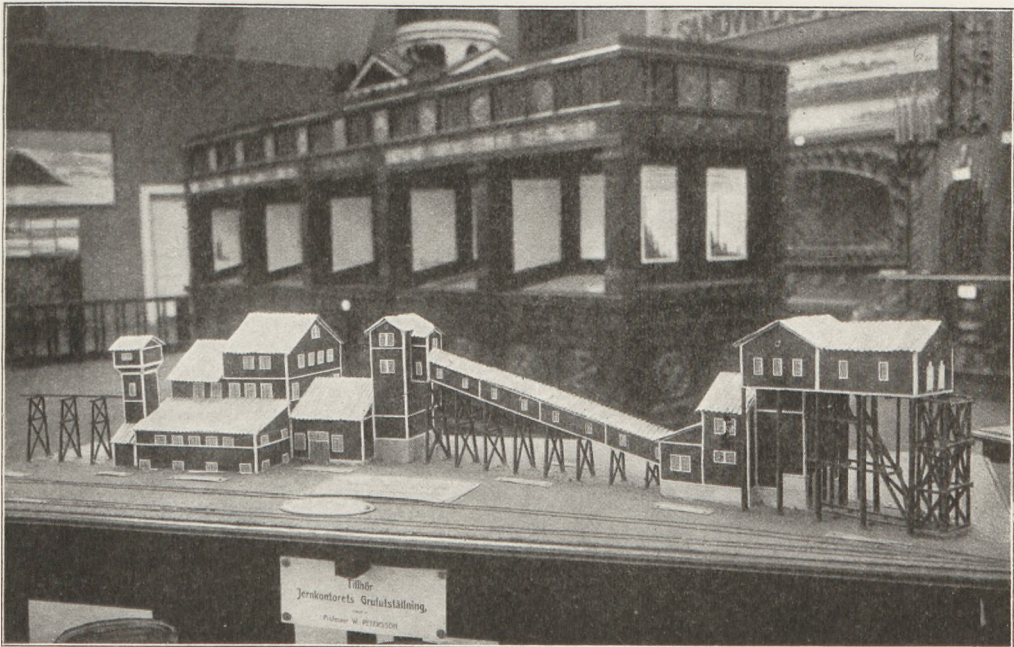
hundrade bormaskiner af hammartypen införts i vårt land och nya för våra förhållanden lämpade maskintyper blifvit utarbetade samt därjämte vissa modifikationer med hänsyn till borrhålens ansättande m. m. införts, har effekten vid ortdrifning högst väsentligt ökats och är nu i genomsnitt dubbelt så stor som vid användande af Babymaskiner.

I den s. k. grufvan voro anordnade tre orter, hvilkas längder motsvarade en half månads drifningsarbete af en arbetare, och i dessa orter voro uppställda vaxfigurer i naturlig storlek i arbetsställning med resp. borrverktyg och maskiner. Orten till höger, af 0,7 m. längd, visade anordningar och resultat vid borrhning för hand omkring år 1888; orten rakt fram, af 2 m. längd, visade en arbetare sysselsatt med borrhning med en Babymaskin och afsåg att belysa ortdrifningsarbetet och effekten omkring år 1902, medan den 4 m. långa orten till vänster afsåg att visa de nuvarande anordningarna och effekten vid ortdrifning i svenska malmgrufvor.

Ofvanpå "grufvan" voro tre vaxfigurer uppställda, föreställande gruf-

arbetare sysselsatta med borring i ett dagbrott. Gruppen afsåg att visa arbetssättet vid maskinboring, dels med kolbormaskiner, uppställda på trefot och betjänade af två man, och dels med moderna hammarmaskiner, betjänade af en man.

I likhet med förhållandet i orter har i och med hammarbormaskinernas införande en högst väsentlig ökning i effekten pr arbetare kommit till stånd. Sålunda kan i ej alltför hårdborradt berg i pallar en arbetare pr skift borra 3—4 gånger mera än vid handborring eller med kolfmaskin af äldre typ.

MODELL AF LAFVE, SKRÄDHUS, SOFRINGS- OCH ANRIKNINGSVERK VID VÅGHALSGRUFVAN.

8) En samling svenska hammarbormaskiner af olika typer.

De på pelare uppställda maskinerna användas hufvudsakligen för ortdrifning och strossning, de närmast intill pelarmaskinerna stående två maskinerna användas för borring af uppåtriktade hål, i tak och stigorter, medan de öfriga maskinerna äro afsedda för borring af nedåtriktade hål, i pall och "skutor".

9) Modell af lafve, skrädhus, sofrings- och anrikningsverk vid Våghalsgrufvan.

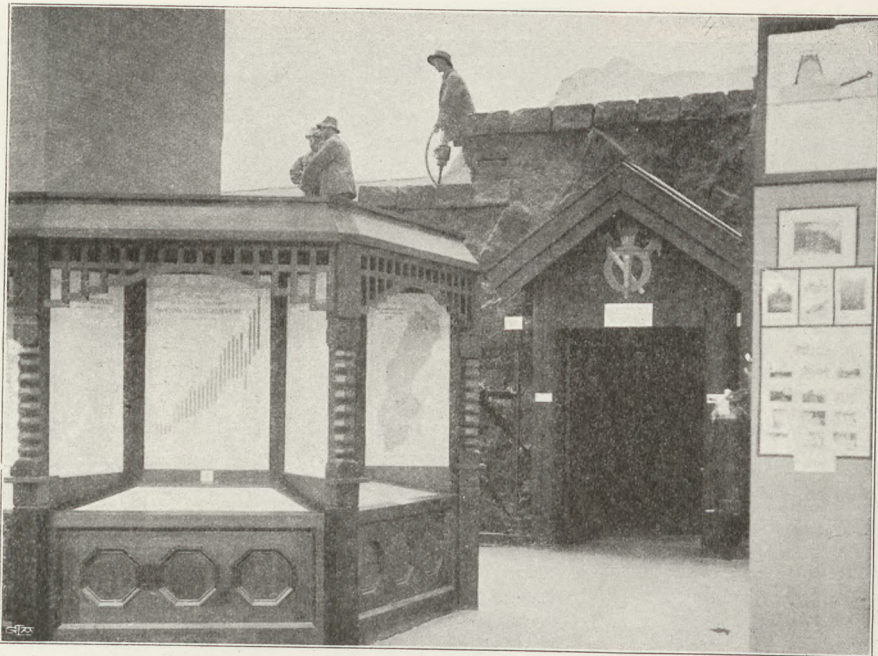
10) Två väggplanscher, utvisande schema samt plan- och profilritningar öfver Våghalsgrufvans anrikningsverk.

Dessa planscher samt modellen öfver samma anrikningsverk afse att visa anordningarna vid en fullt modern grufanläggning med anrikningsverk för järnmalm.

11) Wenströms malmskiljare.

Representerar den *första* svenska maskintyp för magnetisk sofring af järnmalm.

Maskinen konstruerades år 1883 af den svenske elektrikern Jonas Wenström och erhöill först användning vid Slotterbergs magnetiska sofringsverk, det första magnetiska sofringsverket i Sverige. Den erhöill sedan mycket stor användning inom både Sverige och utlandet, speciellt Förenta Staterna, och användes allt fortfarande vid åtskilliga gruffält. Det utställda exemplaret har under en följd af år varit i gång vid Dannemora grufvor.

GRAFISKA TABELLER. INGÅNG TILL "GRUFVAN".

12) Gröndals magnetiska separator, typ V (half storlek).

Representerar de modernaste magnetiska separatorerna af svensk konstruktion. Denna typ är den, som hittills vunnit den allmännaste användningen vid svenska magnetiska anriktningsverk.

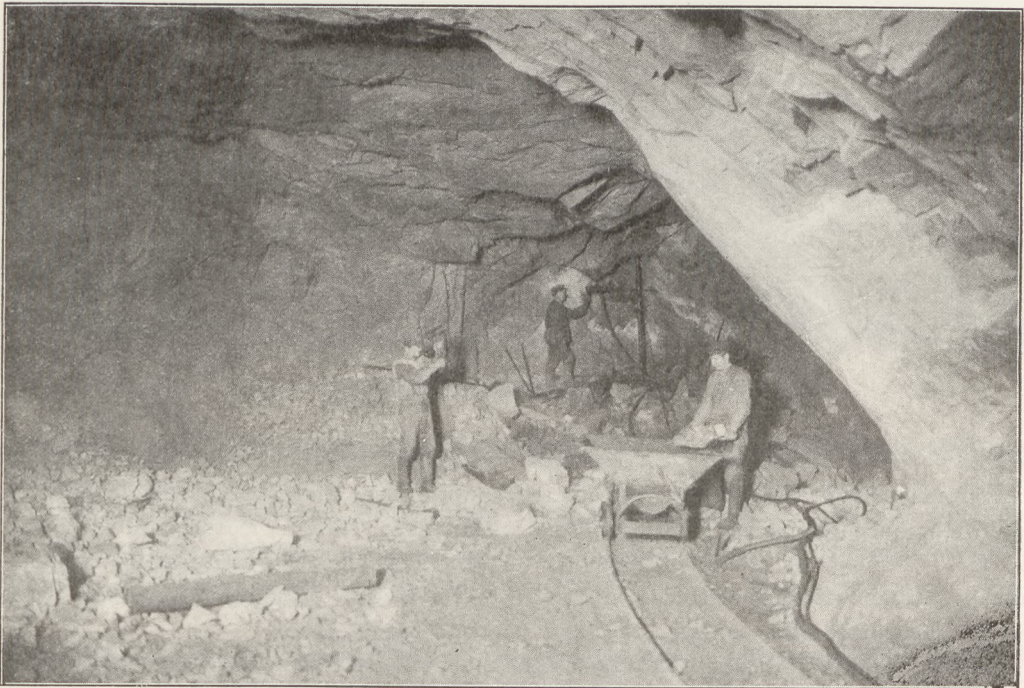
13) Ett hundratal fotografier från svenska grufvor och anriktningsverk.

Denna samling omfattade fotografier af anordningarna såväl ofvan som under jord vid de mellansvenska gruffälten, exteriörer och interiörer från anriktningsverk samt bilder af flertalet i den moderna grufdriften och anrikningen använda maskiner.

14) En 8-kantig monter, inrymmande tjugofyra kartor och grafiska tablåer fördelade i åtta afdelningar med tre kartor eller tablåer i hvarje grupp. Dessa

voro afsedda att belysa frågor, som beröra den svenska malmgrufhandter-
ingens utveckling under tidsperioden 1888—1912 samt dess nuvarande stånd-
punkt, samtliga med kortfattad förklarande text.

Afd. I, omfattande tre kartor öfver Sverige, den ena angifvande de järn-
malmsförande bergarternas utbredning i Sverige, den andra utvisande läget af
de år 1888 viktigaste järnmalmsgrufvorna samt storleken af deras produktion
af olika slag af järnmalm samma år och den tredje utvisande läget af de år

VÄGGSTROSSNING MED BORRMASKIN SAMT LASTNING FRÅN SULA. BLÖTBERGET.

1912 viktigaste järnmalmsgrufvorna samt storleken af deras produktion af olika
slag af järnmalm samma år.

Till denna grupp af kartor förelåg följande text:

“Sveriges järnmalmsförekomster.

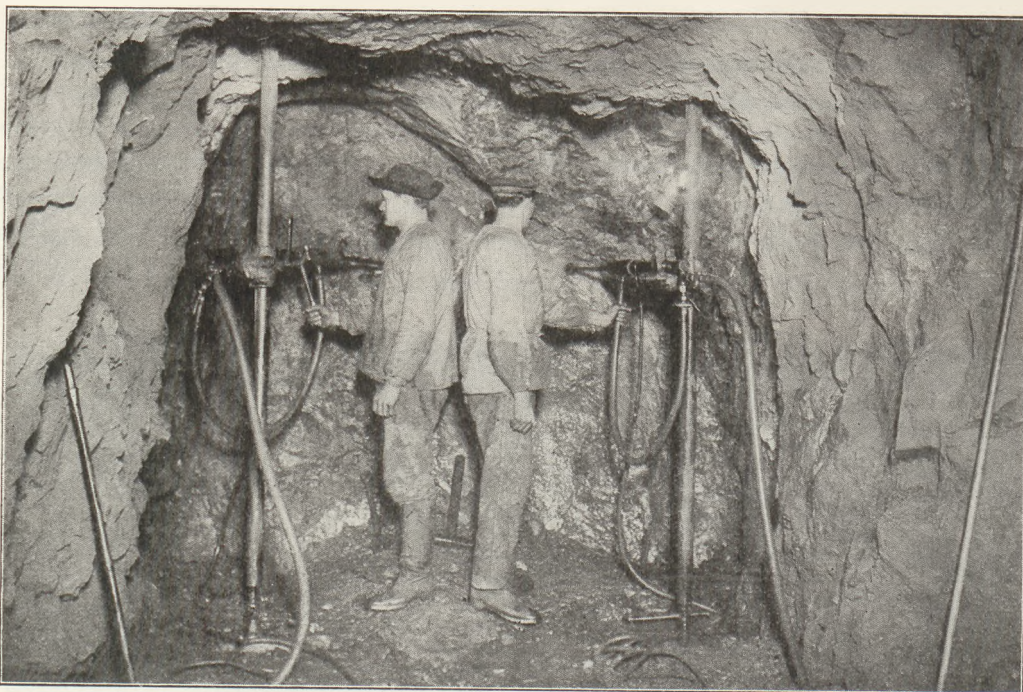
De svenska järnmalmsförekomsterna uppträda till hufvudsaklig del inom tvenne
skilda områden, nämligen dels landets sydligare del, i de s. k. Mellersta Sveriges
Bergslager, och dels i dess nordligaste del, i Lappland.

Utbredningen af de bergarter, inom hvilka de svenska järnmalmsförekomsterna
företrädesvis uppträda, framgår af ofvanstående tab. I B¹⁾.

Med undantag af de inom vissa trakter af Sverige förekommande sjö- och myr-

¹⁾ Ej här reproducerad.

MODERN ORTDRIFNING. IDKERBERGET.

malmerna, hvilka numera endast i mycket ringa grad tillgodogöras, tillhöra de svenska järnmalmerna det arkaiska systemet och uppträda i allmänhet såsom lager, lins- eller stockformiga massor i finkorniga, kristalliniska skiffrar, såsom leptit, dolomit m. fl. — i mellersta Sveriges bergslager — eller i syenit- och kvartsporfyrer och därmed i samband stående skiffriga bergarter — i Lappland. Därjämte förekommer titanrik järnmalm i basiska eruptivbergarter i några få fyndigheter.

De svenska järnmalmerna utgöras af magnetit eller järnglans eller bägge dessa mineral i mer eller mindre intim blandning med s. k. lagerarter eller "skarn", bestående af öfvervägande vare sig kvarts (s. k. torrstenar) eller kalk (s. k. blandstenar) eller järn-, magnesia- och kalksilikater, såsom pyroxen, granat, amfibol, klorit m. fl. (s. k. engående malmer)¹⁾.

De svenska järnmalmerna och i all synnerhet de lappländska utmärkas af en hög järnhalt. Af all den primamalm, som producerades i Sverige år 1912, hade öfver 76 % en järnhalt af mellan 60 och 70 %. Fosforhalten varierar inom vida gränser från några tusendels upp till 4 à 5 procent. Man skiljer emellan s. k. fosforrena malmer med mindre än 0,01 % fosfor, användbara för kvalitetstillverkning enligt de sura bessemer- eller martinprocesserna, fosforfattiga med en fosforhalt, öfverstigande 0,01 men lägre än 0,06 %, lämpliga för förädling enligt lancashiremetoden, och fosforrika med mera än 0,06 % fosfor, användbara endast för förädling på basisk botten.

Jämte de järnrika malmerna finnas i Sverige betydande tillgångar af fattiga eller ortförande malmer, hvilka förr ansetts värdelösa men numera utgöra råmaterial för

¹⁾ Typiska representanter för dessa hufvudtyper äro utställda i särskild monter.

LAFVE OCH SKRÄDHUS AF ÄLDRE TYP. DANNEMORA.

magnetisk anrikning, hvarigenom erhålles slig af 60—70 % järnhalt och frihet från oarter.

Järnmalmstillgångarna i Sverige hafva beräknats uppgå till i mellersta och södra Sverige c:a 233 millioner ton, i Lappland c:a 1,169 millioner ton, summa c:a 1,402 millioner ton, motsvarande c:a 845 millioner ton järn.

Ofvanstående tab. I A och I C¹⁾ visa, hurusom under de senaste 25 åren tyngdpunkten af malmproduktionen förflyttats såväl kvantitativt från mellersta Sverige till Lappland som kvalitativt från distrikt med malm af låg fosforhalt till sådana med fosforrik malm."

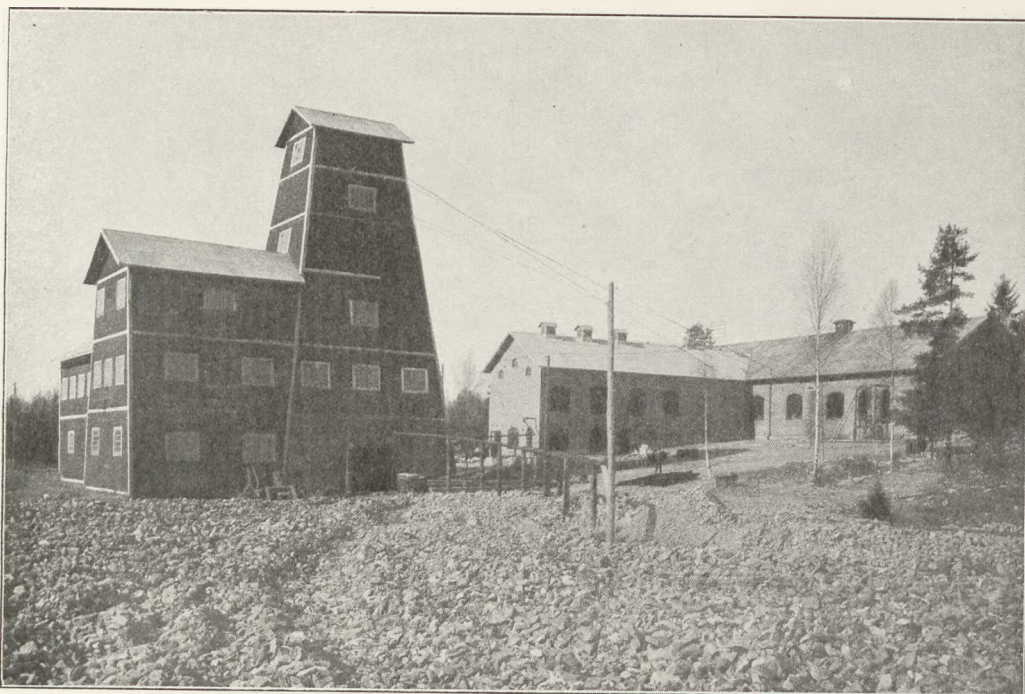
Afd. II, omfattande trenne grafiska tablåer, den ena angifvande berguppfordringen i svenska järngrufvor under åren 1888—1912, den andra de lappländska malmfältens produktion och den tredje Sveriges järnmalmproduktion under nämnda tidsperiod.

Till denna grupp var texten följande:

"Sveriges järnmalmproduktion.

När brytning af järnmalm i Sverige först kom till stånd, är ej känt. Bevarade dokument bevisa, att en ordnad grufdrift förefanns i början af 1300-talet vid Nor-

¹⁾ Ej här reproducerade.

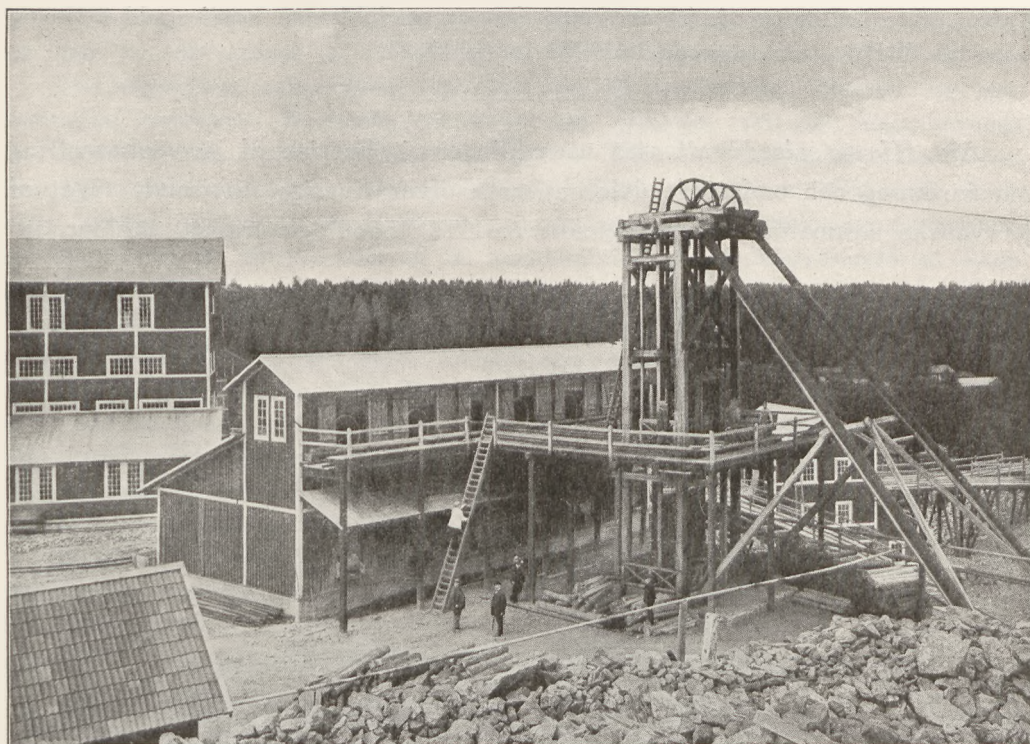

LAFVE, GRUFSTUGA OCH MASKINUS. STRIPA.

bergs malmfält. En bild af järnmalmproduktionens utveckling från denna tid intill nu lämnar följande delvis på utredningar af H. Sundholm och F. Tegengren grundade sammanfattning af medelårsbrytningen under nedan angifna tidsskeden:

1301—1400	13,600 ton
1401—1520	20,400 "
1521—1600	22,600 "
1601—1636	27,400 "
1637—1700	81,600 "
1701—1800	153,219 "
1801—1832	178,057 "
1833—1840	235,000 "
1841—1850	270,000 "
1851—1860	349,000 "
1861—1870	509,060 "
1871—1880	760,990 "
1881—1890	904,940 "
1891—1900	1,907,040 "
1901—1910	4,095,480 "
1911	5,769,528 "
1912	6,178,516 "

Järnmalmshytningen var sålunda under tiden till slutet af 1880-talet stadd i en, i stort sedt, jämn men ganska långsam stegring. Den totala malmproduktionen un-

MODERN LAFVE AF TRÅ OCH SKRÅDHUS. DALKARLSBERG.

der åren 1301—1887 har beräknats hafva uppgått till omkring 60 millioner ton. Den senaste 25-årsperioden däremot har att uppvisa en helt annan utveckling af den svenska grufhandteringen, såsom ofvanstående tab. II B¹⁾ afser att åskådliggöra. Järnmalmshandlingen har från omkring 950,000 ton år 1888 ökat till omkring 6,200,000 ton år 1912 och har under dessa 25 år uppgått till sammanlagdt omkring 75,5 millioner ton, alltså betydligt mera än under hela den ofvannämnda perioden.

Den förnämsta orsaken till denna stora utveckling af järnmalmshandlingen är exporten af järnmalm. Före år 1888 var den svenska järnmalmsexporten helt obetydlig, sammanlagdt under åren 1833—1887 c:a 565,000 ton, och var år 1887 blott c:a 42,000 ton. Redan 1888 steg densamma till öfver 117,000 ton och år 1912 uppgick den till öfver 5,5 millioner ton samt 1913 till c:a 6,640,000 ton.

Det gruffält, som först började brytas för export i stor skala, var Grängesberg i mellersta Sverige — omkring 1888 —, men det var först sedan de stora lappländska malmfälten Gellivare och Kiirunavaara erhållit kommunikation med hafven som malmexporten och järnmalmshandlingen nått sin nuvarande höjd. Storleken af järnmalmsexporten 1888—1912 framgår af ofvanstående tab. II A, och tab. II C visar järnmalmshandlingens utveckling vid de lappländska fälten²⁾.

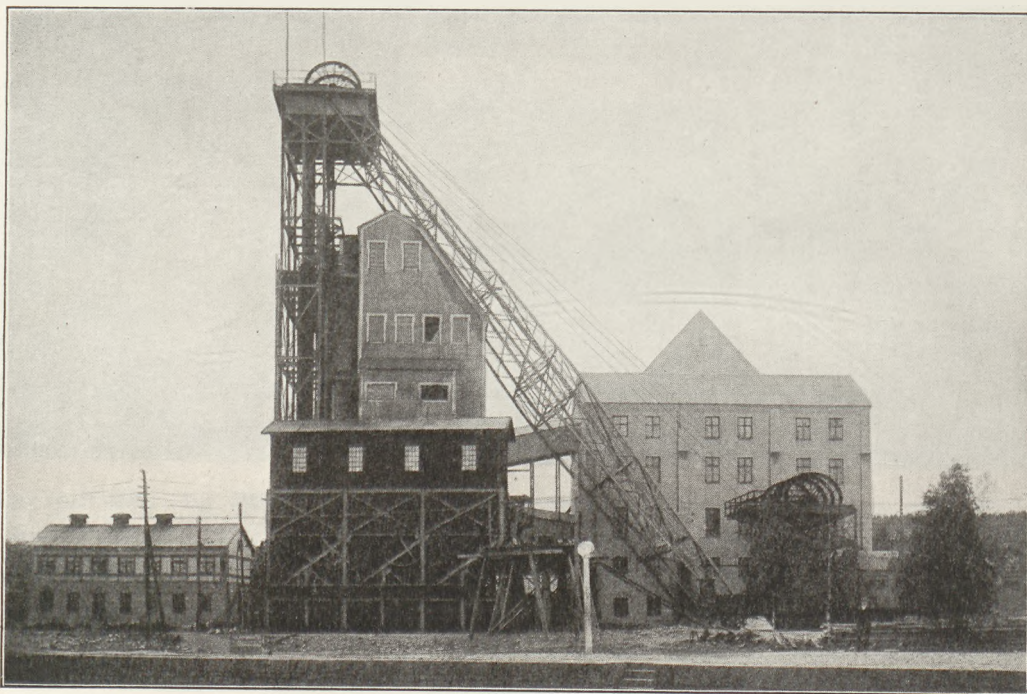
I samband med anrikning af järnmalm har under det sista decenniet vid åtskilliga

¹⁾ Pl. I.

²⁾ Pl. II utgör en sammanställning af tab. II A och II C.

grufvor äfven brutits rågoods för anrikning, och är produktionen häraf stadd i ökning — se tab. II B — samt utgjorde 1,415,166 ton år 1912”.

Afd. III var afsedd att visa utvecklingen i Sverige af järnmalmssofring och anrikning och omfattade dels en karta öfver Sverige, utvisande läget af de svenska järnmalm-sanrikningsverken år 1913 ¹⁾, och dels grafiska tablåer, an-

MODERN LAFVE AF JÄRN SAMT SOFRINGSVERK. GRÄNGESBERG.

gifvande utvecklingen af sofring och anrikning af järnmalm i Sverige samt schemata för sofrings- och anrikningsverk vid olika tider.

Texten till afdelning III var af följande innehåll:

“Sofring och anrikning af järnmalm i Sverige 1888—1912.

Användande af mekaniska hjälpmedel för *sofring* vid svenska järngrufvor daterar sig från förra hälften af 1880-talet, i det att det första våtsofringsverket byggdes 1883 vid Långban och det första magnetiska sofringsverket 1884 vid Slotterberg.

Under det senaste kvartssekklet har den magnetiska *sofringen* erhållit allt större användning, såsom framgår af ofvanstående tab. III B ²⁾, och användes för närvarande

¹⁾ Denna karta är ej här reproducerad.

²⁾ Pl. VIII är en sammanställning af de grafiska tablåerna i tab. III A och III B.

vid ett 20-tal gruffält. Under det att produktionen af genom magnetisk sofring vunnit malm år 1888 endast var c:a 2,700 ton, utgjorde densamma år 1912 605,481 ton.

Den magnetiska malmskiljare, som först kom till användning i Sverige, var konstruerad af svensken *J. Wenström*, och denna har alltsedan varit den mest använda samt är fortfarande i bruk vid flere sofringsverk. Numera finnas därjämte flera nyare typer af svensk konstruktion, såsom Gröndals, Allians', Vulcanus', Erikssons, Forsgrens, Landén-Josephsons och Nathorsts malmskiljare. — I anordningen af sofringsverken hafva under de gångna åren en del modifikationer gjorts, såsom framgår af ofvannstående tab. III B¹⁾.

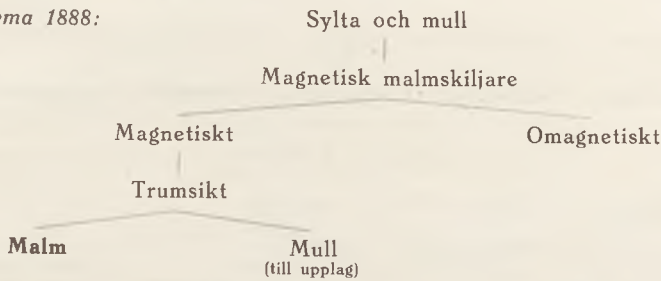
De första försöken att *anrika* järnmalm i Sverige gjordes år 1822 med Tabergsmalm. I midten af 1880-talet gjordes därpå mera omfattande försök att på våta vägen anrika Norbergs torrstenar. Men det var först i och med införande af magnetisk separation som anrikning af järnmalm kom till stånd i större omfattning. De senaste två decennierna hafva att uppvisa en mycket kraftig utveckling af järnmalmsanrikningen i Sverige, som framgår af tab. III C²⁾. För närvarande äger Sverige ett 40-tal anrikningsverk för järnmalm, och sligproduktionen uppgick 1912 till 520,770 ton.

Det första magnetiska anrikningsverket anlades vid Herräng i Uppland, och de där först använda separatorerna voro af den från Förenta Staterna införda typen *Monarch*, vid hvilken separationen utfördes med gods i torrt tillstånd. Sedan en af svensken *G. Gröndal* konstruerad magnetisk separator, benämnd Gröndals typ I, vid

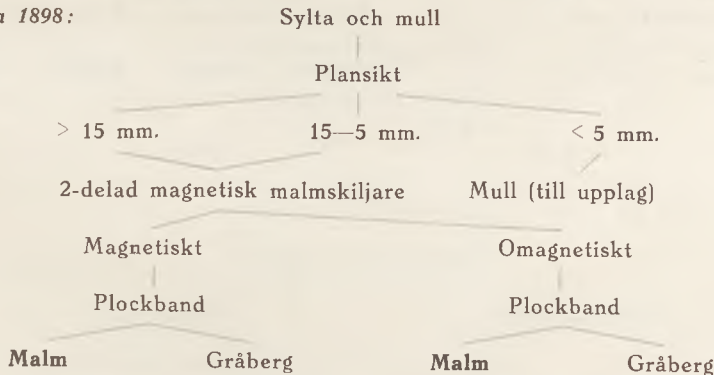
¹⁾ Denna tablå var af följande lydelse:

JÄRNMALMSSOFRING 1888—1912.

Sofringsschema 1888:

Sofringsschema 1898:

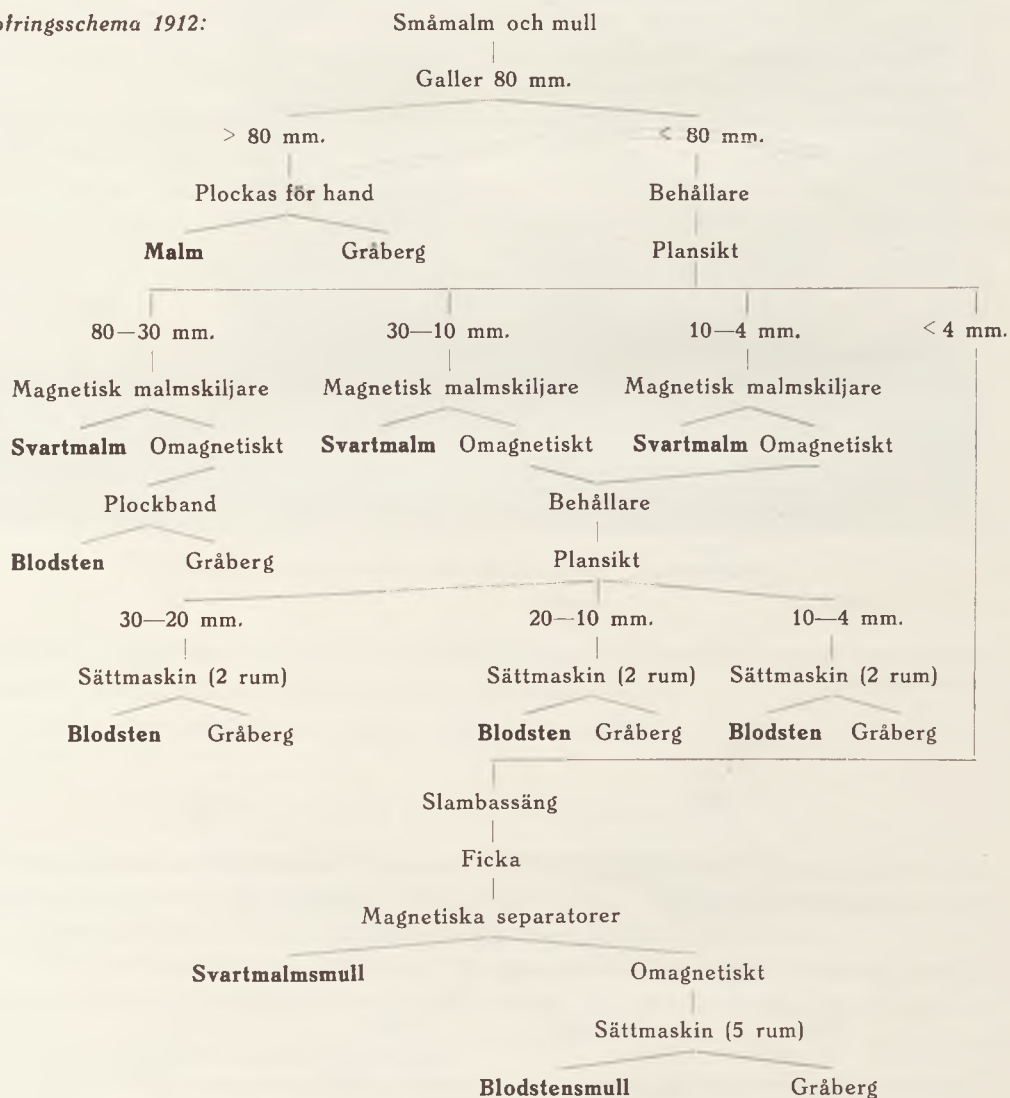
²⁾ Ingår i Pl. VIII (se föreg. sida).

Forts. af not 1 å nästa sida.

hvilken separationen sker med godset uppslammadt i vatten, år 1897 kommit i marknaden samtidigt med en af samma uppfinnare konstruerad kulkvarn och briketteringsugn för slig, började magnetiska anrikningsverk efter Gröndals system att byggas vid åtskilliga af mellersta Sveriges gruffält; de första af dessa voro de vid Baggå, Stråssa och Klacka Lerberg. — Gröndals separator typ I har efterföljts af en hel rad af separatorer af svensk konstruktion, hvilka erhållit användning vid svenska anrikningsverk. Bland dessa separatorer må nämnas Gröndals typer II, III, IV och V, Frödings, Erikssons, Forsgrens, Lundberg-Holmbergs, Landén-Josephsons, Ekman-Markmans, Vulcanus' och Allians', samtliga arbetande med i vatten uppslammadt gods. Af dessa har Gröndals typ V erhållit den hittills största spridningen.

Forts. af not 1 å föreg. sida.

Sofringsschema 1912:

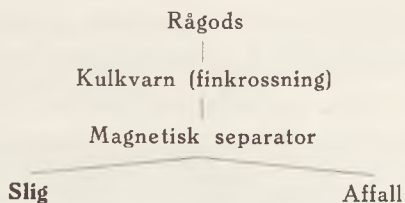

Systemet vid den magnetiska anrikningen har under de gångna åren i vissa delar modifierats (se tab. III C) ¹⁾.

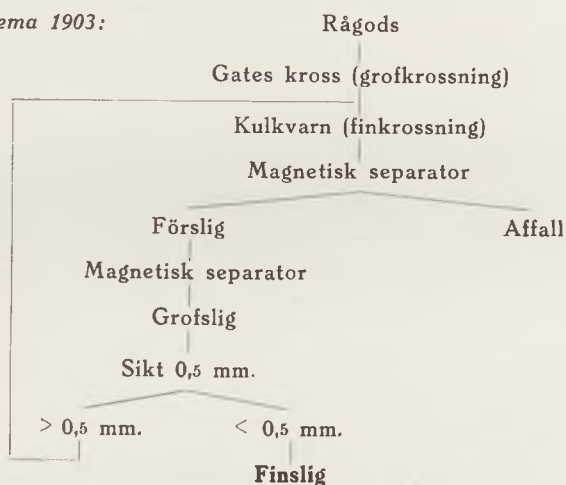
¹⁾ Denna tablå var af följande lydelse:

MAGNETISK ANRIKNING AF JÄRNMALM 1888—1912.

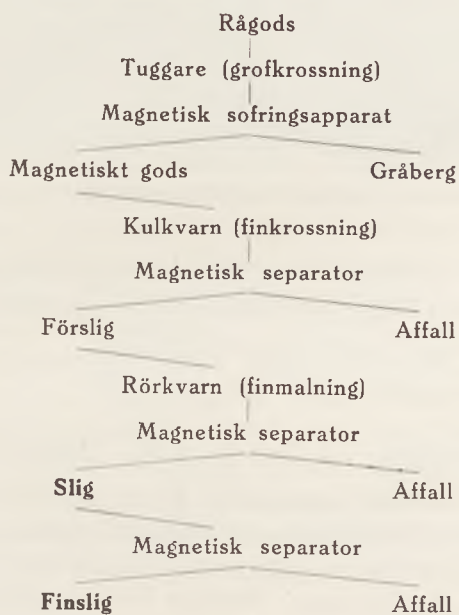
Anrikningsschema 1900:

Anrikningsschema 1903:

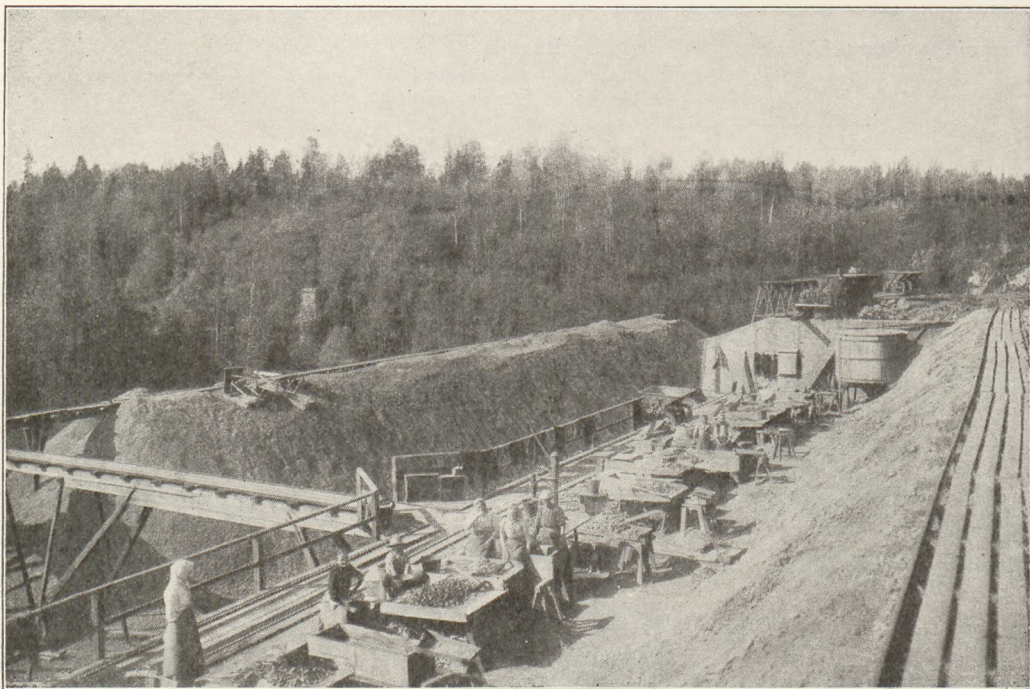
Anrikningsschema 1910:

Anrikning af järnmalm på våta vägen förekommer i samband med magnetisk anrikning vid åtskilliga gruffält. Uteslutande våt anrikning af järnmalm äger rum endast vid ett gruffält, *Åsboberg*."

Afd. IV afsåg att gifva en grafisk framställning af arbetseffektens ökning vid de svenska malmgrufvorna under kvartssekklet 1888—1912. Tablåerna i denna grupp utgjordes af dels en tafla med kurvor, angifvande arbetareantalens växlingar under dessa år och stegringen af arbetseffekterna för olika slag

MALMVASKNING OCH PLOCKNING VID KLACKBERGSFÄLTET, NORBERG.

af arbetare vid svenska malmgrufvor, och dels två, hvarandra motsvarande grafiska framställningar af effekternas beroende af maskinborrningens öfverhandtagande vid tvenne större mellansvenska gruffält.

Till denna grupp var texten af följande lydelse:

"Arbetseffekter vid Svenska grufvor 1888—1912.

Oaktadt försök att använda bormaskiner gjordes i Sverige redan på 1860-talet och reguljär bormaskinsdrift infördes i ett par grufvor i slutet af 1870-talet, blef det först under det nya århundradet som bormaskinsdriften fick större och allmännare användning i de svenska grufvorna och slutligen blef dominerande.

De först i Sverige under senare delen af 1880-talet använda bormaskinerna voro kolfbormaskiner af stor typ, hvilka till sin betjäning fordrade två man. Omkring år 1901 infördes vid vissa gruffält kolfmaskiner af s. k. Babytyp, hvilka kunde skötas af en man utan biträde. År 1904 gjordes de första försöken med bormaskiner af hammartyp och dessa slogo så väl ut, att, sedan särskilda för den svenska grufdriften afpassade typer utarbetats, maskinborrning i grufvorna numera så godt som uteslutande sker medelst lätta hammarmaskiner, hvarjämte handborrning alltmera ersättes med maskinborrning äfven vid smärre grufvor.

PLOCKBAND. RIDDARHYTTAN.

I samband med denna maskinborrnings såväl kvalitativa som kvantitativa utveckling har en fortgående förbättring af de maskinella hjälpmedlen vid öfriga delar af grufdriften ägt rum, ehuru icke i så hög grad påfallande. Särskildt hafva anordningarna för uppfordring af berg och vatten samt för transporter ofvan och under jord under de senaste 25 åren i hög grad utvecklats. Att under sådana förhållanden en ökning af arbetseffekterna måste inträda är klart. Ofvanstående tab. IV B 1) visar antalet arbetare i grufhandteringens tjänst under det senaste kvartseket, hvaraf framgår att detta antal steg i samband med den ökade malmproduktionen till omkring 1902, men att det därefter minskats, oaktadt den stora ökningen i malmproduktion. Delvis beror detta på den olika proportionen emellan de vid dagbrytning och vid underjordsbrytning vunna bergkvantiteterna före och efter denna tid, men till högst väsentlig del beror det på väsentligt ökad arbetseffekt, förorsakad ge-

1) Ej här reproducerad.

nom den stegrade användningen af maskinkraft (se vidare Afd. V)¹⁾. Hvad speciellt borrhning och sprängning beträffar, framgår af ofvanstående tab. IV A och tab. IV C²⁾ resultaten från tvenne mellansvenska gruffält, det ena med c:a 125,000, det andra med c:a 80,000 tons brytning, och kunna dessa anses gifva en genomsnittsbild af utvecklingen vid mellersta Sveriges gruffält.

Stegring i effekt sammanfaller med den successiva öfvergången från hand- till maskinborrning."

Afd. V afsåg att belysa kraftförhållandena vid de svenska malmgruffälten, då dessa till högst väsentlig del inverka på de tekniska resultaten vid grufdriften. Afdelningen omfattade bl. a. en grafisk framställning af förhållandena år 1912 med hänsyn till de inom grufhandteringen använda kraftkällornas beskaffenhet, användning till olika ändamål, driftmotorernas medelstorlekar etc. samt en sammanställning af förhållandet emellan arbetareantalet och de vid grufdriften använda kraftbeloppen åren 1894, 1900, 1906 och 1912 (Pl. VI). Vidare åskådliggjordes i en grafisk tablå utvecklingen af bormaskinsdriften i svenska grufvor genom angifvande af dels antalet, dels kapaciteten af de under hvart och ett af åren 1888—1912 vid grufdriften använda luftkompressorerna af dels svensk, dels amerikansk och dels tysk och engelsk tillverkning (Pl. IV). Slutligen visades i tab. V A²⁾, hurusom arbetseffekten pr arbetare vid grufdriften stegrats väsentligt under den ifrågavarande perioden, dock olika inom olika län, samt åskådliggjordes antalet grufarbetare inom olika län åren 1888—1912.

Inom denna afdelning inrymdes vidare tvenne planscher, utvisande dels järnmalsbrytningens fördelning länsvis 1888 och 1912 och dels maximidjup af grufvor och schakt, länsvis, åren 1888 och 1912 (ej här reproducerade).

Den hit hörande texten hade följande lydelse:

"Kraftförhållanden m. m. vid de Svenska grufvorna.

Den officiella svenska statistiken är tyvärr ej enhetlig ifråga om uppgifterna rörande kraftförhållandena vid de svenska grufvorna under åren 1888—1912. Därför har man måst inskränka sig till att gifva en öfverblick öfver ställningen år 1912.

Af denna framgår, att vattenkraften såsom kraftkälla numera intager första rummet, ehuru ångkraften kommer ganska nära i fråga om kraftbeloppet, under det att olje- och gasmotorer spela en underordnad roll. Hvad kraftöfverföringen till och inom fälten beträffar, sker denna i öfvervägande grad på elektrisk väg.

Granskar man de olika ändamål, för hvilka kraften tages i anspråk, finner man att berg- och vattenuppföring är den största konsumenten, därefter kommer borrhning och anrikning i nu nämnd ordning; på rubriken "öfriga ändamål" kommer äfven afsevärdt kraftbelopp.

¹⁾ Detta framgår bl. a. af Pl. VII, som utgör ett utdrag af den utställda tab. IV B.

²⁾ Ej här reproducerade.

Ett studium af de olika driftmotorerna efter deras art visar, att ångmaskinerna ha att uppvisa den största medelstorleken, beroende på stora ångkompressorerna vid de lappländska gruffälten, hvilket äfven gör, att en indelning af driftmotorerna efter användningen visar, att kompressormotorerna i genomsnitt bli afsevärdt större än de öfriga.

För att i någon mån visa kraftstegringen vid den svenska grufdriften angifves grafiskt antalet motor-Hkr. dels per alla arbetare, dels per grufarbetare under åren 1894, 1900, 1906 och 1912, hvilken sammanställning visar en afsevärd stegring.

Hvad beträffar kraftöfverföringen med komprimerad luft vid de svenska gruffälten, har denna gjorts till föremål för en speciell undersökning (se tab. V C)¹⁾, som visar en enorm stegring både hvad antalet kompressorerna och deras sammanlagda effekt angår. Det framgår äfven, att till öfvervägande del svenska och amerikanska kompressorerna användas, och att de svenska kompressorerna både till antal och sammanlagd kapacitet numera stå som nummer ett.

Hvad medelkapaciteten pr kompressor angår, äro de amerikanska betydligt öfverlägsna de svenska kompressorerna, ty medan de senare ha en medelkapacitet af 6,7 m³ fri luft pr minut, taga de förra in 24,4 m³.

Beträffande effekten pr arbetare vid grufdriften (se tab. V A) visar sig, att stegringen varierar rätt mycket inom de olika länen; den starkaste stegringen förekommer inom Norrbottens län och Stockholms län; i båda fallen beror den högre effekten på dagbrott.

Af samma tabell framgår äfven, att arbetareantalet procentuelt har förskjutits afsevärdt, hvarvid ökning ägt rum i Norrbottens och Kopparbergs län och minskning i de öfriga länen."

Afd. VI. Magnetometri och grufmätning. Denna afdelning afsåg att visa, huru de magnetiska mätningssystemen, hvilka äro säregna för Sverige, tillämpas vid de svenska gruffälten vid undersökningar i dagen och under jord. Därjämte afsåg densamma att visa principerna för det likaledes för Sverige säregna systemet för grufkartors upprättande.

Texten var följande:

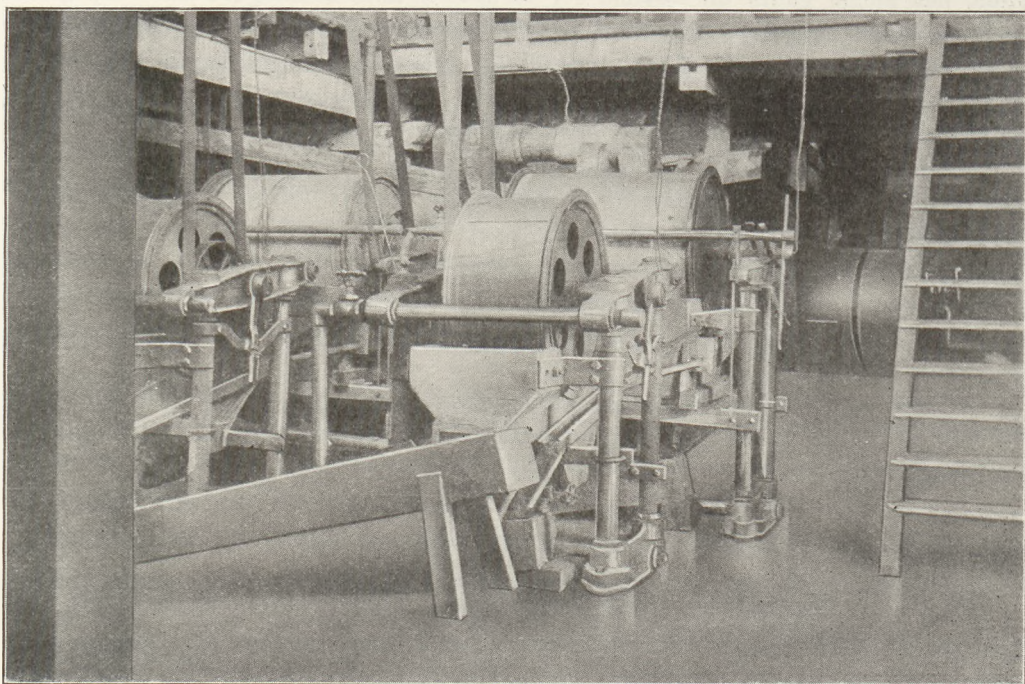
"Magnetometri.

I Sverige med dess stora tillgångar på magnetiska järnmalmer har sedan mycket lång tid tillbaka kompassen användts för uppsökande af malmer. Redan i midten af 1700-talet finner man i svensk litteratur förslag till förbättringar af de magnetiska undersökningsmetoderna, och från samma tid daterar sig den svenska grufkompassen, med hvars tillhjälp en mycket stor del af de svenska järnmalmsfyndigheterna upptäckts. Jämte grufkompassen, som alltjämt har stor användning vid förberedande orienteringsundersökning, användes numera vid mera detaljerade undersökningar dels magnetometern och dels inklinationsvågen samt på senare tid vertikalkraftvågen.

¹⁾ Pl. IV.

Magnetometern, konstruerad i slutet af 1870-talet af professor R. Thalén († 1905), användes för bestämmande af den magnetiska horisontalintensiteten, medan inklina-tionsvågen, konstruerad omkring 1880 af d. v. bergseleven E. Tiberg († 1884), och vertikalkraftvågen, konstruerad af prof. Thalén år 1899, användas för bestämmande af den magnetiska vertikalintensiteten.

Resultaten af de magnetiska undersökningarna i dagen åskådliggöras medelst magnetiska kartor, å hvilka den magnetiska intensitetens fördelning angifves medelst kurvor och färger (se ofvanstående tab. VI A)¹⁾. Magnetiska mätningar under jord ut-

MAGNETISK SEPARATOR, GRÖNDALS TYP V.

föras i regel såsom s. k. kraftpilmätningar och åskådliggöras genom kraftpilkartor, se tab. VI C¹⁾.

De magnetiska undersökningsmetoderna hafva under de senaste 25 åren erhållit mycket stor användning och hafva gjort den svenska grufhandteringen ovärderliga tjänster. Förutom vid svartmalmsförekomster hafva de med fördel användts äfven vid fyndigheter af magnetithaltig blodstensmalm samt vid magnetkisförekomster, äfvensom vid andra förekomster, i hvilka magnetit och magnetkis ingå som beståndsdelar.

De svenska magnetiska undersökningsmetoderna hafva under det senaste decenniet vunnit allt större användning äfven utom Sverige, såsom i Norge, Finland, Tyskland, Österrike-Ungern, Serbien, Ryssland, Asiatiska Turkiet, Spanien, Canada och Förenta Staterna.

¹⁾ Ej här reproducerad.

Grufmätning.

Enligt den svenska grufstadgan är grufägaren skyldig att öfver grufva, som ej är i sin helhet från dagen fullt åskådlig, låta genom särskildt koncessionerad grufmätare upprätta och ärligen komplettera topografisk och geologisk grufkarta enligt särskildt fastställda normer, som angifvas i s. k. normalkartor, olika för malmgrufvor och kolgrufvor.

Grufkartorna för malmgrufvor skola upprättas i skala 1 : 800 och för kolgrufvor i 1 : 1600 (tab. VI B¹⁾) visar det väsentligaste af normalkartan för malmgrufvor). Grufkartan upprättas i 2 ex. Det ena insändes till Kommerskollegiets grufkartekontor i Stockholm. Där finnas sålunda grufkartor öfver Sveriges samtliga grufvor.

Grufmätningar utföras till stor del med den gamla s. k. svenska markscheidermetoden; under de senaste decennierna har därjämte teodolitmätning vunnit allt större användning i kombination med nämnda metod."

Afd. VII afsåg att belysa utvecklingen af de svenska malmbrytningsmetoderna under åren 1888—1912 genom att grafiskt framställa, hvilka järnmalmskvantiteter som brutits med de olika metoderna vid början, midten och slutet af denna tidsperiod. (Se Pl. V.)

Texten till denna afdelning hade följande lydelse:

"Svenska malmbrytningsmetoder 1888—1912.

Den äldsta svenska malmbrytningsmetoden är pallbrytning utan igensättning, som ända till år 1858 var den enda i Sverige använda metoden. Nämnda tid infördes takbrytning med igensättning i Ämmebergs zinkgrufvor, men det dröjde till år 1869 innan denna metod kom till användning i en svensk järngrufva. Så småningom vunno takbrytnings- och tvärbrytningsmetoderna insteg vid en del gruffält, men ännu så sent som år 1900 var pallbrytning utan igensättning den förhärskande brytningsmetoden i svenska järngrufvor. År 1888 användes igensättningsmetoden endast i 21 och 1900 i 30 af landets järngrufvor, representerande resp. 19 och 30 % af den underjordiska brytningen dessa år, i öfriga grufvor användes pallbrytning.

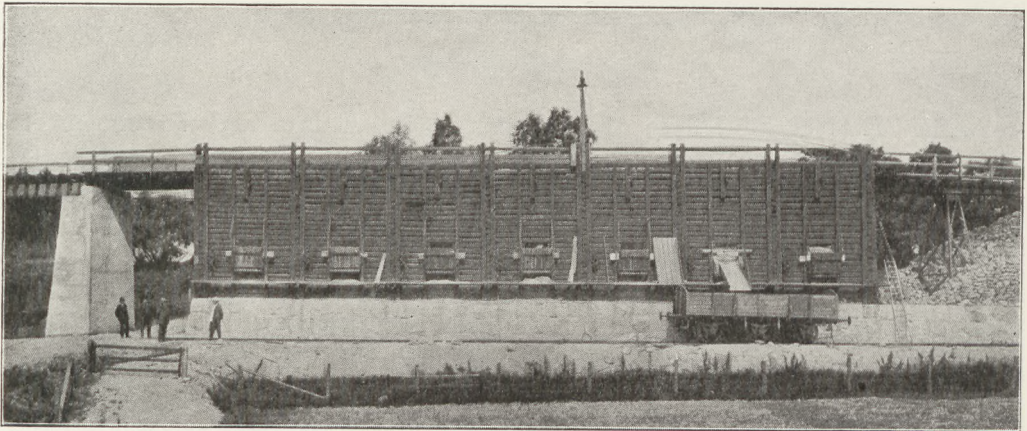
En väsentlig ändring i pallbrytningsmetodens ställning inträdde med det nya århundradet, då tvenne från Förenta Staterna hit öfverförda och efter svenska förhållanden modifierade brytningsmetoder, *magasineringsbrytning* och *rasbrytning*, började tillämpas. Dessa metoder och särskildt den förstnämnda vunno ganska hastigt stor användning, ersättande såväl pallbrytnings- som igensättningsmetoderna, och användes 1912 i ej mindre än 63 järngrufvor, representerande inemot 70 % af den totala underjordiska brytningen, medan antalet medelst takbrytning med igensättning brutna grufvor samma år nedgått till 19, representerande c:a 11 % af den underjordiska brytningen, och pallbrytning utan igensättning visserligen användes i 71 grufvor, men dessa representerade endast 19 % af årets underjordiska brytning.

Magasineringsbrytning är takbrytning utan igensättning, hvarvid en del af den lös-

¹⁾ Ej här reproducerad.

brutna malmen kvarlämnas — "magasineras" — i arbetsrummet till stöd för väggarna och till underlag för bormaskiner och arbetare vid den fortgående takstrossningen, tills etagen blifvit utbruten, då den magasinerade malmen urtappas och det utbrutna rummet lämnas tomt eller undantagsvis fylls med gråberg. Rasbrytningen utföres dels såsom "skifrasbrytning" och dels såsom "blockrasbrytning" — vid skifrasbrytningen uppdelas etagen i c:a 5 m. tjocka skifvor, hvilka uttagas efter hvarandra i ordning uppifrån nedåt, vid blockrasbrytning sker icke en dylik uppdelning, utan hela etagen uttages i ett.

Dagbrytning förekom före 1888 endast i ganska ringa omfattning, och det blef först vid början af exploaterandet af de stora exportfälten i mellersta Sverige och Lappland, som denna metod fick användning i större skala. Numera förekommer dag-

MALMFICKA VID VIKERSVIKS STATION, DALKARLSBERG.

brytning i mellersta Sverige i ganska liten omfattning, och bland de lappländska fälten är dagbrytning år för år stadd i minskning, utom vid Kiirunavaara, där dagbrytning alltjämt är den enda brytningsmetoden.

Ofvanstående tab. VII B¹⁾ afser att åskådliggöra brytningsmetodernas användning vid början, midten och slutet af den ifrågavarande 25-årsperioden."

Afd. VIII. I denna afdelning inrymdes dels en karta öfver Sverige, angifvande belägenheten af andra malmfyndigheter än järnmalm (ej här reproduce-rad), dels en statistisk karta, utvisande brytningens storlek i Sverige under olika år under 1888—1912 af andra malmer än järnmalm samt af vid denna grufdrift uppfordradt gråberg. (Pl. III.) En tredje tablå upptog de svenska schakt, som år 1912 nått 300 m. djup och däröfver, samt samma schakts djup år 1888.

Texten till denna afd. var af följande lydelse:

¹⁾ Pl. V.

“Andra malmer än järnmalm i Sverige 1888—1912.

Sverige äger ett betydande antal malmyndigheter af annat slag än järnmalm och har i äldre tider lämnat mycket stora bidrag till världsproduktionen af koppar och silfver. Namnen Falu koppargrufva och Sala silfvergrufva äro sedan århundraden tillbaka kända öfver hela den bildade världen. Äfven Bersbo koppargrufvor, Ämmebergs zinkgrufvor, Kafveltorps silfvergrufvor och Klefva nickelgrufvor torde vara kända äfven utom fackmännens kretsar. Ofvanstående tab. VIII A ¹⁾ angifver fördelningen af dylika fyndigheter inom Sverige.

Numera är grufdriften å s. k. ädlare malmer i Sverige väsentligt reducerad såväl relativt som absolut. Under hela 25-årsperioden 1888—1912 producerades nämligen endast 16,952 ton guldmalm, 232,634 ton silfver- och blymalm, 544,845 ton kopparmalm, 1,314,239 ton zinkmalm, 2,357 ton nickelmalm, 956 ton koboltmalm och 235,637 ton svafvelkis samt 5,512 ton grafit eller summa 2,353,132 ton. Brytningen af dessa malmer under respektive år framgår af ofvanstående grafiska tab. VIII B ²⁾.

De fyndigheter, som gifvit största andelarne af dessa malmkvantiteter, äro: Ämmebergs zinkmalmsfält i Östergötland och Nerike, Falu grufva, Ryllshyttans zinkgrufva i Dalarne, Kafveltorps zink- och blygrufva i Vestmanland, Saxbergets zink- och blygrufva i Dalarne, Stollbergs- och Dombergsfältens bly- och zinkgrufvor i Dalarne, Spexeryds mangangrufvor i Småland.

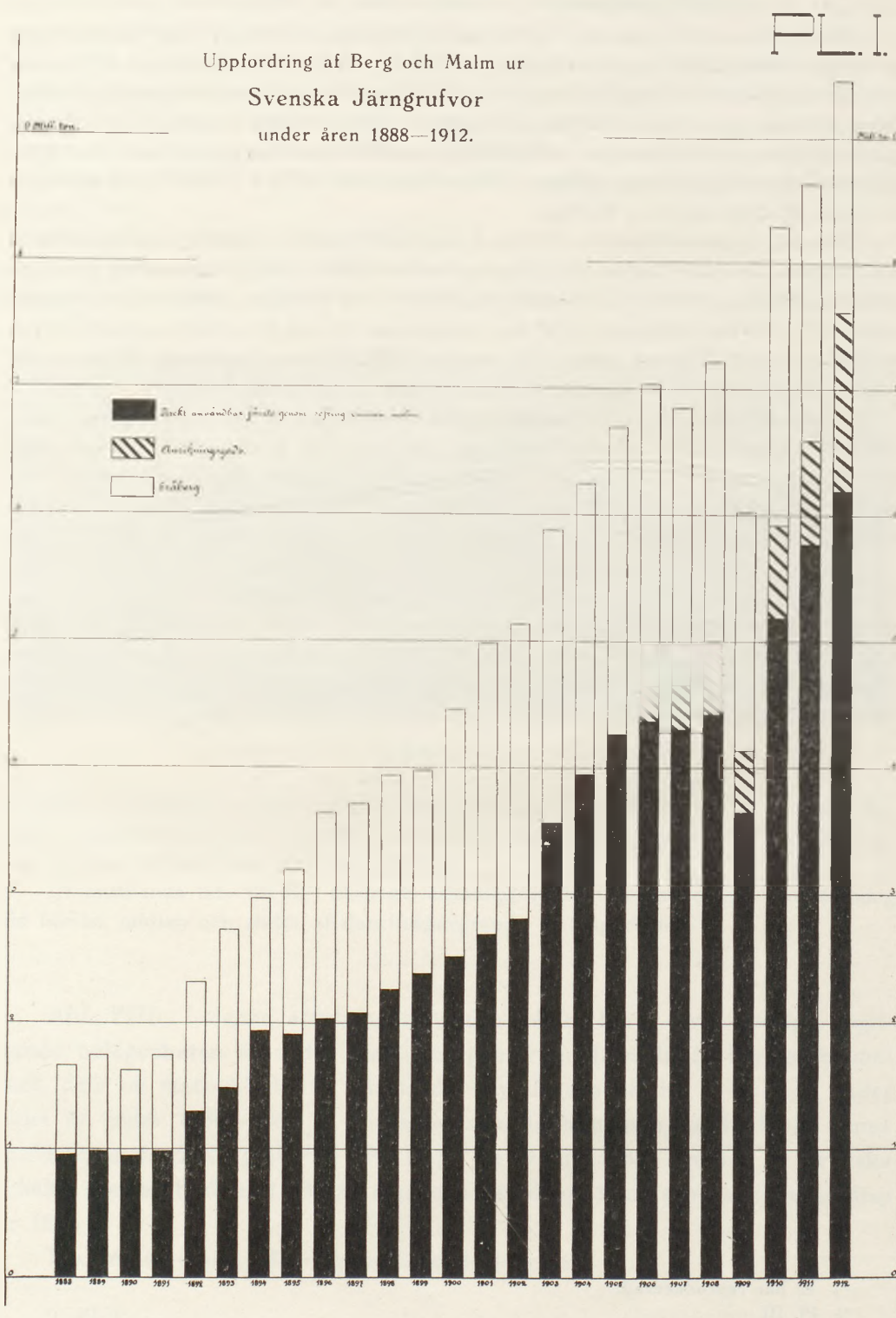
Vid de flesta af dessa grufvor finnas äfven anrikningsverk, vid hvilka anrikning sker, dels på våta vägen, dels medelst magnetiska separatorer och dels medelst flotationsmetoden. Genom anrikning erhöles år 1912: 39,701 ton zinkslig och stuff, 2,640 ton blyslig, 4,713 ton manganslig, 1,084 ton kopparslig samt 953 ton svafvelkis. Det största anrikningsverket är det vid Ämmeberg med en produktion af 25,530 ton zinkslig och stuff år 1912.”

---

¹⁾ Ej här reproducerad.

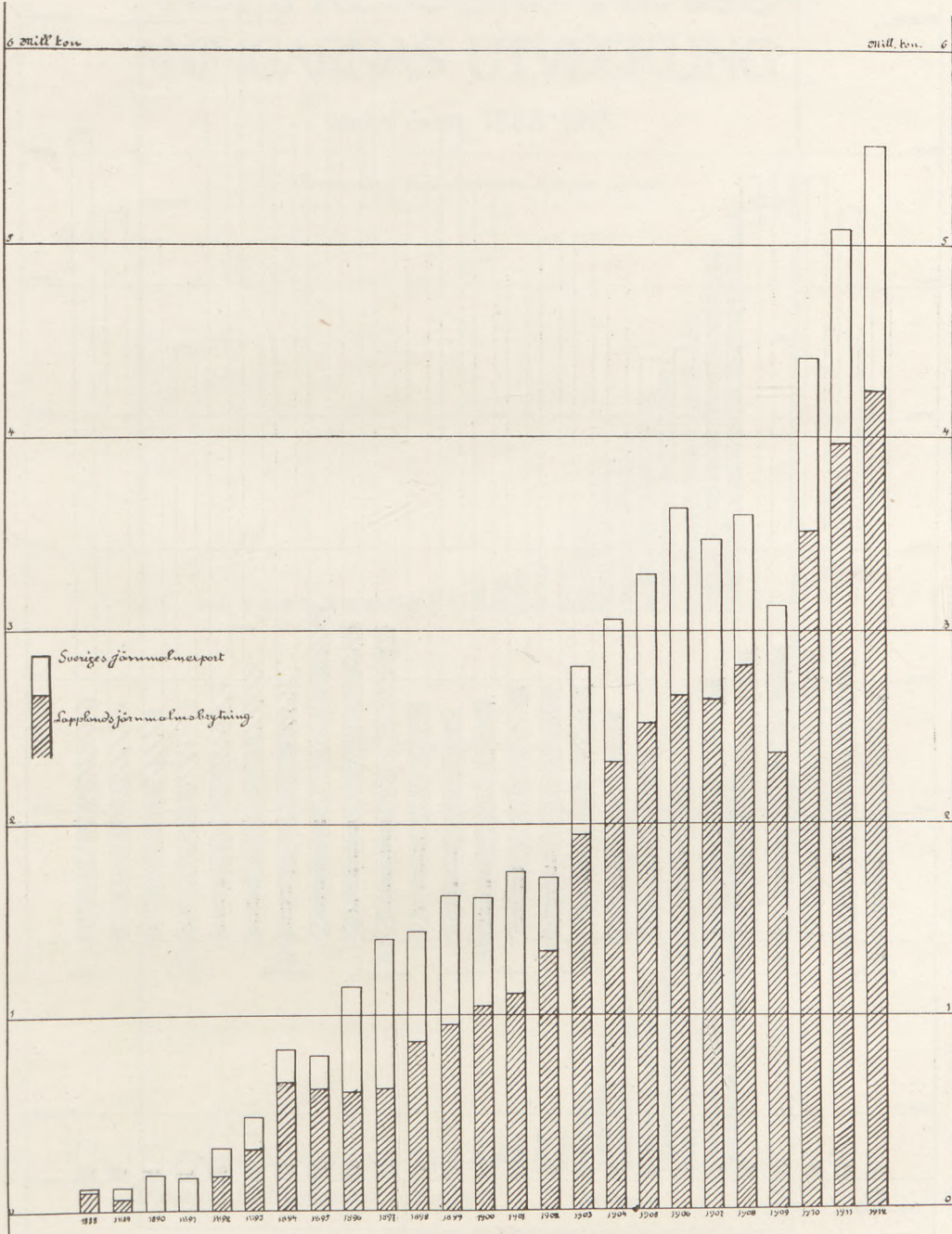
²⁾ Pl. III.

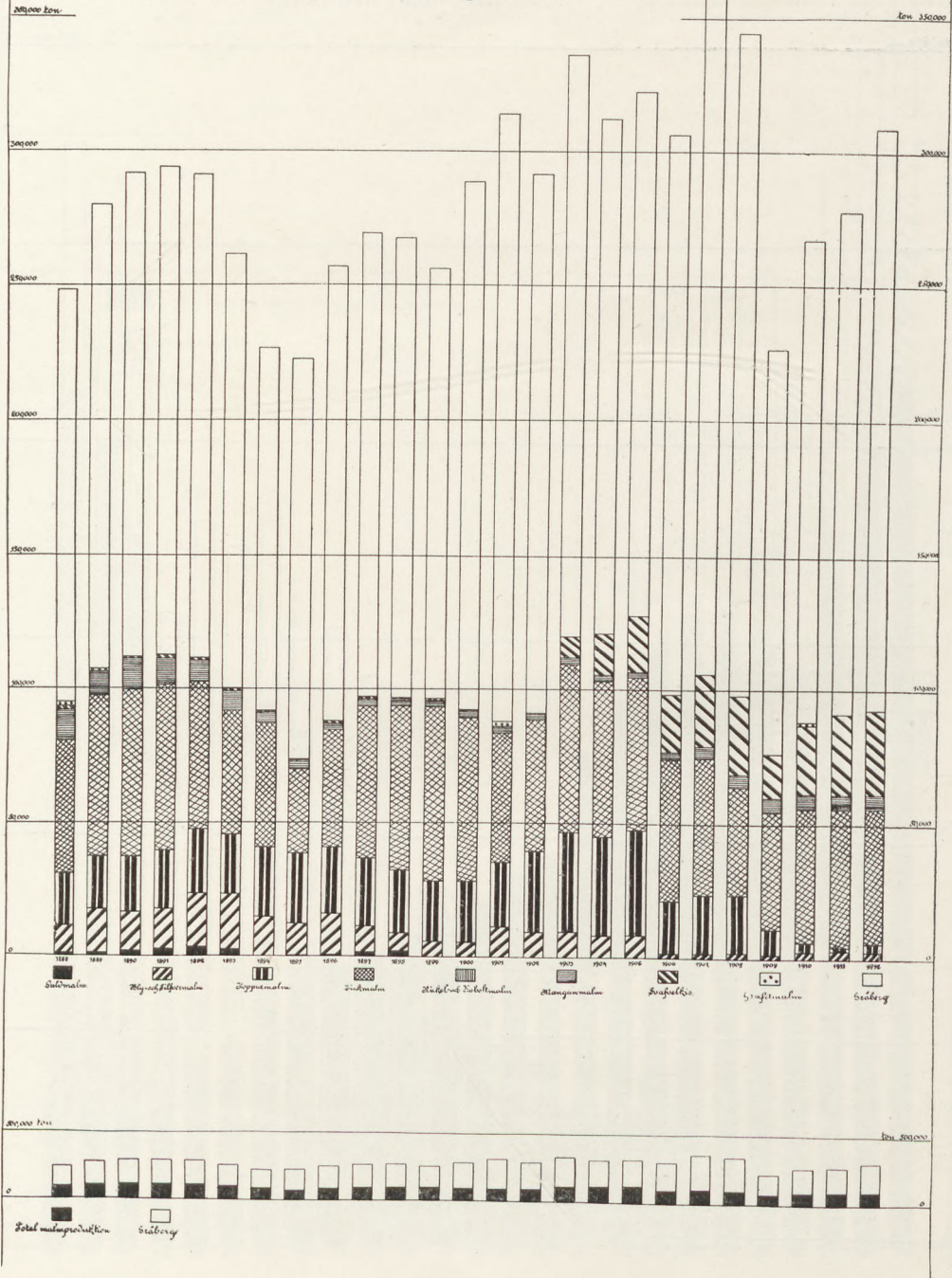
Lapplands Järnmalmsbrytning
och
Sveriges Järnmalmsexport
under åren 1888—1912.

PLII

PL. III.

Malmproduktion och Berguppföring
i andra svenska grufvor än järngrufvorna.

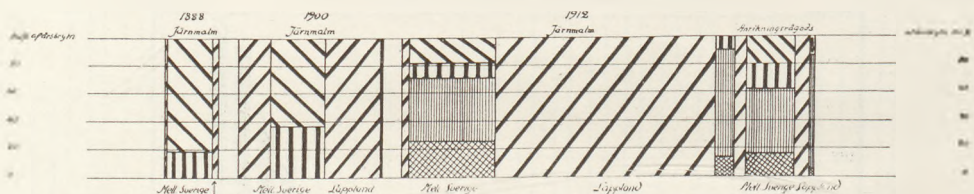

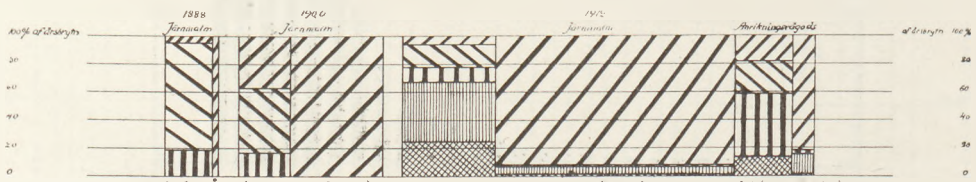
PL.V.

OLIKA BRYTNINGSMETODERS ANVÄNDNING

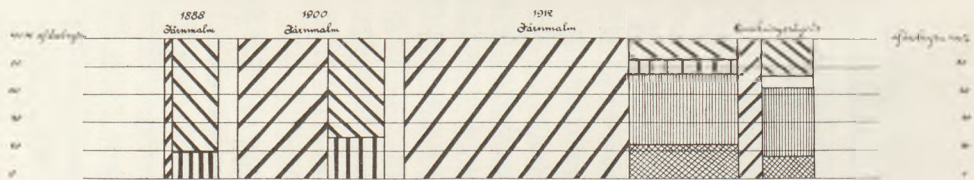
i svenska järngrufvor vid olika tidpunkter under åren 1888-1912.

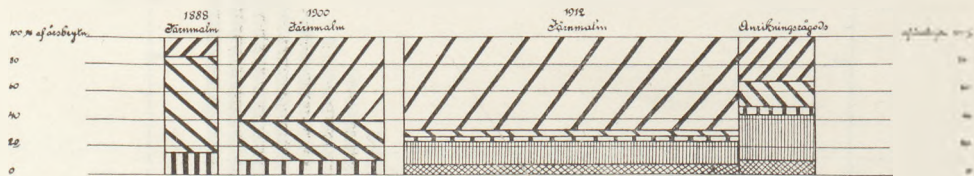
Fördelningen af dagbrytning och underjordsbrytning samt af de underjordiska brytningsmetoderna i sinsemellan samt å ena sidan mellan Sverige och å andra sidan Lappland

Fördelningen af de olika brytningsmetoderna inom å ena sidan mellan Sverige och å andra sidan Lappland.

Förhållandet mellan dagbrytning och djupbrytning samt mellan djupbrytningsmetoderna i sinsemellan

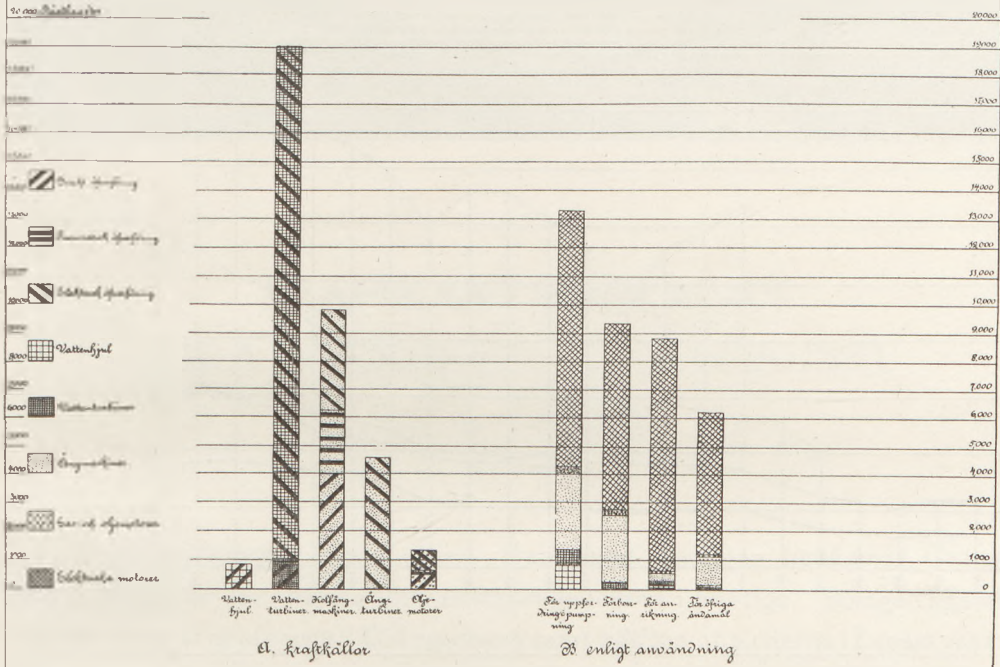

Förhållandet mellan de olika brytningsmetoderna.

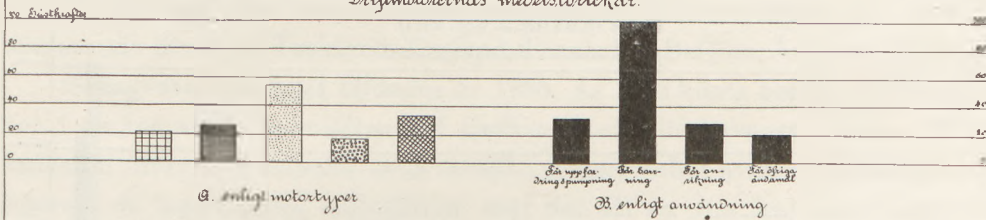
Skala: 7 mm. i horisontal led = 1 million ton.

PL.VI.

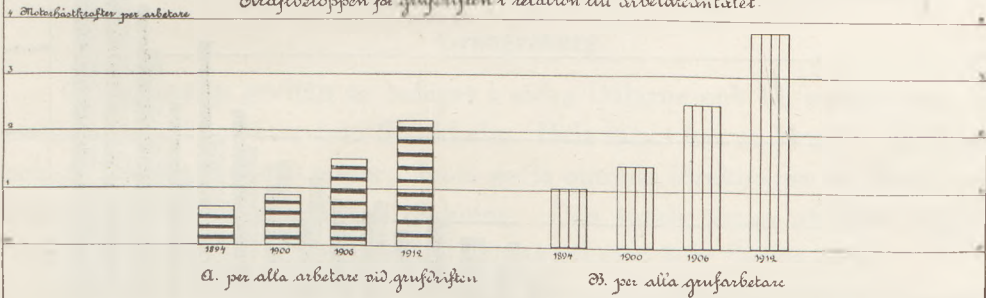
Kraftförhållanden
vid svenska grufvor år 1912.

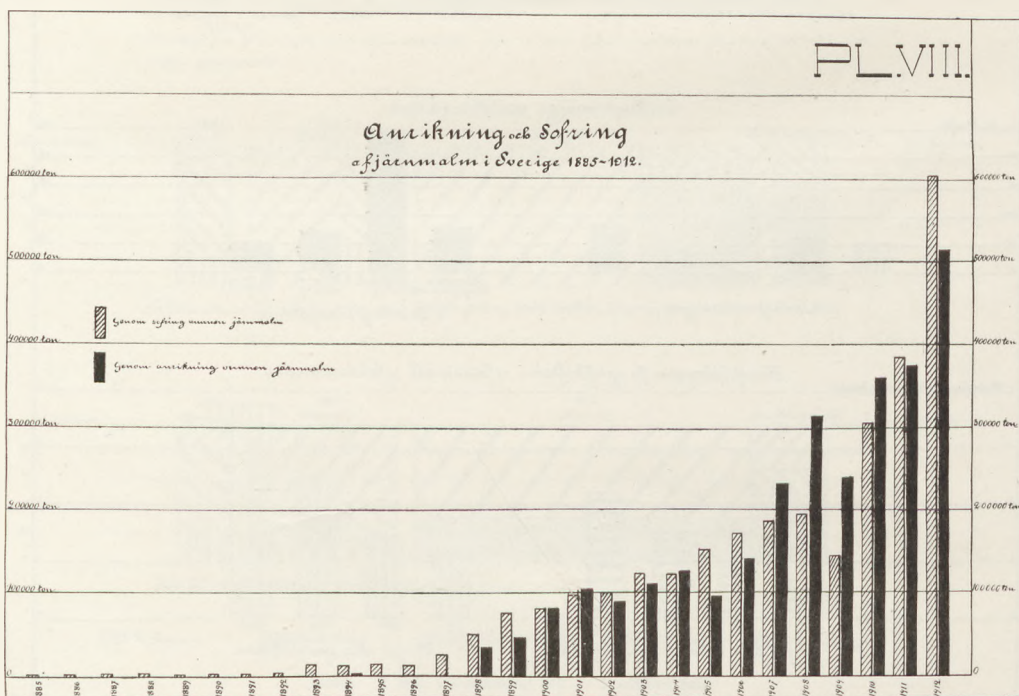
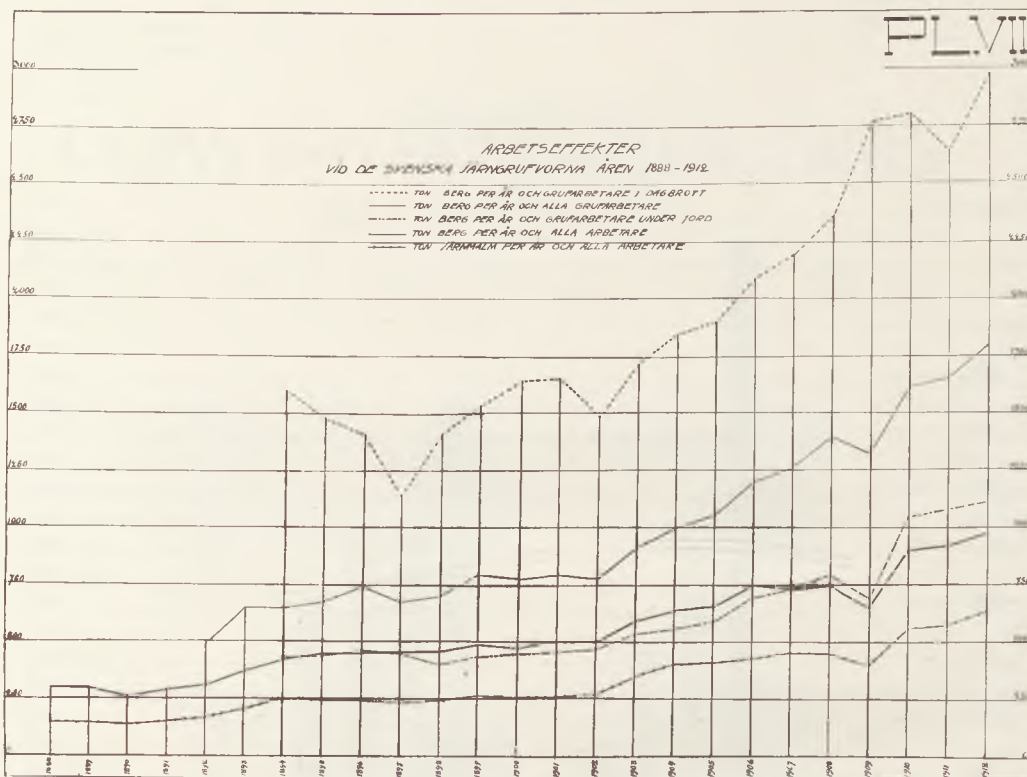

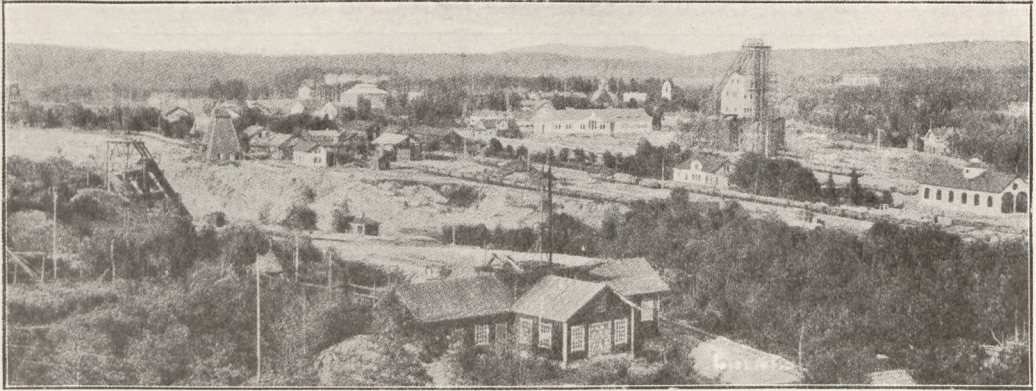
Driftmotorernas medeltorlekar.

Kraftbeloppen för grufdriften i relation till arbetarantalet.

TRAFIKAKTIEBOLAGET GRÄNGESBERG—OXELÖSUND.

AF HJ. LUNDBOHM.

Trafikaktiebolaget Grängesberg—Oxelösund, vanligen benämndt Grängesbergsbolaget, är den största järnmalmproducenten i Sverige. Bolaget äger den största delen af grufvorna i Grängesberg samt hälften af aktierna i Luossavaara—Kiirunavaara Aktiebolag, som äger grufvorna vid Gellivare och Kiirunavaara i Lappland. Dessutom äger bolaget samtliga aktier i Rederiaktiebolaget Luleå—Ofoten, som med sina båtar transporterar malm från exporthamnarna till de konsumerande länderna Tyskland, England, Frankrike, Belgien, Amerika och Sverige.

Grängesbergsbolaget bildades år 1896. År 1903 köpte bolaget aktiemajoriteten i de två stora malmfälten vid Gellivare och Kiirunavaara. Under 1907 träffades en öfverenskommelse med svenska staten, enligt hvilken staten blef aktieägare i de lappländska malmfälten, mot det att en viss fraktsats för malmens transport på statens järnvägar till utskeppningshamnarna fastställdes.

Grängesberg.

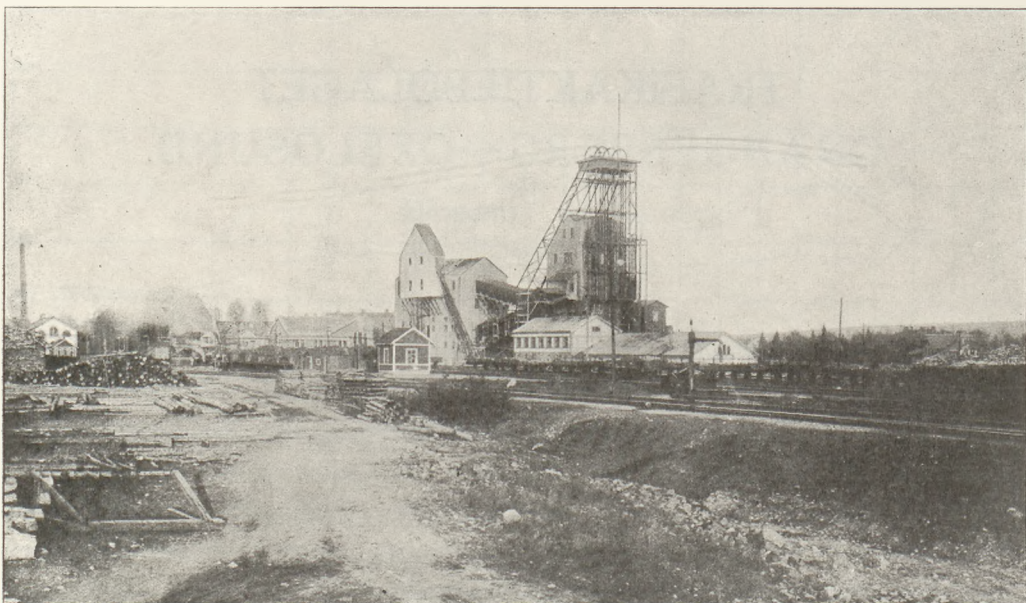
Grängesbergs gruffält är beläget i södra Dalarne och till en del inom Vestmanland, 230 kilometer från Stockholm. Hela fältet har en längd af 4,500 meter och en bredd af c:a 400 meter. Inom detta område förekomma en mängd malmådror i mycket varierande utsträckning. Den totala arean af fältet utgör c:a 94,000 kvm., hvaraf Grängesbergs Grufaktiebolag äger 54,000 kvm.

Genom betydande undersökningsarbeten är det känt, att den största malmstocken har ungefär samma area vid 500 meters djup som vid ytan. Malmkvan-

titeten ned till 750 m:s djup är beräknad till 100 millioner ton i de delar af grufvärtet, som ägas af Grängesbergs Grufaktiebolag, och det är all anledning att förmoda, att kvantiteten äfven under nämnda nivå är afsevärd.

Grängesbergsmalmen är af två skilda typer, nämligen apatitmalm, bestående af finkorniga magnetiter och hematiter, i allmänhet hållande 62 % järn och 0,8—1,2 % fosfor, samt en tunn, skiffrig hematit, s. k. segmalm, innehållande magnetit samt lägre fosforhalt, varierande mellan 0,07 och 0,30 %. Apatitmalm förekommer rikligast, och dess area utgör omkring 84 % af malmarean, medan segmalmen utgör omkring 16 %.

GRÄNGESBERG. MÜLLERS LAFVE OCH SEPARERINGSVERK.

Grängesbergsvärtet var känt åtminstone så tidigt som 1584. Före 1783 hade brutits endast 250,000 ton malm och från 1783 till slutet af 1881 endast 2,231,987 ton i sju malmförekomster. Man saknade möjlighet att i större utsträckning tillgodogöra sig den fosforrika malmen, och malmvärtet förblef därför af mindre betydelse till dess Thomas och Gilchrights defosforiseringsmetod kom till användning i början af 1880, då man kunde börja utnyttja de rika malmförekomsterna i större skala. År 1881 gjordes förfrågan från Tyskland, hvar till inbjudan gifvits från Sverige, huruvida Grängesbergsmalm kunde levereras, och 1882 började exporten, ehuru, att börja med, i mindre utsträckning. Från 1883 till slutet af 1913 levererades från Grängesbergsvärtet 12,760,082 ton malm, hvaraf största delen sändts till Tyskland, där malmen hufvudsakligast kommit till användning vid de westfaliska järnverken.

Den rationella grufbrytningen, som började 1883, försiggick under flera år i öppna brott eller s. k. pallar, och malmen lastades direkt i järnvägsvagnar. Allt eftersom brytningen fortgick mot djupet blef det nödvändigt att öfvergå till underjordsbrytning, och 1897 började afsänkande af ett schakt till 150 meters djup samt 1898 ännu ett till samma nivå. Brytningen planlades efter en särskild metod, s. k. magasinsbrytning, hvilket system på senaste åren utbyttts mot s. k. rasbrytning. För behandling af den med gråberg blandade malmen har anlagts sofrings- och anrikningsverk.

Antalet arbetare vid bolagets grufvor i Grängesberg utgjorde 1,403 man under år 1914. För arbetare, tjänstemän och förmän hade bolaget vid slutet af samma år uppfört 842 eldstadsrum.

Den för grufbrytningen behöfliga kraften produceras vid fyra egna vattenkraftstationer, däraf den största, Mockfjärd vid Dalälven, till hälften äges af Stora Kopparbergs Bergslags Aktiebolag. Denna har en kapacitet af 12,000 kw., och strömmen ledes härifrån till Grängesberg med 50,000 volts spänning. Samtliga vattenkraftstationerna leverera normalt i Grängesberg 3,500 kw. växelström.

Grufbolaget transporterar malmen på sin egen järnväg till utskeppningshamnen Oxelösund (253 km.). Trafikaktiebolaget Grängesberg—Oxelösunds järnvägar ha en sammanlagd längd af 347 km. Järnvägen disponeras till största delen för transport af järnmalm, som omfattar c:a $\frac{3}{4}$ af banans sammanlagda godstrafik.

För att tillförsäkra sig sitt behof af sprängämne har bolaget tillsammans med andra intressenter vid Grängesberg anlagt en dynamitfabrik, som f. n. har en årlig tillverkning af c:a 800,000 kg. dynamit. Fabriken äges af Aktiebolaget Expressdynamit, i hvilket Grängesbergsbolaget innehar aktiemajoriteten.

Oxelösund.

Oxelösunds hamn är öppen året om, så att malmtrafiken kan pågå äfven under den kalla årstiden. Lastning af malm i fartygen sker vid 10 kajplatser. Djupet invid kajerna är 8 meter. Järnvägsvagnarnas innehåll nedskyfflas i små vagnar, rymmande c:a 3 ton, hvilka på tvärspår skjutas fram till kajkanten, vagnskorgarne lyftas här med kranar och tömmas i fartyget. Med denna anordning nås en kapacitet af upp till 3,000 ton per dag och fartyg. Upplagsplatserna rymma 300,000 ton malm. Den ökade malmskeppningen nödvändiggör ett mera tidsenligt utlastningssystem, och Oxelösunds hamn kommer därför sannolikt att under den närmaste tiden förses med maskinella lastningsanordningar, större upplagsplatser m. m.

De lappländska fyndigheterna.

Grängesbergsbolagets dominerande ställning inom grufindustrien inträdde först med förvärfvandet af de stora malmfälten i Lappland. Dessa äro belägna norr om polcirkeln, 17—22° öster om Greenwich och 67—68° nordlig bredd, således inom ett område, som på grund af sitt kalla klimat är föga passande för kultur.

Malmförekomsterna vid Gellivare och Kiirunavaara omtalas i början af 1700-talet, men voro sannolikt upptäckta under det föregående århundradet. Malm bröts i Gellivare så tidigt som 1736, då järnverk byggdes närmare kusten för malmens tillgodogörande. Senare, 1797—1808, gjordes stora ansträngningar för att kolonisera denna del af landet och söka få till stånd en lönande järnindustri. Vägar byggdes, många nybyggen anlades, och en fabriksindustri sattes i gång men utan framgång. Lapplands rika malmförekomster fingo slumra, och deras höga halt af fosfor gjorde dem också mindre begärliga ända till i början af 1880-talet, då Thomas och Gilchrist upptäckte metoden att afskilja fosfor medelst basisk inklädnad af bessemerkongvertern.

Det väsentligaste och direkta hindret för exploatering af malmen var emellertid svårigheten att få den transporterad den 20—30 mil långa vägen till kusten, hvilket under tidigare år skedde efter ren och medelst båtstakning i älfvarna. Stora ansträngningar gjordes tid efter annan att få till stånd en järnväg. I midten af 1880-talet erhöll ett engelskt bolag koncession för en järnväg mellan Luleå och Narvik, och 1889 var denna skenlagd mellan Luleå och Malmberget. Detta bolag kunde emellertid icke afsluta arbetet. Vid samma tid uppstod en tvist om äganderätten till de viktigaste fyndigheterna i Malmberget mellan det engelska bolaget (Gellivare Aktiebolag), som ägde grufvorna, och en svensk man, som inmutat dem. Det engelska bolaget förlorade rättegången, och grufvorna öfvertogs af ett nybildadt svenskt bolag, Aktiebolaget Gellivare Malmfält, som genast började brytningen i stor skala. Det engelska järnvägsbolaget sålde sina anläggningar till svenska staten, som byggde järnvägen färdig till Malmberget och ordnade utfraktsanläggningarna i Luleå.

Under 1890 bildades Luossavaara—Kiirunavaara Aktiebolag och Aktiebolaget Gellivare Malmfält, och en del intressenter i det senare bolaget blefvo ägare till aktiemajoriteten i det förra. 1896 begärdes koncession på en järnväg mellan Gellivare och Narvik. Denna afslogs, men svenska riksdagen och norska stortinget beslöt 1898 att själfva bygga denna järnväg och träffade med Luossavaarabolaget en öfverenskommelse om frakt af 1,200,000 ton järnmalm till Narvik. Järnvägen öppnades för trafik 1903. Samma år köpte Grängesbergsbolaget aktiemajoriteten i Aktiebolaget Gellivare Malmfält och Luossavaara—Kiirunavaara Aktiebolag. Det visade sig snart nog, att den kontraherade kvan-

titeten var för liten, och efter många och långa underhandlingar blef en ny öfverenskommelse med staten träffad. Luossavaarabolaget öfvertog då hela Aktiebolaget Gellivare Malmfält och öfverlämnade till staten halfva sitt aktiekapital mot ett fraktkontrakt, som beräknats räcka till 1932. Sedermera har den då bestämda exportkvantiteten flera gånger ökats. I öfverenskommelsen ingår den bestämmelsen, att svenska staten äger rätt att på vissa bestämda villkor lösa Grängesbergsbolagets hälft af Luossavaarabolagets aktier år 1932 eller eventuellt senare.

De flesta af malmförekomsterna i Lappland visa en bestämd likhet hvad beträffar malmernas kvalitet och deras geologiska förhållanden, och man kan säga, att de bilda en grupp, som tydligt skiljer sig från järnmalmsfälten i södra Sverige. I regel äro malmerna förenade med eruptiva men ofta mycket omvandlade bergarter, kvartsporfyr, syenitporfyr och finkornig syenit och leptit, tillhörande en yngre formation af urberget.

Särskildt karaktäristiskt för de flesta malmerna är deras höga järnhalt, i allmänhet hög halt af fosfor och obetydlig procenthalt silikater. I Kiirunavaara, Luossavaara och Gellivare varierar summan af järnoxidoxidul och apatit som regel mellan 92—98 %. I Kiirunavaara är den vanligen mellan 94—98,5 %. Det är påtagligt, att detta förhållande ökar malmernas värde, särskildt då de ej kunna användas i någon större utsträckning för järnframställning i grufvornas grannskap.

Procenthalten järn i de malmer, som f. n. brytas, är sällan lägre än 60 %, stundom uppgår den till 68—69 % eller ännu mera. Fosforhalten är i allmänhet mycket hög, varierande mellan 0,8 och 3,5 % eller mer, men malm produceras äfven med garanterad fosforhalt af max. 0,6 och 0,3 % samt med en maximihalt af 0,03 och 0,05 % för sur bessemer. Svafvelhalten i lapplandsmalmerna öfverstiger sällan 0,05—0,08 %.

Gellivare.

Gellivare malmberg är beläget 70 km. norr om polcirkeln och 211 resp. 275 km. från utskeppningshamnarna Luleå och Narvik. Berget består hufvudsakligen af röd leptit, genomsatt af större och mindre gångar af granit. Malmförekomsterna framträda såsom linskomplex, också genomsatta af talrika granitgångar. Den viktigaste af dessa malmkomplex är den s. k. "Stora malmen", som har en längd af omkring 4,500 meter, och i fortsättningen af denna stora malm förekomma på både östra och västra sluttningarna af berget större och mindre massor af malmlinser i tvenne områden, som hvart och ett har en längd af c:a 1,500 meter. I södra delen af berget förekomma också enstaka malmkomplex. Ett af dessa är det s. k. "Kaptenslagret", som har en längd

af mer än 1,000 meter. I Malmberget finnes också malm med jämförelsevis ringa fosforhalt.

Den största malmstocken har en tjocklek af 40—70 meter och på vissa punkter 100 meter. Eftersom de olika malmstockarnas och linsernas tjocklek och längd variera betydligt, så växlar också deras malmarea i lika grad, eller från 20—25,000 kvm. ned till några 100 kvm. eller mindre.

Vid brytningen klassificeras malmen efter sin fosforhalt på följande sätt:

CI- malm, innehållande maximum	0,35	%	P.
CII- " " "	0,80	"	"
D- " " minimum	0,80	"	"

GELLIVARE MALMBERG. ÖPPNA GRUFPALLAR I KUNG OSCARS GRUFVA.

Brytningen har hittills nått endast ett jämförelsevis obetydligt djup — det största djupet är 120 meter under ytan —, men genom ett stort antal diamantborrhål, af hvilka några nått till 400 à 500 meter under markytan, har det konstaterats, att malmen sträcker sig ännu djupare.

Om man sammanför hvad som är känt rörande malmförekomsternas utsträckning på de hittills uppnådda djupen under jordytan, beräknas den befintliga malmkvantiteten i Gellivare malmberg uppgå till minst 240,000,000 ton ned till 500 meters djup, och under denna nivå förekomma betydande kvantiteter.

Malmen i Gellivare utvinnes f. n. dels medelst brytning i öppna dagpallar men dels också under jord med s. k. magasinsbrytning samt i någon mån skifrasbrytning. Malmen sofras och anrikas i nybyggda, stora sofrings- och anrikningsverk. Största delen af malmen från Malmberget exporteras öfver Luleå.

Arbetsstyrkan utgjorde 1,752 man under år 1914, och antalet af bolaget

uppförda bostadshus för kontorspersonal, förmän och arbetare uppgick till 148, motsvarande 1,199 eldstadsrum. Folkmängden utgjorde i december 1914 tillsammans 8,327 personer, däraf inom Malmbergets municipalsamhälle 4,252 och inom grufområdet 4,075.

Kiruna.

Kiirunavaara och Luossavaara malmberg stiga till en betydlig höjd på hvar sin sida om en dalsänkning, genom hvilken järnvägen mellan hamnarna Luleå och Narvik löper.

Kiirunavaara bildar en 3,5 km. lång bergrygg, som går i riktning norr—söder och är afdelad i ett antal mer eller mindre isolerade kullar, af hvilka den högsta, som nu är bortsprängd, har haft en höjd öfver hafvet af 748 meter och 248 meter öfver dalbotten. Hela bergryggen består af en nästan sammanhängande malmstock, som också har utsträckning norrut i myrmarkerna och den angränsande sjön, så att hela malmförekomsten har en längd af mer än 5 kilometer. I själfva bergryggen var malmen före brytningens början dels fullständigt blottad och dels täckt af ett jämförelsevis tunt moränlager.

Malmen är omgifven af eruptiva bergarter af något olika beskaffenhet i liggväggen och i hängväggen. Östra sluttningen af berget, således hängväggen, består af kvartsrik porfyr och liggväggen af grå eller brungrå syenitporfyr. På ett afstånd af 400—500 meter från malmen öfvergår den till en tydligt kornig syenit.

Fosfor uppträder i malmen i de mest varierande proportioner. I några delar af malmstocken förekommer endast några hundradels procent, i andra stiger fosforhalten till 4 à 5 % eller mer, men i hvarje fall är malmen så likformig, att man kan med kännedom om fosforhalten med tämligen stor säkerhet bestämma procenthalten järn och tvärtom. Ibland är fosformineralet, apatit, så fint insprängdt i magnetiten, att det icke kan upptäckas utan hjälp af mikroskop, ehuru malmen innehåller upp till 5 % fosfor; ibland förekommer det som små korn, fina ådror eller sprickfyllnader eller som oregelbundet formade drummer och, i vissa fall, som skiktlika massor af upp till 0,3 meters bredd och 10—15 meters längd. Man kan i allmänhet säga, att apatiten framträder med en viss regelbundenhet, men i hvarje särskild del af fältet växlar den så betydligt och så omedelbart, att malmen icke kan sorteras på samma sätt som vid andra grufvor. För att framställa en handelsvara af likformig sammansättning har det därför visat sig ändamålsenligt att blanda malm med olika sammansättning i stället för att skräda den, och ett sådant system tillämpas med framgång.

Kiirunavaara visar egendomligheter, som särskiljer det från de flesta andra

KIIRUNAVAARA MALMBERG SAMT EN DEL AF KIRUNA SAMHÄLLE.

malmförekomster. Själftva malmstocken saknar i allmänhet impregneringar af bergarter, ett förhållande, som naturligtvis mycket förmanligt inverkar på brytningen.

Från synpunkten af malmens handelsvärde och väsentligast med afseende på fosforhalten, indelas malmen f. n. i följande kvaliteter:

A-malm	med max. 0,03 och 0,05 % P. och omkr. 69—70 % Fe.
C ^I -	” ” ” 0,3 % P. och omkr. 67—68 % Fe.
C ^{II} -	” ” ” 0,8 ” ” ” ” 66 % Fe.
D-	” ” ” 0,8—2,0 ” ” ” ” 62 ” ” i medeltal.
G-	” ” ” 2,0—4,5 ” ” ” ” 58 ” ” ” ”

I den omkring 3,000 meter långa, blottade bergryggen äro gränserna för malmstocken mycket väl kända; den horisontala bredden är i medeltal 96 meter och tjockleken, räknadt vinkelrätt mot häng- och liggväggar, 78 meter. Den största tjockleken har påträffats i en tvärsektion genom Geologens kulle, hvarst den horisontala bredden är 196 meter och tjockleken 164 meter.

Den blottade eller på annat sätt kända malmen har en area af:

Mellan järnvägen vid norra änden af berget och bergets södra ände	329,000 kvm.
Andra delar af malmförekomsten, hufvudsakligen kända genom magnetiska undersökningar och diamantborrningar omkr.	107,000 ”
	<hr/>
	Tillsammans 436,000 kvm.

För att undersöka malmens kvalitet och kvantitet mot djupet hafva talrika diamantborrhåll borrats, och flera af dessa hafva lämnat mycket värdefulla upplysningar rörande malmstockens bredd och stupning. Resultatet af dessa borringar styrka slutsatsen, att malmen fortsätter till ett mycket stort djup, och detta antagande har blifvit bekräftadt genom en omfattande magnetisk undersökning. Malmkvantiteten i Kiirunavaara har uppskattats till 740,000,000 ton; de beräkningar, som grundats på magnetiska undersökningar, gifva ett större tal. Genom de djupborringar, som f. n. pågå i ett diamantborrhål, beläget omedelbart intill sjön Luossajärvis strand vid foten af Kiirunavaara, hvilket neddrifvits till ett djup af 375 meter, har det visat sig, att malmen tilltager i mäktighet; medan den 55 meter under dagytan är omkring 21 meter bred, visar borrhprofilen vid det största djupet en bredd af omkring 78 meter. Man kan sålunda med stor sannolikhet antaga, att siffran 740 millioner ton är för liten.

Malmbrytningen i Kiirunavaara sker i öppna pallar af i allmänhet 20 meters höjd. Malmen har hittills lastats i små vagnar och transporterats utför bergets sluttning medelst rutschbanor. På senare år har emellertid ett nytt system kommit till användning, i det att malmen lastas med stora, elektriskt drifna lastningskoppor. De stora styckena krossas till passande storlek i väldiga krossverk, och malmen tömmes i schakt, som gå vertikalt genom berget och utmynna i en järnvägstunnel vid bergets fot, där malmen lastas från schakten direkt i järnvägsvagnar.

Kiruna har bildat eget municipalsamhälle, inom hvilket bolaget äger en stor del af marken. Antalet bolaget tillhöriga bostäder utgjorde vid slutet af år 1914 tillsammans 162, hvaraf för arbetare och förmän 132 med 987 rum, och antalet bostäder inom den öfriga delen af municipalsamhället uppgick till 446. Folkmängden inom Kiruna samhälle uppgick vid början af år 1915 till 9,553 personer och arbetsstyrkan vid grufvorna i medeltal under år 1914 till 1,455 man.

Skolväsendet.

Det har visat sig nödvändigt, på grund af de jämförelsevis svåra klimatiska förhållandena, att i största möjliga utsträckning ordna för arbetarnes trefnad, och bolaget har fördenskull både i Malmberget och Kiruna sört för inrättandet af bl. a. moderna skolor, något som är desto nödvändigare, då flertalet af barnen, som lämna folkskolan, icke kunna vinna anställning inom samhällena. Bolaget har sålunda i Kiruna inrättat en högre folkskola, som lämnar eleverna dels en utbildning, motsvarande den kommunala mellanskolans eller realskolans, och dels i en särskild afdelning med 4-årig kurs utbildar ungdomen till metallarbetare och snickare. För flickor är inrättad en husmoderskola.

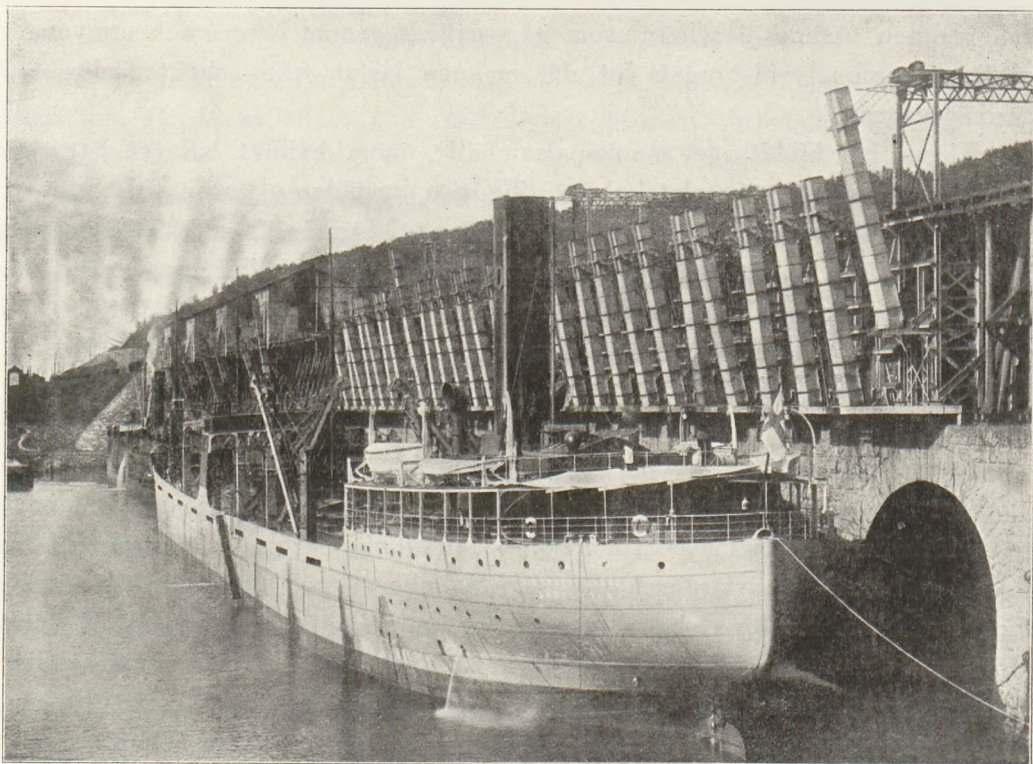

Kraftfrågan.

I slutet af 1914 blef den af staten utförda stora kraftanläggningen vid Porjus i Lule älf, 5 $\frac{1}{2}$ mil från Gellivare, färdig. Kraften från Porjus användes dels till underhåll af all malmtrafik och persontrafik mellan Kiruna och Riksgränsen, och dels få gruffälten i MalMBERGET och Kiruna sitt kraftbehof fyllt därifrån. Bolaget har nämligen med statens vattenfallsstyrelse ett kontrakt om leverans af 6,500 kw., hvilket belopp kan 1 $\frac{1}{2}$ år efter af bolaget därom gjord framställning ökas till 7,700 kw. Den elektriska energien levereras vid kraftstationerna i Gellivare och Kiruna med en spänning på båda ställena af 72,000 volt. För att mottaga strömmen har bolaget låtit uppföra transformatorstationer, i hvilka spänningen nedtransformeras, i Gellivare till 6,000 volt och i Kiruna till 2,000 volt.

Narvik.

Största delen af malmen från Kiruna skeppas öfver Narvik. Här ombesörjer bolaget själf utlastningen och har fördenskull låtit anlägga en mycket stor bangård samt tre lastplatser för malmbåtar. Den största lastkajen är byggd

NARVIK. STORA MALMLASTNINGSKAJEN OCH BOLAGETS ÅNGARE "SIR ERNEST CASSEL"
(lastar 10,500 ton malm).

af granit med viadukt af trä och järn och har en längd af 345 meter, så att två båtar samtidigt kunna lasta vid densamma. Kajen är försedd med 26 malmfickor, hvilka rymma upp till 245 ton hvar. Vattendjupet vid kajen är vid lågvatten 26 fot. Vid lastning af ett fartyg tillgår så, att de fullastade malmvagnarna, som rymma 35 ton, skjutas ut på viadukten med lokomotiv. Härifrån tömmas vagnarna medelst öppnande af deras bottenluckor, och innehållet antingen störtas direkt ned i fartyget genom långa plåtrännor eller tömmas först i malmfickorna och tappas härifrån i fartyget likaledes genom rännor. Genom detta system uppnås en hög lastningseffekt, som i medeltal för sommarmånaderna är 650 ton per timme. Under år 1913 lastades vid kajen 2,652,000 ton malm.

Då en stor del af malmen icke kan inlastas direkt i fartyg utan måste läggas i upplag, så har för sådant ändamål anordnats en upplagsplats, som rymmer omkring 1,000,000 ton malm, och en ny sådan upplagsplats håller f. n. på att tillredas, hvilken, då den blir färdig, kommer att rymma ungefär lika mycket. Till dessa upplagsplatser föres malmen genom malmfickor och små tippvagnar, och från upplagen sker utlastningen medelst ångskopor.

Innan malmen inlastas i fartygen, tagas prof, hvilkas storlek uppgår till omkring $\frac{1}{2}$ % af lastens vikt. Dessa prof krossas och delas automatiskt i krossverk, hvarefter profven lämnas till bolagets och köparnes laboratorium. Sedan proftagningen ägt rum, vägas malmvagnarna under kontroll af officiell myndighet i Narvik.

Luleå.

Öfver Luleå exporteras största delen af den malm, som brytes i Malmberget. Skeppningen kan emellertid på grund af ishinder endast äga rum från medio af maj till början af november; resten af året måste malmen lagras. Upplagsplatserna kunna rymma tillsammans 2,000,000 ton malm. Utlastningen sker här på samma sätt som i Narvik, i det att malmvagnarna tömmas från höga viadukter direkt i fartyget. Inlastningen af malm plägar i allmänhet äga rum med 400 à 600 ton per timme vid hvarje kaj. Bangårdsanläggningarna, som ägas af statens järnvägar, hafva nyligen betydligt utvidgats för att möjliggöra en snabbare vagnscirkulation för den alltjämt ökade malmtrafiken.

Grängesbergsbolagets flotta.

Den kolossala malmskeppningen tager i anspråk ett motsvarande stort tonnage, och för att tillgodose detta samt erhålla för malmtransporten särskildt passande fartyg gick bolaget år 1899 i författning om bildandet af Rederiaktiebolaget Luleå—Ofoten, hvars aktier ägas af Grängesbergsbolaget. Rederibola-

GRÄNGESBERGSBOLAGETS OCH LUOSSAVAARABOLAGETS EXPORTVÄGAR.

get hade 1914 15 malmångare med en lastningskapacitet från 3,000 till 11,000 ton, eller tillsammans 98,000 ton. Flera af båtarna äro särskildt konstruerade för malmtrafiken enligt det s. k. ficksystemet samt försedda med elektriska och hydrauliska kranar för malmens lossning. En ångare, byggd enligt detta system, kan åstadkomma en mycket snabb lossning. Vid ett tillfälle har sålunda lossats 10,700 ton på 27 timmar med 24 man. Motsvarande siffror för en modern ångare af samma storlek, men byggd på vanligt sätt, är 60 timmar och 160 man.

Malmskeppningen.

Under åren 1908—1913 har bolaget skeppat följande kvantiteter malm från egna grufvor öfver

	<i>Narvik</i>	<i>Luleå</i>	<i>Oxelösund</i>	<i>Summa ton</i>
1908	1,504,165	945,685	524,000	2,973,850
1909	1,508,510	832,163	474,322	2,814,995
1910	1,975,016	997,830	613,588	3,586,434
1911	2,165,692	1,184,306	646,212	3,996,210
1912	2,710,907	1,201,193	648,927	4,561,027
1913	3,107,943	1,343,373	624,185	5,075,501

Baltiska Utställningen.

Vid Baltiska utställningen voro Grängesbergsbolaget, Luossavaara—Kiirunavaara Aktiebolag och Rederiaktiebolaget Luleå—Ofoten representerade genom följande utställningsföremål:

En stor monter, innehållande stuffer af de olika malmkvaliteter, som exporteras från de tre malmfälten, prof af fältets bergarter samt karaktäristiska mineral, som åtfölja malmen. Denna monter bekröntes af ett stort block af malm från Gellivare malmberg.

Reliefkarta öfver Kiirunavaara malmberg och Kiruna samhälle samt trakterna däromkring i skalan 1 : 4000, visande samhällets planläggning och utsträckning, kommunikationer, transportsystem i grufvorna samt de delar af fyndigheten, som äro under arbete.

Modell i skalan 1 : 64 af malmlastningskajen i Narvik, i detalj utvisande konstruktion af kajen, malmfickor och tappningsrännor och ett malmtåg samt bolagets ångare "Norrbotten" och "Kiruna" förankrade vid kajen för att intaga malmlast.

Modell af Dalälven vid Mockfjärd i skalan 1 : 1000 med dammbyggnader, transformatorhus och den i berggrunden insprängda kraftcentralen, i hvilken uttages maximalt 20,000 hkr. och normalt 12,000 hkr.

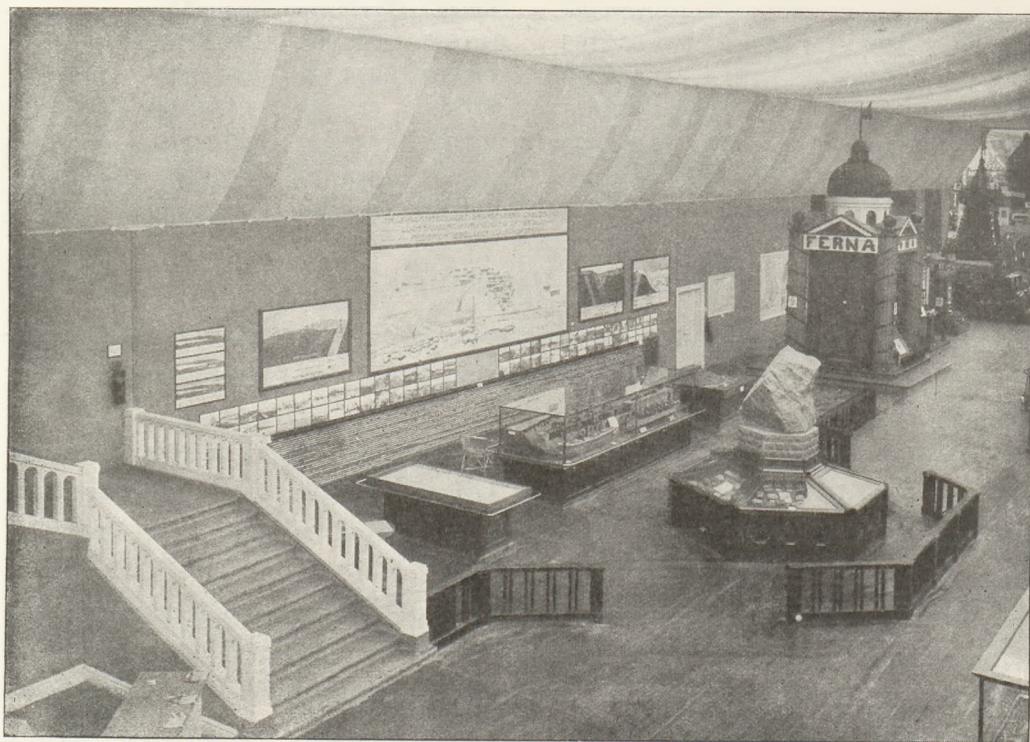
En panel af borrhärlor från diamantborrhål i Kiirunavaara.

En fris med fotografier från bolagets anläggningar i Grängesberg, Oxelösund, Kiruna, Narvik, Malmberget och Luleå.

En öfversiktskarta öfver järnvägslinien Luleå—Narvik, utarbetad som panorama.

Taflor, schematiskt illustrerande brytningsmetoderna i Grängesberg, Malmberget och Kiruna. Taflorna åskådliggjorde malmbrytningen på Kiirunavaara samt transportsystemet genom schakt och tunnlar, arbetet med magasinsbrytning i Malmberget jämte utfraktsvägar och sofringsverk samt den underjordiska brytningen i Grängesberg med uppfodringslafvar, separeringsverk m. m.

En stor dekorativ tafla öfver grufvor och anläggningar vid norra delen af Kiirunavaara malmberg.

GRÄNGESBERGSBOLAGETS AFDELNING PÅ BALTISKA UTSTÄLLNINGEN.

Tre taflor från Kiruna samhälles historia, framställande byggnadsverksamhetens snabba utveckling. Intill sommaren 1890 funnos i Kiruna endast några torfkåtor. År 1890 uppfördes en byggnad om 2 rum, 1896 en med 3 rum. Samhället grundlades 1900, och 1901 voro uppförda 120 boningshus. År 1914 var antalet bostäder 608 och folkmängden utgjorde nära 10,000 personer.

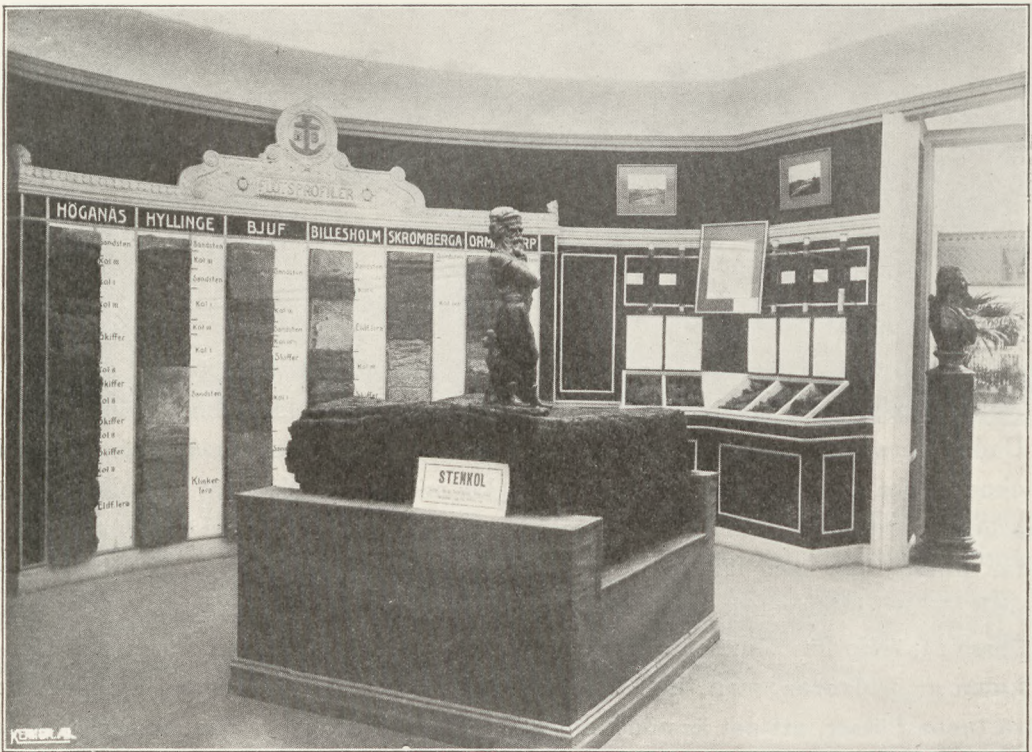

HÖGANÄS-BILLESOLMS AKTIEBOLAGS UTSTÄLLNING.

AF G. W:SON CRONQUIST.

Ett det bästa bevis på resultatet af flerårig målmedveten teknik samt därpå att "enighet ger styrka" lämnar den skånska stenkols- och lerindustrien. Under flera hundra år har den svenska stenkolsbrytningen pågått, kämpat med ekonomiska och tekniska svårigheter, icke minst svårighet att få folk till att arbeta i grufvorna. Vissa tider drevos sålunda grufvorna med småväxta skottar, andra tider med fångar. Den skånska stenkolsbrytningens historia är typisk för åtskillig svensk gammal industris arbetssamma utveckling. Under alla dessa år, ända fram till senare hälften af förra århundradet, var det endast stenkolen ur grufvorna, man tillgodogjorde sig. Dessa kol förekomma emellertid i så tunna flötser, att det är nödvändigt äfven bryta ut öfver- eller underliggande lager, för att arbetaren i hukad ställning skall kunna taga sig fram i grufvan med sin vagn. Det var denna mängd "ofyndigt", som måste brytas med kolen, som gjorde att i gamla tider stenkolsverken aldrig lönade sig. Detta ofyndiga "berg" visade sig emellertid vara värdefullt. Det utgjordes nämligen förutom af fattiga kol (innehållande hälften och mer aska) af lerskiffrar, som visade sig vara det förträffligaste råmaterial för framställning af nyttiga lerprodukter: eldfast och syrefast tegel, kloakrör, sintrade trottoarplattor m. m., produkter, som tidigare måst importeras från Tyskland och England. Det visade sig äfven, att de föraktade fattiga (askrika) kolen, som förr icke alls användts, just möjliggjorde dessa lervaruprodukters billigaste och bästa bränning. Genom att alstra gas ur dessa kol och använda denna gas för bränning af lervarna och senare äfven andra varor, har det blifvit denna svenska industri möjligt att ekonomiskt tillgodogöra

sig en kolfyndighet, som i andra länder icke skulle anses brytvärd. Detta är en stor heder för svensk ingenjörskonst. Men icke ens med denna tekniska lösning kunde stenkolsgrufvorna och lerindustriföretagen i nordvästra Skåne, dit den kolförande formationen är lokaliserad, lämna någon afsevärd vinst, genomsnittligt taget. Konkurrensen mellan de olika företagen och dessas mångsyssleri måste först bortelimineras, och detta har så småningom skett under de förflutna senaste decennierna, så att nu under Höganäs-Billesholms Aktiebo-

HÖGANÄSVERKENS UTSTÄLLNING. ENTRÉN.

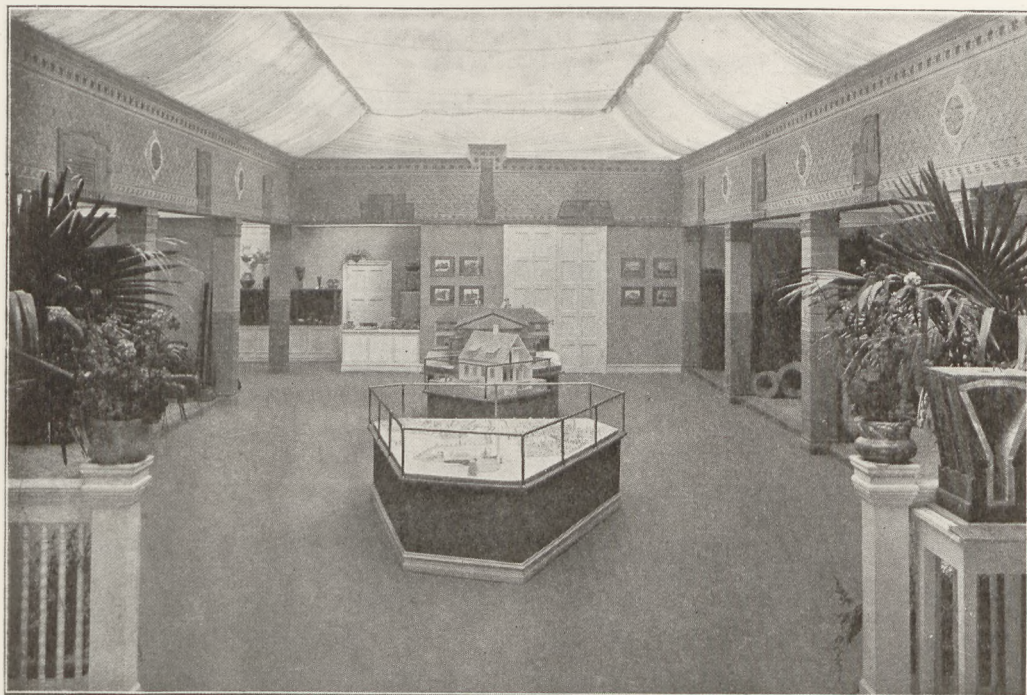
lags ledning kommit *samliga* verk, som arbeta i stenkols- och lerindustri från den kolförande formationen i nordvästra Skåne. Om vi räkna dem från norr till söder äro de: Höganäs, Ormatorp, Hyllinge, Bjuf, Gunnarstorp, Billesholm, Skromberga och Stabbarp. Dessa verk sysselsätta c:a 4,000 man, bryta årligen bortåt 400,000 ton kol och öfver 200,000 ton lera till ett värde af c:a 4,6 millioner kronor och tillverka 150,000 ton lervaruprodukter till ett värde af 5,2 millioner kronor, gifvande en ungefärlig nettovinst per år af öfver 1,2 millioner kronor.

Det var icke heller underligt, att en industri, som så konsoliderats, önskade uppträda på Baltiska utställningen 1914 för sig själf, icke som 1897, då stenkols-

industrien ingick såsom en del i den skånska storindustriens paviljong tillsammans med socker- och cementindustrierna. Utställningen var arrangerad på initiativ af Höganäsverkens chef kapten Åke Nordenfelt.

Stenkolsverkens paviljong vid Baltiska utställningen var belägen mellan konsthallssjön, kronprinsessans blomstergata och fiskerihallen. Ingången var vis à vis Nordiska Kompaniets entré i hvalfvet midt för konsthallen, där den allmänna stråkvägen gick fram från centralgården till konsthallen.

Förhallen afsåg att gifva en bild af de skånska stenkolsgrufvorna, huru de

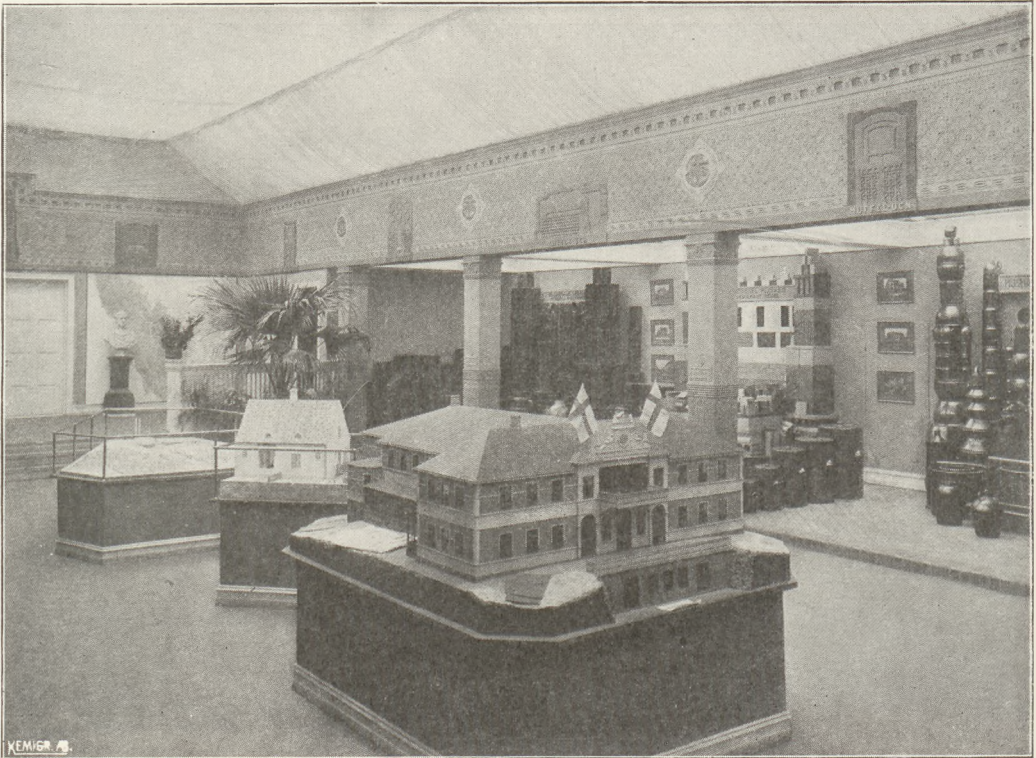
HÖGANÄSVERKENS UTSTÄLLNING. INTERIÖR.

äro belägna, hvilka försteningar, som funnits i desamma, flötsernas tjocklek etc. Midt på golfvet protesterar ett två tons kolblock från Gunnarstorp kraftigt mot påståendet, att de skånska kolen fås blott i småbitar. En instruktiv framställning af sammansättningen hos olika svenska kol i förhållande till en god känd engelsk standard-kolsorts sammansättning finnes där äfven. I glascylindrar markera kol, aska och vatten genom olika pelarhöjder just den del, de utgöra af resp. kolsort. Man ser sålunda, att de bästa skånska kolen i brännvärde äro c:a 10 % lägre än de goda engelska. En framställning af samtliga råmaterial för denna skånska industri kompletterade den instruktiva hallens utställningsföremål.

Därefter inträda vi i "*stenkolsgrufvan*", som bolaget framfört på olika sätt

äfvén vid utställningarna i Stockholm 1897 och i Helsingborg 1903. Den utgör en trogen bild af gångarne i en kolgrufva. Vi stanna först inför ett diorama, som synes genom en öppning i grufväggen. Ett sumplandskap i rödaktigt soldis ligger framför oss. Se vi närmare, äro träden icke sådana, som vi nu äro vanda att se dem. De äro jättestora, egendomliga granar och ormbunkar, träd med starkt flikade blad och i förgrunden ett snår bestående af fräkenarter, grofva som bamburör. Dioramat föreställer ett skånskt landskap under den tid, då

HÖGANÄSVERKENS UTSTÄLLNING. INTERIÖR.

stenkolen bildades, efter studium af försteningar i grufvorna på ett synnerligen förtjänstfullt sätt framställt af konservator C. O. Gylling i Malmö med ledning af professor A. G. Nathorsts rekonstruktioner.

Vi fortsätta vår vandring i grufgången och stanna då midt för en arbetsort, där vi se, huru en arbetare ligger och hugger kol. Han vänder sig ett slag mot åskådaren, men fortsätter med arbetet. Allt är illusoriskt, men man hör icke, hur hackan slår i kolflötsen. Vi gå emellertid vidare, se huru kolet hugges för maskin, transporteras i grufvan och uppfordras. Vi hafva då passerat grufvan och inträda i fabrikena. Genom fönster eller dörröppningar klagöres äfvén här genom plastiska, rörliga bilder — vi kunna nu förstå att det är bilder och ej

verklighet —, huru eldfast tegel och rör pressas och krukor drejas. Därefter stanna vi framför ett i solljus badande landskap, ett diorama af samtliga verk hörande under Höganäs-Billesholms Aktiebolag, sammanförda till en plats, äfven detta af konservator C. O. Gylling.

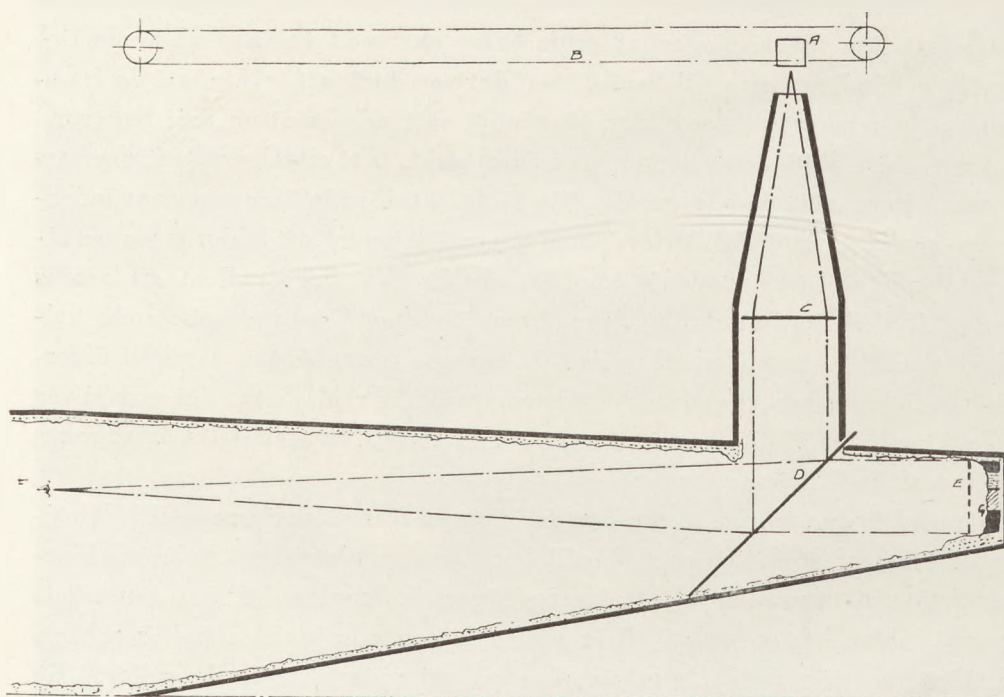
Innan vi lämna denna del af Höganäs-utställningen, den s. k. grufvan, skola vi förklara, huru de rörliga bilderna så åskådligt kunde framföras, enär det är första gången detta system tillämpats i Sverige.

Öfveringeniör Ivar Svedberg i Billesholm, som har stor del uti och heder af denna utställnings originella iscensättande, beskriver anordningen sålunda: "Tanken att låta förevisningen af grufarbetet ske med tillhjälp af kinematografer låg ju tämligen nära till hands, men det var dock att frukta, att en framställning af kinematografiska bilder på vanligt sätt och emot en hvit bakgrund icke skulle komma att verka synnerligen illusoriskt. Ett alldeles nytt förfaringsätt, hvarigenom man kunde erhålla fria bilder i full relief och utan användande af synlig skärm, infördes därför, och vanns därigenom, att bilderna syntes såsom verkliga figurer tecknande sig emot en verklig fast bakgrund af grufortens väggar. Särskildt torde den figur, som framställde en för hand arbetande kolhuggare, verkat synnerligen illusorisk på en hvar, och mången var fullt öfvertygad, att figuren var en lefvande person, medan i verkligheten det endast var en liten kinematografbild, högst 30 cm. hög. Det sätt, hvarpå detta åstadkoms, illustreras af teckningen sålunda:

Den med tjocka mörka streck omgifna figuren framställer en vertikal längdgenomskärning af gruforten med därtill hörande anordningar. **A** är en kinematografapparat uppställd så, att filmen löper horisontellt genom densamma och så att bilden kastas nedåt. **B** är själfva filmen, som gjordes ändlös och c:a 30 m. lång, hvarför den ock måste löpa på ett antal lättgående rullar. Då det gällde, att framställa endast en relativt enformig rörelse, behöfde filmen tydligen icke vara längre, än att hvarje moment af denna rörelse kom med. **C** är en mattslipad glasskifva, på hvars matta öfre sida bilden uppfångas och så att den på undre sidan blifver synlig. **D** är en i 45° vinkel emot **C** ställd skifva af ofolieradt spegelglas (alltså genomskinligt). Hålles nu den bakre delen af rummet, d. v. s. rummet bakom skifvan **D** mörk, så verkar denna skifva såsom en verklig spegel, så att kinematografbild, som uppstår på skifvan **C**, af spegelglasskifvan **D** reflekteras och kastas utåt mot åskådaren vid **F**, men synes då figuren i fråga ligga bakom **D** vid **E** på ett afstånd **D—E** lika stort som afståndet **D—C**. Just på den punkt, där bilden sålunda synes för åskådaren, var anordnad en i rätt skala i förhållande till bilden imiterad kolflöts **G**, på hvilken bilden syntes arbeta.

Vid framställandet af kinematografifilmen togs denna icke i grufvan utan

uppe i fullt dagsljus, därvid arbetaren låg på en med svart sammet öfverdragen plattform och framför en likaledes med svart sammet öfverdragen fond, framför hvilken han under fotograferingen utförde samma rörelser, som han brukar utföra vid arbetet i grufvan. Filmen framställer sålunda en ljus bild på en absolut svart bakgrund, och på samma sätt ter sig naturligtvis bilden på skifvan C. Endast den ljusa figuren afspeglas tydliggen på skifvan D, medan filmbildens svarta, bilden omgifvande partier tydliggen icke uppfattas eller gifva någon bild

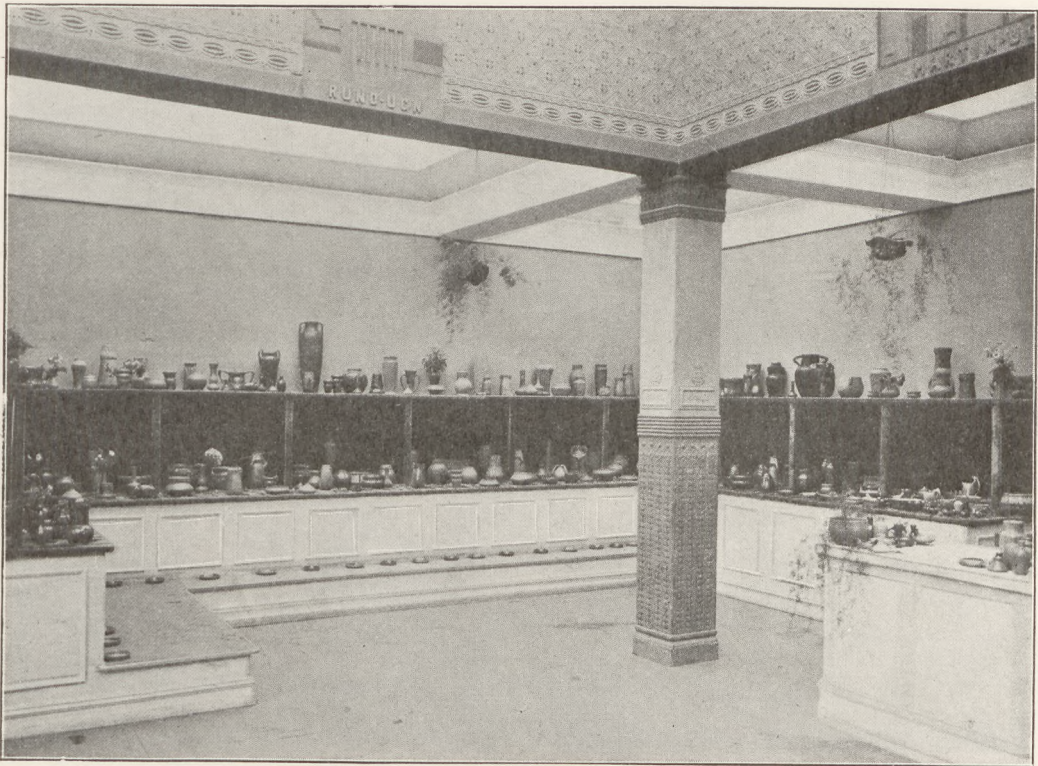
SCHEMATISK FRAMSTÄLLNING AF KINEMATOGRAFEN.

å skifvan D. Då därför flötsen G svagt upplystes, så syntes den genom denna del af skifvan D, medan däremot den ljusa figuren (den arbetande kolhuggaren) icke passerades af ljusstrålarna utan skenbart solid och fast arbetade på flötsen G. Glasskifvan D kan till följd af sin uppställning icke märkas af åskådaren vid F.

Då nu, emedan till följd af faran för filmens antändning endast synnerligen små och värmesvaga lampor fingo användas, någon större bild icke kunde framställas, så skulle gifvetvis hela illusionen gått förlorad, därest icke andra medel tillgripits. För detta ändamål anordnades så, att den lilla bilden, som i intet fall var större än c:a 40×60 cm., utgjorde slutpunkten i ett långdraget rum,

hvars tak, golf och väggar, från bilden räknadt mot åskådaren, på ett perspektiviskt riktigt sätt vidgades. I verkligheten var sålunda afståndet till bilden icke större än c:a 4—5 m., medan det till följd af perspektivet verkade, som om afståndet vore 10—15 m."

Då vi nu lämnat den afdelning af Höganäsutställningen, där det åskådligt visats, huru produkterna vinnas ur jorden och förädlas, komma vi ut i en stor hall på ett plan något högre än öfriga golfvet. Denna hall är ett lång-

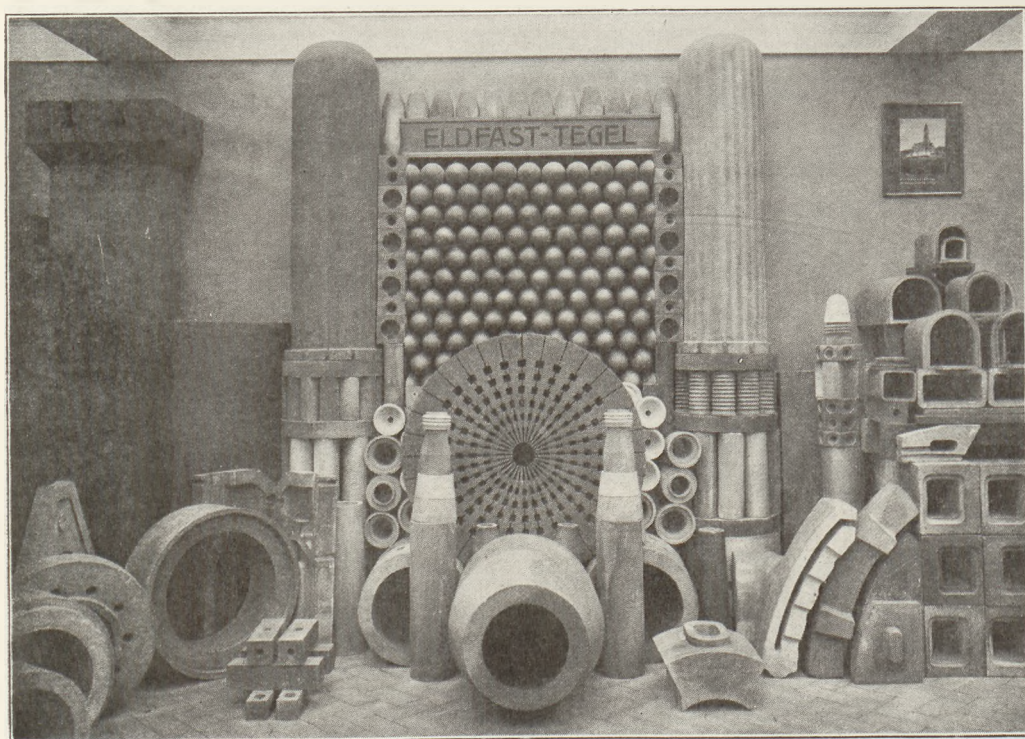

HÖGANÄSVERKENS UTSTÄLLNING AF KERAMIK.

sträckt rum, hvars långsidor begränsas af pelarrader. Bakom dessa, med ett varuslag i hvarje af pelarne afdeladt fack, utställdes de olika produkterna. Midt på golfvet stå trenne modeller: Ormastorps moderna grufsamhälle, en arbetarbostad från samma plats i större skala, möblerad och delvis i sektion, samt Höganäs tivolibyggnad. Ofvan pelarne löper en fris i Bobergskt fin modellering. I denna fris äro insatta dels firmamärken, dels sektioner af olika industriella ugnar, som af bolaget konstrueras och uppföras. En god idé, väl utförd. Pelare och fris voro utförda i gips och målade i en färg, illusoriskt återgifvande den gulbruna tonen hos eldfast tegel. Taket var draperadt med gult och hvitt, tunt tyg, hvilket förlänade föremålen en spridd, god belysning.

Särskildt på aftnarne, då denna hall äfven var öppen, blef det milda ofvanljuset af en förnäm magisk verkan. Ja, de stojande människoflockarne tystnade, då de kommo in i denna stilla förnäma utställningshall.

Se vi nu, hvad de olika facken gömma, komma vi först till afdelningen för *glaserade lerrör, krubbor och brunnar*, där äfven formrör, bassänger, ringar, stora flaskor och krukor af detta syrefasta tätta gods grupperats. Nästa fack inrymde *fasadtegel, klinker och syrefast tegel*. Dessa torde vara de för den

HÖGANÄSVERKENS UTSTÄLLNING. ELDFAST TEGEL.

stora allmäheten mest kända Höganäsprodukterna. Där se vi de slitstarka olika trottoarplattor, som med sådan fördel användts på åtskilliga af våra starkt trafikerade stadsgator. Där finnas dessa, särskildt från sekelslutet bekanta förbländer i en mängd färger, från gulhvitt till mörkt svartbrunt. Där finnas håltegel för bjälklag, rör och taktegel, de lätta isolerade askteglén, syrefast formtegel och silstenar för pappersfabriker m. m. Fotografier af några byggnader, hvari materialet användts, prydde väggarna.

I nästa fack glänste det brunsvart af en mängd *hushålls- och syrefasta kärl*. Vi känna igen syltkrukor och fat i en mängd variationer. Från yrkesynpunkt intressanta voro de om synnerligen högt uppdrifven skicklighet vitt-

OFFICIEL PLAN
ÖFVER
BALTISKA UTSTÄLLNINGEN

MALMÖ ÅR 1914.

Carl Bendix

GENERALKOMMISSARIE.

FÖRTECKNING ÖFVER HALLAR,
PAVILJONGER m. m.

1. Kungl. Paviljong
2. Jagtpaviljong
3. "Årsta", Svenska Kvinnornas utställning
- 4-7. Special-utställning för äldrebegärelse med Krematorium och umgårdar
8. Pumpstation
9. Werdandibund
10. Svenska Slöjdföreningen
11. Mönsterkyrkogård
12. Konsthall
13. Tésalong
14. Restaurant "Kastellet"
15. A.-B. Nordiska Kompaniet
16. Höganäs-Billsjöholms A.-B.
17. Fiskerihall
18. I Vækinhall
- A. Jernbearbetningsmaskiner
- B. Armatur
- C. Mejerimaskiner
- D. Träbearbetningsmaskiner
- E. Automobiler och velocipeder
- F. Jordbruksmaskiner och vagnar
- G. Vattenmaskiner och pumpar
- H. Oljemotorer
- J. Elektroteknik
- K. Läder- och skoindustri
- L. Tegelindustri
19. Elektrisk Kraftstation
20. Statens Järnvägar
21. Industrihall
- a. Jernindustri
- b. Juvelerarearbeten
- c. Musikinstrument
- d. Möbler och husgeråd
- e. Kemisk-teknisk industri
- f. Närings- och njutningsmedel
- g. Landbruk
- h. Glas och porslän
- i. Pappersindustri
- k. Bokhandverk
- l. Pelsvaror
- m. Textilindustri
- n. Värmetekniska afdelningen
- o. Vetenskapliga instrument
- p. Helsevård
- r. Socialt arbete
- a. Nykterhetsutställning
- t. Fotografi
- u. Skolor för allmänbildning
- v. Tekniska skolor
- x. Arkitekters och Ingenjörers utställning
- y. Turist- och idrottsutställning
- z. Hemstöd
22. Kongresshall
23. Tyskland
24. Danmark
25. Ryssland
26. Brandstation
27. Baltiska Restauranten
28. Stora Tornet
29. Malmö stads utställning
30. Malmöhus läns utställning
31. Administrationsbyggnader:
  - a. Spedition
  - b. Expedition
  - c. Kemismaterial (i t. upp)
  - d. Lokaler för Pressen

- e. Telegraf
- f. Post
- g. Bostadsbyrå
- h. Polis
- i. Vakt- och renhållning
- k. Resebyrå
- l. Ritkontor
- m. Tulllokaler
32. Hufvudrestaurant
33. Skogshall
34. Rörstrands Fabriksaktieföretag
35. Västra Sveriges gal- och storstenaindustri-förb.
36. Malmö Chokolad- och Konfektfabr. A.-B.
37. Hultmans Chokolad- och Konfektfabr. nya A.-B.
38. A.-B. Grumme & Son, Hylin & Co, Stomatofabriken, Stockholm
39. Huskvarna Vapenfabrika A.-B.
40. A.-B. Förenade Svenska Tobaksfabriker
41. C. G. Hallbergs Guldsmedsaktieföretag
42. Svenska Dagbladet
43. Ax. Eliassons Konstförlag
44. Stockholms Dagblad
45. Politikan
46. A. Letterstedt & Son
47. Margarinaktieföretag Zenith
48. Ronneby Helsebrunns A.-B.
49. A.-B. Frigator
50. Hvar 8 dag
51. Joh. Perssons Safftekeri
52. A.-B. Skånska Cementgjuteriet
53. Cigarfabrika A.-B. Svevia och Ph. U. Strengberg & Cia A.-B.
54. Tip-Top Patent Co
55. Axel Eliassons Konstförlag
56. A.-B. Kathreiner
57. Ceylon Cigarrfabriken
58. A.-B. Malmö Kaffe-kompani
59. A.-B. Laan
60. Arborga Margarinfabrik
61. Industriaktieföretag Viking
62. Olof Nilsson, Kenditori
63. C. H. E. Römeling, Servering
64. Nordiska Reklambyrån
65. A.-B. Pump-Separator
66. Väffelbruk
67. P. A. Johansson
68. A.-B. Salenius Verkstäder
69. Pellerin
70. Dagens Nyheter
71. Hvetlanda Snickerifabrik
72. Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning
73. P. E. Ostlunds Mek. Verkstad
74. Göteborgs Markis- och Pressningsfabrik
75. Slippers-Aktieföretag
76. Lindöla Vågfabrika A.-B.
77. Skånska Hjulfabriken
78. Bröderna Friländer
79. A.-B. De Svenska Kristallglasbruken
80. Levin & Holmqvist, Bjöppaviljong
81. Svenska Karbidkontoret
82. Svenska Bryggareföreningen
83. A.-B. Blånsjöfabriken
84. Ahlin & Holm
85. Sveriges Minutandläres Riksförbund
86. Svenska Föreningen Röda Korset, Sjukstuga
87. A.-B. P. Ericsson & Co
88. Skånska Ättikfabriken
89. A.-B. Ranvika Plantekolor
90. Blomsterfärdljning
91. Frukthandel
92. Svenska Aktieföretag Gasaccumulator och Kungl. Lotsstyrelsen
93. Malmö Industriförening och Sveriges Handverksorganisation
94. Slenindustri
95. Byggnad för oljemotorer i gång
96. Kockums Mek. Verkstads A.-B.
97. Göttinge Nya Mek. Verkstads 4.-B.
98. J. W. Petersson, Stubbrytare
99. Stogfors Bruks A.-B., sten och stubbrytare
100. A.-B. Mejerimaskiner
101. Ystadse Gjuteri och Mek. Verkstad
102. A.-B. Ljököpings Mek. Verkstad
103. A.-B. Magnus Vindelekticitetsverk
104. Magnus Larsson, Hacksele-maskin
105. A.-B. Malus Holmqvist
106. Sandvikens Jernverks A.-B.
107. Stubbrytningsmaskinen Extractor
108. Telefonkiosker
109. Vattenkiosker
110. Toaletter
111. Båttroggar
112. Portmonnifabriken Mercur
113. Borlingske Tidende
114. Musikpaviljong
115. Raksalong
116. Garderob
117. Skandinaviska Kred. A.-B:s banklokal

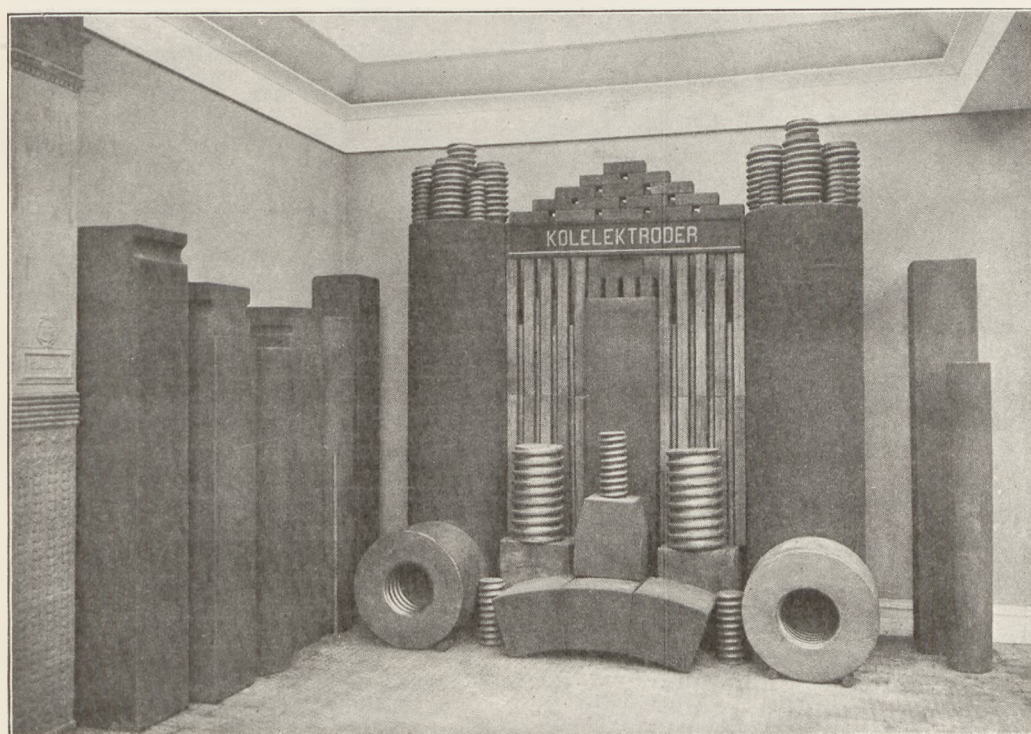
*Malmö 18 april 1914
Gustav M. Sjöberg*

NÖJESFÄLTET.

I	Biografteater	XIX	Bergbana
II	Öl- och Korpaviljong	XX	Rowlette
III	Babylon	XXI	"Blåsen nu alla"
IV	Elefantus	XXII	"Hvem kommer först?"
V	Bad American	XXIII	Bollkastning
VI	Polnische Wirtschaft	XXIV	Japansiskt Lyckospel
VII	Skjutbana	XXV	"Luftresan"
VIII	Dansbanor	XXVI	Karusell
IX	Reklamkiosk	XXVII	Barnkarusell
X	Baltiska Hjulet	XXVIII	Gungor
XI	Cake Walk	XXIX	Ringspel
XII	Irrgård	XXX	"Djurens Paradis"
XIII	Filmskjutbana	XXXI	Försäljningsbodar
XIV	Bondgården	XXXII	Restaurant Temperance
XV	Confetti	XXXIII	Toaletter
XVI	Fotografietaler	XXXIV	Garderob
XVII	Witching Waves	XXXV	Café Bjöppaviljongen
XVIII	Faiths Konditori		

nande formpjeserna i syrefast gods, såsom rör, silar, syreflaskor, bassänger, kranar m. m., allt för vår kemiska industri nu oundärliga utensilier.

Vi passera förbi det största hörnfacket, i hvilket Höganäskeramiken var ordnad, men hinna blott i allmänhet beundra formernas elegans och glasyrernas briljans, resp. diskreta färger och matthet. Vi hänvisa f. ö. beträffande keramiken till disponenten Harald Almströms beskrifning af porslin och iergods å utställningen (sid. 510).

HÖGANÄSVERKENS UTSTÄLLNING. KOLELEKTRODER.

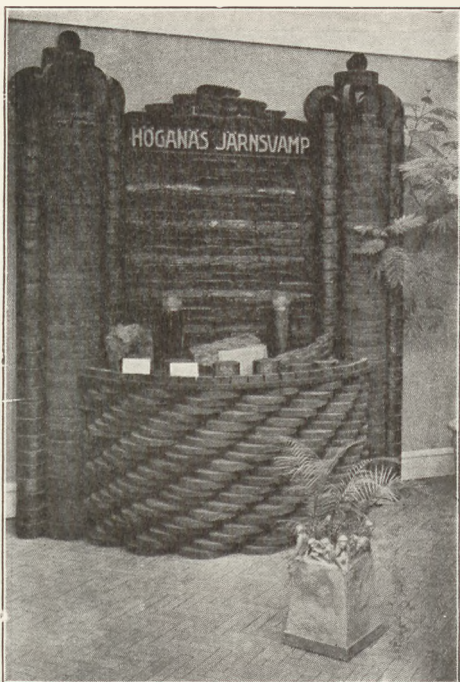
På motsatt sida af långväggen upptogs tvenne fack af *eldfast tegel*, en hufvudprodukt för verken. Här visades i ena facket af tegel den mängd olika kvaliteter, som Höganäs-Billesholms A.-B. nu för i marknaden, i sig afspeglande industriens olikartade behof. Gasretorter, stora och svåra formstenar, en dekorativ uppställning af stoppare och en stor genombruten platta visades i andra facket, där äfven mufflar, tärningar, fyrhålstegel m. m. återfunnos; allt inpräntande hos fackmannen icke blott mångsidigheten utan äfven yrkesskickligheten hos bolagets arbetare.

Tvenne produkter, som icke äro lerindustri, hafva på senare åren tillagts Höganäs' redan förut mångsidiga fabrikation: kolelektroder och järn-

svamp. Båda hafva dock sitt berättigande där, enär de tillgodogöra sig värme ur de mest lågvärdiga kolen, hvilka måste brytas, men icke tåla vid transportkostnaden utan skola användas på brytningsplatsen.

Den elektriska industrien, icke blott den svenska, behöfver ledande och dock eldfasta poler och foder för sina ugnar. Grafit är det bästa ämnet därför. Detta är äfven anledningen till att tillverkningen af *kolelektroder* (hufvudsakligen af grafit) nu blifvit en verklig industri. Utställningen visade, att

vid Höganäs tillverkas kolelektroder af stor fasthet och i en mängd former, och intyg bestyrka, att kvaliteten beträffande ledningsförmåga, askhalt och styrka ställer dessa produkter kvalitativt mycket högt. Värdet af Höganäs' kolelektrodtillverkning per år är c:a 700,000 kronor.

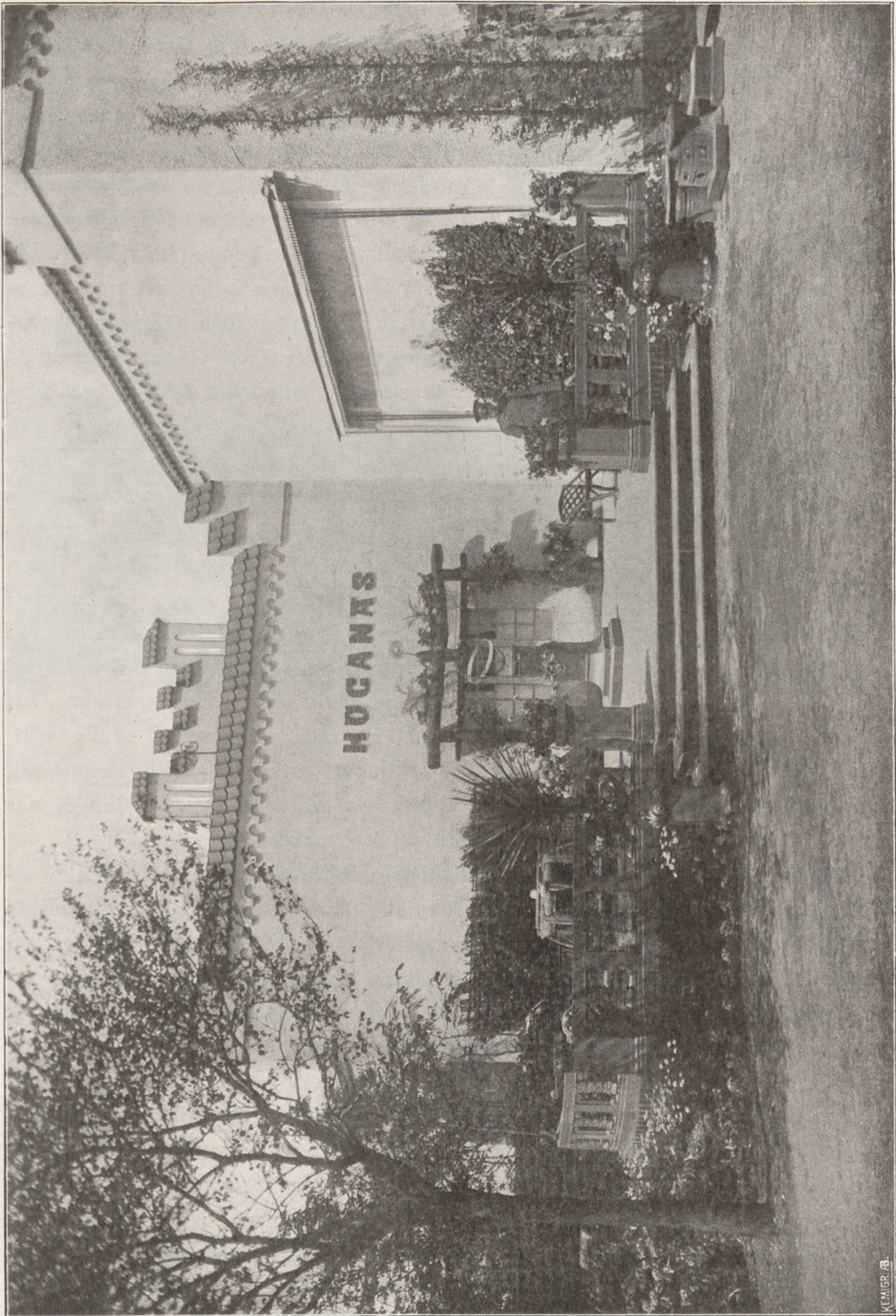
HÖGANÄSVERKENS UTSTÄLLNING. JÄRNSVAMP.

Öfveringeniör E. Sieurins, Höganäs, metod att *framställa järnsvamp* innebär utan tvifvel, liksom uppfinningen af bessemerprocessen och elektrostålet, en epok i järnframställningens historia. Genom densamma erhålles *utan smältning* direkt ur malmen genom dess reducering i ringugn metalliskt järn, visserligen poröst — däraf namnet järnsvamp — men rent. Montern visar dylika järnsvampskakor, hela och i sektion, dessutom sådana, som genom starkt

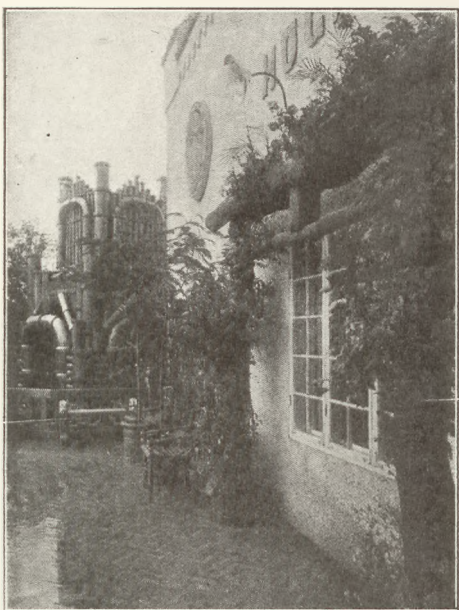
tryck sammanpressats till mindre volym för transport. Produkten, som vunnit stor användning såväl inom som utom vårt land, såsom ersättning för mjukt skrot, tillverkas mest af affallsvarpmalm från Gellivare, och uppgår produktionen numera till c:a 15,000 ton per år.

Vi komma nu till de af Höganäsbolaget i det fria exponerade föremålen. Det första utgöres af en *terrass*, belagd med klinkerplattor i diagonalmönster och med en konstfullt arbetad barriär i svartgrå matt, kristallinisk glasyr. Midt på terrassen stod en solvisare med postament af glaseradt lergods. Terrassens yppersta prydnad var dock en lag *springbrunn* efter arkitekten Seymers modell, utförd i samma svartgråa kristalliniska, matta glasyr som barriären. Ett sannskyldigt mästerverk, som äfven tillvann sig allmän beundran.

HÖGANÄSVERKENS UTSTÄLLNING. TERRASSEN.

HÖGANÄSVERKENS UTSTÄLLNING.
RÖRMONTERN.

i mindre fält olika slags glaserade, väderbeständiga väggplattor, hvaraf vissa i lyster Glasur hade särskildt briljanta färgskiftningar. Taket af rödt enkupigt tegel visade emellertid, huru taktegel *icke* skall behandlas af en arkitekt. Ett så böjdt tak som detta skulle belagts med små fjäll, eller också skulle arkitekten förmått sig rita ett rakt tak, då enkupigt taktegel skulle framvisas. Montern demonstrerade emellertid, att respektive takteglafabrik (Hyllinge) var i stånd att tekniskt lösa denna orationella arkitektoniska skapelse.

Härmed hafva vi redogjort för Höganäs-utställningen, en af Baltiska utställningens "äkta pärlor": icke blott tekniskt utan äfven sedt ur synpunkten att utställa instruktivt, attraktivt och samtidigt vackert. Det är att beklaga, att det pris, som vid en tidigare svensk utställning uppsattes till täflan mellan utställarne i "konsten att utställa" nu icke fanns tillgängligt. Utan tvifvel hade eljest Höganäs-utställningen eröfrat detsamma.

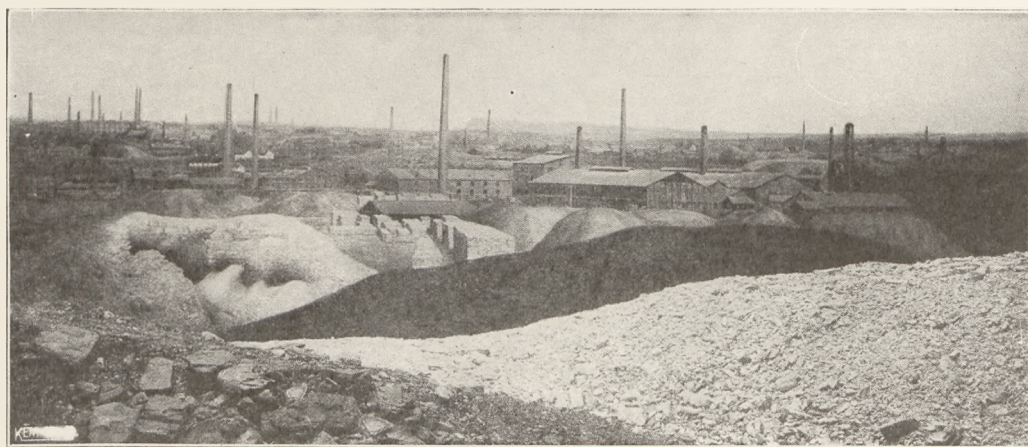
Kanske må i detta sammanhang få anföras, hvad en amerikansk besökare vid Baltiska utställningen, en af Förenta Staternas förnämsta vetenskapsmän på det praktiskt-geologiska området, professor Orton, säger i tidskriften "Clay-worker" på tal om Höganäs utställning:

"Det underbaraste af allt, och till hvilket jag i detalj vid ett annat tillfälle skall återkomma, är att de geologiska tillgångar, de bearbeta och ur hvilka de erhålla material för framställning af dessa härliga produkter, äro af så ringa

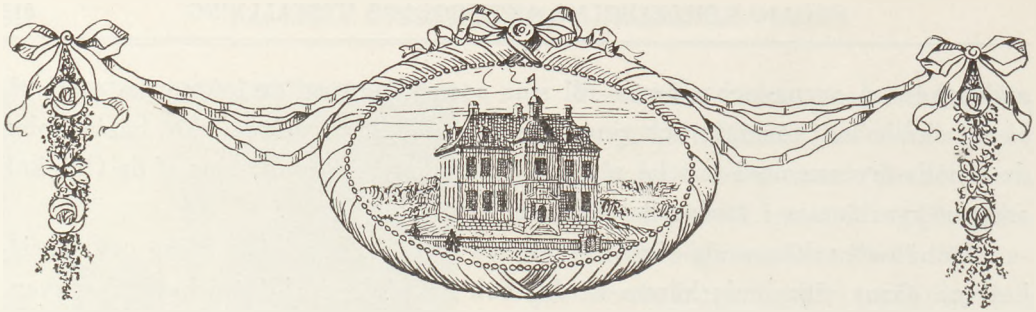
Terrassens sidor voro dekorerade med färgrika blommor under hela sommaren, och i den anslutande parken voro tvenne fristående monter uppbyggda, den ena ett högt *monument af saltglaserade lerrör*, en ståtlig pjes på sju meters höjd och under sommarens heta dagar använd såsom skuggig tillflyktsort för dem, som önskade hvila och taga sig en förfriskning från bredvidliggande *vattenkiosk*. Denna var äfven ett utställningsföremål från Höganäs, i det att densamma var uppbyggd af bolagets tegel. Hvarje yta visade olika effekter, som kunna åstadkommas med *fasadtegel* från de skånska stenkolsverken, hufvudsakligen i gula och bruna färger. Ofvan fönstren demonstrerades dessutom i

mäktighet, så orena och ojämna till sina egenskaper, att de i Amerika otvifvelaktigt skulle helt förbigås och ringaktas såsom helt värdelösa. De bästa kolen de erhålla äro exempelvis icke så goda som många millioner tons af de Ohiokol, som nu kvarlämnas i grufvorna såsom ej brytvärda."

Det är ett erkännande värdt att minnas af dem, som utan aning om svårigheterna gärna vilja underkänna värdet och betydelsen af det arbete, den svenska stenkolsindustrien presterar.

DIORAMA ÖFVER HÖGANÄSVERKEN.

ÅRSTA

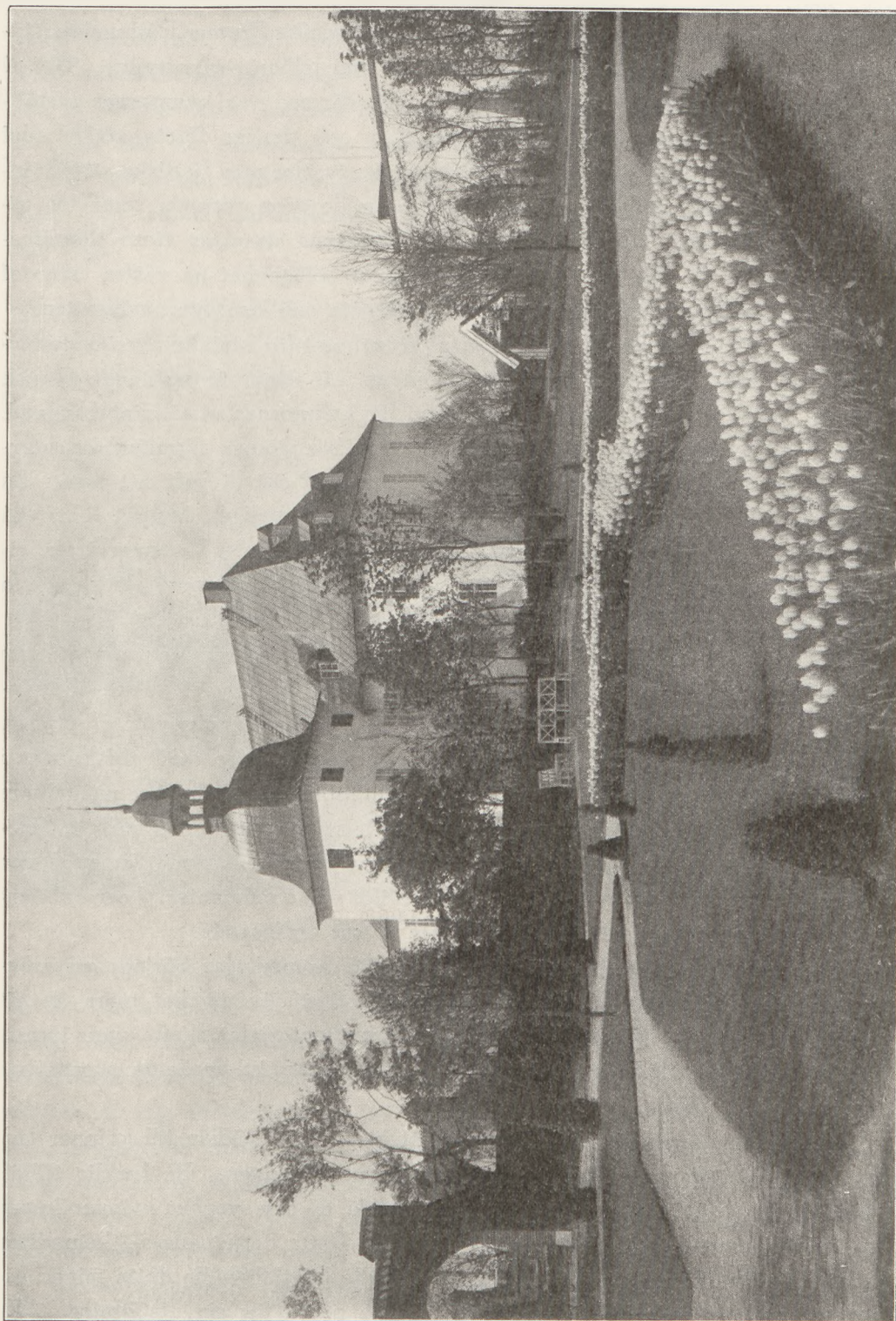
SVENSKA KVINNORNAS UTSTÄLLNING.

AF SIGNE LAURELL.

Då svenska kvinnor samlades kring uppgiften att anordna sin egen utställning på Baltiska utställningen i Malmö 1914, ville de därmed dels söka att gifva en öfverskådlig och instruktiv framställning af den svenska kvinnan såsom samhällsmedlem, af hennes arbete inom hem och skola och inom andra områden af den andliga odlingen samt af hennes insatser i det kommunala, sociala och filantropiska arbetet, såväl som inom de praktiska yrkena, dels ock söka att hos kvinnorna själfva väcka och stärka ansvarskänslan gent emot samhället.

Tanken på att kvinnorna skulle framträda med en egen utställning väcktes först af teckningslärarinnan fröken Anna Nilsson inom Fredrika Bremer Förbundets Malmökrets, som hänsköt frågan till centralstyrelsen i Stockholm att vidare fullföljas. Förbundet sammankallade representanter för alla större kvinnoföreningar till ett möte i Stockholm den 31 januari 1913, då planen för den blifvande utställningen framlades. Nästan enstämmigt uttalades därvid stor sympati för idén, på samma gång som man dock insåg svårigheten af att på så kort tid insamla det ytterst vidtomfattande material, som en utställning af denna karaktär skulle kräfvä, äfvensom att anskaffa det erforderliga kapitalet.

Den 3 juni hölls ett nytt möte, hvarvid kraftigt betonades, att, om kvinnorna skulle framträda med en egen utställning, denna måste blifva så representativ som möjligt, hvarjämte plan till dess ordnande och ungefärligt kostnadsförslag framlades. Detta senare uppgick till cirka 50,000 kronor, och ehuru man ansåg sig kunna räkna på stort intresse och offervillighet af kvinnor lan-

ARSTA FRÅN UTSTÄLLNINGSPARKEN.

det rundt, vågade man dock ej definitivt besluta utställningen, om ej ett visst minimikapital vore insamladt före den 1 juli. Fredrika Bremer Förbundets styrelse åtog sig de åtgärder, som i detta fall omedelbart erfordrades. Den 1 juli hade det bestämda beloppet influtit, och därmed var kvinnornas utställning beslutad. En interimskommitté tillsattes, och dennas första åtgärd blef att slutföra de af Fredrika Bremer Förbundets styrelse med Baltiska utställningens kommissariat redan påbörjade underhandlingarne rörande tomt för utställningsbyggnaden. Genom Baltiska utställningens styrelses stora tillmötesgående erhöles ett område med fördelaktigaste belägenhet på västra sidan af parken i närheten af kronprinsessans blomstergata och kungliga paviljongen.

Redan på ett ganska tidigt stadium af förarbetet för utställningen hade förken Carin Wästberg fått den geniala idéen, att någon framstående svensk kvinnas hem borde tänkas som förebild för kvinnornas utställningsbyggnad. Tanken föll då naturligt nog på Årsta, den vackra gamla sörmländska herrgården, där Fredrika Bremer under största delen af sitt lif haft sitt hem. En värdigare ram till sin utställning hade kvinnorna näppeligen kunnat finna, på samma gång som de, genom att på nytt uppbygga Fredrika Bremers Årsta, visade sin hyllning och tacksamhet mot den svenska kvinnorörelsens första pionär och ädlaste personlighet.

Den 10 oktober 1913 sammanträdde ombud för de kvinnoöreningar, som jämte den initiativtagande föreningen beslutat ställa sig som inbjudare till kvinnornas utställning, och beslöto följa den af interimsstyrelsen uppgjorda planen, att ordnandet af utställningen skulle tillkomma en styrelse med afdelningar i Stockholm och Malmö. En centralkommitté i Stockholm fick den omedelbara ledningen om händer. Styrelsen skulle bestå dels af ombud, valda af de kvinnoöreningar, som samverkade för utställningens åstadkommande, dels af den nämnda centralkommittén och dels af särskildt valda ledamöter. I centralkommittén representerades hvarje subkommitté af sin ordförande.

En rymlig byrålokal förhyrdes, och samtliga kommittéer började nu arbetet med stor intensitet. Detta var också af nöden, ty mycket mera än ett halft år återstod ej, tills det vidlyftiga utställningsmaterialet skulle vara insamladt, bearbetadt och ordnadt, och inom ännu kortare tid borde de erforderliga penningmedlen inflyta.

Finanskommitténs första åtgärd var att utsända en vädjan till kvinnor landet rundt att gifva sitt ekonomiska stöd åt utställningen. En lycklig tillfällighet gjorde, att den dag var nära förestående, då den svenska kvinnan kunde fira femtioårsminnet af sitt myndigblifvande. Detta begagnade sig kommittén af och väckte förslag om, att kvinnorna skulle högtidlighålla detta minne genom att nämnda dag (den 16 november) offra något för sin utställning. "En

kvinnu en krona" var fältropet. Och kronorna inflöto i tusental. Men dessutom anordnades fester, föredrag o. d. på de flesta större platser i landet. I detta sammanhang bör nämnas, att kvinnornas utställning erhöi ett statsanslag å 5,000 kronor. I sinom tid hade också, tack vare finanskommitténs outtröttliga nit, de erforderliga 50,000 kronorna i det allra närmaste influtit. Denna samverkan från alla landsändar, från föreningar med olikartade syftemål, från skilda samhällslager kunde för Årstas vidkommande ej skattas nog högt.

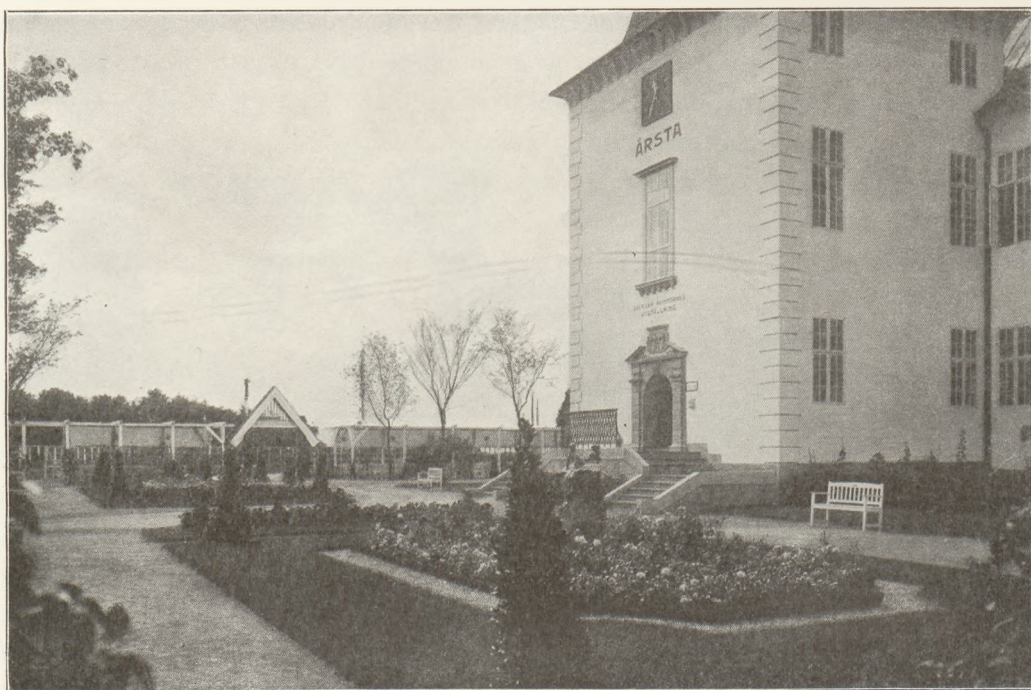
ÅRSTA. TRÄDGÅRDSANLÄGGNINGAR.

Och så vidtog arbetet med allt, som skulle samlas, granskas och utredas för att sedan iklädas en lättfattlig, roande, instruktiv och helst äfven konstnärlig form. Kommittéerna och de många arbetsvilliga, som stodo till deras förfogande, arbetade under högtryck, och i god tid var allt utställningsmaterial, möbler, diverse inredningar m. m. färdiga att intaga sina platser på Årsta. Men stora svårigheter mötte att få utställningen ordnad, emedan byggnaden, som enligt kontraktet skulle vara färdig den 1 april 1914, ej förrän i början af maj kunde tagas i bruk. Genom ett mycket forceradt arbete kunde dock Årsta-utställningen öppna sina portar för allmänheten den 20 maj.

Årstabyggnadens inredning till utställningshall skedde enligt af fröken Carin Wästberg uppgjord plan. Hon var också utställningens konstnärliga le-

dare, och tack vare hennes målmedvetenhet, iderikedom och säkra, konstnärliga smak fingo utställningsföremålen den mest tilltalande ram. Vid uppgörande af byggnadsritningar, kostnadsberäkningar m. m. hade kommitterade en ovärderlig hjälp i arkitekten Alfred Arwidius, som med största beredvillighet ställde sin sakkunskap och erfarenhet till tjänst.

Den vackra hvita slottsbyggnaden med sitt typiska torn, sina höga fönster, sin ståtliga portal med de gamla portarna från det riktiga Årsta bar framför allt en prägel af något alldeles säreget svenskt. Den låg i lugn och förnäm af-

ÅRSTA. ENTRÉN.

skildhet från den öfriga utställningen, omgifven af sin egen vackra, i gammaldags stil hållna trädgård, anlagd af fru Else Dahl med hjälp af Malmö stads trädgårdsdirektör G. Isberg.

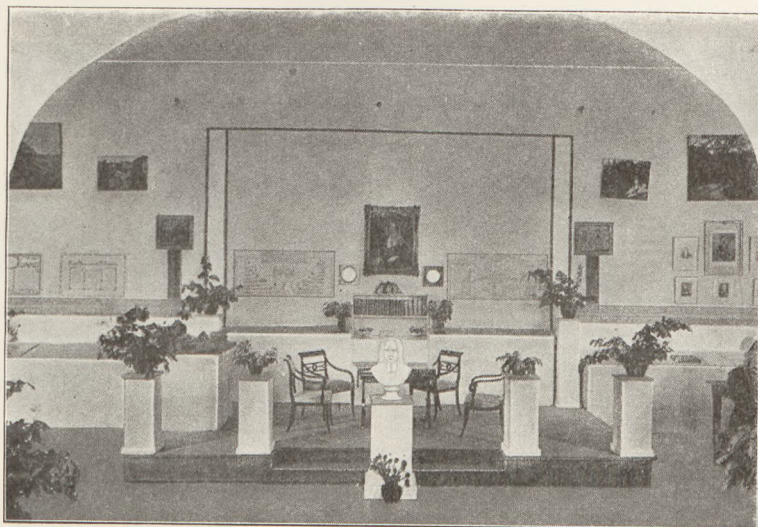
Liksom allt i byggnadens yttre och dess breda delade trappa med sitt järnräck var en trogen kopia af det gamla Årsta, så var också den rymliga vestibulen med sina af granitkolonner uppburna hvalf, med sina dubbeltrappor till den öfre våningen, äfven den hvilande på granitkolonner, en trogen afbild af originalet.

Rakt innanför vestibulen, några trappsteg ned, låg den stora utställningshallen, som upptog hela nedre våningen. Med sina väl afvägda proportioner, höga och djupa fönster, med sina lugna färger, som här och där förstärktes

genom de många blommor, som voro placerade öfverallt, och genom det systematiskt och öfverskådligt ordnade utställningsmaterialet gjorde den ett synnerligen tilltalande intryck.

Helt naturligt hade *Fredrika Bremer och det förbund, som bär hennes namn*, fått hedersplatsen midt i den stora salen. På en piedestal framför estraden stod Qvarnströms byst af Fredrika Bremer, och Södermarks kända porträtt af henne var placeradt midt på fondväggen. Här var förbundets utställning ordnad, och i ord och bild åskådliggjordes dess verksamhet och uppgift. På själfva estraden stod en antik möbel, bord och fåtöljer, och på bordet låg jämte ett

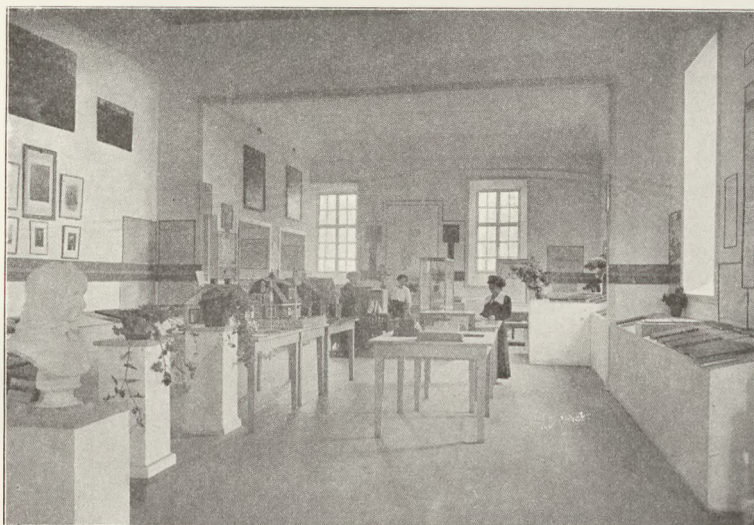
ÅRSTA.

FREDRIKA BREMER FÖRBUNDETS UTSTÄLLNING.

porträttalbum af dem, som verkat och verka i förbundets tjänst, alla förbunds-skrifvelser till Kgl. Maj:t, olika ämbetsverk, kommittéer m. m. Grafiska tabeller utvisade förbundets verksamhet i fråga om stipendier, låneförmedling, sjuk-sköterskebyrå och sjukkassa. På borden under tabellerna låg en samling fotografier från förbundets landthushålsskola, Rimforsa, af hvilken äfven fanns en synnerligen väl utförd modell. På en hylla voro ordnade tjugotvå prydligt inbundna årgångar af förbundets tidskrift *Dagny* jämte andra af förbundet utgifna skrifter och tryckalster.

Hvad som näst efter Fredrika Bremer Förbundets utställning drog uppmärksamheten till sig voro de tvenne rundt hela hallens väggar löpande s. k. *lagbanden*, å hvilka i gyllene textning aflästes de svenska kvinnornas ställning inför lagen alltifrån landskapslagarnes tid ända till våra dagar. Det nedre gröna bandet var ägnadt att belysa den gifta kvinnans, det öfre röda den ogif-

tas rättsliga ställning. Lagbanden afbrötos här och där af uppspringande sköldar, inalles fjorton, å hvilka de viktigaste epokerna inom lagstiftningen för kvinnor voro inristade. Inblicken i kvinnans rättsliga ställning kompletterades med de komparativa tabeller, som vederbörande kommitté låtit utarbete öfver kvinnors ställning inför lagen i andra länder. Undersökningen omfattade Sverige, Norge, Danmark, Finland, Tyskland, Ryssland, Holland, England, Belgien, Frankrike, Österrike, Italien, Schweiz, Förenta staterna, Kanada och Argentina. De fyra tabellerna behandlade: kvinnas arfsrätt, ogift kvinnas myndighet, gift och ogift kvinnas mödrarätt samt kommunal rösträtt och valbarhet för kvinnor.

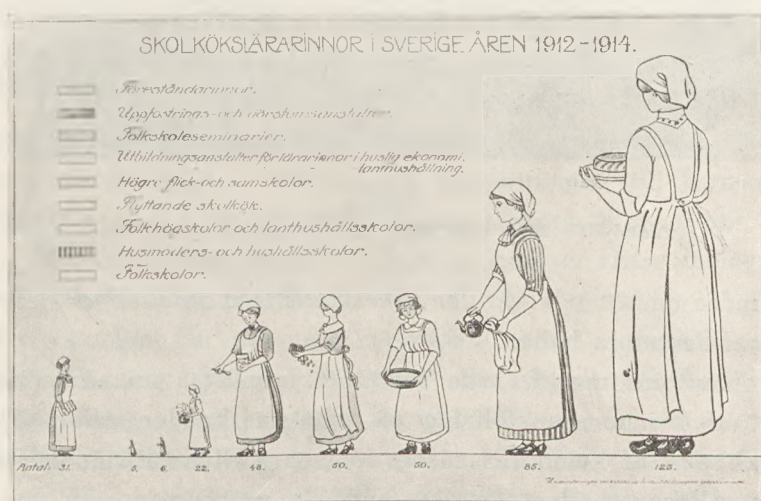
ÅRSTA.
SOCIALA AFDELNINGEN.

Till höger om Fredrika Bremer Förbundets utställning hade den sociala kommittén ordnat det rika material, som kom under rubriken: "*kvinnans insats på det sociala området*". Detta sträckte sig öfver mångfaldiga arter af kvinnoarbete och samhällliga institutioner, upprättade af kvinnor. Som stora hufvudgrupper, inom hvilka dock icke allt, som tillhörde denna utställning, lämpligen kunde inrangeras, må nämnas: undervisnings-, uppfostrings- och samhällsförbättrande arbete, kvinnors arbete för utvidgande af deras offentliga inflytande, kvinnligt samhällsarbete på grund af offentligt uppdrag, yrkesföreningar, sjukvårdsarbete, damklubbar för olika ändamål m. m.

Undersökte man närmare hvad som ingick i dessa grupper, fann man dem omfatta högre flick- och samskolor, folkskolor och seminarier, utbildningsanstalter för huslig ekonomi och slöjd, svensk hemslöjdsutställning, kindergarten

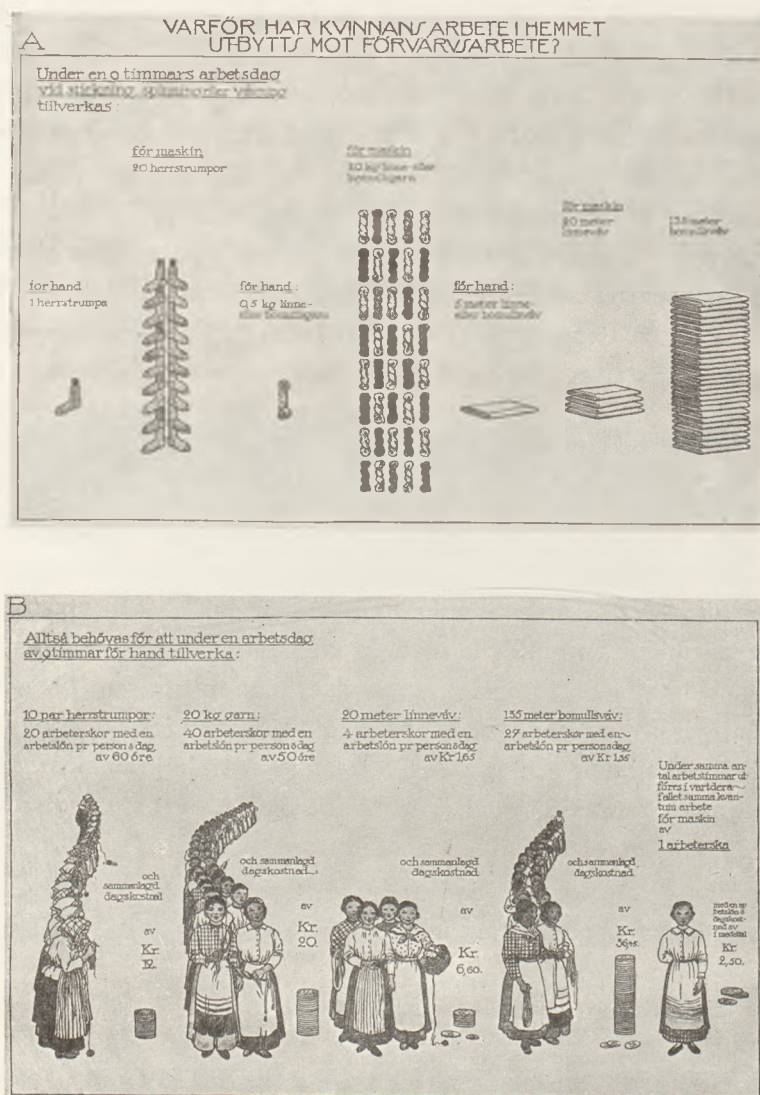
och kindergartenseminarier, arbetsstugor, barnavårds-, yrkes- och trädgårdsskolor, de kvinnliga rösträttsföreningarnas arbete, socialt föreläsningsarbete för skolor, bibliotek, kvinnliga studentföreningar, ungdomsklubbar, klubbar för arbeterskor, abnormanstalter af olika slag, hem för ensamställda mödrar, spädbarnshem, barnkrubbor, barnhem, elev- och lärarinnehem, hem för arbeterskor, hvilo- och ålderdomshem, skyddsföreningar, skyddshem, K. F. U. K., diakonissanstalten, Frälsningsarméns slumverksamhet, nykterhetsföreningar, Vaksamhet, kooperativa företag, arbetsförmedlingsföretag, kvinnor i kungliga kommittéer och på kommunala förtroendeposter, pensionsföreningar, sjukhem, utbildningsanstalter för sjuksköterskor, konvalescenthem, kvinnor i missionens arbete m. m., m. m. Genom fotografier, tryckalster, grafiska tabeller och modeller fick man en inblick i allt det sociala arbete, som utföres af kvinnor, och ett intryck af hvad de på detta område kunnat uträtta.

En specialutställning, som ädrog sig särskild uppmärksamhet, var *minnesutställningen öfver Drottning Sophia*, upptagande bl. a. ett stort porträtt af Drottningen, därunder en bokhylla med en lång rad band, innehållande stadgar, historik m. m. för alla de föreningar, stiftelser och anstalter, hon understödt. Af största intresse voro nog de tvenne stora läderbanden, smyckade med det krönta S:et, innehållande originalskrifvelser af Drottning Sophias hand rörande olika institutioner, hon stiftat och intresserat sig för. Ett stort album med fotografier af Sophiahemmet var äfven utställt.

ÅRSTA.

PLANSCH FRÅN DEN YRKESSTATISTISKA AFDELNINGEN.

ÅRSTA.

PLANSCHER FRÅN DEN YRKESSTATISTISKA AFDELNINGEN.

Icke mindre omfattande var *den yrkesstatistiska afdelningen*, inrymd i vänstra hälften af den stora hallen.

Yrkeskommitténs uppgift hade varit att framlägga en så mångsidig bild som möjligt af kvinnornas ställning på arbetsmarknaden och i yrkesarbetet öfver hufvud samt af kvinnorna såsom löntagare eller själfständiga utöfvare af de s. k. fria yrkena.

Materialet härtill hade i främsta rummet hämtats ur redan befintlig statistik, framför allt den tillgängliga officiella. Genom enskildt tillmötesgående

ställdes äfven en del ännu icke publicerad statistik till kommitténs förfogande, såsom vissa delar af 1910 års folkräkning samt uppgifter från lärarlönenämnden och kungl. sjuksköterskekommittén. Åtskilliga kvinnliga kårer voro dessutom kommittén behjälpliga genom att lämna uppgifter om sin ställning.

Slutligen hade yrkeskommittén själf vidtagit åtskilliga primärundersökningar, omfattande kvinnor, anställda vid statens verk — kommunikationsverken undantagna — kommunala styrelser och inrättningar, enskilda järnvägar samt vissa kategorier af kontor och butiker. I en del fall omfattade dessa undersökningar hela landet, i andra åter inskränkte de sig till städer med öfver 10,000 innevånare jämte en del mindre städer, valda som typer och med hänsyn till läge och lefnadsomkostnader.

Allt detta material var ordnadt icke blott systematiskt utan äfven populärt och lättfattligt; och den yrkesstatistiska afdelningen fick allmänt betyget att vara som den borde: "instruktiv och lärorik — och ändå raka motsatsen till tråkig." En mängd väggplanscher, tabeller och kartor hade utarbetats. Vid de grafiska framställningarne hade antingen användts de vanliga metoderna med olikfärgade cirkelsegment eller med pelare uppställda mot en skala, eller ock hade man användt figurframställning och därvid lyckats åstadkomma något på en gång vackert och konstnärligt, ofta äfven lustigt och karaktäristiskt. Ej två af de hundrade statistiska uppställningarne liknade hvarandra, och dock var grundidén den samma.

Nästan alla kvinnliga yrken voro representerade, och man fick reda på icke blott antalet kvinnor, som voro där anställda, utan äfven deras lönevillkor, pensions- och semesterförhållanden m. m. "Hela den statistiska utställningen", skrefs i en tidning, "är en enda stor lektion om kvinnorna och deras kamp för tillvaron, och det samlade materialet kommer att blifva till ovärderlig nytta."

I utställningshallen fanns en samling porträtt af män, som varit särskildt verksamma, när det gällt reformer inom lagstiftningen till förmån för kvinnorna, såsom Oscar I, Lars Johan Hierta, F. T. Borg, S. A. Hedin m. fl.

Salens väggar pryddes, liksom de flesta af rummen i öfre våningen, af taflor, utställda af svenska konstnärinnor.

I nedre våningen var dessutom anordnadt ett s. k. *hemkök* af skolkökslärarinnornas förening. Det var helt litet men försedt med de bästa och mest praktiska anordningar och husgeråd för underlättande och förenklande af hushållsgöromålen. Bredvid låg demonstrationsköket, där föreläsningar i huslig ekonomi och demonstrationer af billig rationell matlagning höllos ett par gånger i veckan under hela utställningstiden. Dessa föreläsningar voro alltid till trängsel besökta. Genom grafiska tabeller gafs upplysning om de olika födo-

ämnenas näringsvärde, äfvensom om prisskillnaden mellan färdigköpt och hemlagad mat m. m.

Bakom stora utställningshallen med egen ingång från södra sidan låg *Årsta matsal* och kök, i de minsta detaljer ordnade på ett utmärkt sätt af fru Wilhelmina Skogh. Allmänna omdömet om matsalen var äfven, att den var "förtjusande". Proportionerna voro ovanligt väl afpassade, väggarne i läcker, ljusblå färg, inramade af guldlistor, luftiga hvita gardiner, med en aning af blatt bakom, för de höga fönstren, möblerna hvitlackerade med blommigt tyg. På

ÅRSTA. MATSALEN.

väggarne sutto gamla kopparstick i antika gulddramar af drottningarne Kristina, Hedvig Eleonora, Lovisa Ulrika, Josefina m. fl. samt af Fredrika Bremer, Anna Maria Lenngren, Jenny Lind m. fl. Den prydliga servisen var märkt med Årstavignetten. I fonden genom den stora glasväggen såg man det rymliga köket, där personalen, helt klädd i hvitt, inför alla gästernas blickar tillredde rätterna.

I trädgården utanför matsalen var uppbyggd en pergola, där liflig servering af kaffe, te m. m. ägde rum. Personalen på Årsta mottog ej drickspengar, ett förhållande som ej litet bidrog till matsalens popularitet.

Det var fru Skoghs mening att genom Årsta matsal gifva ett bevis på,

att en första klassens restaurang kan bära sig utan både sprit och drickspengar. Och det lyckades öfver all förväntan; oaktadt alla afbränningar, de höga matvarupriserna och den minskning i frekvensen, som krigsutbrottet framkallade, visade det sig, att Årsta matsal icke blott burit sig utan gifvit en afsevärd nettobehållning.

Genom den vackra vestibulen, uppför de monumentalala trapporna kom man till den öfre hallen, hvarifrån en dörr till vänster ledde in till de två "Bremer-rummen". Innanför förrummet, möbleradt i den tidens stil, låg den

ÅRSTA. SALONGEN.

"stora salongen", ett hörnrum med fyra stora fönster, draperade med hvita lätta mollgardiner, och med väggarna i ljusblått med en rosengirland uppe vid taket. Så vidt möjligt var detta rum en trogen kopia af Fredrika Bremers salong på det verkliga Årsta. Af möblerna, som nuvarande ägaren, ingenjör Cedergren, godhetsfullt ställt till förfogande, hade de flesta tillhört Fredrika Bremer och voro placerade alldeles som på hennes tid. De voro klädda med utomordentligt vackert siden, väfdt hos Handarbetets vänner efter ett gammalt prof.

Sybord, spegelbord, monumental klocka i fodral, pelarbord i mahogny, Mariebergskakelugn, väggklocka, Fredrika Bremers gamla spinnrock och ett

skåp, innehållande diverse af hennes personliga tillhörigheter, fulländade den vackra stiltrogna utstyrelsen. Midt på väggen hängde Carl Larssons stora kolteckning af Fredrika Bremer och på ömse sidor därom porträtt af hennes samtida, såsom Tegnér, Jenny Lind, Lindblad, Geijer, Böklín, Franzén, Fryxell, Emelie Flygare-Carlén m. fl.

Första dörren på höger hand i öfre hallen ledde in till *Malmö Barnkrubbors* prydliga utställning. Från den andra dörren kom man in till *Årsta gästrum* och *toilettaafdelning*, den senare ytterst elegant inredd med alla nutida

ÅRSTA. LÄS- OCH SKRIFRUM.

uppfinningar, — ej ens ett luxuöst inredt badrum saknades. De åtta små *gästrummen* voro alla olika möblerade i ljusa smakfulla färger, med vackra gardiner och hemtrefliga tapeter. Alla inredningar voro från Svensk Hemslöjd. Denna afdelning var synnerligen omtyckt och begagnades flitigt af trötta utställningsbesökande damer.

Midt emot trappan i öfre våningen låg *läs- och skrifrummet*, som var en mycket uppskattad tillflyktsort. Väggarna pryddes med porträtt af framstående kvinnor, såsom den första kvinnliga studenten, Betty Pettersson, de första kvinnliga doktorerna inom filosofiska, medicinska och juridiska fakulteterna, Ellen Friis, Anna Stecksén, Elsa Eschelson m. fl. Fyra väggfält upptogo förteckningar

å svenska kvinnor, som erhållit utmärkelser af Kungl. Vetenskapsakademien, Svenska Akademien, Kungl. Akademien för de fria konsterna samt Kungl. Musikaliska Akademien. Här fanns äfven ett porträtt af drottning Lovisa Ulrika, stiftarinna af Kungl. Vitterhetsakademien.

Innanför skrifrummet låg *biblioteket*. Äfven där fanns en stor porträttssamling, omfattande aflidna författarinnor, såsom Sophie Adlersparre, Anne Charlotte Leffler, Anna Maria Lenngren m. fl. Där fanns äfven en Birgittastaty, träskulptur från 1400-talet, hvarunder låg *Revelationes* (Birgittas uppen-

ÅRSTA. BIBLIOTEKET.

barelser), Gothaus upplaga af 1492, tillhörande Uppsala universitet, och en samling medaljer präglade öfver svenska kvinnor. På bordet i rummets midt stod ett porträtt af Selma Lagerlöf.

På hyllorna längs väggarne voro böckerna, svenska författarinnors verk, ordnade. Hvad som afsågs med denna boksamling var icke ett mönsterurval af "de bästa böckerna" utan en karaktäristiskt skiftande profkollektion, representerande kvinnligt författarskap af alla arter, tidstyper och rangklasser. För att bevara de rätta proportionerna hade man låtit några standardförfattarinnor, våra klassiker, dominera den brokiga samlingen med sina kompletta verk.

I biblioteket fanns äfven en tidskriftsutställning samt en utställning af svenska kvinnliga kompositörers verk.

Innanför biblioteket låg slutligen ett idealiskt litet rum, modell för en bostad å Ro, det blifvande *hemmet* på Lidingön för pensionerade lärarinnor. Det hemtrefliga rummet var möbleradt med en vacker ljus möbel, sängalkoven och köksafdelningen synnerligen praktiskt och inventiöst anordnade.

Förutom de stora och intresserade åskådarskaror, som hela sommaren samlades i Årstautställningen, hade denna äfven sina särskilda stora mottagnings-

ÅRSTA. ÖFRE HALLEN.

dagar, då större föreningar där stämde möte. Bland dessa må nämnas Fredrika Bremer Förbundets årsmöte i juni, besök af Kvindelig Læseforening från Köpenhamn, Nordisk Kvindemøde, ingenjörskongressens damer, den stora presskongressen m. fl.

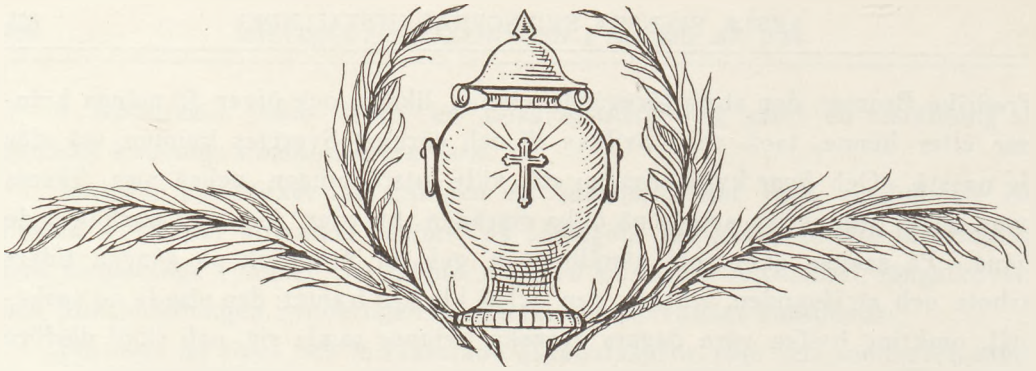
Deras Kungl. Högheter Kronprinsen och Kronprinsessan aflade officiellt besök på Årsta, och alla öfriga medlemmar af kungliga familjen, som bevistade utställningen, togo också Årsta i betraktande. Dess gästrum användes gärna af kungliga husets damer.

När nu Årstautställningen är ett minne blott, vågar man hysa den förhoppningen, att den väl fyllt sin dubbla uppgift såsom en akt af pietet mot det gångna och ett löfte för det kommande. Ty Årsta restes ju, som det yttrades i en af våra större tidningar, "såsom en de svenska kvinnornas minnesvärd öfver

---

Fredrika Bremer, den stora föregångskvinnan, liksom ock öfver de många kvinnor efter henne, tack vare hvilkas lif och gärning Sveriges kvinnor stå, där de nu stå. Och *hvar* kvinnorna nu stå, ville utställningen också visa, liksom hvad deras produktiva arbete på olika områden betyder för det samhälle, de tjäna. På samma gång som utställningen gaf en återblick på gångna tiders arbete och sträfvanden, riktade den också blicken framåt: den visade de önskemål, omkring hvilka våra dagars svenska kvinnor samla sig, och skall därför också, vill man hoppas, skapa nya initiativ och sätta nya krafter i rörelse".

UTSTÄLLNINGEN FÖR ELDBEGÄNGELSE.

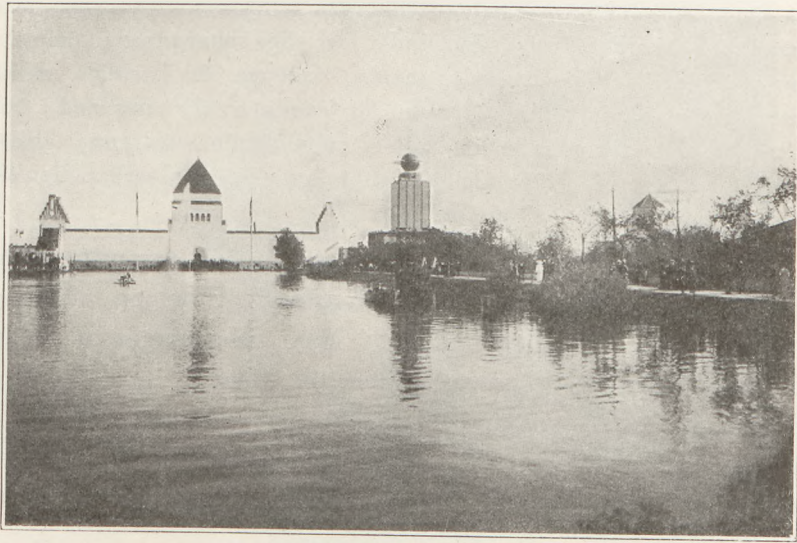
AF G. SCHLYTER.

På anmodan af Baltiska utställningen skall jag försöka lämna en skildring af Eldbegängelseutställningen, och därvid skall jag äfven söka redogöra för dess förhistoria och de förhoppningar, som knutits till densamma. Jag vill dock från början hafva betonat, att, ehuru frågan om "mönsterkrematoriet" underkastats ett ingående studium under flere år, innan planen till denna utställning framlades, och ehuru frågans lösning i Malmö tillvunnit sig sympatier från ett stort antal personer, så bör dock både "Baltiska Templet" och den följande beskrifningen af dess grundtankar betraktas såsom ett första uppslag; och det tillkommer alla därför varmt intresserade, hvar inom sitt gebit, att medverka till fullföljandet af tanken, som helt säkert, enligt uttalanden af framstående vetenskapsmän och konstnärer, är af genomgripande betydelse. Öfvertygad att i hvarje fall den rätta riktningen, och det i utsökt skön form, är gifven i Malmö, går jag nu först att nämna något om utställningens förhistoria.

Den sista utställningen i samma ämne var, dock i betydligt mindre omfattning, anordnad på hygieniska världsutställningen i Dresden 1911, där jämväl den 5:te världskongressen för eldbegängelse afhölls. Där uppkom äfven tanken på att i Norden på Baltiska utställningen sprida kännedom om och intresse för krematorieväsendet. Den kommitté, åt hvilken Svenska Likbränningsföreningen på våren 1913 anförtrorde arbetet med utställningen, utgjordes af d:r Th. Petrén i Malmö, ordförande, jämte stadsarkitekten Salomon Sörensen därstädes och stadsombudsmannen G. Schlyter i Helsingborg. Det ingick i planen, att utställningen skulle verka för *kommunala* krematorier och till och med en på vetenskapliga grunder hvilande ny typ för sådana. Sedan anslag till kostnaderna för utställningen beviljats af Svenska Likbränningsföreningen och dess lokalafdel-

ningar i Göteborg, Malmö och Helsingborg äfvensom af Dansk Ligbrændingsforening, fick kommittén ett godt ekonomiskt handtag genom anslag af städerna Stockholm (3,500 kr. jämte 1,000 kr. för hufvudstadens eget deltagande), Malmö (4,000 kr.), Helsingborg (1,000 kr.) samt Lund och Kristianstad (hvardera 500 kr.). Intresset för krematorieväsendets kommunalisering var härmed kraftigt understödt; och ännu starkare blef det betonadt genom Kungl. Maj:ts nådiga bref den 14 november 1913, hvarigenom statsbidrag till utställningen beviljades med 3,000 kr. Tvenne citat ur kommitténs till Kungl. Maj:t ingifna underdåniga framställning om statsbidrag äro här på sin plats, enär de äro synnerligen belysande för de grundvalar, som lagts för Baltiska Templet:

KONSTHALLSSJÖN MED KONSTHALLEN, WERDANDIBUND OCH BALTISKA TEMPLET.

"Denna byggnad skulle genom sina inre arkitektoniska och konstnärliga anordningar gifva en lefvande uppfattning af ett krematorietempel; den skulle utan alla utställningsföremål tala till besökaren genom sin inneboende karaktär. De krematorietempel, som redan finnas, äfven de vackraste bland dem, utgöra dock endast så att säga stora, låt vara konstnärliga, monument öfver döden. De hafva ofta något kylande i sig, hafva ej tillräckligt tagit hänsyn till vikten däraf, att under de stunder, då samhällsmedlemmarne befinna sig i dessa rum, de äro mera än eljest fallna för att fördjupa sina tankar på lifvet. Lifvet och dess uppgifter vänta ju ändock den af sorg mest träffade. Och oakadt de enskilde medlemmarne efter hvarandra lämna sina funktioner i det gemensamma samhällsarbetet, lefver dock samhället för att utvecklas till högre och högre fulländning. Samhällena få i hvarje fall icke lämna denna sistnämnda omständighet obeaktad utan böra vid eldbegångsreformens genomförande taga hänsyn därtill. Genom att salunda aptera krematorietemplen äfven och i främsta rummet för lifvet jämte döden, förringas ej den senares allvar. Tvärtom! Därigenom

att den förlorar den materialistiskt förfulade karaktär, som uppehållits genom det nuvarande, låt vara i en aflägsen tid ur kyrkopolitisk synpunkt helt säkert berättigade, grafskicket, kan dess allvar först mera allmänt utöfva sitt gagnande inflytande på individernas karaktärsdanning. Detta syfte vinnes genom att förläna krematorietempels arkitektur en visserligen allvarlig, men dock värmande och konstnärlig prägel. Öfver det rum, där dödens högtidliga akt äger rum, höjer sig så att säga en livvets sal, som kommer att fylla äfven det praktiska behovet af ett särskildt för de närmaste sörjande före och efter högtidligheten afsedt rum, som alltmera börjat anordnas i krematorierna."

"Ehuru numera eldbegängelseföreningarna i olika protestantiska länder räkna ett flertal medlemmar bland präster, hör man ofta, sannolikt beroende på striderna under 1880-talet, uttalanden göras, som tyda på den uppfattningen, att rörelsen skulle vara emot kyrkans intressen. Detta är en fullständig missuppfattning. För den händelse så emellertid för närvarande skulle vara fallet och i betraktande därpå, att reformen med all säkerhet trots alla hinder förr eller senare torde komma att tränga igenom, måste det enligt kommitterades mening stämma de kyrkliga myndigheterna till rörelsens förmån, därest eldbegängelsen för framtiden blir anordnad i tempelbyggnader sådana som den ofvan beskrifna, hvilka mera än de nuvarande ödsliga begravningsplatserna med de i regel allt annat än tilltalande begravningskapellen skulle vara ägnade att uppväcka känslor af pietet."¹⁾

Utän de välvilliga understöd i form af gåfvor och garantiteckningar, som af enskilda personer lämnades till ett sammanlagdt belopp af öfver 25,000 kronor, hade emellertid denna utställning i den omfattning som skedde (kostnad c:a 65,000 kronor) icke kunnat komma till stånd.

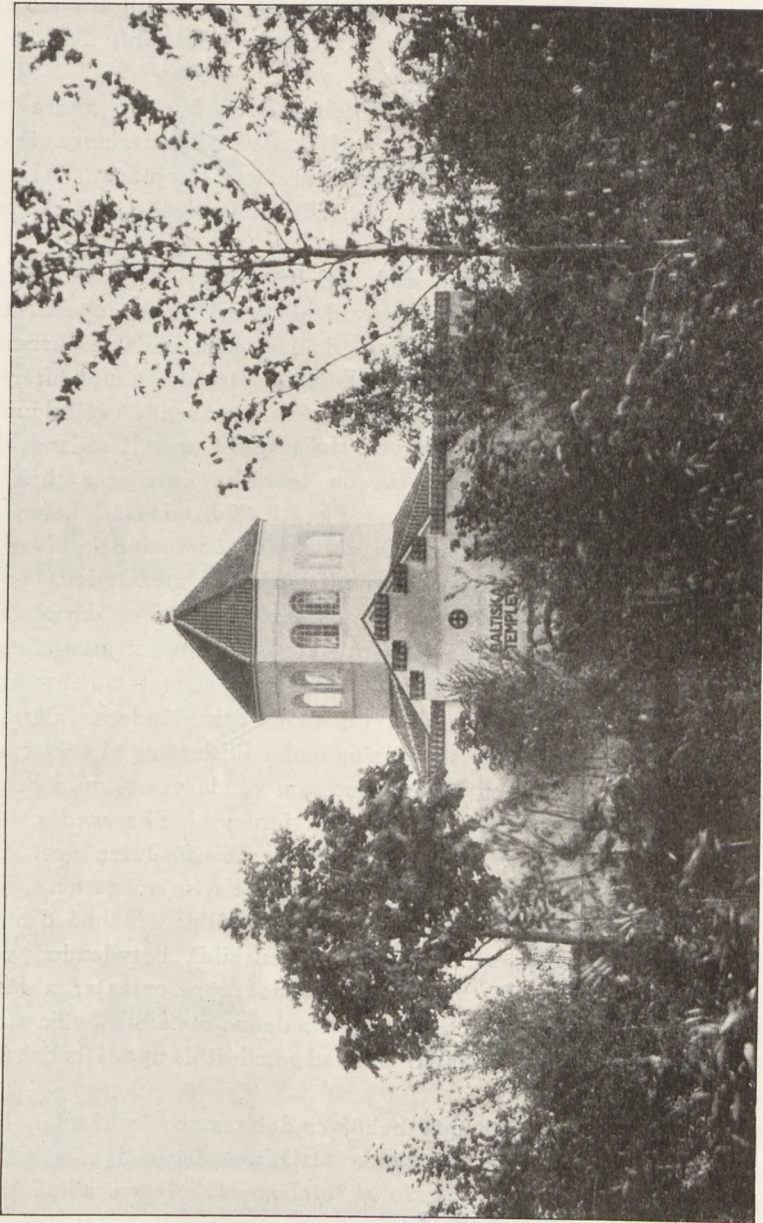
Innan jag går att närmare utveckla programmet, sådant det kom till utförande, ber jag läsaren välvilligt in extenso taga del af ett orienterande dokument rörande utställningen, nämligen inbjudningen till deltagande i densamma. Denna lydde:

"Å Baltiska utställningen, nära den redan nu berömda stora konsthallen och anläggningarna för konsthandverk samt alldeles invid det tyska Werdandiförbundets afdelning resa vi det Baltiska Tempels mäktiga byggnad. Där vilja vi bereda en fristad för ro och andakt, omgärdad af pelargångar och genom fridfull grönska skild från utställningens vimmel; och därmed afse vi att tjäna tanken på skapandet af allmänna krematorietempel.

För eldbegängelse tanken i allmänhet och för en lycklig lösning af tempelproblemet, oberoende af världsåskådningarnas olikheter, i synnerhet, framträda för närvarande flere af de betydelsefullaste männen i olika länder. De äro med oss och lämna

¹⁾ Kungl. Medicinalstyrelsen yttrade med anledning af denna ansökan i underdånigt utlåtande den 22 oktober 1913 bl. a.:

"Med hänvisning till hvad ofvan anförts får Medicinalstyrelsen, då det icke lider något tvifvel, att frågan om bränning såsom form för likbegängelse är af stor såväl hygienisk som social och ekonomisk betydelse och af den art, att den äfven synes böra påkalla statens intresse och medverkan, i underdånighet framställa önskvärheten af att sträfvandena att i Sverige öka användningen af likbränning må vinna statsmakternas understöd."

BALTISKA TEMPLET.

oss sitt verksamma stöd. Det första uppslaget till denna utställning utgick från lokalföreningen för eldbegängelse i Helsingborg, till hvilken Malmöafdelningen snart anslöt sig, hvarpå styrelsen för Svenska Likbränningsföreningen i Stockholm, de olika lokalafdelningarnes sammanslutning, beslöt anförtro tankens självständiga utförande åt undertecknade kommitté. Hans Kunglig Höghet Kronprins Gustaf Adolf är vår höge beskyddare. Konstnärer sådana som Ferdinand Boberg, hela Baltiska utställningens

framstående arkitekt, och Carl Milles gifva sitt bästa för att särskildt i utformandet och smyckandet af tempelbyggnadens inre förkroppsliga idén. Mot aftonen skola sedan orgelns toner förkunna om lifvet. Äfven därför hafva vi vunnit de främsta konstnärer.

En rad af städer hafva redan anmält sitt deltagande, framför andra Stockholm. Köpenhamn kommer att visa besökaren en af konstnärliga minnesmärken prydd "Urnehave". Ett område om 200 kvadratmeter är ännu oupptaget. Äfven där ville vi låta uppställa urnmonument och uppmana därför intresserade att i sådant afseende göra oss förslag och erbjudanden.

Ett bibliotek med litteratur öfver död och lif ville vi organiskt förbinda med templet; i hvarje fall skall en bibliografisk afdelning om eldbegängelse, kyrkogårdskonst och dylikt inrättas. I tvenne utställningshallar skola bilder af krematorier och urnlundar från skilda länder, grafiska framställningar, statistiska uppgifter och annat visa den så betydelsefulla rörelsens utveckling och nuvarande ståndpunkt. Flera modeller — hittills hafva Berlin, Stettin och Helsingborg anmält sådana — åskådliggöra anläggningarna i olika städer och visa de tekniska detaljerna, hvilka vid vår tempelbyggnad måst träda i bakgrunden. — På ett glädjande sätt hafva de främsta svenska auktoriteter förklarar sig beredda att lämna en historisk öfverblick af de "baltiska grafskicken" från stenåldern fram till början af medeltiden.

Den svenska staten samt ett flertal af vårt lands städer — däribland sådana, i hvilka eldbegängelse tanken ännu icke förverkligats — äfvensom många enskilda personer och sällskap hafva genom högsinnadt stöd möjliggjort tempelbygget.

Vi inskränka oss emellertid icke blott till de baltiska länderna, däribland Tyskland, hvarest rörelsen genom energisk ledning under tillslutning af städerna varit banbrytande. Utöfver den Baltiska utställningens ram vända vi oss nu, i betraktande af tankens internationella karaktär, till alla på hela jorden, hvilka med oss kämpa för idén. Därvid tänka vi äfven på Amerika, där under sistförflutna året framstående personer åstadkommit en sammanslutning af eldbegängelseföreningarne.

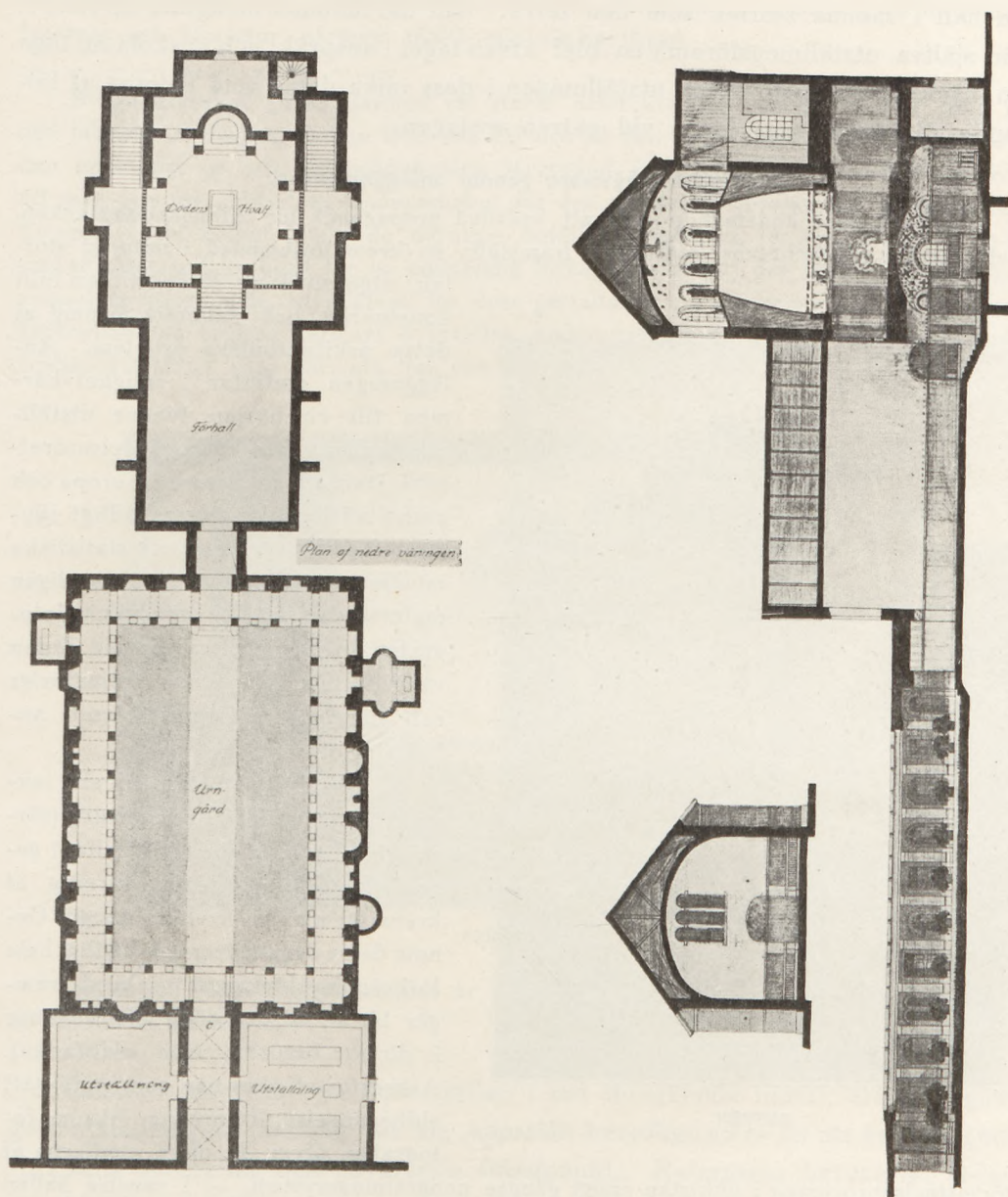
Den 31 augusti och 1 september innevarande år hålles i Malmö den 6:te världskongressen för eldbegängelse, hvartill städer och enskilda betydande personligheter komma att särskildt inbjudas. De mest framstående representanterna för vår idé i skilda länder hoppas vi få se där samlade. Genom denna utställning vilja vi bereda dem tillfälle att studera en åskådlig totalbild af hvad som hittills uppnåtts och äfven sporra dem till nya tankar.

För uppnåendet af vårt höga mål behöfves det samarbete af alla. Därför bedja vi alla att understödja oss genom att sända utställningsföremål eller på annat sätt. Allt, som kan bidra till fullständigande af totalframställningen, alltså äfven den till synes obetydligaste bild, är oss välkommet. I en omfattande katalog med belysande uppsatser öfver rörelsens ståndpunkt i olika länder skall allt förtecknas och därigenom vårt arbete jämväl göras fruktbringande för en senare tid.

Ju storslagnare vi kunna gestalta vårt företag, desto mer välsignelse kan därpå komma. Därför hoppas vi, att vår vädjan icke skall förklinga ohörd."

Med detta program, tryckt på svenska och tyska, vände sig kommitterade för denna specialutställning i mars månad 1914 till olika städer, föreningar och

PLAN OCH LÄNGDGENOMSKÄRNING AF BALTISKA TEMPLET.

enskilde i de baltiska länderna samt de öfriga länder, där eldbegängelse finnes införd. Förut hade man endast tänkt sig anordna *en* utställningshall i storlek 10×10 m., men på grund af det visade stora intresset för utställningen och i betraktande af att 6:te världskongressen för rörelsen skulle förläggas till Malmö under utställningssommaren, hvilket motiverade en internationell karaktär af denna specialexposition, beslöt man äfven till vänster om entrén bygga

en hall i samma storlek som den förra. Allt det sålunda medgifna utrymmet för själfva utställningsföremålen blef äfven taget i anspråk; och vi skola nu taga en hastig öfverblick öfver utställningen i dess olika delar med ledning af följande vägvisare, som fanns vid entrén anslagen:

"Kortfattad vägvisare genom anläggningarna.

Utställningens ändamål är dels att bedrifva propaganda för eldbegängelsetanken, dels att till allmänhetens begrundan framställa en krematoriomodell i naturlig storlek, utgörande ett försök till en fullt konstnärlig och sakenlig lösning af detta arkitektoniska problem. Anläggningen omfattar i enlighet härmed till en början tvenne utställningshallar, där eldbegängelserörelsens starka frammarsch i Europa och andra världsdelar öfverskådligt illustreras genom grafiska och statistiska tabeller samt genom en synnerligen omfattande samling modeller, fotografier och planritningar till redan utförda eller planerade krematorier och därmed i samband stående anläggningar.

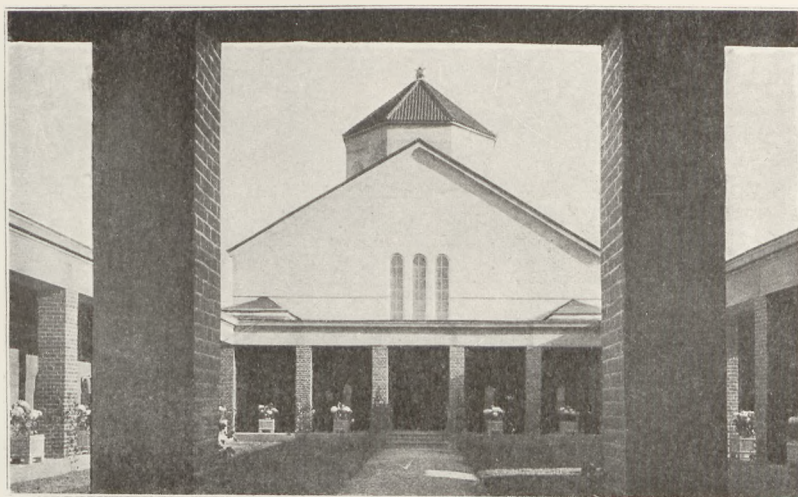
ENTRÉN.

förruttnelseprocessen i likkistan enligt gängse nedgräfningsystem. — I vänstra hallen är, utom en retrospektiv utställning öfver forntidens grafskick i de baltiska länderna jämte modell af en grafhög i genomskärning, inrymdt ett bibliotek, där den intresserade kan orientera sig i den ständigt växande litteraturen om grafskick och dödskultur. Som kuriositeter visas i vänstra hallen dels ett par preparerade människohufvuden, hemförda från Söderhafsoarna af grefve Birger Mörner, och dels en begravningsgrupp af skulptören Axel Pettersson ("Döderhultaren")¹⁾.

¹⁾ Då byggnaden och anläggningarne nedan närmare beskrivas, är en del af "vägvisaren" här utesluten.

Sålunda preparerad beträder man den s. k. "Förgården", en arkadgård med porfyurnor och blommor, närmast tänkt som ett Pantheon.

Byggnadsverket gifver därmed ett starkt arkitektoniskt uttryck på en gång åt den faktiska motsatsen mellan Död och Lif och åt den samhörighet mellan dem båda, den uppkomst ur och naturnödvändiga öfvergång i hvarandra, som det i modern tid mer och mer blifvit en nödvändighet för den mänskliga känslan att vänja sig vid. Templet i sin helhet jämte de därutom befintliga platserna för urnors nedsättande verkar sålunda icke blott för en nödvändig förhöjd pietet vid det nutida begravningsväsendets utformande, utan äfven för dess gestaltande på modern grund sålunda, att generationerna bringas närmare hvarandra, under det att de enligt det förhärskande grafskicket så att säga fjärmats, den ena från den andra.

FÖRGÅRDEN.

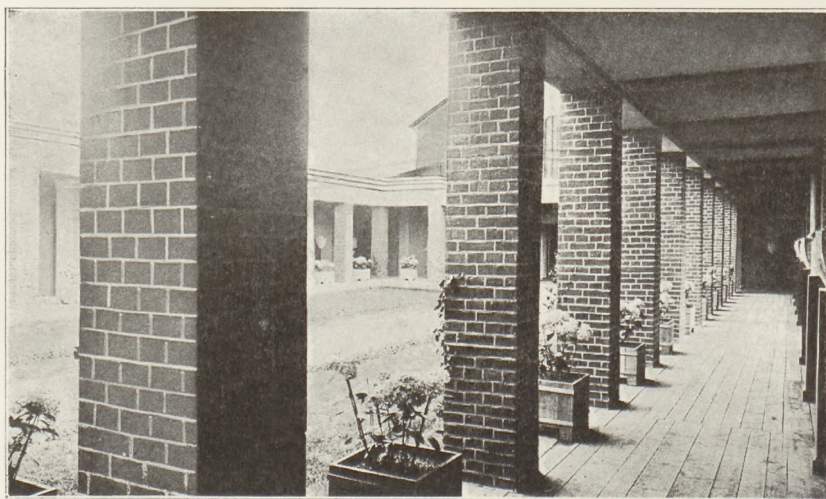
Planen till eldbegängelsetemplet är utarbetad i samråd med och under anslutning af samtidens främste män."

Läsaren har redan på flera ställen i det föregående funnit, att eldbegängelseutställningens ledning för sig uppställt betydligt mera än att åskådliggöra rörelsens utveckling och nuvarande ståndpunkt. Reformens betydelse, sådan den hittills framhållits, belyses på ett klart sätt i följande allmänna punkter:

- 1) Eldbegängelse, om allmänt införd, gör dyrbara utvidgningar af nuvarande och anläggning af nya kyrkogårdar onödiga.
- 2) Eldbegängelsen möjliggör ett återupptagande af den gamla seden att bisätta kvarlevorna af aflidna i kyrkorna.
- 3) Eldbegängelse står icke i strid med någon religion.
- 4) Eldbegängelse underlättar i högsta grad transport af de jordiska kvarlevorna på långa afstånd.

5) Eldbegängelse är i etiskt, sanitärt och estetiskt afseende alla andra begängelseformer öfverlägsen.

I en utredning i Svenska Stadsförbundets Tidskrift 1912, 5:te häftet, visas, huru kyrkogårdarna i endast åtta svenska städer, hufvudstaden ej medtagen, beräknas efter låg värdering hafva ett sammanlagt tomtvärde af c:a 13,600,000 kronor. Rörelsen har äfven utvecklats sig synnerligen raskt — om vi bortse från Japan, där eldbegängelse sedan århundraden är i bruk och nu anlitas vid c:a 35 % af alla dödsfall —, särskildt i Tyskland och Schweiz samt vissa delar af Nordamerika. I Tyskland funnos för fem år sedan (1909) 19 krematorier, anlitate för 4,779 eldbegängelser. För år 1914 utgör antalet krematorier 48

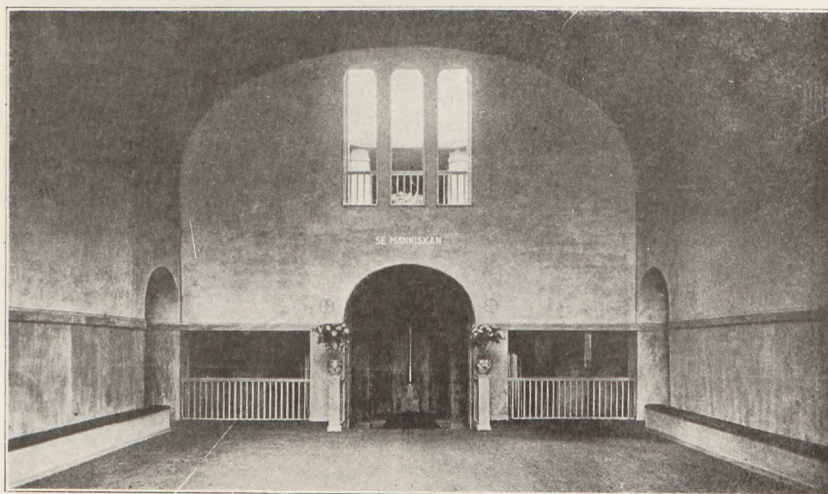

FÖRGÅRDENS PELARGÅNGAR.

och antalet eldbegängelser 11,138. I Tyskland liksom i England, Schweiz, Danmark och Norge är tendensen den, att städerna alltmera anordna fakultativt krematorieväsen. I Sverige åter har rörelsen gått sakta, beroende på den föråldrade bestämmelsen om obduktionstvång. I landets båda krematorier, ägda af Svenska Likbränningsföreningen, nämligen i Stockholm (sedan 1887), det nya å Norra Kyrkogården (sedan 1909), och i Göteborg (sedan 1890), hafva hittills 1,864 döda undergått eldbegängelse, däraf under år 1909 åttio och år 1914 ett hundratjugotre.

Det var alltså icke endast en önskan att påskynda den utveckling, hvarigenom landets c:a 1,000 tunnland oräntabel och dyrbar kyrkogårdsjord i städerna skulle efter hand utbytas mot räntabla krematorieanläggningar, som kom eldbegängelseutställningen att se dagen i den omfattning som skedde. Det var något nytt man önskade bära fram i Baltiska Templet, något hvarigenom

utställningen beräknades få en bestående betydelse, ej blott för vårt land utan äfven internationellt. Man tänkte sig att lösa tempelproblemet på ett sätt, som skulle vara grundläggande för kommande tiders utveckling på detta område. Vi skola göra några jämförelser för att klart med fantasiens och känslans tillhjälp inse innebörden af och rättmätigheten i detta "nya". Begravningsplatserna, som alltmera utbreda sig, te sig som öde, dystra vidder, hvilka blott andas död, låt vara att så mycken kärlek nedlagts för att motverka det ödsliga. Urnlundarne åter äro oberoende af markens beskaffenhet, och därför kan naturens hela skönhet få sätta sin prägel på dem; inga multnande lik draga tanken till sig därnere och vanställa bilden af den bortgångne. Jämför vi-

DET INRE AF FÖRRUMMET.

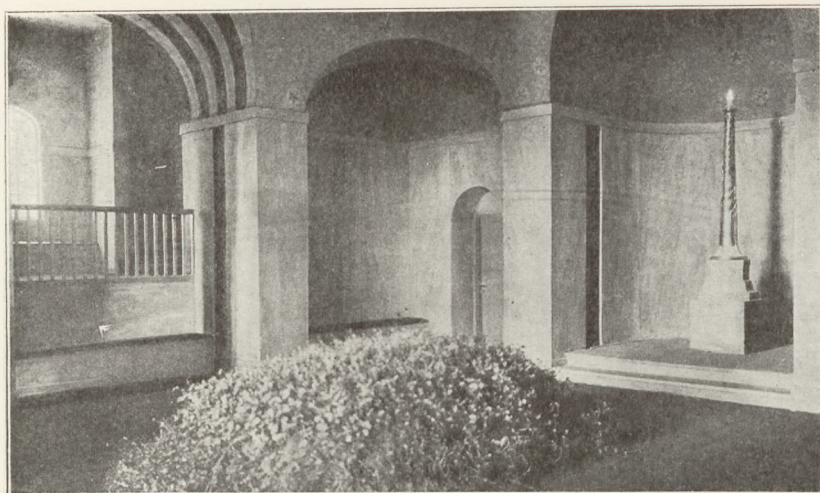
dare de gamla grekiska grafrelieferna, där konstnären lät en innerlig detalj från lifvet, trots döden, värma tanken på den afhållne döde, och så vår tids grafstenar, som synas ha till uppgift att göra intrycket ännu kallare och hårdare. Och slutligen: jämför den svarta likkistan, hvars anblick endast uppväcker obehagliga känslor, med den konstnärliga grafurnan, som i en framtid mången skall redan under sin lifstid själf låta göra åt sig efter sin individuella smak och smycka med bilder ur lifvet och mången gång under livvets dagar äfven med friska blommor till ett memento mori — memento vivere!

Idén att lösa krematorieproblemet med tanke på samhällenas nytta genom att förbinda föreställningen om döden med föreställningen om lifvet och dess fortlöpande, nu på så många sätt hämmade utveckling till allt högre fulländning, uttalades först i ett bref från författaren i december 1911 till den berömde Nobelpristagaren och skriftställaren Maurice Maeterlinck. Därvid framlades

planen till den förevarande utställningen och lades i Maeterlincks hand att pröfva idéernas bärighet och bestämma, huruvida de skulle föras vidare eller ej. Från hans svar, som innehöll samma öfverträffade skildring af eldbegängelsens skönhetsvärde, hvilken återfinnes i hans ett år senare utgifna bok *La Mort*, må citeras slutorden:

"De olika grafskicken beröra icke blott deras öde, som gå bort, utan äfven deras lycka, som stanna kvar, ty de uppresa i själfva fonden af lifvet den stora bild, på hvilken människorna rikta sina ögon för att finna lugn eller förtviflan.

Härmed har jag velat säga Eder, att jag är fullkomligt med Eder i Edra

"DÖDENS SAL."

planer och att allt, som kan gagna eldbegängelsens utbredande, har mitt lifliga stöd."

Dessa planer skulle kunna återgifvas på följande sätt. Samhället är en personlighet, en organism, med de enskilda människorna såsom lemmar. I fråga om den andliga och kroppsliga vården af sina medlemmar har samhället en med hvarje år ökad uppgift, gående ut på att bereda medlemmarne största möjliga timliga lycka. Det ligger då mycket nära till hands att tänka sig en institution utveckla sig i stället för det nuvarande begravningsväsendet, där det gifves en idealisk form åt behandlingen af de döda, med alla de resurser vår tids konst skänker (arkitektur, trädgårdskonst, skulptur, måleri, dikt Konst, musik m. m.). Samhället dominerar öfver de enskilde medlemmarnas begränsade lifstider; hvarje nytt människoöde uppbygges på de tidigares erfarenheter. De olika människoödena äro lika vågor, som följa efter hvarandra på lifvets ström, men ej som stillastående, isolerade vatten utan förbindelse med

hvarandra. I krematorieväsendet kan samhället forma en allvarlig, lugn bakgrund bakom de skilda individernas sträfvanden, uppbygga så att säga ett hem för de växlande generationerna. Utan att gå närmare in på dessa vidlyftiga spörsmål må blott erinras om hvad i dessa afseenden antydts i kommitténs underdåniga framställning till Kungl. Maj:t om statsbidrag samt i "vägvisaren" öfver utställningen.

På en sådan vid, vetenskaplig, allmänmänsklig grund, som ofvan antydts, hvilade hela det företag, som realiserades i det Baltiska Templet. Härpå hvilade framställningen till Kungl. Maj:t om anslag till utställningen; och de Bobergiska ritningarne, som säkert i hög grad bidrogo till att åt kommittén vinna såväl nämnda anslag som bidraget från Stockholms stad, läto en hvar klart ana, att Lifvets sal i tempelbyggnaden innebure något nytt af största betydelse. Det var då att förutse, att den högtidlighet, hvarigenom Eldbegängelseutställningens hufvudbyggnad den 13 juni 1914 öppnades för allmänheten, skulle gifva uttryck åt de nämnda grundsatserna. Så skedde äfven. I poetisk form tolkades dessa i det Requiem för chor, orgel och or-

kester, som, tonsatt af kompositören Kurt Atterberg, af ett 100-tal medverkande uppfördes i templet den 12 juni för H. K. H. Prins Eugen och den 13 juni vid öppningshögtidligheten samt den 16 juni för Deras Kungl. Högheter Kronprinsen och Kronprinsessan. Vid alla dessa musikstunder utfördes äfven af en stråkkvartett Schuberts "Der Tod und das Mädchen" m. m.

Det anseende för framstående musikaliska prestationer, som tempelbyggnaden redan från första början förvärfvade, bibehölls och ökades under hela utställningstiden. Dagliga kammar- och orgelkonserter anordnades under ledning intill den 1 augusti af fil. d:r Alf Nyman och därefter af konsertmästare Carl Nordberger. Bland de framstående musici, som medverkade vid dessa konserter, må nämnas domkyrkoorganisten Herman Lindqvist, Wisby, och mu-

"LIFVETS SAL."

sikdirektör Herman Åkerberg, Malmö, för orgeln, konsertsångerskan Alma Lindberg samt violinvirtuoserna Sven Kjellström och Fini Henriques, violoncellisten Siegfried Salomon, konsertmästaren Nordberger m. fl. Aftonkonserterna under den sista utställningsmånaden, då templet var svagt upplyst, tilldrogo sig särskildt stor uppmärksamhet och voro enastående stämningsfulla (kanske äfven till följd af det rådande allvarliga tidsläget), vare sig man lyssnade till musiken från förrummet, från Dödens hvalf eller Livvets sal.

Eldbegängelseutställningen besöktes den 13 juli 1914 af Hans Maj:t Konung Gustaf V samt dagarne dessförinnan af Deras Kungl. Högheter Hertigen och Hertiginnan af Vestergötland med döttrar. Vid alla dessa tillfällen utfördes

STOCKHOLMS STADS OCH SVENSKA LIKBRÄNNINGSFÖRENINGENS UTSTÄLLNINGAR.

jämväl musik. Alla de kungliga personligheterna och många framstående vetenskapsmän, konstnärer, kommunalmän, arkitekter m. fl., som besökte utställningen, uttalade sin sympati för det sätt, hvarpå krematorieproblemet här blifvit löst. I framstående tidningar inom Sverige och i flera främmande länder äfvensom i fackpressen skänktes utställningen och templet det största erkännande.

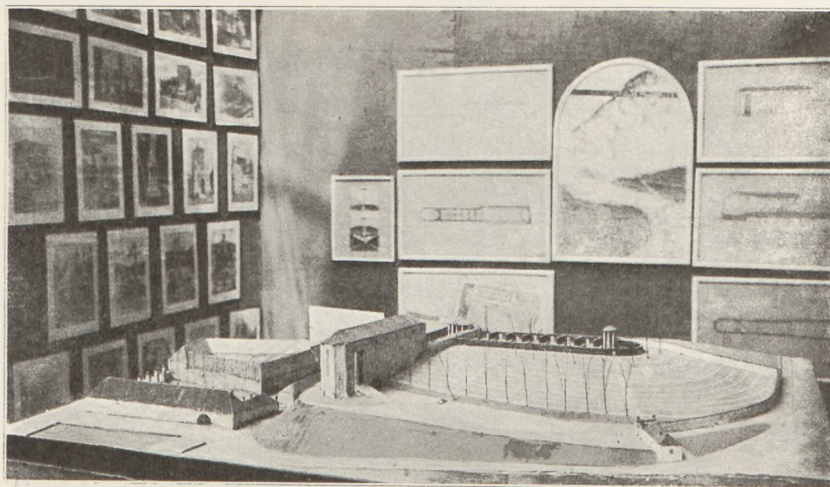
Besökarnes antal var högst afsevärdt. Konserterna besöktes af 10,325 personer, däraf före krigsutbrottet 4,532 och efter detsamma 5,793. Antalet betalande besökare i öfrigt utgjorde 41,811, däraf före den 1 augusti 29,877 och därefter 11,934. Beräknas med ledning häraf besökareantalet under de tvenne fridagarna i hvarje vecka, torde sammanlagda besökareantalet ha utgjort c:a 64,000.

Ett stort antal olika föreningar, städer och enskilda deltog i utställningen, som i fackpressen vitsordas vara den på detta område hittills största.

Utställarne uppgingo till ett hundratal. I utställningshallen till höger om entrén utställde Stockholms stad fotografier och planer från dess kyrkogårdar,

grafiska framställningar af eldbegängelsens ekonomiska företräde framför begrafningen, en modell af Svenska Likbränningsföreningens krematorium i Stockholm m. m. Vidare följde Svenska Likbränningsföreningens och dess Göteborgsafdelnings samt de danska och norska likbränningsföreningarnes afdelningar. Här förekommo vidare konstnärliga grafurnor, utställda af C. G. Hallbergs Guldsmedsaktiebolag i Stockholm (silfver), Bergmans Konstgjuteri i Stockholm (brons) och Handöls Täljstensaktiebolag, Enafors, m. fl. En af Höganäs-Billesholms Aktiebolag utställd större modell af den svenska förbränningsugnen (system Knös), konstruerad af Svenska Likbränningsföreningens ordförande, öfveringenjören Arvid Knös, väckte stor uppmärksamhet. Vidare

MODELL TILL KREMATORIUM I HELSINGBORG.
Arkitekter: S. Lewerentz och T. Stubelius.

förekommo i den ifrågavarande utställningshallen utställningsföremål från Tyskland (däribland Dresdenkrematoriet rikligt representeradt samt professor Haupts projekt "Nekropole für eine Million"), Österrike och Schweiz. I den vänstra utställningshallen fanns biblioteket, där väggarna smyckats med Max Klingers raderingar "Vom Tode". Största delen af boksamlingen utgjordes af en rikhaltig samling litteratur öfver eldbegängelse, utlånad tack vare dess samlares d:r K. Heils i Darmstadt välvilliga bemedling af Storhertiglīga Hofbiblioteket i Darmstadt. Utom den skandinaviska litteraturen inom området förekommo för öfrigt äfven bokverk, utställda af framstående tyska förlag, jämväl rörande kyrkogårdskonsten, såsom Ernst Wasmuth i Berlin (Arkitektur u. Kunst im Dienste der Feuerbestattung); Otto Baumgärtel, Berlin; Ludwig Degener, Leipzig; Carl Scholze, Leipzig; F. Bruckman, München; Alexander Koch, Darmstadt, m. fl. Vidare förekommo i vänstra utställningshallen bl. a. en arkeologisk afdelning, ordnad af antikvarien d:r T. Arne, modeller och taf-

lor, utställda af städerna Stettin, Tilsit, Leipzig, Frankfurt a. M., Zittau m. fl. (Särskildt modellen af urlunden i Stettin tilldrog sig mycken uppmärksamhet.) I denna hall förekommo rikhaltiga samlingar af afbildningar af såväl antika grafmonument i Grekland och Italien som sådana på tyska kyrkogårdar från slutet af 1700-talet och i början af 1800-talet, Père-Lachaise-kyrkogården i Paris, monumentalkyrkogården i Milano, Köpenhamns kyrkogårdar m. fl. Slutligen må nämnas dels arkitekten A. Kempters i Breslau synnerligen beaktansvärda ritningar till kolumbarier, tänkta att uppföras inne i städerna vid offentliga parker o. d., och dels arkitekterna S. Lewerentz' och T. Stubelius' i Stockholm storslagna modell och skisser till en krematorieanläggning i Helsingborg efter samma idé som Baltiska Templets.

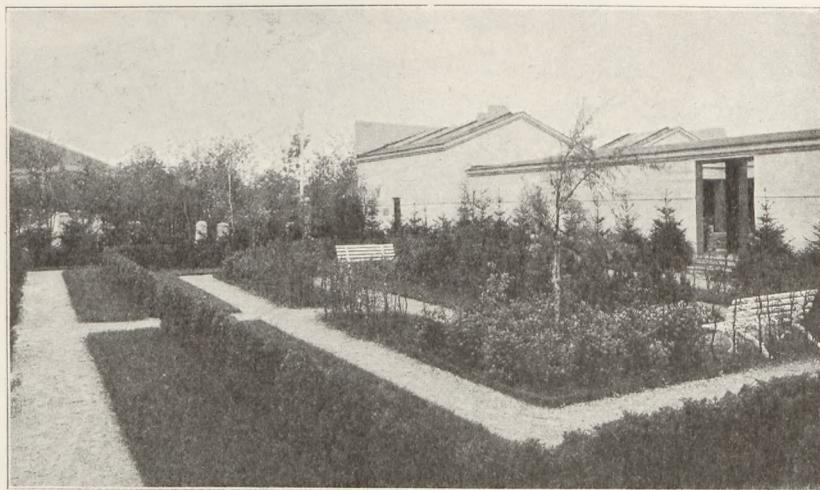

BERLINERFÖRENINGENS OCH STADEN DRESDENS UTSTÄLLNINGAR M. M.

När man står på tröskeln till den högra utställningshallen, faller blicken genast genom den öppna dörren på motsatta väggen å en grönskande urlund. Den är anlagd efter plan af den kände kyrkogårdsdirektören G. Hannig i Stettin samt försedd med synnerligen smakfulla och konstnärliga urnmonument i natursten från arkitekten H. Küsthardts verkstäder för kyrkogårdskonst i Hildesheim. Kommittén står i stor tacksamhetsskuld till båda de nämnda för den möda och, hvad arkitekt Küsthardt beträffar, de betydliga kostnader, som nedlagts för att låta utställningens besökare se ett prof å äkta grafkonst. Här se vi äfven, huru en familj kan få plats för sina döda (i jorden under monumenten) för långa tidrymder, hvarigenom familjen sättes i stånd att skaffa sig ett konstnärligt monument, som, omslingradt af grönska och blommor, allt efter det tiden förgår och lundens träd växa, blir ett allt kärare föreningsband med det som var.

Från denna framtidens urnlund komma vi öfver till den af Köpenhamns stads begravningsväsen och dess direktör A. Berg ordnade "Urnehaven", lika anlagd som den vid krematoriet på Bispebjerg. Man ser här, huru litet område en familj behöfver som grafställe. Denna "Urnehave" visar en öfvergångsform öfver till framtidens urnlund, nödvändig så länge å de nuvarande begravningsplatserna vissa kvarter måste ordnas såsom plats för askgrafvar.

Beträffande anläggningarne i öfrigt med förgården och templets olika afdelningar hänvisas till illustrationerna. Längs förgårdens väggar voro uppresta konsoler med stora urnor i porfyr efter ritning af arkitekten Ferdinand Boberg. Midt på vänstra väggen reser sig skulptören Ivar Johnssons vackra grafrelief i arkaiserande stil.

URNTRÄDGÅRD,

anlagd af Köpenhamns begravningsväsende efter ritning af direktör A. Berg.

Inne i själfva templet tilldrager sig den genom de målade fönstren dämpade belysningen såväl i förrummet som i Dödens sal besökarens uppmärksamhet. En känsla af afskildhet och frid bemäktigar sig honom. Några trappsteg leda ned till Dödens hvalf, platsen för själfva jordfästningen. I fonden reser sig en gyllene kandelaber, komponerad af arkitekt Boberg. Midt på golvet höjer sig katafalken, öfverväxt af murgröna (i stället för kistan), hvarifrån i verkligheten kistan sänkes ned till förbränningslokalerna. Bland perlarna i Dödens hvalf kunna de närmast sörjande dölja sig under sorgeshögtidligheten, utan att störas af de medföljande, som stanna i förrummet. Taket i Dödens hvalf är dekoreradt som en natthimmel med aningsfulla, gyllene stjärnor. Det råder skymning, svarande mot sorgens stämning. När högtidligheten är förbi och grafföljet lämnar lokalen, kunna de närmaste sörjande gå upp i den ljusfyllda Livvets sal, till hvilken trappor leda upp bakom Dödens hvalf,

för att där dröja så länge förbränningsproceduren varar. Redan från förrummet skönjer man denna sal, hvars ljus strömmar ned genom de däråt vetande fönsteröppningarne. Däruppe i Lifvets sal kommer ljuset ofvan ifrån, från osynliga fönster, liksom den högt uppe bakom salen befintliga, alltså osynliga orgeln låter sina toner sänka sig, likt lugnande genier, ned öfver de sörjandes sinnen. Midt i rummet reser sig en af Ferdinand Boberg komponerad dopfuntliknande blomsterurna, hvars stilla springvatten sorlar bland blomorna. Öfver pelarne löper Carl Milles' "Lifvets fris" (ett första uppslag) och på c:a elfva meters höjd från golfvet krönes salen af åtta änglar af Milles (afgjutningar af änglarne å krucifixbalken i Saltsjöbadens kyrka). Under krönet löpa fem gyllene linier, och fem meter där ofvan hvälfver sig taket, prydt

URNLUND,

anlagd efter anvisning af direktör G. Hannig, Stettin, med grafstenar af H. Küsthardt.

med korssymbolen i midten och fyra gyllene eldsflammar (människoandens längtan), hvilka från alla fyra väderstrecken söka centrum.

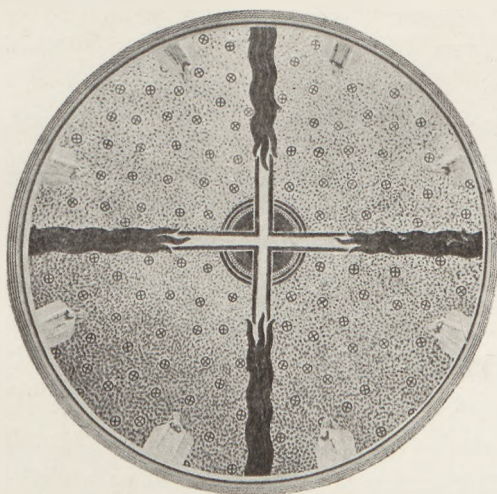
Från Lifvets sal leda tvenne i väggarne inbyggda gångar, med hvalföppningar vettande åt förrummet, direkt ut i det fria. Längs alla väggar i tempets alla lokaler löpte madrasserade bänkar, och alla golf voro belagda med ljuddämpande mattor. — Väggarne i förrummet voro hållna i svag lila; panelen i förrummet samt väggarne och pelarne i Dödens hvalf i kolmårdsmarmorns färg samt pelare och väggar i Lifvets sal i en varm rödgul färgton. Den runda väggen ofvan pelarne i denna sal var hvit.

Ofvan nedgången till Dödens hvalf lästes orden "Se människan" i guld, och på ömse sidor därom syntes korssymbolen i svagt rödt. Högst uppe i förrummet vid taket, ofvan fönstren från Lifvets sal, utbredde sig en dekoration, lik grenarne af ett träd i svagaste rödt, smyckade med små korshjul.

Mycket arbete nedlades å demonstrationerna af utställningens olika delar för den besökande allmänheten. Särskildt intresse ägnades i hallarne den af Berlins Eldbegängelseförening utställda modellen, visande ett krematorium i genomskärning med hela nedsänkings- och förbränningsproceduren.

Föredrag höllos inne i templets förrum öfver rörelsens utveckling. Den mångårige redaktören för Die Flamme i Berlin, en af de förnämste fackmännen på området, Bureaudirektören M. Pauly, höll dagliga föredrag under en vecka i början af juli månad. — Ett ej obetydligt antal inskrifningar ägde under sommaren å utställningen rum i Svenska Likbränningsföreningen.

Till slut må några ord nämnas om 6:te Världskongressen för eldbegängelse. Denna, som under H. K. H. Kronprinsens beskydd skulle hållas i Malmö den 31 augusti och den 1 september 1914 samt i Köpenhamn, officiellt inbjuden af Köpenhamns kommun, den 2 september, blef tillsvidare uppskjuten till följd af världskriget. Under ordförandeskap af professorn med. d:r Karl Petrén och med ett flertal af vårt lands mest framstående män såsom medlemmar i en hederskommitté skulle denna kongress, om den kommit till stånd, säkert ha erhållit en stor betydelse. Till behandling skulle förekommit frågor af största intresse, såsom angående en ideallagstiftning rörande krematorieväsendet, särskildt främjande kommunala krematorier, lämpliga utvägar för fullföljandet af Världsförbundets för eldbegängelse uppgifter m. m. Förslag har emellertid blifvit väckt, att den sålunda uppskjutna kongressen skulle afhållas i Köpenhamn något af de följande åren. I sammanhang härmed må nämnas, att Kungl. Maj:t genom nådigt bref den 1 maj 1914 beviljade medel för bearbetande af materialet å eldbegängelseutställningen, särskildt till nytta för en eventuell framtida svensk lagstiftning rörande kommunala krematorier.

TAKDEKORATION I "LIFVETS SAL".

SVERIGES MINUTHANDLARES RIKS- FÖRBUNDS UTSTÄLLNING.

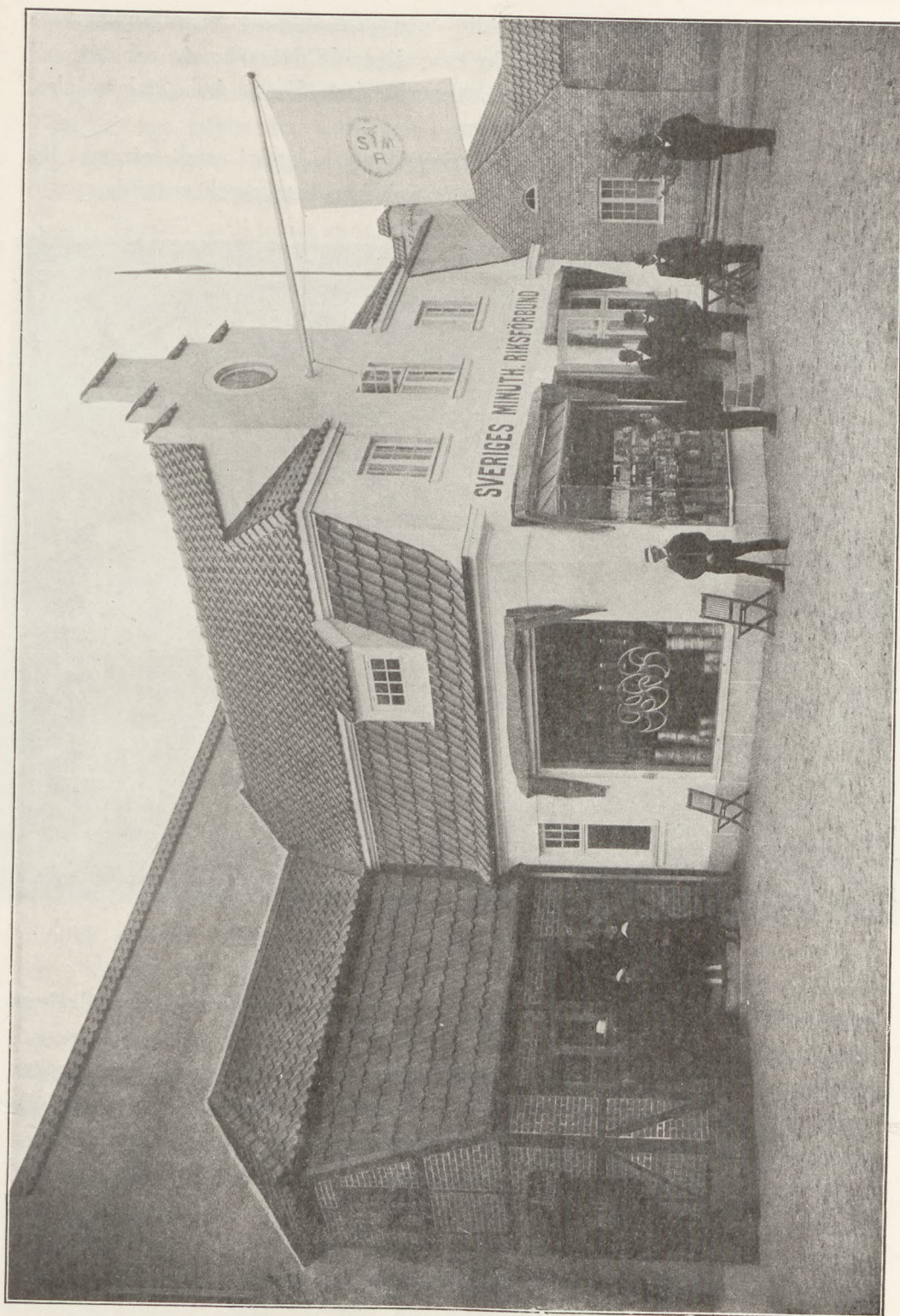
AF JOHN-IVAR BERGSTEN.

Da inom Sveriges Minuthandlares Riksförbund (S. M. R.) förslag först framkom om ett eventuellt deltagande af Riksförbundet i Baltiska utställningen, ställde man sig till en början synnerligen tveksam däremot, när man ej var öfvertygad om att ett sådant deltagande motiverades af S. M. R:s uppgifter.

Emellertid beslöt S. M. R:s sjätte årskongress i Norrköping 1913 enhälligt att uppdraga åt S. M. R:s styrelses arbetsutskott att förbereda S. M. R:s deltagande i Baltiska utställningen. Sagda arbetsutskott tillsatte för ändamålet en kommitté, bestående af herrar J. F. Kullenberg, Skurup, ordförande, Bror Engdahl, Jönköping, vice ordförande, Joël Hansson, Ousby, sekreterare och kassör, Håkan Andersson, Höör, C. J:son Wallin, Stockholm, och O. Håkansson, Uppsala.

För kommittén stod det från början klart, att en sådan S. M. R:s utställningspaviljong borde tjäna tvenne syften: *dels* att åskådliggöra den svenska minuthandelns utveckling från midten af 1800-talet till nuvarande tid, *dels* att göra S. M. R. och dess verksamhet kända af den stora allmänheten. För realisandet af det första af dessa syften beslöt kommittén, att i paviljongen skulle inredas dels en "gammal salubod", dels en modern butik. Det andra syftet borde ju vinnas genom S. M. R:s blotta deltagande i Baltiska utställningen.

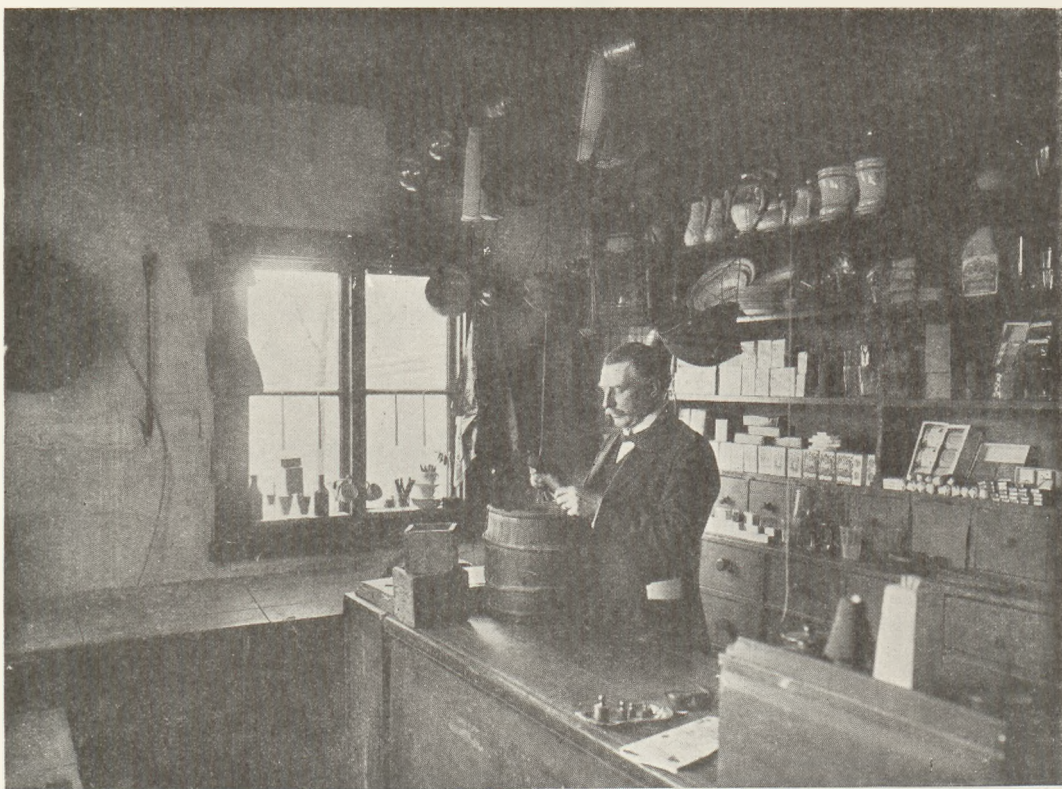
Sedan lämplig tomt å utställningsområdet strax intill utställningens nöjesfält anskaffats, påbörjades, så fort sig göra lät, byggandet af S. M. R:s paviljong. Ritningarne till densamma uppgjordes af arkitekt Thure Thulin, Malmö, hvilken på ett synnerligen lyckligt sätt löste sin uppgift.

SVERIGES MINUTHANDLARES RIKSFÖRBUNDS UTSTÄLLNINGSPAVILJONG.

Snart stod också paviljongen färdig — byggmästare var herr Henning Lindén i Vintrie —, och nu började för kommitterade det svåraste arbetet: att samla utställningsföremålen, hvilket i synnerhet beträffande den gamla saluboden var förenadt med stora svårigheter.

Emellertid visade sig bland S. M. R:s medlemmar landet rundt intresset för denna deras egen utställning glädjande stort, och från firmor och enskilda perso-

DEN GAMLA SALUBODEN.

ner på vidt skilda orter inkom såsom svar på kommitterades vädjan det ena utställningsföremålet efter det andra.

Om exteriören af paviljongen, från hvars tak alltid den svenska flaggan vajade och från hvars fasad S. M. R.-standaret ständigt angaf, hvem utställaren var, tedde sig tilltalande, kunde kommitterade också snart genom S. M. R.-medlemmarnes här nämnda intresse åstadkomma ett godt resultat jämväl hvad interiören beträffar.

En "salubod" från den gamla goda tiden hade frammanats. För "skyltningen" och ordnandet af lagret stod herr Bror Engdahl, som lyckades åstadkomma en fullständig, tidstrogen bild af en 1850-tals bod. Utanför gnisslade

en rostig skylt med ordet "Salubod" präntadt i ojämna bokstäfver, och på dörren, hvars nedre hälft hölls stängd, hängde en knippa väl "konserverad" fisk, af den besökande allmänheten benämnd lutfisk! I de två små fyrkantiga fönstren, som gifvits den rätta tonen och som pryddes med åtskilliga spindelnät, annonserades bodens lager af kaffe i smutsiga kaffekoppar, bruna böror och ärter i spräckta glas, mässingskammrar, tobak af gamla märken, såsom "Gefle Vapen" m. fl., och en mängd andra varor. Icke saknades heller här den obligatoriska balsaminen och fuchsian. Äfven det inre af boden hade fått den rätta gammaldags stilen. Kring väggarne stodo stora mjöllårar, som af kunderna förr i tiden användts till sittplats, under det de prutade med "handlingsman", på den gamla disken stod den oundgängliga snusfjordingen, gamla mått och målkärl och å skrifpulpeten, förutom räkenskapsböcker från 1850- och 60-talen, svafvelsticksställ, gamla tiders läskapparater med sand o. m. s. I taket hängde sockertoppar, brännvinskuttingar, glaspumpor och en stor gammal väg samt en antik lykta, hvars talgdank om kvällarne kastade ett dunkelt och mystiskt sken öfver den gamla bodens sevärigheter. Bortre långväggen täcktes af ett antikt hyllfack, å hvilket i illusorisk ordning uppradats ett den gamla tidens varulager af porslin, glas, tobak, svafvelstickor och mera sådant. Allt som allt hade kommitterade här åstadkommit ett verkligt gediget arbete af kulturhistoriskt värde, och att detsamma uppskattats äfven å sakkunnigt håll, bevisas däraf, att den gamla saluboden i sin helhet efter Baltiska utställningens slut införlifvats med Kulturhistoriska museets i Lund samlingar.

Den moderna butiken framhäfde vid jämförelse med den gamla saluboden såväl till det yttre som det inre, hur långt den moderna minuthandelns utveckling hunnit. De stora, ljusa skyltfönstren, i hvilka allmänheten genom skyltningen, som tidt och tätt förnyades, ständigt hölls å jour med de nyaste och bästa varor och genom hvilka äfven butikens prydliga inre kunde skärskådas, gaf ett fullödigt intryck af en fullt modern butik. I butiken, där disk och hyllplats voro försedda med glas, som lät den besökande se allt hvad butiken hade att bjuda, funnos äfven de modernaste hjälpmedel, såsom ett elektriskt Nationalkassaregister, som gifver den bästa kontroll åt såväl köpare som säljare, en Tolledovåg, som låter äfven köparen se, hvad det köpta väger, och sätter säljaren i stånd att på ögonblicket beräkna, hvad det köpta kostar, en elektrisk kaffekvarn m. m., m. m. För inredningen af den moderna butiken stod Aktiebolaget Butiksmontering, Malmö, som härigenom gifvit prof på ett i allo förstklassigt arbete.

Till höger om den af speglar, glas och blankpolerad mässing skinande moderna butiken lag det därtill hörande kontoret, hvilket möblerats af Ätvidabergs snickerifabrik med alla nutida bekväma kontorsmöbler; äfven

här fanns ett stort National-kassaregister och naturligtvis skrivmaskin m. m. sådant.

Å ena väggen hängde porträtt i olja af S. M. R:s förste hedersledamot och donator, den nu bortgångne grosshandlaren P. Em. Lithander, Göteborg.

Vid en annan vägg stod en glasmonter, hvori till allmänhetens undervisning och varning visades en omfattande kollektion profver å förfälskade lifsmedel,

DEN MODERNA BUTIKEN.

hvilka genom tillmötesgående af en känd vetenskapsman och auktoritet inom hithörande fack ställts till S. M. R:s utställningskommitterades förfogande.

Bakom den moderna butiken och kontoret lag *läs- och skrifrummet*, ett stort pryddigt rum, där utställningsbesökande S. M. R.-medlemmar gäfvos tillfälle att läsa dagens tidningar, skriva bref o. d. Dekoreringen — S. M. R.-märket och Hermesstafven på vit botten — hade utförts af artisten Oscar Brandtberg, och målningen här liksom i hela paviljongen af målerifirman A. Antonsson, Malmö. Möbleringen af detta rum hade utförts af Bodafors Möbel-fabriks Aktiebolag, Sandsjö.

Under utställningstiden sköttes arbetet i S. M. R:s paviljong på ett synner-

ligen förtjänstfullt sätt af herr O. Håkansson, Uppsala, hvilken härför förtjänar en särskild eloge, liksom S. M. R:s utställningskommitterade genom det sätt, hvarpå de skilde sig från sitt ej lätta värf, gjort sig förtjänta af S. M. R:s stora tacksamhet.

Här ofvan har nämnts, att det ena syftet med S. M. R:s deltagande i Baltiska utställningen var att göra S. M. R:s namn och arbete känt af en större allmänhet. Att så blifvit fallet, framgår af det stora antalet besökande — bland hvilka äfven märktes ett flertal af de svenska och danska konungafamiljerna —, hvaråt S. M. R:s paviljong under hela utställningstiden hade att glädja sig. En i läsrummet framlagd "besökarebok" blef också fulltecknad från pärm till pärm.

Den Baltiska utställningen tillhör nu det förflutna liksom S. M. R:s deltagande däri, men genom införlifvandet af den gamla saluboden med Lunds Kulturhistoriska museums samlingar må man hoppas, att ett monument för all framtid rests öfver hvad de svenska minuthandlarne genom fast sammanslutning och enigt arbete för sin kärs och närings liksom till den svenska allmänhetens bästa velat åstadkomma.

SVENSKA BRYGGAREFÖRENINGENS UTSTÄLLNING.

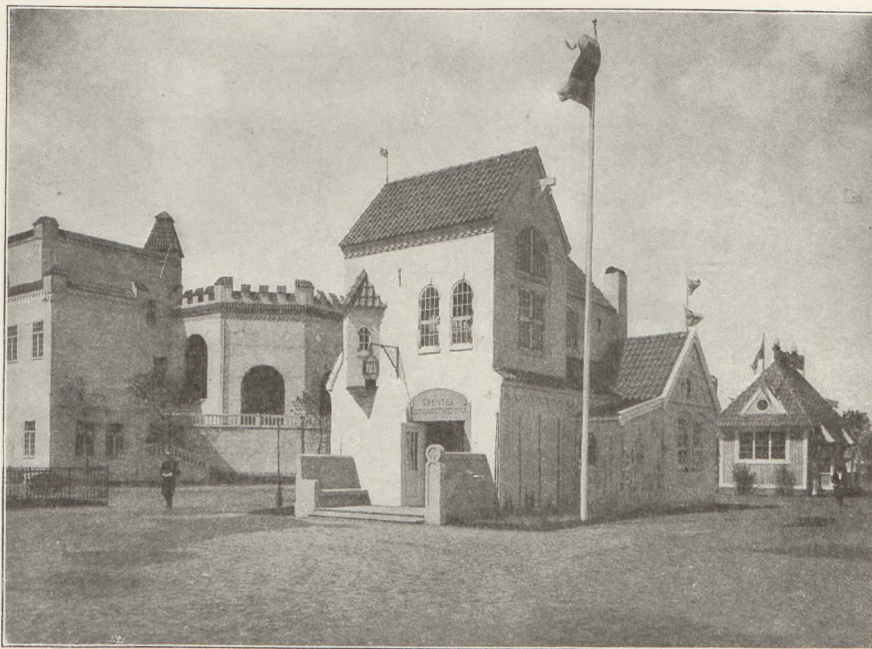
AF FÖRENINGENS SEKRETARIAT.

Svenska Bryggareföreningens paviljong å den Baltiska utställningen hade ett utmärkt läge och bidrog också själf till det intagande helhetsintryck, som denna exposition, den största och bäst ordnade som Norden hittills skådat, gjorde på besökaren. Det låg något gammaldags trefligt öfver denna utställningsbyggnad med sin förstugokvist, hvitrappade massiva skorsten, spannmåls-hiss, väderflöjel och humletäppor. Motivet torde dess konstruktör, arkitekten Brag, hafva hämtat från Ystad, den enda stad i vårt land, som i nämnvärd omfattning har i behåll byggnader från 16- och 1700-talens industriella och kommersiella värld. Lika visst som byggnadens yttre röjde en på ingående studier grundad fin smak, fick man samma intryck äfven vid det flyktigaste besök i dess inre. Konsten att ej blott öfversiktligt utan äfven smakfullt ordna de utställda föremålen hade verkligen här åstadkommit ett mästerverk i sitt slag. Man fick den uppfattning, att professorerna Hjalmar Nilsson i Svalöf och Chr. Barthel i Stockholm, våra förnämsta experter på området, här con amore gjort sitt arbete. Svenska Bryggareföreningen hade ej heller sparat något för att skaffa ett så fullständigt och lärorikt åskådningsmaterial som möjligt. Till och med de, som besöka en utställning uteslutande för nöjets skull, hyllande satsen: "On n'a que son plaisir dans le monde", ha säkerligen gått belåtna från en rond i denna paviljong.

Utställningen var ej afsedd att utgöra någon uppvisning af färdiga produkter utan fastmera en exposé af bryggerinäringens nationalekonomiska betydelse ej blott som industri utan äfven som afnämare af jordbruksprodukter,

dess intima beröring med den moderna bakteriologien och kemien samt dess tillgodogörande af nämnda vetenskapers resultat.

Att besökandefrekvensen dock icke ensam eller ens i öfvervägande grad betingades af antydda förmånliga yttre omständigheter, är emellertid visst. Allmänheten visade nämligen ett glädjande intresse för själfva utställningen och dess detaljer, hvilket icke minst karaktäriserades af den strykande åtgång den till belysande utgifna broschyren "Några uppgifter rörande Sveriges bryggeriindustri, meddelade af Svenska Bryggareföreningen" fann. Denna lilla bok,

SVENSKA BRYGGAREFÖRENINGENS PAVILJONG.

innehållande en statistisk redogörelse för den skattepliktiga maltdrycksindustrin af fil. lic. A. Lilienberg, uppsatser om korn och humle af professor Hj. Nilsson och d:r H. Tedin, om bryggeriindustriens förhållande till vetenskapen af professor Chr. Barthel samt till sist en redogörelse för ölets framställning, sammansättning och egenskaper af ingenjörerna B. Kern och H. Abrahmsén, utgick i en upplaga af 4,000 ex., som fullständigt upprymdes.

Ordnandet af den viktiga afdelning, som skulle omfatta råmaterialerna malt och humle, hade föreståndaren för Sveriges Utsädesförenings verksamhet professor Hj. Nilsson åtagit sig. Professor Chr. Barthel, föreståndare för den bakteriologiska afdelningen vid Centralanstalten för statens försöksväsende på jordbruksområdet, ordnade det zymotekniska laboratoriet, innehållande dels

för ett sådant behöfliga undersökningsapparater, dels diverse preparat af kulturer utaf för bryggeriindustrien viktiga mikroorganismer, dels en serie mikroskop, däri allmänheten kunde betrakta nämnda mikroorganismer under lämplig förstoring m. m. Aktuarien i Kungl. Kommerskollegium fil. lic. A. Lilienberg anskaffade lämplig utställningsstatistik, åskådliggörande allmänhetens konsumtion af olika slags alkoholhaltiga drycker, bryggeriindustriens konsumtion af råmaterial och dess utgifter under olika titlar, fylleristatistik m. m., data, som han såsom författare till kapiteln om bryggerierna och mälterierna i nykter-

INTERIÖR FRÅN FÖRRUMMET.

hetskommitténs betänkande, del IV, fullständigt behärskade. Nämnda herrars benägna biträde hade man säkerligen också att tacka för en stor del af den framgång utställningen rönt.

Beträffande placeringen af de olika delarne af utställningen må från början omnämnas, att den, som omfattade bryggeriindustriens råmaterial, korn och humle, upptog hela det stora yttre rummet i paviljongen, så när som det väggutrymme, som upptogs af grafiska tabeller, illustrerande det af d:r Lilienberg lämnade statistiska materialet, samt en kulturellt intressant väggmålning af fröknarne K. Bergh och G. Wendel, belysande gångna tiders primitiva metoder för ölbrygd, och en reproduktion af Nobelpristagaren Behrings kända uttalande om gränsen för oskadlig alkoholförtäring och olikheten i lynnesart mel-

lan måttlige alkoholförbrukare och afhållsmän. Det inre något mindre rummet upptogs af det zymotekniska laboratoriet samt vid dess verksamhet använda apparater och därvid framställda preparat, allt belyst af tabeller o. d.

Såsom förut påpekats, möter i fråga om det väsentligaste råmaterialet för maldryckstillverkningen icke blott tillverkarens och konsumentens intresse i fråga om de tillverkade dryckernas kvalitet och njutbarhet utan äfven kornodlarens rent privatekonomiska önskan att få sin vara så väl betald som möjligt. I ena som andra afseendet träder i främsta rummet den ensartade be-

INTERIÖR FRÅN FÖRRUMMET.

skaffenheten af råvaran i fråga. Efter hand har nämligen allt starkare erfarenhet vunnits därom, att brygdens regelbundna, säkra och till felfri produkt ledande fortgång hufvudsakligen beror på det använda kornets beskaffenhet och framför allt likformighet. Och på grund därpå grep man sig redan 1899 an med arbeten i syfte att vinna den kontroll i fråga om salufördt korn, som ansågs behöflig. Närmaste frukten härpå blef ett antal stora malkornsutställningar i Malmö under samverkan mellan Svenska Bryggareföreningen samt Sveriges Utsädesförening och en del hushållningssällskap, hvilka mycket bidrogo att klargöra frågan om det svenska kornets egenskaper och utsikter att fylla äfven långt gående anspråk. Ej minst betydelsefull var den bekräftelse här vanns angående den rent praktiska innebörden af en möjligast ensartad vara,

framför allt såsom högsta möjliga sortrenhet hos väl känd och för odlingsförhållandena lämpad sort. Sedan under påverkan af dessa utställningar de nya Svalöfssorterna vunnit lika hastig som stor spridning, fann Svenska Bryggareföreningen sig föranledd af producenternas och framför allt mellanhändernas likgiltighet för sortrenheten att vidtaga särskilda åtgärder för att om möjligt bringa reda i försäljningsförhållandena, afseende å ena sidan att skaffa nödig garanti för kornleveransernas beskaffenhet (sortrenhet) och å andra sidan att

INTERIOR FRÅN FÖRRUMMET.

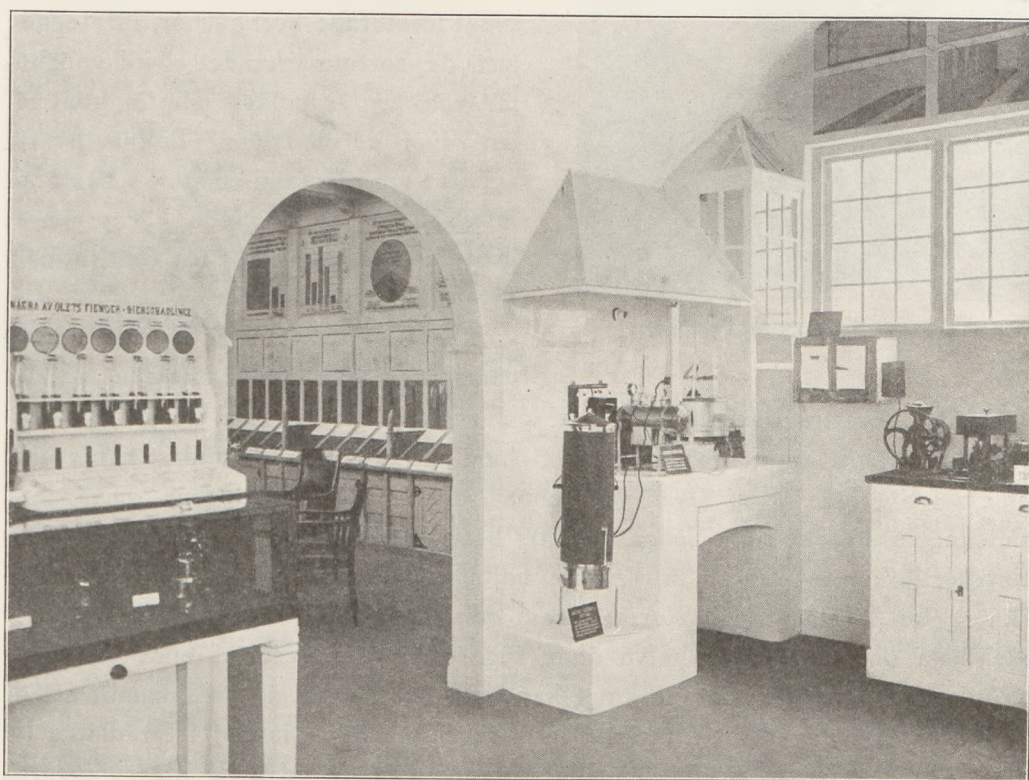
bereda landtmännen skälig ersättning för eventuella öfverskott öfver fastställt minimum af de särskildt värdefulla egenskapernas analysstal. De af Svenska Bryggareföreningen sålunda godkända och till efterlefnad vid korninköpen påbjudna föreskrifter hafva äfven visat sig kunna fylla sitt ändamål på de håll, där desamma — och det i ganska stor utsträckning — kunnat bringas i tillämpning.

Mycket återstår dock ännu att önska beträffande ett mera allmänt erkännande af deras värde och deras för alla parter lika nytta, hvadan det ännu kräfvades ett omfattande upplysningsarbete på området. Ett sådant åsyftade

också den insats i maltkornsfrågans belysning, som utgjorde en viktig del af Malmöutställningen.

Den ifrågakvarande utställningen bestod bl. a. af tjugo stycken kornprof under glas af de numera vanligast odlade Svalöfssorterna: *Chevalier II*, *Princess* och *Hannchen* samt af det nya lofvande *Gullkornet*, utvalda dels vid en Svenska Bryggareföreningens maltkornsutställning hösten 1913 och dels vid de skånska hushållningssällskapens vårutställning 1914. I omedelbart öfver korn-

INTERIÖR FRÅN LABORATORIET.

proffen anbragta glastuber med tillhörande skalor lämnades en grafisk framställning af resp. sorts kornstorlek och likformighet. Denna egenskap hade bestämts medelst sällning genom säll af resp. 2,75, 2,50, 2,25 och 2,00 mm. breda, aflånga hål. Kornpelarne i tuberna voro genom pappskifvor afdelade i 2 till 3 eller 4 delar, angifvande genom sin längd antalet procent af korn, som stannat på olika säll. Till detta åskådningmaterial voro procenttabeller omedelbart fogade.

Slutligen erinrade fyra fotografier af kornax i starkt förstörad skala om gröningsmognadens olika inträdande hos olika sorter: Gullkorn och Princess,

INTERIÖR FRÅN LABORATORIET.

Svanhals och Primus, af hvilka de två förra visade spår till groddar, de senare ej.

Af än större intresse än föregående måste för den i frågan intresserade ha varit det tillfälle, som var beredt att genom sex stycken små stereoskopapparater taga kännedom om svagt förstorade kornkärnor, företeende just de sortutmärkande egendomligheter, som äro grundläggande för kontrollen öfver kornhandeln. Bakom hvarje apparat var placerad en starkt förstorad fotografi af motsvarande kärnpreparat med direkt hänvisning till dess utmärkande kännetecken.

Helt naturligt har Svenska Bryggareföreningens uppmärksamhet, då det

gällt att förbättra beskaffenheten af och reglera handeln med inhemska råmaterialier, främst riktats på kornet, då humlen i senare tid knappast nämnvärdt odlats i Sverige. Men äfven till denna råvara har föreningens omvårdnad småningom sträckt sig. Sedan år 1909 hafva genom dess och Södra Sveriges Bryggeriförenings försorg intressanta odlingsförsök med bästa tyska och engelska sorter företagits vid Norra Wram och Olstorp pr Kågeröd. På grund af åtskilliga omständigheter hafva ännu inga afgörande resultat eller bestämda skördesiffror vunnits, men så långt kan man dock anse sig ha kommit, att de tyska sorterna ha utsikt att vinna full utveckling här i landet i förädlade, för våra förhållanden särskildt lämpade former. Om de lofvande anläggningarna fick man en god föreställning genom ett antal vackra fotografiska bilder, liksom en del taflor framvisade vackra representanter för de hufvudtyper, med hvilka förädlingen här har att göra.

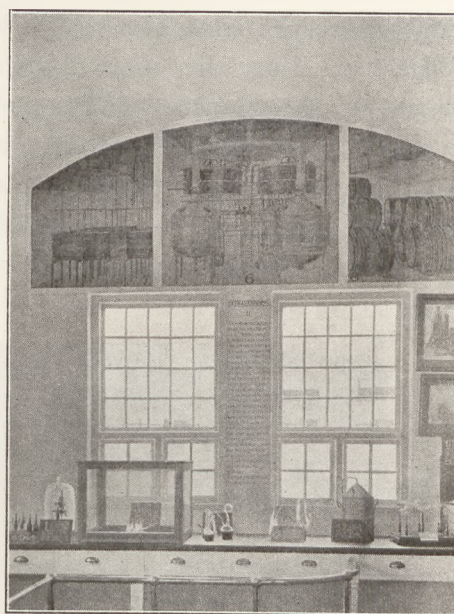
Med dessa för jordbruksintresserade särdeles sevärda utställningar täflade säkert om rena lekmäns intresse de grafiska framställningarne af den svenska bryggeriindustriens nuvarande omfattning och produktion, mängden af förbrukade råmaterialier och utensilier af olika slag, antalet i rörelsen samsatta arbetare och däri nedlagdt kapital samt slutligen beloppet af därifrån utgående maltskatt, hvilka här voro inrymda.

Antalet skattepliktiga bryggerier — de enda med hvilka denna framställ-

ning sysslade — utgjorde under tillverkningsåret 1903—1904 sammanlagdt 223 stycken, vid hvilka framställdes en vörtmängd af 1,873,171 hl. för öl och 215,198 hl. för svagdricka. Samma år voro vid bryggerierna anställda 5,571 arbetare, däraf 4,207 män och 1,364 kvinnor. Den debiterade maltskatten uppgick till 2,845,922 kr. En af de tillgängliga tabellerna utvisade, huru från dessa begynnelsesiffror, hämtade från maltbeskattningens första år, under påverkan af ett par gånger skedd höjning af skatten å råvara och förnyade inskränkningar i försäljningsrätten beträffande ölet i vissa afseenden en nedgång ägt rum, som på ett karaktäristiskt sätt motsvarats af ökning i andra. Tillverkningsåret 1912

—1913 hade antalet bryggerier, som året 1905—1906 varit uppe i 240, nedgått till 190 och vörtmängden för öl, som 1904—1905 varit 2,042,747 hl., till 1,541,152 hl., medan vörtmängden för svagdricka, som 1904—1905 var 197,852 hl., uppgått till 295,911 hl. och den debiterade tillverkningskatten, som 1904—1905 utgjort kr. 3,105,845: 51, till kr. 5,419,012: 05. Antalet inom industrien sysselsatta arbetare ha minskats från 5,571 till 4,678. En annan tabell visade, huru maltafverknigen 1911—1912 fördelade sig på landets olika län. Af denna framgick, att utaf hela maltmängden, 25,992,833 kg., ej mindre än 7,500,000 kommo på Stockholms stad, ungefär 5,000,000 på Göteborgs och Bohus län, ungefär 2,500,000 på Malmöhus län, medan Östergötlands län, som kom närmast i ordningen, uppnådde föga mer än 1,000,000 kg. Ytterligare en annan grafisk framställning visade, huruledes af rikets hela kornproduktion, stor 304 mill. kg., 33 mill. kg. gått till malt för de skattepliktiga bryggerierna och 12 mill. kg. till malt för de skattefria.

På hvad sätt tillverkningen af öl och svagdricka fördelade sig under åren 1903—1912 framgick af en särdeles intressant grafisk bild, utvisande, huru linierna för tillverkning af öl och svagdricka efter att hafva sammanfallit i siffran 1,500,000 hl. under år 1903—1904 och sedermera följts åt, först nära hvarandra löpande, sedan mera afsevärdt divergerande, dock båda nedgått till resp. 1,250,000 hl. svagdricka och 1,050,000 hl. öl, allt medan den för jämförelsens

INTERIÖR FRÅN LABORATORIET.

skull längre ned inlagda linien för brännvin under hela tiden hållit sig kring 250,000 hl. Huru den skattepliktiga maldryckstillverkningens produktion fördelade sig på i Sverige brukliga sorter, framgick af en annan bild.

Af allra största intresse för den national- och statsekonomiskt intresserade voro utan tvifvel ett par grafiska framställningar, af hvilka den ena utvisade fördelningen af de skattepliktiga bryggeriernas årsutgifter år 1911. Af denna framgick, huru väldiga belopp bryggeriindustrien tillför ej blott jordbru-

INTERIÖR FRÅN LABORATORIET.

ket och andra industrier (glas, kork m. fl.) utan äfven, i form af maltskatt och utskylder samt löner och arfvoden, stat och kommun. Utgiftssiffran i sin helhet slutade på 35,763,636 kr., af hvilka 9,048,578 kr. komma på löner och arfvoden, 8,197,338 kr. på råvaror, 7,869,106 kr. på öfriga utgifter, medan maltskatten stannar vid 5,819,461 kr. och glas, kork m. fl. utensilier vid 3,541,354 kr. och räntor vid 1,387,799 kr.

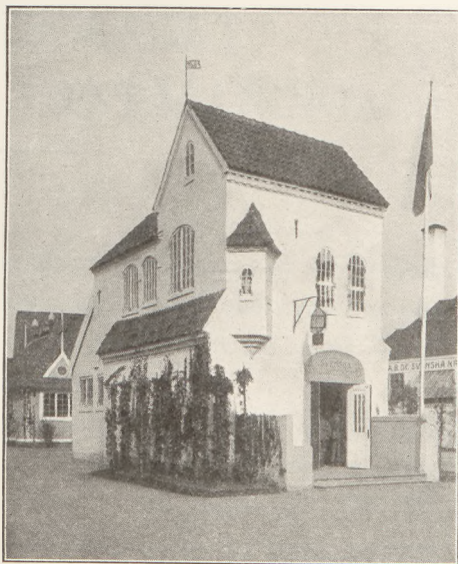
Sistnämnda siffra, ehuru den minsta, leder osökt tanken öfver till det kapital, som ligger nedlagdt i bryggeriindustrien. Dess fördelning visades genom en annan framställning. Samtliga i industrien placerade kapital redovisades nämligen enligt tillgångarnes bokförda värde år 1911 sålunda: fastigheter och fasta inventarier 70,833,658 kr., lösa inventarier 9,566,276 kr., hästar 742,781

kr., varulager 11,164,176 kr., varufordringar 5,933,036 kr. samt öfriga tillgångar 11,486,573 kr.

Såväl dessa siffror som de, hvilka utvisa utgifternas fördelning, voro och äro i hög grad ägnade att väcka den största betänksamhet från såväl national- som statsekonomisk synpunkt gentemot det starka sträfvandet att ställa hela industrien på en snabb och fullständig afskrifning, detta så mycket mera — hvad äfven uppvisades — som den svenska konsumtionen af alkoholhaltiga drycker i långt öfvervägande grad utgjordes af brännvin eller 3,₄ liter, medan af öl fastställdes endast 1,₀ liter och af svagdricka 0,₄₀ liter, allt pr år och hufvud.

Då det numera torde vara tämligen allmänt bekant, att hela den moderna vetenskapen om mikroorganismerna, af hvilken äfven den medicinska bakteriologien är en gren, hvilat på de storartade undersökningar öfver jäsningarnes natur, som utförts af Pasteur, Chr. Hansen m. fl. och togo sin egentliga början genom studiet af alkoholjäsningen, speciellt vid öltillverkningen, så lärer ingen utan ett nästan andaktsfullt intresse hafva tagit kännedom om ej mindre den fullständiga samling af olika apparater för undersökning af råvaran och kontroll öfver hvarje del af bryggeriarbetets fortgång: Kocks sterilisator, Ulsch's torkskåp, mäskapparat, apparat för kväfvebestämning, kornräknare, farinom, groningsapparat, refraktometer m. fl. än äfven de preparat, hvilka under mikroskop eller i profrör och flaskor utvisade, hvad man med alla dessa undersökningar vill åstadkomma eller undvika. Här funnos nämligen att se prof på kulturjäst af olika slag, vildjäst i olika former, mögelsvampar, däribland den fruktade *Sarcina* o. s. v. En särskild serie var ägnad åt renodling af jästen.

Härtill slöt sig helt naturligt en del interiörer från ett modernt bryggeri, utvisande den normala bryggprocedurens gång; texten till dessa lämnades å två beskrifvande tabeller, hvilka redogjorde för alla stadier af nämnda procedur. Belysande för förutsättningarna för och resultatet af en lyckad brygd voro äfven ett par samlingar af preparat, utvisande dels hur mycket korn, malt och humle, som åtgår till framställande af en liter lageröl, pilsneröl, pilsner-

SVENSKA BRYGGAREFÖRENINGENS PAVILJONG.

dricka, porter, julöl och svagdricka, dels huru mycket alkohol, dextrin, maltos o. s. v., som finnes i en liter af respektive ölsorter.

Liksom en exakt kännedom om, hvilka betydande kapital ligga nedlagda i bryggeriindustrien, och hvilka rikliga inkomster den bereder ej blott jordbruket och vissa andra industrier utan äfven stat och kommuner samt anställda arbetare, borde, såsom förut är antydt, väsentligt öka den nu alltför ringa varsamheten vid behandlandet af alkoholfrågan, såvidt den gäller ölet, så borde å andra sidan en inblick i bryggeriindustriens teknik, sådan som den här beredes allmänheten, hos densamma undanrödja många gängse fördomar.

SVENSKA AKTIEBOLAGET GASACCUMULATORS UTSTÄLLNING.

En utställning, som, både hvad anordnandet af densamma och de utställda föremålen beträffar, tilldrog sig en mer än vanlig uppmärksamhet, var den som anordnats af Svenska Aktiebolaget Gasaccumulator tillsammans med Kungl. Lotsstyrelsen i en härför särskildt uppförd byggnad.

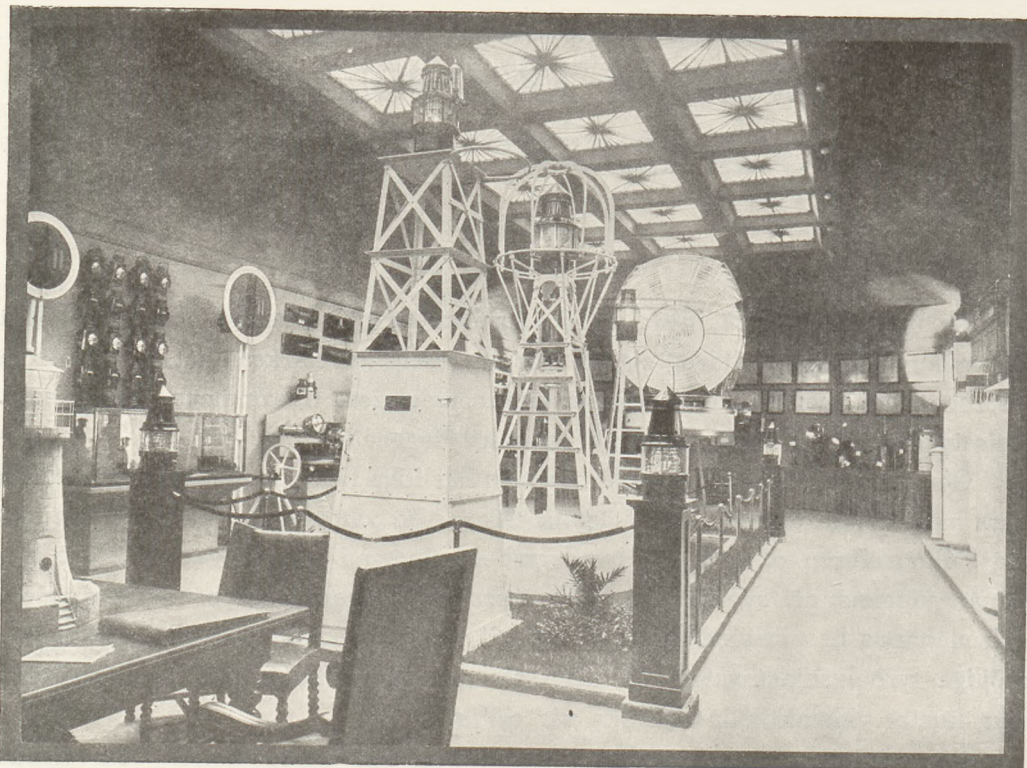
Genom den senares försorg kunde man här följa fyrbelysningens historia från dess mest primitiva skede med öppna eldar, s. k. vårdkasar, vidare till den första Polhemsfyren o. s. v. till hvad fyrbelysningen i våra dagar är. Det förtjänar påpekas, att svenskarna i alla tider varit föregångare på detta område, och måhända ha omständigheterna tvungit oss att så småningom skapa det bästa möjliga fyrbelysningssystem för att trots våra långsträckta och på skärgård så rika kuster vidmakthålla och öka vår sjöfart.

Var det intressant att studera de modeller och illustrationer, som visade huru primitivt man förr i världen ordnade en så viktig sak som fyrbelysning, var det af ej mindre intresse att på Svenska Aktiebolaget Gasaccumulators rikhaltiga utställning af både demonstrationsapparater och verkliga installationer se och taga del af alla de moderna och praktiska anordningar, man i våra dagar har till sitt förfogande, då det gäller att effektivt lysa och vägleda de sjöfarande.

Hvad Gasaccumulator här utställde grundar sig på Nobelpristagaren, ingenjör Gustaf Daléns världsberömda uppfinningar inom belysningsteknikens område. Det är först och främst fyrbelysningen, som genom dessa ingenjör Daléns uppfinningar inträdt i ett fullkomligt nytt skede, och den snabbhet, hvarmed AGA-ljuset utbreder sig öfver hela världen, bevisar bäst dess öfverlägsenhet gentemot alla hittills kända belysningssystem.

Det bör kunna intressera att lära känna, hvad AGA-ljuset är och hur ingenjör Dalén genom sina uppfinningar gjort detsamma till mänsklighetens gagnarika verktyg.

Dessa uppfinningar afse tillämpningen af den 1896 af fransmännen Claude och Hess gjorda uppfinningen af "acetylene-dissous" eller "dissous-gas", d. v. s. acetylen löst i aceton, den bästa af alla kända metoder att förvara och transportera det utmärkta lysämnet acetylengas, som uppstår när kalcium-karbid

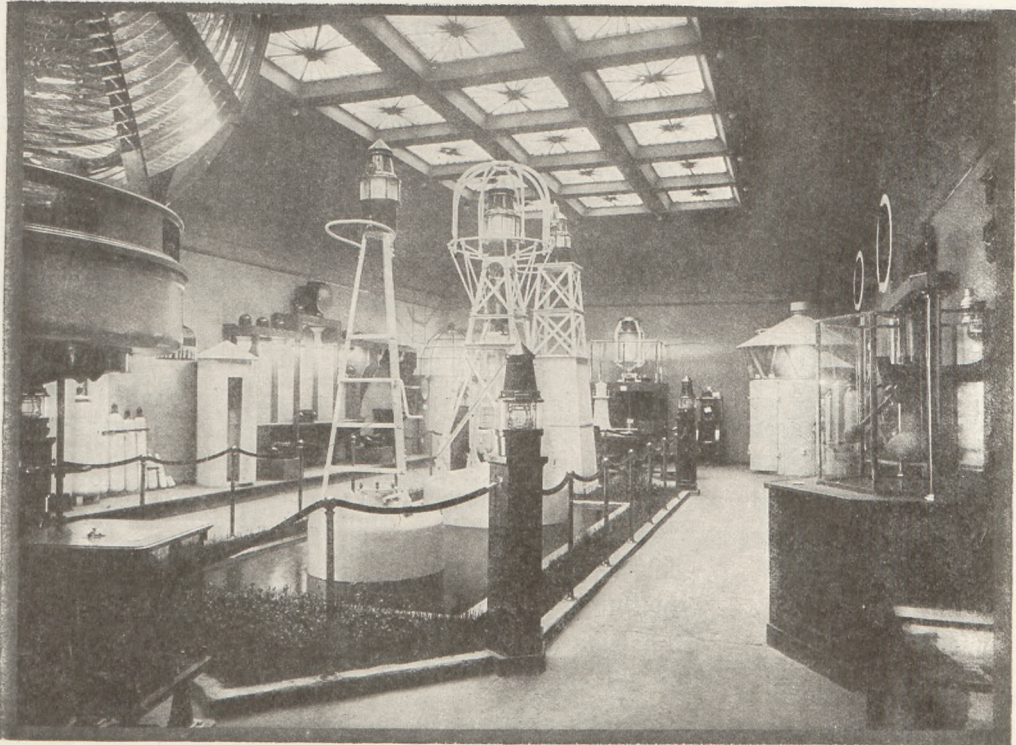
INTERIOR FRÅN GASACCUMULATORS OCH LOTSSTYRELSENS UTSTÄLLNING.

kommer i beröring med vatten. Acetylen ($C_2 H_2$) är den kolrikaste af alla gasformiga kolföreningar, och, då lysförmågan hos en gas förbränd i öppen låga beror på dess kolhalt, inses lätt, att acetylen har de största förutsättningar att gifva ett starkt ljus, hvilket äfven bekräftar sig i praktiken. Då acetylen i olikhet med andra gaser, hvilka vanligtvis användas för belysning, är en homogen, kemisk förening och icke en blandning af kolväten med varierande sammansättning, så förlorar den icke genom komprimering något af sin lyskraft.

Det är sålunda naturligt, att acetylen i komprimeradt tillstånd bör vara en synnerligen lämplig ljuskälla. Emellertid kan den icke utan vidare komprimeras, utan man måste för aflägsnandet af all explosionsfara begagna sig af

vissa förfaringssätt, hvilka samtliga äro baserade på principen, att det vid acetylenens eventuella sönderdelning bildade värmets upptages och bindes af något närvarande ämne. Detta sker just genom att begagna sig af ofvannämnda uppfinning att i aceton under tryck lösa acetylen. Emellertid skyddar icke enbart användandet af aceton mot explosionsfara, då aceton genom den inpresade gasen ökar sin volym med c:a 4 % pr kg. tryck, hvarföre ett kärl vid vanligt atmosfärtryck ej får vara helt fylldt, utan måste utrymme finnas till-

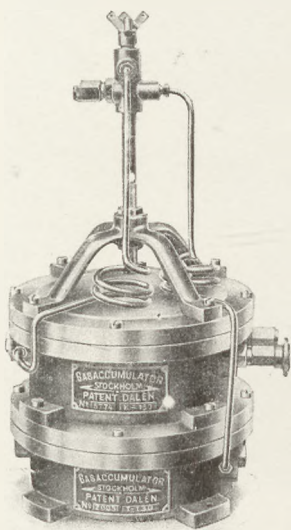

INTERIÖR FRÅN GASACCUMULATORS OCH LOTSSTYRELSENS UTSTÄLLNING.

räckligt för att vätskan skall kunna utvidga sig. De behållare, i hvilka acetylenen komprimeras och förvaras, bestå af helvalsade stålcyllindrar af olika storlek och med en kapacitet af från 75 och upp till 60,000 liter gas, s. k. "gas-accumulatorer". För att alltså fullständigt förebygga all explosionsfara fylles behållaren med en porös massa, i hvilken den för acetylenens absorberande erforderliga mängden aceton uppsuges, och den massa, som af Svenska Aktiebolaget Gasaccumulator patenterats och förts i marknaden, är af sådan beskaffenhet, att den ensam för sig och oberoende af acetonens närvaro förhindrar explosion. Ett bevis på AGA-massans öfverlägsenhet mot andra sådana är, att den mot licens tillverkas i ett stort antal länder.

På grund af acetonens stora absorbtionsförmåga af acetylen möjliggöres användandet af små behållare för jämförelsevis mycket stora gasmängder. Vid atmosfärtryck absorberar aceton ungefär 25 gånger sin egen volym och vid stigande tryck i proportion härtill mera. Vanligen fylles en behållare endast till 40 % af sin egen volym med aceton. En 25 liters gasaccumulator innehåller vid 10 kg. öfvertryck 2,500 liter disp. gas.

En hvar inser ju hvilken öfverlägsenhet det ligger i detta sätt att kunna förvara och transportera komprimerad acetylen i lätt transportabla, explosionsfria, för slag och stötar okänsliga behållare, där gasen alltid är färdig till användning, oberoende af de mest skilda klimat och temperaturväxlingar.

AGA-KLIPPAPPARAT.

Att ingenjör Dalén genom sina uppfinningar fullkomligt lyckats möjliggöra acetylenens praktiska användbarhet liksom ock alla de olika områdena, inom hvilka dissousgasen i kombination med de mest sinnrika apparater användes, visas bäst af den rikhaltiga utställning, Svenska Aktiebolaget Gasaccumulator anordnat.

Först och främst gäller det att framhålla uppfinningarna inom fyrbelysningen, som ju snabbt utbredd sig öfver hela den civiliserade världen och snart efterföljts af järnvägssignalering samt signaler för landsvägs- och lufttrafik. Men det är icke endast inom signalväsendet det praktiska tillgodogörandet af dessa uppfinningar stannat, hvilket noggsamt bevisas af den rikhaltiga utställningen af apparater för järnvägsvagns- och inomhusbelysning samt belysning för automobiler, motorcyklar och motorbåtar, apparater för svetsning och skärning m. m., hvilket allt, förutom att vara ekonomiskt fördelaktigt, äfven uppfyller de högst ställda anspråk på driftsäkerhet, effektivitet och lättskötthet.

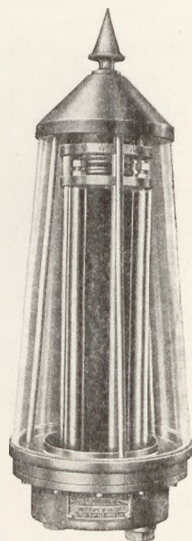
För att tillmötesgå de ökade krafven på snabbare förbindelser mellan länder och världsdelar måste fyrbelysningen ordnas så, att fartyg äfven nattetid kunna navigera i trånga farvatten och vid kusterna. Men då de ojämförligt största kostnaderna för en fyranläggning i längden utgöras af löner för vaktpersonal samt byggande och underhåll af bostäder för densamma, gällde det att erhålla ett belysningssystem, som för längre tid kunde lämnas utan tillsyn, eller som med andra ord var automatiskt. Det lyckades äfven ingenjör Dalén att lösa detta problem och lämnas här nedan en beskrifning öfver de båda uppfinningarna af AGA-klippapparat och AGA-solventil, hvilka båda apparater nu möjliggöra, att fyranläggningar, försedda härmed, arbeta fullstän-

dig automatiskt för så lång tid, man vill förse dem med tillräckligt gasförråd.

För att fyrbelysningen skall vara fullt effektiv, gällde det att åstadkomma ett karaktäristiskt sken, lätt att skilja från andra i grannskapet befintliga ljus. Detta hade man vid de tidigare fotogenfyrarna erhållit genom en lika enkel som sinnrik anordning, äfven den en svensk uppfinning och bestående af lätta skärmar, som genom värmen från lampan bringades att rotera kring lågan, och man kunde härigenom gifva ljuset de olika karaktärer man önskade. Detta sätt var emellertid omöjligt att använda vid de nya AGA-fyrarna, då värmen från acetylenlågan var för liten att bringa skärmarna i rotation. Alltså måste man genom någon annan mekanisk anordning söka erhålla hvad man önskade, och detta lyckades äfven genom ofvannämnda AGA-klippapparat, hvars konstruktion är lika enkel som genialisk.

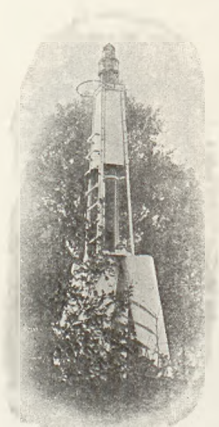
Gasen ledes från accumulatorens till en tryckregulator, hvarest den erhåller ett för fyrapparaten lämpligt tryck, hvarefter den fortsätter till själfva klippapparaten, som består af ett slutet rum, på ena sidan begränsadt af ett mjukt lädermembran. Allt eftersom gasen strömmar in, påverkas membranet, hvilket alltså sättes i en om ock obetydlig rörelse, hvilken fortplantas genom en häfstångsrörelse till den ventil, som reglerar gasens insläppande i det slutna rummet eller dess utsläppande i ledningen till brännaren. Genom magnetisering af vissa delar af mekanismen har man lyckats ernå ventilens ögonblickliga öppnande och slutande. När gasen utströmmat till brännaren, tändes den genom en där befintlig liten s. k. evighetslåga, hvars gastillförseel sker genom en särskild ledning utom klippapparatens slutna rum. Den gasmängd, som erfordras för denna evighetslåga, är mycket ringa, c:a 10 liter pr dygn. Till jämförelse kan påpekas, att den för andra apparater erforderliga tändlågan i regeln drager öfver 80 liter pr dygn.

För hvar gång nu gasen utströmmar till brännaren och antändes erhåller man, oakadt ljusblixstens korthet, en fullt utvecklade låga, hvilket af svenska fyringeniörskontoret på kinematografisk väg konstaterats. De resultat, som ernås med AGA-klippapparaten, äro helt enkelt förvånansvärda. Man kan fördela en liter gas i ända till 7- à 8,000 ljusblixtar. Den första fyr, som förseddes med en AGA-klippapparat, var Gåsfetens fyr, i hvilken en dylik inmonterades den 1:sta april 1906, hvilken datum alltså betecknar ett fullkomligt nytt skede i fyrbelysningens historia. AGA-klippapparaten hade också knappast trädt i funktion, förrän den anträdde sitt segertåg genom världen, öfverallt erkänd och mottagen.

AGA-SOLVENTIL.

Den kolossala besparing, som inom fyrväsendet åstadkoms genom klippapparaten, var dock ej tillräcklig. Ännu brunno AGA-fyrarna i likhet med de gamla fotogenfyrarna dygnet om. Det gällde att konstruera en apparat, som kunde åstadkomma fyrens automatiska tändande vid mörkrets inbrott liksom dess släckande vid dagsljusets inträdande. Men äfven det problemet lyckades ingenjör Dalén lösa genom sin glänsande uppfinning af AGA-solventil. Uppfinningen af solventilen grundar sig på den omständigheten, att absorberade ljusstrålar hafva liksom värmestrålar en utvidgande inverkan på den absorberande kroppen. De af ljusstrålarna påverkade delarna af solventilen utgöras af fyra stafvar af samma metall, af hvilka den ena stafvens yta svärtats me-

AGA-FYR.

delst acetylgassot, det finaste kolöfverdrag, som kan åstadkommas, och är denna staf på grund här af i hög grad ljusabsorberande. De tre öfriga stafvarna äro blanka med förgyllda ytor och till följd där af ljusreflekterande. När solventilen vid dagens inbrott utsättes för ljusstrålarna, utvidgar sig den svarta stafven på grund af sin större absorptionsförmåga mer än de blanka stafvarna, vid diffust ljus c:a $0,0016$ mm., hvilken obetydliga skillnad i längd-utvidgning utnyttjas för att påverka en ventil, som afstänger klippapparatens gastillopp. Till följd här af släcks fyren och endast evighetslågan fortfar att brinna. Då dagsljuset försvinner, krymper den svarta stafven åter ihop, ventilen öppnas och släpper in gas till klippapparaten, hvarefter fyren åter börjar fungera.

Genom solventilens användande skulle ju gasåtgången teoretiskt sedt minskas till hälften vid de fyrar, som hållas lysande året rundt. Då solventilen lätt kan inställas för olika grad af ljuskänslighet, har man emellertid af vissa praktiska skäl nöjt sig med en besparing af 35—40 %, och det händer därför, att fyren under särskildt mörka och mulna dagar tänder sig. För månstrålar är solventilen alldeles okänslig, så att det allra klaraste månsken förmår ej att utsläcka fyren. Den gasbesparing, man uppnår genom att använda både solventil och klippapparat, är ofantlig och uppgår sammanlagdt till ej mindre än 94 % af den gaskvantitet, som skulle åtgå, om lågan brunne kontinuerligt. Ett gasförråd, som förut måste förnyas hvar tredje vecka, räcker nu för ett helt år. Hvad dessa siffror betyda, inses ju lätt af hvar och en.

Målet att erhålla ett belysningsystem, som möjliggjorde öfverlämnandet af fyren att utan tillsyn sköta sig själf för ett år eller mera beroende på gasförrådets storlek, var ju i och med dessa uppfinningar uppnådt. Frånsedt en del detaljförändringar, kan man säga, att allt fungerat så godt som oklanderligt från första stund.

Man må nu ej tro, att det endast är fyrar med mindre ljusstyrkor, som erhållas med AGA-systemet. Tvärtom hafva de gamla fotogenfyrarna, som försedda med 300 mm:s linstrumma hade en ljusstyrka af c:a 40 och med 500 mm:s lins c:a 70 normalljus, sedan de försetts med AGA-belysning, fått ljusstyrkan ökad till respektive 300 och 600 normalljus.

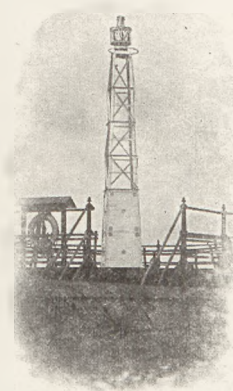
En af de större, först uppförda AGA-fyrarna är belägen på Lägerholmen, ett litet öde skär i Hanöbukten. Den uppfördes år 1908 och består af ett 17 m. högt torn af betong och järn, är försedd med en AGA-fyrapparat samt en 9-dubbel multipelbrännare med en ljusstyrka af något öfver 300 normalljus, som med linsens tillhjälp åstadkommer en total ljusstyrka af c:a 4,000 normalljus, tillräcklig för en lysvidd af 18 sjömil.

Då fyren försetts med AGA-klippapparat och AGA-solventil, har man lyckats nedbringa gasmagasinet till 15 st. accumulatorer, tillsammans rymmande 75,000 liter gas, hvilket med en förbrukning af 16,3 liter gas pr lystimme är fullt tillräckligt för ett helt års drift. Gasförrådet förnyas en gång om året, i öfrigt sköter sig fyren själfständigt utan någon som helst tillsyn, och bevisas ju bäst härigenom systemets öfverlägsenhet och ekonomiska fördelar.

Vi ha nu af det föregående sett, huru stora fördelar AGA-belysningen använd vid landfyrar erbjuder, men än mera revolterande skulle dess användbarhet för lysbojar visa sig.

Grund, belägna långt från kusten eller ute i öppna hafvet, erbjödo före AGA-belysningens tillkomst stora svårigheter att tillfredsställande belysa, då detta till stor del endast kunde ske genom utläggande af dyrbara firskepp, hvilkas blotta anskaffningskostnad uppgick till c:a 200,000 kronor samt årliga driftkostnaden, inberäknadt besättnings löner, till c:a 25,000 kronor. Af ekonomiska skäl måste man därför afstå från att belysa många farliga grund och för sjöfarten riskabla passager.

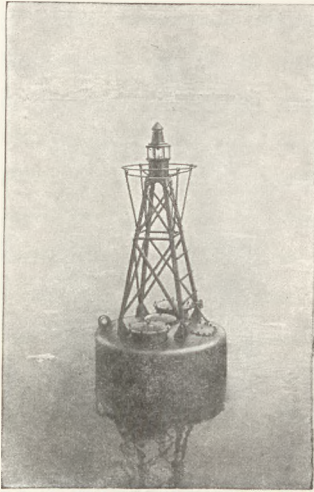
Det visade sig emellertid snart, att AGA-klippapparaten var lika användbar för lysbojar som den förut visat sig vara för landfyrar. Som godt exempel

OSTRA FYREN I MALMÖ HAMN.

ALMAGRUNDETS FYRSKEPP MED AGA-BELYSNING.

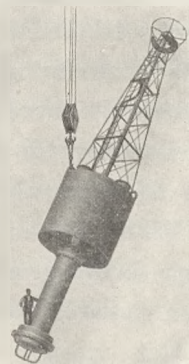
AGA-BOJ.

på, huru föga ömtålig den är, kan nämnas, att en boj vintertid af ett fartyg utsläpats på så djupt vatten, att lyktan befann sig nära vattenytan och af vågorna gång på gång öfversköljdes och så småningom blef till en enda isklump. Bojen återfördes emellertid till sin plats, isen borttogs, apparaten aftorkades, evighetslågan tändes, och klippapparaten funkionerade som förut.

Vid alla AGA-lysbojar längre ut från kusten beräknar man vanligen gasförrådet tillräckligt för ett års drift och man kan sedan fullkomligt lita på, att den till belåtenhet funkionerar den stipulerade tiden. Bojarna måste vanligen en gång om året intagas för att skrapas och målas, och förnyas vanligen gasförrådet samtidigt, hvarefter bojen åter är klar att utlägga.

AGA-bojarna äro emellertid ej endast ljusbojar, utan ett flertal konstruktioner utföras för afgifvande af kombinerade ljus- och ljudsignaler. Själfva bojkroppens form gör den ytterst lämplig för signalering enligt Courtenays system, enligt hvilket luften på grund af bojens rörelser i vattnet komprimeras i ett med en hvissla försedt rör och därigenom bringar hvisslan att ljuda. För att åstadkomma dessa hvisslingar fordras så ytterst liten rörelse af vattenytan, att den minsta dyning är därför tillräcklig. För att än ytterligare säkerställa sjöfarten utför bolaget bojtyper, försedda med automatiskt arbetande klockor för såväl öfver- som undervattenssignalering. Denna klocka, som placeras på underdelen af bojen, drifves medelst komprimerad kolsyra innesluten i behållare, till det yttre liknande gasaccumulatorerna, hvilka behållare i sin tur placeras i lufttäta fickor i bojkroppen, detta för att lätt och bekvämt kunna utbyta tömda behållare mot fyllda sådana.

En automatiskt arbetande utlösningsmekanism igångsätter en hammare att slå på undervattensklockan, som då utsänder ljudsignaler med distinkta intervaller. Man skiljer på enkel slagmekanism, d. v. s. då intervallerna mellan slagen äro lika långa, och multipel-slagmekanism, då intervallerna mellan slagen äro af olika längd. En behållare rymmande 100 l. innehåller 75 kg. komprimerad kolsyra, och kan man med detta förråd uppnå ända till 100,000 slag. Vid installerandet af undervattenssignalering medelst ofvan beskrifna anordning beräknar man kolsyreförrådet för

AGA-LJUS- OCH LJUDBOJ
MED AUTOMATISK
UNDERVATTENSKLOCKA.

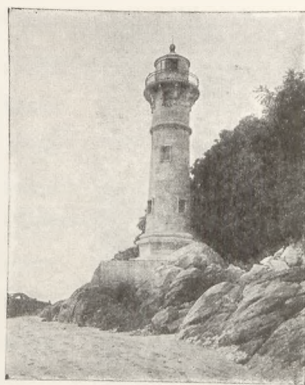
den tid, man önskar signaleringen skall fungera samt förser bojen med motsvarande antal behållare, hvar efter det hela sköter sig fullständigt automatiskt under den förut bestämda tiden.

Förutom i fyrar och bojar installeras AGA-apparaterna äfven i fyrskepp och inmonteras då i den s. k. pendellinsen. För att linsen må, så vidt som möjligt, städse bibehålla ett sådant läge, att ljusstrålarna riktas mot horisonten och ej vid fartygets rörelse kastas ned mot vattnet i fyrskeppets närhet eller upp i luften, är fyrapparaten anbringad å en pendel. Då det för att ernå ett godt resultat är nödvändigt, att pendelns svängningstid ej blir lika stor som fartygets rullningsperiod, är den nedre vikten gjord höj- och sänkbar, på det att pendeln må injusteras till lämpligaste längd, sedan fyrskeppet intagit sin station.

Till sist må endast påpekas, att den snabba spridning till alla jordens länder, som AGA-fyrarna vunnit, endast ytterligare framhåller dessas stora överlägsenhet gentemot andra automatiska fyrar. Då för något år sedan fyrbelysningen af Panama-kanalen skulle ordnas, vann ju AGA-systemet, efter den mest noggranna pröfning af alla kända fyrsystem från världens förnämsta fyrfabrikanter, en glänsande seger, och snart existerar väl knappast något land, där ej AGA-systemet är känt och erkänt såsom ett det bästa hjälpmedel för underlättande af snabba och säkra kommunikationer.

Men det är, som redan i början af denna artikel nämnts, ej enbart inom fyrteknikens område AGA-ljuset visat sin stora och praktiska användbarhet. I våra dagar är det ej uteslutande kommunikationerna till hafs, som fordra ett effektivt signalsystem, utan detta kan i lika hög grad sägas om vårt viktigaste samfärdsmedel till lands, järnvägarne. Man kom snart underfund med AGA-ljusets stora betydelse för järnvägarnes nattsignaler, hvilka hittills utgjorts af fotogenlampor, som emellertid ej alls kunde anses uppfylla de stora anspråk, man numera måste ställa på ett effektivt nattsignalsystem.

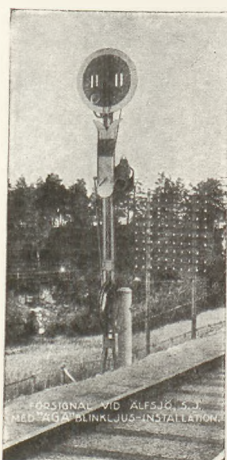
Genom AGA-blinkljusets införande vid järnvägarne erhåller man fullt effektiva signaler med verkligt karaktäristiskt sken, lätta att uppfatta och lätta att variera utan men för tydligheten.

AGA-FYR
VID PANAMAKANALEN.

INFARTSSEMAFOR, FÖRSEDD MED
AGA-BLINKLJUS.

FÖRSIGNAL MED AGA-BLINKLJUS.

Själftva installationen är mycket enkel och kan apteras för alla slags signaler utan att ändra dessas konstruktion. Gasförrådet utgöres vanligen af en accumulator, rymmande c:a 1,500 liter disponibel gas, som placeras i ett skyddsskåp af järnplåt, hvilket fästes på signalmastens nedre del. Från accumulatorn ledes gasen till en tryckregulator, som reglerar trycket så, att man alltid har ett konstant tryck i lågtrycksledningen, som längs masten leder upp till klippapparaten.

Klippapparaten är monterad i lyktan och är med en del förenklingar till sin konstruktion i princip öfverensstämmande med klippapparaten för fyrbelysning. Den kan inregleras för olika proportioner mellan ljus och mörker samt praktiskt taget för hvilket antal blinkar per minut som helst.

Den ur brännaren framströmmande gasen antändes liksom vid fyrapparaterna af en ständigt brinnande evighetslåga.

Det är i synnerhet vid försignaler, som AGA-blinkljuset kommit till en vidsträckt användning. Dessa signaler äro vanligen belägna långt ifrån stationen, och det är gifvetvis en stor fördel, att, sedan AGA-blinkljuset installerats, man kan lämna signalerna att fullständigt automatiskt sköta sig själftva för så lång tid som gasförrådet beräknats.

AGA-blinkljuset har emellertid på senare tid alltmera tagits i bruk för en- och flervingade semaforer och har äfven för dessa signaler visat sig lika lämpligt som förut i försignalerna.

Liksom tidigare vid fyrbelysningen, visar äfven här den snabba utbredning AGA-blinkljuset vunnit, att de förväntningar, man fäst vid detsamma, ingalunda öfverskattats. I Sverige hafva alla viktigare järnvägar infört blinkljussignaler, och äfven till utlandet ha levererats ett antal dylika installationer.

Den i våra dagar ökade lufttrafiken och nödvändigheten att alltmera räkna med denna som ett framtida kommunikationsmedel gjorde, att det inom kort äfven för detta område kräfdes ett fullt effektivt signalsystem.

På samma grunder och principer, som gälla för fyrbelysning till sjöss, konstruerar och utför Gasaccumulator äfven s. k. luftfyrar. Skillnaden är, att vid de senare kastas ljuset icke endast horisontalt utan äfven uppåt. För att kunna lätt orientera sig från ett luftfartyg, måste man för de olika luftfyrarna hafva karaktäristiska och lätt igenkännliga signaler. Genom AGA-klippen möjliggöres detta i allra högsta grad. Hvarje luftfyr har ett nummer och inställes klippen efter denna siffra. Har en fyr t. ex. N:o 131, justeras klippen för följande ljusblixtar: en kort, tre korta, en kort, hvarpå följer en längre

ljusperiod för att markera början och slut på siffertalet. Genom att afläsa ljussignalerna och sedan på karta utröna, hvilken fyr som betecknas med dessa siffror, kan flygaren lätt bestämma hvar han befinner sig.

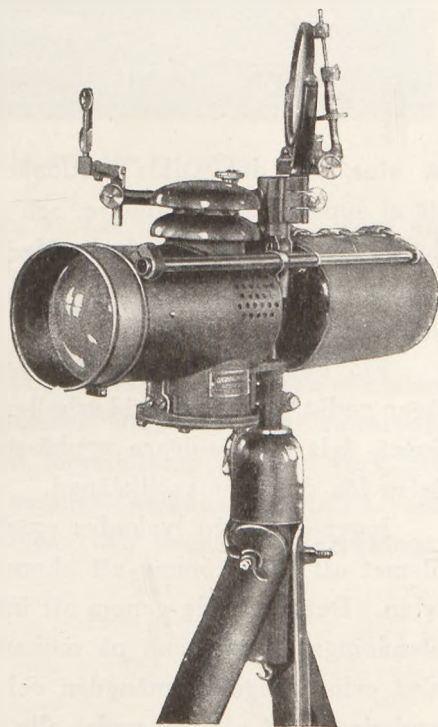
Vi hafva i det föregående så godt som uteslutande hållit oss till AGA-systemets lämplighet för fasta signaler, men detsamma kan med lika stor fördel apteras äfven för rörliga sådana, och kommer då militärsignalering i första rummet.

Inom den moderna krigskonsten intager ljussignaleringen för öfverförande af rapporter ett viktigt rum, och man har i och med den af Gasaccumulator tillverkade AGA-signallyktan erhållit en ljusstark och lätthandterlig signalapparat.

Gasmagasinet utgöres här af en mindre accumulator, innehållande c:a 90 liter disponibel gas, hvilket är tillräckligt för en lystid af 10 timmar. Gasen ledes från accumulatorens genom en tryckregulator till en i brännarfästet utborrad kanal, hvilken senare förgrenar sig i två ledningar. Den ena af dessa matar ett par små s. k. tändlågor, den andra tillför mera gas, som tillsammans med de konstanta tändlågornas utvecklar den s. k. hufvudlågan, hvilken utgör det egentliga signalljuset. Med en telegrafnyckel, som påverkar en ventil, kan man genom att afstänga eller öppna ledningen till hufvudlågan åstadkomma kraftiga ljusblinkar. Medelst en sferisk metallspiegel, beklädd med palladium, och en glaslins förstärkes ljuset i hög grad. Linsen är monterad i en justerbar infattning och kan sålunda inställas för olika ljusspridning. Till lyktan hör äfven ett enkelt stativ af metall eller trä.

För att äfven i fält lätt och bekvämt kunna fylla de tömda accumulatorerna, har konstruerats en speciell handkompressor, hvarigenom gas öfverföres från en större gasaccumulator till mindre sådana. Genom konferenser med militära sakkunniga har vid konstruktion och utarbetning af signallyktan all hänsyn till militära kraf och önskemål tagits.

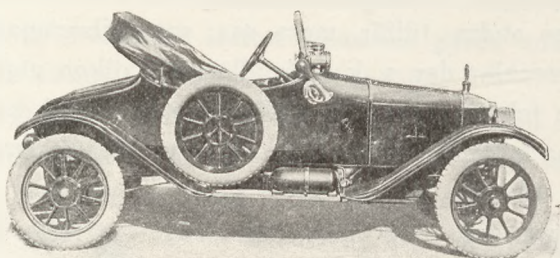
AGA-signallyktan har vunnit stor spridning inom både här och flotta och visat sig fylla ett länge känt behof af en ekonomisk, lättskött och lätt transportabel signalanordning.

AGA-MILITÄRSIGNALLYKTA

En viktig del af Gasaccumulators stora verksamhetsområde utgöres af automobil- och motorbåts- samt äfven på senare tid motorcykelbelysning. Det är först och främst signallyktor, strålkastare och lanternor, hvilka förses med dylik belysning, och installationerna utmärka sig äfven inom detta område för sin enkelhet och stora effektivitet. Accumulatorn monteras antingen i ett enkelt järnstativ eller i en trälåda af ek eller mahogny jämte tillkopplingsanordning, tryckregulator och manometer. Möjligheten att på detta sätt, enkelt och bekvämt, kunna förse sitt motorfordon med en god belysning, hvilken dessutom ställer sig ekonomiskt fördelaktig, har inom motorkretsar hälsats med den största tillfredsställelse.

Inom järnvägstekniken är det dock ej enbart för signalering man tillgodogjort sig ingenjör Daléns uppfinningar. En nästan lika viktig sak var ordnandet af järnvägsvagnarnes belysning, och, så länge öppna brännare begagnades, hade

AUTOMOBIL MED AGA-BELYSNING.

acetylenen stått främst på grund af sin stora ljusstyrka gentemot andra lysgaser. I och med införandet af Auerglödljus lyckades man dock med andra gaser erhålla ännu större ljusstyrka än förut med acetylen, och det blef sålunda nödvändigt att äfven för denna gas konstruera en glödljusbrännare. Svårigheten var ej

så stor, då det gällde stationär belysning, man kunde nämligen då använda sig af uppåtriktade brännare, och uppnåddes härvidlag goda resultat, speciellt då det gällde större ljusstyrkor. Med mindre ljusstyrkor lyckades det ej så bra, beroende på det sätt hvarpå den för förbränning erforderliga luften tillföres brännaren.

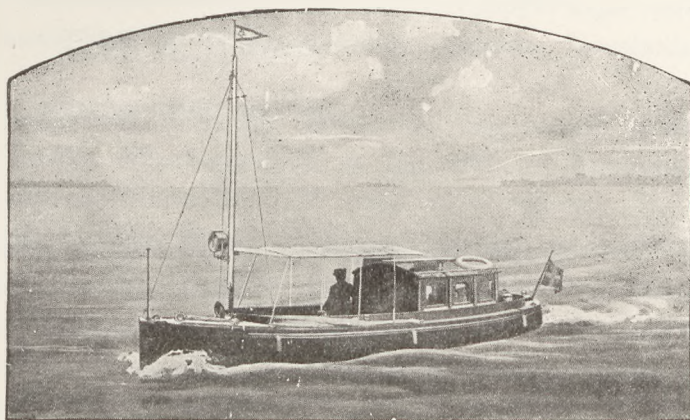
Vid belysning af järnvägsvagnar är det emellertid lämpligare att rikta lågan nedåt, då man därvid erhåller dels en bättre fördelning af det utstrålande ljuset, dels ett stadigare upphängningssätt för strumpan, hvilket är af stor betydelse för densammes lifslängd.

Ingenjör Dalén lyckades emellertid öfvervinna svårigheterna och löste problemet att åstadkomma ett ekonomiskt och driftsäkert invertglödljus för acetylen. Detta skedde genom att införa en af acetylenens eget tryck drifven blandningsapparat, som på mekanisk väg inblandar den för fullständig förbränning erforderliga luftmängden och hvars arbetshastighet är beroende på gasförbrukningen, så att den under alla förhållanden alltid lämnar en blandning af gas och luft i de rätta proportionerna. Det genom nämnda blandningsmetod ka-

raktäriserade glödljuset, efter uppfinnaren kalladt "Dalénljus" resp. "Dalénbelysning", kan icke blott användas för acetylen utan äfven för den vid järnvägs-vagnsbelysning så mycket använda oljegasen.

I och med denna uppfinning var fältet öppet för Gasaccumulator att såsom ensam patentinnehafvare utsläppa i marknaden ett belysningssystem, som väl kunde upptaga konkurrensen med alla hittills kända belysningssystem. Med samma fördel har Dalénljuset visat sig kunna installeras i stationsbyggnader, villabostäder etc., där man önskar erhålla en i allo förstklassig, ekonomisk, lättskött och driftsäker belysning, och där elektrisk ström ej kan erhållas.

Dessutom har Dalénljus som fartygsbelysning i praktiken visat sig mycket användbart, på grund af systemets fullständigt automatiska drift. Själfva belysningsaggregatet tager ytterst liten plats, hvilket ju härvidlag är en viktig faktor att räkna med, förutom att både anskaffnings- och driftkostnader ställa sig betydligt gynnsammare än för t. ex. elektrisk

MOTORBÅT MED AGA-BELYSNING.

belysning. Till sist vilja vi endast i allra största korhet omnämna den stora användning acetylgas i kombination med syrgas har vid autogen svetsning och skärning af metaller, och för hvilket ändamål Gasaccumulator tillverkar och utför en hel del olika apparater.

I och med omnämmandet af detta hafva vi ock berört alla de olika områden, inom hvilka Svenska Aktiebolaget Gasaccumulator utvecklar sin storartade verksamhet, och med dessa rader sökt gifva en föreställning om det verkligen revolterande ingripande, bolaget gjort på belysningsteknikens arbetsfält, och dess kraftiga bidrag att göra svenska uppfinningar och svenska tillverkningar kända och uppskattade på världsmarknaden.

SVENSKA KONSTHANDTVERKETS PAVILJONG.

AF ERIK WETTERGREN.

Sista gången, då ett svenskt utställningsföretag af mera betydande dimensioner gick af stapeln, var det Svenska Slöjdföreningen, som tog initiativet och organiserade alla de spridda krafterna. Resultatet blef 1909 års stora konstindustriutställning på Djurgården. Då hade svensk konstflit en hel "hvit stad" till sitt förfogande, den kunde breda ut sig i en rik fyllighet, som lät olika sidor af slöjd, handverk, konstindustriell undervisning, hemmets yttre och inre gestaltning m. m. få sin belysning, och den kunde samtidigt uppvisa en inom sig sluten prägel, därigenom att den som ensam herre icke hade att upptaga konkurrensen hvarken med främmande länder eller med en mängd andra utställningsgrenar. Helt olika voro de förutsättningar, med hvilka svenskt konsthandverk och svensk konstindustri hade att räkna på den stora täflingsplatsen i Malmö. Icke blott att den hade att mönstra upp vid sidan af de trenne andra baltiska systrarna, — äfven inom det egna landets område, där så godt som alla grenar af nationell verksamhet funnos representerade, var den blott en liten del af den stora helheten. Härmed vare ingalunda sagdt, att konsthandverk och konstindustri voro snålt representerade på utställningen; tvärtom fick man ofta ett lifligt intryck af ledningens intresse för att gifva dessa yttringar af svensk kultur ett tillbörligt antal kvadratmeter till sin disposition. Och dock måste man säga, att det var synnerligen mödosamt att erhålla en samlad bild af dessa kulturyttringar. Utställningstekniska m. fl. hänsyn — för hvilka här hvarken kan lämnas någon redogörelse eller skall framställas någon kritik — gjorde nämligen, att konsthandverket och konstindustrien delats upp på en

mängd olika afdelningar. Den största och så att säga folkliga delen af den blomstrande och världsberömda svenska textilkonsten var samlad i industrihallens "Hemslöjdsgata", under det att de "högre stånds"-textilier, som tillverkas af de stora firmorna och af enskilda konstnärer, återfunnos dels i Svenska Konsthandtverkets, dels i Aktiebolaget Nordiska Kompaniets paviljong, dels i konsthallen. De stora firmorna för glas, keramik och metallsmide samt bokhandtverkare af olika slag och en del af möbelsnickarne utställde också på skilda platser inom industrihallen, under det att man fann möbler af konstnärlig gestaltning äfven i båda de nämnda paviljongerna och alster af keramik, metallsmide och bokkonst såväl i konsthandtverkets paviljong som i Höganäs' m. fl. separata utställningar. Den konstindustriella undervisningen åskådliggjordes på skilda ställen inom industrihallen. I författarens uppgift ingår endast att skildra den del af konstslöjden, som fanns inrymd i Svenska Konsthandtverkets paviljong.

Att skarpt skilja konstindustri från uppvisningen af öfrig svensk industri hade väl hvarken varit möjligt eller önskvärdt, då den sträfvan efter formell förfining, som den är kallad att föra vidare till andra industrigrenar, bör få sitt uttryck äfven i dispositionen af en stor utställnings lokaliteter, men för att konsthandtverket i trängre mening, särskildt dess enskilde utöfvare, skulle få tillfälle till en samlad uppvisning under gemensamt tak, beslöt sig Svenska Slöjdföreningen på anmodan dels af Baltiska utställningens stockholmskommitté, dels af dess förvaltningsutskott att sätta sig i spetsen för ett värdigt framförande af svenskt konsthandtverk.

Löftet härom gafs dock på vissa villkor. Dels stipulerades, att intet uppdrag angående anordning af konstslöjdalster skulle lämnas åt andra personer eller institutioner än Svenska Slöjdföreningen, dels gjordes hela frågan beroende af möjligheten att erhålla statsanslag. Styrelsen tillsatte för frågans vidare behandling en kommitté, som bestod af rektor Thor Thorén, ordförande, direktör H. van Rijswijk, sekreterare och blifvande utställningskommissarie, intendenten E. G. Folcker, fröken Carin Wästberg och intendenten Alf Wallander, hvilka utlyste ett möte och igångsatte en enquête mellan idkare af konsthandtverk. På grund af det intresse, hvarmed den af Slöjdföreningen erbjudna hjälpen här emottogs, ingick kommittén till Kungl. Maj:t med begäran om statsanslag, hvilket beviljades så till vida att af begärda 20,000 kr. 14,000 kr. ställdes till Svenska Slöjdföreningens styrelses förfogande. Inbjudningar utsändes och planer för utställningens omfattning bestämdes. Dessa förberedande åtgärder vidtogos omkring årsskiftet 1912—1913.

Sedan kommitterade erhållit afslag på sin anhållan att få anordna utställningen i konsthallen samt å sin sida bestämdt motsatt sig förvaltningsutskot-

tets förslag att ingå som en del af industrihallens utställarmassa, — minst två af de främsta utställarne hade under sådana förhållanden helt och hållet dragit sig tillbaka — lyckades kommittén att utverka plats för en egen paviljong. Detta möjliggjordes dock endast dels genom föreningsordföranden, öfverintendenten C. Möllers kraftiga stöd, dels genom att föreningen af egna medel lämnade ett anslag på 2,500 kr.¹⁾, att förvaltningsutskottet bidrog med 6,400 kr. och att de största utställarne, Föreningen Handarbetets Vänner och Nya Aktiebolaget Svensk Konstslöjdutställning S. Giöbel mot vissa komensationer afstodo från dem tillkommande del af statsanslag. Paviljongen skulle inkomponeras i det galleri, som sträckte sig från konsthallen till Werdandibunds utställning, dess yttre skulle gestaltas af arkitekten Boberg, innerarkitekturen af arkitekten David Nilsson. Vid samma tillfälle insatte styrelsen föreningens nyutnämnde sekreterare, amanuensen Erik Wettergren i kommittén med uppdrag att ansvara för utställningens ordnande. Öfriga med gruppkommissariatet förbundna göromål skulle fortfarande bestridas af hr van Rijswijk.

Med beslutet om den egna paviljongen hade utställningsfrågan fått fast mark under fötterna, och det tekniska detaljarbetet med dess vidare utveckling vidtog.

Principerna för det sätt, hvarpå utställningsföremålen skulle exponeras, var att åstadkomma en konstnärligt verkande enhetlighet i förbindelse med största möjliga frihet. Den senare lämnades i oinskränkt mått till de större utställare, som, samlade till slutna grupper, disponerade öfver egna utställningsrum. Enhetlighetskrafvet måste däremot bli det normgifvande, då det gällde att i en sal, "Svenska Slöjdföreningens kollektivutställning", sammanföra alla mindre utställare af olika slag, smeder i skilda metaller, keramiker, bokbindare, textila konstnärer m. fl. Här måste också utställarne helt underkasta sig kommitterades jurybedömning.

De större utställare, som disponerade egna rum, voro föreningarne Handarbetets Vänner, Nya Aktiebolaget Svensk Konstslöjdutställning S. Giöbel, Konsthandtverk och Jemtlands Konsthandtverkare. Därjämte hade föreningen Konsthandtverk en mindre kyrkogård, och ett kapell disponerades af Maja Alvin, Hugo Lundstedt m. fl.

Det ojämförligt största utrymmet upptogs — som sig bör på en svensk konstslöjdsutställning — utan jämförelse af textilkonsten.

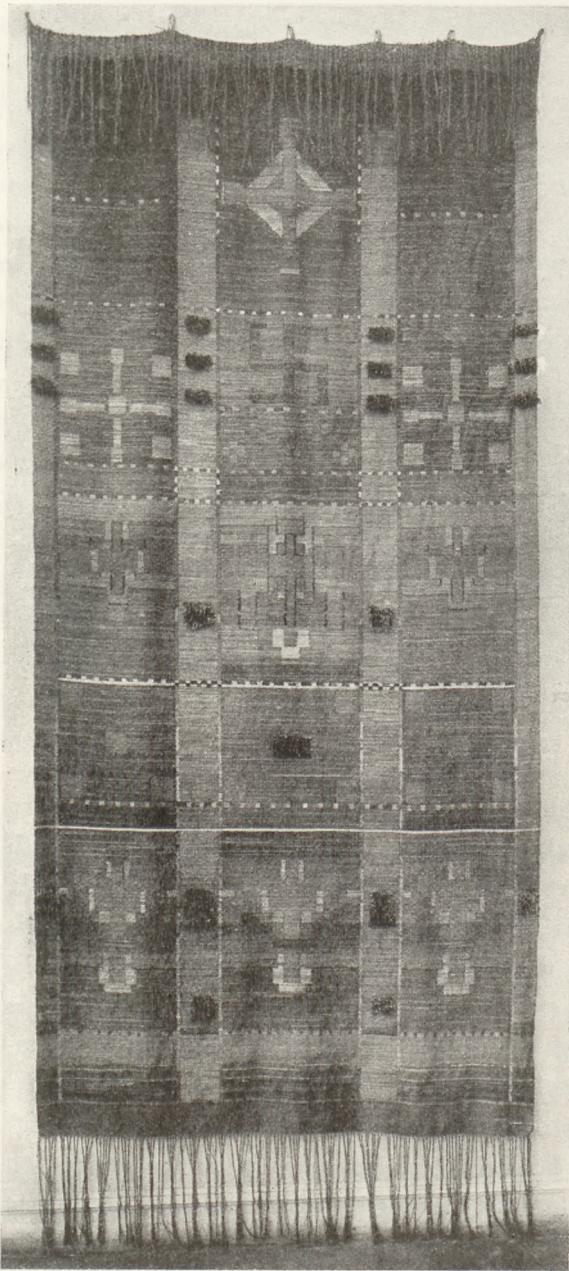
Den år 1874 stiftade föreningen *Handarbetets Vänner* visade sig nu, liksom på utställningarna 1897 och 1909, vara den som bland alla de med energi

¹⁾ Detta anslag har sedermera måst betydligt ökas, till hvilken summa kan ännu icke exakt angifvas.

HANDARBETETS VÄNNERS UTSTÄLLNING MED GOBELINEN "SJÄLENS VANDRING",
KOMPONERAD AF OSSIAN ELGSTRÖM.

och smak arbetande textilfirmorna intar en ledande ställning. Dess tidigare uppgift — den att förädla den svenska hemslöjden — är nu helt uppgifven och lämnad åt andra händer, och i stället för att se tillbaka mot den goda gamla allmogekonsten har föreningen blifvit en nyskapande bärare af moderna sträfvanen. Frigjord från beroendet af de folkliga förebilderna har den också blifvit uttrycket för en exklusiv högre-ståndskultur, hvars allvarliga praktbegär får sitt uttryck i paramantikens guld och sammet och hvars behof efter hemtrefnad och raffinemang blifvit tillfredsställdt — och färgadt af föreningens profana textilkonst. Denna profankonst är så långt ifrån att vara allmogeaktigt naiv, att den tvärtom betecknar en höjdpunkt af konstnärlig medvetenhet och reflexion, där den barnaglada kärleken till motivet, mönstret, har efterträds af ett diktande eller kanske rättare sagdt musicerande med garner, silken, färger för deras egen skönhets skull. Om inte ordet vore missvisande genom sin bismak af brist på allvar, skulle man kunna kalla den typiska handarbetetsvännerskonsten för en *fin de siècle*-konst med dess upplösning af konturen och det fasta ornamentet, med dess dämpade, ofta blodlösa, men så godt som alltid rikt och spirituellt instrumenterade färgval. Det är ton, mystik, ja en själsstämning mer än sträng arkitektonik och en ornamental flätning, som är det väsentliga i denna konst, alldeles som i en tafla af Eugen Jansson eller en

VÄFD PORTIAR AF CARIN WÄSTBERG.
HANDARBETETS VÄNNER.

vers af Verlaine. Men trots formens vaghet få de bästa tingen sin oafytterliga pondus genom den vördnadsfulla känslan för materialet och genom en skönhetsglädje, som lyser igenom och ger fantasien fullt upp med näring. — Den typiska tekniken för den så skizzerade linien inom svensk textilkonst — afskuggningen af densamma finnes hos alla grupper af textila utställare — är den bekanta s. k. H.-V.-tekniken, en art öfversättning af haute-lisse i liggande väfstol och med användning af skyttel.

De som ha skapat det, som nog i framtidens textilhistoria kommer att gå under namnet Handarbetets-Vänners-stilen, känna vi från föregående utställningar och återfinna vi på denna — Carin Wästberg, föreningens konstnärliga chef, Maria Adelborg, Maja Sjöström och af en något senare årgång — Maria Andersson och Märtha Leijonhufvud. Af den förstnämnda märktes en fint stämd bonad i H.-V.-teknik, där det geometriska mönstret på vissa för kompositionen viktiga punkter samlats till små fyrkanter i flossa. Maria Adelborg, som

till sina rent textila förtjänster ofta lägger ett tungt vägande plus af naturmystik, var denna gång endast representerad af en färgklingande stolsits i haute-lisse. Maja Sjöström, en af vår textilkonsts rörligaste ingenier, gjorde sig främst gällande genom en linnestore, hvars ståtliga mönster af blommor

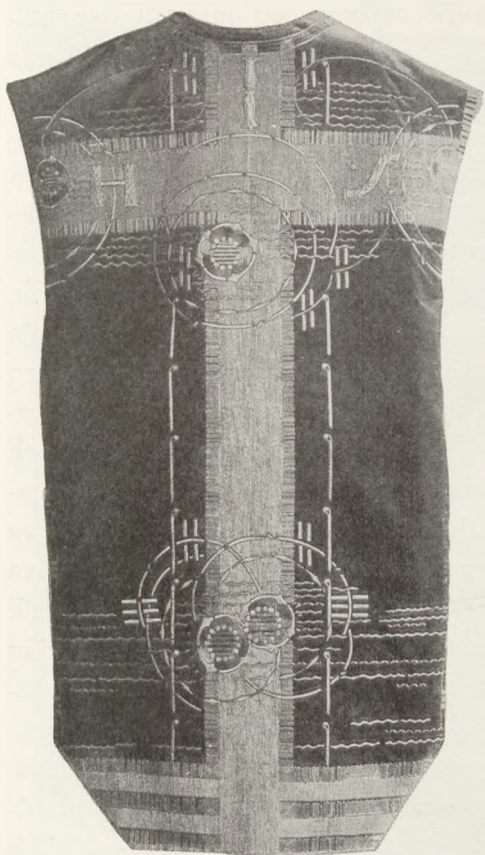

och djur ordnats i ett geometriskt ramverk omkring ett midtfält, innehållande en liten madonna i stor mantel — ett bevis på det återvändande intresset för *figurer* inom äfven andra arter af textila kompositioner än gobelin. Ännu ett annat af fröken Sjöströms större arbeten, en klart komponerad väfnad, rödt i rödt, visade användning af figurmotiv. Jag tror, att detta intresse kan ledas tillbaka till 1909 års utställning, då figurer, fullt tydliga, förekommo i broderi på Ingeborg Wettergrens bonad "Barnet" och — fastän mindre klart framträdande — i H.-V.-teknik på ett par af Carin Wästbergs s. k. Birgittaväfnader samt nästan odechifferbar i sitt abstrakta linesystem på Maja Sjöströms bonad i gråblått, "Ödet". I toner af guld och violett utställde fröken Sjöström på Baltiska utställningen en med denna starkt besläktad bonad, "Sommar", som inköptes för Nationalmuseum. Maria Andersson, hvars klara och rediga men från början en smula torra kompositionsförmåga tycks hafva vunnit i artistiskt lif, utställde bl. a. en stor flossamatta med till största delen citrongul yta och med en för europeiska mattor sällsynt glans öfver själfva materialet. Af Märtha Leijonhufvud exponerades en större bonad i H.-V.-teknik — en sol, sjunkande bland gröna och dimmiga träd — af sträng komposition men med ett smältande färgspel. Läger man till de nu uppräknade större utställningsföremålen en rikedom på kuddar, dukar m. m. i silkesbroderi, knyppning etc., visar det ju, att ett stort antal material och behandlingssätt passerat revy. Det är ett af de utmärkande dragen för den lifaktiga svenska textilkonsten, att den sträfvar efter att göra sig gällande i en mångfald af olika tekniker.

Jämte dessa arbeten af föreningens egna konstnärer utställdes arbeten efter kompositioner af några outsiders. Fyndigt hade en del af utställningsrummet ordnats till ett litet kor, omgifvet af fyrkantiga pelare sammanbundna af ett skrank. Här exponerades de sista alstren af föreningens kyrkligt textila verksamhet, bland hvilka som de mest betydande må nämnas paramenta till Engelbrektskyrkan i Stockholm¹⁾. Dessa ha på ett undantag när komponerats af professor L. I. Wahlman, kyrkans arkitekt, och öfversatts till sitt textila språk af fröken Wästberg, hvilken ledt staben af skickliga och intelligenta arbeterskor. Dessa Wahlmanska kompositioner visa vid första ögonkastet, att de icke utförts af en professionell textilkonstens utöfvare, så fullständigt fria äro de från tvånget af en skolmässig lärdom och en viss stil-

---

¹⁾ I detta sammanhang måste med ett beklagande omnämnas, att den textilatelier, som jämte Handarbetets Vänner är den främsta bäraren af den kyrkliga textilkonstens märkliga renässans i vårt land, nämligen Licium, icke deltog i utställningen. För dess verksamhet inom olika textila områden hänvisas till tvenne uppsatser i Svenska Slöjdföreningens tidskrift, andra kvartalet 1914.

MÄSSHAKEN "DE FEM HELIGA SÄREN",
KOMP. AF L. I. WAHLMAN.
HANDARBETETS VÄNNER.

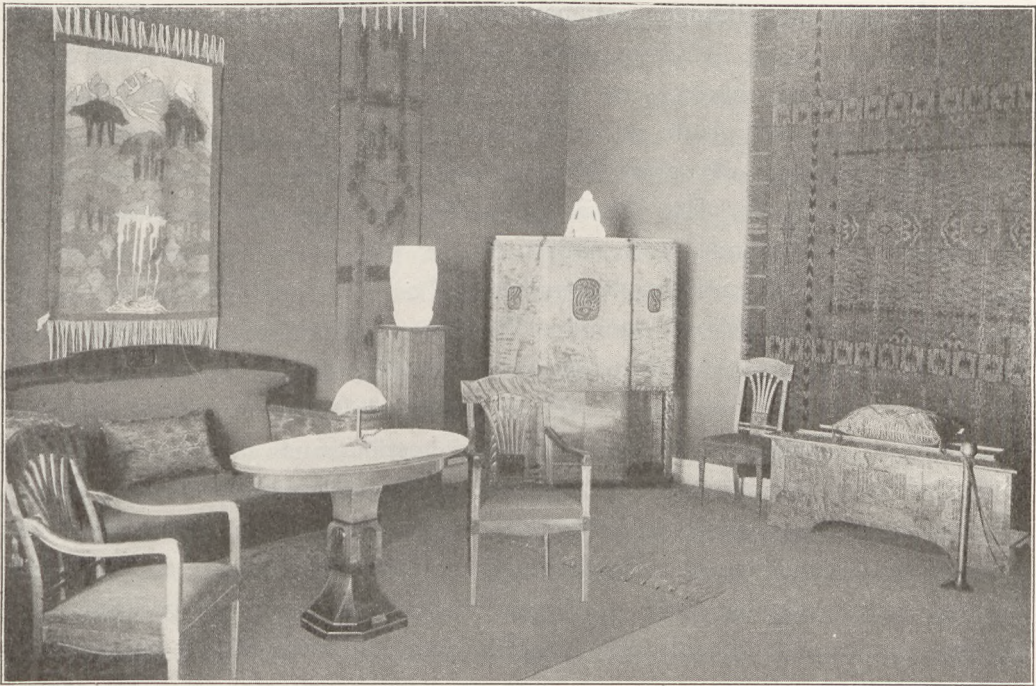
rutin. I stället äga de i sin fria hållning ett starkt personligt, innerligt lif, som sammansmälter med den andliga fysionomien hos den kyrka, för hvilken de äro skapade. Rent tekniskt betyder antependiet den originellaste insatsen, då det är sammansatt af breda fält i knytning af linne- och guldtråd, som låta det bakomvarande granitaltaret skymta igenom, samt pilasterliknande band i gobelin. — Äfven utställdes paramenta för Karl Johans kyrka i Göteborg, Mariakyrkan i Helsingborg och Krageholms slottskapell. På altarskranket exponerades några skulpturer, figurgrupper i trä af fru Ellen Roosval, hvilkas rika polykromi var af en god färg effekt.

Bevis på den höga tekniska ståndpunkt, till hvilken Handarbetets Vänners väfverskor nått, och hvilka vidt skilda konstnärliga afsikter, de kunna bringa till utförande, voro de två stora gobelinerna, till hvilka kartonger gjorts af manliga konstnärer. Den ena var Olle Hjortzbergs "Näcken", en ung naken man,

som spelar sin violin, stänkt af forsens skum, där såväl kroppens modellering, vattnets rörelse och — konstnärens penseldrag äro öfversatta, nej kopierade i garn på ett sätt, som är förbluffande. I hvad mån sunda textila lagar genom denna tekniska färdighet trampats på fötterna, är här icke platsen att diskutera.

Den stilistiska motsatsen till denna var Ossian Elgströms stora bonad, "Själens vandring", en allegorisk lappfantasi, där den egendomligt begåfvade konstnären helt släppt verklighetens mark. Däremot är det en välgörande textil hållning i dessa groteskt stilsierade figurer, ordnade kring sällsamma geometriska liniesystem och med de dominerande färgerna svart, gult och grått i rena omodellerade plan.

Vid sidan af Handarbetets Vänner, som genom sina skolor har en rent ideell pedagogisk betydelse bredvid den mera affärsmässiga, existera — eller existerade vid tiden för den Baltiska utställningen — äfven andra textila affärer, som

NYA AKTIEBOLAGET SVENSK KONSTSLÖJDUTSTÄLLNING S. GIÖBEL.
MÖBEL FÖR HVAR DAGSRUM AF ALF WALLANDER.

arbeta med konstnärliga mål för ögonen. En af dessa är *Nya Aktiebolaget Svensk Konstslöjdutställning S. Giöbel*, som åt sig hade upplåtna tvenne rum inom konsthandtverkets paviljong.

Giöbels — som den behöfliga förkortningen af det långa firmanamnet brukar lyda — har alltifrån affärens startande och under dess olika ägare varit prägladt af en personlighet, för hvars konstnärliga vilja och kraft hela affären varit ett uttryck. Först var det Selma Giöbel (1885—1898) och sedermera Alf Wallander, som gaf Giöbels dess prägel och med hvilka det hela stod och föll. Wallander fick upplefva Baltiska utställningen; ordnandet af de giöbelska rummen i den hvita paviljongen, för hvars tillkomst han kämpat, blef den sista uttrycket för hans smittande arbetsglädje; snart därefter låg han bruten, och den 29 september 1914 gick han bort. Efter hans död har styrelsen för det Giöbelska bolaget gjort de mest aktningsvärda ansträngningar att på delvis nya linier trotsa de onda tiderna och det slappa konstintresset, men då detta skrives, står den gamla giöbelska affären inför sin definitiva stängning.

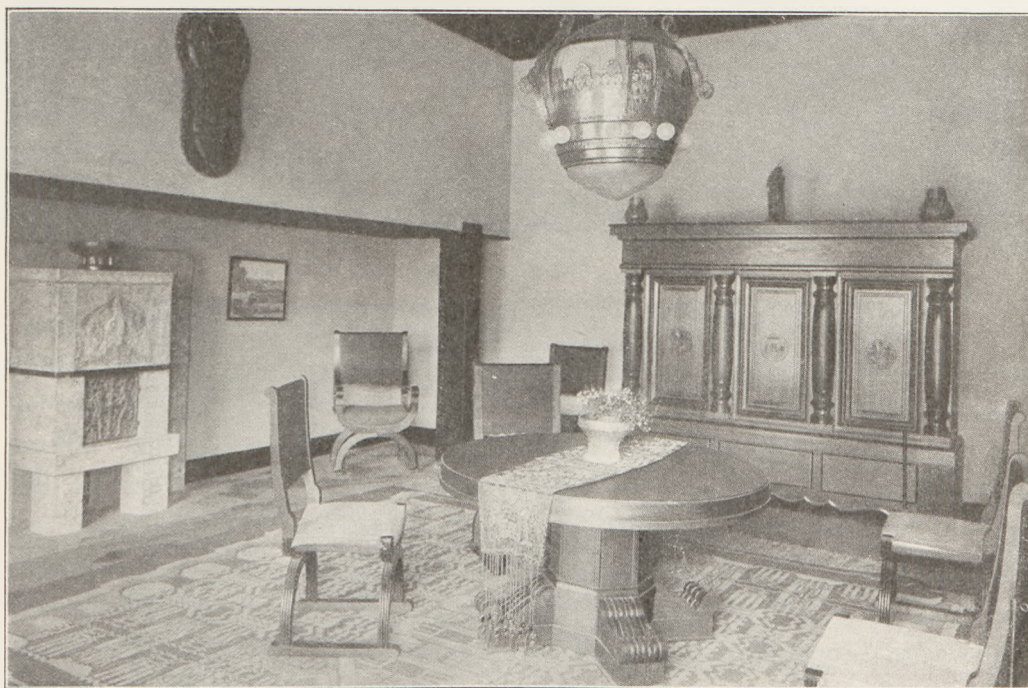
Wallanders regim medförde, att den giöbelska firman icke endast var en textilaffär utan, mångsidig som sin herre, producerade och samlade olika sorter af konsthandtverk. Själf var ju Wallander möbelritare lika mycket som textilman och keramiker lika mycket som möbelritare.

På Baltiska utställningen sammanfördes de olika arterna af hans verksamhet till en helhet i tvenne interiörer, den ena ett hvardagsrum, den andra en matsal. Matsalsmöbelen, som var af rökt ek och klädd med en rödlakansväfnad i lila och rött, hade de wallanderska möblernas karaktäristiska tunga och robusta hållning, där stort tilltagna ytor smyckades af fantasifulla ornaments- och figurmotiv. Här bestodo dessa på den mest lyckade pjesen — ett sideboard — af grinande troll, skurna ut ur ytan i en bestämd konturstil. Genom dessa fantasifigurer bands denna möbel samman med Wallanders största textila arbete — en väfnad i gobelin, "S:t Göran och draken", i hvars bård den värld, till hvilken draken hörde hemma, symboliserades af en rad leda troll. Om dessa i viss mån leda tanken till en modern dekorativ konstnär, norrmannen Gerhard Munthe, så äro dock de mest bestämmande lärdomarna vid skapandet af denna gobelin hämtade från helt annat håll, nämligen från Spanien, hvars gamla ädla tapetväfveri, särskildt det från 1400- och 1500-talen, varit föremål för konstnärens förälskade studium. Det var tack vare dessa studier, som han fick fast mark under fötterna i sitt sökande efter en verkligt textil hållning som sund och nödvändig reaktion mot de med 80-tals-naturalismen sammanhängande sträfvandena att gifva de väfda figurkompositionerna samma naturhärmande karaktär som en målning. Detta klargörande af begreppen om stilens samhörighet med materialet ligger ju i tiden, och principerna för tapetväfveriet hafva vid olika tillfällen framlagts af vår främste auktoritet på området, öfverintendenten John Böttiger, men i handling har väl ingen så medvetet siktat mot deras förverkligande som Wallander i sin S:t Göran. Äfven visar han här en dekorativ fasthet i teckningen som sällan eljes. Den andra interiören, hvardagsrummet, var ett uttryck för Wallanders gamla kärlek, hvarigenom han mera än genom sin formuppfinding gifvit en lifvande impuls åt vår möbelkonst, jag menar hans hänförelse för den polerade björken. Ingenting är nu vanligare än moderna björkmöbler, men äfven de ha en gång såsom alltför borgerliga haft en kamp att utstå mot 80-tals-renässansen i ek och 90-talets mahogny-empire. Det är så naturligt, att just Wallander skulle bli en af de varmaste förkämparne för björken; hela hans väsen måste känna sig befryndadt med de polerade björkytornas spelande skiftningar, soliga färg och hela den skatt af minnen, som de gömma på från det tidiga 1800-talets borgerlighet, mättad af hemtrefnad och hjärtliga sällskapsvanor. Björkens samhörighet med 20- och 30-talens möbelkonst gör helt naturligt, att de moderna björkmöblerna äfven i sin formgifning ofta bygga på traditioner från denna tid, — de bli sålunda de främsta förmedlarne med vår sista nationella möbelstil. Så var ock fallet med den hvardagsrumsmöbel, som Wallander exponerade på Baltiska utställningen. Detta gällde särskildt i fråga om stolarna, hvaremot sådana pjeser som skåpet

och klockfodralet ägde en mera modern hållning. Den sparsamma dekorationen i svart, infällda fält med stiliserade drakar, var en äkta wallandersk uppfinning. Bägge interiörerna lifvades af prof på konstnärens arbete som keramik, samtliga utförda vid Rörstrandsfabriken, hvars konstnärlige ledare Wallander var sedan midten af 1890-talet. Särskildt lyckliga voro några kristallglaserade porslinsvaser af en tung och enkel formgifning.

Wallanders bästa och tidtals enda ordinarie medarbetare hos Giöbels var fröken Ellen Ståhlbrand, som afrundade utställningen med en rikedom af mattor, gardiner, dukar, kuddar, spetsar och kvinnodräkten smyckande detaljer, de bästa tingen utmärkta af en viss diskret färgkänsla och användbar elegans.

Förutom Handarbetets Vänner och Giöbels utställde tvenne andra samslutningar i separata rum inom konsthandtverkets paviljong. Af dessa är den i Stockholm arbetande *Föreningen Konsthandtverk* helt naturligt den mångsidigaste. Denna förening, som bildades år 1904 "med ändamål att höja intresset för konstnärligt handtverk", har alltsedan dess utan vare sig offentligt eller nämnvärdt privat ekonomiskt stöd arbetat för sitt mål och för att en eller annan gång åstadkomma en utställning. Som föreningen så godt som uteslutande består af yrkesmän, har sammanhållningen ofta varit förenad

FÖRENINGEN KONSTHANDTVERK.

med ekonomiska upppoffringar, och en kraftansträngning sådan som den att deltaga i Baltiska utställningen visar ett betydande mått af entusiasm.

Äfven här hade åstadkommits en interiör, en mindre kollektivafdelning och — en ny och god idé — en kyrkogård. Rumsinteriören var en matsal, där möbeln i gråsvart ek, klädd i grönt, komponerats af föreningens ordförande, arkitekt David Nilsson, som också gjort ritningen till det största rummet i paviljongen, Svenska Slöjdföreningens kollektivsal. En annan af föreningens verk sammaste krafter och en af våra duktigaste ciselörer, John Färngren, hade

KYRKOGÅRD. FÖRENINGEN KONSTHANDTVERK.

komponerat och utfört den stora nära nog klotformade takkronan af koppar. Arthur Sandin, känd som en skicklig stenhuggare, uppträdde som själfständig kompositör med en figuralt smyckad spiselanordning, utförd i det lättarbetade och för uppvärmningsändamål lämpliga svenska materialet, Handöls täljsten. Förutom herr Sandin besitter föreningen några krafter, som verkligen äro bildhuggare i ordets ursprungliga mening, d. v. s. icke endast konstnärer, som "läggga upp" en modell i lera eller plastelina, utan som också med mejsel och hammare utarbete sin konstnärliga tanke i det afsedda materialet. Ehuru bröderna Gustaf och Aron Sandberg göra sig bäst gällande i arkitektonisk skulptur af mera monumentala mått, fick man i Föreningen Konsthantverks kollektivsal en uppfattning af deras duktiga handverk och kärft knutna stil i

några ljusstakar af täljsten eller stengods. Äfven kyrkogården visade sträfvanden hos föreningen att praktiskt konstnärligt omsätta stenhuggeriarbete, att göra det till konsthandtverk. Intresset för att införa ett medvetet skönhets-element äfven i kyrkogårdarnas planläggning och grafvarnas smyckande är egenomligt nog af mycket färskt datum i vårt land, men har blifvit aktualiseradt genom den stora kyrkogårdstäflan i Stockholm 1915 och genom vissa hoppgifvande initiativ från Stockholms stads kyrkogårdsnämnd. När man ser denna rörelse i dess sammanhang, bör man inte förglömma, att det var den lilla Föreningen Konsthandtverk, som först vågade sig på att efter måttet af sina resurser åstadkomma en anspråkslös utställningskyrkogård. Det är också mera ur denna synpunkt än som fullmoget resultat som utställningen skall bedömas. Som många af utställarne vågat sig på stora och kräfvande skulpturala lösningar, springa svagheter mera i dagen än om enklare monumentformer hade kommit till användning. Äfven sedda ur det praktiska behovets synpunkt hade dessa varit att föredraga. I samband härmed bör med glädje antecknas, att den gamla idén med monument i järnsmide, så naturlig för vårt land, där en rik tradition finnes att bygga på, hade kommit till användning. De namn, som främst äro förbundna med den lilla kyrkogården, äro Olof Ahlberg, John Färngren, John Lundqvist och Arthur Sandin.

Vid sidan af dessa mera monumentala uppgifter ägna sig föreningens medlemmar äfven åt skapande af småkonst i dess skiftande former. Att ur dessa föremål utläsa några bestämda konstnärliga principer, ett gemensamt mål, mot hvilket medlemmarne sträfva, låter sig icke göra, utan är föreningen en sammanslutning af fritt skapande individer, hos hvilka en viss släktskap snarast är att tillskrifva minnen från en gemensam skolutbildning. Bland ciselörerna är åter att nämna John Färngren för en kaffe- och teservis i silfver, handhamradt arbete och af en viss tung jämnviktsfullhet i formen, som man inte alltid

TESERVIS AF JOHN FÄRNGREN.

återfinner hos konstnärens arbeten. Ett dekorativt fat, prydt med en perspektiviskt sedd bröllopscen, komponerad af Aron Sandberg, visade herr Färngrens förmåga att öfvervinna äfven betydande svårigheter inom drifningsarbetet men röjer en bristande känsla för silfrets inneboende stilvilja.

Föreningens bärande kraft inom det keramiska området är firman Andersson & Johansson i Höganäs, som slagit sig på att göra ytterligt billiga vaser och krukor i gräsliknande gods. Det är ingen stor konstnärlig pretention öfver dessa föremål med sin oaffekterade lugna formgifning och sina dimmiga färger i grått, blått och brunt, men just i sin handverkaraktiga tillbakadragenhet utgör Anderssons & Johanssons produktion ett af de mest glädjande symptomen inom vår moderna keramik.

STENGODS AF ANDERSSON & JOHANSSON.

Ytterligare ett par konsthandverkare, på hvilka ett framtidshopp kan grundas, äro de båda glasmålarne G. och H. Ringström, hvilka genom ett par små fönster och en lykta visade sig ha en känsla för glaset som genomlyst och ädelstensskimrande materia, som möjligen kan varsla om ett bringande af vår glasmålerikonst in på sunda banor igen.

Äfven en del textilier utställdes inom föreningens område, väfnader af Hedvig Maass, gardiner af Signe Mårtensson, bordlöpare af Ellen Malmgren. Den senare visade en ormig och tämligen formlös ornamentik, som återfanns på några målade porslinspjeser, där effekten var lyckligare än i broderi, äfven om man måste hoppas, att metoden att anbringa målade dekoration utanpå den glaserade porslinsytan snart må tillhöra en gången tid.

Vid 1909 års stora utställning tilldrog sig inom Jemtlands läns hemslöjdsafdelning en möbel i s. k. vresfuru en berättigad uppmärksamhet. Möbeln var komponerad och utförd af hr E. Paulson i Östersund, och på Baltiska utställningen var det en liknande möbel af samma hand, som utgjorde den helt dominerande gruppen inom *Föreningen Jemtlands Konsthandverkare*, hvilken åt sig fått upplåtet ett eget rum i Konsthandverkets paviljong. Som möbelmaterial är detta furu af ett utomordentligt värde. Hård som ben äger den polerade ytan en varmt flammande och skiftningsrik skönhet, som är utan motstycke. Dess glans har något midt emellan flammig björk och gammal bärnsten, och i fråga om svåränträffbarhet kan god vresfuru fullt ut jämföras med bärnstenen. På

FÖRENINGEN JEMTLANDS KONSTHANDTVERKARE.

tusen träd kan den ifrige sökaren finna ett litet stycke lämpligt att spjåla sönder till fanér, och då en yta väl är färdig, vidtar ett synnerligen kompliceradt och ansträngande polityrarbete. Det viktigaste för att det sköna trämaterialet må komma till sin rätt är att sammanhålla det till stora rena ytor, och i det fallet hade herr Paulson visat sig rätt förstå vresfuruns konstnärliga egenart. Man skulle endast önskat sig ett spänstigare lif i möbelformerna och ett sparsammare användande af hamrade mässingsbeslag på skåp och kista. Utställningen kompletterades med några arkitekturritningar och en valurna för Östersunds stad.

I *Svenska Slöjdföreningens kollektivsal* hade slutligen samlats de mindre utställare, som icke tillhörde någon af de sammanslutningar, hvilka fått separata rum åt sig upplåtna. Här kunde man således få en uppvisning af individualisterna, af dem, som utan något som helst tvång från föreningsprogram eller kollektiva affärsintressen föredraga att lägga arbetet helt efter sitt eget hufvud med de fröjder och de risker, som detta innebär.

Påfallande var då den rikedom på arbetsgrenar, som här voro företrädde. Bredvid vår nationella triumf — textilier af olika sorter, gobelin, broderier, flossa- och andra väfnader, spetsar — funnos representerade arter af keramik,

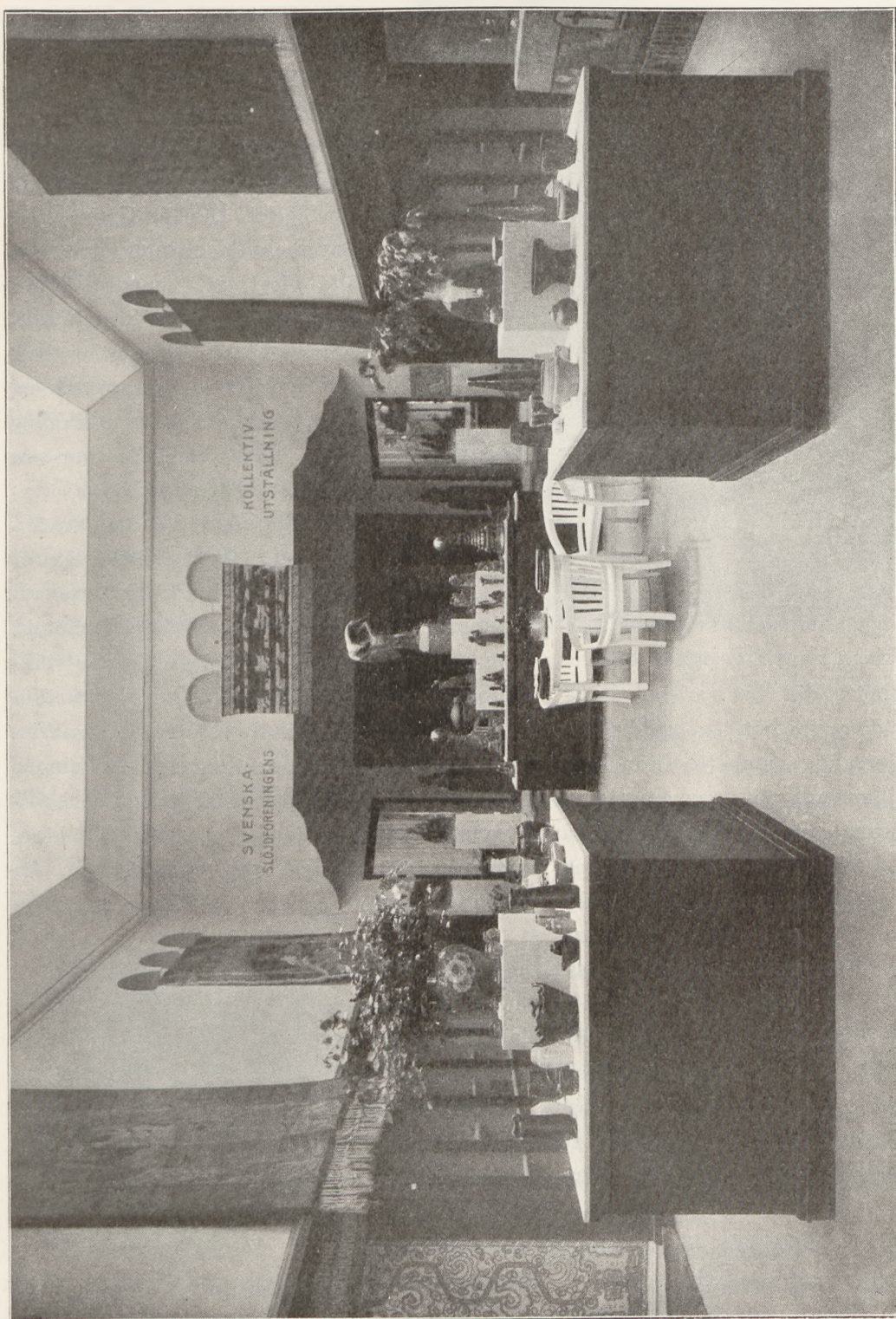
smide i guld, silfver, koppar, mässing och järn, bronsgjutning, snickeri, elfbensarbeten, bokband, läderplastik, textning. Att få ett samlat intryck af denna mångfald, en klagörande bild af det svenska konsthandverket som en totalitet, lät sig, af ofvan antydda grunder och emedan det svenska konsthandverket faktiskt lefver i ett splittringens tecken, knappast göra, äfven om utställningens arkitektur och dess ordnande tagit sikte på att åstadkomma största möjliga enhet af den brokiga mångfalden. Väggmotrerna af brunbetsad furu löpte i lif med väggen med en gemensam öfre afslutningslist på något öfver

"JUBMEL VÄNDER JORDEN",
GOBELIN AF OSSIAN ELGSTRÖM.

manshöjd. Golfmontrerna bestodo af trenne lika höga kuber med trappformig uppbyggnad och utan glas. I den absidformade fonden stodo ett större skåp och ett par skulpturer, och de hvitrappade väggarna lifvades af större textilier, glest och symmetriskt ordnade. Till kollektivutställningen är också att räkna det lilla kapelliknande rum, som disponerades af Maja Alvin och Hugo Lundstedt med biträde af Ingeborg Wettergren, Ossian Elgström m. fl.

Inom Handarbetets Vänners utställning ha vi sett både vid denna och föregående utställningar, huru äfven icke professionella textilkonstnärer ofta äro de, som ge sig i håll med de största och vågsammaste uppgifterna. Bland de mest egendomligt begåfvade af dessa textilkonstens outsiders funno vi Ossian Elgström med sin gobelin "Själens vandring", och äfven i Svenska Slöjdförningens kollektivsal utställde han tvenne helt olika föremål, hvilka dock båda buro prägeln af hans individualitet. Det ena var en stor haute-lisse, utförd af Den norske husflidsforening, "Jubmel vänder jorden", liksom den förutnämnda en bisarr lappfantasi men skild från denna genom den våldsamma rörelsekraften i såväl färg som teckning. Det är intensiva och dock märkligt harmoniskt stående färger af blått, grönt och rött emot en djupsvart botten, och i den stundom japaniserande teckningen och fördelningen af ytorna finns något af den naturrevolution, hvarom titeln talar. Men det hela är fast sammanhållet till en enhetlig dekorativ tanke. Den andra textilien var ett broderi i svart och brunt på gråhvitt linne, äfven det med lappmotiv, berättade med en lefvande

SVENSKA SLÖJDFÖRENINGENS KOLLEKTIVUTSTÄLLNING.

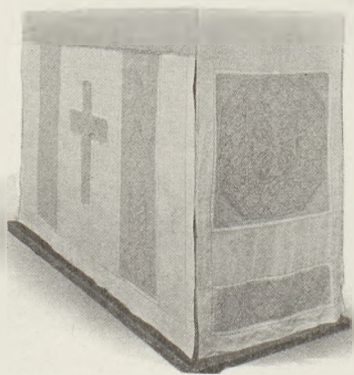

SKÄRM I HAUTE-LISSE
AF ANNIE FRYKHOLM.

vägda mönster af stora blad och blommor i färgerna: blått, grönt och violett. Äfven Henrik Krogh är ett namn, som man mött på de sista årens tafvelutställningar, där han varierat några klart stämda interiörmotiv. På Baltiska utställningen var han företrädd med ett par gobeliner, af hvilka den större gaf en variation af det gamla traditionella verduremotivet, med mycken elegans i teckningen tillämpadt på en svensk granskog spelande i en rikedom af gröna och gulbruna toner. Ernst Norlind är ett annat målarnamn, och han hade till linne-gobelin öfverflyttat en af sina kompositioner med sträckande svanor öfver vårligt vatten och land. Slutligen märkes bland de större textilierna en mærgfull väfnad, "Odins jakt", af en bland de främsta krafterna inom konstnärligt svenskt väfveri, Märta Måås-Fjetterström. Annie Frykholm, som genom sin väfskola "Studio" såväl som genom sina kompositioner för olika atelierer spelat en viktig roll för vår textila kultur, utställde i Svenska Slöjdföreningens kollektivsal en skärm i gobelin med motiv af granar och flygande fåglar och en linnebonad i de för henne karaktäristiska färgerna grått, hvitt och rosa. En ställning för sig intar Ingeborg Wettergren genom sina

fabuleringskonst, som breder ut figurerna öfver ytan likt teckningen på en lapptrumma.

Ett annat namn, som man likaledes oftare möter i samband med måleri än med textil, är Sigrid Hjertén-Grünwald, som dock vid ett och annat tillfälle visat, att hennes koloristiska begåfning med fördel realiserar sig i väfnad eller broderi. Det är också på dessa områden, som hennes första utbildning ligger. Här utställde hon en stor flossamatta, som var otraditionell både genom användande af halft realistiska figurer och genom sitt för öfrigt väl af-

ALTARE MED "KLOSTERSÖM"
AF MAJA ALVIN.

af henne själf komponerade och broderade figurkompositioner, alltid burna af en naiv religiös känsla, äfven om motiven icke låta inpassa sig i någon afgränsad religiös bekännelse. Hennes största komposition, "Det heliga vinet", ett broderi i blått, blågrönt, guld och pärlor emot en lysande violett botten, utställdes i det Alvin-Lundstedtska kapellet, och "Vårens ande", broderad i bleka färger på hvit moaré, satt öfver det altare, som i Slöjdföreningens kollektivsal ordnats af *Permanent utställningen af Kyrklig konst*.

Det altare, öfver hvilket bonaden "Det heliga vinet" var placerad, täcktes af en altarduk och ett antependium, som komponerats och utförts af Maja Alvin, Vadstena. Antependiet afvek så till vida från det traditionella, att det var helt hvitt, bestående af en linneduk, i hvilken infällts ett kors och breda våder, allt utfördt i s. k. klostersöm, d. v. s. en art af filetbroderi öfver ett knutet nät af tunna linnetrådar. Detta på samma gång solida och eleganta arbetssätt med gamla anor har på nytt införts i vårt land af fru Alvin, som därmed sysselsätter en stab af arbeterskor i Vadstena med omnejd och som förutom dessa kyrkliga ting äfven utställde dukar af olika slag, gardiner, toalettdetaljer, allt visande teknikens mångsidiga användbarhet.

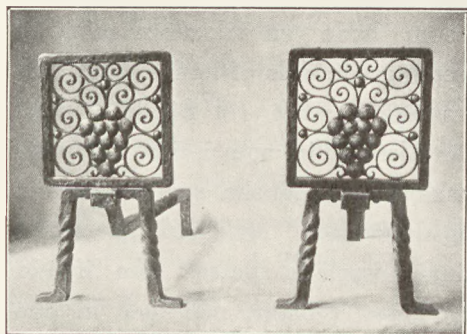
Men Vadstena har ju äfven rena spetstraditioner att vårda, och dessa företräddes på utställningen af Hanna Larsson, som hade en rik uppvisning af spetsar i den gamla Vadstena-tekniken, komponerade dels af henne själf, dels af Selma Giöbel, som förlagt sina senare års verksamhet till Birgittas stad. En spetsbrodös af stor teknisk fullkomning är Elsa Helin, som i sina kompositioner i närmaste anslutning till gamla spanska och italienska spetsar får något af förebildernas karaktär af utomordentlig dyrbarhet. Anknytningar åt ett helt annat håll visar Ebba Salwén, som i sina knyplade spetsar, ofta lifvade af guldtrådar, visar att vi ha något att lära äfven i öster, nämligen af den ryska spetsknyplingskonsten. Som totalomdöme både om denna och den andra uppvisningen af spetsar inom det Baltiska utställningsfältet kan sägas, att

"DET HELIGA VINET",
VÄGGBONAD AF INGEBORG WETTERGREN.

de nyskapande insatserna äro synnerligen tunnsådda och att få arter af konsthandverk tyckas vara så föga ägnade att skapa en verkligt modern tradition. Men den tekniska dugligheten från förr lefver kvar på olika orter i Sverige, och därigenom får både konstnärlig stagnation och rotlös modernism en kärna af värde.

Vid sidan af textilierna visade utan tvifvel afdelningen af arbeten i ädla och oädla metaller den största rikedom. Här äro först att anteckna de gamla välkända verkstäderna för konstgjutning och järnsmide, som stå under resp. Herman Bergmans och Petrus Forssbergs ledning. Vid många föregående tillfällen — inte minst vid 1909 års utställning — hade dessa båda fäst uppmärksamheten vid sig såsom ledande hvar och en inom sitt verksamhetsområde. Herman Bergman, arftagare till den smidiga s. k. Elmqvistska gjutningsmetoden, visade äfven på Baltiska utställningen sin förmåga att behandla bronzen, så att den villigt fullföljer de konstnärliga intentionerna hos den modell, som den skall föreviga i sin hårda materia. Det är genom behandlingen af färgen, patinan, men framför allt af ytan som Bergman vetat att vinna våra skulptörers förtroende, och i Slöjdföreningens kollektivsal kunde man studera, huru samma materia kunde framkalla vidt skilda konstnärliga intryck. En kopia af en trädetalj från det bekanta norska vikingatidsskeppet från Oseberg visade en minutiöst skarp gjutning, som hade något af ett guldsmedsarbets precision och rikedom. Som mest påfallande kontrast härtill kunna sättas några impressionistiskt skissartade ting af Carl och Olga Milles samt Carl Eldhs förslag till Wennerbergsmonument. Något af 1880-talets släthet i ytan visade den stora afgjutningen af Hasselbergs Grodan, där all raffinerad färgbehandling stilriktigt var utesluten; och som motsats härtill står en skön kvinnotorso af Carl Milles, där patineringen drivits så till sin spets, att man fick en förnimmelse att statyetten, som fläckvis tyckes vara täckt med ett guldfärgadt pulver, nyss blifvit uppgräfd ur jorden.

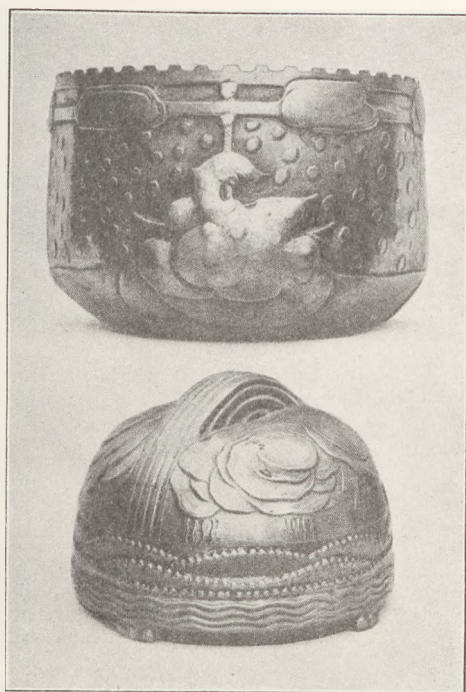

ELDHUNDAR I JÄRN
AF PETRUS FORSSBERG.

Petrus Forssberg har genom sitt smide i järn och koppar haft ett betydande inflytande inte minst på vår armatur i riktning mot en större soliditet och hederlighet i fråga om det använda materialet (reaktion mot *cuivre-polie*-praktet), men det måste dock sägas, att efterföljarne — och äfven mästaren — ofta öfverdrifvit intrycket af metallens tyngd och af handens arbete genom

en medelst s. k. kallhamring onödigt sönderdelad yta. På denna utställning visade Forssberg — som har en betydande uppfinningsrikedom — dock ansatser till en spänstigare, mindre tung järnbehandling i ett par kronor och hängande ljushållare. Ståtliga exempel på den äkta forssbergiska stilen voro ett par ljusstakar (inköpta af Nationalmuseum), komponerade på bredden med ljuspiporna vid sidan af hvarandra och med zodiakens tecken som dekorationsmotiv. Ett par s. k. eldhundar med drufmotiv visade en rikare, reliefartad behandling. Det är gammalt äktsvenskt konsthandtverk, som våra dagars smeder återupptagit, och Petrus Forssberg är en af dem, som mest harmoniskt förenar traditionerna från förr med en fullt modern formgifning. Den som har de gamla handtverkstraditionerna mest i blodet men som sällan arbetar efter egna kompositioner är Peter Andersson från Myra (Vermland), men han deltog icke i utställningen.

Den största individualisten och den egendomligaste fantasien bland våra konstsmeder är en kvinna, Olga Lanner, som utställde såväl inom Slöjdförningens kollektivsal som i Handarbetets Vänners afdelning. Hon älskar att låta metallen, vare sig det är järn, mässing eller silfver, bli bäraren af en naturstämning, ofta öfversatt i nog så naturalistiska former. En lampa, hopfogad som af grofva länkar, tycktes vara hämtad från bergakungens sal, de höga ljusstakarna för Engelbrektskyrkan visa världen i form af en halfsfär med regnbåge och moln hamrade i ytan, ur hvilken lyser en väldig (elektrisk) måne; nio ljus uppstiga från sfärens öfverkant. I en mässingslampa är det åter molnen, nu genombrutna af solstrålar, som spela in, och i silfverbonbonniären "Vindarnas tempel" spänner sig himlahalvvet med regnbåge, sol, moln och blixtnö över en jord, där vattnet svallar mot en skogklädd strand. En annan naturimpression, nämligen den af granar med fallande snö, återfinnes i en uppsats, bestående af fruktskål och två blomvaser. Dessa naturbilder i metall äro trots sin naturalism dock på intet sätt besläktade med en annan ornamental naturalist inom svenskt konsthandtverk, nämligen Ferdinand Boberg; till motsats mot dennes är den

FRUKTSKÅL OCH BONBONNIÉR
AF OLGA LANNER.

DÖRR AF OSSIAN ELGSTRÖM.

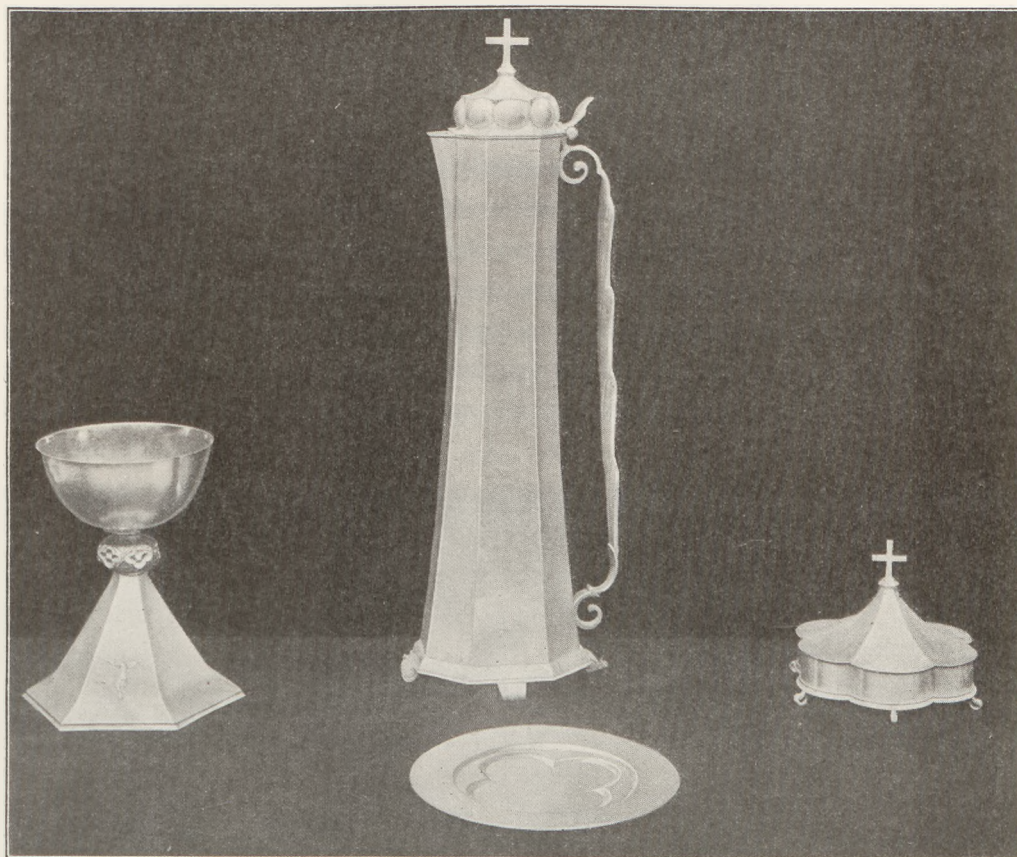
Olga-Lannerska dekorationen af ett betonadt manligt och kärft kynne med dragning åt de tungt sammanfattande i stället för de mjukt sönderdelade formerna. Hon besitter en betydande teknisk kunnighet.

En annan fantast inom olika grenar af konsthandtverk ha vi lärt känna förut, nämligen Ossian Elgström, hvilken äfven framträdde som kompositör af järnsmide. Det var i en stor furudörr, försedd med en rikedom af beslag i form af ett myller af små figurer — lappar och byrkarlar i strid —, stjärnor, pilar, träd, ornament. Liksom allt hvad Elgström gör, visar denna dörr en fantasiens outtröttliga fabuleringsförmåga och en oförskräckthet i användningen af de konstnärliga medlen, som gör, att man öfverser med den ur rent tektonisk synpunkt allt för stora och osammanhängande öfverlastningen.

Ännu en, som går sina egna vägar är — åter en målare — Ernst Norlind, som utställde några små fat af silfver. Återigen är metallen en omklädnad för natursyner och drömmar, och som offer har känslan för materialets naturliga uttrycksförmåga fått träda i bakgrunden. Dekorationsmotiven äro någon slags fantastiska algliknande växter anslutande sig till former af helt outvecklad beskaffenhet, alltsammans utfördt af en konstnärshand, som är både personlig och känslig.

Äfven om dessa äro de mest extrema personligheterna, som arbeta vid sidan af all tradition, kan man icke heller beskylla öfriga utöfvare af metallsmide, som utställde här, för en schablonmässig uttryckslöshet. Det modernaste greppet hade utan tvifvel de kyrkliga kärl, som utställdes inom den afdelning, som disponerades af Permanenta utställningen af Kyrklig konst. Den sträfvan till konstruktiv enkelhet, till att låta formen tala utan hjälp af ornamentik, som utmärker det nu unga Sveriges arkitektur och konsthandtverk, fick ett godt uttryck i de nattvardskärl, som komponerats af Osvald Almqvist och ciselerats af J. Ängman. Som en silfversmed, hvilken behandlar materialet med en utmärkt känsla för dess naturliga språk, är Ängman värd att med eftertryck nämnas.

NATTVARDSKÄRL, KOMPONERADE AF OSVALD ALMQVIST OCH CISELERADE AF J. ÄNGMAN.

Detta visade sig äfven i en brudkrona, komponerad af Harald Bergsten. Samma sunda sträfvan efter enkelhet men mindre originalitet visade J. Färngrens förut omtalade te- och kaffeservis. En silfversmed, som i likhet med den sistnämnde både själf komponerar och utför sina arbeten, är Hugo Lundstedt i Göteborg, som på det förut nämnda altaret utställde en serie nattvardskärl, hvilka i motsats mot Almqvists delvis voro mycket rikt dekorerade såväl med ornamentsmotiv i relief som med emalj. Lyckligare framträdde herr Lundstedt i några profana ting, främst i ett väl proportioneradt skrin och ett graciöst guldarmband.

Förutom herr Lundstedt äro bland smyckesmeder att nämna C. Wojtech och Ernst Hellgren, af hvilka den sistnämnde äfven utställde ett större rikt och naturalistiskt dekoreradt silfverfat. Hos dessa, framför allt den sistnämnde, spåras ett tydligt inflytande från det öfverlägsna danska silfversmidet, hvilket ju, särskildt i fråga om smycken, visar sina verkningar öfver så godt som hela Europa. Herr Wojtech utställde äfven ett tekniskt mästarpf, den koppar-

kista, komponerad af professor I. G. Clason, i hvilken den Hallwylska brudkronan förvaras.

Om en jämförelse med 1909 års utställning visar, att det s. a. s. privata smidet i ädla och oädla metaller gått framåt till en mera medveten hållning och sundare materialkänsla, så torde en liknande reflexion kunna göras angående de enskilda konsthandtverkare, som syssla med keramik. Detta är så mycket mera att beakta, som vi ännu sakna något så viktigt i vår tekniska undervisning som meddelandet af kunskaper i de olika keramiska förfaringssätten (dit kan ju knappast porslinsmålning räknas). Det är således helt

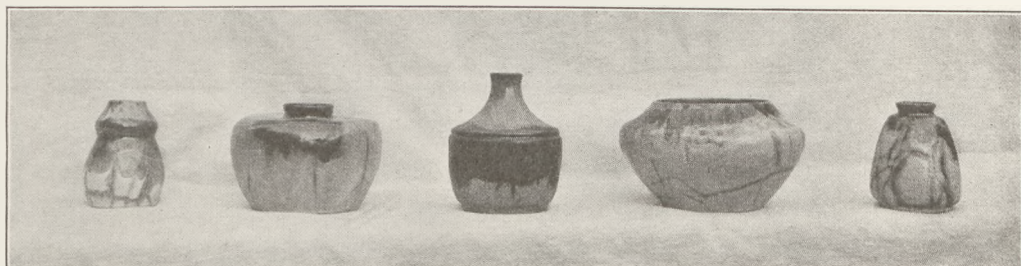

STARKELDSGODS AF ANDERS OCH BESS WISSLER.

och hållet egen företagsamhet och — man kan lugnt tillägga det — personliga uppoffringar, ofta hela serier af experiment, som frambringat några intressväckande alster af svensk keramik. Efter utställningen har dock en af våra största porslinsfabriker ställt sina utmärkta tekniska resurser till förfogande för att frambringa några delvis mycket lyckade prof på den art af keramik, som huvudsakligen drifves af våra enskilda keramikere, nämligen olika variationer af stengods. De namn, som oftast och med rätta förknippas med detta stengods, äro Anders och Bess Wissler, hvilka äro de som hit infört den art däraf, som af dem kallas starkeldsgods — namnet kommer af den utomordentligt höga temperaturen vid bränningen. De ha gjort sina lärospån i Frankrike, där några konstnärer under de sista årtiondena af förra seklet entusiasmerade sig för och omplanterade den gamla kinesiska och japanska keramiken af liknande art. På Baltiska utställningen förekommo några af den wisslerska

keramikens bästa alster, utmärkta för det djup och den rikedom i färgen hos de skiftande oxidglasyrerna, som är det främsta skönhetsmärket hos dessa till synes så enkla ting. Särskildt att anteckna äro en stor flaskformig vas med en rinnande blåvit glasyr mot svart botten och en annan, som liknar en refflad fruktkärna. På grund af dess utomordentliga hårdhet är detta material synnerligen motståndskraftigt mot temperaturens skiftningar och lämpar sig därför särskildt väl för att komma till användning i arkitektur. Ett exempel på en sådan användning visade herr och fru Wissler med en väggfontän i form af ett vattensprutande tritonhufvud omgifvet af näckrosblad. Långt enklare men särdeles verkningsfulla äro de fyrkantiga plattor, som infällda i tegelmuren kommit till användning i Stockholms rådhus (invändigt).

Den wisslerska keramiken rör sig i allmänhet med mörka färger och ore-gelbundna, kärftva former. Af en ljusare karaktär är en annan kerami-

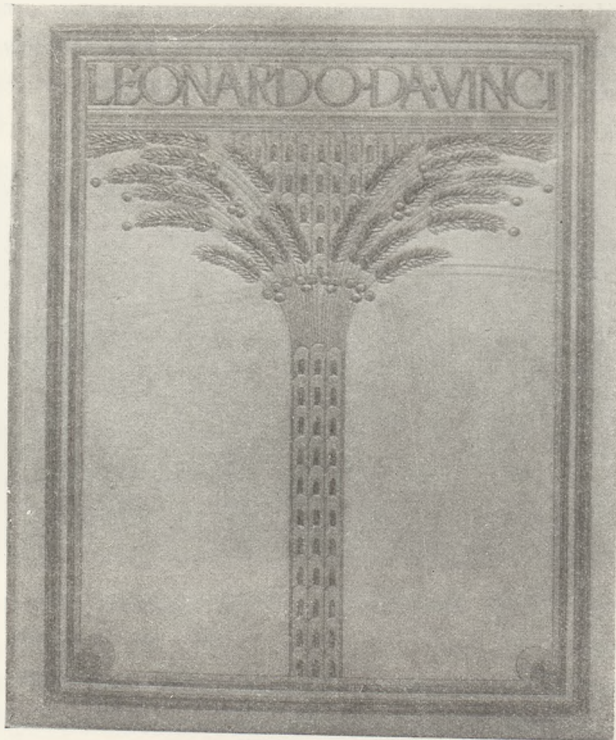
KERAMIK AF TAGE ZICKERMAN.

kers verk, nämligen Tage Zickermans. Hans gods är lättare, mindre hårdbrändt, mera vårdadt och konventionellt i formen än Wisslers, och hela färgspelet hos de olikfärgade glasyrerna är ljusare och mera glänsande. Med tillfredsställelse är att notera, att herr Zickerman alltmera tyckes vilja åstadkomma praktiskt användbara ting — och ej endast blomstervaser — med sin keramiska alstring.

Fröken Ragnhild Godenius är slutligen en af dem som åstadkommit stengodsföremål af en starkt personlig, man skulle kunna säga romantisk hållning. Äfven hon har ibland de klara zickermanska färgerna, men då endast som den nästan helt dolda bakgrund, mot hvilken en tjärigt mörkbrun, rinnande glasyr aftecknar sig. Som dekoration använder hon ofta små naturmytiska väsen, som bidra till att stärka intrycket af någon sorts urtidsaktig romantik. (Illustration se sid. 511, öfre raden, i del 2, band 1.)

Några fat och en vas i fajans af Maria Kardell voro de enda profven på underglasymålning.

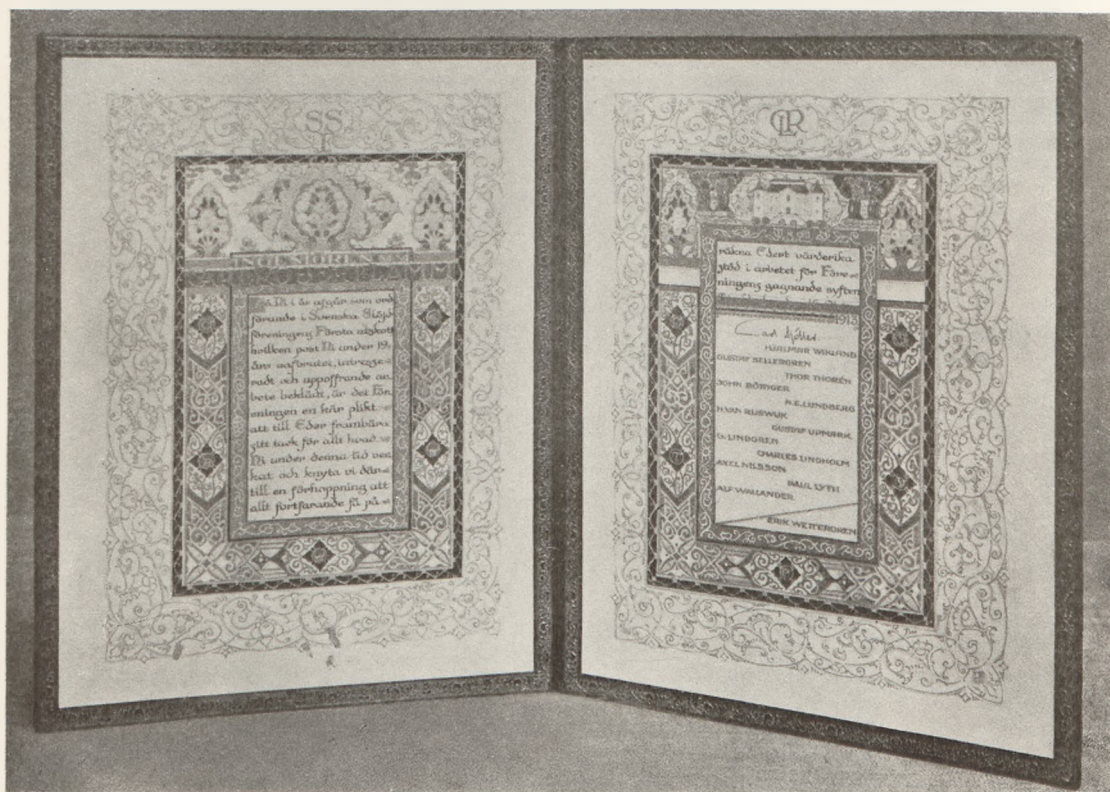
Tack vare det faktum, att vi i bröderna Gustaf och Arvid Hedberg äga Skandinaviens skickligaste bokbindare med en utomordentlig kännedom om och känsla för bokband i de historiska stilarna, ha de svenska bokvännerna känt intet eller ringa behof af en fullt modern bokbandskonst, sådan som den framvuxit i t. ex. Danmark. Den enskilda företagsamheten att frambringa en sådan personlig eller tidstypisk bokbandskonst har också satt särdeles få frukter. Ett par af de bästa bland dem, som arbeta med bokband utanför fackmännens

BOKBAND AF EVA SPARRE.

krets, utställde i Svenska Slöjdföreningens kollektivsal i Malmö. Af dem är grefvinnan Eva Sparre den, som mest avviker från det häfdvunna, då hennes band i sin teknik närmast påminna om tunna akvareller. På en fond af särskildt preparerad oxhud tecknar och färglägger hon ett ornament, ett träd, en figur i en spröd och raffinerad stil och i dämpade färger, som ofta få något af ett gammalt japanskt träsnitt öfver sig. Som motsättning mot biblioteksband och praktband skulle man kunna kalla Eva Sparres arbeten för stämningsband, som dock så godt som alltid räddas från att verka rotlöst amatörarbete genom den utomordentligt säkra smak som bär dem. Eva Sparre binder icke själf de böcker, hvilkas öfverhud hon dekorerar, något som däremot är fallet med Greta

Morssing. Det är därför helt naturligt, att de icke tekniskt sedt kunna vara af samma fulländning som yrkesbokbindarnes. Fröken Morssing, som fått sin utbildning i England, har därifrån medfört starka intryck, och hennes med guld- och blindpressningar i olika variationer rikt dekorerade band göra ett elegant och samtidigt strängt dekorativt intryck. Af en anspråkslösare art äro fröken Mina Bergs band af papper i ofta behagliga färgsammansättningar.

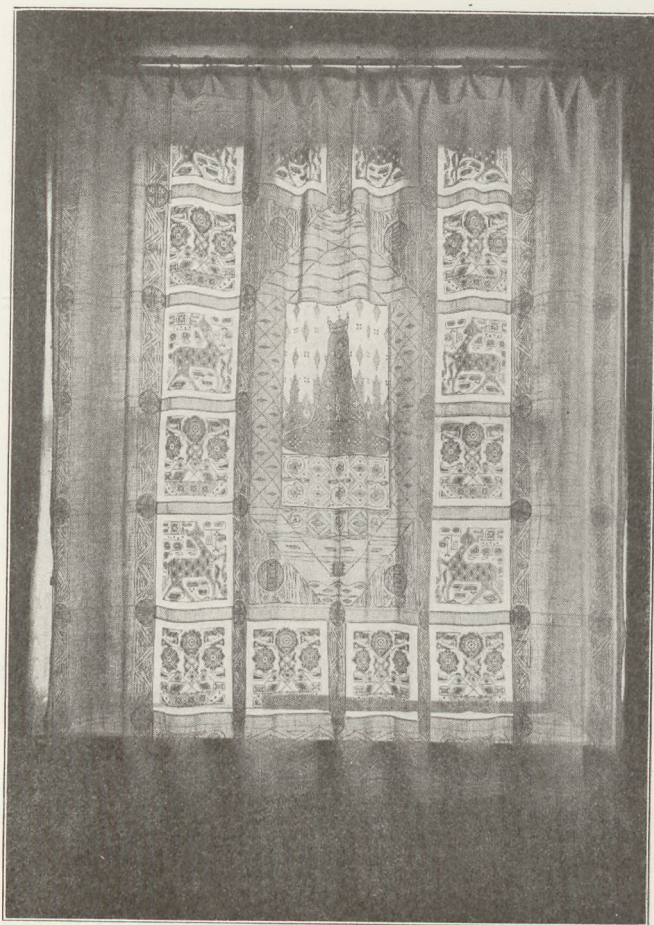

ADRESS, TEXTAD AF EIVOR HEDVALL.

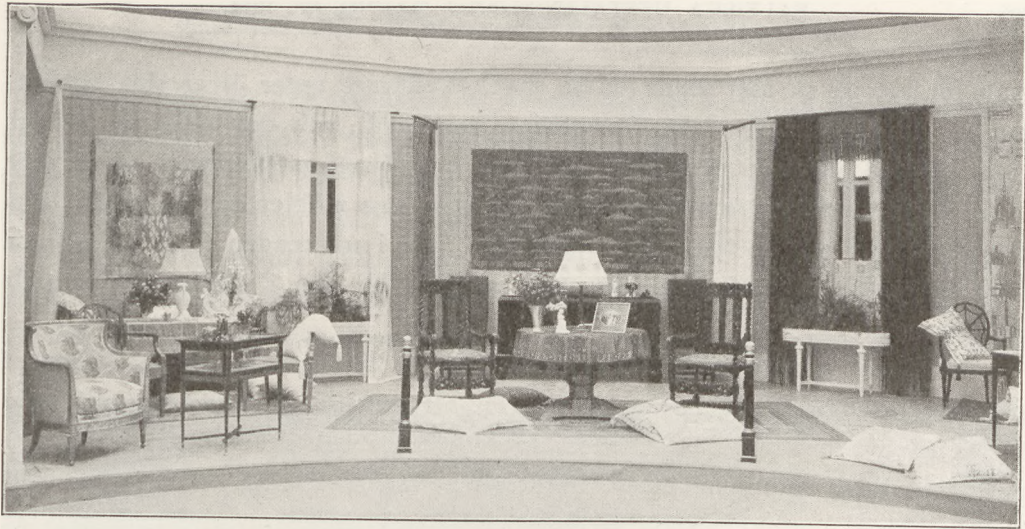
Midt emellan bokkonst och fritt måleri stå textningar af adresser o. dyl., en konstart, hvori några svenskar, eller rättare sagdt svenskor nått en betydande höjd. Af dessa har Anna Ankarcrona den mest naturalistiska stilen, hennes pergamentblad påminna närmast om underglasyrmåladt porslin, sådant som det utbildats efter danskt föredöme (en adress för riksbanksfullmäktigen C. A. Weber). Kraftfullare kolorist och mera avancerad i riktning mot en ren dekorativ stil är Eivor Hedvall, som i adresser från Svenska Slöjdföreningen till intendenten E. G. Folcker och ingenjör C. R. Lamm visade en orientalisk känsla för färgens prakt och ytans fördelning. Att textningskonsten kan komma

till användning på ett nytt och vackert sätt visades af Permanenta utställningen af Kyrklig konst, som utställde en dopattest textad af Greta Sellberg.

Det svenska konsthandtverket på Baltiska utställningen visade, ehuru splittradt och långt ifrån fullständigt representeradt, en stor rikedom både på arter och individer; det kunde också bli en kulturkraft, om det möttes af ett varmare allmänintresse och om dess utöfvare sattes i tillfälle att arbeta icke blott inom sin lilla sfär utan äfven inom den stora massproduktionen.

LINNESTORE AV MAJA SJÖSTRÖM.

AKTIEBOLAGET NORDISKA KOMPANIETS UTSTÄLLNING.

A F THEODOR WÄHLIN.

I den täflan i svensk möbel- och rumsinredningskonst, hvars vädjobana var förlagd till Baltiska utställningen i Malmö 1914, intog Nordiska Kompaniet utan gensägelse ledareplatsen.

Dess utställning, som var förlagd till en egen paviljong, var icke blott kvalitativt den första i raden af täflande firmor utan också den utan jämförelse största och rikhaltigaste. Men det var icke den öfverflödande luxuriösa praktens, som var målet för Nordiska Kompaniets sträfvan vid denna utställning, såsom i måhända alltför hög grad var fallet vid Konstindustriutställningen i Stockholm år 1909, utan här framlyste den vida sundare och i hvarje fall mera allmännyttiga sträfvan att framställa smakfulla och gedigna, ibland dyrbarare, ibland enklare rumsinteriörer, sådana som vore de direkt skapade för att inpassas i ett hem för en familj af den burgnare medelklassen. Det kan för en firma med stora tillgångar och stora vyer vara nog så frestande att vid planläggandet af en utställning välja det förra alternativet och så med hjälp af materialets dyrbarhet, sällsynta träslag, tunga och pompösa stoffer, dyrbara orientaliska mattor och genomgående rik detaljbehandling framställa praktge-

mak för att på så sätt vinna en så mycket säkrare seger öfver sina konkurrenter. Här hade Nordiska Kompaniet, som sagdt, valt det vida svårare och vida ärligare alternativet att vid täflingen med öfriga möbelfirmor så att säga utgå från samma program som de, att tillverka sina möbler och framställa sina rumsinteriörer af den typ, som i allmänhet "går i marknaden", och att sålunda låta det goda arbetet och den goda smaken bli den i täflingen afgörande faktorn.

Utom de rena rumsinteriörerna, i hvilka ju firman hade inom ramen af sitt tillverkningsområde begagnat tillfället att utställa så godt som allt hvad till konsten i hemmet hör, funnos äfven präktiga och smakfullt ordnade specialutställningar för konstväfnad, broderi, spetsömnad, herr- och damkonfektion, elektrisk armatur samt på byggnads- och inredningsändamål inriktad metallindustri.

Utänför ingången till Nordiska Kompaniets separatutställning, i den öfverbyggda svala passagen mellan gården framför fiskerihallen och den stora dammen med konsthallens mäktiga fasad i fonden, voro med klok beräkning bekväma korgmöbler utplacerade, hvilket genast från början gaf besökaren intrycket af trefnad och ro. Här skulle man icke hasta ifrån. Här kunde man efter de tröttande vandringarne på fältet söka svalka och hvila, och en liten rundgång in bland de lockande interiörerna kunde man sedan företaga med stärkta krafter och skärpt intresse.

Vid första inträdet i byggnaden kom man in i en stor, med kraftigt öfverljus belyst, ovalt formad hall, äfven denna möblerad med finare korgmöbler och dess golf täckt med en stor persisk matta. Midt för sig fann besökaren den stora specialafdelningen för textil konst. Fru Thyra Grafström, som sedan många år tillbaka leder denna afdelning af Nordiska Kompaniets verksamhet, hade här med hjälp af sådana värdefulla krafter som fruarne Agnes Sutthoff och Hilda Lilienberg samt fröknarne Märtha Christersson, Annie Frykholm, Signe Aspelin, Ingrid Gustafsson m. fl. gjort en rikhaltig och färgmättad utställning af sina mångahanda olika alster: mattor i rödlakan och flossa, möbelöfverdrag, kuddar, borddukar, bonader, gardiner, portierer, lampskärmar m. m., allt smakfullt anordnad med hjälp af i det stora rummet grupperade, efter goda inhemska eller utländska (mest engelska) förebilder mer eller mindre fritt kopierade möbler.

Midtelgruppen, placerad på en i modernt mönster hällen rödlakansmatta af öfvervägande röda och gula färgtoner, bestod af ett kraftigt rundt bord på pelarfot, täckt af en praktfull rundskuren duk i mörkt körsbärsrödt siden med

rika silkesbroderier och flankerad af tvenne fätöljer i engelsk barock med dynor i haute-lisse-väfnad i linne. Samtliga de i denna grupp ingående textilsakerna, utmärkta för fin teckning och en djärf men säker färgsättning, voro komponerade af fröken Märtha Christersson.

Fonden för denna grupp var en i rik men väl afvägd, dämpad färgskala hällen väggbonad, kallad "Dimma i trädgården", af fru Agnes Sutthoff.

En annan grupp vid ett sidofönster till vänster i salen tilldrog sig likaså

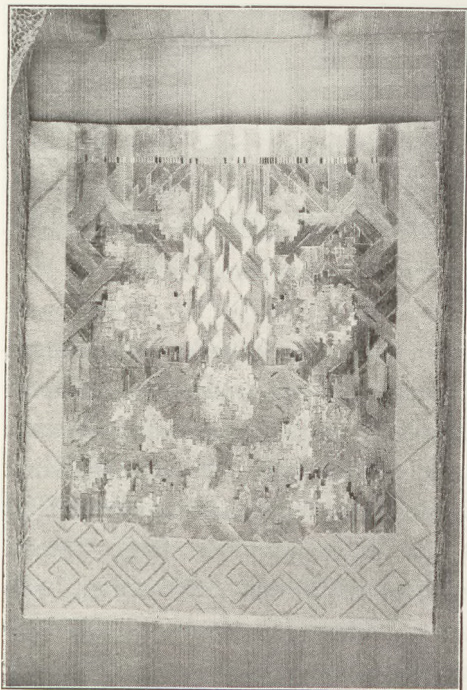

MÖBELGRUPP MED TEXTILARBETEN AF A. SUTTHOFF, M. CHRISTERSSON M. FL.

vid första ögonkastet uppmärksamheten genom sin fint aftonade ehuru något bizarra färgverkan i blått, grönt och hvitt, frammanad hufvudsakligen af en i skiftande blå och gråhvita toner hällen flossaväfd matta, hvarpå stod ett från Drottningholmssamlingarne kopieradt bord, täckt af en duk i grönt siden med broderi och spetsapplikation. Af de omgifvande möblerna märktes särskildt ett par kopierade "Chittendale"-stolar med ljus blått sidenöfverdrag. Denna grupp, hvars textilier äfvenledes voro framställda af fröken Christersson, hade till fond fröken Annie Frykholms charmanta, af Nationalmuseum inköpta väggbonad "Hyacinter" med sin öfverdådigt läckra färgskala i skärt och rödt, blått och violett, grönt och hvitt mot en lugnt neutral grå botten. Mot bakgrunden af en annan af samma konstnärinna komponerad, i silke broderad vägg-

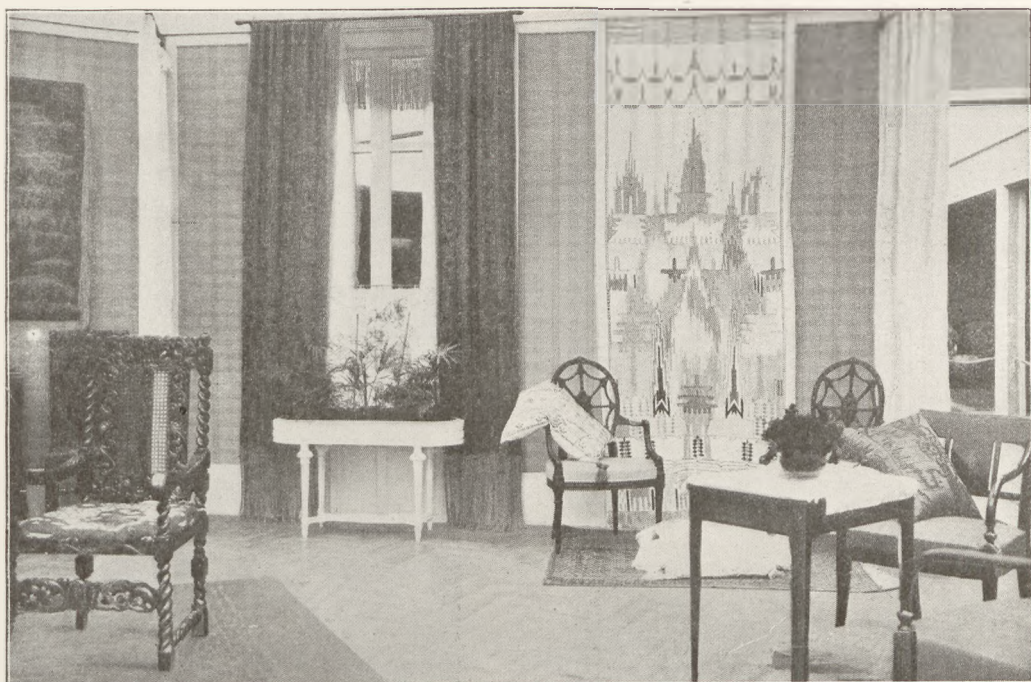

GRUPP MED TEXTILARBETEN AF A. SUTTHOFF, H. LILIENBERG, A. FRYKHOLM OCH M. CHRISTERSSON.

"HYACINTHER OCH NARCISSER",
VÄGGBONAD AF ANNIE FRYKHOLM.

bonad, "Skogssnåret", med motiv af tall, gran och lingonris, i röda, lila och blå toner på hvit grund, stod en annan möbelgrupp med ett i Louis XVI hållet tebord och tillhörande stolar af engelsk typ med sina spindelväfsartadt genombrutna ryggar. Att här genomgå alla till denna rikhaltiga afdelning hörande, i stort som i smått med den mest gedigna smak och med den mest minutiöst genomförda, glänsande teknik framställda arbeten, är ej möjligt. Jag vill dock icke underlåta att här göra en särskild honnör för fru Lilienbergs utomordentligt läckra italienska spetsömnadsarbeten samt för fru Sutthoffs bada väggbonader "Vineta" och "Madonnans rosengård", bägge vittnande om en lifskraftig men af en stark känsla för form och färg bunden

MÖBELGRUPP OCH TEXTILARBETEN. VÄGGBILDEN "SKOGSSNÅRET" AF ANNIE FRYKHOLM.

fantasi, och främst kanske för hennes praktfulla, på hemväfdt linne sömmade bonad "Paradiset", stämd i djupa blå och gröna toner med kraftiga, väl beräknade isättningar i rött, en praktpjes, som äfven den hamnade på Nationalmuseum.

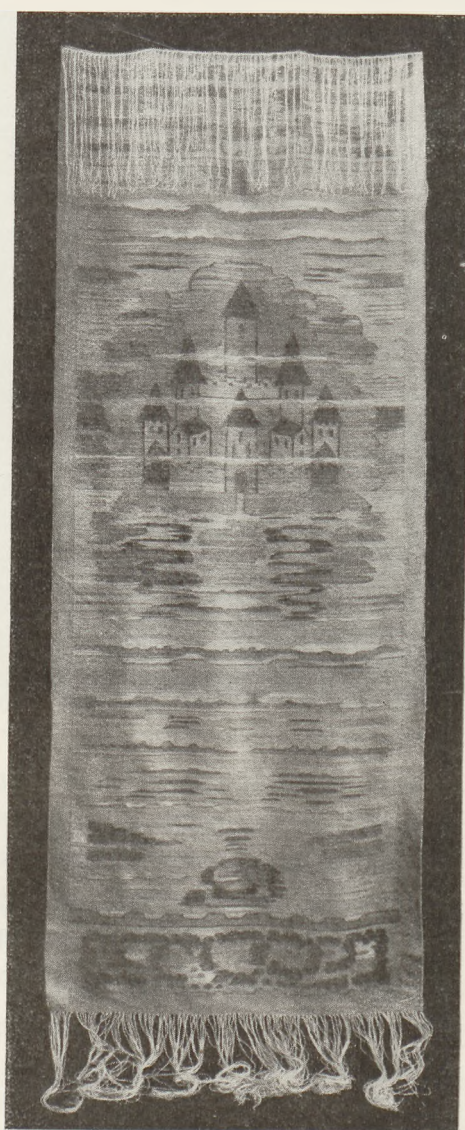
Inom den elektriska armaturen har behovet tvingat fram en massproduktion af tyvärr merendels tvifvelaktigt värde. Den lätthet, hvarmed de elektriska ledningsträdarna kunna framdragas i en ljuskrona, hvilken som helst, eller den ledighet, hvarmed de elektriska lamporna kunna placeras upprätta eller upp- och nedvända eller på skrå eller på tvärs, gör att man i allmänhet vid komponerandet af en elektrisk krona icke har ansett sig behöfva taga hänsyn

ITALIENSKT SPETSBRADERI AF H. LILIENBERG.

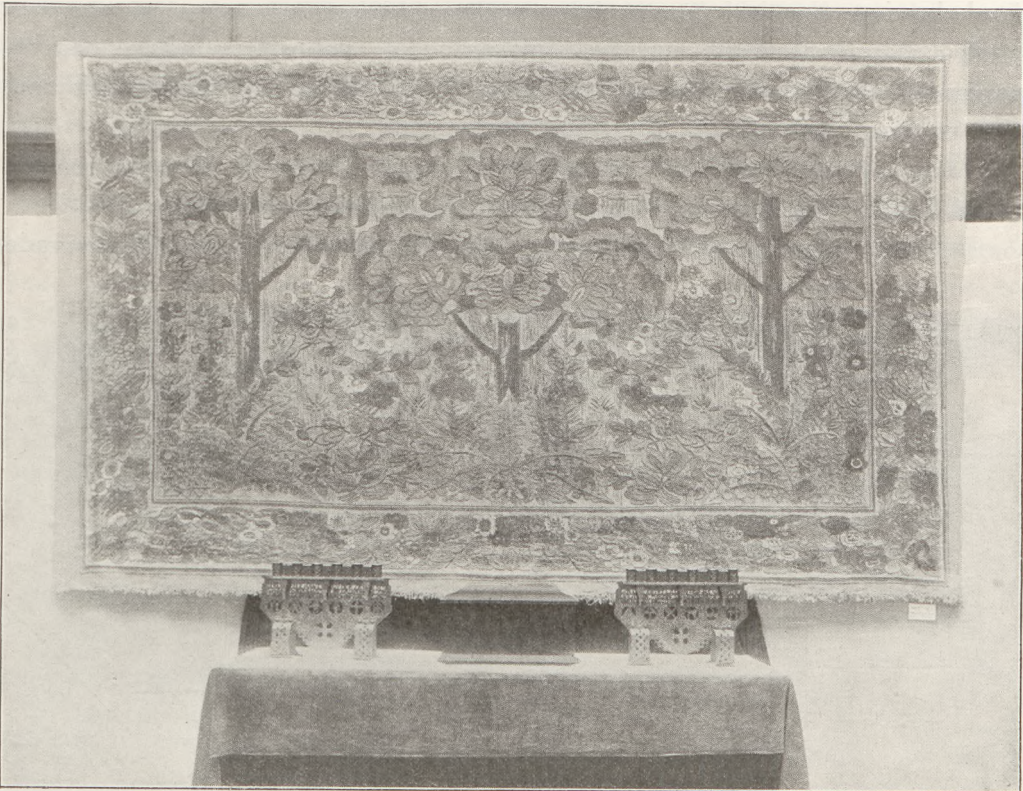

"MADONNANS ROSENGÅRD",
BONAD AF AGNES SUTTHOFF.

"VINETA", BONAD AF AGNES SUTTHOFF.

till liknande bestämda utgångspunkter som t. ex. vid komponerandet af en gas-krona med sin gifna corpus, rörstommen, till hvilken det dekorativa elementet måste ansluta sig, och med sina med nödvändighet rättuppstående lågor, eller en kandelaber eller bordlampa för stearin- eller fotogenbelysning med sina lika-ledes rättuppsittande ljus och deras åt alla håll svagt men lika lysande lågor. Ofta har man icke ens brytt sig om att åt de elektriska bordlamporna ge den stabilitet, som ur eldsäkerhetssynpunkt är nödvändig för t. ex. en bordkandela-ber eller en petroleumslampa. Det är då glädjande att se, att man numera vid framställandet af den elektriska armaturen är inne på sundare vägar. Så också

"PARADISET",
SYDD BONAD AF AGNES SUTTHOFF.

på denna Nordiska Kompaniets utställning. Där ledningstrådarne i en krona hafva lämnats synliga, hvilket ofta är önskligt för undvikande af onödig tyngd, där hafva dessa behandlats såsom i kompositionen verkligen ingående leder. Man har blifvit af med de "briljanta", men för ögat skadliga och ur skönhets-synpunkt vidriga slipade kristallkuporna. Allt på sin rätta plats. Jag vill visst inte helt fördöma t. ex. upptagandet af kristallkronemotivet för den elektriska belysningen, hvilket är en helt annan sak än den lampan direkt omslutande kristallkupan. I kristallkronan kunna ett flertal svagare lampor anbringas, så att ljuset, redan från början väl fördeladt, genom prismorna än ytterligare sprides ut öfver en större yta. Men i hvarje fall måste kristallkronan vara förbjuden att tjänstgöra såsom arbetslampa och med största måtta och försiktighet användas vid belysningar i hemmet och helst få nöja sig med att förmedla den rena festbelysningen. I skarpaste kontrast till kristalllampan stå de nu alltmer till heders kommande kronorna eller amplanne för indirekt belysning, där de direkta ljusstrålarne äro utestängda från ögat, och endast det från det hvita taket återkastade diffusa ljuset ger rummet en lugn och ange-

näm belysning. Nordiska Kompaniets utställning hade många synnerligen vackra exempel härpå, särskildt med de i marmor eller alabaster uthuggna och utsvarfade halfgenomskinliga underkuporna, som utom det rent diffusa takljuset gifva en svag, mera direkt belysningseffekt nedåt.

Äfven på apterandet för elektrisk belysning af de från vår gustavianska tid väl kända väggarmarna gaf denna utställning vackra exempel.

De flesta af de på denna afdelning utställda föremålen voro komponerade

BELYSNINGSARMATUR.

af hr Erik Tidstrand. Värdefulla bidrag hade dock också lämnats af fru Hjördis Nordin-Tengbom samt skulptörerna, herrar Hult och Heland.

Utställningen af rödmetallsarbeten var, oafsedt samlingen af elektriska lampor, inskränkt till artiklar för byggnads- och rumsinredningsändamål. Den stora i rödmetall utförda barriären, som markerade trappstegslinien från passagen upp till det egentliga utställningsrummet, var väl snarast att betrakta såsom ett rent utställningsföremål, afsedt att visa, att firman i rödmetallsarbeten sysslar icke allenast med småsaker, såsom lampor, dörrbeslag m. m., utan äfven gifver sig i lag med större uppgifter.

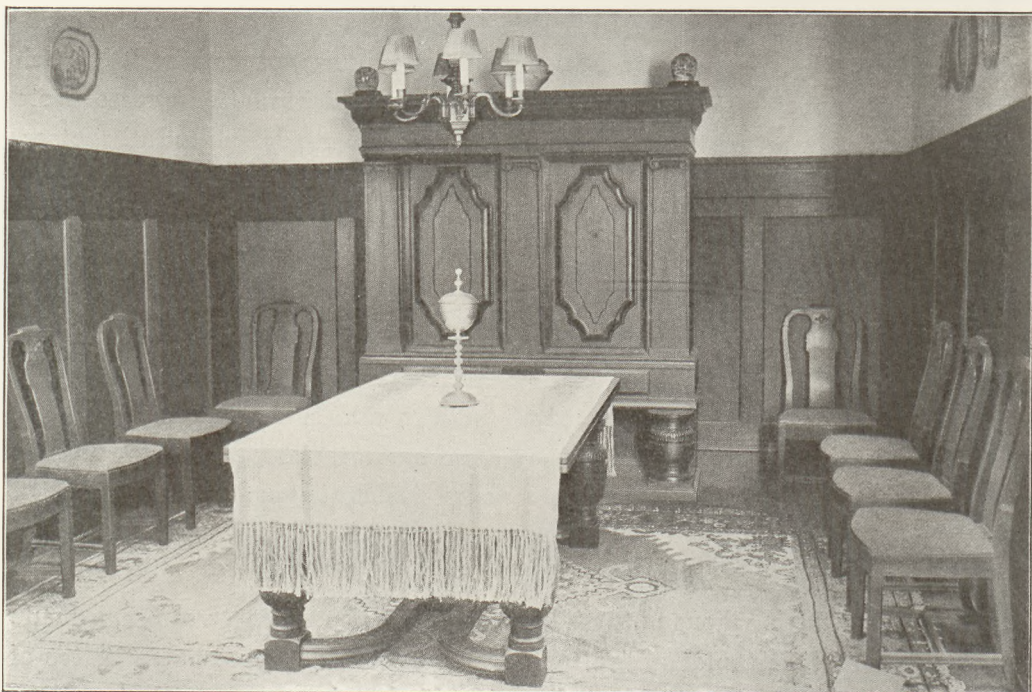
Den utställda kollektionen af dörr- och fönsterbeslag visade ett genomgående godt arbete med många nya och goda uppslag. Dessutom förekommo

åtskilliga prof på kedjalousier, afsedda att borttaga den föga estetiska verkan, som radiatorelementen i våra värmeledningar åstadkomma, samt slutligen en profsamling bronsrücken för bankdiskar, en i våra dagar säkerligen mycket säljbar vara.

Damkonfektions- och herrekiperingsartiklar voro utställda i tre eleganta interiörer, ett större sällskapsrum med en samling mannekänger — konverserande damer och barn — samt en boudoar och ett herrtoilettrum. Anordningarna här voro smakfullt och väl avvägda. Sällskapsrummet, närmast anordnad som ett trädgårdsrum, var luftigt och ljust och mannekängerna ledigt och fullt trovärdigt uppställda samt iförda sällskaps- och visittoiletter efter senaste modejournalen. Damen i boudoaren var iförd en bedårande kaskad af spetsar, anbragta på ett underligt plagg, som icke lämpligen torde böra förekomma utanför boudoarens helgade område. För öfrigt voro diverse af spetsar öfversålade eller mest af spetsar bestående, mer eller mindre obestämbara och onämbara plagg på ett om det mest graciösa slarf vittnande sätt spridda öfver soffor och stolar. Den enligt naturens oomkullrunneliga lag vida mera ordningsälskande, nyss från en resa hemkomne herre, som i sitt toilettrum höll på att knyta sin halsduk framför spegeln, håde tydligen alla sina icke påtagna plagg väl inlåsta i sitt klädskap, ty ingenting däraf stod att finna hvarken i det alltigenom ordentliga och städade rummet eller i den öppna, mycket prydliga kappsäcken.

I inre delen af paviljongen, utställningens hufvudafdelning, voro anordnade rumsinteriörer till ett antal af tretton stycken. För den konstnärliga halten af hvar och en af dessa interiörer stod en viss för hvarje rum namngifven ledare i ansvar, en anordning, som genom den mer eller mindre deciderade personliga prägel, som härigenom kom att hvila öfver hvar och en af dessa interiörer, gaf denna utställning ett betydande tillskott i intresse. Kraftigast framträdde denna personliga prägel i de tre innersta rummen, hvilkas anordnande öfverlämnats åt tre själfständigt arbetande arkitekter, hrr Carl Westman, Carl Bergsten och professor L. I. Wahlman. De ansvariga ledarne för de öfriga tio rummen voro de hos bolaget anställda möbelarkitekterna, hrr David Blomberg, A. Elison, G. Hermansson, A. Nordenborg, C. G. Nystrand och G. Wränge. Det var särdeles intressant att här iakttaga den direkta täflan mellan mera yrkesmässigt utbildade möbelritare och tre af vårt lands och våra dagars mest begåfvade och med fria händer själfständigt arbetande arkitekter. Att hos de förra personlighetsdraget var vida mindre framträdande, berodde naturligt nog bl. a. äfven på gammal vana att vara nödsakad att underordna sig icke blott

den rent merkantila ledningen utan äfven den beställande och köpande allmänhetens många skiftande nycker. Skillnaden mellan de två grupperna var också i de rent expositionella arrangemangen understruken på ett sätt, som framställde de själfständiga arkitekterna såsom mest gynnad nation. De till dem upplåtna rummen voro betydligt större, och allmänheten fick passera igenom själfva rummet och fick således på helt annat sätt intryck af dem såsom verkliga rum i motsats till de på ett förhöjdt podium utmed långa korridorer upp-

MATSAL AF D. BLOMBERG.

radade utställningsfack, hvari de hos firman anställda möbelarkitekternas alster exponerades för en förbivandrande allmänhet. Täflingen de båda grupperna emellan var alltså i flera hänseenden ojämn, ett förhållande, som gifvetvis hade ett ofördelaktigt inflytande på den önskvärda helhetsverkan.

Bortsedt härifrån var det en mycket vacker uppvisning, som Nordiska Kompaniet här gjorde. En synnerligen tilltalande matsalsinteriör var framställd af hr David Blomberg. En del detaljer verkade kanske onödigt tunga. Matsalsbordet skulle ju godt kunna stå i samma rum som det stora skåpet utan att hafva samma massiva, om ock i sig själf välformade benställning som detta. Redan af pur omsorg om de vid bordet sittande kunde man önska, att bord-

benen skulle lämna litet mera utrymme upptaget. Bredvid de vackert och le-
digt svängda stolsryggarna och bredvid skåpets och bordets rikt utarbetade
underrede syntes stolarnes främre ben vara väl styfmoderligt behandlade. Den
strängt symmetriska uppställningen i det fönster- och dörrlösa rummet ver-
kade också väl högtidligt, ett intryck, som dock helt och hållet kommer att
bortfalla, då dessa möbler en gång flyttas in i en mera verklig rumsinteriör
och där kanske suppleras med både side-board och mera. Men äfven som den

MATSAL AF A. ELISON.

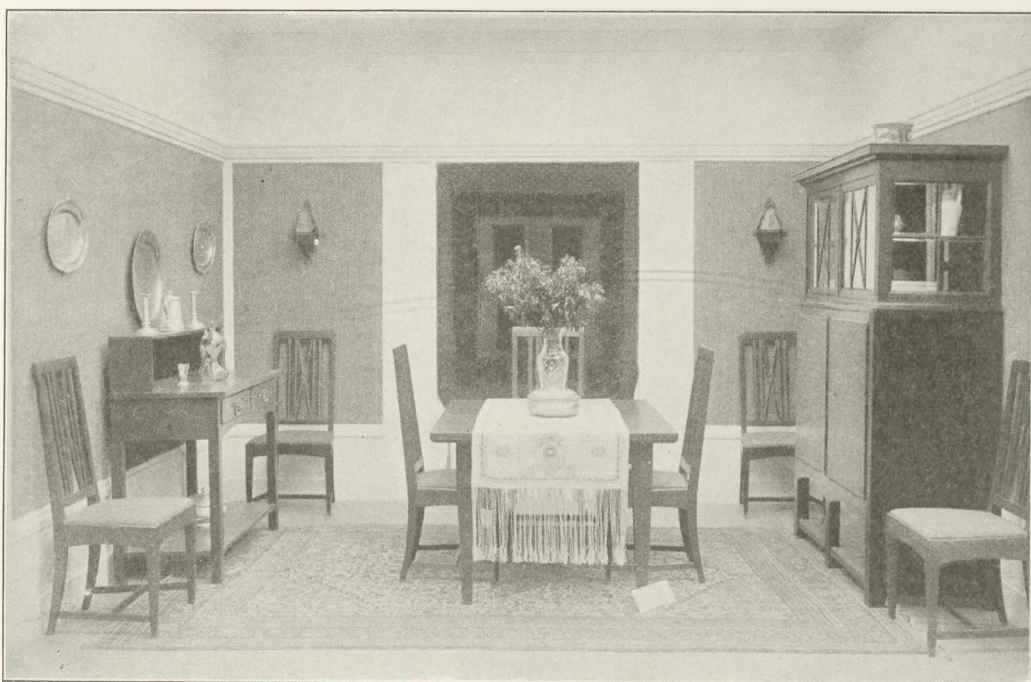
stod här, verkade möbeln onekligen mycket tilltalande. Dess mörka ekfärg
bröts på ett behagligt sätt af de matt gråblå stolsdynorna och den fina hål-
sömmade bordduken.

En annan matsalsinteriör, af A. Elison, lockade äfvenledes strax be-
sökaren att stanna. Äfven här låg en viss tyngd öfver det hela, men denna
förtogs i icke ringa mån dels genom bordskifvans vackra ovala linie,
dels genom den lediga grupperingen och fönstret med sitt blomsterbord i
fonden. Man fann här ett nytt bevis på, huru svårt det är att göra
vackra stolsben. De egendomliga 8-kantiga ballusterliknande frambenen på
stolarne verkade här fullkomligt främmande och obegripliga. Eljest låg
det en lugnt harmonisk, solid och dock hemtreflig stämning öfver denna
interiör.

En tredje matsal, af A. Nordenborg, utförd i färgad ek, var af betydligt enklare, mera landtlig karaktär men af synnerligen god helhetsverkan.

Samma omdöme skulle kunna fällas om samme konstnårs salongsmöbel af italiensk valnöt, som utan att vara särskildt originell verkade harmonisk och förnäm både i stil- och färgställning.

Fyra interiörer af de till denna grupp hörande voro benämnda "herrum", ett begrepp, som emellertid synes vara ganska sväfvande. Det ovillkorligen

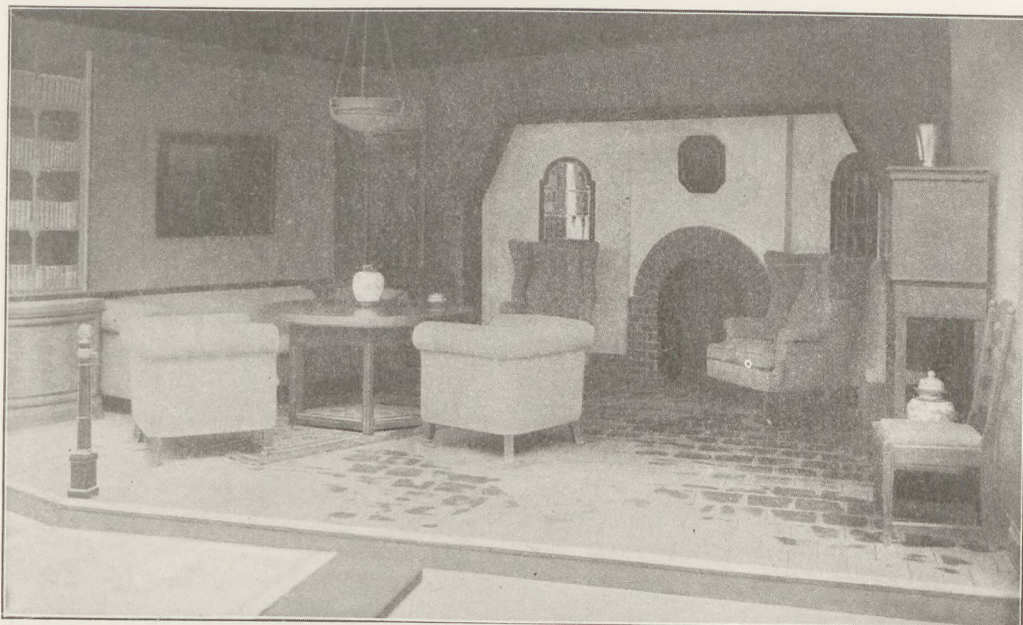

MATSAL AF A. NORDENBORG.

bästa af dem, komponerad af hr Blomberg verkade mera som en hall eller, lät oss säga, ett rökrum med sitt stengolf, sin öppna spis och sina bekväma stoppade fatöljer, mycket inbjudande till en siesta efter en god middag. Den enda möjligheten till en något så när förädlade sysselsättning beredd genom ett bokskåp, som dock i denna omgivning måste tänkas såsom endast innehållande förströelselektyr. Den uppgift, som sålunda här synes ha förelegat, att skapa ett rum, där man på ett behagligt sätt kunde sköta sin digestion och möjligen också öfva sin konversationstalang, var emellertid mycket väl tillrättlagd. Sittmöblerna voro icke vackra men så bekväma som man någonsin skulle kunna önska sig. Det fanns härinne ingenting, som irriterade ögat, eller

öfverhufvud något, som särskildt tilldrog sig uppmärksamheten. En ostörd ro härskade i denna interiör, som syntes uteslutande helgad åt en inåtvänd kontemplativ eller vegetativ verksamhet, och man kom nästan att tvifla på, att bokskåpet i denna atmosfär hade något som helst existensberättigande.

En annan sida af begreppet herrum visades i två af hrr Elison och Wrangle framställda interiörer. Här var det mera karaktären af hvardagsrum, af familjens samlingsrum, som trädde i förgrunden. Man fick också mera intryck

HERRUM AF D. BLOMBERG.

af den borgerliga enkelheten, det hvilade mera af hemmets förnöjsamma trefnad öfver dessa båda interiörer. Särskildt tilltalande var hr Elisons lösning. Hans enkla möbler i flammig björk med sitt "hemväfda" randiga öfverdrag mot de lugna, måttfullt dekorerade väggytorna, verkade enbart tillfredsställande. Man var t. o. m. böjd att öfverse med de stora ärggröna knapparne, som på ett oroligt och besynnerligt sätt voro utplanterade på möblernas vackra gulflammiga björkträ.

Hr Hermansson hade i sitt herrum anslutit sig mera till den traditionella typen. Skrifbordet vid fönstret — för öfrigt illa placeradt midt emot dagern — det konventionella rökbordet vid hvilstolen, i allmänhet för mycket af konventionalism, för mycket oro öfver hela interiören, ytterligare olyckligt beto-

nad i såväl trämaterialiet, storådrig alm med här och där anbragta smått detaljerade inläggningar, som i möbelöfverdraget, en i grella toner — hvitt, gult, rödt och blått hållen rödlakansväfnad.

Båda de här framvisade soffrumsinteriörerna — hr Wranges enkla gästrum och hr Nystrands lugna, tysta sängkammare — voro hvar och en på sitt sätt af god verkan. Särskildt den senare förtjänade all uppmärksamhet. Möblernas väl afvägda former och alltigenom goda detaljbehandling, de lugna vägg-

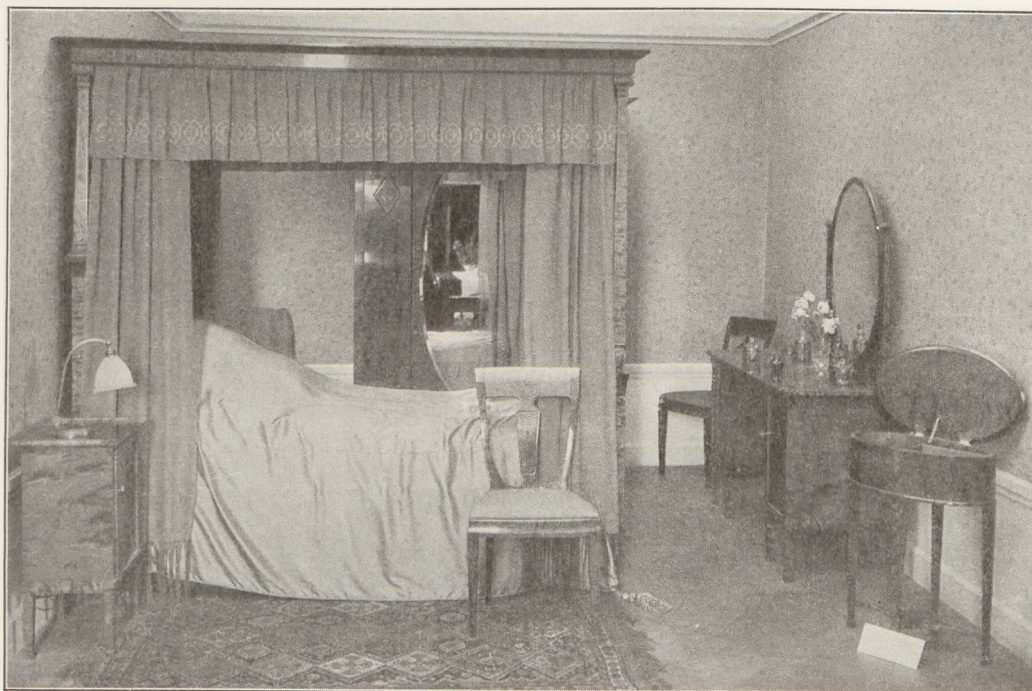

HERRUM AF A. ELISON.

ytorna och hela interiörens fint aftonade färgställning, allt bidrog till ett behagligt och lugnt helhetsintryck.

De tre inre rumsinteriörerna, komponerade af hrr Westman, Wahlman och Bergsten, måste, såsom redan förut blifvit antydt, ses under en helt annan synvinkel än de föregående. Det rent personliga kynnet var här på ett alldeles särskildt sätt framträdande. Man fick här ovillkorligen det intrycket, att resp. konstnärer inredt dessa rum åt sig själfva eller i hvarje fall åt någon viss bestämd person. Redan detta gaf dem sin alldeles särskilda charme. Vidare själfva rummets behandling såsom ett verkligt rum med fyra kalkputsade väggar, med golf och tak, och det icke minst verkningsfulla: rummen voro belysta genom riktiga fönster, ej genom ett hvitt lärtstak. Och dessa fönster

hade till på köpet resp. rumsinredare fått anbringa, hvar det för interiören bäst passade, utan hänsyn till någon besvärande ytterarkitektur. Kommer härtill den snart sagdt obegränsade frihet, som dessa konstnärer hade att framställa en rumsinteriör efter sitt eget kynne utan hänsyn till en köpande och kritiserande allmänhet, så se vi, huru många och stora företräden dessa tre redan i de yttre förhållandena hade framför sina medtäflare. Men i den obegränsade friheten ligger äfven för en skapande konstnär i utförandet af

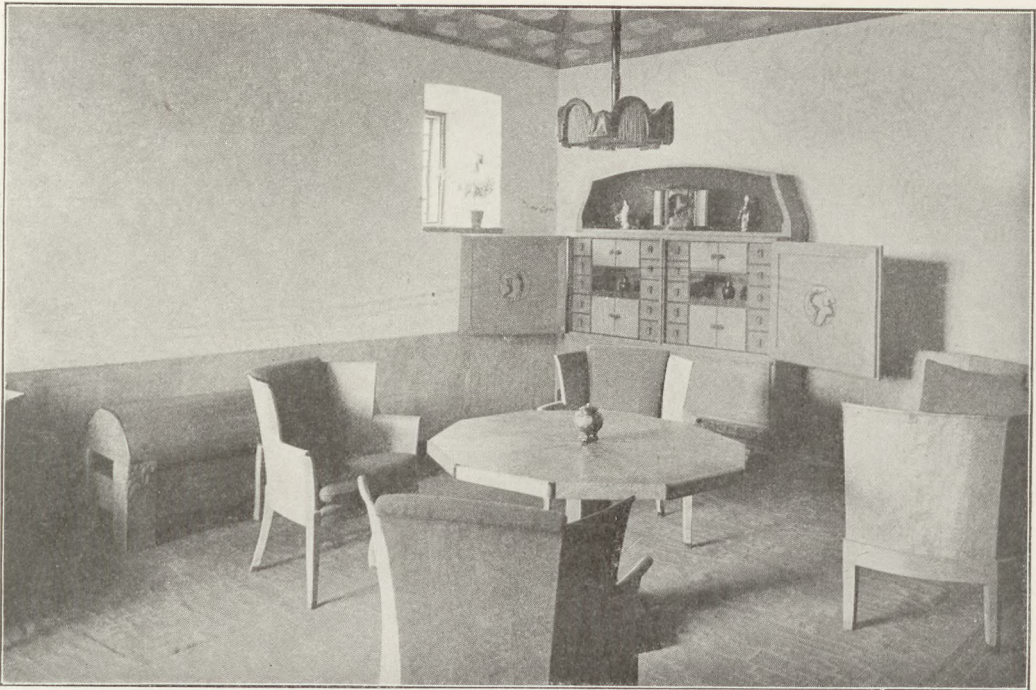
SOFRUM AF C. G. NYSTRAND.

hans konstnärsgärning en stor fara på lur. Den faran nämligen att för mycket hängifva sig åt ögonblickets infall, åt lusten att låta fantasien lämna terra firma och sväfva vida utan några tyngande band.

Utan att vilja påstå, att någon af de tre här fallit för denna farliga benägenhet, var det dock icke så alldeles fritt, att man icke i ett par fall var bra långt ute på det sluttande planet.

Professor Wahlmans herrum utgjorde en fin exponent på denne konstnärs högt kultiverade smak, särskildt hvad färgstämning och belysning angick. Vägarnes nedtill mörkare och upptill luftigt lätta affärgning i grå-blå-violetta toner, upplagda i en svagt tecknad linieföring, som närmast erinrade om den från dalamålningarnes växtornamentik, bildade en utsökt fin bakgrund till möb-

lernas gröna öfverdrag och deras i grått aftonade masur med insättningar af svartbrun palisander. Mattans orangefärgade bottenton var kanske svårare att förstå. En något hård brytning var också takets blå ton och den breda taklistens dekorerung i molnliknande figurer. Möbelns stilhållning var decideradt modern. Själfva formgifningen var ej just lycklig. Man fick snarare intryck af pappmodeller än af verkliga möbler. Men eljest voro de stora hela träytorna af en välgörande lugn verkan. Helheten på en gång bröts och framhåf-

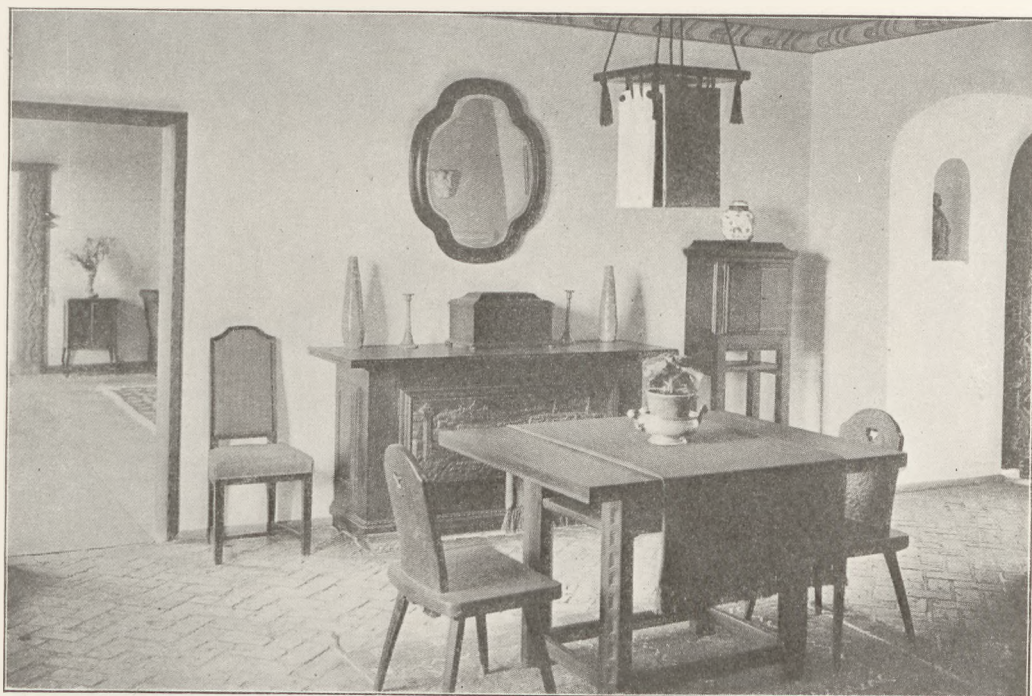
HERRUM AF L. I. WAHLMAN.

des af de med fin urskiljning här och där inkastade stänken af svartbrunt, och ett djärft men godt grepp voro de å skåpdörrarnes insidor anbragta silhouettartade och med starkt pointerad modern formgifning behandlade men om antik tradition erinrande inläggningarne, framställande två par dansande unga kvinnor. Så mycket djärfvare var detta stänk af antik, som i öfrigt på flera ställen en lekfull kinesiserande stilbrytning eftersträfvats. Sålunda voro icke allenast de små å bord och skåp anbragta objets d'art rena kinesiska produkter. Rent kinesiska motiv lågo dessutom till grund såväl för skåpets sniderier och mattans bizarra liniemönster som för de ofvan omtalade molnfläckarne i taklisten.

Oaktadt dessa egendomliga utsväfningar in på främmande och skilda stil-

områden gjorde denna interiör såsom helhet betraktad ett lugnt, förnämt och konstnärligt intryck. Skada blott, att hela möbleringen — tydligen med tanke på anordnandet af passage för allmänheten, var så anbragt, att rummet liksom vände besökaren ryggen, hvarigenom dess konstnärliga värde af mången eljest förstående betraktare ej till fullo uppfattades.

I det symmetriskt mot detta liggande rummet hade dess arrangör, arkitekten Carl Westman, till fullo utnyttjat hela rummet såsom rum. Man hade

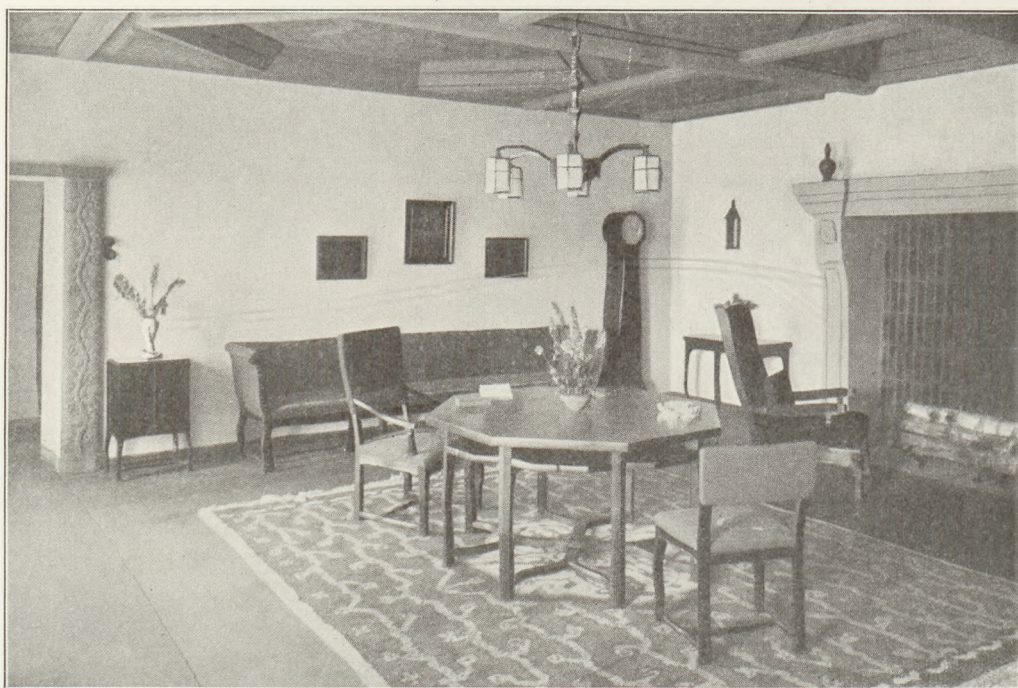

HALL AF C. WESTMAN.

också här vida mera känslan af att vara i ett rum i ett verkligen bebodt hus. Det var anordnad såsom en hall och var vackert och väl utformadt. Tegelgolvet, de vitkalkade väggarna, det stupplade putstaket, skildt från väggytorna med en liten men kraftig taklist, den murade spiseln, den genombrutna trappmuren med den enkla kraftiga trappbarriären visade en kärf men helt och väl genomförd behandling. Fullt i stycke härmed stodo de robust enkla trästolarne och det kraftigt timrade bordet. De något stelt högtidliga, stoppade stolarne med och utan sidokarmar stodo däremot här ganska främmande. Likaså i än högre grad den vackra fasettslipade spegeln med sin kraftiga ram af ebenholtz. Det låga kistliknande skåpet under spegeln kunde med en annan behandling af frontsidan ha gått bra in i miljön. Men denna front! En i ek skuren relief,

framställande Stockholm med Katarinahiss och Söder Mälarstrand och Slussen och Skeppsbron och Reisen och båtar och kyrktorn och hela tutten! Arkitekten Westman påminner här osökt om den af Thackeray i "The book of Snobs" skildrade mannen, som till den grad ansåg sig kunna göra hvad som föll honom in, att han vid en middag i societeten af purt snobberi — åt ärter med knif. Men den som mycket älskar, honom skall ju ock mycket varda förlåtet.

Komma vi så till sist till den största och obestriddigen mest och bäst genom-

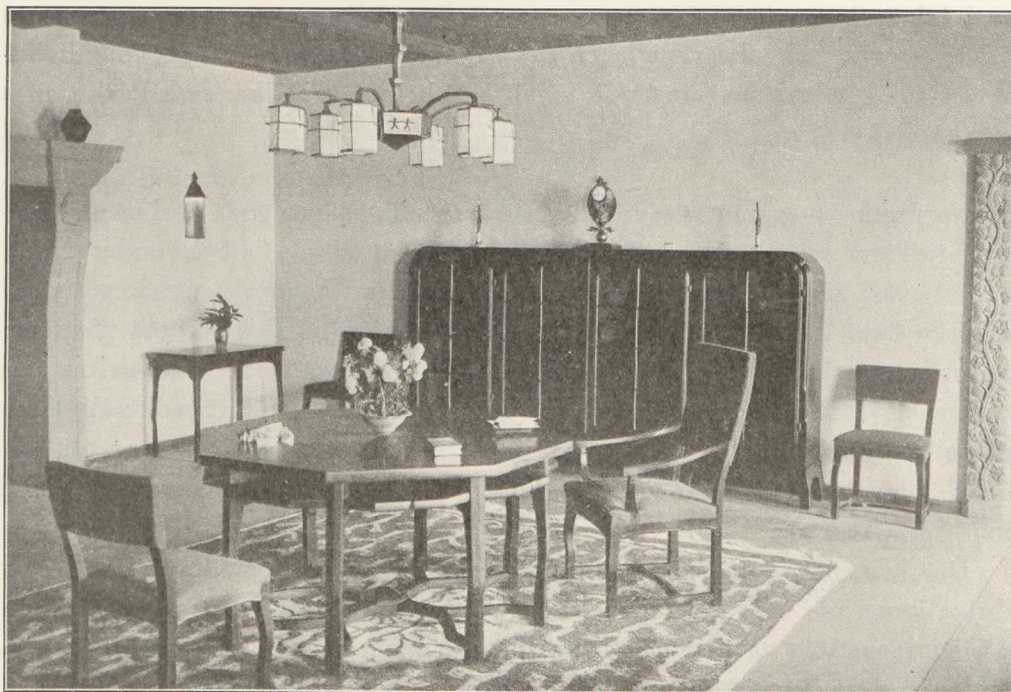
HVARDAGSRUM AF C. BERGSTEN.

förda interiören, arkitekten Carl Bergstens vardagsrum, en stor sommarsval sal från en gammal svensk herrgård. Rummets härliga proportioner, den stora spiseln på fondväggen, det kraftiga kasettak, den stora möbelgruppen midt på golvet, den långa soffan vid väggen, klockan borta i hörnet, allt var så påtagligt enkelt och sant. Det föll sig så naturligt och klart, att just så måste det vara. Man tyckte sig nästan komma in i ett från barndomen bekant gammalt hem och såg de gamla välbekanta möblerna stå på sina gamla platser. Det fanns ingenting, som man skulle vilja ändra eller rubba på. Vi fingo här se en konstnärligt hel och klar tanke, fullkomligt fri från allt effektsökeri.

De hvita, svagt grästupplade väggytorna mellan det brunbetsade furuparkettgolvet och det huvudsakligen i lätta blågrå toner och mönster laserade

taket betonade starkt rummets stora planmätt och bildade en synnerligen väcker fond för möblernas mörkbetsade björkytor eller öfverdragets mörkt brungrå bottenton. Liksom de större träytorna (i bordskifvan och i skåpens dörrar och sidor) lifvades genom omväxlande fanérbehandling och sparsamt anbragt men fint afvägd intarsia med här och där insatta stänk af pärlemor, så brötos möbeltygets ytor af ett fint, jämnt fördeladt rankmotiv med djärft insatta fläckar af orangerödt och klarblått, synnerligen välgörande särskildt i soffans långa

HVARDAGRUM AF C. BERGSTEN.

sits och ryggstycke. Rankmotivet återgick med bredare hållning och lugnare färger i den stora flossaväfd mattan på golfvets midt.

I själfva formbehandlingen af möblerna fångslades man ovillkorligen af enhetligheten, som utan att verka tröttande dock var med omutlig konsekvens genomförd. Den originella benställningen med sina egendomliga knäckta linier verkade måhända till en början svärbegriplig, men man fann snart nog, särskildt då det gällde stolarna, att den var synnerligen lyckligt funnen och ej borde vara annorlunda. Äfven i det stora bordet med sina sammanbindande horisontaller passade denna benform bra nog. Men de båda spelborden syntes måhända, äfven för den, som gärna ville försöka att förstå konstnären, stå på väl svaga fötter och erinrade måhända alltför mycket om ett par tröttkörde

åkarkamrar. Men denna lilla detalj borde man se i sammanhang med allt det andra, och den störde då ingalunda det vackra och lugna helhetsintrycket.

Skulle man vilja önska något i detta rum utöfver hvad dess konstnärlige upphofsman med så rund hand gifvit, så vore det en bättre koncentrerung i takets komposition, ytterligare betonad genom en kraftigare, mot rummets storlek och konstnärliga bredd bättre svarande takkrona. Den enande midtpunkten, som på golfvet markerats med den kraftigt tecknade mattan och det stora bordet med sina rundt om grupperade sittplatser, hade ingen motsvarighet i taket, hvars tudelning genom de två mot väggarna utträngda plafonderna verkade orolig och obegriplig, och det såg mest ut som en lycklig tillfällighet, att det för kronans upphängande funnits en liten tvärbjälke, som kunde gifva fäste för takkroken.

Nordiska Kompaniet visade i denna utställning många goda prof på sina möbelarkitekters arbete. Men det framgick därvid också tydligt, under hvilka relativt svåra förhållanden dessa arbeta. Nordiska Kompaniet visade sig emellertid ha tagit det rätta greppet på denna viktiga sak. Det greppet nämligen, att fostra en stab af medhjälpare, som kunna ägna sig helt åt möbelritningens och rumsinredningens svåra konst och kunna utföra detta sitt maktpåliggande arbete i närmaste kontakt, i närmaste samarbete med verkstaden, men att också vid sidan häraf låta kända och erkända konstnärer få visa hvad de förmå inom detta område.

Det har inom intresserade kretsar mycket tvistats om, huruvida möbel-fabrikationen bör ledas af "möbelritare" eller "arkitekter". Men en sådan diskussion synes mig gå helt och hållet på sidan om saken, och den fråga, som här fordrar sin lösning, är väl snarare den: "Hvilken utbildning, praktisk och konstnärlig, bör en möbelritare ha?" Ty att möbel- och rumskonsten är en konst, som helt kräfver sin man, det äro nog alla ense om. Det vore väl ett i mer än ett afseende kapitalt missgrepp att monopolisera rumskonsten inom ett fack, hvars utöfvare i lyckligaste fall få ägna en försvinnande bråkdel af sin studietid åt denna gren af sin verksamhet. Ty att möbelkonsten är och alltid kommer att förbli en gren af arkitektens verksamhet, det är nog sant. Men vi få därför icke blanda ihop sakfrågan med personfrågan. Lika visst som det är, att konsten förutsätter kunnandet, och att de, som ägna sig åt möbelkonsten, böra söka få en så grundlig och så mångsidig utbildning för sitt fack, som möjligt är, lika visst vilja vi hoppas, att det alltid skall finnas sådana arkitekter, som vilja och med framgång mäktat så helt genomföra sitt arbete, att det omfattar icke blott framställandet af byggnadskroppen utan äfven byggnadens fullständiga inredning och möblering, och det skall då, all agitation för-

utan, komma att från sådant håll utgå väckande idéer, som kanske icke i många fall kunna af andra upptagas till direkt vidare bearbetning men dock skola verka befruktande och icke förkväfvande, uppmuntrande och icke nedslående på dem, som arbeta under de trängre förhållandena.

Vi äro Nordiska Kompaniet stor tack skyldiga för det att vi i dess utställning fått se och känna sådana friskare vindar blåsa, och vi få allra minst använda detta förhållande såsom vapen emot dess och mångas dagliga allvarsamma sträfvanden.

KONSTAFDELNINGEN

KONSTAFDELNINGEN.

AF ERIK BROLIN.

I programmet för Baltiska utställningen ingick anordnandet af en konstafdelning, som i fyra sektioner skulle representera Sverige, Danmark, Tyskland samt Ryssland och Finland. Vid utställningens förvaltningsutskotts sammanträde den 15 april 1913 föredrog utställningsstyrelsens vice ordförande, professor Oscar Björck, förslag till program för denna afdelning jämte förslag till budget för densamma, hvilka förslag sedermera af styrelsen antogos. Vid nämnda sammanträde utsågs professor Björck att vara chef för konstafdelningen och uppdrogs åt honom i denna egenskap att på utställningens bekostnad företaga resor i Tyskland samt Ryssland och Finland för att dels uppgöra planer för de resp. afdelningarnas sammansättning, dels göra personliga inbjudningar samt dels slutligen utverka lån af konstverk från såväl offentliga gallerier som privata konstsamlingar.

Program och bestämmelser.

Första uppgiften blef att träffa bestämmelser för, huru de olika ländernas representation af konst skulle ordnas. Som allmän grundsats fastställdes härvid, att konstafdelningen skulle omfatta efter år 1897 af nu lefvande konst-

närer utförda konstverk — chefen för afdelningen dock obetaget att från denna bestämmelse göra undantag, om han så ansåge fördelaktigt för utställningen.

Konstverken skulle tillhöra någon af följande grupper:

målningar och teckningar,

skulpturer och medaljer,

etsningar, gravyrer och litografier samt

af konstnärer utförda dekorativa eller praktiskt användbara föremål, hvilka vore för deras verksamhet i öfrigt betecknande.

Arkitektur ingick äfven ursprungligen i programmet, men uteslöts, då de svenska arkitekterna valde att utställa i industriafdelningen i samband med ingeniörs- och byggnadstekniska utställningarna, särskildt emedan betydligt större utrymme kunde inom denna afdelning lämnas arkitekturutställningen. På grund häraf uteslöts äfven arkitekturen från öfriga inom konstafdelningen deltagande länders utställningar.

För de olika ländernas konstutställningar stadgades vidare följande bestämmelser:

Svenska afdelningen.

Program och bestämmelser för Baltiska utställningens i Malmö 1914 konstafdelning.

§ 1.

Tid.

Konstutställningen skall öppnas den 15 Maj 1914 och räcka till den 1 Oktober samma år; utställningsstyrelsen obetaget att utsträcka densamma att fortfara därefter, så länge utställningen i öfrigt pågår, dock ej längre än till den 15 Oktober.

§ 2.

Konstafdelningens chef.

Chef för konstafdelningen är vice ordföranden i utställningens styrelse, professor Oscar Björck.

§ 3.

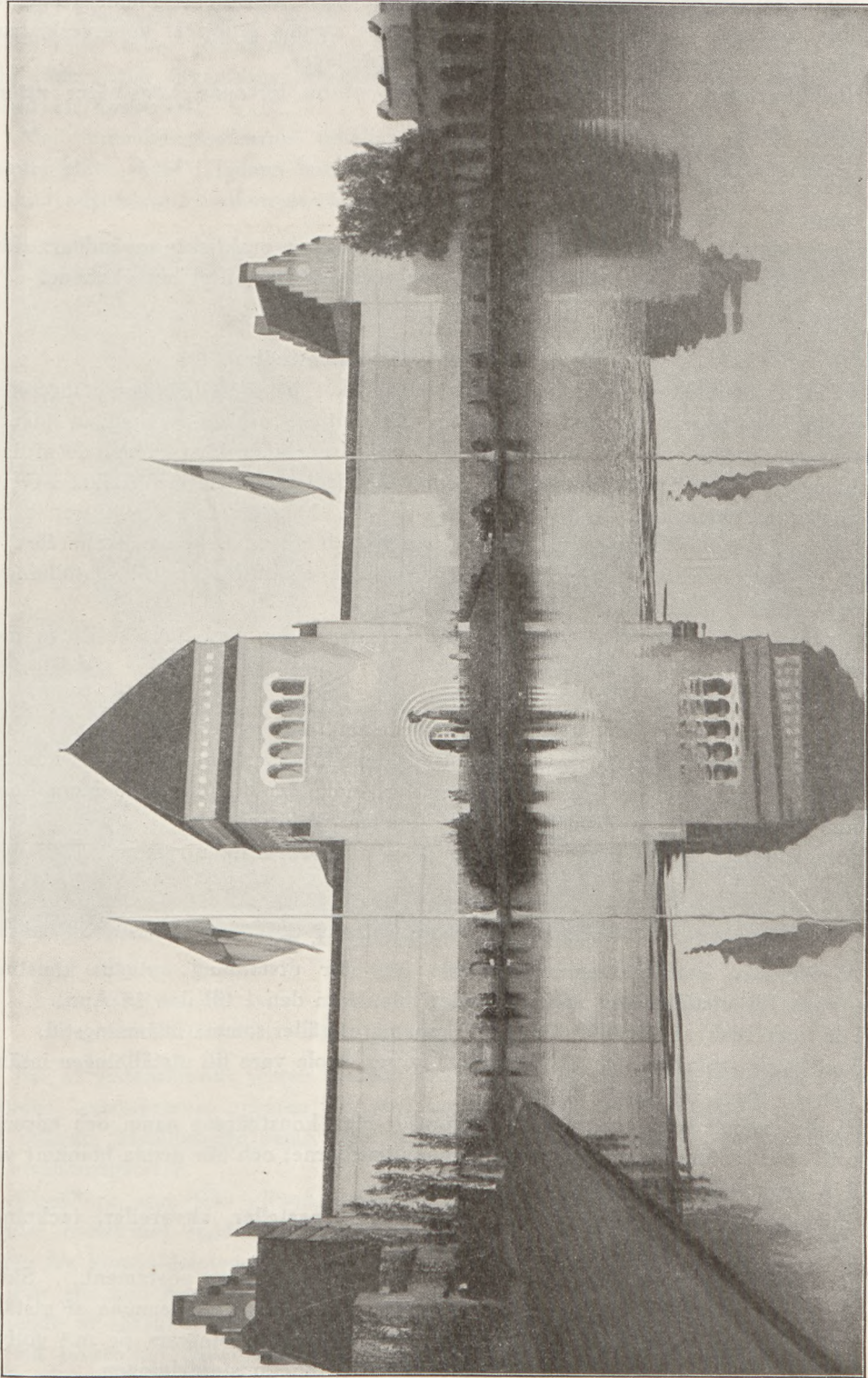
Inbjudningar till deltagande i utställningen och antagningsjuryer samt omfattning.

Till konstutställningen inbjudas utställande svenska konstnärssammanslutningar, som genom egna juryer hvar för sig bestämma hvilka arbeten, som för utställningen antagas, samt dessutom särskildt framstående svenska konstnärer, hvilka ej tillhöra dylik sammanslutning.

För öfriga utom dessa konstnärssammanslutningar stående konstnärer, hvilka önska i utställningen deltaga, anordnas af utställningsstyrelsen en jury för målning, bestående af herrar Oscar Björck, Olle Hjortzberg, Ernst Norlind och Axel Törneman, med hrr Albert Larsson och Emil Österman som suppleanter, samt en jury för skulptur, bestående af hrr Oscar Björck, Carl Milles och Erik Lindberg, med hr Otto Strandman som suppleant.

Utom arbeten af särskildt inbjudna konstnärer antagas till utställning inga andra sådana än dem, som antagits af någon utaf de inbjudna konstnärssammanslutningarnas juryer eller af de ofvannämnda målnings- och skulpturjuryerna.

KONSTHALLEN.

Till utställningens juryer kan ej af inom inbjuden konstnärssammanslutning utställande konstnär anmälas konstverk tillhörande samma grupp af konstverk, hvarmed han inom sammanslutningen i utställningen deltagar.

Utställas kunna själfständiga, efter år 1897 af nu lefvande konstnärer utförda konstverk inom nedanstående grupper:

Grupp 1. Målningar och teckningar.

Grupp 2. Skulpturer och medaljer.

Grupp 3. Etsningar, gravyrer och litografier.

Grupp 4. Af konstnärer utförda dekorativa eller praktiskt användbara föremål, hvilka äro för deras verksamhet i öfrigt betecknande.

§ 4.

Tid för anmälan och anmälningssedlar.

Anmälan om deltagande i konstutställningen sker på särskilda anmälningssedlar, hvilka tillställas hvarje inbjuden konstnärssammanslutning och de personligen inbjudna konstnärerna samt dem, som anmäla sig vilja insända arbeten för bedömande af de af utställningsstyrelsen tillsatta juryerna. Anmälningssedlarna, behörigen ifyllda å tvenne lika lydande exemplar, skola vara insända till konstafdelningens chef, a) från de inbjudna sammanslutningarna och de personligen inbjudna konstnärerna före utgången af Mars månad och b) från dem som anmäla sina arbeten till utställningens juryer före den 1 Mars.

Anmälan skall göras af vederbörande konstnär eller med hans skriftliga medgifvande.

§ 5.

Utrymmets fördelning.

Hvarje inbjuden konstnärssammanslutning eller personligen inbjuden konstnär äger att med chefen för konstafdelningen förhandla om det utrymme inom konstafdelningen, som i hvarje särskildt fall kan ställas till förfogande.

För af utställningens juryer antagna arbeten afses särskildt utrymme.

§ 6.

Konstverkens inlämning m. m.

Af inbjuden konstnärssammanslutnings jury för utställning antagna konstverk skola vara till utställningen insända under tiden från den 1 till den 15 April.

För konstverk af särskildt inbjudna konstnärer gäller samma inlämningstid.

Konstverk, anmälda till utställningens juryer, skola vara till utställningen insända från den 15 Mars till den 1 April.

Hvarje insändt konstverk skall vara försedt med konstnärens namn och adress å blankett, som erhålles samtidigt med anmälningssedlarne; och bör denna blankett vara fästad å konstverkets baksida.

Oljemålningar skola vara försedda med ramar; pasteller, akvareller, teckningar och gravyrer skola dessutom vara under glas.

För skulpturarbeten tillhandahåller utställningen enklare postament. Skulle sådant önskas af särskild beskaffenhet, anskaffas och bekostas detsamma af utställaren. Beträffande skulpturer, hvilkas vikt öfverstiger 300 kilogram pr m.² golfyta, skall vederbörande konstnär förhandla med chefen för konstafdelningen.

Alla konstverk, som ej direkt inlämnas i utställningsbyggnaden, skola vara väl emballerade, taflor *fastskrufvade* i starka, af utställaren på egen bekostnad anskaffade lådor med äfvenledes *skrufvade*, ej spikade lock. Hvarje kolly bör innehålla endast ett konstverk.

Med anmälningsedlarne erhållas blanketter, som behörigen ifyllda fästas på lämplig plats såväl i lådans botten som i dess lock, och utanpå detta senare skall särskild adresslapp, hvilken samtidigt erhålles, vara fastklistrad.

FRÅN SKULPTURHALLEN.

§ 7.

Fraktfrihet m. m.

För af vederbörande juryer antagna arbeten och för de till utställningen särskildt inbjudna konstnärernas arbeten bekostar utställningsstyrelsen transporten till Malmö och Baltiska utställningen samt efter utställningens slut inpackning och återsändning till afsändningsorten.

Utställare, som från utlandet insänder af vederbörande jury antagna konstverk, erhåller fraktfrihet endast för tre konstverk, så framt ej särskildt aftal träffats med chefen för konstafdelningen.

För alla konstverk af betydande vikt (öfver 100 kg.) göres kostnadsfri transport beroende af särskildt aftal med chefen för konstafdelningen.

All fraktfrihet gäller endast fraktgodsförsändelser.

Post- och ilgodsförsändelser mottagas endast fullt frankerade.

§ 8.

Anordning af konstverken och kommissarier.

Hvarje utställande konstnärssammanslutning äger rätt att genom särskild af densamma utsedd kommissarie eller ombud anordna sin afdelning inom det till sammanslutningens förfogande ställda utrymmet.

Särskildt inbjudna konstnärer anordna antingen själfva eller genom ombud sina utställningar inom det för hvar och en upplåtta utrymmet.

Af utställningens juryer antagna konstverk anordnas af chefen för konstafdelningen eller hans ombud.

För anordnandet af konstverken tillhandahållas arbetare, hvilka på utställningsstyrelsens bekostnad under ledning och ansvar af vederbörande utföra arbetet med upphängandet och placerandet af desamma.

§ 9.

Vakthållning.

Utställningsstyrelsen anställer under utställningstiden vakter för upprätthållande af ordning och för tillsyn att konstverken såvidt möjligt ej utsättas för skada.

§ 10.

Försäkring.

Alla af inbjudna konstnärssammanslutningar och af personligen inbjudna konstnärer insända samt af utställningens juryer antagna konstverk försäkras af utställningsstyrelsen mot eldfara under den tid de befinna sig inom utställningen.

För konstverk, som betingar särskildt högt pris (öfver 15,000 kr.), måste dock härom förhandlas med chefen för konstafdelningen.

Vid försäkring beräknas för konstverk, som angifvits till försäljning, samma värde som försäljningssumman.

§ 11.

Borttagande af konstverk.

Utställda konstverk få ej under utställningstiden borttagas.

§ 12.

Katalog.

Utom den officiella katalogen, grundad på de uppgifter, som af utställare lämnas å anmälningssedlarne, kommer äfven en illustrerad katalog att utgifvas.

§ 13.

Försäljning.

Försäljning af konstverken sker uteslutande genom konstafdelningens byrå. För hvarje försäldt konstverk afgår försäljningsprovision med 10 %.

Om något till försäljning angifvet konstverk under utställningstiden förklaras ej vara till salu, är utställaren skyldig till utställningsstyrelsen betala försäljningsprovision å det ursprungligen angifna priset.

§ 14.

Kopiering.

Kopiering af utställningsföremålen tillåtes ej inom konstafdelningen.

§ 15.

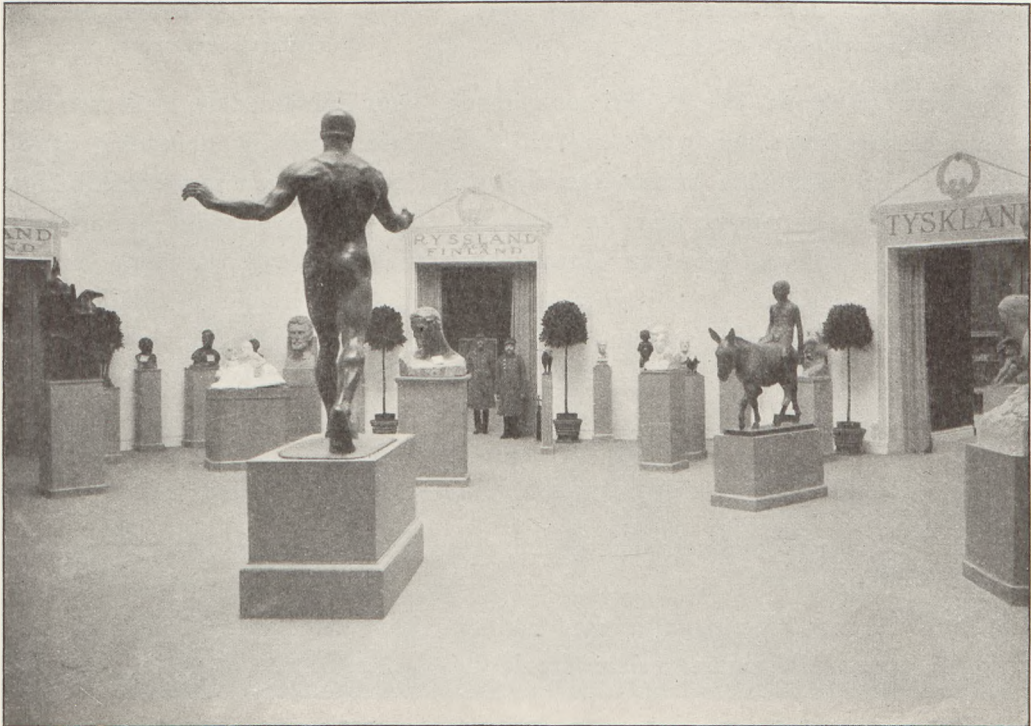
Fotografering.

Utan utställarens samtycke får konstverk ej inom konstafdelningen fotograferas. Vyer af utställningssalar, innehållande konstverk, eller i det hela taget interiörer af konsthallen förbehåller sig dock utställningsstyrelsen rätt att låta fotografera.

§ 16.

Frikort.

Utställare erhåller personligt frikort enligt bestämmelser, som framdeles komma att meddelas.

FRÅN SKULPTURHALLEN.

§ 17.

Öfriga bestämmelser.

Medaljer eller diplom komma ej att utdelas. Däremot erhåller hvarje utställare en minnesmedalj: Baltiska Utställningens Kungl. Medalj.

§ 18.

Besvär.

Alla besvär måste skriftligen ingifvas för att kunna till pröfning upptagas. Angående jurypröfning eller inbjudningar till deltagande i utställningen samt fördelning af utrymmet mottagas ej besvär.

§ 19.

Ändringar i programmet.

Utställningsstyrelsen förbehåller sig rätt att i särskilda fall göra ändringar i ofvanstående bestämmelser.

Utställare vare i öfrigt skyldig att ställa sig till efterrättelse de föreskrifter och ordningsregler, som för utställningen komma att utfärdas.

Stockholms slott den 21 April 1913.

Å utställningsstyrelsens vägnar:

GUSTAF ADOLF.

R. Dela Gardie.
Ordförande.

Carl L. Bendix.
Generalkommissarie.

Oscar Björck.
Chef för konstafdelningen.

H. Fr. Ahlström.
Generalsekreterare.

Detta program jämte däri omnämnda anmälningssedlar, adresslappar o. s. v. kringsändes under hösten 1913 dels jämte personlig inbjudning till ett antal mera framstående konstnärer, dels till föreningar och sammanslutningar bland Sveriges konstnärer, hvilka hvar för sig erhöilo särskilda salar inom konsthallen att disponeras som föreningarna själva ville bestämma, och dels slutligen till enskilda konstnärer. För att alla skulle komma i tillfälle att inlämna arbeten till den af utställningen tillsatta konstjuryns bedömning, annonserades dessutom såväl i hufvudstadspressen som i en hel del landsortstidningar.

Danska afdelningen.

Enligt öfverenskommelse med kommittén för Danmarks deltagande i Baltiska utställningen öfverläts åt densamma anordnandet af den danska sektionen inom konstafdelningen, sedan nämnda kommitté antagit nedanstående stadgar, som utställningsstyrelsen förelagt.

Program och bestämmelser för Baltiska utställningens i Malmö 1914 konstafdelning.

§ 1.

Konstutställningen skall öppnas den 15 Maj 1914 och räcka till den 1 Oktober samma år; utställningsstyrelsen obetaget att utsträcka densamma att fortfara där-efter, så länge utställningen i öfrigt pågår, dock ej längre än till 15 Oktober.

§ 2.

Chef för konstafdelningen är vice ordföranden i utställningens styrelse, professor Oscar Björck.

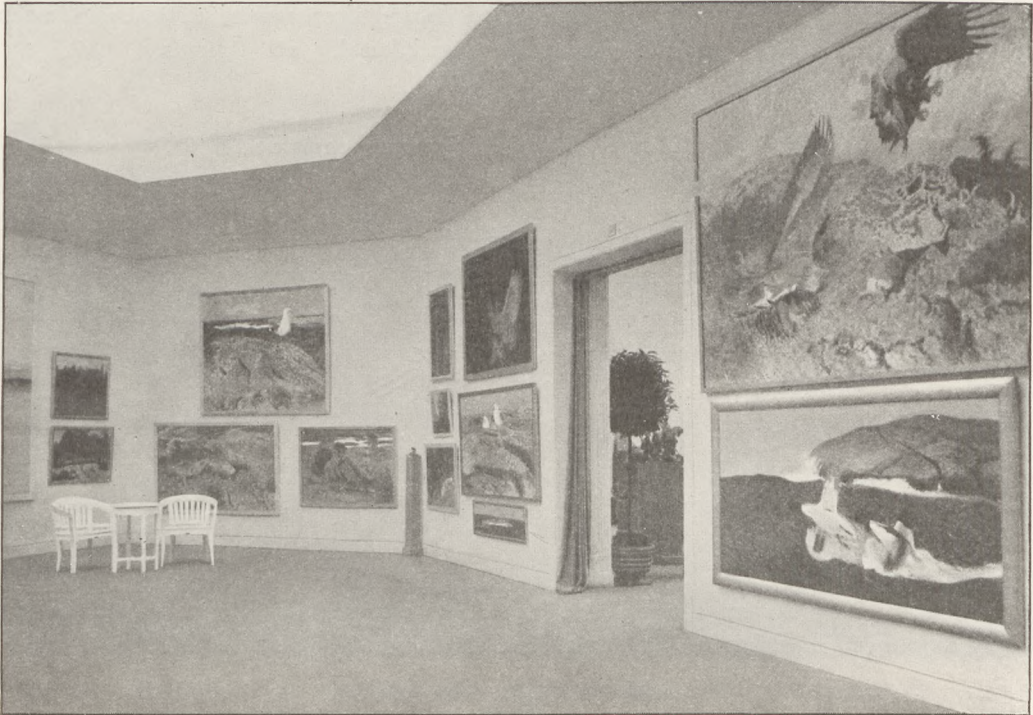
§ 3.

Utställas kunna själfständiga, efter år 1897 af nu lefvande konstnärer utförda konstverk inom nedanstående grupper:

- Grupp 1. Målningar och teckningar.
- Grupp 2. Skulpturer och medaljer.
- Grupp 3. Etsningar, gravyrer och litografier.
- Grupp 4. Af konstnärer utförda dekorativa eller praktiskt användbara föremål, hvilka äro för deras verksamhet i öfrigt betecknande.
- Grupp 5. Arkitekturritningar och modeller.

§ 4.

Anmälan om deltagande i konstutställningen sker på särskilda anmälningsedlar, hvilka ställas till den danska kommitténs förfogande.

BRUNO LILJEFORS' UTSTÄLLNING.

§ 5.

Hvarje konstverk skall vara försedt med konstnärens namn och adress å blankett, som erhålles jämte anmälningsedlarne.

Oljemålningar skola vara försedda med ramar; akvareller, teckningar och gravyrer skola dessutom vara under glas.

Alla konstverk skola vara väl emballerade, hvarföre hvarje kolly helst bör innehålla endast ett konstverk.

Taflor böra vara fastskruvade i starka, af utställaren på egen bekostnad anskaffade lådor med äfvenledes skruvade lock.

Beträffande skulpturer, hvilkas vikt öfverstiger 300 kilogram pr m.², skall vederbörande konstnär förhandla med chefen för konstafdelningen.

De med anmälningssedlarne erhållna blanketter skola, behörigen ifyllda, fästas inuti lädan, hvarjämte adresslappar, som äfven erhållas från konstafdelningens byrå, fästas utanpå densamma.

§ 6.

Försäljning af konstverken sker uteslutande genom konstafdelningens byrå. För hvarje försäldt konstverk afgår försäljningsprovision med 10 %.

Om något till salu angifvet konstverk under utställningstiden förklaras ej vara till salu, är utställaren skyldig att till utställningen betala försäljningsprovision å det ursprungligen angifna försäljningspriset.

§ 7.

Utom den officiella katalogen, grundad på de uppgifter, som af utställarne lämnas å anmälningssedlarne, kommer äfven en illustrerad katalog att utgifvas.

§ 8.

Kopiering af utställningsföremålen tillåtes ej inom konstafdelningen.

§ 9.

Utan utställarens samtycke får ej inom afdelningen konstverk fotograferas. Vyer af utställningssalar, innehållande konstverk, eller i det hela taget interiörer af konsthallen, förbehåller sig dock utställningsstyrelsen rätt att låta fotografera.

§ 10.

Utställda konstverk få ej under utställningstiden borttagas.

§ 11.

Utställare erhåller frikort enligt bestämmelser, som sedermera komma att meddelas.

§ 12.

Medaljer eller diplom komma ej att utdelas. Däremot erhåller hvarje utställare en minnesmedalj: Baltiska Utställningens Kungl. medalj.

§ 13.

Utställningsstyrelsen förbehåller sig rätt att i särskilda fall göra ändringar i ofvanstående bestämmelser.

Utställare vare i öfrigt skyldig att ställa sig till efterrättelse de föreskrifter och ordningsregler, som för utställningen komma att utfärdas.

Stockholms slott den 21 April 1913.

Å utställningsstyrelsens vägnar:

GUSTAF ADOLF.

R. Dela Gardie.

Ordförande.

Carl L. Bendix.

Generalkommissarie.

Oscar Björck.

Chef för konstafdelningen.

H. Fr. Ahlström.

Generalsekreterare.

När sålunda den officiella svenska inbjudningen till deltagande i Baltiska utställningen kommit till Danmark och där en kommitté tillsatts för den danska afdelningen, inkom densamma till Akademien för de Sköna Konsterna i Köpenhamn med uppmaning att tillsätta en särskild kommitté, som skulle uppgöra en plan till att göra nödvändiga förberedelser för Danmarks representation inom Baltiska utställningens konstafdelning. På ett möte i Akademien utsågos till ledamöter af kommittén: professor Viggo Johansen, konstnären H. Brasen, bildhuggaren professor Julius Schultz samt akademisekreteraren docenten P. Jo-

CARL LARSSONS UTSTÄLLNING.

hansen, hvilken är ständig medlem af den permanenta kommittén för internationella utställningar i utlandet. Den fria utställningen, som erhöi sin särskilda inbjudning, valde till sin representant målaren Johan Rohde. Slutligen valdes till suppleanter och adjungerade medlemmar målaren L. A. Ring, bildhuggaren Carl Mortensen och arkitekten Ulrik Plesner, — man visste nämligen icke då, att arkitektur icke skulle hafva sin särskilda afdelning inom konsthallen.

Nu afhöllos några sammanträden mellan hufvudkommittén och kommittén för konstafdelningen, hvarunder den senares utmärkte ordförande professor Viggo Johansen tyvärr så småningom märkte, att detta ordförandeskap hotade att öfverstiga hans krafter genom sina stora kraf på tid och praktiskt arbete. Vid ett sammanträde i Akademien hösten 1913 nedlade han sitt ordförandeskap

och utgick ur kommittén. Akademien valde då i hans ställe till kommittéledamot målaren Sigurd Wandel. Denne afböjde dock invalet. Vid därpå följande sammanträde mellan Kunstudvalget och hufvudkommittén skred man nu till val af ordförande för förstnämnda kommitté. De deltagande målarna insisterade på att konstnären L. A. Ring skulle väljas till ordförande. Hans stora anseende som konstnär och hans allmänt uppskattade personlighet samt det stora intresse, hvarmed han omfattade utställningen, borde enligt deras mening otvifvelaktigt borga för hans lämplighet som ordförande för hela konstkommittén. Här emot gjorde hufvudkommitténs ordförande departementschefen Vedel gällande, att det i representativt afseende icke vore klokt att välja konstnären Ring till ordförande, då han icke tillhörde hufvudkommittén. Valet föll så på kontorschefen i Kultusministeriet Frantz Dahl. Härefter konstituerade sig Kunstudvalget på följande sätt:

Ordförande: Frantz Dahl.

Sektionen för målning: L. A. Ring, ordförande, H. Brasen, Johan Rohde, Sigurd Wandel och målaren V. Jastrau, sekreterare.

Sektionen för skulptur: Professor Julius Schultz, ordförande, Carl Mortensen och bildhuggaren Edv. Eggeling, sekreterare.

Till deltagare i bedömningen af taflorna till utställningen valdes något senare vid ett allmänt konstnärsmöte följande konstnärer, som inträdde i juryen tillsammans med ofvannämnda medlemmar af Kunstudvalgets målarsektion: målarna Frederik Lange, N. P. Mols, Tom Petersen och Eiler Sörensen.

Tyska afdelningen.

Inom denna afdelning var endast tillfälle beredt för personligen inbjudna konstnärer att delta. Inbjudningsbrefven voro personligen undertecknade af utställningens hedersordförande H. K. H. Kronprinsen samt af ordföranden landshöfdingen greve Robert Dela Gardie och v. ordföranden i utställningsstyrelsen, chefen för konstafdelningen professor Oscar Björck.

Dessa inbjudningsbref hade följande lydelse:

Durch die Königliche schwedische Regierung sind — ausser Schweden, — Deutschland, Russland und Dänemark eingeladen an der Baltischen Ausstellung in Malmö 1914 teilzunehmen; und werden sämtliche vorgenannten Länder auf der Ausstellung vertreten sein.

Die Ausstellung umfasst eine Abteilung für Industrie wie auch eine Kunstabteilung, für welche eine besondere Kunsthalle innerhalb des Ausstellungsgeländes erbaut ist.

Um in der Kunsthalle eine deutsche Abteilung zu Stande zu bringen hat der Ausstellungsvorstand es am geeignetsten gefunden, persönliche Einladungen an beson-

ders hervorragende deutsche Künstler ergehen zu lassen, und gestattet sich der Ausstellungsvorstand aus diesem Grunde, mit Rücksicht auf die grosse Bedeutung, die es für die Kunst Ihres Landes haben wird, Sie hiermit einzuladen, mit einigen Ihrer Werke an der deutschen Abteilung in der Kunsthalle teilzunehmen.

Den grossen Wert hervorhebend, — dass Sie, durch Ihre Teilnahme an der Ausstellung, wesentlich dazu beitragen würden die deutsche Abteilung so repräsentativ wie möglich zu machen, um den hohen Standpunkt hervorzuheben, den die Kunst Ihres Landes einnimmt, — hofft der Ausstellungsvorstand, dass Sie die Ein-

ANDERS ZORNS UTSTÄLLNING.

ladung desselben annehmen und durch Unterzeichnung und Einsendung der beiliegenden Mitteilung an den Chef der Kunstabteilung, baldmöglichst den Vorstand davon in Kenntnis setzen. Malmö im November 1913.

Für den Vorstand:

GUSTAF ADOLF.

Ehrenpräsident.

R. Dela Gardie.
Präsident.

Oscar Björck.
Vizepräsident.

Inbjudningsbrefven voro åtföljda af nedanstående bestämmelser för deltagande i utställningen jämte formulär till svar om antagande af inbjudningen att af vederbörande ifyllas:

Satzungen für persönlich eingeladene Künstler.

§ 1.

Zeit der Ausstellung.

Die Kunstausstellung beginnt am 15. Mai und dauert bis zum 1. Oktober; — dem Ausstellungsvorstand doch unbenommen dieselbe so lange wie die übrige Ausstellung zu verlängern — jedoch nicht länger als bis zum 15. Oktober.

§ 2.

Chef der Kunstabteilung.

Chef der Kunstabteilung ist der Vizepräsident des Ausstellungsvorstandes Professor Oscar Björck.

§ 3.

Anmeldung und Einlieferung.

Sämtliche eingeladenen Künstler sind gebeten vor d. 1. Februar 1914 anzumelden, mit welchen Kunstwerken sie die Ausstellung zu beschicken beabsichtigen.

Alle für die Anmeldung notwendigen Papiere werden von den Vertretern oder den Spediteuren der Ausstellung überliefert.

Alle Kunstwerke müssen vom 15. März bis spätestens 15. April 1914 eingeliefert sein.

§ 4.

Transport und Versicherung.

Das Ausstellungskomitee übernimmt die Kosten des Transportes und der Expedition für alle Kunstwerke der persönlich eingeladenen Künstler; für die Kosten des Rücktransportes tritt das Komitee nur dann ein, wenn das betreffende Kunstwerk an den Ort der Absendung zurückgeht.

Ebenfalls übernimmt das Komitee die Kosten für die Versicherung gegen Feuergefahr während der Zeit, wo sich die betreffenden Kunstwerke innerhalb der Ausstellung befinden.

Der Versicherungswert kann den Verkaufspreis keinesfalls übersteigen.

§ 5.

Verpackung.

Die Kunstwerke müssen einzeln, jedes für sich, sorgfältig verpackt werden.

Betreffs Skulpturen von einer Schwere von mehr als 500 Kilogramm per Quadratmeter Bodenfläche hat der betreffende Künstler mit dem Chef der Kunstabteilung abzuhandeln.

Es ist unerlässlich, die mit dem Anmeldebogen übergebenen Zettel genau auszufüllen und an den Kunstwerken und im Innern der Kisten zu befestigen.

Auf den Deckel der Kiste ist der dem Anmeldebogen gleichfalls beigegebene Adress-Zettel, genau ausgefüllt, aufzukleben.

Das Öffnen der Kisten wie auch die Einpackung geschieht in Gegenwart eines Bevollmächtigten der Ausstellung, welcher über den Befund ein Protokoll aufnimmt.

§ 6.

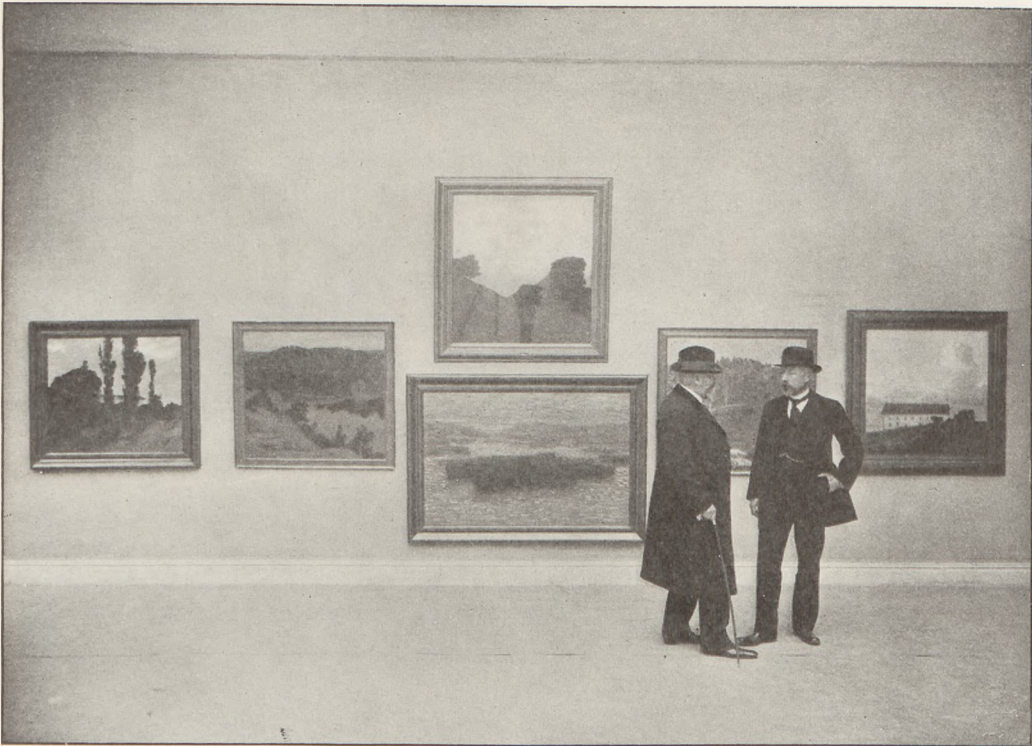
Placieren.

Das Placieren der Kunstwerke wird von dem Chef der Kunstabteilung oder, wenn gewünscht, vom Bevollmächtigten des betreffenden Ausstellers besorgt.

§ 7.

Verkauf.

Verkäufe können nur durch das Bureau der Kunstabteilung vermittelt werden.

EN VÄGG I PRINS EUGENS SAL.

Beim Verkauf eines Kunstwerkes werden 10 % der Verkaufssumme in Abzug gebracht. Es ist unstatthaft, den angesetzten Verkaufspreis zu erhöhen. Wenn als verkäuflich bezeichnete Werke während der Dauer der Ausstellung als unverkäuflich erklärt werden, trägt der Aussteller die Verkaufsprovision.

Vor Schluss der Ausstellung kann kein aufgenommenes Kunstwerk zurückgezogen werden.

§ 8.

Kataloge, Kopieren und Vervielfältigung der ausgestellten Kunstwerke.

Ausser dem offiziellen Kataloge, auf den Angaben, die von den Ausstellern an den Anmeldebogen gegeben werden, gegründet, wird auch ein illustrierter Katalog ausgegeben werden.

Gestattet Aussteller Reproduktion von seinen ausgestellten Kunstwerken in dem illustrierten Kataloge, soll dieses auf dem Anmeldebogen angegeben sein.

Ohne die Einwilligung des Ausstellers ist es in der Abteilung Kunstwerke zu photographieren nicht gestattet.

Ansichten von Kunstwerke enthaltenden Ausstellungssaalen oder im ganzen Interieure von der Kunsthalle vorbehalten sich doch der Ausstellungsvorstand das Recht photographieren und reproducieren zu lassen.

Es ist nicht gestattet ausgestellte Kunstwerke unter der Zeit der Ausstellung zu kopieren.

§ 9.

Eintrittskarten und Medaillen.

Jeder ausstellende Künstler erhält eine persönliche Freikarte zum Besuche der Ausstellung.

Medaillen oder Diplome werden nicht ausgeteilt werden; dagegen erhält jeder Aussteller eine Erinnerungsmedaille, Die Königliche Medaille der Baltischen Ausstellung benannt.

Schlussbestimmung.

Durch Beschickung der Ausstellung unterwirft sich der Aussteller sämtlichen vorstehenden Bestimmungen.

Alle Mitteilungen oder Schreiben sollen zum Chefe der Kunstabteilung, Professor Oscar Björck (Adresse: Valhallavägen 37, Stockholm) adressiert werden.

Ryska och Finska afdelningen.

För denna afdelning gällde samma bestämmelser som för den tyska. Inbjudningsbrefven, som till Ryssland voro affattade på franska, voro äfven utfärdade på enahanda sätt som till de tyska konstnärerna.

Förberedelserna för utställningen.

Professor Björcks resor.

I juni 1913 företog professor Björck sin första resa till Tyskland för knytande af lämpliga förbindelser samt för förberedande undersökning af hvad som skulle utverkas för utställningen. Först besöktes då direktören för Kunsthalle zu Hamburg herr A. Lichtwarck, med hvilken preliminär plan för hela den tyska afdelningen uppgjordes. Därefter besöktes först den då pågående utställningen i Gent, hvarest en större samling tysk konst var utställd. Därifrån

gick resan till Karlsruhe, Mannheim, Stuttgart, München, Dresden och Berlin. På samtliga dessa platser utom Karlsruhe voro stora, företrädesvis tyska konstutställningar anordnade, hvilka studerades. På de olika platserna besöktes äfven personligen de konstnärer, som skulle inbjudas, och underhandlingar fördes med hvar och en om hans representation på Baltiska utställningen. I München besöktes äfven den ryske konstnären Jawlenski, med hvilken preliminära underhandlingar fördes om den futuristiska gruppen, som enligt planen skulle

OSCAR BJÖRCKS UTSTÄLLNING.

vara representerad på den ryska afdelningen inom konstutställningen. Herr Jawlenski lämnade godhetsfullt en hel del rekommendationer till och upplysningar om de ryska konstnärerna i allmänhet; särskildt bör då nämnas, att professor Björck af honom erhöll ett för den blifvande ryska afdelningen värdefullt introduktionsbref, nämligen till den framstående ryske konstnären och direktören för Tretiakoffgalleriet i Moskwa herr Igor Grabar, hvilken sedermera blef en af de förnämsta hjälparna för åstadkommande af den ryska konstafdelningen. Under sommaren och hösten företogs vidare flera mindre resor till Berlin och Hamburg för vidare öfverenskommelser.

I oktober månad företog professor Björck den grundläggande resan till

Ryssland tillsammans med sin broder, direktör Carl Björck, i egenskap af sekreterare. Före afresan till Ryssland erhöles genom ryska legationen i Stockholm en mycket vidtomfattande lista på de mest framstående ryska konstnärerna jämte noggranna adresser, hvilket mycket bidrog till ett älskvärdt bemötande från rysk sida vid utförandet af uppdraget att samla dess konstrepresentation till utställningen. Först besöktes Petrograd helt kort och sedermera Moskwa, där de första egentliga uppgörelserna gjordes under särdeles lifligt och intresseradt bistånd af ofvannämnde herr Grabar, som på allt sätt ställde sig välvillig och förstående till företaget. Tillsammans med honom uppgjordes en förteckning på de konstnärer, som skulle inbjudas till utställningen. Listan upptog följande namn: Repin, Michael Nesteroff, Constantin Youon, Boris Kustodieff, Alexander Golovine, Victor Wasnezoff, Apollinare Wasnezoff, Alexander Scherwashidze, Joseph Braz, Dmitry Stelletsy, Stephane Jaremitch, Leonard Tourshansky, Anne Ostroumova Lebedeva, Alexander Jakovleff, Matislav Dobouginsky, Serguei Maliutin, Alexander Benois, Ivan Bilibine, Constantin Korovine, Nicolas Roerich, Kozma Petroff-Vodkine, Nicolas Sapounoff, Igor Grabar, Paul Kousnezoff, A. O. Hausch, K. F. Bogajevsky, Nicolas Millioti, Boris Anisfeld, Nicolas Oulianoff, Martyros Sariane, A. S. Golupkina och Serguei Konenkoff.

I Moskwa besöktes särskildt åtskilliga privatsamlingar, framför allt den som tillhör herr Michael Rjabushinski, från hvilken till utställningen erhöles för den ryska afdelningen bland de värdefullaste bidragen, nämligen ett par af den framstående ryske porträttmålaren Alexander Golovines taflor. Dessutom besöktes konstnärerna Victor Wasnezoff och Nesteroff. Svenske konsuln i Moskwa, herr Arfved Nordensson, bör äfven i detta sammanhang omnämnas med erkännande för hans värdefulla tjänster och tillmötesgående. En person i Moskwa, som äfven varit till den största nytta för den från denna stad kommande delen af den ryska konstrepresentationen på Baltiska utställningen, är konsthandlaren V. Ceccato, hvilken på det mest tillmötesgående sätt skött såväl underhandlingar med resp. konstnärer och konstsammlare som hopsamlandet och expedierandet af konstverken från Moskwa. Det är äfven han, som förmedlat det värdefulla inköpet till Nationalmuseum af Warlamoffs porträtt af Golovine, en inom parentes sagdt ganska vansklig uppgift.

Hvad för öfrigt herr Igor Grabar beträffar, ha vi dessutom särskildt att tillskrifva honom, att han ensam åvägabragt den synnerligen vackra utställningen af V. Seroffs arbeten, en kollektion Seroff, som ej tillföre varit sedd i utlandet. Herr Grabar påvisade också, att, om konstnären N. Roerichs intresse för saken kunde förvärfvas, skulle, hvad Petrograd anginge, mycket vara vun-

net och troligen Petrograd-konstnärernas deltagande i utställningen vara säkradt.

Resan gick därpå åter till Petrograd, hvarest genast herr Roerich besöktes, hos hvilken professor Björck redan genom bref från herr Grabar var introducerad. Hans intresse vanns ganska snart, och därefter voro förhandlingarna i gång. Herr Roerich meddelade, att egentligen endast trenne konstnärer i Petrograd personligen behöfde besökas, nämligen herrar Repin, Kustodieff och

ANNA BOBERGS UTSTÄLLNING.

framför allt Golovine. Med den förstnämnde gafs emellertid intet tillfälle till sammanträffande, och han kom ej heller att deltaga i utställningen. Herr Kustodieff lämnade med stort tillmötesgående en hel kollektion af sina arbeten till utställningen. Genom den svenske köpmannen i Petrograd, herr Martin Månsson, lyckades det professor Björck att få sammanträffa med herr Golovine. Denne konstnär, som af princip aldrig deltagar i några utställningar, lofvade emellertid, efter att hafva blifvit intresserad för företaget, sin medverkan, hvilket löfte han också på det mest glänsande sätt höll. Herr Roerich

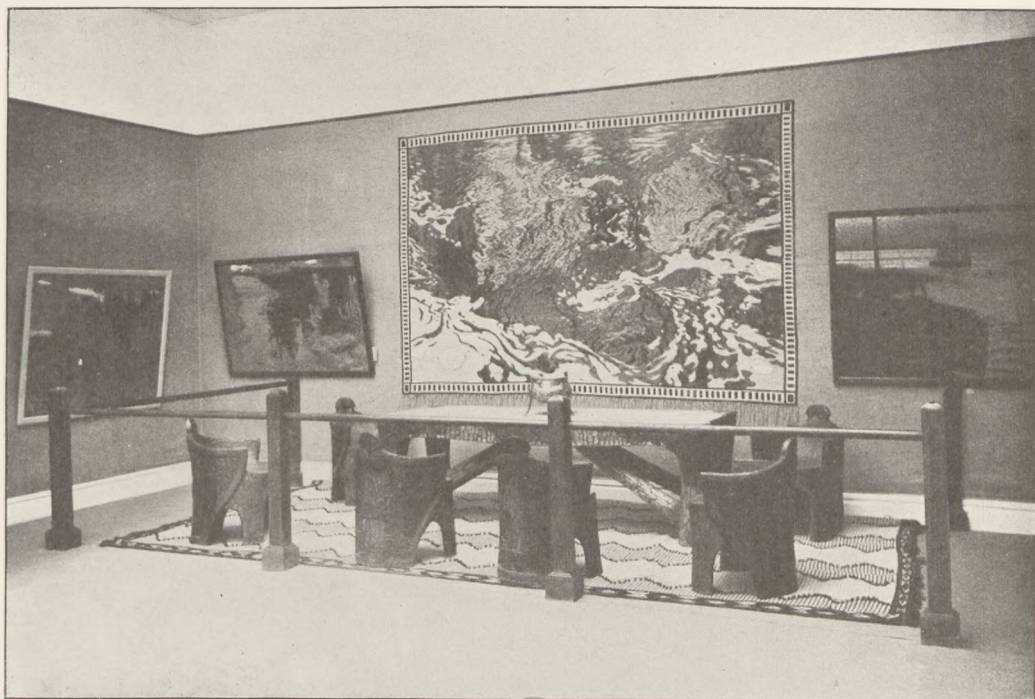
själf utställde en hel sal, hvilken mycket bidrog till den ryska afdelningens karaktäristiska utseende.

I detta sammanhang må särdeles herr Martin Månssons synnerligen värdefulla hjälp omnämnas hvad den rent praktiska sidan af saken beträffar, och man kan ganska tryggt säga, att utan hans oegoistiska, intresserade och energiska medhjälparskap hade svärigen någon rysk afdelning på den Baltiska konstutställningen kunnat komma till stånd, hvarför utställningen stannar i stor tacksamhetsskuld till honom. Han har på ett mönstergillt sätt skött hopsamling och afsändning samt alla andra med den ryska afdelningen sammanhängande praktiska angelägenheter.

Från Petrograd gick resan till Helsingfors, hvarest professor Björck med professor Eero Järnefelt uppgjorde planen för den finska afdelningen, och det är framför allt professor Järnefelts stöd och medverkan, utställningen har att tacka för, att den finska afdelningen blef hvad den blef. I Finland besöktes en mängd konstnärer, hvarjämte besågos en hel del utställningar jämte offentliga och privata gallerier. Här är äfven ett erkännansamhetens ord särdeles väl på sin plats till de offentliga gallerierna i Helsingfors och Åbo för det alldeles särskilda tillmötesgående, som dessa institutioner visade genom utlålandet af ett så stort antal för den finska konsten värdefulla konstverk. Att konstnärer af så hög rang som Edelfelt och Gallén-Kallela voro så utomordentligt väl representerade, har utställningen framför allt Helsingfors' och Åbo gallerier att tacka.

För att träffa slutgiltiga uppgörelser såväl i Danmark som Tyskland, Ryssland och Finland anträdde den senaste resan före utställningens öppnande första dagarna i januari månad 1914. I Malmö sammanträffade professor Björck med kommitterade för den danska konstafdelningen, hvarvid densamma utrymme bestämdes. Hvad i öfrigt anordnandet af den danska konstrepresentationen beträffade, hade, som ofvan sagts, detta lämnats åt de danska myndigheterna att själfva bestämma öfver enligt gemensamt antagna bestämmelser. Från Malmö gick resan direkt till Berlin. Vid sin ankomst dit fann dock professor Björck, att några af de för hans uppdrag viktigaste personerna för tillfället ej befunno sig där, hvarför han beslöt att uppskjuta uppgörelserna i Berlin till återresan och fortsatte så till Hamburg. Vid det förra besöket lefde ännu direktören för Kunsthalle därstädes, hr A. Lichtwarck, med hvilken, som förut sagts, planen för hela tyska konstutställningen uppgjorts, och hvilken visat sig särdeles lifligt intresserad för att vi på den Baltiska utställningen skulle få en verkligt representativ och omfattande tysk afdelning till stånd. Han hade sålunda dels ställt i utsikt att för ändamålet kunna få låna en hel del förstklassiga konstverk från Kunsthalle och dels genom personliga bref till några

af Tysklands mest framstående konstnärer förberedt saken. Hans bortgång gjorde naturligtvis genomförandet af de preliminärt öfverenskomna planerna ovisst, men vid sitt förnyade besök i Hamburg möttes emellertid professor Björck af det största tillmötesgående af den tillförordnade chefen för Kunsthalle, d:r H. Börger, som nogå kände till Lichtwarcks önskningsplaner och angående den Baltiska utställningen, och genom hans bemedling och myndigheternas medgifvande lyckades det också slutligen vid ett senare besök efter rundresan till de öfriga konstplatserna i Tyskland att till län erhålla samtliga

GUSTAF FJÆSTADS UTSTÄLLNING.

i den med Lichtwarck uppgjorda planen bestämda konstverken från Kunsthalle. Af förhandlingarna med d:r Börger hade nämligen framgått, att utställningen med ganska stor säkerhet skulle erhålla de af Kunsthalle begärda taflorna, därest professor Björck efter sin rundresa i Tyskland kunde påvisa, att han lyckats i det stora hela genomföra utställningens plan och sålunda fått bestämda löften på bestämda konstverk.

Resan ställdes därför först till Karlsruhe, där professor Björck hade anledning antaga, att han skulle röna särskildt tillmötesgående först och främst af H. K. H. Storhertigen af Baden, hvilken äger dispositionsrätten öfver galleriet därstädes och från hvilket län af några särdeles framstående konstverk af

Feuerbach och Thoma samt Schönleber voro synnerligen önskvärda. Professor Björck hade särskild anledning att hoppas på tillmötesgående intresse, då han fått H. K. H. Kronprinsens löfte att af D. D. M. M. Konungen och Drottningen utverka, att de ville hafva godheten att personligen söka intressera Storhertigen för saken. Professor Björck hade också fått underrättelse att vid sin ankomst till Karlsruhe anmäla sig till audiens hos H. K. H. Storhertigen, hvilket också vid ankomsten dit skedde. Företräde erhöles också hos Storhertigen, och

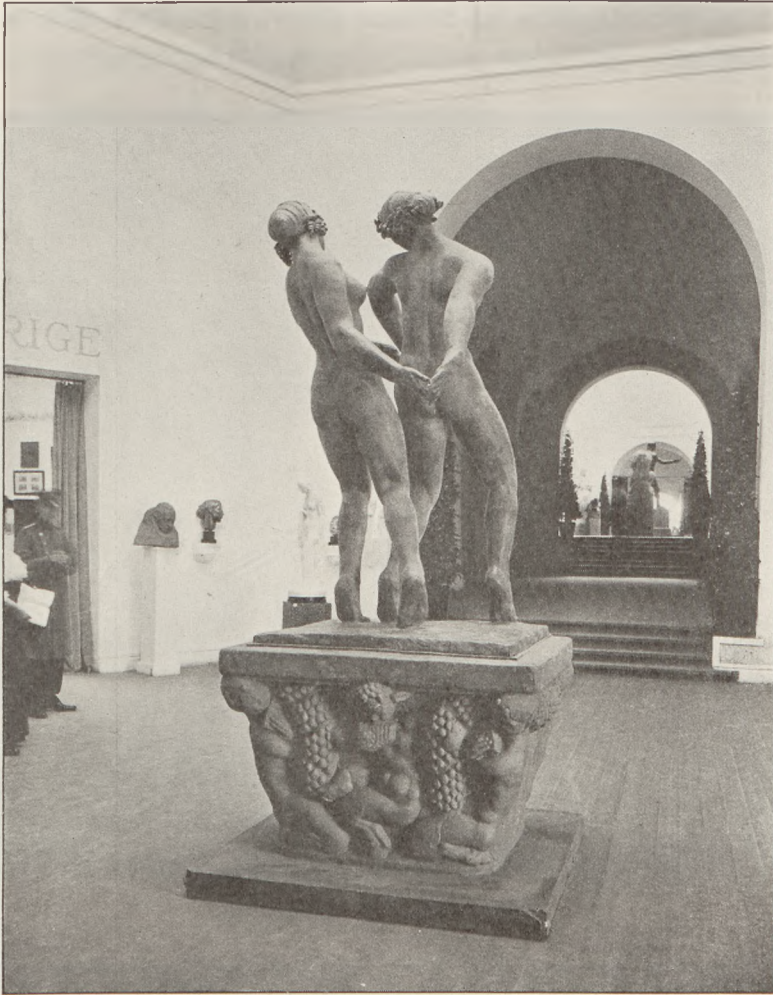

SVENSKA EXPRESSIONISTERS UTSTÄLLNING.

det lyckades professor Björck, på grund af den höga protektionen, erhålla Storhertigens löfte att för utställningen få låna de konstverk, hvilka ingingo i planen för den tyska afdelningen. Efter förhandlingar med chefen för galleriet i Karlsruhe, målaren Hans Thoma, hvilken också naturligtvis personligen inbjudits, bestämdes hans kollektion i samband med de af hans taflor, som skulle komma att utlånas från galleriet. Med professor Wilhelm Trübner, åt hvilken en hel sal skulle upplåtas och med hvilken redan vid förra besöket i Tyskland preliminärt aftal gjorts, fattades nu definitiva uppgörelser om hvilka konstverk af honom, som skulle sändas till utställningen. Tacksamt bör här också erkännas, att professor Trübner ur sina samlingar till utställningen utlånade flera

utomordentligt värdefulla taflor af Leibl och Schuch. I Karlsruhe gjordes äfven slutgiltigt aftal med professor Schönleber angående hans representation på utställningen.

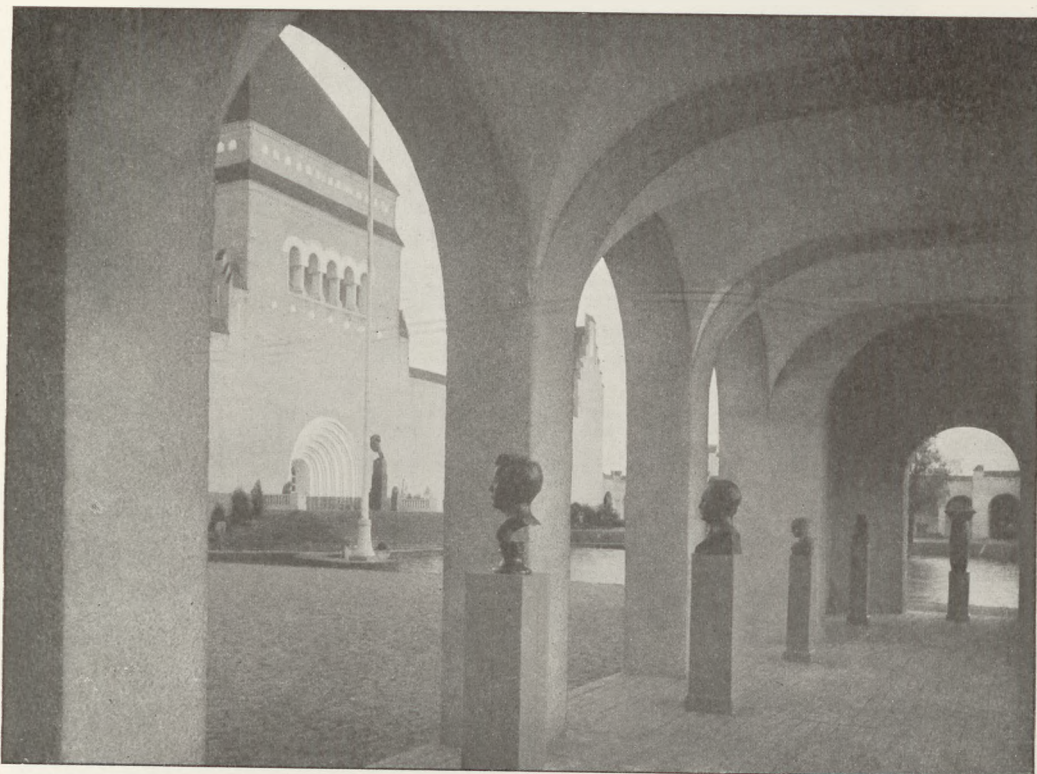
Här är möjligen platsen att påpeka, att redan före afresan från Sverige

CARL MILLES' UTSTÄLLNING.

utrymmet inom den baltiska konstafdelningen för den tyska sektionen bestämts och äfvenså det utrymme, som skulle tilldelas hvar och en af de inbjudna konstnärerna, hvarför till dem öfverlämnades planritningar öfver det hvar och en tilldelade utrymmet. I samråd med vederbörande konstnärer uppgjordes sålunda placeringen, och hvarje konstverk inritades på sin plats, en sak som sedan vid upphängningen och placerandet i utställningsbyggnaden visade sig hafva den allra största betydelse, då densamma kunde genomföras med ytterst små för-

ändringar och gjorde det möjligt att under den stora brådska, som alltid medföljer anordnandet af en stor konstutställning, hastigt och jämförelsevis lätt komma till resultat. Samma princip följdes i det stora hela äfven vid anordnandet af såväl den svenska som ryska och finska afdelningen. Detta tillvägagångssätt gaf också tillfälle för den enskilde inbjudne konstnären såväl som för inbjudna föreningar att redan på förhand noggrant beräkna den verkan, man ville åstadkomma.

ARKADGÅNG VID KONSTHALLEN.

Efter Karlsruhe besöktes Stuttgart, hvarest professor Björck tillsammans med professor Bernhard Pankok och d:r Erich Willrich definitivt uppgjorde Stuttgart-afdelningens utseende. Samtliga inbjudna konstnärer och åtskilliga konstsamlare på platsen besöktes, hos hvilka utvaldes och till låns utlofvades de för utställningen behöfliga och önskvärda konstverken. Efter att sålunda hafva erhållit visshet om, att denna afdelning skulle få det utseende den också sedan fick, afreste professor Björck till München.

Genom bemedling af Tysklands minister i Stockholm Hans Excellens von Reichenau hade saken förberedts hos det ministerium, under hvilket Münchengerallerierna sortera. Ej heller möttes professor Björck af något bestämdt afslag,

då han där framställde sin förfrågan om möjligheten att få låna några framstående och för utställningen nödvändiga moderna tyska konstverk. Han kunde då också omtala tillmötesgåendet i Karlsruhe, hvilket icke förfelade att göra god verkan. Professor Björck berättar, att han hade förmånen att tillfälligtvis träffa Konungen af Bajern vid ett besök i en konstnärs atelier, och att denne vid professor Björcks redogörelse för orsaken till sitt besök och berättelse om Storhertigens af Baden tillmötesgående genast oförbehållsamt sade: "Ich will

ARKADGÅNG VID KONSTHALLEN.

Ihnen auch keine Schwierigkeiten machen". Sedermera förvärfvades också direktören för Pinakotheket d:r Braunes intresse för utställningen. Med anledning häraf och sedan Stockholms Enskilda Bank välvilligt ställt borgen för värdet, erhöles till låns de för utställningen begärda taflorna från Pinakotheket.

För utförandet af sitt uppdrag i München hade professor Björck genom bemedling af professor Tooni Stadler gjort den värdefulla bekantskapen med direktören för Kunstverein i München, Hofrat Erwin Pixis, hvilken i denna berättelse öfver utställningen må erhålla ett alldeles särskildt tack och erkännanshetens ord för alla de ovärderliga tjänster, han alldeles oegoistiskt gjort utställningen. Han var professor Björck följaktig till alla de inbjudna konstnärerna,

hvilka han i München besökte, han har samlat, registrerat och ombestyrt afsändningen af alla München-gruppen tillhörande konstverk, och genom hans aldrig tröttnande energi har också verkligen allt hvad som ursprungligen blef bestämdt för utställningen blifvit exponerad där. Förutom till de inbjudna konstnärerna i München, af hvilka särskildt må omnämnas målarna Defregger, Stuck och Zügel samt bildhuggarna Hahn och Hildebrand med sina stora kollektioner samt till arrangören af Simplicissimus-gruppen Th. Th. Heine, som själf deltog med en stor kollektion inom denna grupp, har utställningen att tack-samt erkänna tillmötesgående af Frau von Lehnbach och Künstler-Genossen-schaft samt Kommerzienrat Proebst, hvilka ur sina samlingar utlånade för utställningen särdeles värdefulla konstverk.

Efter München besöktes Dresden, där professor Björck tack vare sin gamla bekantskap med direktören för Konstakademien därstädes, den framstående konstnären Geheimrat Gotthard Kuehl, och professor Ferdinand Dorsch, hvilken senare blef den som egentligen ombestyrde Dresden-representationen på utställningen, ganska lätt lyckades erhålla de för denna afdelning önskvärda konstverken. Här liksom i Karlsruhe och München besöktes alla inbjudna konstnärer och uppgjordes definitivt med dem om deras blifvande representation på utställningen. Särskildt är här att påpeka det utomordentligt stora tillmötesgående, som visades af ägaren till en mycket framstående samling af tysk konst, Kommerzienrat Hugo Schmeil, hvilken välvilligt ställde sin samling till förfogande och hvilken vi i främsta rummet ha att tacka för de präktiga kollektionerna af Schuch och Haider, som utställningen hade att uppvisa. Äfven Leibl-kollektionen m. fl. hade bidrag från hans samling. Likaså erhöles från den stora Rothermundska samlingen ett mycket värdefullt bidrag till utställningen i Liebermanns "Kohlfeld".

Från München styrdes kosan till Leipzig, där konstnären Max Klinger besöktes, hvilken välvilligt till låns från sin atelier lämnade följande af honom själf utförda konstverk: tre porträttbyster, en större bronsstaty, benämnd "Badende", samt trenne porträtt i olja. Hans stora bronsstaty "Atleten" hade redan förut jämte andra verk af andra konstnärer utlofvats till låns för utställningen af innehafvaren af Arnolds konsthandel i Dresden, herr H. Gutbier.

Resan ställdes nu åter till Berlin, hvarest följande konstnärer besöktes: Liebermann, Gaul, Lederer, Tuailon, Arthur Kampf, Kolbe, Klimsch, Slevogt, Corinth m. fl., hvilka samtliga ställde sig särdeles sympatiska till företaget. Genom bemedling af professor Gaul, hvilken visade sig vara särskildt intresserad för saken, blef det också möjligt att få till stånd en ganska omfattande och representativ utställning af Berlins skulptörer. — Den bekante konsthandlaren i Berlin, herr Paul Cassirer, hade redan vid första besöket därstädes ställt sig

synnerligen intresserad och välvillig till företaget, och vid den definitiva uppgörelsen bistod han med all kraft till förverkligandet af de uppgjorda planerna för Berlin-representationen, hvarför utställningen är honom största tack skyldig. Särskildt må påpekas, att — jämte Liebermann själf — främst genom hans bemedling det blef möjligt att åstadkomma den verkligt framstående kollektion af Liebermanns taflor, som utställningen hade att uppvisa. Densamma upptog icke mindre än en hel sal för sig. Vidare var det genom honom som kollektionerna af de yngre och modernare Berlinkonstnärerna anskaffades till utställningen, liksom äfven slutligen den rika kollektionen af skulptören Barlach, hvilkens träskulpturer samtliga voro herr Cassirers egendom. Här förtjänar ock att påpekas, att konstsamlaren Steinbart ställde sin konstsamling till förfogande, och att utställningen från honom särskildt fick möjligheten att erhålla en så framstående kollektion af Slevogts taflor. Likaså erhöles från Geheimrat Ravenés samling välvilligt flera bidrag, äfvensom från konsthandlaren Haberstock, från hvilken bland annat erhöles det utomordentliga porträttet af Leibl, föreställande konstnärens vän kemisten Jais, hvilket sedermera för en summa af 85,000 Mark inköptes af Nationalmuseum i Stockholm. Vidare bör särskildt framhållas det stora tillmötesgående, som visades af direktören för Nationalgalleriet i Berlin, Direktor Justi, hvilket resulterade i utlålandet från galleriet af den förträffliga kollektionen af den store konstnären A. von Menzels arbeten, bestående af 46 stycken gouacher och teckningar.

Slutligen besöktes åter en gång Hamburg, och när professor Björck nu kunde framlägga ett verkligt lysande resultat af sin rundresa i Tyskland, erhöles också definitivt löfte om de begärda bidragen från Kunsthalle därstädes.

Innan vi lämna beskrifningen af allt detta förberedande arbete för Tysklands representation på den Baltiska konstutställningen, må framhållas det tack samma erkännande, som utställningen är skyldig dåvarande tyske ministern i Stockholm H. Exc. von Reichenau för hans kraftiga stöd vid detta arbete samt för den osparda möda och det verkliga intresse, han visat vid hvarje tillfälle, då hans bistånd varit behöfligt, och hvilket han städse med den största beredvillighet lämnat.

Tyska resan var härmed afslutad, hvarefter anträdtes ännu en resa till Ryssland och Finland för att äfven där underhandlingarna skulle kunna avslutas och definitiva uppgörelser träffas. De vid förra besöken uppgjorda planerna fullföljdes, hvartill bidrog det stöd, som lämnades professor Björck af vår minister i Petrograd, general Edv. Brändström, samt den utomordentliga hjälp som ofvannämnde herr Martin Mansson lämnade vid alla praktiska anordningar för de ryska konstverkens hopsamlande och afsändande till Sverige. Äfven hvad Finland beträffar gick allting i lös efter den en gång uppgjorda pla-

nen. Trots det konstnären Callén samtidigt var engagerad för ett helt rum vid utställningen i Venedig, sände han dock en särdeles god kollektion till Malmö, visserligen därvid att påpeka, som ofvan sagts, att denna kollektion erhöll mycket värdefulla bidrag från museerna i Helsingfors och Åbo.

Förtjänsten af att den finska konsten blef så utmärkt representerad tillkommer, som redan ofvan sagts, dock till största delen professor Eero Järnefelt, som allt från början ådagalade ett stort intresse för utställningen och hvil-

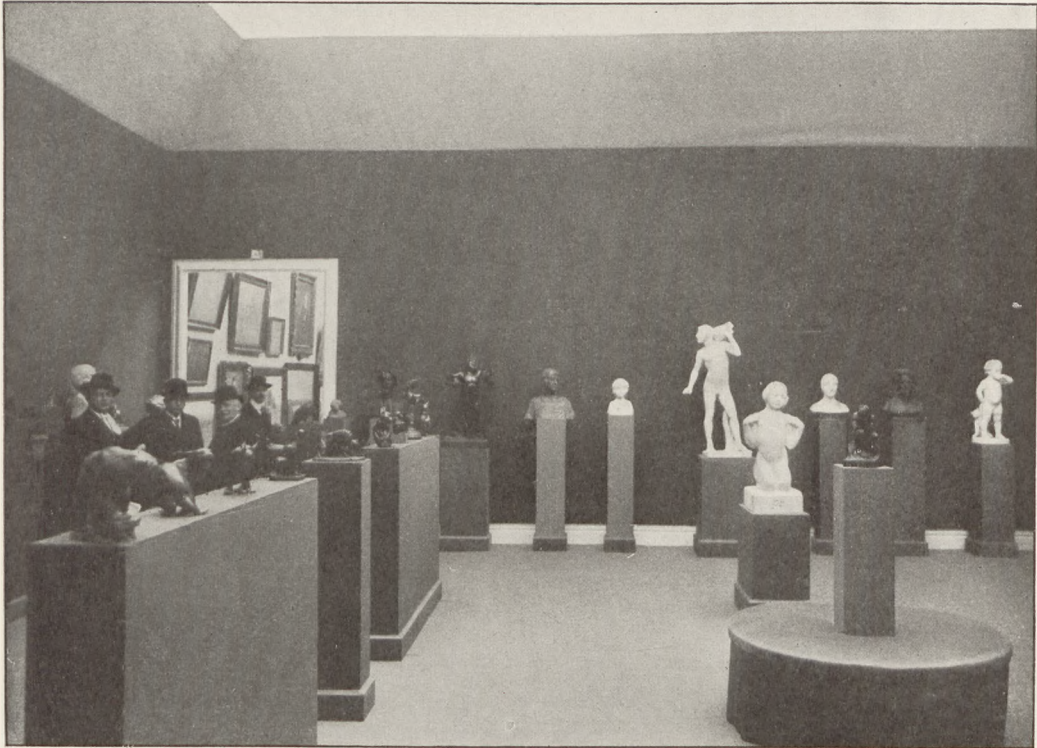
FRÅN DANSKA MÅLERIUTSTÄLLNINGEN.

kens stöd och energiska arbete möjliggjorde tillkomsten af den finska konstutställningen i det skick den företedde. Själ infann han sig i Malmö för att ordna den finska afdelningen, hvilket också blef utfördt på ett synnerligen förtjänstfullt sätt. — Den finske konstnären Verner Thomé, som var professor Järnefelt följaktig till Malmö för att deltaga i ordnandet af den ifrågavarande afdelningen, har äran af att den finska konstnärgruppen "Septems" representation på utställningen blef hvad den blef.

Öfriga förberedelser.

Utom genom dessa resor förbereddes konstutställningen genom en synnerligen omfattande korrespondens, som till största delen erhöi en personlig ka-

raktär genom professor Björcks bekantskap med flertalet af de konstnärer och myndighetspersoner, med hvilka öfverenskommelser skulle göras. Därjämte underhandlades skriftligen med speditionsfirmor, försäkringsbolag och andra företag för att i tid säkra alla med konstafdelningen sammanhörande praktiska anordningar. Till sin hjälp för det mycket omfattande löpande arbetet i form af korrespondens, öfversättningar, kassagöromål och allmän expedition hemställde professor Björck hos utställningsstyrelsen om rätten att anställa en

FRÅN DANSKA SKULPTURSALEN.

sekreterare med språkkunskaper och praktisk utbildning. Till detta uppdrag antogs filosofie kandidaten Erik Brolin, sekreterare i Sveriges Allmänna Exportförening, hvilken från början af november månad 1913 bistod professor Björck i hans expeditjonsarbete.

Vid återkomsten från den senaste resan till Tyskland, Ryssland och Finland påbörjades omedelbart det definitiva ordnandet af den svenska afdelningen. Förberedande underhandlingar voro redan förut gjorda dels med personligen inbjudna konstnärer, dels med föreningar och konstnärsgupper. Till samtliga af dessa, som antagit inbjudning till utställningen, öfverlämnades planer öfver de resp. utrymmen, hvilka ställts till hvars och ens förfogande. På dessa planer var sålunda tillfälle beredt att inrita de konstverk, som respek-

tive utställare önskade sända till konstafdelningen, och på samma gång visa, i hvilken inbördes ordning han önskade sina arbeten placerade.

Af de inbjudna konstnärssammanslutningarna hade Konstnärsförbundet redan våren 1913 afslagit utställningens inbjudan. Föreningen Svenska Konstnärernas Förening afslog också inbjudningen på hösten 1913. Däremot antogs densamma af följande föreningar:

FRÅN TYSKA KONSTUTSTÄLLNINGEN.

Föreningen Svenska Konstnärinnor,

De Frie,

Skånska Konstnärslaget,

Konstnärsgruppen 1913,

Grafiska Sällskapet,

Föreningen Originalträsnitt och

Svenska Tecknareförbundet.

Därjämte erhöles expressionisterna en sal till sitt förfogande.

Ursprungligen hade varit meningen, att utställningen ej sasom sådan skulle tillsätta någon konstjury, men då såväl Konstnärsförbundet som Svenska Konstnärernas Förening afslog inbjudningen, ansågs nödvändigt tillsätta en

sådan, särskildt med anledning af Svenska Konstnärernas Förenings afslag, då enligt föreningens stadgar hvarje svensk konstnär äger rättighet att till föreningens jury inlämna arbeten och på föreningens utställningar utställa af dess jury antagna arbeten. För målning tillsattes sålunda en jury bestående af: professorerna Oscar Björck och Olle Hjortzberg samt konstnärerna Ernst Norlind och Axel Törneman med konstnären Albert Larsson och vice professor

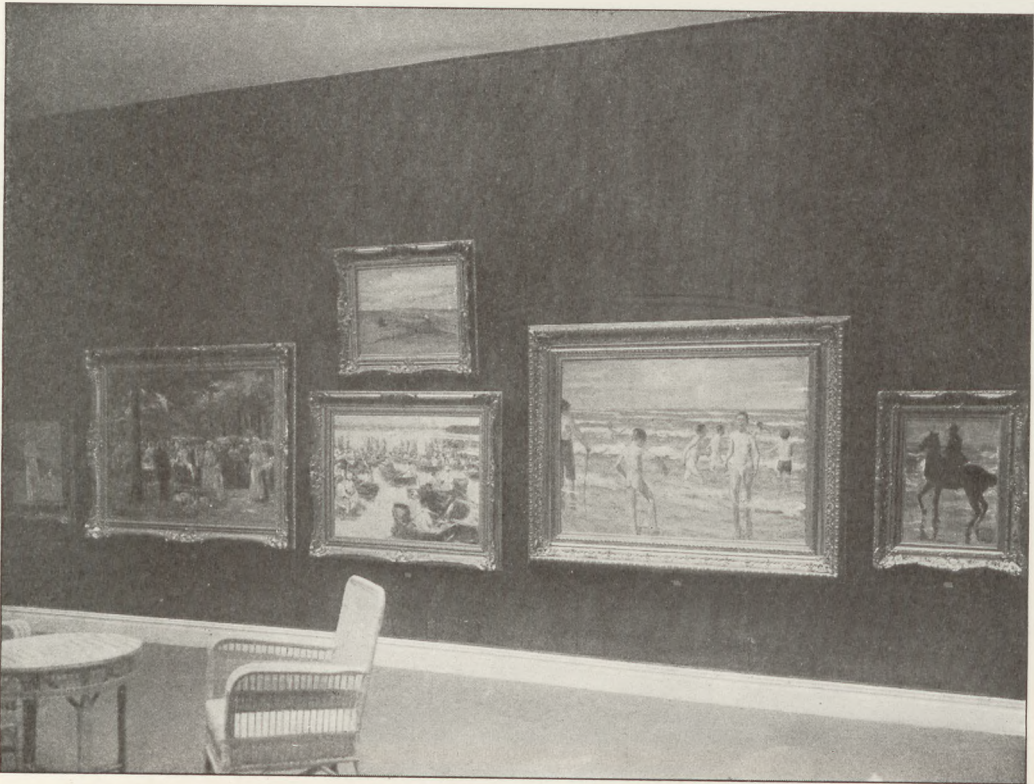

FRÅN TYSKA KONSTUTSTÄLLNINGEN.

Emil Österman som suppleanter, samt för skulptur: professor Oscar Björck, skulptören Carl Milles och medaljgravören Erik Lindberg med skulptören Otto Strandman som suppleant.

På grund af att de ofvan omtalade två stora konstnärsgруппerna afslagit inbjudningen, visade sig också nödvändigt att öka de personligen inbjudna konstnärernas antal. Personligen inbjödos målarna: H. K. H. Prins Eugen, Olof Arborelius, John Bauer, Wilhelm Behm, Oskar Bergman, Alfred Bergström, Oscar Björck, Anna Boberg, Ferdinand Boberg, Knut Borgh, Per Ekström, Ossian Elgström, Albert Engström, Axel Fahlcrantz, Gustaf Fjæstad, Gunnar Hallström, Erik Hedberg, Olof Hesselbom, Olle Hjortzberg, Oscar Hullgren, Stefan Johansson, Gottfrid Kallstenius, Ernst Küsel, Carl Larsson, Bruno

Liljefors, Axel Lindman, Georg Pauli, Hanna Pauli, Georg von Rosen, Edvard Rosenberg, Anshelm Schultzberg, Wilhelm Smith, Louis Sparre, Emerik Stenberg, Pelle Swedlund, Robert Thegerström, Axel Törneman, Gerda Wallander, Anders Zorn, Bernhard Österman och Emil Österman; skulptörerna: David Edström, Carl Fagerberg, Erik Lindberg, Theodor Lundberg, Carl Milles, Axel Petersson och Otto Strandman samt medlemmarna af Konstnärsförbundet: Axel Acke, Richard Bergh, Carl Eld, Christian Eriksson, Gösta von Hen-

MAX LIEBERMANN'S UTSTÄLLNING.

nigs, Eugen Jansson, Aron Järle, Nils Kreuger, Richard Lindström, Karl Nordström och Carl Wilhelmsson.

Till H. K. H. Kronprinsessans disposition hade reserverats ett utrymme, hvilket hon behagade emottaga och på hvilket hon utställde tio af sina arbeten. Dessutom hade plats beredts för en kollektion af Ivar Arosenius samt ett par skulpturer af John Börjeson.

Af samtliga inbjudna antogs inbjudningen af följande: Bruno Liljefors med 34 arbeten, Carl Larsson 72, Anders Zorn 250, H. K. H. Prins Eugen 29, Oscar Björck 37, Ferdinand Boberg 20, Anna Boberg 15, Georg von Rosen 9, Emerik Stenberg 14, Alfred Bergström 7, Gottfrid Kallstenius 8, Wilhelm Behm 8,

Anshelm Schultzberg 7, Pelle Swedlund 8, Gerda Wallander 8, Wilhelm Smith 7, Erik Hedberg 8, Bernhard Österman 7, Per Ekström 6, Emil Österman 12, Robert Thegerström 11, Axel Lindman 14, Hanna Pauli 3, Olof Arborelius 9, Axel Fahlerantz 7, Louis Sparre 4, Ernst Küsel 7, Ossian Elgström 18, Knut Borgh 8, Oscar Hullgren 11, Olof Hesselbom 4, Albert Engström 56, Axel Törneman 11, Georg Pauli 10, Olle Hjortzberg 19, Gunnar Hallström 19, Gustaf Fjæstad 23, Oskar Bergman 37, Ivar Arosenius 29, Stefan Johansson 8, John Bauer 30, Carl Milles 28, Otto Strandman 18, Karl Fagerberg 9, David Edström 21, Theodor Lundberg 15, Axel Petersson 1, John Börjesson 2, Erik Lindberg 17.

Af dessa disponerade Zorn tvenne salar, Liljefors, Carl Larsson, H. K. H. Prins Eugen, Björck, Fjæstad och Milles hvar sin sal, Hjortzberg och Hallström delade en sal och öfriga förfogade öfver hvar sin vägg eller mindre utrymme. Af de konstnärssammanslutningar, som deltog i utställningen, disponerade Föreningen Svenska Konstnärinnor tvenne salar samt De Frie, Skånska Konstnärslaget, Konstnärsgruppen 1913, Expressionisterna och Svenska Tecknareförbundet hvar sin sal, medan Grafiska Sällskapet och Föreningen Originalträsnitt delade en sal.

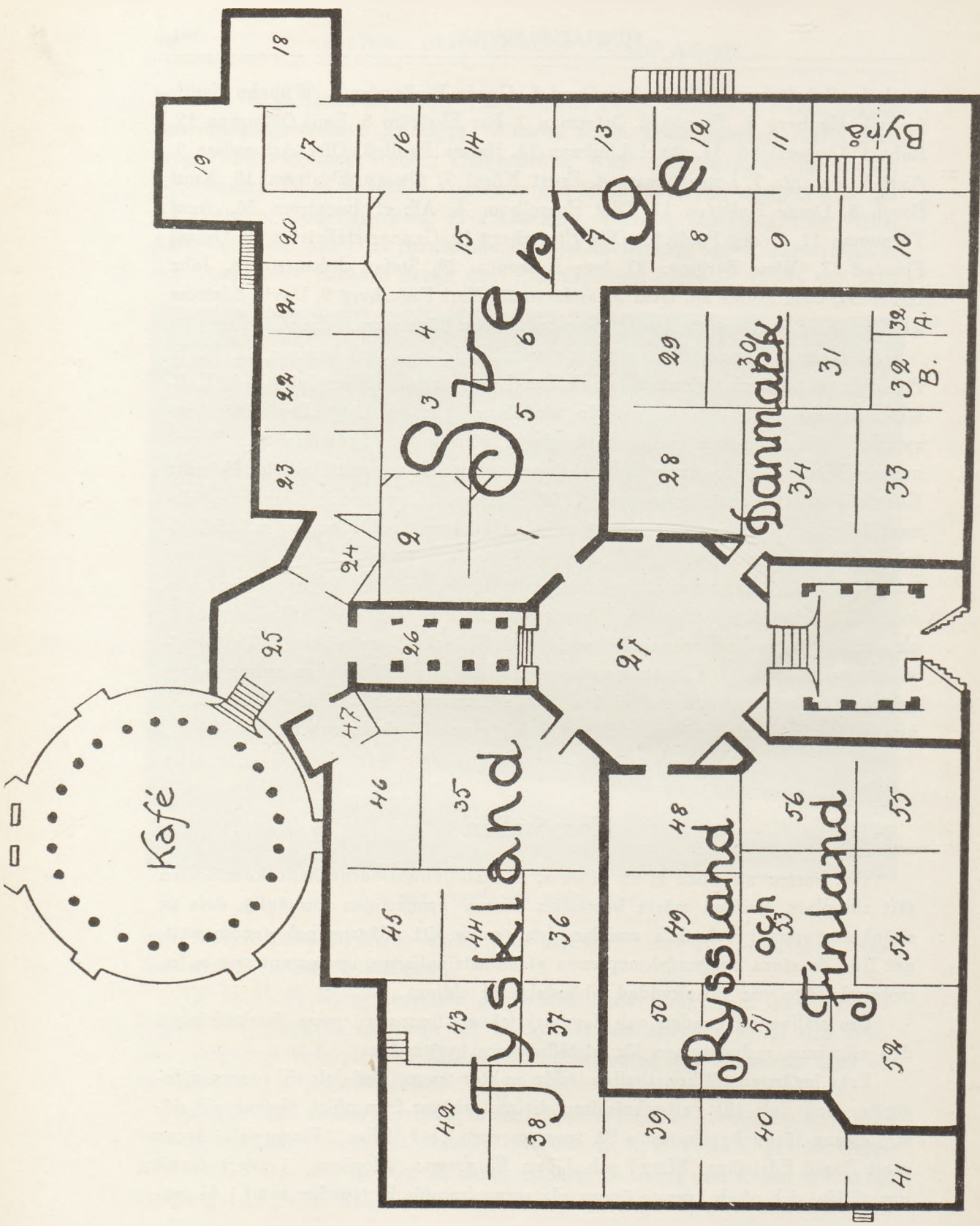
Af konstnärssammanslutningarna utställde: Föreningen Svenska Konstnärinnor 222 arbeten, De Frie 56, Föreningen Originalträsnitt och Grafiska Sällskapet 227, Svenska Tecknareförbundet 202, Skånska Konstnärslaget 71, Konstnärsgruppen 1913 75, Expressionisterna 91. De af utställningens juryer antagna konstverken utgjorde respektive 103 målningar och 30 skulpturer. Till jurybedömning hade inlämnats 344 målningar och 80 skulpturverk.

Konsthallen.

Vid bortre stranden af en af de s. k. utställningssjöarna hade konsthallen fått sin plats, hvilken måste betraktas såsom synnerligen förmånlig, dels ur skönhetsynpunkt och dels emedan den genom sitt aflägsna och genom vattenet från de stora byggnadskomplexen af industrihallarna, restauranterna m. m. isolerade läge var väl skyddad i händelse af eldfara.

Om själfva byggnaden och dess arkitektur finnes närmare beskrifning i den allmänna redogörelsen för utställningens byggnader.

Från ingången till konsthallen ledde en stor trappa ned dels till tvenne sidogångar och dels till vattenbrädden, dit motorbåtar från olika platser vid sjöstränderna förde besökaren. På trappan voro Carl Milles' "Vingarna" i brons samt David Edströms "Sfinx" och Johan Färngrens "Monique" i svart granit uppställda, och på de tvenne öppna platserna framför byggnaden samt i de om-

Kafé

Svebøge

Danmark

Jyskland

Ryssland

Finland

ogh

Byg

19

18

17

16

14

13

12

11

20

15

8

9

10

21

22

23

4

3

5

6

29

28

31

32

A.

32

B.

33

2

1

24

25

26

27

47

46

35

45

44

36

43

37

42

38

48

49

56

55

50

51

54

39

40

52

41

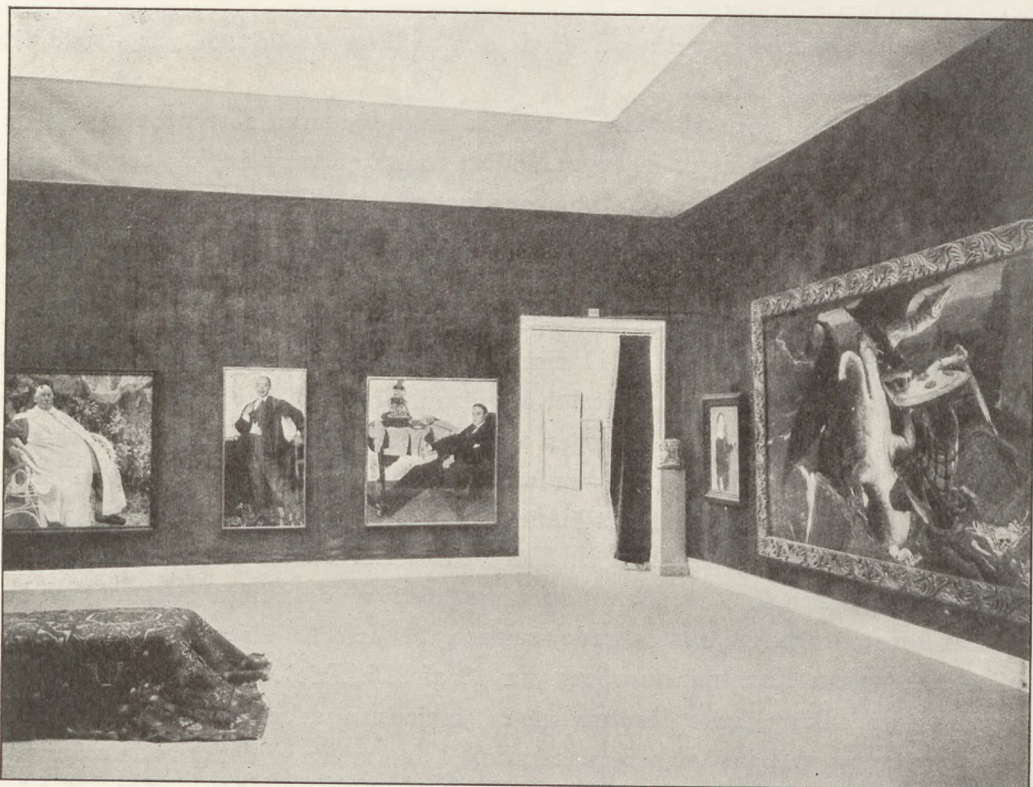

gifvande arkaderna voro en hel del större och mindre skulpturverk placerade. Vid inträdet i hallen kom man först in i en stor vestibul med försäljningskiosk för entrébiljetter och kataloger samt tvenne garderober. Från vestibulen förde en kort trappa till stora skulpturhallen, från hvilken genom sex dörrar ingångarna ledde till de olika ländernas sektioner, som för öfrigt voro helt afstängda från hvarandra, så att man för att komma från en sektion till en annan alltid måste passera stora skulpturhallen eller den i dess fortsättning belägna mindre skulpturhallen. Mellan dessa båda hallar ledde en pelargång, hvarest inga konstverk voro placerade och hvilken uteslutande var afsedd att vara en hviloplats.

I stora hallen voro skulpturer från de olika länderna placerade, så att de bildade grupper kring resp. ingångar. Midt framför hvarje ingång samt i midten af hallen var ett större skulpturverk uppställt, hvilket gaf det hela ett symmetriskt samlande intryck. Inom den svenska afdelningen kom man först in i Liljefors' sal, sal n:r 2 upptogs af Carl Larsson, i n:r 3 voro Anders Zorns oljemålningar och i n:r 4 hans etsningar, akvareller och skulpturer anordnade. Etsningssamlingen, omfattande 213 nummer, torde vara den fullständigaste, som på en gång varit utställd. Flertalet af etsningarna tillhörde direktör Thorsten Laurin, till hvilken utställningen stannar i stor tacksamhetsskuld dels för välvilligt tillmötesgående med utlålandet af nämnda konstverk, dels för att i öfrigt hafva förtjänsten af att Zorns utställning i sin helhet blef så representativ, som den blef. Närmast i turen kom H. K. H. Prins Eugens sal och därefter Oscar Björcks. I salarna 7, 8, 9 och 10 voro flertalet af de öfriga personligen inbjudna konstnärerna representerade, salarna 11 och 12 disponerades af Föreningen Svenska Konstnärinnor och n:r 13 af "De Frie". I de därpå följande tvenne stora salarna voro förutom några inbjudnas arbeten de af utställningens jury antagna konstverken placerade. I den andra af dessa båda salar var H. K. H. Kronprinsessans kollektion anordnad. Salen n:r 16 upptogs af Föreningen Originalträsnitt och Grafiska Sällskapet och n:r 17 dels af Svenska Tecknareförbundet och dels af en kollektion af Albert Engströms Strixteckningar. Därefter hade Skånska Konstnärslaget sin sal och vidare Konstnärgruppen 1913 sin. I den därpå följande sal n:r 20 voro Georg Pauli, Axel Törneman och några andra konstnärer företrädde; sal n:r 21 disponerades af Expressionisterna och n:r 22 delades af Olle Hjortzberg och Gunnar Hallström. Följande sal innehöll Gustaf Fjæstads arbeten och den därpå Oskar Bergmans, Ivar Arosenius', John Bauers, Stefan Johanssons och Einar Nermans. Från den sistnämnda salen kom man ut i den mindre skulpturhallen, som helt disponerades af Carl Milles. Från Milles' sal ledde en trappa ned till en större tesalong i form af en rotunda kring en damm med springvatten.

Vi återgå nu till utgångspunkten, stora skulpturhallen, som bar nummer 27, och inträda genom den dörr, öfver hvilken stod "Danmark". Första salen där innehöll ett nittiotal till största delen mindre skulpturverk. I de därpå följande 6 salarna voro 67 målare representerade med tillsammans 354 arbeten. Inom en afbalkning i sal 32 var den danska grafiska konsten företrädd med 78 arbeten af 11 konstnärer.

Den tyska sektionen omfattade 13 salar, af hvilka den första, "Klassiker-

FRÅN RYSKA KONSTUTSTÄLLNINGEN.

salen", innehöll sammanlagt 98 arbeten af de tyska mästarna: Franz von Lenbach, Arnold Böcklin, Wilhelm Leibl, Karl Schuch, Karl Haider, Hans Thoma, Anshelm Feuerbach, Adolf von Menzel och Hans von Marées. De tvenne därpå följande salarna disponerades ensamt af resp. Wilhelm Trübner med 31 och Leopold von Kalckreuth med 20 oljemålningar. Närmast i ordningen kom Stuttgart-salen med 28 taflor af 8 konstnärer, två München-salar med tillsammans 86 taflor af 14 konstnärer och en sal med 111 Simplificissimus-teckningar. I tvenne salar voro 15 Dresden-konstnärer representerade med 55 oljemålningar; i den senare af dessa salar hade äfven en kollektion af Gustaf Schönleber, Karlsruhe, fått sin plats. De återstående fyra salarna inom den

tyska sektionen innehöllo 110 arbeten af 20 Berlin-konstnärer, af hvilka Max Liebermann var ensam representerad i en sal med 28 arbeten.

Nästa sektion omfattade sex ryska och tre finska salar. I de två första ryska salarna voro 19 konstnärer representerade med 93 arbeten, bland hvilka märktes den mycket uppmärksammade kollektionen af Alexander Golovines porträtter. Den tredje salen upptogs helt af V. A. Seroffs arbeten, omfattande 38 stycken oljemålningar, akvareller och teckningar, och den fjärde af Nico-

FRÅN RYSKA KONSTUTSTÄLLNINGEN.

las Roerich med 28 målningar. Nästa sal innehöll ett fyrtiotal taflor af 11 konstnärer. I den sista af de ryska salarna voro expressionisterna företrädde med 46 arbeten. Finska afdelningen omfattade 192 arbeten af 29 konstnärer, af hvilka Albert Edelfelt, Axel Gallén-Kallela, Eero Järnefelt och Pekka Halonen disponerade hvar sin vägg och konstnärgruppen "Septem" en sal.

Utom i skulpturhallarna och det fria voro skulpturverk placerade i de öfriga salarna inom respektive sektioner.

Från en af utställningssalarna inom svenska afdelningen ledde en trappa ned till konsthallens byrå, hvarest alla upplysningar lämnades, köpen af konstverk uppgjordes och det löpande expeditionsarbetet utfördes. Personalen utom

chefen och sekreteraren utgjordes af ett kvinnligt skrifmaskinsbiträde, en arbetsförman och en vaktmästare.

Försäljningen af konstverk var på det hela taget icke tillfredsställande, hvilket helt säkert hade sin grund i det europeiska krigets utbrott. På initiativ af chefen för konstafdelningen hade emellertid ett penninglotteri före utställningen anordnats, hvars behållning, Kr. 250,000, öfverlämnades till Nationalmuseum, Göteborgs museum och Malmö museum för inköp af konst på Bal-

FRÅN FINSKA KONSTUTSTÄLLNINGEN.

tiska utställningen. Af dessa medel hade Nationalmuseum erhållit 125,000 kr. samt Göteborgs och Malmö museum hvardera 62,500 kr. Museernas inköp voro följande:

Nationalmuseum: Georg von Rosen: "Gammal Sörmlandsbonde", Carl Milles: "Dans", relief i brons, Ivar Arosenius: "Lifvet och Döden", Axel Lindman: "Blommande äppleträd på en åker, Barbizon" och "Gata i Tejus", Olof Arborelius: "Blommande hägg", Ferdinand Boberg: 9 etsningar ("San Martinbron i Toledo", "Riddarhusgränden", "Riddarhuset", "Karlbergsparken", "Karolinska grafkoret", "Jacobs kyrkas portal", "St. Stefandömen i Wien", "Östermalmskyrkan", "Katedral i oväder"), Vilhelm Hammershöi: "Stue, en gammal

Dame sitter i en Sofa", T. Bingesböll: En kruka af glaceradt lergods, Wilhelm Leibl: "Porträtt af kemisten Jais", Adam Oberländer: "Bonde med en ko", Th. Th. Heine: "Häusliches Vergnügen" och "Drillinge", R. Wilke: "Vater und Sohn", August Gaul: "Studiehufvud till Merkur", Bernhard Hoetger: "Skuggan", majolika, Alexander Golovine: "Porträtt af Warlamoff";

Göteborgs museum: Carl Milles: "Fontän i marmor", David Edström: "Porträttbyst i granit", Bruno Liljefors: "Hare, tryckande", Leander Engström:

FRÅN FINSKA KONSTUTSTÄLLNINGEN.

"Modell", Olof Arborelius: "Kyrkan i Åre" och "Åresjön", Axel Lindman: "Oranger och oliver", Ivar Johnsson: "Kvinnohufvud i trä", Oskar Bergman: "Vinter", Gotthard Kuehl: "Domkyrkan i Überlingen", Karl Walzer: "Gracht in Delft", Fritz Klimsch: "Kauernde", brons, Ernst Barlach: "Ryska tiggare", tre figurer i keramik, Alexander Jakovleff: "Porträtter", Constantin Bogajevski: "Fästning i bergen", Emil Wikström: "Quand même", brons, Joachim Skovgaard: "I paradiset's lustgård", Einar Nielsen: "Mor";

Malmö museum: Olle Hjortzberg: "David", kolteckning i färg, Anders Jönsson: "Torso", marmor, Carl Milles: "Förgylldt brons-hufvud", John Bauer: "Prinsessan Tufstarr vid vattnet", Ivar Arosenius: "Lifvets knapp", Gustaf

Fjæstad: "Vägen", Gunnar Hallström: "Åkerkanten", Axel Törneman "Studie af fresco", Bruno Liljefors: "Räf tagen af stöfvare", "Andmotiv" och "Slutad jakt", Oscar Björck: "Porträtt af skådespelaren Fredriksson", Carl Larsson: "C. L.", självporträtt, "Karin vid stranden", "Efter balen" och "Sittande naken flicka", Anna Boberg: "Kvällsro", Oscar Hullgren: "Solglitter", Anders Zorn: "Själfporträtt", Ernst Norlind: "Örnen slår till", Anders Trulsson: "I tankar", Fritz Kärfe: "Vinfärgade hafvet", Albert Engström: "A. E. med julgri-

TESALONGEN I KONSTHALLEN.

sen", Helmer Osslund: "Islossning", Ernst Küsel: "Första gången ute", Axel Lindman: "Motiv från Pompeji", David Wallin: "Porträtt af Grefve Georg von Rosen", Ferdinand Boberg: "San Martinbron i Toledo", Alfred Bergström: "Vinterdag", Wilhelm Behm: "Torpstuga".

Privat inköptes 103 konstverk för en sammanlagd summa af Kr. 44,902: 50.

Försäkringssumman för samtliga i konsthallen utställda konstverk uppgick till Kr. 8,400,000.

Tvenne kataloger utgäfvos från konsthallen, den ena illustrerad. Den oillustrerade förelåg färdig vid utställningens öppnande och såldes till ett pris af 50 öre, den illustrerade upplagan, som utom texten innehöll 232 reproduktioner af utställda konstverk, utkom först senare och saluhölls till ett pris af 2 kr.

Antalet besök på konstutställningen kan anses hafva varit mycket bety-

dande men har ej kunnat räknas på grund af att innehafvare af säsongkort till utställningen i dess helhet ägde ständigt fritt tillträde till konsthallen, liksom äfven utställningsstyrelsens medlemmar, en del funktionärer samt alla inom afdelningen utställande konstnärer. Andra besökare hade att erlägga 50 öres entré, måndagar 1 krona, eller vid kollektivbesök efter aftal med styrelsen för utställningen betydligt reducerade entrépris.

Dagen efter utställningens stängning den 4 oktober tog konsthallens utrymning sin början. Först expedierades de försålda konstverken, hvarjämte de dyrbaraste omedelbart inpackades. Speditionen af de svenska och danska konstverken gick jämförelsevis lätt för sig, svårare blef det med de tyska, ryska och finska. Till Tyskland kunde dock samtliga så småningom afsändas, sedan utom den vanliga transportförsäkringen äfven krigsriskförsäkring för återfrakten blifvit tagen, och alla framkommo i oskadadt skick till sina respektive ägare. Till Ryssland och Finland åter skulle återtransporten hafva blifvit så riskabel och dyrbar, att samtliga dithörande konstverk enligt öfverenskomelse med ägarne tills vidare magasinerades i en för ändamålet lämplig lokal, nämligen källaren under Malmö Realskola, hvarest de ännu vid tryckningen af denna berättelse förvaras.

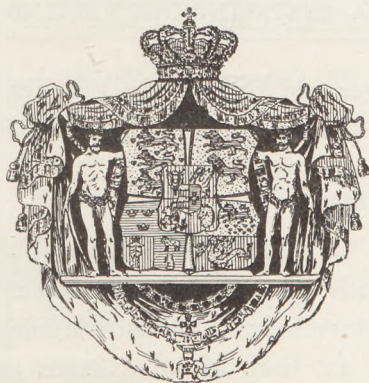

DANMARK

DANMARKS UTSTÄLLNING.

AF FRED. RIISE.

I.

Kort efter det tanken på Baltiska utställningen uppstått, vände sig Malmö stads ledande män på hösten 1909 till Industriföreningen i Köpenhamn och anmodade denna om att intressera sig för Danmarks deltagande i utställningen. Att det var till Industriföreningen man vände sig, var en naturlig följd däraf, att denna vid föregående svenska utställningar tillvaratagit de danska intressena. Sålunda hade den danska industrien varit representerad vid alla de utställningar, Malmö förut haft — 1861, 1865, 1881 och 1896 —, och Industriföreningen i Köpenhamn hade vid dessa tillfällen haft en väsentlig andel i det planläggande arbetet.

Inom Industriföreningens styrelse och representantskap väckte förslaget strax bifall. Den 12 april 1910 erhöll Industriföreningen en officiell skrivelse från svenske ministern i Köpenhamn Ernst Günther, hvaraf det framgick, att den svenska regeringen såväl som utställningskommittén "skulle sätta stort värde på, om Industriföreningen i Köpenhamn, såsom den ledande och förnämsta sammanslutningen för dansk industri, benäget ville åtaga sig omhändertagandet af Danmarks anslutning till nämnda utställning och verka för ett lifligt deltagande däri från danskt håll." Därtill svarades den 15 s. m., att Industriföreningen "gerne modtager dette Hverv, som den vil sætte en Ære og Glæde i at røgte efter bedste Evne, saaledes at Deltagelsen fra Danmarks Side kan blive den baltiske Udstilling i Malmö værdig".

Hade Industriföreningen vid föregående tillfällen själf tagit initiativet till Danmarks deltagande i utländska utställningar, blef förhållandet emellertid något annorlunda vid Baltiska utställningen.

Värfvet öfvertogs af den år 1908 bildade "kommittén för utländska utställningar", hvars ordförande var departementschefen i inrikesministeriet H. Vedel. Själfva kommittén sorterade direkt under handelsministeriet, medan kommitténs sekreterare var kontorschefen i Industriföreningen R. Berg. Detta såväl som den omständigheten, att flera af kommitténs medlemmar stodo Industriföreningens ledning synnerligen nära, kom "kommittén för utländska utställningar" att fortsätta de goda traditioner på utställningsområdet, som Industriföreningen genom sin långvariga verksamhet skapat.

"Kommittén för utländska utställningar" tillsatte ett interimskott, som skulle undersöka, hvilka näringsgrenar, som kunde ha intresse af att delta i utställningen. I detta utskott voro förutom "kommittén för utländska utställningar" och Industriföreningen representerade staten, kommunen, vetenskap, konst, arkitektur, sport, landtbruk och fiske. Vid de förhandlingar, som följde, visade sig stämningen för deltagande i utställningen vara allmän, och sedan representanter för utskottet besökt Malmö för att taga kännedom om planerna och platsen för Baltiska utställningen, beslöt man att anordna ett större offentligt möte i Köpenhamn för att närmare undersöka stämningen för deltagande i utställningen.

Mötet ägde rum den 23 november 1911 på Paladshotellet i Köpenhamn, och kommittén hade den glädjen att här äfven se representanter för den svenska utställningsstyrelsen med den svenske ministern i Köpenhamn Günther och landshöfdingen greve Dela Gardie i spetsen, representanter för de danska statsmyndigheterna och Köpenhamns kommun m. fl.

Förhandlingarna vid mötet¹⁾ leddes af departementschefen H. Vedel. Industriföreningens fungerande ordförande Fred. Riise lämnade en öfversikt öfver det samarbete, som förut ägt rum mellan Sverige och Danmark på utställningsområdet, samt slutade med att varmt anbefalla ett lifligt deltagande i utställningen.

Arkitekten Ferdinand Boberg höll ett af ljusbilder ledsagadt föredrag om sina planer för Baltiska utställningen. I diskussionen deltog representanter för industrien och handtverket, för konsten och för landtbruket. Samtliga talare anslöto sig till tanken.

I juni månad 1912 vände sig "kommittén för utländska utställningar" till handelsministeriet och anmodade detta att tillsätta ett kommissariat för tillvaratagandet af Danmarks intressen på utställningen.

¹⁾ Tidskrift for Industri, Köpenhamn. XII Årg. 1911, pag. 241—267.

Den 27 juli 1912 utnämnde handelsministeriet till medlemmar af kommissariatet följande personer:

Departementschefen H. Vedel, president,
Departementschefen G. Busck-Nielsen, vice president,
Ingenjören Alex. Foss, vice president,
Fred. Riise, generalkommissarie,
Direktören, arkitekt K. Arne-Petersen,
Direktören H. Bing,
Generalkonsuln S. G. Bönnelyche, Malmö,
Direktören B. Dessau,
Hofjuveleraren Alf. Dragsted,
Borgmästaren, etatsrådet Th. Dybdal,
Direktören Emil Hannover,
Landstingsmannen N. Jensen-Toustrup,
Grosshandlaren H. Klitgaard och
Fabrikören Axel Meyer.

Den 11 november blef kommissariatet ytterligare suppleradt med följande herrar:

Målaren H. Brasen,
Direktören för konstakademien, professor Viggo Johansen,
Fiskeriinspektören F. V. Mortensen samt
Bildhuggaren, professor Jul. Schultz.

Då professor V. Johansen kort därefter anmälde sin önskan att utträda ur kommissariatet, blefvo i hans ställe valda:

Målaren Sig. Wandel och som representant för Kultusministeriet kontorschefen, professor Frantz Dahl.

Den 31 juli 1912 höll kommissariatet sitt första möte. Presidenten, vice presidenterna och generalkommissarien voro, såsom redan nämnts, förordnade af handelsministeriet. På mötet beslöts, att följande utskott skulle tillsättas:

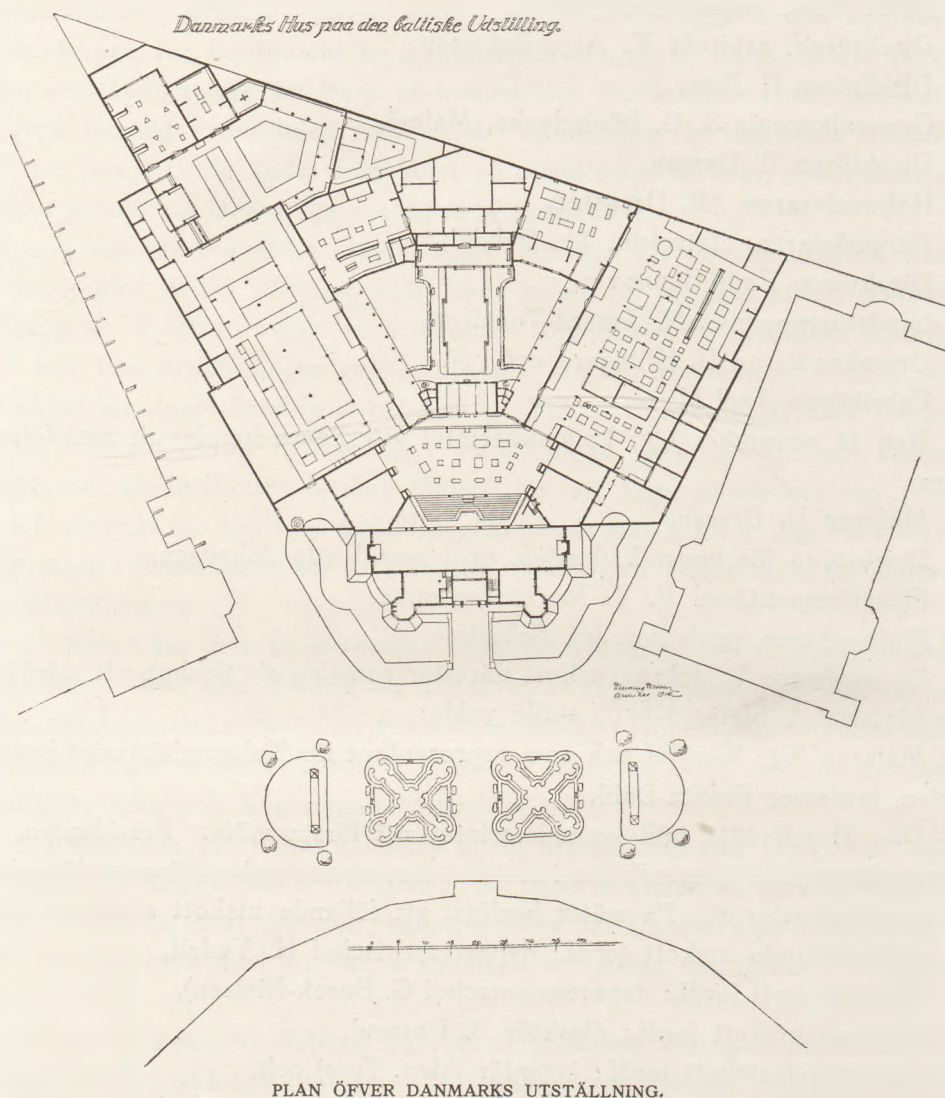
Verkställande utskott (ordf.: departementschef H. Vedel),
Finansutskott (ordf.: departementschef G. Busck-Nielsen),
Byggnadsutskott (ordf.: direktör B. Dessau),
Utställningsutskott (ordf.: ingenjör Alex. Foss) och

Utskott för offentliga myndigheters deltagande i utställningen (ordf.: departementschef G. Busck-Nielsen).

Vidare beslöt man, att senare skulle tillsättas ett pressutskott och ett konstutskott samt ett utskott för jakt och skogsskötsel. Presidenterna och generalkommissarien blefvo medlemmar af alla utskott.

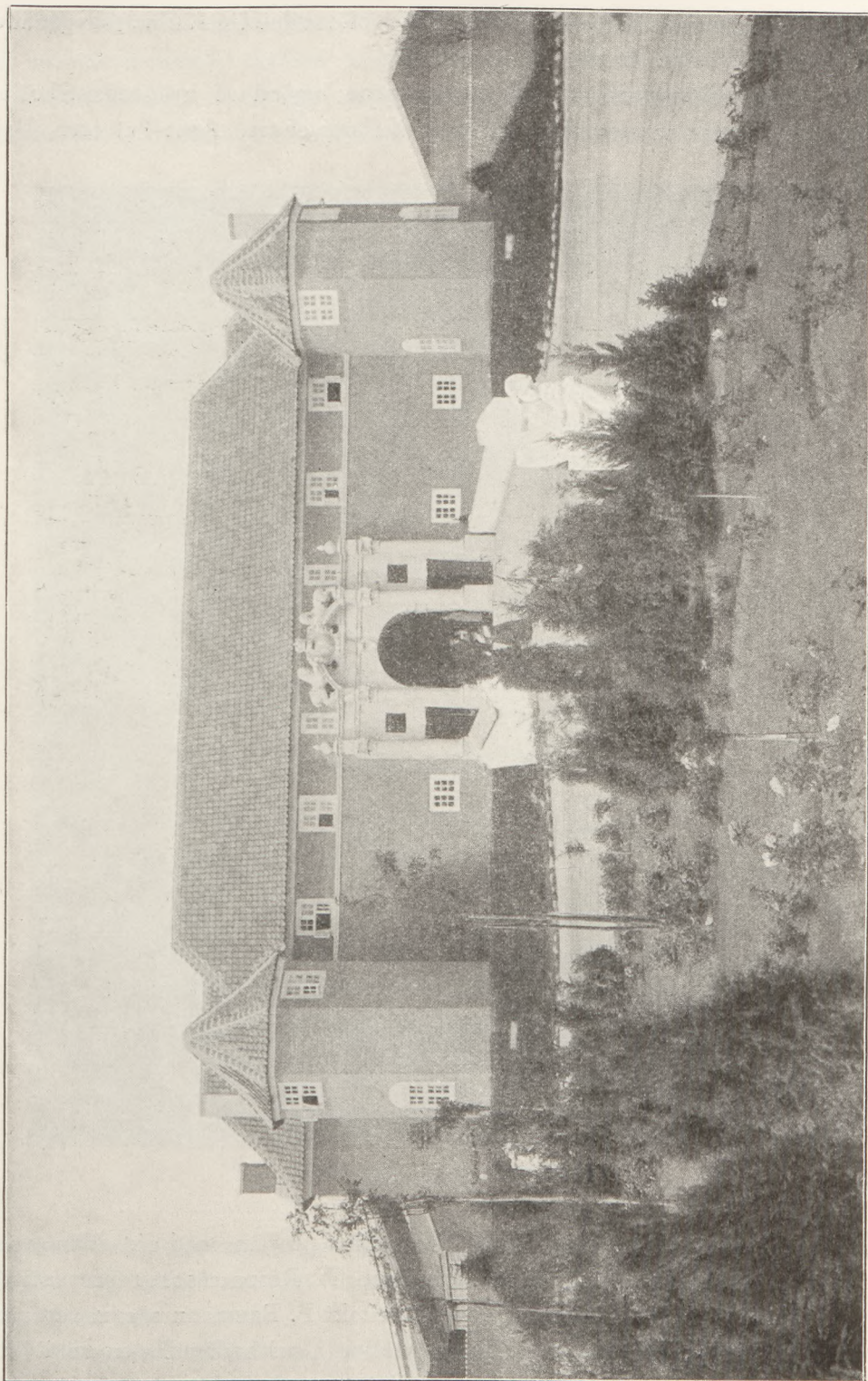
Efter det att ministeriet fått den svenska regeringens officiella inbjudan

till deltagande i utställningen, hade "kommittén för utländska utställningar" i skrifvelse af den 19 oktober 1911 anhållit om ett anslag af statsmedel på 250,000 kronor. Riksdagens finansutskott reducerade emellertid detta belopp något, och genom finanslagen 1911—12 beviljades ett statsanslag på 225,000 kronor för Danmarks deltagande i Baltiska utställningen.

I oktober 1912 öppnades kommissariatets kontor i Industriföreningens byggnad, Vestre Boulevard 18, och arbetet kom strax i full gång. De löpande göromålen sköttes af generalkommissariern, och som sekreterare anställdes cand. phil. fröken E. Rostrup.

Byggnadsutskottet höll flera möten, hvilka i slutet af november 1912 förde

DANMARKS UTSTÄLLNINGSBYGGNAD.

till, att täflan utlystes för arkitekter. Till uppförande af utställningsbyggnaden hade man tills vidare anvisat 90,000 kronor.

Jury för bedömning af täflingsritningarne bestod af byggnadsutskottets medlemmar, herrar Dessau, Vedel, Busck-Nielsen, Foss, Arne-Petersen, Dyb-

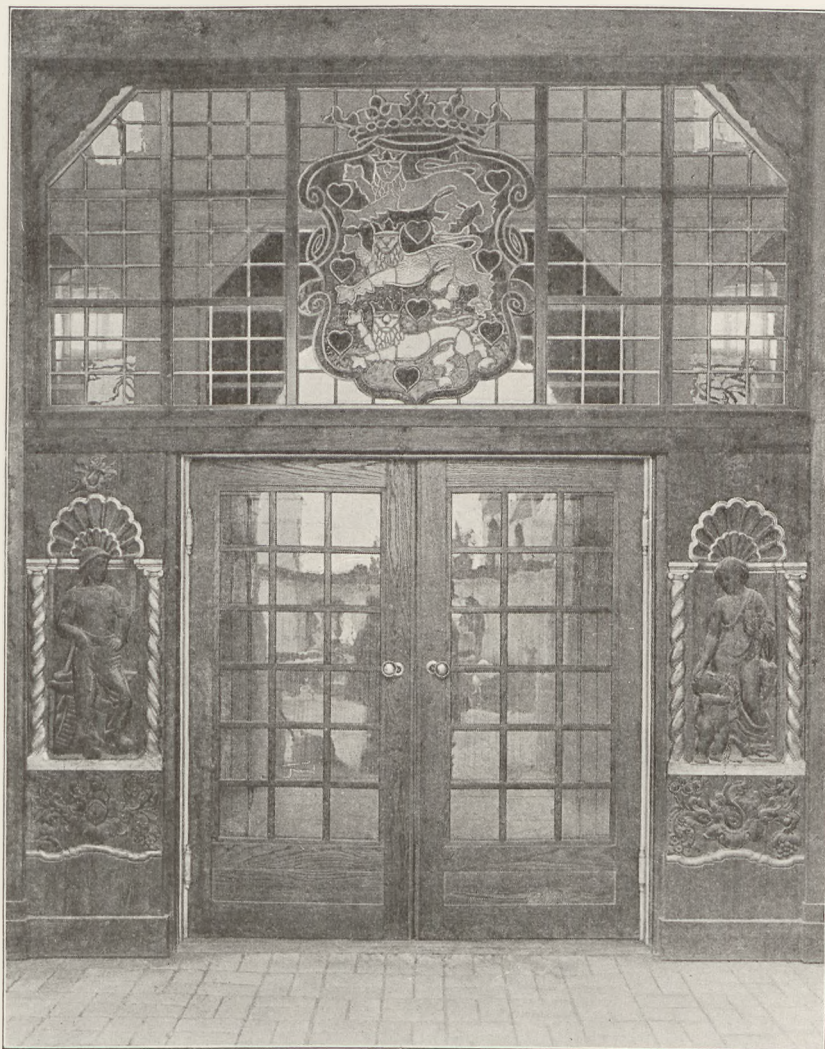
HUFVUDPORTALEN.

dal, Emil Hannover, U. Plesner och Fred. Riise, hvilka med sig adjungerade arkitekterna professor M. Nyrop och professor A. Rosen såsom representanter för "Akademisk Arkitektforening" samt arkitekt P. Baumann såsom representant för "de frie Arkitekter". Vidare deltog i prisbedömningen arkitekten Ferdinand Boberg i sin egenskap af utställningens chefarkitekt.

Till täflingen hade insändts 46 förslag. I sin motivering för bedömandet af de insända arbetena skriver utskottet:

"Särskildt har man lagt märke till projekt n:r 38, som bär märket: "Løver og Hjerter". Planen är ovanligt klar och väl utarbetad. Den stora öppna går-

DÖRRPARTI VID HUFVUDINGÅNGEN.

den med de omgivande låga väggarna och röda tegeltaken kommer säkert att göra ett trefligt intryck. Däromkring sluta sig utställningssalarna på det naturligaste sätt.

Författarens idé att utforma byggnadens front som en gammal dansk herrgård synes vara lyckligt löst. Efter de i utskottet sittande arkitekternas me-

ning är denna del af byggnaden utförd icke blott efter god dansk tradition, utan också synnerligen själfständigt och talangfullt.

Öfvergången från denna del af byggnaden till de egentliga utställningsrummen, som äro utformade i modern stil, har gjorts mycket naturlig.

På det hela taget måste detta projekt sägas vara af stort konstnärligt värde och bör enligt vår mening kunna bilda den bästa grundval för vidare bearbetning".

Första priset, 700 kronor, tilldelades detta förslag. När namnsedeln öppnades, visade det sig, att pristagaren var arkitekten Henning Hansen¹⁾.

Vid flera sammanträden inom byggnadsutskottet utarbetades vidare planen för byggnadens uppförande. Den af arkitekten föreslagna planen ändrades i enlighet med utskottets önskningsar, och entreprenadbestämmelser för olika handtverk fastställdes.

Vid affattandet af kontrakten och öfver hufvud taget vid all juridisk verksamhet hade kommissariatet stort gagn af overretssagfører C. Gudmons välvilliga biträde.

Förutom byggnadsutskottet trädde verkställande utskottet och finansutskottet strax i verksamhet dels för att utarbeta program för den danska utställningen, dels för att fastställa budget och därmed skapa nödiga betingelser för kommissariatets framtida arbete.

Verkställande utskottet sysselsatte sig först med utarbetandet af ett reglemente, hvori bl. a. fastställdes gränserna för de olika utskottens och kommissariatets verksamhet. Samtidigt utarbetades utställningens program. I detta heter det bl. a.:

"Sverige har som bekant beslutat att år 1914 under namn af 'Baltiska utställningen' anordna en stor svensk-dansk-tysk-rysk utställning i Malmö.

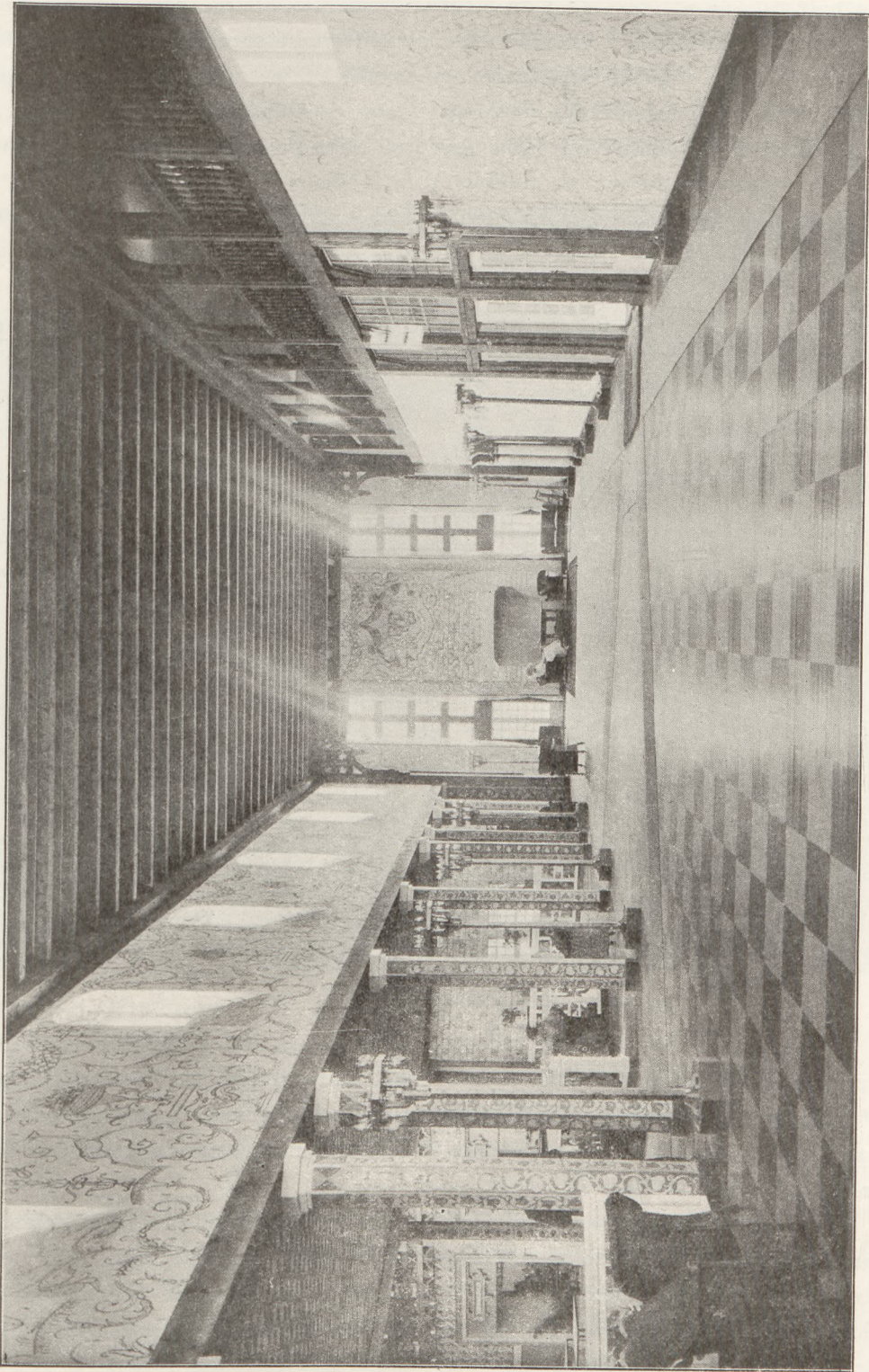
Svenska staten och Malmö stad lämna härtill sitt kraftiga stöd, särskildt i form af anslag från stat och kommun samt genom beviljande af koncession till ett utställningslotteri.

Med klar uppfattning af situationen har den danska regeringen antagit inbjudningen från den svenska regeringen till deltagande i utställningen, och af staten har beviljats ett jämförelsevis stort belopp därtill. För dessa medel skall utställningsbyggnaden resas och administrationsomkostnaderna bestridas.

Men för att uppgiften skall kunna lösas, måste i stor utsträckning påräknas intresse för och deltagande i utställningen från dansk sida, så att Danmarks industri, handtverk och konst samt fiske, skogshushållning och trädgårdsodling blifva fylligt och rikt representerade.

Sedan den stora nordiska utställningen i Köpenhamn 1888 har Danmark

¹⁾ "Architekten", Köpenhamn 1913, pag. 213—223.

INTERIÖR FRÅN FÖRHÄLLEN.

icke haft tillfälle att deltaga i en internationell utställning, som till den grad redan genom sitt läge gör anspråk på vårt deltagande som den Baltiska utställningen i Malmö. Endast halfannan timmes väg skiljer utställningen från Danmarks hufvudstad, och det är klart, att denna omständighet manar vårt land att af all kraft arbeta för, att dess representation på denna Östersjöutställning må blifva så omfattande och fullödig som möjligt.

Säkert har tidpunkten aldrig varit gynnsammare för vår industri och vårt handverk att träda fram och visa de resultat, man uppnått.

PARTI FRÅN FÖRHÄLLEN.

De stora intressen af ekonomisk och annan natur, som förena Danmark med Sverige och särskildt med Skåne, göra vårt deltagande i Malmö-utställningen naturligt och nödvändigt. Därtill kommer, att det icke bör öfverlämnas åt Tyskland och Ryssland att vid detta tillfälle ensamma representera de utländska intressena i Sverige.

Icke blott näringslivet skall blifva representeradt på denna utställning, utan man ämnar också söka visa Danmarks kulturella utveckling och resultatet af dansk vetenskaplig forskning. Det råder väl intet tvifvel om, att också dansk konst skall kunna rikt och fylligt representeras, men härom skall från utskottet för konstafdelningen en särskild framställning göras."

Såväl reglemente som program blefvo förelagda för och antagna på ett sammanträde af hela kommissariatet den 11 januari 1913, och reglementet blef därefter godkänt af handelsministeriet den 18 januari 1913.

Finansutskottet utarbetade en budget, som likaledes blef antagen af kommissariatet i dess helhet. Budgeten kunde emellertid betraktas blott som en provisorisk sådan, i det att det blef nödvändigt att, allt eftersom arbetet fortskred, företaga ganska väsentliga ändringar däri, särskildt på grund af de stora utvidgningar, som snart visade sig nödvändiga genom den stora anslutningen af utställare.

Af det arbete, som utfördes i de andra utskotten, skall här lämnas ett kort referat.

Utskottet förefentliga myndigheter bevakade de utställares intressen, hvilka kunna hänföras till offentliga verksamhetsområ-

den. Genom utskottets förmedling lyckades man förmå Köpenhamns och Frederiksbergs kommuner, hamnväsendet, frihamnen, Fællesrepræsentationen för industri och handverk, Dansk Fiskeriforening m. fl. att delta i utställningen.

Ursprungligen var det meningen, att för skogsvård och jakt skulle tillsättas ett gemensamt utskott. Från Dansk Jagtforenings sida framställdes emellertid som önskemål, att jakten finge uppträda såsom själfständig utställare, och föreningen själf tillvarataga sina intressen på utställningen. Det af kommissariatet föreslagna utskottet kom sålunda att omfatta blott skogsvården. Till

DÖRRPARTI I FÖRHÄLLEN.

ordförande för detta utskott valdes hofjägmästaren, kgl. Skovrider Baron L. Wedell-Wedellsborg.

Utställningsutskottet tillvaratog väsentligast utställarnes intressen. Utskottet blef suppleradt med tre af utställarne valda representanter, nämligen direktörerna F. Dalgas (Den Kgl. Porcelainsfabrik), R. Helweg (A/S. Titan) och P. Rasch (A/S. Strømmen, Randers).

Konstutskottet bestod af kontorschefen professor Frantz Dahl som ordförande, målarna H. Brasen och Sig. Wandel, bildhuggaren professor Jul. Schultz samt presidenterna och generalkommissarierna. Dessa herrar adjungerade med sig målaren L. A. Ring, docenten P. Johansen, bildhuggaren Carl Mortensen och som representant för arkitekterna arkitekten U. Plesner samt som representant för "Den frie Udstilling" målaren Joh. Rohde.

Utskottet delade sig i två underutskott, ett för målarna och ett för bildhuggarna. Till ordförande för dessa två underutskott valdes resp. målaren L. A. Ring och professor Jul. Schultz.

All konst på utställningen var samlad i den stora konsthallen, hvars chef var professor Oscar Björck i Stockholm. Medan professor Björck personligen hade gjort urvalet för de tyska och ryska konstafdelningarna, tillkom det danska konstutskottet att verkställa urvalet beträffande den danska konsten. Ursprungligen var det meningen, att konsthallen skulle rymma äfven arkitekturen. Allt eftersom arbetet fortskred, visade det sig dock, att man på grund af platsbrist ej här kunde rymma denna konstart. All svensk arkitektur samlades i en särskild afdelning i industrihallen, Tyskland och Ryssland utställde öfver hufvud icke arkitektur, och då den danska afdelningen vid denna tidpunkt icke kunde ytterligare utvidgas, måste man afstå från en arkitekturutställning.

Den för den danska konstutställningen reserverade platsen bestod af sju salar, af hvilka målarkonsten lade beslag på de fem.

Förutom att det på budgeten tillerkänts hvarterdera af konstutskottets två underutskott ett belopp af 5,000 kronor, hade dels genom den svenska styrelsens välvilja, dels genom det danska kommissariatet sörijs för, att konstutskottet ej hade några utgifter för trycksaker, brandförsäkring samt utstyrsel och dekorerings af hallarna, och likaså ställdes fri arbetskraft till disposition.

I den af målarsektionen anordnade utställningen deltog 80 målare med 354 målningar och 13 grafiska konstnärer med 77 arbeten. Därtill kommo, utan att upptagas i katalogen, c:a 100 arbeten af afl. Thorvald Bindsböll. I bildhuggeriafdelningen utställde 35 bildhuggare 96 arbeten.

Slutligen må nämnas pressutskottet (ordförande: redaktör Andreas Buntzen), som väsentligast hade till uppgift att bistå kommissariatet med råd och dåd på det journalistiska området. Redan den 26 april 1913 företog press-

utskottet en utflykt till Malmö för att sätta sig in i de olika planerna för utställningen och bese den plats, som afsetts för den danska afdelningen. På utställningsområdet mottogs utskottet af representanter för den svenska styrelsen.

Jämsides med utskottsarbetet försiggick det dagliga arbetet å kommissariatets kontor. Här fördes förhandlingarna med representanter för den svenska styrelsen och här förbereddes arbetsmaterialet för de olika utskotten. Kontoren voro mötesplats för handtverkare, som önskade förhandla med arkitekten, för leverantörer, som sökte finna afsättning för varor, för platsökande och framför allt för utställarne, som önskade att konferera med generalkommissarien eller med arkitekten om platsfördelning, om utstyrsel af deras monter m. m. Med uppgift att förestå platsfördelningen och tillvarataga utställarnes intressen anställdes arkitekten Søe-Jensen. Att det var ett ganska omfattande kontorsarbete, som presterades, framgår af, att det till utställarne utsändes tryckta cirkulär till ett antal af 7,400, samt att det afsändes 4,300 bref och mottogs ett liknande antal.

Medan det administrativa arbetet försiggick å kommissariatets kontor i Köpenhamn, var arbetet på byggnadsplatsen i Malmö i full gång.

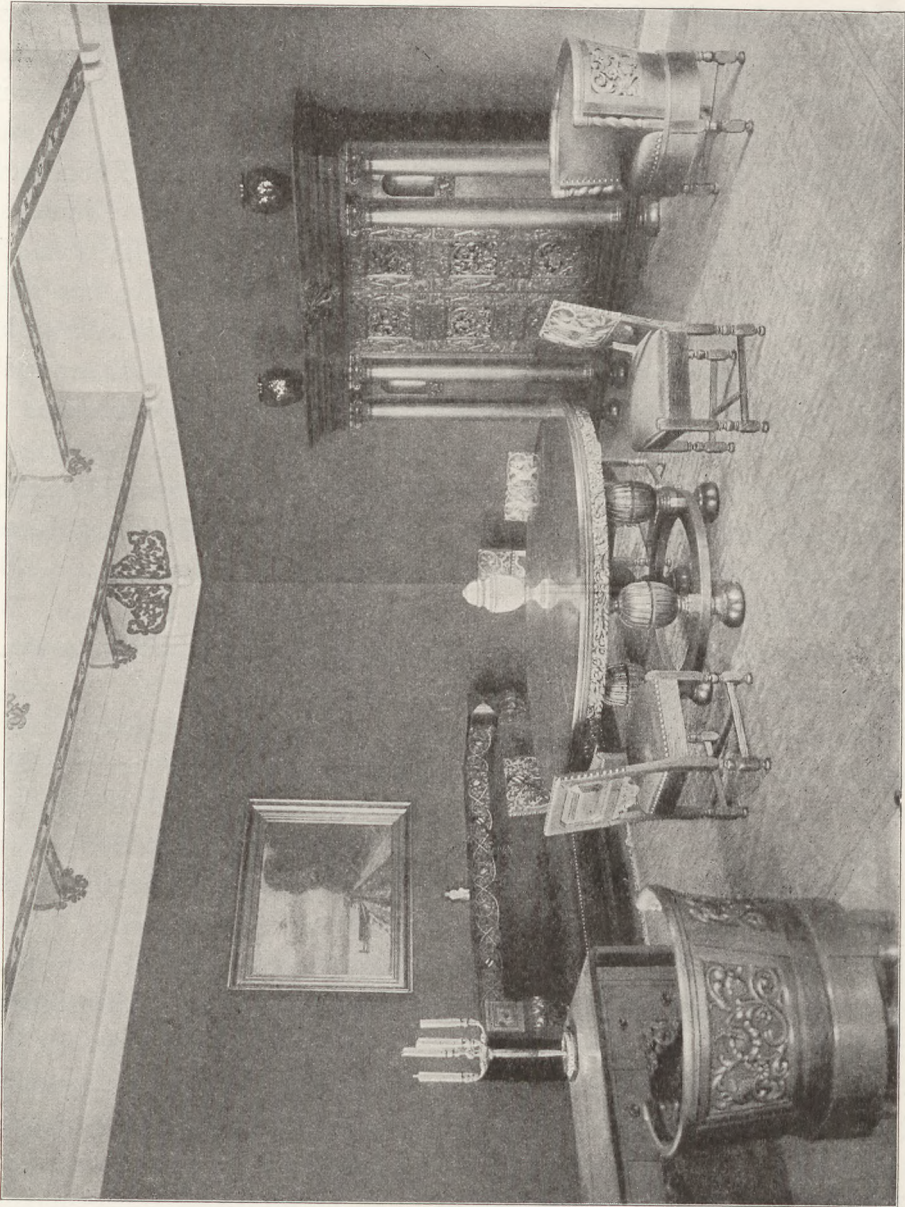
Sedan timmerarbetet den 11 augusti 1913 utbjudits på entreprenad, blef kontraktet mellan kommissariatet samt byggmästarna H. L. Nielsen och Th. Pedersen undertecknad den 2 september, och dagen därefter påbörjades arbetet på byggnadsplatsen. Under de följande veckorna utbjödos mureri-, snickeri- och måleriarbetet på entreprenad¹⁾. Meningen var att påskynda arbetet så mycket, att byggnaderna kunde stå under tak, när vintern kom.

Som byggnadskonduktör anställdes arkitekten Chas. Christensen, hvilken under arkitekten Henning Hansens öfverinseende ledde det dagliga arbetet på byggnadsplatsen.

Så snart timmermännens arbete det tillät, ryckte muraremästaren in med sitt folk, och arbetet med hufvudbyggnadens uppförande gick nu framåt dag för dag. Tyvärr hade arbetet ännu icke hunnit afslutas, då en rätt ledsam arbetsinställelse kom emellan. Då det kan hafva sin betydelse för kommande utställningar, skall här ett kort referat lämnas af arbetsinställelsen och dess förlopp.

Då den danska regeringen bestämde sig för att officiellt deltaga i utställningen och anslog en rätt stor summa för detta ändamål, önskade man, att

¹⁾ I det kontrakt, som afslöts med byggmästarna bestämdes, att dessa hade äganderätten till det på utställningen begagnade timret. Kommissariatet uppställde denna bestämmelse, dels för att få byggnadssumman så låg som möjligt, dels emedan man fruktade för att det efter utställningens slut skulle bli för svårt att få timret såldt för skäligt pris. Liknande öfverenskommelser ingingos med de flesta andra handtverkare och leverantörer af byggnadsmaterial.

"KONGEVÆRELSET."

en *dansk* arkitekt skulle åtaga sig arbetet och att *danska* arbetare skulle utföra det. Denna önskan upptogs med välvilja af den svenska styrelsen.

Kort efter det att timmerna påbörjat sitt arbete, inträffade det emellertid, att de *danska* timmergesällerna, som voro medlemmar af den *danska* fackföreningen, inträdde i den *svenska* arbetareorganisationen, Träarbetarnes fackförening. Vare sig de gjorde detta af egen drift eller på uppfordran af sina *svenska* kolleger, ansåg sig den *svenska* fackföreningen berättigad att fordra, att

arbetarnes löner utgingo efter samma norm som de svenska arbetarnes. De danska mästarne hade förut träffat aftal med sina gesäller, enligt hvilket arbetet skulle utföras efter en bestämd timlön och icke på ackord. Den svenska fackföreningen fordrade däremot, att arbetet utfördes på ackord efter den i Malmö gällande prislistan. Då parterna ej kunde i godo göra upp saken, organiserade fackföreningen den 27 oktober 1913 blockad af arbetsplatsen.

Denna konflikt fick kommissariatet först reda på den 28 oktober. De två följande dagarna hade den svenska styrelsen sammanträden, i hvilka som delegerade från dansk sida deltog departementschefen Vedel, generalkommissarien Riise, generalkonsuln Bönnelyche och arkitekten Henning Hansen. Under landshöfdingen grefve Dela Gardies presidium förhandlade de två kommissariatens delegerade dels med hvarandra, dels med de svenska och danska arbetarna — tyvärr utan resultat. Blockaden fortsattes. Efter många muntliga och skriftliga förhandlingar och med bistånd af den svenska styrelsen och framför allt dennas ordförande, grefve Dela Gardie, anordnade kommissariatet ett sammanträde med verkställande utskottet den 22 november 1913, hvori svenske envoyén Günther deltog.

Från svensk sida hade vidare utställningens byggnadstekniska chef ingenjören Fritz Söderbergh från Stockholm och ledamoten af byggnadsutskottet byggmästaren N. J. Stenmarck från Malmö infunnit sig. På grefve Dela Gardies initiativ hade dessa två sakkunniga på byggnadsområdet förhandlat med ledaren af den svenska fackföreningen och förelade nu ett skriftligt anbud från denne, enligt hvilket blockaden skulle häfvas, om kommissariatet ginge in på att för timmerarbetet betala ett belopp, som med 1,320 kronor 08 öre öfversteg den af de danska timmermästarne bestämda. Verkställande utskottet antog med tacksamhet detta anbud, så mycket mera som kommissariatet under alla förhandlingarna hade ställt sig på den ståndpunkten, att summans storlek icke var hufvudsaken, men att man starkt önskade att bli fri från fackföreningens inblandning i de danska arbetsförhållandena.

Tack vare välvilligt bistånd af grefve Dela Gardie och envoyén Günther var blockaden nu slut, och efter att hafva legat nere i fyra veckor fortsattes byggnadsarbetet med ny kraft.

Det var nu också långt lidet på tiden, och arbetet måste forceras, för att utställningen skulle bli färdig i rätt tid.

I januari månad var byggnaden så pass färdig, att taket kunde resas. Byggnadsplanen blef — allt eftersom arbetet gick framåt — underkastad flera rätt betydande förändringar. Då anslutningen till utställningen blef större än man ursprungligen förmodat, lyckades man genom förhandlingar med svenska och tyska kommissariaten få den för den danska utställningen bestämda arealen

utvidgad. En restauration, som planlagts i den danska utställningsbyggnaden, kunde ej komma till stånd, då man önskade disponera öfver hela platsen för egentliga utställare.

I slutet af februari hade man kommit så långt, att den inre dekoreringen kunde påbörjas. Kommissariatet beslöt att inbjuda sex konstnärer att delta i en täflan om denna. Resultatet af täflingen blef, att det uppdrogs åt målarna Vald. Andersen och Møhl-Hansen att dela arbetet, så att Vald. Andersen dekorerade den stora hallen i förbyggnaden och konstindustrihallen, medan Møhl-Hansen åtog sig att måla frisen i konstindustrihallen samt dekorera kungliga salongen, generalkommissariens kontor och vestibulen. Genom sin fina och smakfulla dekorerings lyckades dessa två konstnärer skapa så mycken skönhet, att det kastade glans öfver Danmarks byggnad. Många uttalanden från de tusenden, som under loppet af sommaren besökte utställningen, hafva bekräftat detta omdöme.

Som en smakfull detalj i byggnadens dekorerings skall också framhållas den af arkitekten Mogens Clemmensen ritade och af glasmästare C. L. Christiansen utförda glasmosaik, som framställde det danska riksvapnet och som smyckade entrédörren. Vidare de af bildhuggaren Thomas Hansen utförda träskulpturerna, som voro använda dels vid entrédörren, dels i den inre gården.

Jämsides med arkitekten arbetade utställningens ingenjör Viggo Pedersen, som hade ansvaret för kloak- och vattenledningar samt anläggandet af elektriska ledningar till motorer och belysning.

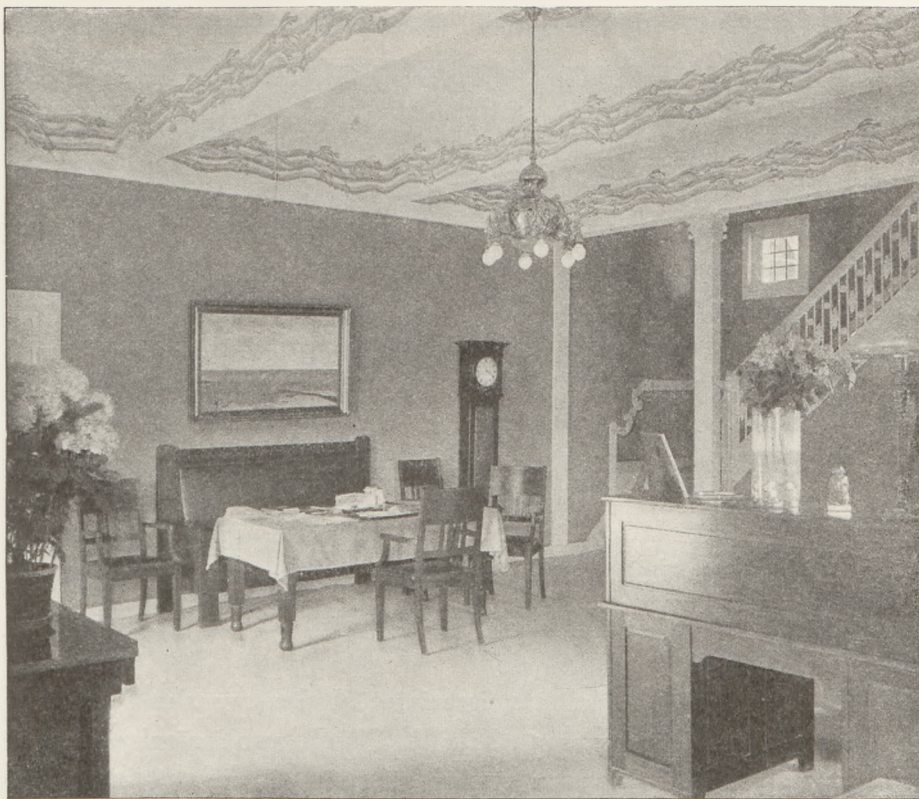
Då utställningen icke skulle hållas öppen efter solens nedgång, var elektrisk belysning nödvändig endast i kontoren, konstindustrihallen och förhallen, som skulle begagnas för representationsändamål. Däremot måste elektriska ledningar för motordrift inläggas. I ett cirkulär hade kommissariatet infordrat uppgift på, huru många hästkrafter utställarne önskade disponera öfver. Till drifvande af motorer önskades 60 hkr., fördelade på 23 utställare. Priset för anläggningen var pr hkr. 23 kronor 50 öre.

Af hänsyn till eldfaran hade i den danska afdelningen anbragts tolf 25-meters brandslangar och talrika Rex-eldsläckningsapparater. Lyckligtvis blef det ingen användning för dessa åtgärder, hvilka vidtogos efter aftal med och på hemställan af vederbörande försäkringsbolag. Allt, som kunde göras för att förebygga eldfara och för att inge allmänheten lugn, blef gjordt. Af samma grund anbragtes åskledare på utställningsbyggnaden.

Då under sommarens lopp Danmarks vackra byggnad erhöll så många lof-ord, måste arkitekten dela äran härför med de konstnärer och handtverkare, som stodo vid hans sida.

I nära sammanhang med själfva byggnaden stod dels trädgårdsanläggningen

i den inre gården, hvilken blef en omtyckt hviloplats för trötta utställningsgäster, dels den framför byggnaden belägna trädgårdsanläggningen. Bägge dessa anläggningar hade planlagts af trädgårdsarkitekten Erstad-Jørgensen, som hade mycken heder af sitt arbete. Tack vare den stora välvilja, som visades af handelsträdgårdsmästarna D. T. Poulsen, Roskildevej, och N. W. Larsen, Langesö Plantage, hvilka beredvilligt ställt växter till disposition, lyckades Erstad-

GENERALKOMMISSARIENS BYRÅ.

Jørgensen skapa ett stycke trädgårdsarkitektur, som gjorde den danska utställningen mycket tilldragande. I planteringen framför Danmarks hus voro uppställda åtta gipsafgjutningar af bildhuggaren Kai Nielsens skulpturer, som äro bestämda till att smycka "Blaagaardsplads" i Köpenhamn.

I april 1914 flyttades kommissariatets kontor till Malmö, där generalkommissariaten stannade under hela utställningstiden. Kontoret i Köpenhamn hölls dock öppet till slutet af maj, och de löpande göromålen sköttes där af en assistent. För att med råd och dåd bistå utställarne vid transport af utställningsgods var enligt aftal godsspeditören G. Bentzen dagligen tillstädes på kontoret.

Detta visade sig vara till stort gagn, då många mindre utställare ej förstodo sig på, huru de skulle ifylla de för speditionen nödvändiga handlingarne.

På utställningsplatsen var arbetet nu i full gång. Handtverkare, leverantörer och utställare möttes för att vidtaga de sista, avslutande åtgärderna. Telefon och telegraf voro i oafbruten förbindelse med Köpenhamn. På utställningen blef det allt lifligare för hvar dag, för hvar timme, som gick.

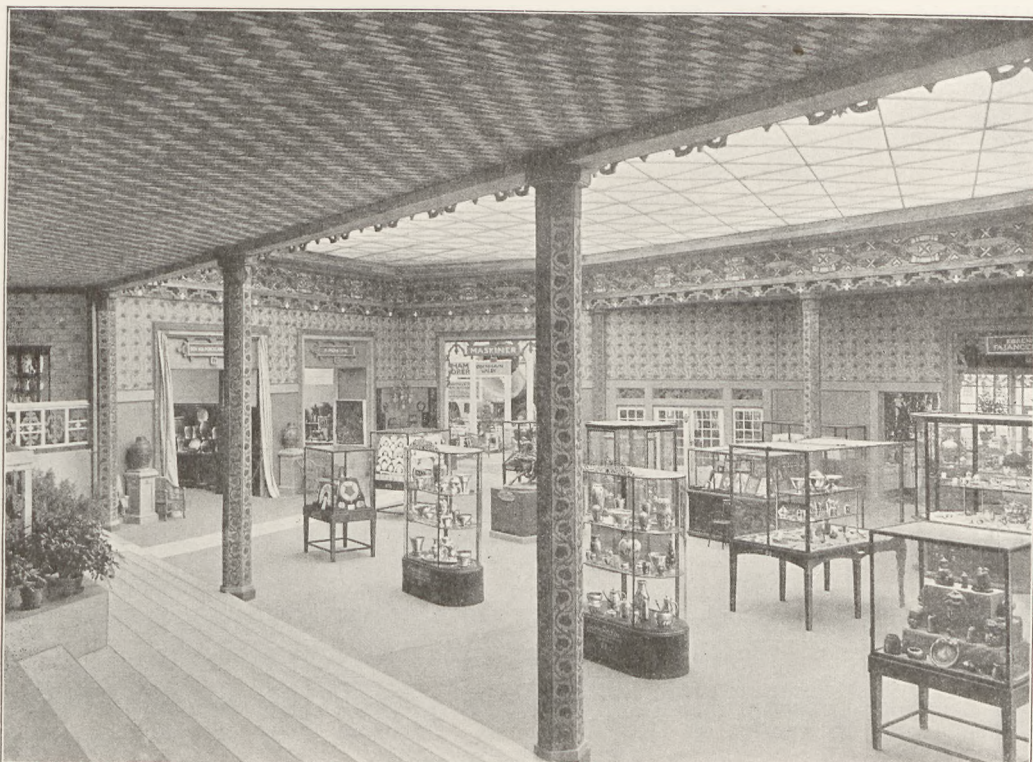
Kommissariatet hade gjort sig all möda för att få utställarne att infinna sig i rätt tid med sitt utställningsgods. Men kanske just emedan afståndet från Köpenhamn till Malmö var så ringa, uppsköto många utställare till sista ögonblicket att afsända godset. När därtill kom, att kommunikationerna i Malmö från hamnen till utställningen voro ytterst dåliga, förstår man, huru svårt det var att få godset dit. Allt svenskt gods från hela landet måste befordras till utställningen på samma järnvägsspår — det enda —, som förde dit äfven det tyska, ryska och danska godset. Trots kommissariatets enträgna uppmaningar hade det ej lyckats att få någon ändring till det bättre i detta förhållande. När man tager i betraktande, att 589 järnvägsvagnar gods expedierades från Sverige och 396 järnvägsvagnar från Tyskland, hvartill kommer det ryska och danska godset, inser man, att det stundom kunde synas hopplöst att få godset expedieradt. Svårigheterna ökades därigenom, att de tomma järnvägsvagnarna skulle föras tillbaka till stationen på samma enkelspår, hvarigenom de fulllastade vagnarna ofta hindrades från att komma fram till utställningen.

Icke desto mindre lyckades man före utställningens öppnande få allt till Malmö ankommet gods befordradt till utställningen och fördeladt på de respektive platserna.

En mycket god hjälp fick kommissariatet af den svenska speditörfirman Thomée & C:o, hvars representant, herr R. Olsson, var i rörelse från bittida till sent. Af alla de otacksamma sysslor, som höra till en utställning, har speditören säkert den, som är mest utsatt för kritik. För att undgå trafiksvårigheter hade kommissariatet försökt reglera godsets afsändning till utställningen efter en genomtänkt plan. Men detta strandade på, att utställarne icke afsände godset på de bestämda dagarna utan uppsköto afsändandet så länge det lät sig göra. Då ångfärjan och Rederiaktiebolaget Öresunds båtar kunde medtaga blott en begränsad mängd gods dagligen, hopades under de sista veckorna så mycket gods, att fartygen blott med stor svårighet kunde i rätt tid befordra det till bestämmelseorten.

Allt utställningsgods skulle nödvändigtvis undergå tullbesiktning, och äfven detta bidrog till att försinka det emottagna godsets placering. Tullkammaren hade inom själfva utställningsområdet upprättat ett kontor, som tullbehandlade allt godset. På den grund måste allt utländskt utställningsgods expedieras

direkt till utställningen. Fastän utställarne påmints härom, fanns det många, som försökte föra utställningsgodset med sig som passageraregodset och själfva transportera det ut till utställningen. Tack vare tullkammarens välvilja gick det för några utställare, men många måste låta transportera godset till utställningen under tullbevakning. Genom sin hjälpsamhet och älskvärdhet vann tullkontrollören Berndt Borg, som förestod utställningens tullafdelning, många vänner bland medlemmarne af kommissariatet och utställarne.

KONSTINDUSTRIHALLEN SEDD FRÅN FÖRHALLEN.

Enligt svensk lag få arbeten af ädla metaller icke säljas i Sverige utan att först hafva blifvit kontrollerade och omstämlade af Kungl. Mynt- och Justeringsverket i Stockholm. Då denna bestämmelse skulle förorsakat de danska guldsmederna ganska stora utgifter, ifall de skolat sända alla sina utställningsföremål till Stockholm före utställningens öppnande, utverkade svenska kommissariatet, att en representant för Kungl. Mynt- och Justeringsverket infann sig på utställningen och här företog den lagstadgade kontrollstämplingen.

Aktiebolaget Baltiska Utställningens Vakt- och Renhållning, som åtagit sig vakt- och renhållning för hela utställningen, ledde också i Danmarks byggnad detta arbete. De anställda vakternas antal var följande:

Från och med 1 april till och med 14 maj 1914:	2	man	om	dagen,
	2	"	"	natten.
" " " 15 maj " " " 5 okt. "	4	"	"	dagen,
	2	"	"	natten.
" " " 6 okt. " " " 31 " " "	1	"	"	dagen,
	1	"	"	natten.

Förutom de egentliga vakterna hade anställts en kontrollör, som hade öfverinseendet och kontrollen öfver vaktmanskabet och renhållningen, hvilken verkställdes af samma bolag. Då kommissariatet icke åtagit sig renhållningen af utställarnes platser och montrar, hade de utställare, som icke själfva hade fast anställd personal, träffat aftal med samma bolag om renhållningen af sina utställningar.

Då den stora eldsvådan på världsutställningen i Bryssel 1910 ännu var i färskt minne, ställde sig försäkringsbolagen mycket kyliga, då det gällde tecknandet af utställningsassuransen. Kommissariatet vände sig till flera af de större danska försäkringsbolagen, men dessa antingen nekade att teckna försäkringen eller önskade blott teckna ett mindre belopp. Kommissariatet erhöll slutligen ett anbud från firman A. N. Grøn & W. Witzke i Köpenhamn, hvilken representerade det danska försäkringsbolaget "Skandinavien". Efter öfverläggning med den svenska tarifföreningen fastställdes premien till 15 ‰ för brandförsäkring. Kommissariatet afslutade en brandförsäkring för byggnaderna, inventarier m. m. å 176,000 kronor och en platshyreförsäkring (likaledes till 15 ‰) å 40,000 kronor. Transportförsäkringar för målningar tecknades till en summa af 746,720 kronor. Enskilda utställare tecknade brandförsäkringar till ett belopp af 729,450 kronor, stödförsäkringar till 176,215 kronor, och transportförsäkringar för en summa af 418,420 kronor. Förutom dessa försäkringar, som alla tecknades genom nämnda firma, hade åtskilliga utställare afslutat sina försäkringar i andra bolag. Hela den summa, hvartill försäkringarna uppgingo, kan därför ej med bestämdhet anges.

II.

Det var en kall, regnig novemberdag 1911, som några representanter för interimsutställningskommittén besökte Malmö för att under sakkunnig vägledning taga del af planerna för den kommande utställningen och bese den plats, man valt för utställningen. Det första intrycket af terrängen var icke absolut gynnsamt, — men två fördelar voro iögonenfallande: där var godt om utrymme

och där fanns två vackra små sjöar, Pildammarna, som säkert under kunnig hand kunde bli till gagn och glädje på en utställningsplats.

Den, som först ett par år senare återsåg platsen, hade svårt att känna igen den. Det öde, blott med gräs bevuxna fältet hade omdanats till en vacker park med tusentals stora träd och buskar. Den flacka terrängen hade omdanats till kuperad, och hundratals större och mindre byggnader höll man på att uppföra. Under de första vårmånaderna 1914 voro tusentals människor i arbete på utställningsområdet för att af det kaos, hvori det befann sig, framtrolla den

KONSTINDUSTRIHALLEN.

skönhet, som alla hoppades skulle draga sommarens stora turistström till Norden. Den 15 maj 1914, då utställningen högtidligen öppnades af Sveriges kronprins och kronprinsessa, stod utställningen också färdig i all sin glans.

Den danska utställningsbyggnaden låg midt emellan Tysklands och Rysslands utställningar. Arkitekten Henning Hansen hade funnit det lämpligast att bygga "Danmarks Hus" som en typisk gammal dansk herregård. Den grundmurade röda byggnaden låg i förnäm tillbakadragenhet bakom sin idylliska vallgraf. Sådan platsen var, kunde den danska byggnaden icke göra intryck genom sin storlek, men den vittnade om god dansk smak och trefnad.

Medan hufvudbyggnaden var uppförd af röd mursten och taket täckt med rödt tegel, voro alla de egentliga utställningsbyggnaderna, som lågo dolda där-

bakom, uppförda af furuträ. Användningen af det ofärgade furuträet framkallade hos många det intrycket, att arbetet icke var fullfärdigt, och särskildt uttalades denna mening om konstindustrihallen. En hall, som skulle rymma den finare konstindustrien, finge icke framträda med skrofliga ohyflade brädväggar. På hemställan af byggnadsutskottet, men mycket emot arkitektens önskan, bestämdes det i sista ögonblicket, att väggarna skulle beklädas med hessian och dekoreras af Vald. Andersen. Konstindustrihallen vann säkert därigenom. Där emot måste det erkännas, att arkitekten Henning Hansen handlade riktigt, när han önskade, att pelarna i den inre gården och de fasader, som vette ut mot denna, skulle bibehålla träets naturliga karaktär. Tiden gaf honom rätt. Då träet varit utsatt för luftens inverkan några månader, gjorde det i all sin enkelhet och skönhet god verkan. I både den danska och den svenska pressen kritiserades starkt användningen af det ofärgade furuträet, men det höjdes äfven stämmor till försvar därför.

I en afhandling om "Utställningsteknik vid Baltiska utställningen" ¹⁾ skriver arkitekten Torsten Stubelius: "I danska utställningsbyggnaderna se vi än en gång, att äfven för en mindre nation detta slag af byggnader med öfverkomliga medel kunna utföras i äkta materialer på ett sundt och naturligt sätt, samtidigt som stor skönhet kan nås."

Entrén till den danska utställningen utgjordes af en ståtlig sandstensportal, modellerad af bildhuggaren Thomas Hansen och utförd af stenhuggarmästaren E. Nielsen, Köpenhamn.

I förbyggnaden funnos kommissariatets representations- och arbetslokaler samt den kungliga salongen, "Kongeværelset", dekorerade af målaren Møhl-Hansen. Icke blott till dekorationerna i taket var han mästare utan också till de vackra möbelöfverdrag, som smyckade kungliga salongen och som voro väfda hos fröken Mette Westergaard. Ekmöblerna i kungliga salongen voro ritade af arkitekten Henning Hansen och utförda af möbelsnickaren Rud. Rasmussen, Köpenhamn.

Kungliga salongen var öppen för besökande liksom de öfriga utställningssalarna. Blott två dagar var den stängd för allmänheten, nämligen den 16 maj, då det svenska kronprinsparet invigde den danska afdelningen, och den 14 juli, då Sveriges och Danmarks konungar tillsammans besökte den danska utställningen.

I den stora förhallen med det tunga bjälktaket var det Valdemar Andersen, som sört för dekoreringen. Hans muntra och graciösa hjortar, som gåvoflif åt de hvita väggarna, hans stora kaminpartier och de fantastiska takfigurerna vunno under sommarens lopp många vänner och beundrare. Här inne

¹⁾ "Arkitektur", Teknisk Tidskrift. Årgång 45, pag. 17—22. Stockholm 1915.

hängde också de bekanta rådhusgobelängerna efter Frölichs ritningar. Såväl i denna hall som i de egentliga utställningshallarna hade placerats talrika korgstolar.

Från förhallen hade man öfverblick öfver så godt som hela den danska utställningen och kunde alltså lätt orientera sig. Från konstindustrihallen såg man genom de stora glasörrarna ut mot den inre gården med Köpenhamns kommuns byggnad i bakgrunden. I direkt fortsättning af konstindustrihallen hade man utsikt genom de två längsgående hallar, som rymde maskin- och industriutställningarna. Och slutligen kunde man genom maskinhallen i fjärran skymta skogs- och jakthallarna.

Utför breda trappor kom man ned i konstindustrihallen, som var smyckad af Valdemar Andersen och Møhl-Hansen i förening. Den vackra frisen var mål-
lad af Møhl-Hansen, medan väggar och pelare voro dekorerade af Vald. Andersen. I och omkring denna hall var konstindustrien samlad.

I konstindustrihallen var plats reserverad för en del af våra större konstindustriella firmor, medan Den Kgl. Porcelainsfabrik, Bing & Gröndahl, P. Ipsens Enke och Herm. A. Kähler hade särskilda utställningslokaler i angränsande rum. Medan den vänstra sidohallen upptogs af maskinutställningen, var hallen till höger reserverad åt den öfriga industrien. Förutom den del af konstindustrien, som icke fick plats i den främre hallen, hade här samlats möbelindustrien, konfektion, musikinstrument m. m.; i en suite af rum, som gränsade till industrihallen, utställde trädgårdsarkitekterna och fotograferna.

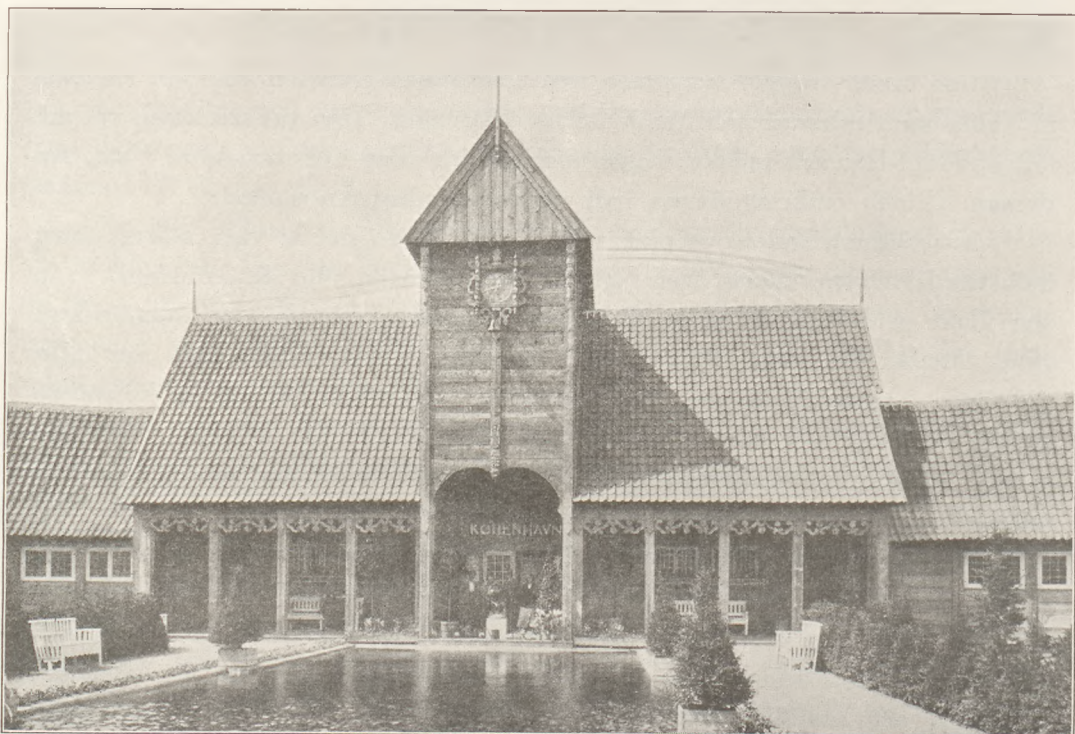
Förbindelseledet mellan maskin- och industrihallarna bildades af en rad större och mindre rum, som dels innehöllo de kommunala, dels de vetenskapliga och med dem besläktade utställningarna. Här funnos bl. a. utställningar från Köpenhamns hamnväsen och frihamnen, från kommissionen för hafsun-
dersökningar, som utställde resultat af den internationella hafsforskningen, "Dansk Fiskeriforening", som visade det danska saltvattensfiskets utveckling, doktor Vald. Poulsen, som utställde och demonstrerade telegrafonen, A/S. H. I. Hannovers Pormetal, som visade pormetall och dess användning, och slutligen Statens Seruminstitut och Finsens medicinska ljustitut, som bägge visade resultaten af sin vetenskapliga forskning. Slutligen hade "Fællesrepræsentationen for Dansk Industri og Haandværk" och de tekniska skolorna en ganska fyllig utställning.

Omsluten af maskin- och industrihallarna samt kommunens utställning låg den inre gården, där den stora bassängen med sina guldfiskar och vackra vattenväxter, de gröna gräsplanerna och de kuttrande dufvorna kommo de besökande att glömma, att de befunno sig på en utställningsplats. Denna gård var säkert en af utställningens skönaste platser. På sina två långsidor var gården begränsad af en pelargång, hvori "Styrelsen for Kolonierne i Grønland" illu-

strerade den grönländska befolkningens lefnadsförhållanden och utveckling samt utställde en samling grönländska handelsprodukter.

På områdets borte triangel hade uppförts särskilda byggnader för jakten samt för skogsskötseln.

Hvad själfva ordnandet af utställningen angår, hade man sökt åstadkomma en viss enhetlighet i dekoration och uppställning. I maskinhallen lyckades detta, tack vare välvillig förståelse från utställarnes sida. Vid valet af mattor,

INRE GÅRDEN MED KÖPENHAMNS STADS UTSTÄLLNING.

löpare och väggbeklädnad sökte man skapa ett harmoniskt helt. En bestämd form hade fastställts för de typer, som fingo användas vid målandet af skyltar o. d. Man sökte undvika de från föregående utställningar kända fantastiska uppställningarna. Arkitekten hade gjort en ritning till en monter-typ, som man sökte få allmänt använd. I det program angående deltagandet i utställningen, som utsändts, hade kommissariatet förbehållit sig rätt att använda censur med hänsyn till monter, uppställning, dekorerings o. s. v. Då man emellertid icke genomförde denna princip konsekvent, var det för att icke uppträda alltför rigoröst mot de utställare, hvilka från föregående utställningar hade monter, som de önskade begagna. Vid en utställning spelar helhetsintrycket en så vik-

tig roll, att ett kommissariat bör äga rätt att använda en till och med ganska utsträckt censur i den anförda riktningen.

För vissa utställare var det en uppoffring att behöfva inordna sig under dessa bestämmelser, men för utställningen i dess helhet var det en stor fördel. Det vore önskvärdt, om man vid kommande utställningar i ännu högre grad följde denna princip, som hyllats vid de senare årens internationella utställningar.

I detta sammanhang kan påpekas en annan omständighet, som har intresse för kommande utställningar. På grundval af de inkomna anmälningsblanketterna skedde platsfördelningen och bestämdes de olika lokalernas rymlighet. När tiden för installationen närmade sig, fingo utställarne underrättelse därom, för att godset skulle kunna afsändas. Vid denna som vid andra utställningar såg man emellertid åtskilliga exempel på att utställare uteblefvo, stundom till och med utan att meddela kommissariatet ett ord därom. Hur hänsynslöst detta är, torde vara uppenbart. Med de tomma platserna gör utställningen ett ofärdigt intryck, och kommissariatet går förlustigt en beräknad inkomst, i det man är förhindrad att uthyra platsen till andra utställare. Att fullkomligt förebygga dylikt, förmår man väl icke, så länge utställarne icke alla äga en lefvande moralisk ansvarskänsla. Vid kommande utställningar bör man i tid tänka härpå och t. ex. i programmet stadga, att insändandet af anmälningsblankett förpliktar utställarne till att disponera öfver den beställda platsen och under alla förhållanden betala den förut bestämda afgiften.

Kommissariatet hade utgifvit en särskild katalog öfver den danska utställningen. Den svenska styrelsen utgaf den officiella generalkatalogen, som äfven innehöll en fullständig förteckning öfver danska utställare, och däri hvarje utställare afgiftsfritt kunde disponera öfver fyra rader, medan de mot en bestämd afgift kunde få ett obegränsadt antal rader till reklam eller klichéer. I den danska katalogen fick hvarje utställare disponera öfver endast fem rader och texten blott innehålla upplysning angående de utställda föremålen. Meningen med katalogen var att icke blott lämna en själfständig, fylligare förteckning öfver de danska firmor, som deltog i utställningen, utan också att skapa ett arbete, som kunde vara af större intresse än blott som en vägledning under besöket på utställningen. Katalogen innehöll, förutom en grundplan öfver den danska afdelningen och en förteckning öfver de olika utställarne, tillika en statistisk-historisk inledning, som redogjorde för Danmarks industriella utveckling. Denna afhandling var författad af redaktören för "Tidskrift for Industri", cand. polit. Povl Drachmann.

Själftva öppningsdagen — den 15 maj — fick den danska utställningen den äran att erhålla besök af Deras Kungl. Högheter kronprins Gustaf Adolf, kron-

prinsessan, prins Carl och prinsessan Ingeborg samt prinsarna Eugen och Wilhelm. Danske ministern i Stockholm, kammarherre Scavenius, föreställde de tillstådesvarande medlemmarna af kommissariatet för de kungliga gästerna.

Den 16 maj fick danska utställningen åter besök af H. K. H. kronprinsen och de öfriga kungliga personerna, som läto utställningen förevisas för sig och därpå intogo lunch i de danska hallarna. Medan "Kongeværelset" ställts till disposition för de kungliga, hade den kungliga taffeln dukats i generalkommissariatskontor. Vid taffeln utbragte presidenten för det danska kommissariatet, departe-

INTERIÖR FRÅN KÖPENHAMNS STADS UTSTÄLLNING.

mentschefen Vedel, skålen för konung Gustaf, medan H. K. H. kronprinsen talade för konung Christian. I utställningens förhall serverades samtidigt lunch för gästerna, som uppgingo till ett antal af c:a 200. Bland de närvarande danska gästerna sågos utrikesministern Scavenius, inrikesministern Ove Rode, handelsministern Hassing Jörgensen, envoyéerna Scavenius och Günther samt därjämte talrika representanter för svenska och danska, tyska och ryska utställningsstyrelserna.

Sedan de svenska, tyska och ryska kommissariaten gifvit officiella representationsmiddagar den 15, 16 och 17 maj, kom turen till det danska kommissariatet att inbjuda de utländska och danska gästerna till en fest den 18 maj. Då det tyvärr i den danska utställningen icke blifvit plats för den restauration, man ursprungligen tänkt inrätta, och kommissariatet gärna önskade samla

sina gäster inom egna väggar, blef det bestämdt, att festhallen skulle begagnas för detta ändamål. På ett par dagar och nätter måste därför hallen göras i ordning därtill: elektriskt ljus måste inläggas, garderober och mottagningsrum måste inrättas för gästerna och särskild lokal för restauratören. Allt detta gjorde, att man — liksom man gjort inom de tyska och ryska utställningarne, där det dock fanns särskilda restaurationslokaler — måste hålla den danska utställningen stängd för besökande den dag festen ägde rum. Den danska utställningen tog sig präktig ut i elektrisk belysning och i sin festliga skrud.

INTERIÖR FRÅN DANSKA HALLEN.

Den 13 juni ansågs som en af utställningens "stora dagar". Den internationella journalistkongressen, som hade sammanträdt i Köpenhamn, var inbjuden att bese utställningen. Medan det föll på den svenska styrelsens lott att arrangera den festmiddag, som blef dagens clou, mottogo representanter för det danska kommissariatet de gäster, som besökte den danska utställningen, och bjödo dem på förfriskningar i den danska hallen.

Den 14 juli var det åter fest i de danska hallarna. Denna dag fick utställningen besök af Sveriges och Danmarks konungar. Hans Majestät konung Christian ankom ombord på "Dannebrog" till Malmö kl. 10 f. m. och mottogs vid hamnen af konung Gustaf, kronprins Gustaf Adolf och kronprinsessan Margareta samt prins Carl och prinsessan Ingeborg. Konung Christian åtföljdes af kabinettssekreteraren kammarherre Krieger, hofmarskalken kammarherre

Engelbrecht, adjutanten kaptan Ramm samt "Dannebrog's" chef, kommandör Scheel. Bägge konungarne med uppvaktningar åkte strax till utställningen och besågo först den danska utställningen. Där emottogos de kungliga af kommissariatet samt af en deputation från i Malmö boende danskar. Efter att hafva grundligt besett utställningen, intogo de kungliga med uppvaktningar förfriskningar i "Kongeværelset". Kl. 1 gaf konung Gustaf till ära för konung Christian en lunch, till hvilken äfven representanter för det danska kommissariatet voro inbjudna.

KONUNGARNES AF SVERIGE OCH DANMARK BESÖK PÅ UTSTÄLLNINGEN.

Förutom åtskilliga kongresser, i hvilka också representanter för Danmark deltago, hade anordnats en större baltisk musikfest, som pågick i fyra dagar, den 23—26 juni, i det att hvar och ett af de deltagande länderna gaf en eftermiddags- och en aftonkonsert. En särskild kommitté med professor H. O. G. Ellinger som ordförande hade haft om hand förberedelserna till de danska konserterna.

Tack vare det ovanligt vackra vädret var utställningen synnerligen lifligt besökt, och allt tydde på, att de stora förväntningar, hvarmed man emotsett utställningen, ej skulle komma på skam. Då kommo de ödesdigra dagarna omkring den 1 augusti, och som genom ett trollslag försvann turistströmmen från

utställningen. Under den närmast följande tiden låg utställningen nästan människotom — endast om söndagarna blef det åter lifligt. Den internationella prägeln var helt försvunnen.

De vackra ord, med hvilka professor N. Flensburg slutade invigningskantaten:

"... och låt de folk, som i Nordanland bygga,
mötas till täflan i samdräkt och fred!"

skulle tyvärr icke gå i uppfyllelse.

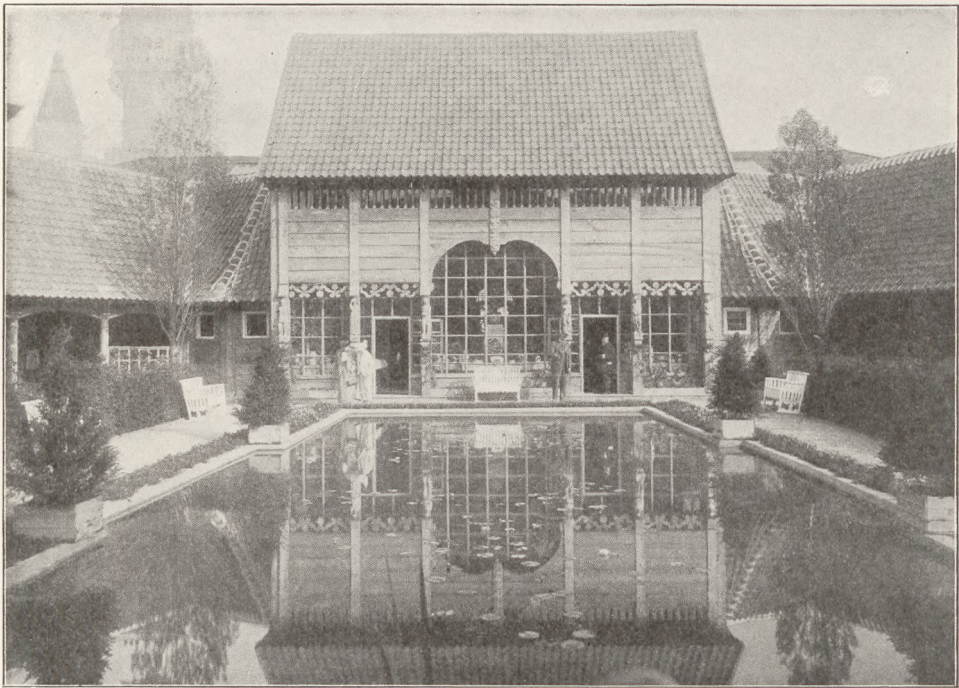

KONUNG GUSTAF OCH KONUNG CHRISTIAN BESE SKOGSBRUKSUTSTÄLLNINGEN.

Då det var omöjligt att strax beräkna, hvilka konsekvenser kriget skulle draga med sig, dryftades den möjligheten, att man skulle bli tvungen att stänga utställningen. I all tysthet försäkrade man sig om lokaler i Malmö, där utställningsgods, som af ett eller annat skäl icke kunde sändas tillbaka till Danmark, skulle kunna förvaras. Ett cirkulär härom till utställarne trycktes och låg färdigt att afsändas med en timmes frist. Lyckligtvis blef det dock ingen användning därför. I samråd med den svenska styrelsen beslöt man att hålla utställningen öppen, så länge som ursprungligen varit bestämdt.

Den 4 oktober var utställningen öppen för sista gången. I det härliga vädret

strömmade tusenden sinom tusenden in på utställningen. Då representanter för de fyra nationerna samlades kring landshöfdingen greve Dela Gardie för att fira utställningens stängning, var den stora centralgården öfverfylld. Sedan landshöfdingen i ett tal bl. a. framfört ett tack till de främmande nationerna för deras deltagande i utställningen, företogo utställningens ledande män en vandring förbi utställningens byggnader, där de olika nationernas flaggor, en efter en, för sista gången sänktes. Och så återstodo endast minnena och medvetandet om att — a thing of beauty is a joy for ever!

INRE GÅRDEN.

Redan den följande morgonen tog inpackningen och återsändandet af godset sin början. Allt gick utan några besvärligheter, och i slutet af oktober kunde handtverkarne börja med nedrivandet af de danska byggnaderna. Den stora sandstensportalen från den danska utställningen öfverlämnades som gåfva till Malmö stad, som önskade använda den vid restaureringen af Malmöhus slott.

III.

Baltiska utställningen var först och främst en utställning af industrialster. Det är därför tydligt, att man särskildt lagt an på att skapa en fyllig bild af Danmarks industri, — i hvarje fall så fyllig som förhållandena medgafvo. Men

utom industrien med dess olika utgreningar — konstindustri, maskinindustri, landbruksmaskiner, textilindustri m. m. — fanns också en ganska rikhaltig utställning från vetenskapliga institutioner — t. ex. Seruminstitutet, Finsens ljusinstitut, A/S. H. I. Hannovers Pormetal, "Havundersøgelse" — och från de tekniska skolorna.

Dessutom funnos en rad af specialutställningar:

Den af **Köpenhamns kommun** föranstaltade utställningen hade till uppgift

DEN KONGELIGE PORCELAINSFABRIK.

att visa den danska hufvudstadens utveckling. Med tillhjälp af planscher och modeller lämnades en öfversikt öfver sjukhus, skolor och andra kommunala institutioner, medan kartor och tabeller illustrerade dödligheten bland befolkningen, förmögenhets- och bostadsförhållanden m. m. Den omfattande och intressanta utställningen tilldrog sig stor uppmärksamhet.

Äfven Köpenhamns grannkommun **Frederiksberg** mötte med en vacker liten specialutställning.

Under ledning af hofjägmästaren baron L. Wedell-Wedellsborg hade ästadkommit en rätt betydlig **skogsutställning**, hvilken visade skogsbrukets utveckling i Danmark. Då denna utställning utförligt skildras af professor Gunnar

Schotte i "Skogsvårdsföreningens tidskrift", 13:de årg. 1915, pag. 457 o. f., hänvisas endast till detta arbete.

Den danska **jaktutställningen** var planlagd och ordnad af "Dansk Jagtforening", hvars ordförande är hofjägmästaren H. Treschow. Det var en väl ordnad utställning, som ådrog sig stort intresse. Teatermålaren Carl Lund och konservatorn Manniche hade i förening framställt några praktfulla panoramor, hvilka illustrerade typiska danska jaktmarker.

Det är ej meningen med denna redogörelse att lämna en öfversikt öfver de danska utställare, som deltog i den Baltiska utställningen. Danska kommissariatet har utgifvit en utförlig berättelse¹⁾ om Danmarks deltagande i utställningen, till hvilken därföre här hänvisas.

I en artikel om dansk industri på utställningen skrifver cand. polit. Povl Drachmann²⁾:

"Skal man bedømme den danske Industris Deltagelse i Malmøudstillingen, vil det være absolut nødvendigt at forudskikke nogle Betragtninger om Forudsætningerne for denne Deltagelse. Dette maa man gøre, fordi man ellers nemt vilde komme til en fuldstændig urigtig og uretfærdig Opfattelse af dansk Industri, hvis man uden videre gik ud fra, at dens Opvisning faldt parallelt med de store og monstrøse Udstillinger fra svensk og tysk Side. Ved selve Udstillingens Ordning med de forskellige deltagende Landes Udstillingsgenstande i separate Bygninger var den sædvanlige menneskelige Svaghed, Sammenligningslysten, dobbelt fristende, og gav man sig uden Kritik hen til denne, kunde det ikke skjules, at den danske Industri belyst gennem dens Deltagelse i Malmøudstillingen maatte forekomme meget lidt imponerende. De Forudsætninger, der fra Sveriges Side gjorde sig gældende med Hensyn til at manifestere sin nyere stærke industrielle Udvikling og sin hele ung-imperialistiske Statsudvikling, behøver næppe nogen dybere Udredning. Resultatet var for Industriernes Vedkommende en i ethvert Tilfælde kvantitativt absolut storstilet Opvisning, hvori alle Kræfter synligt var mobiliseret. Udstillingens anden Hovedtrumpf spillede Tyskland ud i sit vidstrakte Udstillingskompleks, og det er ganske klart, at der her bevidst var lagt an paa en Opvisning i det store, som kunde og skulde give et vægtigt Indtryck af moderne tysk Industri. Men var Deltagelsen fra svensk Side naturlig ved det nationale Stævne, var Deltagelsen som Gæst fra tysk Side det ikke mindre. Tyskland er det Land, hvorfra den største Del af Sveriges Indførsel kommer og har været det lige siden 1885, da det overtog den førende Importstilling fra England, som hidtil

¹⁾ Danmarks Deltagelse i den baltiske Udstilling i Malmö 1914. Beretning udgivet af Fred. Riise. København 1915 (G. E. C. Gads Forlag).

²⁾ Ibid. pag. 88—101.

havde indehaft denne. Af Sveriges samlede Indførsel kommer ialt 35 pCt. fra Tyskland, 6 pCt. fra Danmark og 5 pCt. fra Rusland. Efter denne Skala maa Bedømmelsen af de deltagende Landes Udstillinger anlægges for at være retfærdig. Den tyske Import udgør ca. 250 Mill. Kr. aarlig, væsentlig omfattende industrielle Produkter, Halvfabrikata, Raastoffer o. l. Her overfor staar en Udførsel fra Sverige til Tyskland til en Værdi af ca. 130 Mill. Kr., hvoraf alene Malmeksporten ca. 50 Mill. Kr. Af hele den svenske Malmeksport gaar ca.

BING & GRÖNDAHLS UTSTÄLLNING.

75 pCt. til Tyskland som en nødvendig Raavare i dette Lands Jern- og Staalindustri. Den økonomiske Interesseforbindelse mellem de to Lande belyses klart af disse Tal og dermed ogsaa de Grunde, der gjorde det naturligt for Tysklands Industri at møde mandsstærkt op ved det baltiske Stævne.

For Danmarks Vedkommende laa Forholdene ganske anderledes. Dansk Industri har ganske vist i sin Tid, nemlig før 1888, haft en ikke ubetydelig Interesse i Sverige, men efter at Sverige i 1888 gik over til en udpræget Protektionisme er vore Interesser i og dermed vor Eksport til Sverige i stadig Tilbagegang. I Aaret 1862 gick af vor samlede Eksport 18 pCt. til Sverige, 1885 14 pCt., 1901 8,3 pCt., 1910 6,5 pCt. og 1913 ca. 5 pCt. Medens vor Eksport saa-

ledes er gaaet relativt stærkt tilbage, er der tilmed kommet en umiskendelig Skævhed i vort Handelsforhold til Sverige, idet Sverige rundt regnet kan siges at have ca. 4 Gange saa stor Fortjeneste i dette Forhold som vi. Sverige eksporterade i 1913 til Danmark Varer for 69 Mill. Kr., medens vi dertil udførte for ca. 33 Mill. Kr., hvoraf endda kun for 15 Mill. Kr. danske Varer, de øvrige af udenlandsk Oprindelse. Denne Udvikling er særlig Resultatet af den svenske Beskyttelsespolitik, hvis Følger overfor vore Eksportinteresser ikke er blevet mildnede af de moderne Strømninger i Sverige. For de danske Han-

KÖPENHAMNS FAJANCEFABRIK.

delsinteresser har Løsenet "Sverige for Svenskerne" betydet mere end en tom Frase. Fra et dansk Synspunkt maa man selvfølgelig beklage, at Udviklingen ikke har ført et stærkere Samarbejde med sig mellem de to Lande, ikke mindst naar man mindes, hvilken grundlæggende Betydning dansk Initiativ har haft i ikke faa Grene af den svenske Industri.

Alligevel vil det selvfølgelig være usandt at sige, at dansk Forretningsliv slet ingen Interesser har i Sverige. Alene Københavns Beliggenhed i Forhold til Sydsverige knytter ganske naturligt mange Forretningsforbindelser. Det var derfor næppe heller tilfældigt, at Kernen i den danske Afdeling paa Malmøudstillingen havde faaet et vist københavnsk Præg, omfattende smukke og overordentlig værdifulde Udstillinger af Kunstindustri, Konfektion, Juvelererarbejde, Pianoer, Flygler, Møbler o. s. v. Ogsaa vor Stilling som Nordens største Handelsland, det kommercielle Tyngdepunkt, som gennem Aarhundreder har

været knyttet særligt til Danmarks Hovedstad, støttet lige siden 1797 af et specielt for Transit- og Eksportforretninger tilrettelagt Toldsystem med dets Kreditoplag, og fra 1894 ved Københavns Frihavn, medfører selvfølgelig økonomiske Interesser for os ogsaa i Sverige, men dog ganske overvejende af en Karakter, som ikke sætter sig Spor i Statistiken for vor industrielle Udførsel. Alt dette taget i Betragtning maatte det ikke undre, at dansk Industri — og den baltiske Udstilling var jo en udpræget Industri-Udstilling — ikke var fuldgjaldig repræsenteret, og at Industriafdelingen i Danmarks-Bygningen paa Malmøudstillingen derfor langt fra svarede til, hvad moderne dansk Industri havde kunnet præstere, hvis den var mødt op fuldtalig. Det blev derfor et ret tilfældigt Udsnit af vor Industri, man fik at se ved denne Lejlighed, og et Udsnit, der tydeligt var præget af de ovennævnte særlige Forhold.

Saaledes ligger de Forudsætninger, uden hvilke man ikke kan bedømme vor Deltagelse i Malmøudstillingen. Men ihvorvel de gør vor ringe industrielle Deltagelse forklarlig, maatte denne ikke des mindre beklages. Man synes nemlig i Udlandet — og da ikke mindst i vore to skandinaviske Nabolande — noget vel tilbøjelig til at undervurdere vor industrielle Position. Det vilde have været ønskeligt, om man havde kunnet benytte denne Lejlighed til at hidføre en Forandring i denne Opfattelse, saaledes at de to nævnte Lande og her særlig Sverige overfor deres egen store industrielle Udvikling ikke glemte Danmarks, der paa sine Omraader er nok saa stærk og ikke mindre interessant."

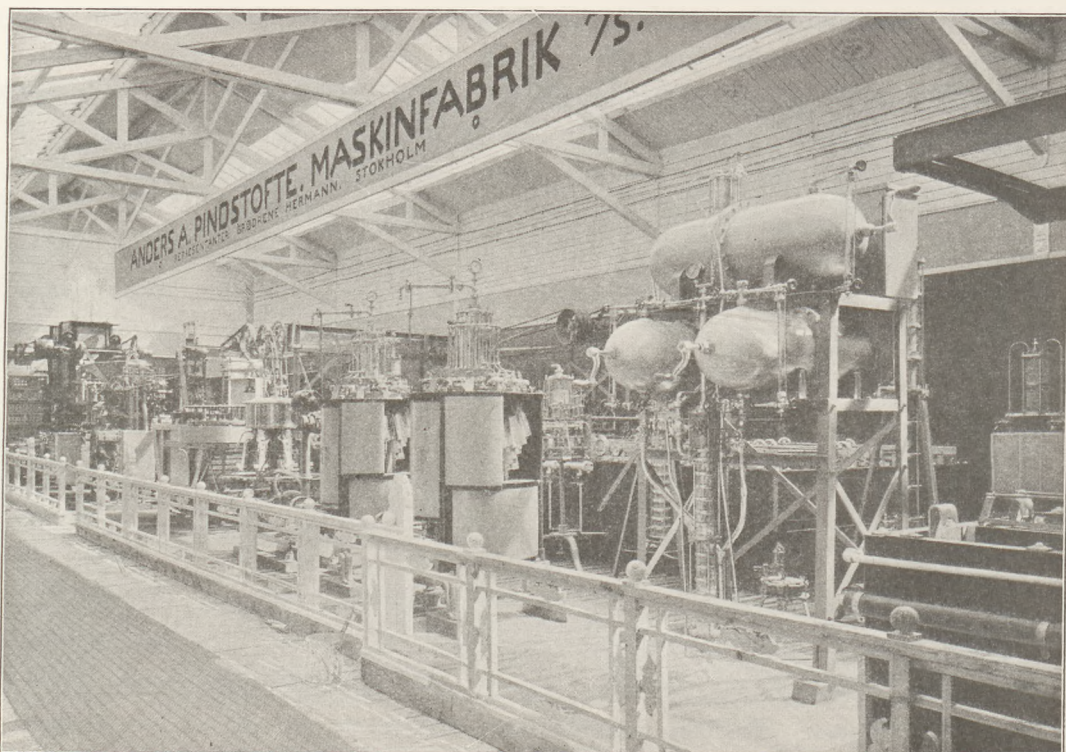
Att lämna en utförlig framställning af utställningens betydelse låter sig f. n. icke göra. En utställnings betydelse mätes icke blott af den ögonblickliga fördel, utställarne haft, utan i ännu högre grad af de fördelar, utställarne skörda efter utställningen. Baltiska utställningen artade sig till att få ett sällsynt vackert förlopp. Stort och dristigt planlagd, gynnad af det mest praktfulla väder, skulle utställningen, om icke extraordinära förhållanden inträdt, säkert hafva fått en långt större betydelse, än den nu synes hafva fått.

Utställarnes antal blef betydligt större än beräknadt varit. Både svenska, tyska och danska utställningshallarna måste utvidgas. Tillströmningen af besökande var öfver förväntan stor. Redan i juli månad var det besökareantal, som ansetts nödigt, för att utställningen skulle ekonomiskt bära sig, långt öfverskridet. De utställare, som kunnat påräkna försäljning af utställda föremål, voro genomgående nöjda med resultatet. Men det olyckliga kriget, som utbröt just i utställningens högsäsong, verkade förlamande icke blott på besöket utan också på affärslifvet inom utställningen.

Under sådana förhållanden är det vanskligt att tala om den betydelse, utställningen kunde hafva fått. Några mena väl, att utställningarnas tid nu defi-

nitivt är förbi; andra vilja hoppas, att bland de medel, som i fredens tid kunna användas för att utjämna hvad som står till att utjämna, skola äfven utställningar fortfarande kunna spela en roll.

Det visade sig under planläggandet af den Baltiska utställningen, något som gång på gång äfven tidigare visat sig, att en stor mängd utställare ingalunda mistat intresset för deltagande i utställningar. Äfven om det att börja med

INTERIÖR FRÅN MASKINHALLEN.

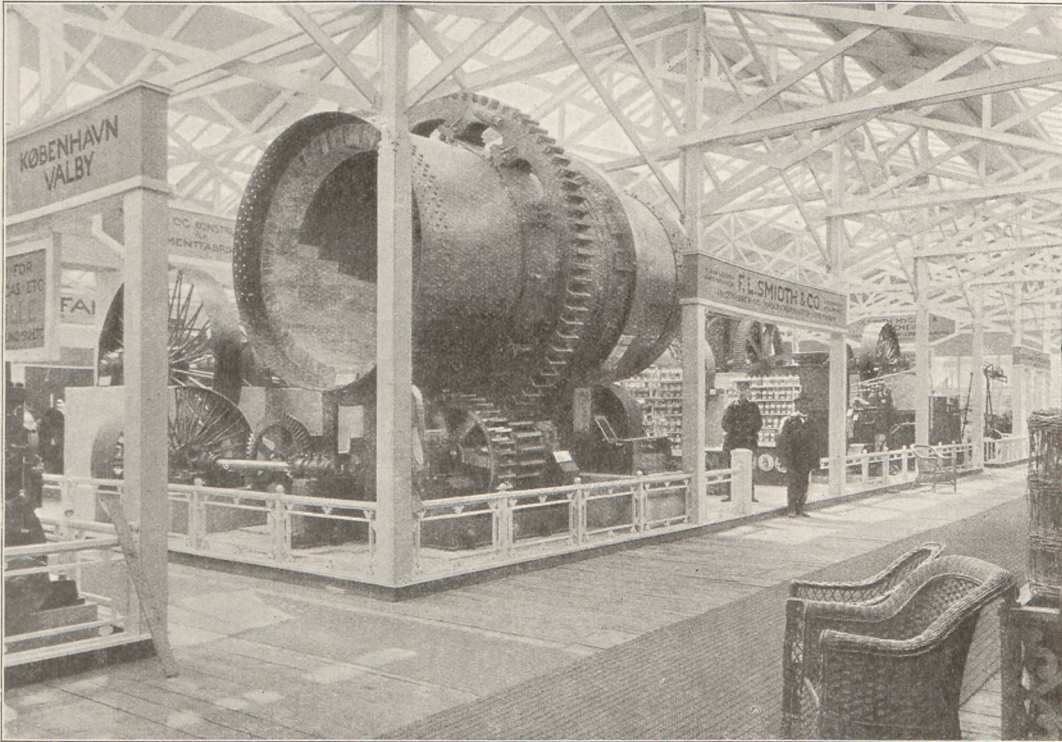
spårades någon "utställningströtthet", så växte emellertid intresset och lusten för deltagande, allt efter som utställningen närmade sig sin fullbordan.

När det icke går för sig att uppgöra en statistik, bör det likväl kunna hafva sitt intresse att få ett uttalande af utställarne i denna sak. Man tillskref därför samtliga danska utställare, att det skulle "vara af stort intresse att erhålla ett uttalande från hvarje utställare för sig om deras intryck af utställningens betydelse. Särskildt skulle det vara intressant att få veta, om de i sin affärsrörelse kunnat påräkna någon fördel af utställningen."

De svar, som kunna hafva intresse, äro här återgifna, i det att man för öfverskådlighetens skull indelat utställarne i de grupper, där de af naturliga skäl höra hemma.

Konstindustri:

Bing & Grøndahls Porcelænfabrik, Köpenhamn: "En efter omständigheterna liflig omsättning, stort intresse för våra nya arbeten, stärkande af fabriakens position i Sverige — det är i sammanträngd form vårt intryck från den Baltiska utställningen år 1914."

INTERIÖR FRÅN MASKINHALLEN.

Den Kgl. Porcelainsfabrik och Köbenhavns Fajancefabrik, Köpenhamn: "——— tillåta vi oss att meddela, att den Baltiska utställningen, hvad oss angår, hade betydelse i förhållande till svenska, danska, tyska, engelska och amerikanska kunder genom försäljning från själfva utställningen, och att vi anse oss kunna påräkna en varaktig fördel af utställningen beträffande vår marknad i Sverige.

Däremot är det under nu rådande förhållanden omöjligt för oss att säga, om vår omsättning i andra länder kommer att influeras af denna utställning; Ryssland, som vi hade gjort räkning på såväl under som efter utställningen, har icke visat något nämnvärdt intresse för densamma."

Herm. A. Kähler, Næstved: "— — — äfven om vår afdelning på den Baltiska utställningen förorsakade oss betydande pekuniära offer, voro vi likväl rätt nöjda därmed, ty det var inledningen till, att försäljningen af vår keramik i Sverige tog en ganska vacker början och sedan har blifvit utbredd öfver så godt som hela landet; vi ha fått en stab af försäljare, som på det mest oskrymtade sätt uttala sin tillfredsställelse med vår keramik."

Kgl. Hof-Juveler Peter Hertz, Köpenhamn: "tillåter jag mig att meddela Er, att våra utgifter icke blefvo betäckta genom försäljningen på utställningen — — —."

Georg Jensen, Köpenhamn: "Baltiska utställningen har liksom de andra platser, där jag deltagit i utställningar, gifvit mig en god försäljning, och samtidigt har den gjort mina arbeten mera kända i Sverige och Norge, så att jag fått goda affärsförbindelser i båda länderna efter utställningens slut."

F. Kastor Hansen, Köpenhamn: "Baltiska utställningen har för min affär, som är ganska ny, haft stor betydelse. Människor, som förut icke haft någon aning om affärens tillvaro, ha sökt förbindelse med mig. Åtskilliga tidskrifter, både in- och utländska, hafva omtalat mina arbeten. Hvad jag har påkostat mig i besvär och pengar har gifvit till och med särdeles riklig afkastning."

Birgitte Erichsen, Köpenhamn: "— — — enligt min mening är det alltid lärorikt att vara utställare bland duktiga kolleger och uppmuntrande att vinna erkännande för sina arbeten, bl. a. därigenom att de säljas i långt större utsträckning, än man väntat. Utöfver detta har jag egentligen icke kunnat märka någon verkan af utställningen, antagligen delvis på grund af kriget."

Petersen & Petersen, Köpenhamn: "— — — Indirekt har den säkert gagnat oss. Vi fingo sälja ett par saker till Stockholms konstmuseum, hvilket glädde oss, och vi ha haft tillfredsställelsen att se våra arbeten afbildade och vår utställning omtalad i mycket erkännamma ordalag.

Hvad väntar man sig mera af en utställning?

När därtill kommer, att vi verkligen senare några gånger anse oss kunna spåra direkt inverkan af utställningen, är det säkert vår plikt att vara nöjda. Och det äro vi."

Musikinstrument:

A/S. Hornung & Möller, Köpenhamn: "— — — Det är alltid svårt att i ett fack som vårt bilda sig en mening om den direkta verkan af deltagandet i en utställning, då resultatet i regeln först visa sig långt efter utställningens slut. Dubbelt svårt blir det att döma i ett fall som detta, då krigets utbrott

midt under den bästa utställningstiden naturligtvis hade ett mycket hämmande och ogynnsamt inflytande på alla områden.

Det stora intresse, som de besökande alltid brukade visa våra instrument, ger oss dock anledning att hoppas, att utställningens gagnande inflytande icke kommer att utebli, hvad oss beträffar, när lugna förhållanden åter inträda efter kriget."

A. Theurkauff, Köpenhamn: "— — — skall jag meddela, att i mitt fack ej kunde väntas någon försäljning till Sverige, då tullen där är mycket hög — kr. 150 pr st.—, men jag anser, att utställningen likväl har gagnat mig, i det att många danskar reste öfver, och jag tror nog, att utställningen har haft inflytande på några senare order härifrån."

Möbelindustri:

Rud. Rasmussens Fabrik for Egetræs Möbler, Köpenhamn: "— — — da vi veta, att en stor allmänhet lagt märke till vår utställning, kommer det, hoppas vi, att i framtiden visa sig, att vår utställning icke har varit förgäfvets."

Trä och fanér:

Carl Esben Hansen, Köpenhamn: "— — — Jag kan meddela kommissariatet, att jag emottagit åtskilliga förfrågningar, som också ledt till affär; och jag är öfvertygad om, att, så framt världskriget icke hade kommit, min affär då skulle vunnit en betydande fördel af utställningen."

Läderindustri:

V. Danielsen & C:o, Köpenhamn: "— — — vi hade väntat, att försäljningen på utställningen skulle ha blifvit betydligt större än fallet var; men vi antaga, att orsaken härtill närmast var, att priserna genom den stora införseltullen till Sverige blifvit så höga, att folk i de flesta fall ansåg det fördelaktigast att resa till Köpenhamn och göra inköpet.

Vi kunde sålunda, innan kriget utbröt, peka på bestämda fall, när vi gjort affär som följd af vår utställning, i det att kunder kommit hit och uppsökt vår affär med ledning af de reklamkort, som vi läto utdela vid vår utställningsplats. — — — Vi kunna därför säga, att när vi anse, att resultatet af vår utställning icke stått i förhållande till utgifterna, så beror detta till väsentlig del på de extraordinära förhållanden, som inträdde vid krigsutbrottet."

Konfektion:

Börre Lorenzen & C:o, Köpenhamn: "— — — att vi hade ännu större affärer med Sverige vid tiden omkring utställningens öppnande, men då affä-

rer på modeområdet icke äro af någon betydelse från den 15 juli till den 1 september, skulle resultatet först visa sig efter denna tid, och det förhindrade kriget."

Nordisk Strudsfjerfabrik, Köpenhamn: "— — — Vårt deltagande i den Baltiska utställningen lämnade oss goda resultat ända till den 1 augusti, vid hvilken tidpunkt ett nästan fullständigt stillestånd inträdde i vår omsättning med svenska privatpersoner.

"POREMÉTAL" M. M.

Krigshändelserna drabbade ju hufvudsakligen lyxbranschen, till hvilken vår rörelse i utpräglad grad är att räkna. När Malmö-utställningen sålunda icke medförde så stora resultat för oss, som vi väntade och efter de första månadernas förlopp med rätta gjorde räkning på, så får världskrigets breda rygg bära skulden.

Vi hafva likväl, trots allt, all anledning att vara nöjda med hvad vi vunnit."

Snörmakeri:

Brdr. Gütler, Köpenhamn: "— — — Då det vanligen är meningen bland förut ofta utställande firmor, att utställningar på det stora hela taget hålla på att öfverleva sig själfva, så tro vi, att dessa firmor genom att för framtiden

lägga mera an på att visa maskiner eller annat i arbete skulle samla en mycket intresserad publik och därigenom få tillfälle att nå många; den källa, som öppnar sig för idéer och utnyttjandet af dessa, är säkert svår att tömma till botten.

Om något i pekuniärt afseende gynnsamt resultat blef det vid denna utställning icke tal, då Baltiska utställningen liksom andra företag måste blifva lidande, då kriget i augusti utbröt; då våra räkenskaper ungefär balanserade, få vi väl, tack vare vår uppvisning af en maskin i verksamhet, sägas vara bland de lyckliga."

Bok- och stentryck:

Chr. Cato, Köpenhamn: "— — — skall jag som min personliga erfarenhet uttala, att den i sin helhet har gagnat: den har för andra nationer öppnat ögonen för, att vackra litografiska arbeten utföras i Danmark, arbeten, som kunna mäta sig med hvad som utföres i andra länder, äfven i dem där litografien nått sin högsta utveckling. Från Ryssland har jag upprepade gånger mottagit förfrågningar; af alla brefven framgår förvåning öfver det utmärkta arbete, som utföres i Danmark, ett utförande, som man i Ryssland endast trodde vara möjligt i Tyskland eller Österrike-Ungern."

Kemisk-teknisk industri:

A/S. De danske Spritfabrikker, Köpenhamn: "— — — kunna vi meddela, att på sista tiden från såväl Sverige som andra håll varit en rätt liflig efterfrågan på spirituosa. Huruvida detta i någon grad får tillskrifvas utställningen, eller om efterfrågan framkallats af de genom krigssituationen inträdda extraordinära förhållandena, är svårt att afgöra."

Arbo-Bähr & C:o, Köpenhamn: "— — — meddela vi Eder, att vår afdelning på Baltiska utställningen i Malmö icke har medfört någon fördel för vår rörelse; från Finland hade vi speciellt väntat en sådan, men med anledning af krigsutbrottet kommo de finska apotekarna icke till Malmö."

Budtz Müllers Efterfølgere, Köpenhamn: "På samma gång som vi sända Eder vårt bästa tack för det stora arbete, Ni utfört vid ordnandet af den fotografiska afdelningen på Baltiska utställningen i Malmö 1914, hvari vi deltog, är det oss ett nöje att uttala den erkänsla, som vi och andra utställarna veta att till fullo känna, då vi hysa den bestämda åsikten, att resultatet kommer att vara till gagn i framtiden."

Skofabrikation:

Jörgen Petersen & C:o, Köpenhamn: "— — — Vi sälja endast våra varor till handlande, där vårt fabrikat är välkändt. Vår afsikt med utställningen var

därföre uteslutande att göra detsamma känt af allmänheten och därigenom motarbeta den här i landet rätt allmänt spridda meningen, att alla lyxskodon komma från utlandet, under det att vårt fabrikat kan jämnställas med de bästa utländska tillverkningar.

De utomordentligt talrika bref och förfrågningar från privatpersoner om köp af våra skodon, eller i hvilka detaljaffärer man kunde erhålla dem, är för oss ett bevis på, att vi indirekt haft fördel af utställningen, och att den bidragit att göra våra skodon, som säljas under märket "Wedela", ytterligare kända bland allmänheten."

A/S. Maskinkompagniet, Köpenhamn: "Icke det åsyftade, men likväl något utbyte hafva vi haft af utställningen. Otvifvelaktigt var kriget delvis skuld därtill."

Hellerup Skolæstefabrik, Köpenhamn: "— — — när, såsom fallet är, en väsentlig del af vår fabriks produktion afsattes i Sverige, och vi hafva äran att räkna största delen af Sveriges större skofabriker bland våra kunder, är det själfklart, att en utställning som den "Baltiska", där också alla större skofabriker utställde och som besöktes af samtliga utöfvare inom facket, har den allra största betydelse.

Angående frågan, om vi hafva kunnat påräkna någon fördel af utställningen, så kunna vi besvara detta med ett absolut "Ja", äfven om fördelen ju ej visar sig direkt genom försäljning med detsamma och liknande, men indirekt obetingadt, ty vi märka nu en vida större efterfrågan på vårt fabrikat från Sverige än förr och hafva gladt oss åt, att vi på den Baltiska utställningen, där vi stodo inför utländsk konkurrens, hade tillfälle att visa dansk industri i den branschen."

Elektrisk och elektromekanisk industri:

P. Otzen & Thorstenson, Köpenhamn: "— — — underlåta vi icke att meddela, att vi icke haft något direkt utbyte af vår utställning i Malmö.

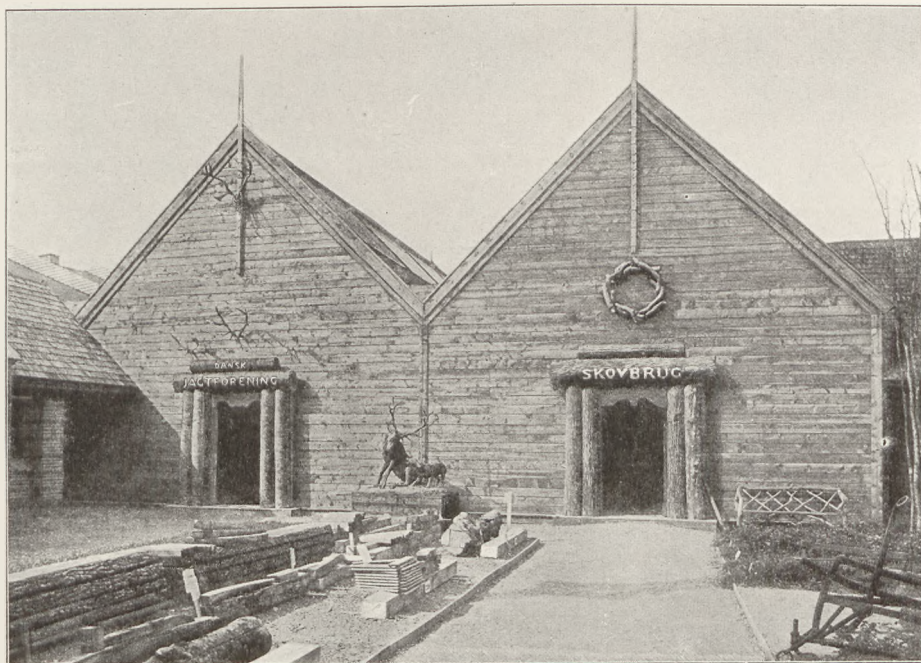
Vi hafva haft en del förfrågningar angående magnetiska tändapparater och skulle säkerligen kunna finna en stor marknad för dessa i Sverige, men utförselbudet hindrar oss från att utnyttja en sådan marknad."

Nordisk Elektrisk Apparatfabrik, Köpenhamn: "— — — att utställningen för vår rörelse icke har haft någon som helst betydelse. Det har däremot naturligtvis varit af stort intresse för oss att studera den utställda, särskildt den svenska, elektrotekniken, och man kan därför räkna med, att utställningen likväl på vissa områden varit oss till nytta."

Laur. Knudsen, Köpenhamn: "— — — kan jag meddela, att resultatet af densamma, hvad mig angår, får sägas hafva varit tillfredsställande."

Maskinindustri:

F. L. Smidth & C:o, Köpenhamn: "Ehuru vår utställning, som man torde erinra sig, var ganska fyllig och svårligen borde kunna undgå de speciellt intresserades uppmärksamhet, hafva vi icke genom utställningen fått förbindelse med en enda ny kund. Vi hafva sålunda det intrycket, att utställningen varit utan betydelse för vår affär, hvilket är så mycket beklagligare, som de utgifter, den förorsakat oss, varit mycket betydande. Vi hade på förhand räknat med en utgift på c:a 10,000 kronor, men det visar sig, att våra utgifter blifvit bortåt dubbelt så stora, i det att de öfverstiga 18,000 kronor. Häri är icke in-

JAKT- OCH SKOGSUTSTÄLLNINGARNA.

beräknadt någon utgift för framställandet af de utställda föremålen eller den ränteförlust, de torde hafva åsamkat oss, till dess vi lyckas få dem sålda, liksom ej heller något är beräknadt för den tid, utställningen har kostat vår administration, utan endast sådana rena utgifter, som icke under någon form kunna tagas igen — — —."

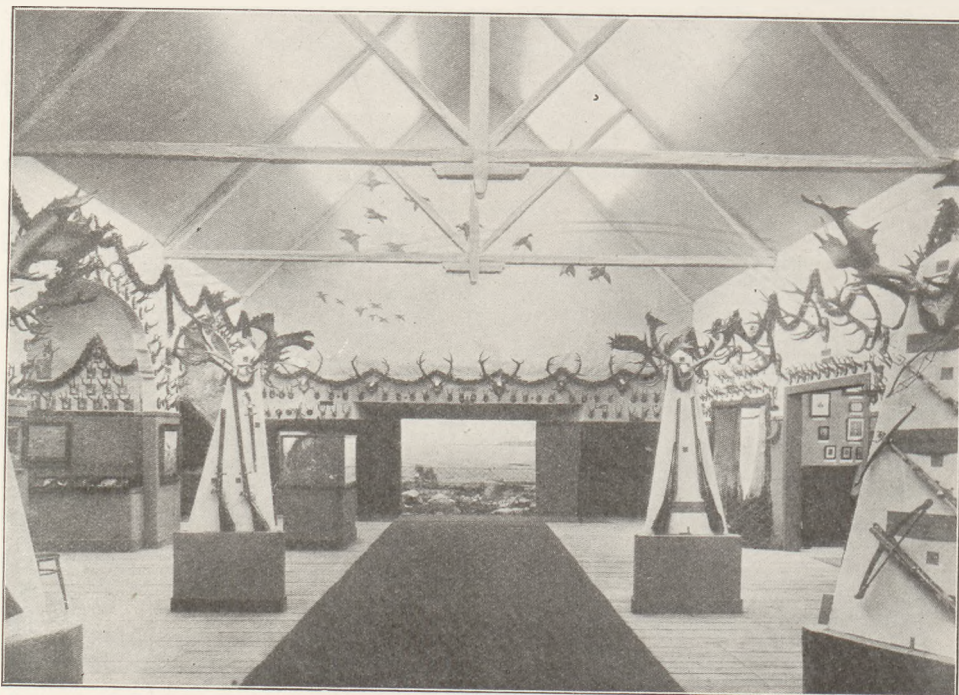
Anders A. Pindstofte, Köpenhamn: "Att vår utställning före krigets utbrott brukade vara besökt af många intresserade fackmän, i synnerhet från Danmark, Sverige, Norge, Ryssland, Tyskland och England. Efter krigsutbrottet voro de besökande väsentligast från Sverige och Danmark.

Vår utställning, som mot afslutningstiden syntes hafva varit tämligen betydelselös, har däremot under den därefter följande tiden visat sig vara myc-

ket betydelsefull och skaffat oss afsättning för vårt fabrikat i en utsträckning, som ej kunde hafva uppnåtts, om vi icke hade deltagit i utställningen.

Vi äro sålunda fullt tillfredsställda med de redan vunna fördelarna, och under andra förhållanden i världen än de nu rådande, kunna vi vänta oss vida mera."

Tuxham Maskinfabrik, Köpenhamn: "— — — att vi, hvad vår industri (motorbranschen) angår, hafva det intrycket, att utställningen icke varit af större betydelse.

INTERIOR FRÅN JAKTUTSTÄLLNINGEN.

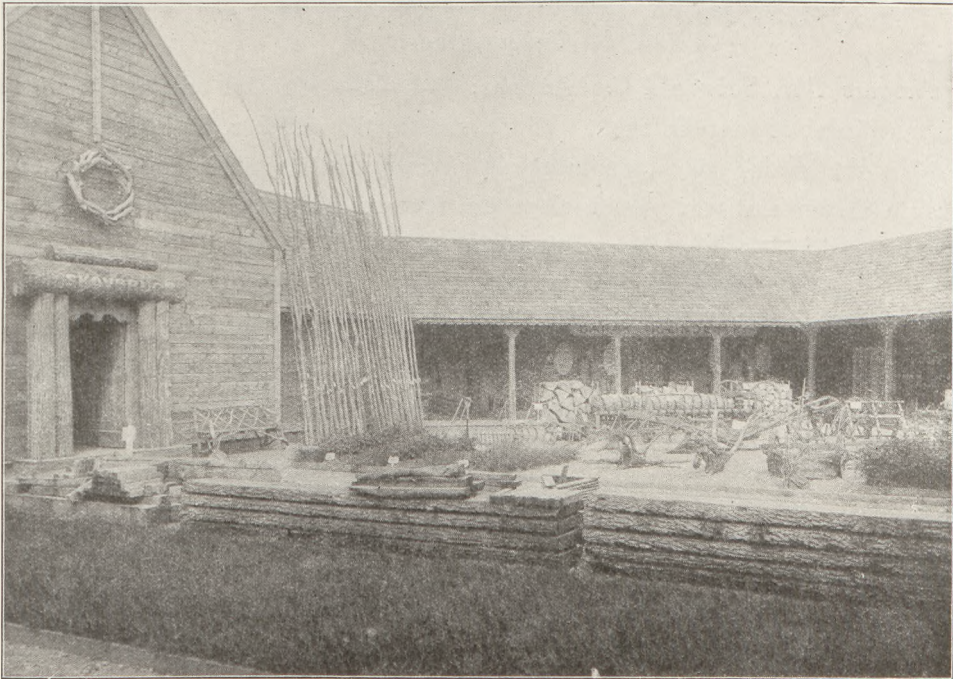
På frågan om, huruvida vi kunnat påräkna någon fördel af utställningen, vilja vi anmärka, att denna fråga är mycket svår att besvara, i det att verkan af en utställning i vår bransch sällan strax tar sig uttryck i form af order. Dock kunna vi uttala, att antalet förfrågningar, som inkommit till följd af utställningen, varit mindre än vid någon tidigare utställning, i hvilken vi deltagit.

Vi begagna oss samtidigt af tillfället att tacka kommissariatet för den välvilja, vi mött såväl under förberedelserna som under själva utställningen".

A/S. Smith, Mygind & Hüttemeier, Köpenhamn: "— — — skola vi tillåta oss att meddela, att krigsutbrottet just inträffade på den tidpunkt, då vi sär-

skildt kunde vänta att få mottaga beställningar, så att det direkta utbyte, vi hittills haft af utställningen, är obetydligt. Vi äro emellertid likväl böjda för att tro, att vår utställning gjort våra fabrikat kända bland en del intresserade, en omständighet, som kommer oss till hjälp nu, då vi skola påbörja upparbetandet af en marknad i Sverige."

A/S. *Völund*, Köpenhamn: "— — — tillåta vi oss att anmärka, att det är svårt för oss att uttala oss om utställningens betydelse i allmänhet. Hvad vår firma angår, har den icke haft någon som helst betydelse."

EXTERIOR FRÅN SKOGSBRUKSUTSTÄLLNINGEN.

I. A. G. *Eickhoff*, Köpenhamn: "— — — tillåter jag mig att uttala såsom mitt intryck, att utbytet för såväl utställningsgästerna som för utställarna i allmänhet icke står ens i någorlunda proportion till arbetet och utgifterna för att åstadkomma en så stor och allsidig utställning.

I det jag till slut påpekar, att världskrigets utbrott och förlopp naturligtvis hade sin menliga inverkan på utställningsbesöket, skall jag för min del anmärka, att jag, bortsett från några nyligen ingångna order från Sverige, som *kanske indirekt kunna* hänföras till besök på utställningen, endast haft utgifter att anteckna."

A/S. *Strømmen*, Randers: "— — — vi icke direkt märkt någon verkan

af vår utställning i den danska afdelningen. Emellertid är det ju nog möjligt, att en väsentlig anledning härtill är den bråda afslutning, utställningen fick vid krigets början, men att vi senare komma att spåra goda verkningar. Vi äro emellertid glada öfver att hafva deltagit i utställningen i Malmö."

H. Hein & Sønner, Randers: "— — — ehuru väl vi icke underkänna utställningens betydelse, voro vi likväl, redan då vi bestämde oss för att utställa, på det klara med, att utställningen icke i minsta grad skulle medföra något positivt resultat för oss. Att den däremot har verkat som en för den danska industrien under dessa tider kraftig reklam, får väl anses som givet."

Kylmaskiner:

Thomas Ths. Sabroe & C:o, Aarhus: "— — — att vårt bolag icke har haft påvisbar fördel af utställningen. Vi tro emellertid, att den direkta fördelen af en sådan utställning svårligen låter sig påvisas. Det är högst sannolikt, att den indirekta fördelen, t. ex. påminnelsen om firmans existens, kan hafva lika stor betydelse i längden."

Skorpskärningsmaskiner:

Chr. Z. Petersen, Köpenhamn: "— — — efter utställningens afslutning har jag gjort affärer, som jag med glädje antecknar som resultat af denna."

Kaffekvarnar:

Oscar Kiellerup, Köpenhamn: "— — — har dessutom anledning att hoppas på, att framtiden kommer att medföra en del af den utvidgning i förbindelsen med utlandet, i synnerhet Ryssland, som påräknats — — —."

Tvättmaskiner:

Georg E. Mathiasen, Köpenhamn: "— — — Till dess kriget utbröt, var besöket vid min monter utmärkt och intresset för mina fabrikat också stort, så att jag väntade mig utomordenligt mycket af utställningen.

Emellertid får jag uttala, att, ehuru de extraordinära förhållandena enligt min åsikt föranledt, att utställningens gagnande verkningar för mig endast varit hälften så stora, som de skulle varit under normala förhållanden, har mitt deltagande likväl lönat sig utmärkt, och jag kan uttrycka min tillfredsställelse med resultatet."

Landbruks- och mejerimaskiner:

P. Nordsten, Hilleröd Jernstøberi: "— — — Det är mig ett nöje att kunna uttala, att på det i samband med Baltiska utställningen hållna landbruks-

mötet ådrogo sig mina maskiner stor uppmärksamhet och föranledde affär, men om själfva den Baltiska utställningen hade någon betydelse och kan föranleda affär, ser jag mig ur stånd att kunna uttala mig om."

Plovfabrikken "Sanderum", Fruens Böge: "— — — förmenar jag, att "Landtbruksmötet", som ägde rum den 15—21 juni, och där de utställdes särskildt, hade någon betydelse, då där voro många intresserade landtbrukare såväl från Sverige som från andra länder, som sågo de där utställda danska plogarna och landtbruksmaskinerna."

INTERIÖR FRÅN SKOGSUTSTÄLLNINGEN.

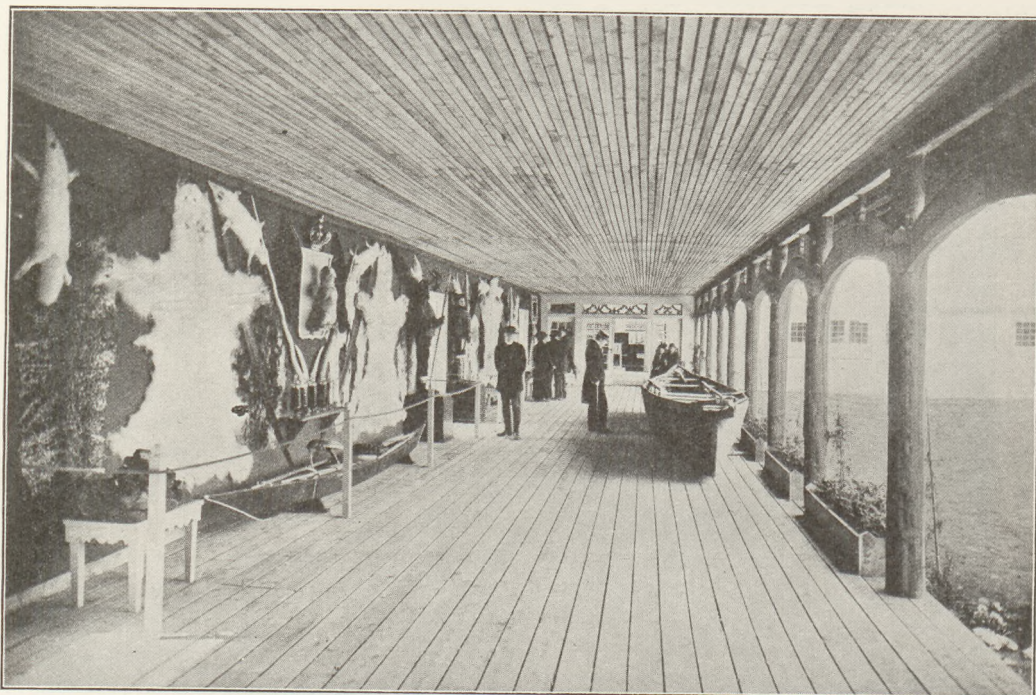
The United Export Co. Ltd, Köpenhamn: "— — — underlåta vi icke att meddela, att vi haft åtskilliga intresserade förfrågningar angående den af vår firma fabricerade och på Malmö-utställningen uppställda tryckmjölkningssmaskinen "Heureka", och när antalet af dessa förfrågningar icke blifvit betydligt större, beror detta säkert dels därpå, att vi till följd af omständigheter, som vi icke varit herrar öfver, först vid en ganska framskriden tidpunkt fingo vår utställning i ordning, och dels på den omständigheten, att kriget utbröt strax efteråt, hvilket föranledde, att landtbrukarna icke kände sig manade att placera pengar i nyanskaffningar af något slag.

Vi betvifla emellertid icke, att utställningen bidragit till att öfvertyga de

många skandinaviska och utländska landtbrukare, som besökt den, om vår mjölkningsmaskins praktiska användbarhet och uppenbara fördelar, så att vi säkert förr eller senare komma att få det önskade utbytet af vår utställning i form af förfrågningar från landtbrukare, som med tillhjälp af vår maskin kunde tänka sig ut ur det alltjämt besvärligare mjölkningsproblemet."

Byggnadsmaterialier:

J. W. Unmack, Köpenhamn: "— — — tillåter jag mig härmed att meddela,

GRÖNLANDSUTSTÄLLNINGEN.

att utställningen icke särskildt märkbart gagnat min rörelse, och att jag ännu icke har haft någon fördel af denna, väl delvis på grund af kriget."

C. M. Nygaard, Köpenhamn: "— — — Med hänsyn till fördel af utställningen har jag icke märkt något. Jag tror, att en utställning här i Köpenhamn skulle hafva varit af vida större betydelse."

Hassel & Teudt, Köpenhamn: "— — — Någon fördel af utställningen har icke blifvit uppnådd och var ej heller påräknad."

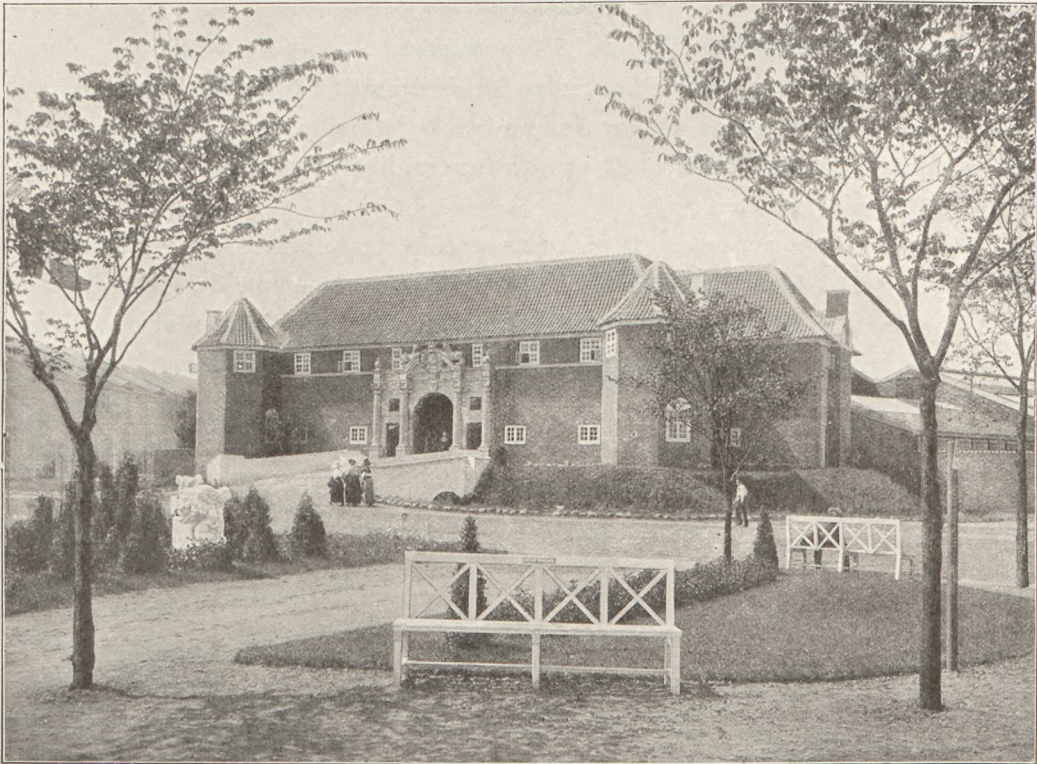
Flyttning:

Adams Express Co., Köpenhamn: "— — — tillåta vi oss att meddela, att ändamålet med vårt deltagande i den Baltiska utställningen ju närmast var att

rikta den skandinaviska allmänhetens uppmärksamhet på vår verksamhet, och att vi därvidlag endast hafva anledning att vara belättna med resultatet."

Växter:

N. W. Larsen, Langesö Plantage, Fredensborg: "— — — att det säkert finns en framtidsmarknad för oss i Sverige."

DANMARKS UTSTÄLLNING.

Fiske:

Dansk Fiskeriforening, Köpenhamn: "Dansk Fiskeriforening kunde på grund af sin utställnings begränsning till framvisande af statistiska tabeller öfver det danska fiskets utveckling endast afse att uppnå, att allmänhetens uppmärksamhet riktades på det stora uppsving, det danska fisket gjort, sedan det i jämförelsevis högre grad än andra utställande länder utnyttjat motorkraften till framdrifning af fiskebåtar och indragning af vad.

Efter allt att döma, nåddes detta syfte med vår lilla utställning till en viss grad, i det att trots det europeiska kriget, som började innan utställningen stängdes, eller kanske tillika på grund häraf anbuden från utländska importörer om leverans af dansk fisk märkbart ökats — — —."

S. *Stoltze-Krogh*, Köpenhamn: "— — — Min utställning på Baltiska utställningen hade en fiske-sportslig karaktär, och ekonomisk vinning var icke åsyftad. Jag har mottagit talrika förfrågningar från de utställande länderna, till och med från så aflägsset håll som Polen.

Utställningen och dess iscensättande var ett stort och duktigt utfördt arbete, — kommitté och kommissariat värdigt — landet till ära."

Djurskydd:

Dyreværneforeningen "Svalen", Köpenhamn: "— — — vi tro, att denna utställning kommer att få stor betydelse för de framtida både kommersiella och industriella förbindelserna mellan folken kring Östersjön, i det att allmänheten här på en plats hade tillfälle att se och taxera, hvad som eljest blott är förbehållet en mindre krets.

Det storartade arrangemanget kommer säkert att bära frukt. Föreningen var mycket glad öfver deltagandet i utställningen och uppnådde ett godt resultat. Skrifter och böcker om djurens behandling utdelades i tusental och väckte — enligt hvad den person, som hade uppsikten öfver vår utställning, berättar — stort intresse."

RYSSLAND

FERDINAND BOBERGS FÖRSTA SKISS TILL RYSKA UTSTÄLLNINGSPAVILJONGEN.

RYSSLAND PÅ BALTISKA UTSTÄLLNINGEN.

AF H. FR. AHLSTRÖM. ●

Sedan Kgl. Maj:t i nädiga brevet den 19 maj 1911 förklarar sig vilja låta till deltagande i utställningen inbjuda Danmark, Ryssland och Tyskland, afläts den 27 juni samma år svenska regeringens officiella inbjudning till regeringarne i nämnda länder att delta i utställningen. Från Danmark och Tyskland ingingo snart nog svarsskrivelser, medan däremot åren 1911 och 1912 förgingo, utan att från Ryssland något besked kunde erhållas. Dock gjordes under tiden upprepade förfrågningar i S:t Petersburg genom därvarande svenska beskickning, och H. M. Konungen sökte äfven under sitt besök i Ryssland sommaren 1912 verka för saken genom samtal med såväl czaren som ryske utrikesministern. Då till förvaltningsutskottets sammanträde i december 1912 ingått meddelande från svenske ministern i S:t Petersburg, att utsikterna för ett ryskt deltagande vore mycket ringa, återupptogs ett redan tidigare väckt förslag, att en delegation af utställningsstyrelsen skulle utsändas till S:t Petersburg för att på platsen söka påverka stämningen där för utställningen, men utskottet beslöt att låta med vid-

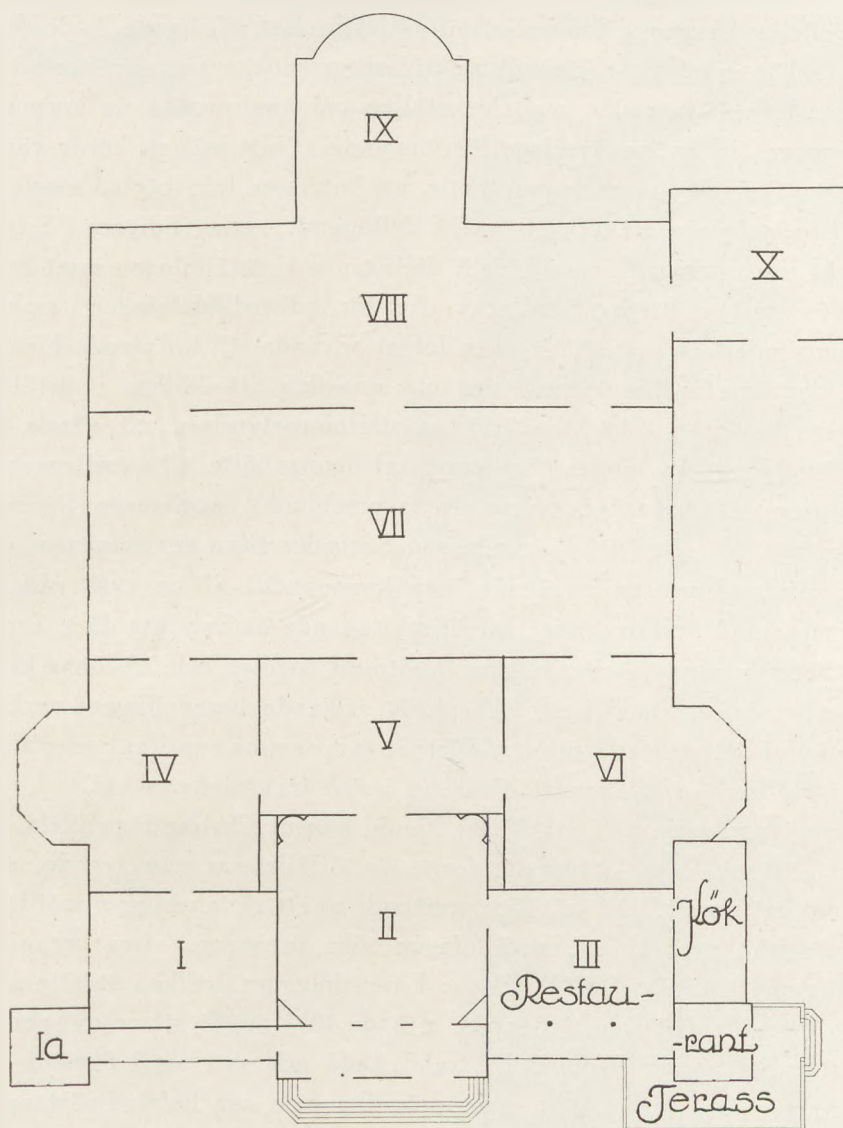
tagandet af en sådan åtgärd anstå, till dess att genom styrelsens ordförande inhämtats H. Ex. Utrikesministerns yttrande i detta hänseende. Vid förvaltningsutskottets första sammanträde under år 1913 kunde generalkommissarien meddela, att han inhämtat, det numera ganska godt hopp finnes om, att äfven Ryssland skulle komma att officiellt deltaga i utställningen, och vid utskottets sammanträde i februari 1913 anmäldes, att från Kgl. Utrikesdepartementet ingått skrifvelse af innehåll, att ryska regeringen förklarar, att principiellt beslut fattats om Rysslands officiella deltagande. Så afhöordes åter intet förr än de första dagarne af maj månad 1913, då i svenska pressen lästes meddelande därom, att ryska ministerrådet skulle hafva beslutat att afslå inbjudningen till deltagande i utställningen. Efter hänvändelse till utrikesdepartementet erhöll utställningsstyrelsen efter ett par dagar sig tillsänd en afskrift af svenske ministerns i S:t Petersburg svarsskrifvelse i anledning af en till honom från departementet riktad telegrafisk förfrågan i ärendet. Ministern, som förklarade sig ännu icke hafva från ryska utrikesdepartementet mottagit något meddelande i frågan, bekräftade emellertid, att han erfarit ryska ministerrådets afböjande beslut, och öfverlämnade en afskrift af ryska tidningen "Novoje Vremjas" officiösa meddelande om anledningen hvarför Ryssland afsade sig deltagande i utställningen. Anförda tidningsmeddelande torde vara af intresse och den af ministern sända afskriften återgifves därför, så lydande:

"Som vi erfarit, har ministerrådets beslut om Rysslands deltagande i utställningen i Malmö år 1914, den s. k. Baltiska konst- och industriutställningen, framkallats af följande omständigheter. Jordbruksministeriet har på grund af obetydligheten af exporten till Sverige af ryska trä- och fiskvaror ansett deltagandet såsom onödigt. Handels- och industriministeriets försök att för utställningen intressera de baltiska handels- och industriföretagen, hvilka kunde tänkas intresserade af att befästa sina handelsintressen med Sverige, hafva också blifvit utan resultat. Kommittén för Riga verkstadsförening har ej svarat på ministeriets inbjudan att deltaga i utställningen. Kejsrerliga finska senaten har ansett, att Finland, hvad angår utvecklingen af dess export till Sverige, äfven är föga intresserad angående inrättandet af en finsk afdelning å utställningen. Rysslands uteblifvande från utställningen beror således på, att den ryska industrien och handeln icke äro intresserade af den svenska marknaden."

Efter ytterligare några dagar ingick det officiella meddelandet, i det att från Kgl. Utrikesdepartementet till utställningsstyrelsen öfversändes afskrift af en till svenske ministern i S:t Petersburg ställd skrifvelse af den 20 maj från ryska utrikesministeriet, däri det efter några inledande ord säges "j'ai l'honneur de Vous informer que cette question a été soumise au Conseil des Ministres et que le Conseil précité, en vue de l'attitude très réservée dont les cercles industriels russes

ont fait preuve à cet égard, n'a pas jugé possible de se prononcer en faveur de la participation officielle de la Russie à l'Exposition susmentionnée. En portant ce

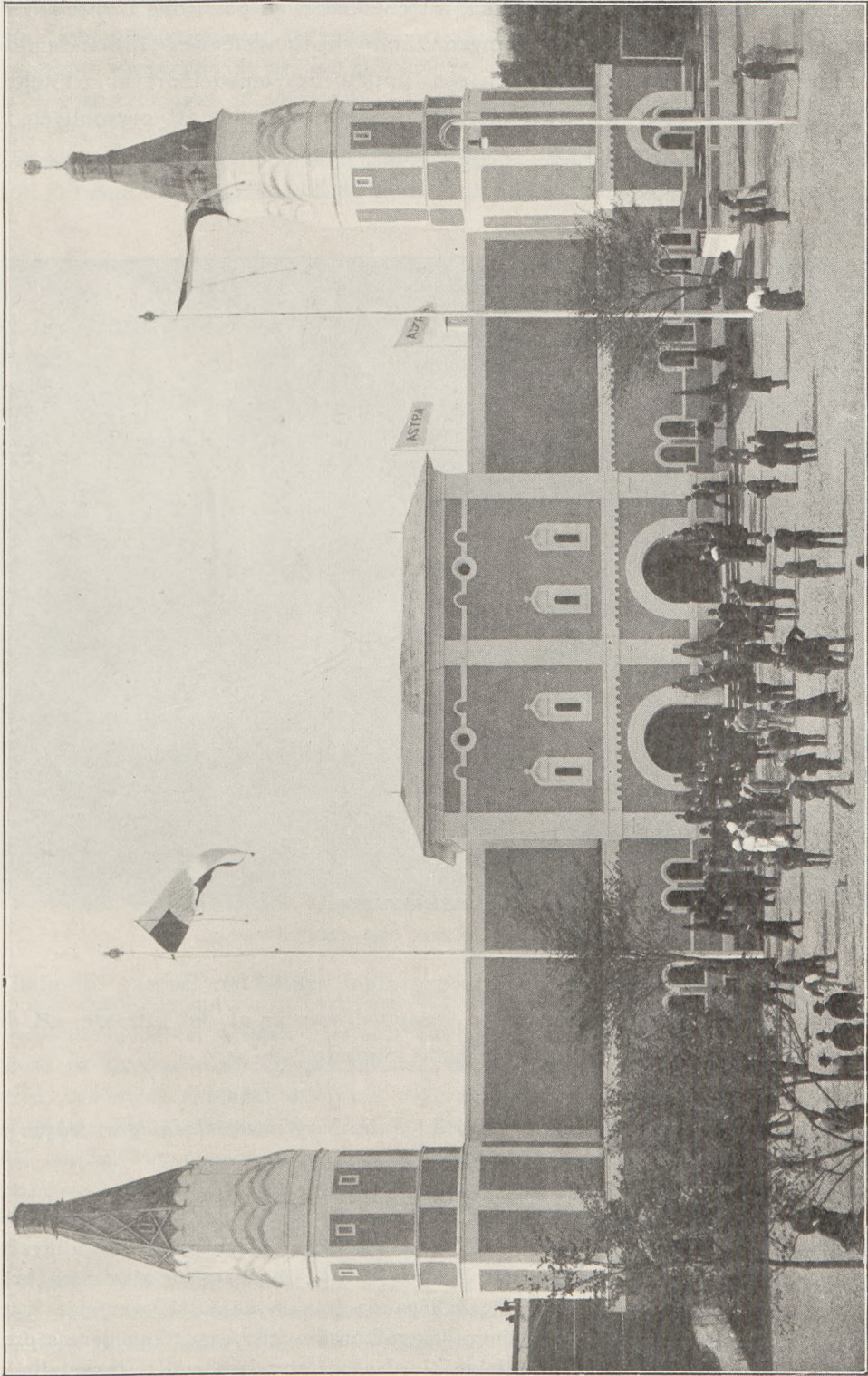
Rysslands - utställningsbyggnad

qui précède à Votre connaissance, je crois devoir ajouter que dans ces conditions le Gouvernement Impérial est privé, à son regret, de la possibilité de prendre part à l'Exposition de Malmö".

Frågan om Rysslands officiella deltagande i utställningen hade således ohjälpligen fallit. Det gällde nu att rädda utställningens tillvaro såsom *baltisk*, hvilken ju skulle gå om intet, därest ett af de baltiska länderna uteblefve. Ett ryskt deltagande måste därför i en eller annan form åvägabringas. Redan innan det officiella ryska svaret kommit utställningsstyrelsen till handa, hade dess ordförande, enligt uppdrag, hänvänt sig till dåvarande ryske ministern i Stockholm, excellensen Savinsky, med hemställan om anvisning å de korporationer eller personer, till hvilka styrelsen för vinnande af sitt mål nu borde vända sig. Excellensen Savinsky svarade omgående, att han, som från början insett svårigheten att åvägabringa ett officiellt ryskt deltagande, redan tidigare i S:t Petersburg väckt frågan om ett icke-officiellt deltagande i utställningen samt funnit ett stöd härför hos herr Litvinoff-Falinsky, chef för industriafdelningen i ryska ministeriet för handel och industri, hvilken lofvat använda sitt inflytande för att söka förmå vederbörande föreningar, bolag och enskilda att deltaga i utställningen. Excellensen Savinsky tillrådde därför utställningsstyrelsen att vända sig till herr Litvinoff-Falinsky, under återropande af dennes löfte till excellensen Savinsky, äfvensom till ryska exportkammarens president, excellensen Denisoff.

Uppdraget att efter de af excellensen Savinsky gifna anvisningarne upptaga och föra förhandlingarne angående åstadkommandet af en rysk afdelning å utställningen anförtröddes enligt välvilligt åtagande åt Sveriges då t. f. generalkonsul i S:t Petersburg, konsuln Einar Ekstrand, hvilken ock, så länge han kvarstannade på platsen, med kraft och aldrig svikande beredvillighet verkade för uppnåendet af det föresatta målet. För det gynnsamma resultat, som vanns, står därför utställningen till konsul Ekstrand i stor tacksamhetsskuld.

Redan i skrifvelse af den 15 maj kunde konsul Ekstrand meddela, att han sökt herr Litvinoff-Falinsky och, då denne för tillfället var frånvarande, mottagit af hans adjoint, som tillrådt att för uppnående af ett så talrikt som möjligt privat deltagande från rysk sida i utställningen söka intressera vissa organisationer inom affärsvärlden, särskildt Russische Exportkammer, hvilken åtnjöte anslag af ryska staten och enligt sina stadgar bl. a. hade till uppgift att organisera utställningar af ryska varor. Konsul Ekstrand hade ock satt sig i förbindelse med exportkammarens ledande män, riksrädsmedlemmen och hofstallmästaren Denisoff och herr W. Schimanowsky, samt med dem öfverenskommit, att utställningsstyrelsen borde sända exportkammaren en officiell inbjudan att deltaga i utställningen, hvarpå de skulle verka för, dels att inbjudningen af exportkammaren å dess snart instundande möte antoges, och dels att en rysk kommitté tillsattes för att organisera deltagandet i utställningen. Efter det att ytterligare en del skrivelser växlats mellan konsul Ekstrand och utställningens generalkommissarie, däri ekonomiska spörsmål hufvudsakligen berördes, framställdes genom konsul

RYSKA UTSTÄLLNINGSPAVILJONGEN.

Ekstrand excellensen Denisoffs önskan, att en skiss å en paviljong i rysk stil för inrymmande af den ryska afdelningen jämte kostnadsförslag tillhandahölles exportkammaren. Den önskade skissen uppgjordes omedelbart af arkitekten Ferdinand Boberg, som också afreste till S:t Petersburg för att personligen för excellensen Denisoff framlägga skissen med tillhörande kostnadsförslag samt lämna de upplysningar, som därutöfver kunde önskas.

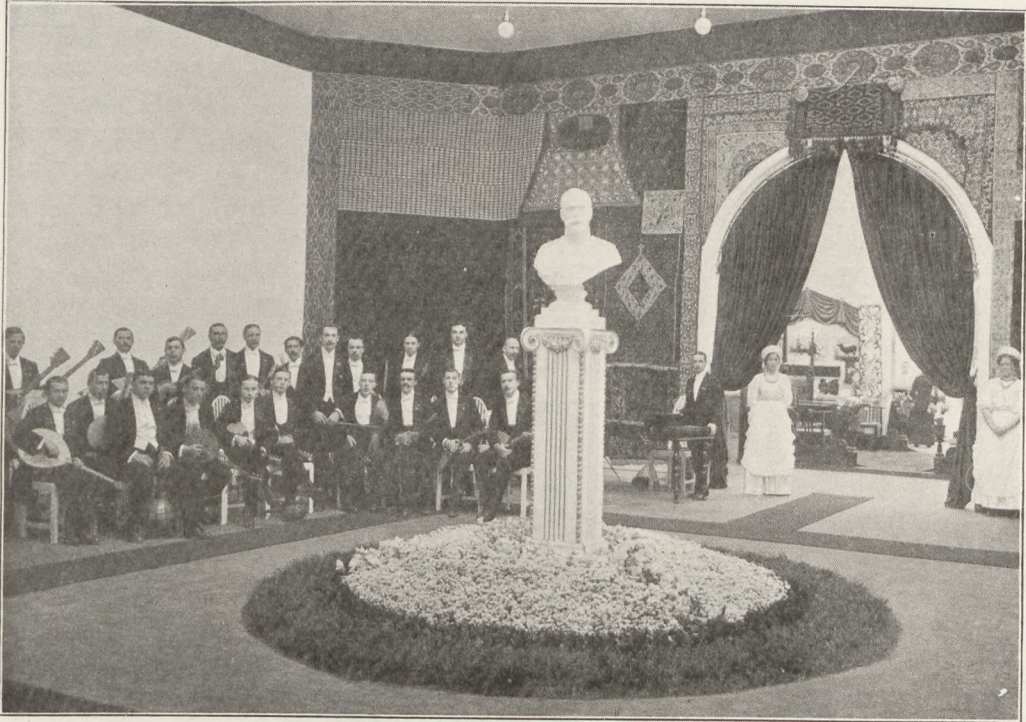
RYSKA KOMMISSARIATET.

Angående sin resa till S:t Petersburg afgaf arkitekten Boberg till utställningsstyrelsens förvaltningsutskott en rapport, som är af det intresse, att den torde böra här återgifvas. Rapporten hade följande lydelse:

"Rapport angående undertecknads besök i S:t Petersburg med anledning af frågan om Rysslands deltagande i Baltiska utställningen.

Sedan det blifvit beslutadt, att Rysslands officiella deltagande i utställningen icke skulle komma till stånd, hade från utställningsstyrelsens sida hänvändelse till vederbörande skett genom t. f. generalkonsuln Ekstrand i S:t Petersburg för att utröna, huruvida icke under någon annan form ett deltagande från ryska utställares sida kunde ifrågakomma, med det resultat att genom generalkonsuln från exportkammarens president excellensen Denisoff en framställning gjordes, att styrelsen måtte föranstalta om

öfersändandet till honom af en skiss jämte kostnadsförslag till en mindre rysk paviljong. Denna framställning öfersändes omedelbart till undertecknad, som ansåg, att man genast borde, så vidt möjligt, efterkomma denna anhållan, men samtidigt fann den gjorda framställningen så sväfvande, att jag ej ansåg mig kunna utan vidare upptaga frågan till behandling, hvarför jag pr telegram hos generalkonsuln begärde en uppgift, som åtminstone ledningsvis antydde den önskade paviljongens storlek, och därpå genast erhöll det svar, att byggnaden borde innehålla tre, alternativt två tusen kvadratmeter.

CENTRALRUMMET MED RYSKA BALALAJKAORKESTERN.

Med denna utgångspunkt uppgjorde jag oförtöfvadt en prydlig, laverad skiss till en rysk paviljong, af hvilken närslutna ritning är en kopia, samt en situationsplan, baserad på byggnadens förläggande inom den redan tidigare för Ryssland afsedda platsen, och dessa ritningar utlofvade jag att afsända inom fem dagar efter det jag mottagit uppgiften om storleken. Då jag emellertid omedelbart före denna tidpunkt skulle besöka Malmö, ansåg jag det riktigt att för vederbörande därstädes förevisa ritningarna, innan de afsändes till S:t Petersburg, och medtog dem för den skull samt förelade dem byggnadsutskottet till påseende och preliminärt gillande, samtidigt därmed att jag af byggmästare Walfridzon erhöll ett kostnadsförslag öfver byggnadens uppförande. Vid detta tillfälle framställde jag önskvärdheten af sagda ritningars personliga framlämnande till vederbörande i S:t Petersburg och erfor, att den frågan redan dryftats af ordföranden i förvaltningsutskottet och generalsekreteraren, hvarför jag dagen därpå från Stockholm telegraferade en förfrågan till generalkonsuln i S:t Peters-

burg, huruvida jag kunde bli mottagen viss föreslagen dag af excellensen Denisoff, i hvilket fall jag vore villig att själf resa öfver med skisserna, och att de i annat fall vore färdiga att omedelbart afsändas. Efter ytterligare telegramväxling bestämdes, att jag skulle mottagas af excellensen Denisoff den 19 juni, och afreste jag därför den 17 från Stockholm.

Generalkonsul Ekstrand uppgaf först och främst, att svenske ministern i S:t Petersburg, general Brändström, icke hade haft något med de nu pågående underhandlingarna att göra, antagligen icke ens kände till dem, utan att de skötts uteslutande genom generalkonsuln, sedan de officiella underhandlingarnas resultat blifvit negativt. Detta bekräftades också af general Brändström vid mitt hos honom aflagda besök, hvarvid han inför mig på det bestämdaste protesterade mot de rykten, som han sade sig hafva hört vara i omlopp i Sverige, nämligen att han icke allenast icke skulle hafva arbetat för Rysslands officiella deltagande i Baltiska utställningen, utan snarare genom sin passivitet hafva så godt som motarbetat detsamma, och prononcerade generalen i detta sammanhang tydligt och klart, att han tvärt om under fyra år energiskt sökt verka för Rysslands deltagande, dock utan att hafva, gent öfver ryssarnas påfallande brist på intresse för saken, kunnat utverka ett gynnsamt slutresultat.

Emellertid uppvaktade jag på utsatt tid och i sällskap med generalkonsuln excellensen Denisoff, hvilken mottog mig på det förbindligaste sätt och genast lät förstå, att han för sin del ämnade arbeta för ett deltagande i någon form från Rysslands sida i utställningen. Jag förelade honom ritningarna, hvilka syntes afgjort tilltala honom, samt uppgaf de ungefärliga kostnaderna.

Efter åtskilliga underhandlingar rörande de olika föreslagna alternativa storlekarna på en eventuel rysk byggnad, under hvilka underhandlingar excellensen dessutom hade ett längre telefonsamtal med expeditionschefen i finansdepartementet, Litwinoff-Falinsky, bestämde Denisoff, att en yta af 1,500 m² skulle bilda utgångspunkten för frågans vidare förande framåt, med möjligheten att, i enlighet med den af mig uppgjorda planen, kunna, under bibehållande af ständigt samma hufvudfasad, utvidga byggnaden bakåt. Vidare talades om byggnadens läge samt om möjligheten att i dess närhet skaffa lämplig lokal för en eventuel rysk restaurant, hvilken fråga syntes mycket intressera excellensen, och för hvars lösning jag hänvisade till en ännu oupptagen plats på andra sidan om den gamla trädgården, som enligt min situationsplan skulle, efter en mindre utvidgning och komplettering, så att säga tillhöra Rysslands paviljong. Med afseende på kostnaderna för den ryska byggnaden befanns Denisoffs åsikt vara, att dessa icke borde baseras på afgifter från utställare, utan att de borde täckas genom anslag, som han ansåg sannolikt att vederbörande skulle bevilja. Efter telefonsamtalet med finansdepartementet sade han sig ha fått den uppfattningen, att något anslag för i år ej vore att tänka på, då frågan officiellt fallit och sålunda för ögonblicket måste anses afförd från budgetsprogrammet, men att däremot stor sannolikhet föreläge för anslags beviljande under loppet af närmast kommande två år, med hälften 1914 och resten 1915, och tillät jag mig på hans förfrågan i detta hänseende för utställningsstyrelsens räkning taga på mitt ansvar, att styrelsen ej skulle tveka att ikläda sig den ränteförlust, som härigenom skulle uppstå, under förutsättning af skriftlig garanti på förhand angående medlens disponerande vid meranämnda tidpunkter.

KONUNG GUSTAFS BESÖK Å RYSKA UTSTÄLLNINGEN.

Sedan jag i följd af det förda samtalet kommit till den åsikten, att kostnaden borde uppgifvas för byggnaden komplett färdig ut- och invändigt — enär ett sådant förfarande skulle inför excellensen ställa saken på en klar ståndpunkt, som han med ens och utan oro för eventuella andra kostnader genast kunde acceptera —, gjorde jag mina kalkyler på grund af den önskade ytan och med tillräcklig ökning för oförutsedda utgifter samt tog på mitt ansvar, att Malmökommittén vore villig uppföra en rysk byggnad i enlighet med den af mig aflämnade skissen och till en yta af 1,500 m², komplett färdig in- och utvändigt, för en totalkostnad af högst 23,000 rubel, samt att utvidgningar bakåt af byggnaden skulle kunna utföras för en kostnad af 15 rubel pr m², allt färdigt in- och utvändigt, hvarvid jag dessutom prononcerade, att kommittén naturligtvis icke skulle räkna sig någon vinst på detta eventuella byggnadsföretag utan debitera ryska kommittén för sin självkostnad, äfven om den komme att understiga 23,000 rubel för 1,500 m² eller 15 rubel pr m² utvidgning. Dessa och andra detaljer nedskref jag omedelbart efter besöket i en P. M. på franska, hvilken sedan jämte ritningarna öfverlämnades till excellensen, och af hvilken så väl en kopia som en öfversättning till svenska här bifogas.

Samtalet om placeringen af den ryska byggnaden medförde helt naturligt upplysningar angående utställningsområdet i dess helhet, hvilka jag fullständigade genom förevisning af en serie fotografier, som jag för ändamålet medfört, och hvilka jag likaledes sedermera öfverlämnade. På en af mig framställd förfrågan, huruvida det ej vore möjligt att för några flera personer tillhörande exportkammaren eller annan korporation få förevisa dessa fotografier i afsikt att möjligen intressera dem för företaget, svarade excellensen med den angenämt öfverraskande uppgiften, att af en lycklig slump just samma kväll i exportkammaren skulle hållas ett sammanträde af ett tjugotal medlemmar för diskussion angående samarbetet mellan ryska och svenska trävarufirmor, hvilket gaf mig anledning uttrycka den önskan, att jag under detta sammanträde måtte sättas i tillfälle att för de församlade visa ett antal skioptikonbilder, som jag för säkerhets skull i sista minuten före min afresa bestämt mig för att medtaga, och fick jag på denna framställning det vänliga svaret, att en sådan anordning med beredvillighet skulle vidtagas. Det bestämdes sålunda, att vi skulle infinna oss i exportkammaren kl. 8 e. m., då jag skulle före den afsedda diskussionens början få förevisa ritningar och skioptikonbilder, och skulle excellensen personligen till vissa särskilda personer, bland dem också till general Brändström, utfärda inbjudning att närvara vid sammanträdet.

Det sålunda uppställda programmet fullföljdes till alla delar och fick, så vidt man kunde bedöma, ett synnerligen lyckligt förlopp, i närvaro af general Brändström och en ställföreträdare för expeditionschefen i finansdepartementet, hvilken också inbjudits, men varit förhindrad att infinna sig. Jag visade ritningarna och demonstrerade dem enligt önskan på franska, talade om Baltiska utställningen och den lifliga önskan, som man i Sverige hyste, att Ryssland, trots det officiella afslaget, dock i någon annan form blefve representeradt vid denna betydande manifestation, samt visade slutligen hela serien af skioptikonbilder, alltjämt under förklaringar på franska, hvilka excellensen stycke för stycke öfversatte till ryska för dem af de närvarande, som ej kände annat språk än sitt modersmål. De närvarande uttryckte sin stora tillfredsställelse med hvad de sett och hört, och därefter vidtog en diskussion på ryska angående de åtgärder, som

eventuellt borde vidtagas. Efter denna diskussion, hvarunder excellensen Denisoff nästan ensam hade ordet, förklarade han på franska, att exportkammaren beslutat arbeta för ett deltagande i Baltiska utställningen och att tillsätta en för ändamålet afsedd kommitté, i hvilken omedelbart hemställdes, att generalen ville inträda som hedersledamot och generalkonsuln som ledamot, hvarjämte anhölls, att dessa båda herrar ville lämna uppgift på eventuella andra svenskar, som vore lämpliga att utse till ledamöter i sagda kommitté. Generalen och generalkonsuln tackade direkt för förtroendet och åtog sig ledamotskapet af kommittén samt uttalade den förhoppningen, att det nu påbörjade arbetet måtte krönas med framgång och lända till ett för både Ryssland och Sverige gynnsamt resultat, hvarefter vi svenskar aflägsnade oss från sammanträdet i den känslan, att det verkligen var de närvarande ledande ryssarnas afsikt att nu söka på allvar verka för Rysslands värdiga deltagande i Baltiska utställningen i Malmö 1914.

Stockholm 1 juli 1913.

Ferdinand Boberg."

Den i rapporten omnämnda promemorian lydde i svensk öfversättning sålunda:

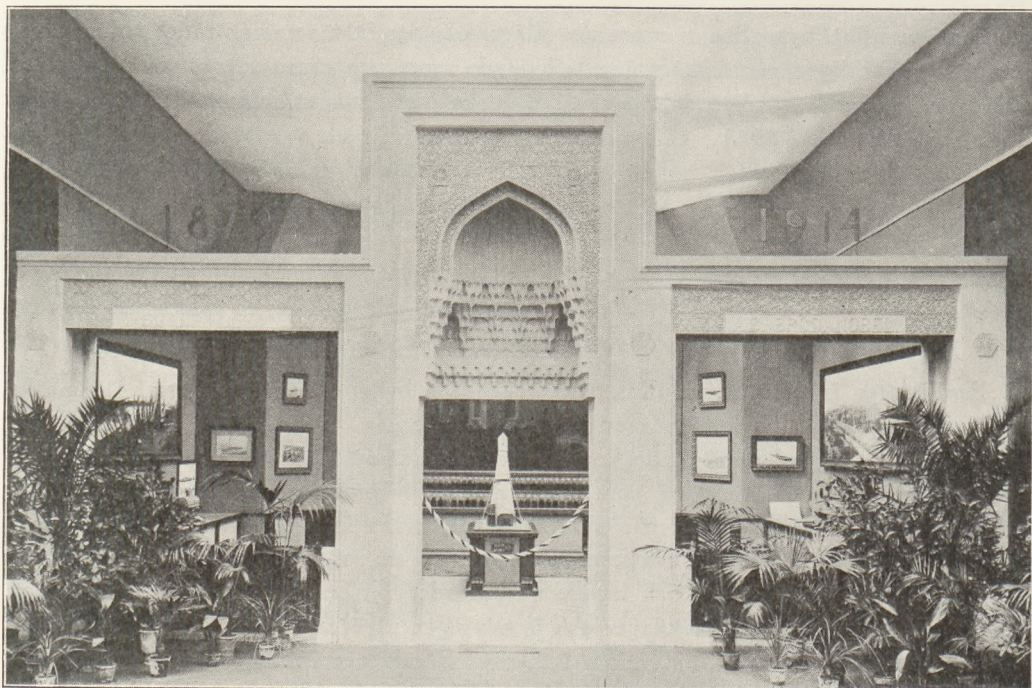
"P. M.

Angående ett förslag till en rysk paviljong på utställningen i Malmö 1914.

Paviljongen är belägen på platsen för utländska byggnader, vid sidan af Danmarks paviljong, som den tillsammans med Tysklands inramar. Omedelbart intill finnes en liten gammal trädgård, som skulle kompletteras och så att säga tillhöra Ryssland. På andra sidan om denna trädgård, som står i direkt förbindelse med paviljongen, skulle dessutom kunna inrättas en liten rysk restaurant, hvars framgång väl skulle få anses gifven. Paviljongen skulle konstrueras efter det för de svenska byggnaderna använda systemet, med stomme af trä och façaderna putsade, det hela i de färger, som skissen visar. Salarna belysas med takdager och inredningen utgöres af korkmattor på golven, målad juteväf på väggarna och velum i taken. Förslagets detaljer kunna naturligtvis ändras efter utställarnas behof, men façaden skulle så ordnas, att den blefve densamma äfven om det skulle blifva nödvändigt att utvidga byggnaden bakåt.

Som utgångspunkt skulle det minsta alternativet på 1,500 kvm. tjäna. Enligt anbud från en Malmöbyggmästare skulle en sådan byggnad fullt färdig, in- och utvändigt, kosta 23,000 rubel, och utställningsstyrelsen skulle åtaga sig att för detta pris låta rita och uppföra byggnaden samt att icke debitera mera än sin själfkostnad, äfven om denna skulle understiga 23,000 rubel, hvilket belopp icke skulle få öfverskridas. Själffallet gör skissen icke anspråk på att vara något annat än ett uppslag för lösningen af problemet, och kommittén önskar följaktligen lifligt, att en rysk arkitekt måtte rita byggnaden, i hvilket fall styrelsen emellertid vill påpeka, att man bör snarast möjligt skrida till verket, då tiden för utställningens öppnande nalkas med stora steg. För den händelse att 1,500 kvm. icke skulle vara tillräckligt, skulle man vid byggnadens bak-sida göra lämplig tillbyggnad för ett pris af 15 rubel pr kvm., färdigt in- och utvändigt. Liksom för de svenska byggnaderna skall byggmästaren vara skyldig att efter utställningens slut rifva och bortskaffa byggnaden, och ryska kommittén skulle sålunda vara befriad från allt ansvar för densamma i det ögonblick utställarne hade bortfört sina utställningsföremål."

Vid förvaltningsutskottets sammanträde den 12 juli, då arkitekten Bobergs rapport föredrogs för utskottet, förelåg jämväl en till generalkommissarien ställd skrifvelse af den 9 i samma månad från konsul Ekstrand, däri denne meddelade, bland annat, *att* excellensen Denisoff till Ekstrand personligen framfört exportkammarens beslut att genom anordnande af en rysk utställning deltaga i den baltiska utställningen samt anhållit, att Ekstrand måtte bringa detta till general-

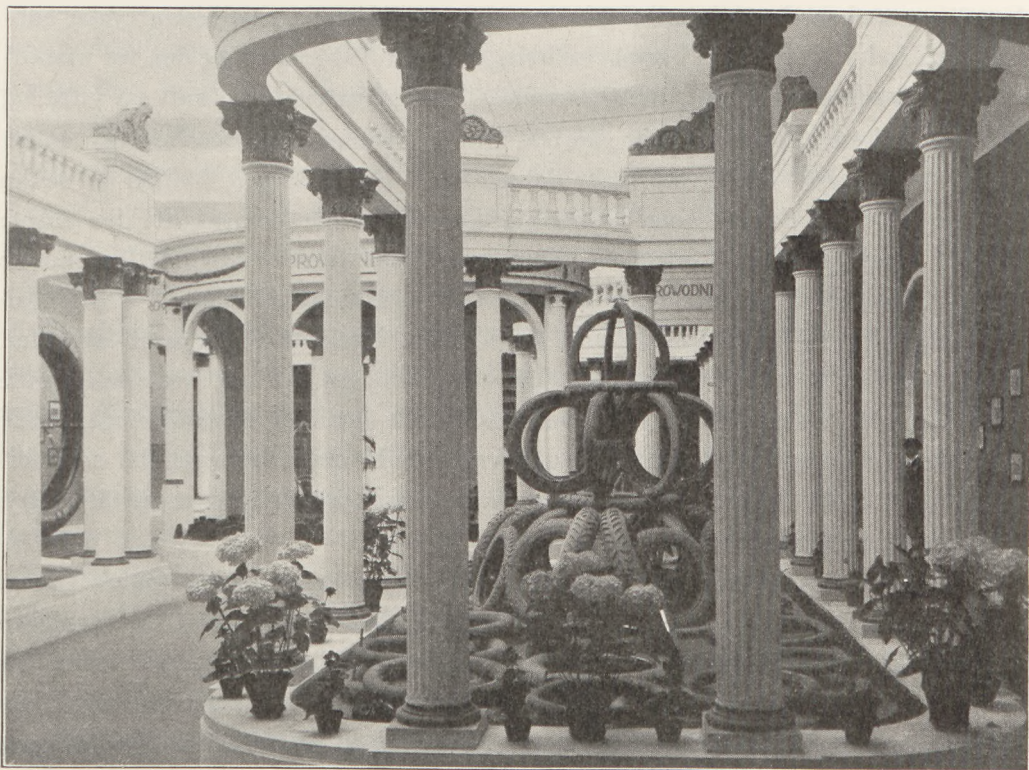

BRÖDERNA NOBELS UTSTÄLLNING.

kommissariens kännedom; *att* excellensen Denisoff ytterligare anhållit, det generalkommissarien måtte erhålla underrättelse därom, att ryske ministern för handel och industri utlofvat att i budgeten för nästkommande år föreslå ryska riksrådet och duman beviljande af ett anslag å 30,000 rubel åt exportkammaren till täckande af de i och för den ryska utställningsbyggnaden uppstående kostnaderna; *att* Denisoff, som utginge från att beloppet äfven komme att af riksrådet och duman beviljas, i öfverensstämmelse därmed gifvit uppdrag åt en rysk arkitekt att uppgöra ritningar till den ryska utställningsbyggnaden, hvilka ritningar skulle snarast möjligt hitsändas; att vid exportkammarens nästa sammanträde en kommitté för utställningens anordnande skulle tillsättas; och att excellensen allt som allt ingalunda vore tveksam om, att en ändamålsenlig och värdefull utställning skulle komma till stånd; *samt att* excellensen Denisoff slutligen begärt

meddelande därom, huruvida utställningsstyrelsen vore villig att åtaga sig uppförandet af den ryska utställningsbyggnaden.

I anledning häraf uppdrog förvaltningsutskottet åt generalkommissarien att i skrifvelse till konsul Ekstrand meddela, att, då det för utställningsstyrelsen vore af största vikt, att arbetet med den ryska paviljongens uppförande toge sin början så fort som möjligt för att kunna fullbordas om möjligt redan under

PROWODNIKS UTSTÄLLNING.

år 1913, medan gällande aftal med byggnadsarbetarne ägde bestånd, och då ryska exportkammaren icke syntes vara i tillfälle att själf försträcka det för den ryska byggnadens uppförande erforderliga beloppet, af arkitekten Boberg beräknadt till 23,000 rubel, utställningens styrelse ville förskottera detta belopp, fast förlitande sig på att exportkammaren antingen genom det anslag, som kunde komma att erhållas från ryska staten, eller på annat sätt skulle nästkommande år godtgöra utställningen det förskotterade beloppet jämte upplupna räntor; samt att, då utskottet icke varit i tillfälle att se den ryske arkitektens ritningar och följaktligen för närvarande icke kunde bedöma den exakta kostnaden för den ryska byggnaden, det naturligtvis vore endast under förutsättning, att kost-

naderna för densamma icke blefve större än om byggnaden uppfördes efter de af arkitekten Boberg till exportkammaren öfverlämnade ritningarne och i enlighet med den af Boberg likaledes uppgjorda promemorian, som utställningsstyrelsen förklarade sig villig att för berörda 23,000 rubel uppföra Rysslands ifrågasvarande utställningsbyggnad.

Frågan om det ryska deltagandet i utställningen syntes härigenom vara bragt i bästa läge. Så var dock icke fallet. Från konsul Ekstrand ingick nämligen en den 8 september dagtecknad skrifvelse, däri meddelades, att, sedan ryske handels- och industriministern i budgetsförslaget för år 1914 upptagit den för utställningen erforderliga summan 30,000 rubel, finansministern, som haft att yttra sig däröfver, infortrat upplysningar rörande antalet af anmälda utställare och andra fakta, som kunde tala för ett ryskt deltagande i utställningen, hvilket ju redan en gång officiellt afslagits, samt, då exportkammaren härå svarat, att den ansett att först anslagsfrågan skulle vara klar, innan anskaffandet af utställare kunde börja, i följd häraf vägrat införa anslagsbeloppet i budgetsförslaget. Då frågan om statsanslag sålunda fallit, hade excellensen Denisoff för konsul Ekstrand tillkännagifvit att han icke längre trodde på möjligheten af ett ryskt deltagande i utställningen, men i följd af konsul Ekstrands kraftiga föreställningar hade excellensen Denisoff dock slutligen utlofvat att vid det sammanträde, som följande dag skulle hållas i exportkammaren, häfda, att den ryska utställningen dock måste åstadkommas.

Angående exportkammarens sammanträde den 9 september ingick genom telegram och bref meddelande, att, — sedan flera talare påyrkat att på grund af den situation, som inträffat genom statsanslagets uteblifvande, exportkammaren skulle betala den svenska utställningsstyrelsen de utlägg, densamma haft för ävägbringandet af en rysk utställning, och så draga sig tillbaka, men däremot excellensen Denisoff, Schimanowsky och andra med stort eftertryck framhållit omöjligheten af att taga ett sådant steg, samt uppmärksamheten fästats därpå, att det dock alltid, äfven om den ekonomiska frågan ordnades, förefunnes en moralisk skyldighet till deltagande, då exportkammaren en gång beslutat sådant och stora kretsar i Sverige räknade därpå, — exportkammaren beslutat att under alla omständigheter delta i utställningen, hvarjämte beslut fattats om påbörjande af ett energiskt arbete för anskaffande af större betalande utställare äfvensom om åtskilliga reklamätgärder.

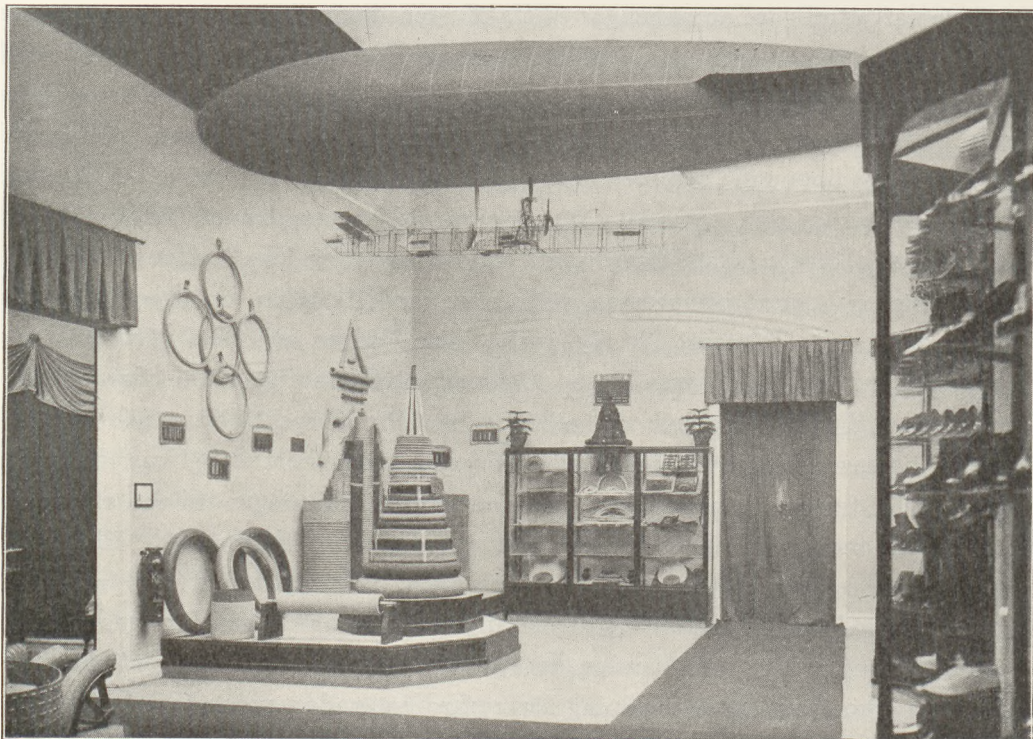
Uppförandet af den ryska utställningsbyggnaden, hvilket genom alla ofvan omnämnda motigheter och däraf föranledda förhandlingar blifvit fördröjdt, påbörjades nu och var i full gång, då den af ryska exportkammaren utsedde kommissarien herr Johann Becker i sällskap med konsul Ekstrand den 9 december

hitkom för att med förvaltningsutskottet underhandla om sättet för gäldandet af byggnadskostnaderna och andra den ryska utställningen angående ärenden. Vid det utskottets sammanträde, som efter konferensen med Becker hölls, kunde generalkommissarien först meddela, att Becker för honom uppgifvit, att exportkammaren, — i hvars namn excellensen Denisoff redan tidigare aflämnat en den 15 november 1913 dagteknad förbindelse, däri kammaren af byggnadskostnaden garanterade ett belopp af 20,000 rubel och förklarade sig vilja efter ingången af ytterligare anmälningar träffa öfverenskommelse angående resterande kostnadsbeloppet — icke vore i tillfälle att, såsom ifrågasatts, med 5,000 rubel i månaden fullgöra sin betalningsskyldighet för byggnaden, utan tvärtom icke hade möjlighet att gälda byggnadskostnaderna annorledes än med hälften vid utställningens öppnande och med andra hälften jämte räntor först ett år därefter. Konsul Ekstrand, som anmodats att närvara vid sammanträdet, förklarade, att han på det lifligaste måste förorda, att exportkammaren icke i afseende å betalningsvillkoren komme att pressas utöfver de medgifvanden, den genom Becker kunde gifva, enär intresset för den ryska utställningen och dess värde sålunda kunde äfventyras, helst excellensen Denisoff otvifvelaktigt redan flera gånger ånkrat det lifliga intresse, han till en början hyst för ett ryskt deltagande i utställningen. Konsul Ekstrand meddelade vidare, att han hört uppgifvas, att ryske handelsministern numera förklarar, att han, därest anslutningen till den af exportkammaren anordnade utställningen blefve enligt hans förmenande tillräckligt stor, ville öfvertaga protektoratet för densamma, och, om så blefve förhållandet, komme antagligen ett statsanslag att erhållas. Konsul Ekstrand förmenade emellertid, att under alla förhållanden hvarje risk för att den svenska utställningsstyrelsen icke skulle utfå betalning för ryska byggnaden vore utesluten.

Förvaltningsutskottet uppdrog härefter åt generalkommissarien att med exportkammaren afsluta öfverenskommelse och kontrakt uti nu ifrågavarande hänseende. Förslagskontrakt upprättades omedelbart och öfversändes till S:t Petersburg för erhållande af exportkammarens godkännande och underskrift. Långe dröjde det emellertid, innan kontraktet erhöles åter, och härför fordrades flerfaldiga underhandlingar, hvilka nu, sedan konsul Ekstrand lämnat S:t Petersburg, för utställningens räkning sköttes af legationssekreteraren vid svenska beskickningen C. G. von Heidenstam. Äntligen blef vid sammanträde med ryska exportkammaren den 25 januari 1914 kontraktet antaget och undertecknad. De väsentligaste punkterna däri voro följande:

Utställningsstyrelsen åtager sig uppförandet af den ryska paviljongen i enlighet med af exportkammaren godkända ritningar och i öfverensstämmelse med en kontraktet bilagd promemoria. Paviljongen uppföres tills vidare till en storlek

af 1,926 m² och skall exportkammaren härför betala 26,531 rubel. I denna summa innefattas kostnaderna för byggnaden fullt färdig med linoleumsmattor å halfva golftytan, säckväf spänd å väggarne och dekorationsmålning i centralrummet, allt i öfverensstämmelse med uppgjortt byggnadskontrakt, liksom ock kostnaderna för uppgörandet af arbetsritningar, framdragandet af vatten- och afloppsledningar, pålning m. m. Ofvannämnda belopp 26,531 rubel betalas af exportkammaren

TREUGOLNIKS UTSTÄLLNING.

i tre terminer, sålunda: den 15 maj 1914 med 13,265 rubel jämte fem procent ränta från den 15 december 1913, den 15 december 1914 med 6,632 rubel 50 kopek och den 15 maj 1915 med 6,633 rubel 50 kopek, de båda sistnämnda terminerna med fem procent ränta från den 15 maj 1914; exportkammaren dock obetaget att före förfallodagarne inbetala ofvannämnda terminer med förfallna räntor. Skulle exportkammaren önska utvidga paviljongen med ytterligare 500 kvadratmeter, skall anmälan därom göras före den 1 februari 1914 och kostnaden för en sådan tillbyggnad, 8,000 kronor, skall gäldas med hälften den 15 maj 1914, en fjärdedel den 15 december 1914 och 2,000 kronor den 15 maj 1915. För en af exportkammaren önskad kylanläggning om 225 m², för hvilken kammaren har att aflämna fullständiga konstruktionsritningar och arbetsbeskrifning, betalar

kammaren 8 rubel 35 kopek pr m², att erläggas den 15 maj 1914. Önskar exportkammaren att i ryska paviljongen anordna restaurantrörelse med spiritutskänkning, erlägger kammaren i licens härför fem procent af bruttoinkomsten å rörelsen, dock högst 1,500 rubel, som skola erläggas den 1 oktober 1914. Alla omkostnader för uppförande och inredande af kök och förrådsrum samt inredning af den i paviljongen belägna restauranten och eventuellt uppförande af en serveringsveranda

RYSKA LANDTBROKSMINISTERIETS UTSTÄLLNING AF SKOGSPRODUKTER.

betalas af exportkammaren. Kostnaderna härför förskotteras af utställningsstyrelsen och ersättas af exportkammaren den 15 maj 1914. Exportkammaren underkastar sig i fråga om restaurationsrörelsen samma bestämmelser, som gälla för de svenska restauranterna inom utställningen. Utförandet af den trädgårdsanläggning, som kan förekomma framför ryska paviljongen och iordningställandet af trädgården bredvid paviljongen bekostas af utställningsstyrelsen. Försäkringen af de ryska byggnaderna mot eldfara under byggnadstiden betales af utställningen, men efter den 15 maj 1914 bestrides försäkringskostnaden af exportkammaren. För paviljongens underhåll till slutet af utställningen ansvarar utställningsstyrelsen. Nedrifvandet af paviljongen, som äges af byggmästaren, ombesörjes af denne. Det för paviljongens uppförande behöfliga utrymmet lämnas exportkammaren afgiftsfritt liksom ock mark för kylhus, kök, veranda och den

därinvid liggande trädgården. — I öfrigt innehöll kontraktet bestämmelser angående afgifter för vatten, elektrisk ström och gas, rörande transport af utställningsgodset, vakt- och renhållning, afgifter för försäljning af utställda föremål m. m.

Sedan byggnadsarbetet å ryska paviljongen ändtligen kommit i gång, uppdök en ny svårighet, som hotade att omintetgöra det ryska deltagandet i utställningen, eller åtminstone fördröja byggnadens uppförande.

I en rysk tidning — "Wetjerneje Wremja" — lästes i december 1913 en sedan jämväl i svenska tidningar återgifven artikel, däri en rysk arkitekt Kraftschenko riktade en skarp kritik mot den ryska paviljongens utseende och framför allt dess tillkomst genom en svensk, och icke en rysk, arkitekt. Gifvet var, att arkitekten Boberg, hvilkens dock i någon mån genom exportkammarens försorg af ryske arkitekten Periatkowitsch omarbetade skiss lagts till grund för uppförandet af ryska utställningsbyggnaden, skulle känna sig illa berörd af detta ohemula angrepp, helst Boberg, då han vid sitt förut omnämnda besök i S:t Petersburg aflämnade skissen till excellensen Denisoff, uttryckligen för honom framhållit, att skissen endast vore att betrakta såsom en anvisning, huru byggnadsfrågan lämpligen skulle kunna lösas, och tillika uttalat önskvärdheten af att en rysk arkitekt måtte anmodas att uppgöra definitiva ritningar till ryska byggnaden. Arkitekten Boberg inkom därför till förvaltningsutskottets sammanträde den 10 januari 1914 med en skrifvelse, däri han, under framhållande af att fasadbyggnaden till ryska paviljongen endast vore till sin stomme uppförd, men ännu icke någon brädpanel påspikad, än mindre någon putsning eller annat avslutningsarbete vidtaget, samt att i fråga om de rum, som skulle speciellt i rysk stil utstyras, ännu inga andra åtgärder vidtagits än förberedande ritningar och införskaffandet af vissa kostnadsuppgifter, uttalade som sin mening, att intet hinder mötte för, att en rysk arkitekt omedelbart finge i uppdrag att omarbeta fasadbyggnaden, hvilken i förhållande till byggnaden i dess helhet strängt taget vore att betrakta endast som en skärm af relativt obetydligt djup, och genom hvilken åtgärd ansvaret för den ryska byggnadens karaktär blefve öfverflyttadt på rysk sida. För undvikande af framtida obehag för såväl honom personligen som utställningsstyrelsen erbjöd sig arkitekten Boberg att afresa till S:t Petersburg för att med den ryske arkitekt, som exportkammaren kunde anvisa, reda ut förhållandena och lämna honom de uppgifter, han kunde behöfva, samt att i öfrigt stå till tjänst med allt det arbete, som af den förändrade situationen föranleddes. Arkitekten Boberg hemställde slutligen, att utskottet måtte hos ryska utställningskommitterade anhålla om utseende af en rysk arkitekt, som skulle öfvertaga fullföljandet af ryska utställningsbyggnaden, speciellt i afsikt att öfverflytta ansvaret för byggnadens karaktär på rysk sida.

Förvaltningsutskottet, som visserligen förmenade, att klandret från rysk sida i främsta rummet borde och sannolikt äfven komme att drabba den ryska kommittén, som framdrifvit och jämväl godkänt arkitekten Bobergs skiss till utställningsbyggnad, men å andra sidan icke kunde underkänna riktigheten och betydelsen af Bobergs framställning, beslutade att till legationsrådet von Heidenstam, hvilken, såsom redan nämnts, efter konsul Ekstrand åtagit sig att i S:t Petersburg tillvarataga utställningens intressen, öfversända en afskrift af arkitekten Bobergs skrifvelse med hemställan, att legationsrådet ville göra allt för att, äfven om därpå skulle följa någon ej tidigare beräknad utgift för ryska utställningskommittén, med denna söka ordna saken i af Boberg angifven riktning.

Från legationsrådet von Heidenstam ingick snart telegrafiskt meddelande, att excellensen Denisoff och ryske kommissarien Becker, då de delgifvits arkitekten Bobergs hemställan, hotat med att, om icke arbetet å ryska byggnaden fortsattes utan något afbrott efter de förefintliga ritningarna, draga sig tillbaka och icke för exportkammaren underteckna dem tillsända kontraktsförslaget, hvilket gifvetvis skulle medföra, att allt ryskt deltagande i utställningen uteblefve. Ett af legationsrådet von Heidenstam framlagdt medlingsförslag, att arkitekten Periatkowitsch, hvilken tidigare haft Bobergs ritningar till genomseende, skulle förmås att förklara, att han för ryska kommitténs räkning godkänt dessa ritningar och att ritningarne alltså voro från rysk synpunkt godkända, då Boberg omarbetat dem efter hans anvisningar och råd, strandade därpå, att Periatkowitsch rest bort. Legationsrådet von Heidenstam tillrådde enträgnast, att arkitekten Boberg icke fasthölle vid sin i skrifvelsen till förvaltningsutskottet gjorda hemställan.

Situationen var sålunda allvarlig, men frågan löstes dock på ett tillfredsställande sätt vid ryska exportkammarens sammanträde den 25 januari, därvid godkändes en af excellensen Denisoff lämnad "framställning om de förberedande arbetena för organiserandet af en rysk afdelning å Baltiska utställningen", hvilken tillsändes utställningsstyrelsen och som i hithörande delar hade följande innehåll:

"Tack vare f. d. svenske generalkonsuln i S:t Petersburg — numera svensk konsul i Riga — Einar Ekstrands energiska verksamhet lyckades det att afsluta ett förberedande aftal med Baltiska utställningens i Malmö styrelse och kunde härefter arkitekten för Baltiska utställningen i Malmö Ferdinand Boberg redan under sommaren 1913 skrida till utarbetandet af förslag för ryska paviljongen. Då arkitekten Boberg framställde sitt förslag, meddelade han exportkammarens kommitté, att denna skiss vore villkorlig och endast afsåge att klargöra ryska paviljongens dimensioner i allmänhet och att han vore mycket glad, om exportkammaren ville öfverlämna förslagets utarbetande till en rysk arkitekt. Exportkammaren öfverlämnade då skissen till arkitekten M. M. Periatkowitsch, som efter att hafva granskat den, föreslog några ändringar af historisk innebörd,

hvilka han öfverlämnade till exportkammarens ombud. Vi anse det för vår skyldighet att meddela utställningskommittén detta, då tidningen "Wetjerneje Wremja" intagit en artikel, i hvilken man uttalat den beskyllningen, att de ryska konstnärerna blifvit negligerade och att förslaget icke vore i öfverensstämmelse med rysk arkitektur. Det af Periatkowitsch ändrade förslaget bekräftades af utställningskommittén och är byggnaden nu nästan färdig."

UTSTÄLLNING AF RYSK HEMSLÖJD.

Byggnadsarbetet kunde härefter ostördt bedrifvas, och den ryska paviljongen stod äfven fullt färdig, in- och utvändigt, å dagen för utställningens öppnande.

Uppförandet af ryska utställningsbyggnaden utbjöds till entreprenad och anförtrordes åt byggmästarefirman Frans Anderson & C:o i Malmö. Totala kostnaden för byggnaden, däri då inberäknade utgifterna för arkitekt- och ingenjörssarfvodet, brandposter, åskledare, järnvägsspår m. m., belöpte sig till 73,971 kronor 23 öre. Häraf erlade excellensen Denisoff i två poster vid besök i Malmö under våren och sommaren 1914 sammanlagdt 48,400 kronor, men därefter har icke någon vidare betalning kunnat erhållas från ryska exportkammaren, ehuru flerfaldiga, energiska försök gjorts att indrifva utställningens fordran. Med hänsyn till de förhållanden, som numera inträdt i Ryssland, torde det ock kunna tagas för gifvet, att utställningen aldrig erhåller likvid för sin resterande fordran,

uppgående till — förutom räntor — 25,571 kronor 23 öre jämte ett belopp af 728 kronor, utgörande utställningen tillkommande fem procent provision å omsättningssumman inom ryska restauranten samt licensafgiften för samma restaurang 1,000 rubel.

Den af ryska exportkammaren tillsatta utställningskommittén erhöll följande sammansättning:

UTSTÄLLNING AF RYSKA TEXTILVAROR.

hedersordförande: handelsministern A. J. Timascheff;

ordförande: riksrädsmedlemmen, hofstallmästaren W. J. Denisoff;

vice ordförande: direktören Gustaf Nobel;

hedersledamöter: riksrädsmedlemmarne N. S. Awdakoff, N. F. Ditmar, S. P. Glesmer, J. P. Gougou, A. S. Jermoloff, F. W. Stachejeff och W. J. Timirjaseff, direktören för bryggeriet "Waldschlösschen", d:r F. H. Bach, statsrådet P. Bornholdt, svenske envoyén i S:t Petersburg generallöjtnanten P. H. E. Brändström, landshöfdingen greve Robert Dela Gardie, ordföranden i börskommittén i Riga kommerserådet W. L. Kerkovius, lifländske viceguvernören furst Krapotkin, ryske envoyén i Stockholm E. W. Nekljudoff, verkliga statsrådet E. Nobel och lifländske guvernören geheimerådet F. W. Sweginzew;

ledamöter: A. P. Alenyzyn, N. J. Antonoff, kaptenen af första rangen N. N. Apostoli, A. P. Babkin, I. I. Basewitsch, vice ordföranden i Libaus börskommitté G. Behrend, M. W. Borodawkin, konsul E. Ekstrand, W. E. Ender, K. K. Enkel, N. M. Ginsburg, professorn D. Grimm, kommerserådet Guseff, legationsrådet Carl G. von Heidenstam, konsuln D. Heydemann, M. J. Hessen, syndicus för Libaus börskommitté Hahn, C. A. Hybbenet, L. A. Iljin, verkliga statsrådet P. N. Issakoff, kollegieassessorn A. Kalin, direktören S. Kahn, verkliga statsrådet E. S. Kara-

FRÅN RYSKA UTSTÄLLNINGEN.

tygin, A. A. Ljubischeff, konsuln A. Nordensson, S. W. Romanenko, friherre Th. Stackelberg, A. Steinman, konsuln A. Sturtz, N. N. Sworykin, kommissarien i ministeriet för handel och industri P. W. Tarussin samt M. A. Warschawsky och verkliga statsrådet B. Wittenberg;

utländska ledamöter: generalsekreteraren, rådmannen H. Fr. Ahlström, Malmö, generalkommissarien, förste hofintendenten Carl L. Bendix, Malmö, direktören G. F. Beskow, Hamburg, professorn Oscar Björck, Stockholm, arkitekten Ferdinand Boberg, Stockholm, redaktören Waldemar Bülow, Lund, doktor Erik Etzel, Stockholm, doktor Edw. Lindahl, Malmö, tyske generalkommissarien, geheimerådet H. Mathies, Berlin, och danske generalkommissarien Fr. Riise, Köpenhamn;

kommitténs generalbefullmäktigade och kommissarie för ryska utställningen:
köpmannen Johann Becker.

Vid krigsutbrottet befann sig kommissarien Becker på besök hemma i S:t Petersburg och han återkom aldrig därifrån till utställningen. Efter hvad som förspordes hade Becker, såsom tysk undersåte, blifvit häktad och förd till det inre af ryska riket. Ryska kommissariatet förestods härefter af ingenjören Georg

"ASTRAS" UTSTÄLLNING.

Carlstedt, hvilken, anställd hos firman Bröderna Nobel i Baku, hitkommit för att öfvervaka denna firmas utställning, och som äfven efter utställningens afslutande hade hela bestyret med utställningsföremålens nedtagande och bortförande.

Då godset i följd af krigstillståndet icke kunde återföras till Ryssland, öfverfördes det till Köpenhamn, hvarest förvaringsrum för detsamma förhyrts. På annat ställe i denna berättelse omnämnes, hurusom de å utställningen i konsthallen exponerade ryska konstverken blifvit magasinerade här i staden och ännu till stor del kvarstå här.

I fråga om utställare inom ryska afdelningen och af dem utställda föremål hänvisas till utställningens generalkatalog äfvensom till den af ryska kommissariatet på svenska, ryska och tyska språken utgifna specialkatalogen. Bland ut-

ställare torde emellertid särskildt böra framhållas ministeriet för landthushållning och åkerbruk med dess utställning af rysk hemslöjd, den stora afdelningen för kvarnprodukter, ryska exportkammaren med en kartografisk framställning af Rysslands handel, landtbruk och industri, fabriken "Astra" i Riga, som exponerat en fullständig kylanordning med tillbehör, de båda stora gummifirmorna "Tregolnik" och "Prowodnik" samt Naftaproduktionsbolaget Bröderna Nobel, som låtit anordna en storslagen, mycket dyrbar utställning.

I utställningen deltog icke någon utställare från Finland, då enighet med ryska kommittén icke kunnat uppnås angående formen för ett finskt deltagande.

Genom ryska landtbruksministeriets uppträdande såsom utställare, liksom ock därigenom att ryske handelsministern öfvertagit posten såsom hedersordförande i utställningskommittén samt att ryska regeringen vid utställningens öppnande lät sig representeras af Rysslands envoyé i Stockholm, erhöll den ryska utställningen, fastän svenska regeringens inbjudning till Ryssland att officiellt deltaga i utställningen afslagits, en viss half-officiell prägel.

TYSKLAND

VÄGGMÅLNING I STAHLWERKSVERBANDS SAL.

TYSKLAND PÅ BALTISKA UTSTÄLLNINGEN.

AF GEHEIMER BAURAT H. MATHIES.

När jag först nu, fyra år efter Malmöutställningens stängning, beslutar mig för att ge en kortfattad framställning af den tyska afdelningens tillkomst, fortbestånd och afslutning, så efterkommer jag därvid framför allt en för kort tid sedan uttalad önskan af min högt ärade vän, presidenten för Baltiska utställningen grefve Robert Dela Gardie i Malmö, som i den snart utkommande svenska publikationen rörande utställningen icke ville sakna en, om än ofullständig, redogörelse för den tyska afdelningen.

Jag skulle helst ha sett, att denna redogörelse afgifvits af de sakkunniga föreståndarne för de särskilda utställningsgrupperna, men omständigheterna ha under de sista åren tagit dessa herrar så starkt i anspråk, att jag icke ens vågar försöka bedja dem därom. Och äfven bakom mig själf ligger Malmötiden som en vacker dröm. Om därför nedanstående redogörelse icke skulle vara fri från misstag och mitt minne någon gång skulle svika mig, så anhåller jag om öfverseende med hänsyn till bristen på tillräckliga källor. Men ändamålet med redogörelsen är också icke så mycket att lämna en på aktstycken grundad framställning af utställningen i dess helhet som fastmer att tacka Sverige för den gästvänenskap, som det skänkte Tyskland i sitt härliga land, och jämväl att tacka mina medarbetare och alla tyska utställare för att de bidragit till att omedelbart före utbrottet af det väldiga kriget gifva världen en verklighetstrogen bild af tysk yrkesflits utveckling och höga ståndpunkt.

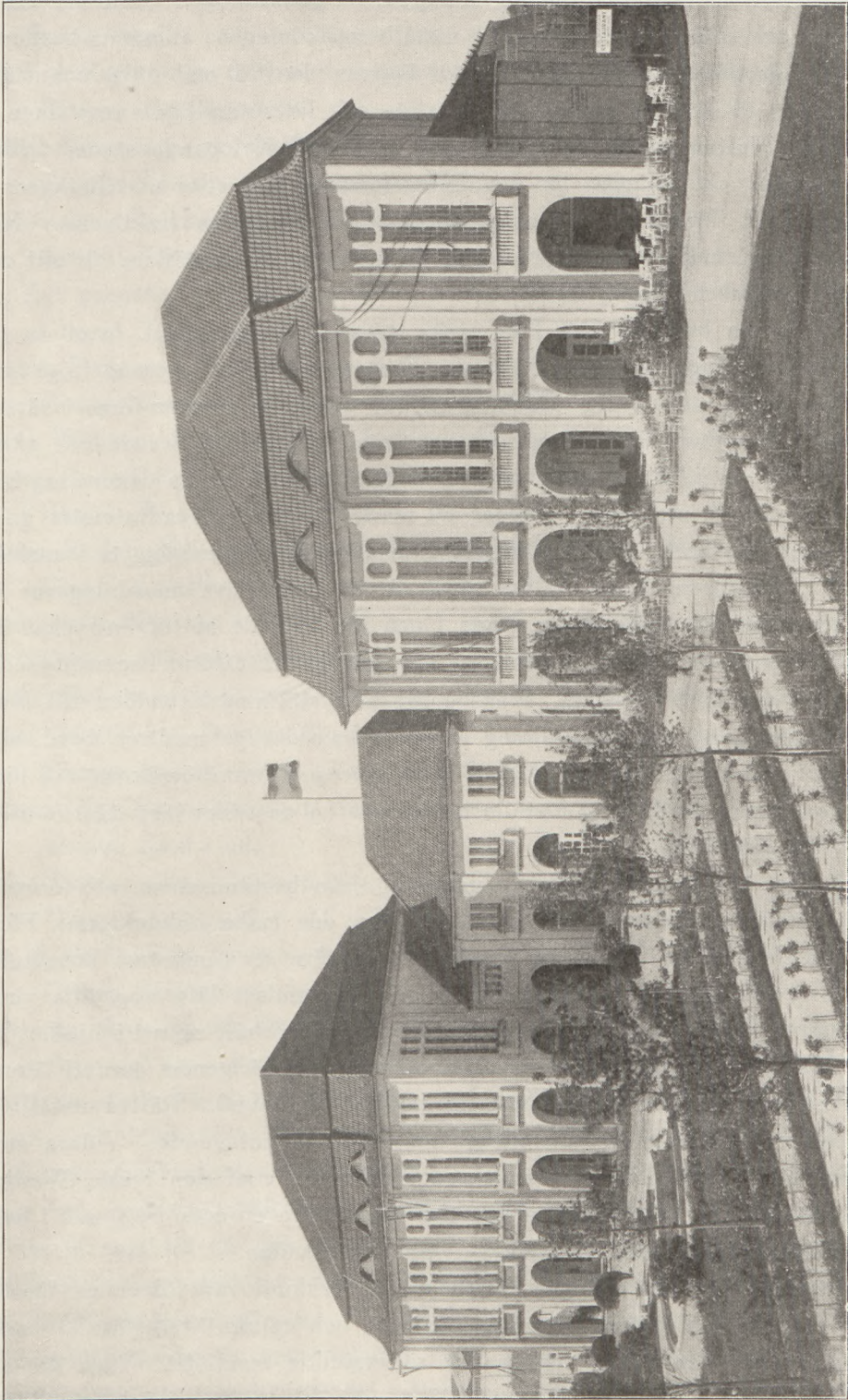
Sveriges inbjudan till Tyskland att delta i den Baltiska utställningen

antogs af riksregeringen 1912, sedan die ständige Ausstellungskommission für die deutsche Industrie med numera aflidne Geheimer Kommerzienrat Goldberger i spetsen i en utförlig skrifvelse förordat deltagandet. Till tysk generalkommissarie utsågs af riksregeringen styrelseledamoten i ofvannämnda utställningskommission, ledamoten af preussiska deputeradekammaren, Geheimer Baurat H. *Mathies* i Berlin och till dennes ställföreträdare kejserlige tyske konsuln August *Schmitz* i Malmö.

De egentliga förarbetena för tyska afdelningen påbörjades i november 1912. Till arkitekt lyckades generalkommissariatet förvärfva arkitekten Hans Alfred *Richter* från Berlin, hvilken i liknande egenskap redan fungerat på Internationella utställningen i Turin 1911. Såsom lämplig för den tyska utställningsbyggnaden i Malmö hade redan från första stund den store arkitekten Messels "streckarkitektur", som blifvit karaktäristisk för varuhus, föresväfvat mig, särskildt sådan den framträder i den Wertheimska byggnaden i hörnet af Leipzigerplatz och Leipzigerstrasse. Verkan skulle ännu mera förhöjts, om man tänkt sig en liknande byggnad på andra sidan gatan. Denna tanke har Richter på bästa sätt utnyttjat och genomfört, hvarvid han skickligt utfyllt luckan mellan de båda hufvudbyggnaderna med en lägre förbindelsebyggnad, hvars fasad förlagts något innanför hufvudbyggnadernas. Tredelningen af fasaden undanröjde samtidigt de svårigheter, som den föga gynnsamma formen på det område, som anväts Tyskland, förde med sig. Med sin korta fasadlängd nödvändiggjorde nämligen området form ett större djup hos utställningsbyggnaderna. Den lämpliga uppdelningen af området, gårdarnes anordning samt den inre dekorerings af hallarne äro Richters verk. Han fick ett värdefullt stöd i H. Maj:ts kejsarens hofmålare Marno *Kellner*, Berlin-Charlottenburg, som utfört alla måleriarbeten och dekorationsmålningar, bl. a. den stora, vackra takmålningen i festsalen.

Som sekreterare tjänstgjorde kejserlige Marine-Stabszahlmeister a. D. *Kunz*, som likaledes i Turin samlat mångsidig erfarenhet i utställningsangelägenheter. De yttre arbetena leddes af Kgl. Betriebs-Werkmeister *Heumann*, som för ändamålet beviljats tjänstledighet af preussiska statsbanornas direktion. Tack vare dennes omsorgsfulla och nitiska ledning gick transporten till och från utställningen och lossningen af de med långa tåg ankommande utställningsföremålen relativt väl i lös. Då mot slutet af 1913 generalkommissariatets verksamhet allt mer förlades till Malmö, inträdde såsom min assistent Peter Louis *Ravené*.

I januari 1913 utfärdades till de tyska industriidkarne uppmaning att delta i Baltiska utställningen under hänvisning till det storstilade i hvad som från Sveriges sida planerats för utställningen, till våra vänskapliga förbindelser med Sverige, till de ständigt växande handelsförbindelserna med de nordiska länderna och Malmös gynnsamma läge som knutpunkt för viktiga järnvägs- och

TYSKA UTSTÄLLNINGSBYGGNADEN.

ångbåtslinjer. Hvad villkoren för deltagande i utställningen beträffar, hänvisades först och främst till den svenska utställningsledningens allmänna bestämmelser. Enligt dessa skulle utställningen öppnas den 15 maj 1914 och stängas senast den 15 oktober samma år. Farliga och lättantändliga varor finge icke utställas. Vatten, ånga och elektricitet stodo till förfogande såsom drifkraft. Tull behöfde icke erläggas för utställningsföremål, som efter utställningens slut återginge till Tyskland. Svenska statsbanorna medgäfvade fraktfrihet. Någon prisutdelning skulle icke ifrågakomma; dock skulle alla utställare för sitt deltagande tilldelas en kunglig medalj.

Till dessa bestämmelser lade tyska generalkommissariatet, hvad de tyska utställarne anginge, dessutom följande: Föremål af tyskt ursprung finge endast utställas inom den tyska afdelningen, där de skulle sammanföras i särskilda grupper. Maskiner borde lämpligen uppvisas i gång. Till bestridande af kostnaderna för de hallar, som komme att byggas, och för deras dekorerings i stort skulle af hvarje utställare erläggas 60 mark för hvarje kvadratmeter golvyta, som toges i anspråk, och 30 mark för hvarje kvadratmeter väggyta i anslutning därtill. Utställarne finge själfva sörja för de dekorativa anordningarne inom sina utställningar; dock skulle dessa i och för höjande af totalintrycket af de särskilda grupperna göras så enhetliga som möjligt och utföras i samråd med den tyska afdelningens arkitekt. Transporten af utställningsföremålen till Malmö, deras upppackning och uppställning inklusive erforderliga montrar, bord, mattor o. s. v., deras inpackning och återtransport äfvensom brandförsäkring och försäkring mot annan skada vore utställarnes ensak. Å de tyska järnvägarne utlofvades fraktnedsättning.

Endast två grupper utgjorde undantag från bestämmelsen, att föremål af tyskt ursprung endast finge utställas inom den tyska afdelningen. För det första hade Sverige uttalat en önskan att uppföra en gemensam konsthall för alla i utställningen deltagande länder och där endast låta uppställa verk af konstnärer, hvilka konstutställningens bestyrelse förbehöll sig att inbjuda. Tyskland kunde så mycket hellre vara med härom, som därigenom garanti lämnades för att endast de bästa tyska konstverk komme till Malmö. Själfva utställningen har sedan till fullo bekräftat riktigheten af detta antagande. Vidare medgaf den svenska utställningsstyrelsen, med instämmande af den tyska, Werdandibund rättighet att i närheten af konsthallen uppföra en egen byggnad, i hvilken förbundet okränkt kunde ge uttryck åt sina sträfvan.

Intresset för utställningen visade sig i Tyskland vara öfver all förväntan lifligt. Stora industriella sammanslutningar och talrika framstående enskilda firmor lofvade genast att delta och säkerställde resultatet. Men de talrika anmälningarne gjorde det också samtidigt nödvändigt att uppdelade utställningen

i strängt skilda specialutställningar, i spetsen för hvilka trädde sakkunniga personer. Dessa voro:

Anger, Kgl. Regierings- & Baurat, medlem af Kgl. Eisenbahnzentralamt i Berlin.

Grupp: Järnvägsväsen.

Bernstiel, Fabriksägare i Nürnberg.

Grupp: Närings- och njutningsmedel.

v. Boch-Galhau, Luitwin, Generaldirekør, Mettlach a. d. Saar.

Grupp: Keramik.

Brahe, Kgl. preussisk trädgårdsinspektör, trädgårdsarkitekt i Mannheim.

Grupp: Trädgårdsanläggningar.

Emmerich, Professor, Direktör, München.

Grupp: Fotografi och reproduktionsteknik.

Hænsch, Wilhelm, Fabriksägare i Berlin, och

Hauptner, Rudolf, Kgl. hofleverantör, fabriksägare i Berlin.

Grupp: Finmekanik och optik.

Hauptner, Rudolf, Kgl. hofleverantör, fabriksägare i Berlin.

Grupp: Landtbruk.

Hoffman, Fritz, Köpman i Berlin.

Grupp: Beklädnadsindustri.

Pannwitz, Geheimer Sanitätsrat, Professor, Doktor, Berlin, och

Frænkel, Sanitätsrat, Doktor, Berlin.

Grupp: Socialt arbete (Volkswohlfahrt).

Seligmann, Kgl. Kommerzienrat, Hannover.

Grupp: Kautschuk.

Sperling, Doktor, Generalsekretare, Berlin.

Grupp: Automobiler och cyklar.

Vögler, Bruksdirektör, Dortmund.

Grupp: Maskinindustri.

Wangemann, Jur. doktor, Diplomingeniör, Berlin.

Grupp: Värmeteknik.

Alla de nämnda herrarne skötte sitt värf med utomordentlig skicklighet och outtröttligt nit. Men särskildt stor hjälp hade jag af Regierings- & Baurat Anger och fabriksägaren Hauptner, hvilka biträdde mig icke blott inom sina respektive grupper utan också i talrika andra utställningsangelägenheter, den senare icke minst såsom redaktör för den tyska utställningens katalog, hvars fullständighet och öfversiktliga uppställning i första hand gjort det möjligt för mig att åstadkomma föreliggande redogörelse.

Gruppföreståndarnes förtjänstfulla arbete räckte dock icke ensamt till, och jag skulle göra mig skyldig till en underlåtenhet, om jag icke omnämnde de

andra, som bidragit till att utställningen lyckades, för så vidt dessas förtjänster icke omnämnas i sammanhang med redogörelsen för de särskilda grupper, vid hvilka de företrädesvis medverkat. Här förtjäna då i första hand nämnas rikets högsta myndigheter, såsom inrikes- och utrikesministerierna samt de dem underordnade myndigheterna: riksförsäkringsanstalterna, kejsrerliga medicinalstyrelsen, kejsrerliga kanalförvaltningen i Kiel m. fl. Myndigheternas vidt utgrenade organisation förbjuder tyvärr ett framhållande af enskilda personer, dock tror jag mig icke göra någon orätt, när jag säger, att jag har Ministerialdirektor Lewald och Geh. Ober-Regierungsrat Albert att tacka för månget värdefullt uppslag; båda hafva å tidigare världsutställningar beklädt samma post, som jag å denna, och deras erkännssamma ord i anledning af deras besök å Malmöutställningen voro därför af synnerligt värde för mig. Samma erkännande fick till allas vår glädje den tyska afdelningen också af f. d. generalkommissarien för Turinutställningen, presidenten för die ständige Ausstellungskommission für die deutsche Industrie, Geh. Regierungsrat Doktor Busley, hvars råd vi ofta tagit i anspråk.

Hvilket storartadt understöd de preussiska ministerierna, och särskildt ministern för de offentliga arbetena, gäfvu utställningen, därom vittnade på det väl-taligaste sätt järnvägs- och vattenbyggnadsutställningarne. Af de öfriga förbundsstaterna var det förnämligast Bayern, representeradt af Ministerialdirektor Ritter von Meinel, som lade i dagen ett värdefullt intresse för utställningen. Hvad stadskommunerna beträffar, hade rikshufvudstaden Berlins magistrat offrat betydande medel för att staden skulle blifva värdigt representerad i Malmö; äfven andra städer deltog likaledes på ett framstående sätt. Att hela arbetet gick så bra i Sverige, därom inlade, förutom kejsrerlige tyske ministern i Stockholm, excellensen von Reichenau, ställföreträdande generalkommissarien konsul Schmitz i Malmö en förtjänst, som icke kan nog uppskattas. Tack vare det stora anseende, som denne åtnjuter i Sverige, lyckades han på ett storartadt och, där så behöfdes, äfven storsinnadt sätt hastigt och skickligt undanröja alla svårigheter, som ställde sig i vägen.

För Tyskland hade af svenska utställningsstyrelsen beräknats ett område af 10,000 kvadratmeter, hvilket den sedermera ökade till 15,000 kvadratmeter. Då det emellertid visade sig, att icke heller detta område på långt när var tillräckligt, afstods för Tysklands räkning hela platsen ända ut till utställningsområdet gräns åt detta håll, så att det åt Tyskland upplättna området slutligen kom att omfatta 28,000 kvadratmeter. Hur detta område togs i anspråk för hallar, gårdar och trädgårdsanläggningar, visar bäst nedanstående plan. Af denna ser man, att motsvarande den tredelade fasaden först endast tre hallar B—S beräknats. Sedan dessa nått fram till gränsen för utställningsområdet,

återstod intet annat än att vid sidan af dem utbygga hallarne T—X. Slutligen måste ytterligare en särskild byggnad för värmeteknik och för mosskultur och torfindustri uppföras i trädgårdsanläggningarne.

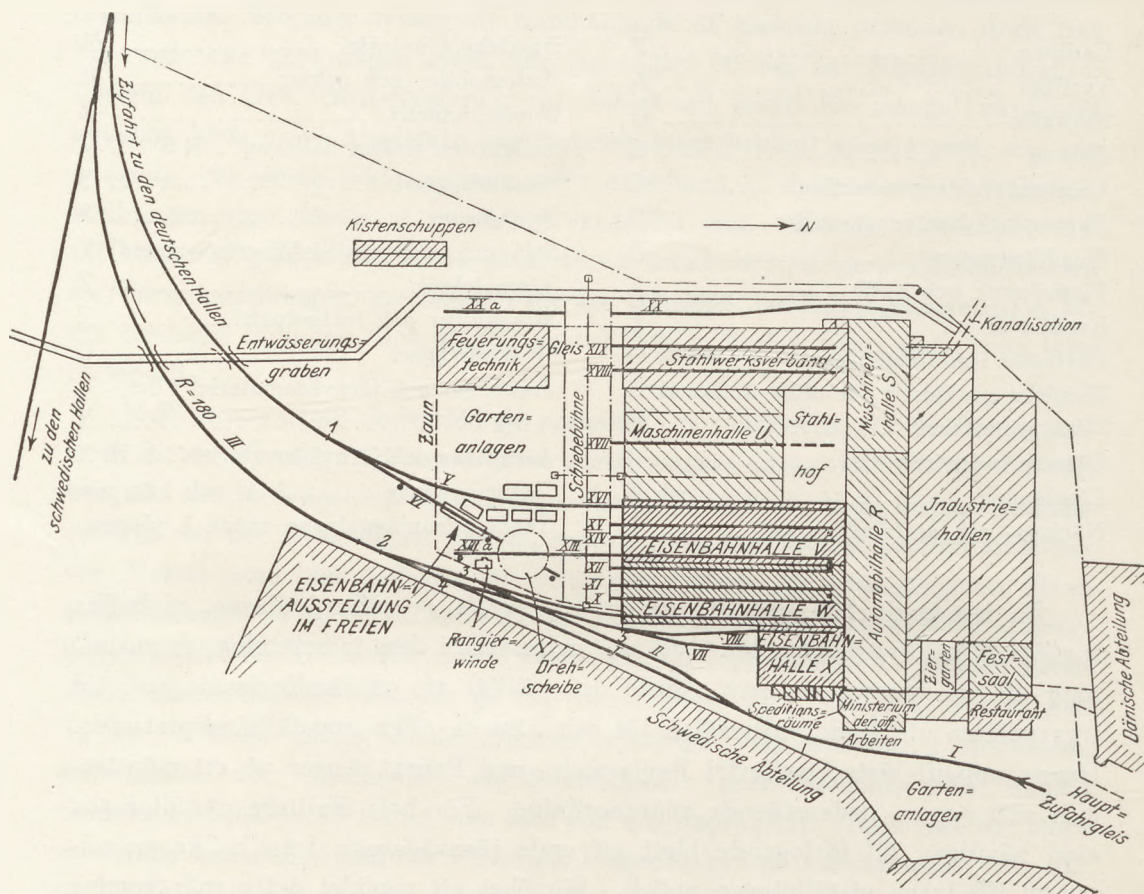
Inom tyska utställningsbyggnaden var utrymmet mellan de olika afdelningarne fördeladt på följande sätt, därvid bokstafs-beteckningarne hänvisa till situationsplanen sid. 1064—1065:

Cadinen	P	Beklädnadsindustri	M
Vestibul	A	Automobiler och cyklar	R
Keramik	O	Gummiindustri	R
Festsal	B	Stålgården mellan hallarne ..	R S T U V
Fotografi och reproduktion	C	Maskinbyggeri	S
Papper och kontorsutensilier	D	Symaskiner	S
Musikinstrument	D	Stål- och valsverk (Stahlwerksverband)	T
Finmekanik och optik	E	Värmeteknik	Z
Landtbruk	F	Mosskultur och torfindustri.....	Z
Parfymer i midtelgången	F o. G	Maskinbyggeri	U
Kemiska produkter för olika ändamål	G	Järnvägar och järnvägsmateriel i det	
"Volkswohlfahrt"	H	fria	Y
Diverse industrier	I	Järnvägar och järnvägsmateriel..	V W X
Linoleum	I och K	Vattenbyggnad	A, Q och 1 tr. upp
Närings- och njutningsmedel	L	Trädgårdsanläggningar synas å planen.	

En ingalunda lätt uppgift var det att skaffa de olika hallarne, af hvilka somliga lågo i byggnadens längdriktning och andra i dess tvärriktning, en anslutning till ett spårssystem, som gjorde det möjligt att på jämförelsevis kort tid transportera utställningsföremålen till och från de olika uppställningsplatserna. Denna uppgift löste emellertid Regierungs- und Baurat Anger på ett mönstergillt sätt genom nedanstående spårplanering. För hela Baltiska utställningen stod nämligen till förfogande blott ett enda järnvägsspår, från hvilket växel-spåret till tyska utställningen utgick. Försöket att medelst detta spår komma fram till samtliga hallar eller ens till närheten af dem strandade därpå, att kurvorna, som det visade sig, skulle blifva för små. Dessa svårigheter afhjälpte firman *Joseph Vögele* i Mannheim på ett sätt, för hvilket man är firman stor tack skyldig, därigenom att den för utförande af den Angerska planen ställde sina för utställningen afsedda, med elektrisk kraft drifna vändskifvor, traverser och rangeringsvinschar till förfogande. Därigenom lyckades man på de 2 km. långa tyska växel-, aflastnings- och uppställningsspåren fort och säkert föra samtliga föremål till deras respektive uppställningsplatser, hvartill äfven ett elektriskt drifvet spel med skickligt fördelade omkastbara ledrullar i väsentlig mån bidrog. Vid utförandet af samtliga spårplaneringar kunde den tyska

utställningsbestyrelsen glädja sig åt Statens järnvägars trafikdirektionens i Malmö värdefulla understöd.

Byggandet af utställningshallarne påbörjades hösten 1913. De voro alla, med undantag af den längre ned beskrifna maskinhallen, uppförda af trä. Emellertid trädde träet endast å baksidorna i dagen, under det att framsidorna

SPÄRANORDNINGAR INOM TYSKA UTSTÄLLNINGEN.

voro försedda med sandstensliknande puts. Takstolarnes spännvidd i nedanstående konstruktion utgjorde 25 m. Talrika mellan dessa insatta takfönster sörjde för ett rikligt insläppande i hallarna af det i och för sig starka nordiska dagsljuset. Den inre takbeklädnaden i hallarna utgjordes af vitt tyg, som på olika sätt var spändt omedelbart under takstolarna. Väggarna försågos med en beklädnad af väf i lifliga färgtoner, och golven i hallarne erhöilo en beläggning, som passade till väggarna.

Leverantörer vid uppförandet af trähallarne voro följande firmor:

Byggnadsarbeten: K. Hansson, Lund—Malmö, Åkesson & Lovén, Malmö.

Snickeriarbeten: Gebr. O. & W. Försterling, Neukölln.

Måleriarbeten: Hofmålaren Marno Kellner, Charlottenburg.

Tapetserarearbeten: Bonner Fahnenfabrik, Bonn a. Rhein.

Kokos- och linoleum- samt andra mattor: Friedr. Döring, Berlin.

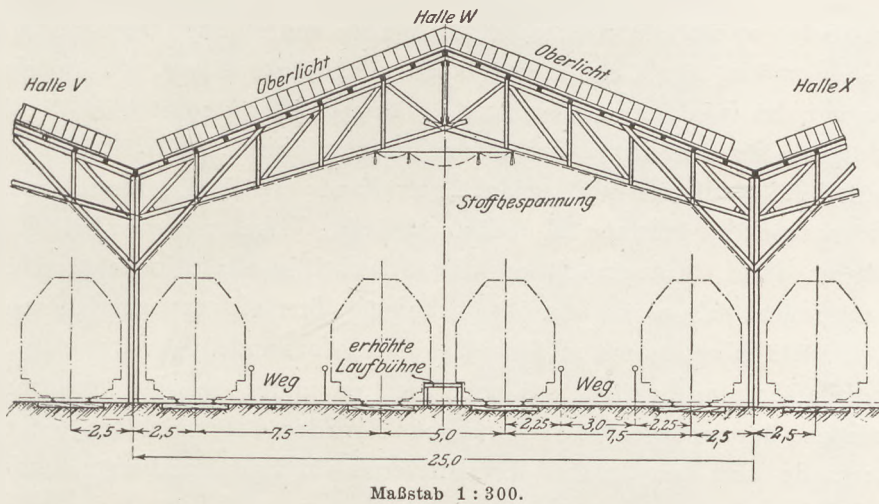
Pelare i järnvägshallen: Vogt & Söhne, Berlin.

Tyg till festsalen: Hermann Gerson, Berlin.

Spegelglas: B. Jachmann, Berlin.

Blyfönster till trapphusen: Glasmålaren Adolf Eckhardt, Charlottenburg.

Blyfönster i festsalen: J. Schmidt, Berlin.

KONSTRUKTIONSRITNING.

Rumsdekorerung, festsalen m. m.: Hans Alfred Richter, Berlin.

Konstgjorda blommor till automobilafdelningen: Donner & Hartmann, Dresden.

Snickeriarbeten i grupperna finmekanik och optik samt landtbruk, afd. för boskapskötsel: Paul Beyer, Berlin.

Eldsläckningsmateriel: Hermann Koebe, Luckenwalde vid Berlin.

Maskinhallen U, 64 m. lång och 46 m. bred inklusive sidoskeppen, uppfördes af järn, enär en träkonstruktion, hur fördold den än varit, icke hade kunnat bringas i samklang med de väldiga maskiner, svarstolar etc., som där skulle uppställas, och maskinernas montering dessutom erfordrade en tung löpkran, som icke kunde fungera tillräckligt säkert i en träbyggnad. Ritningarne till maskinhallen och utförandet af densamma är en förtjänstfull prestation af den på järnkonstruktionsområdet mycket bekanta firman *Breest & C:o* i Berlin och framför allt af ene delägaren i firman, Stadtrat Dr. *de Gruyter*, Charlottenburg,

hvars tillmötesgående möjliggjort den mycket uppmärksammade, verkningsfulla byggnaden. Pelarna i hallens midtskepp, hvilket var uppbyggt med bågformiga takstolar, tjänade äfven som stöd för en spåranordning med elektr. drifven travers, om 20 tons lyftkraft och 24,2 meters spännvidd, levererad af den berömda firman *Deutsche Maschinenfabrik* i Duisburg. Till den i alla delar af järn och stål bestående prydnadsgafveln utåt stålgården hade Hans Alfred *Richter* uppgjort ritningen. Konstsmidena voro från firman *Schulz & Holdefleiss* i Berlin, takfönstren af trädglas utan kitt från firman *G. Zimmermann* i Stuttgart.

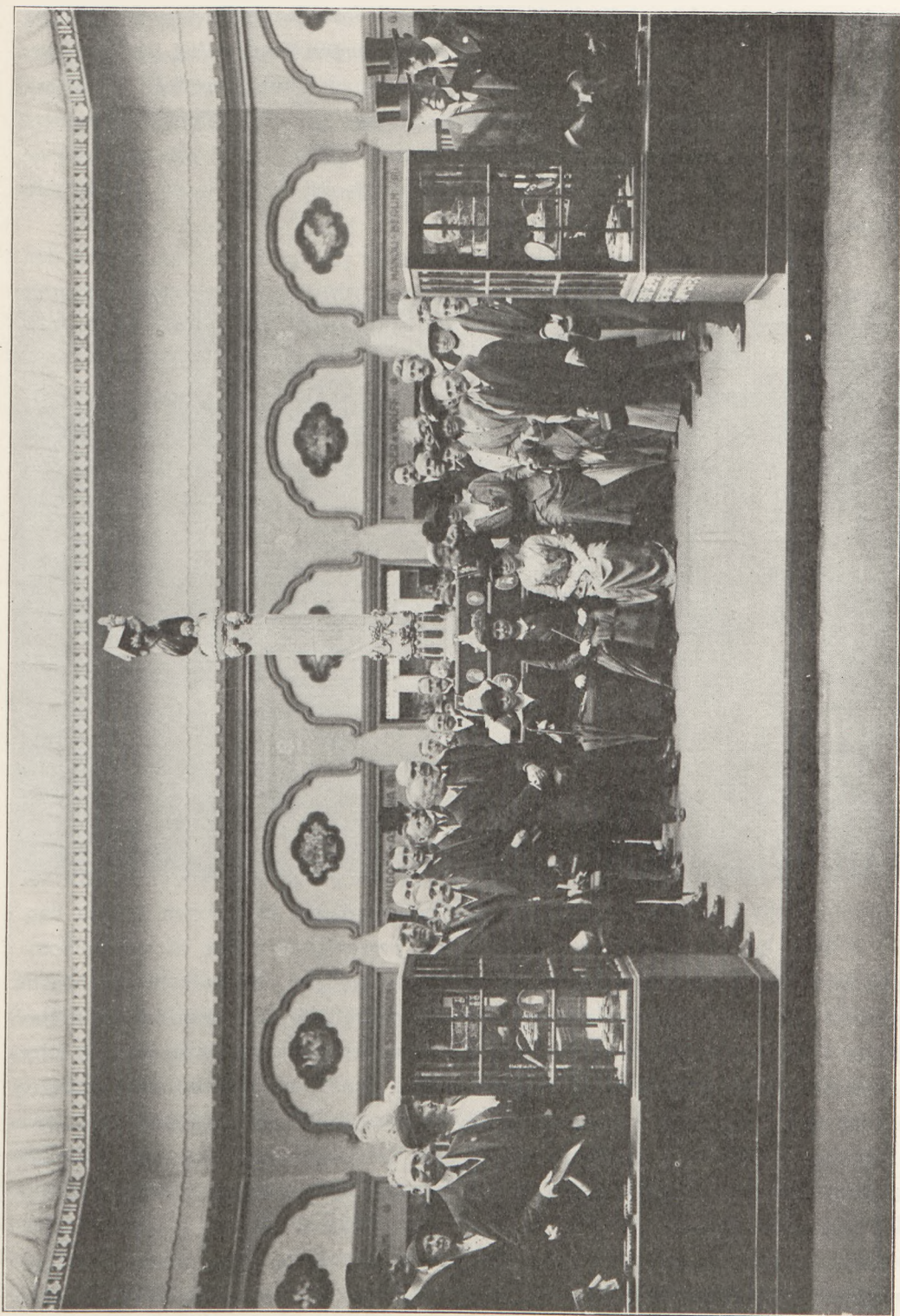
De första månaderna 1914 voro de tyska hallarne i hufvudsak färdiga, och uppmaning kunde utgå till utställarne att i midten af mars börja afsända sina utställningsföremål. För generalkommissariatet stod det från första stund klart, att transporten af utställningsföremål till Sverige endast finge läggas i en hand, om icke en omöjlig oreda skulle uppstå på utställningsplatsen. Af de inkomna anbuden var det från firman *Gondrand & Mangili* i Berlin det utan jämförelse fördelaktigaste för utställarne, och åt denna firma öfverläts därför all spedition enligt ett detaljeradt transportkontrakt beträffande utställningsföremålens forslande från respektive fabriker till Malmö och åter. Vi hafva endast haft de bästa erfarenheter däraf. Genom ett om förståelse vittnande tillmötesgående från transportbolagens sida af utställarnes önskingar försiggick transporten och lossningen af utställningsföremålen äfvensom deras forslande till deras resp. uppställningsplatser utan svårighet, till och med då under de sista veckorna före utställningens öppnande en stor massa gods hopades. Härtill bidrog också det förekommande sätt, på hvilket formaliteterna vid tullbehandlingen undanstökades af de svenska myndigheterna.

För förvaring af lädor och förpackningsmateriel stod ett rymligt, i utställningshallarnes omedelbara närhet uppfördt magasin mot ersättning till utställarnes förfogande.

Försäkringen af utställningsföremålen mot eldfara och annan risk under hela tiden från det de lämnade respektive fabriker tills de dit återkommo var anförtrodd åt ett konsortium af försäkringsbolag under ledning af *Hugo Neuburger* i Berlin.

Enhetligt ordnad var också bevakningen af den tyska utställningen och renhållningen af de olika utställarnes områden. Båda hade öfvertagits af *Wach- und Schliessgesellschaft* i Berlin, som för ändamålet upprättat en filial i Malmö.

Punktligt den 15 maj 1914 öppnades den Baltiska utställningen högtidligen af det svenska kronprinsparet såsom representanter för konungen, som tyvärr insjuknat, i närvaro af prinsarne och prinsessorna af det kungliga huset. Den tyska afdelningen, som dagen till ära pryddes med flera hundra lagerträd, visade sig denna dag, tack vare gruppföreståndarnes och utställarnes rastlösa verk-

TYSKA LEGATIONEN OCH KOMMISSARIATET MED DESS BITRÅDEN Å UTSTÄLLNINGEN.

samhet, i alla sina delar fullt färdig; icke en spik fattades, hvilket med uppriktig tillfredsställelse kunde konstateras. På eftermiddagen samma dag utställningen öppnades ägde för hedersgästerna, som i stor mängd infunnit sig från Tyskland, samt för utställarne en mottagningsfest rum i den tyska utställningsbyggnaden, hvarvid generalkommissarien fick ett välkommet tillfälle att i ett tal ännu en gång tacka alla dem, som på ett så framgångsrikt sätt bidragit till att det hela lyckats.

I programmet ingick ett besök af de kungliga på den tyska afdelningen den 16 maj. Sedan de höga gästerna mottagits i trädgårdsanläggningarne framför Tysklands utställningsbyggnad i närheten af den vackra, af professor *August Vogel* i Berlin modellerade springbrunnen, började besiktningen i den uti mittelbyggnaden belägna Cadinen-salen, för hvars tillkomst Geheimer Ober-Regierungsrat v. Etdorf å Hans Majestät Kejsarens vägnar redogjorde. Besöket omfattade samtliga afdelningarne, och gruppföreståndare och utställare hade det bästa tillfälle att själfva lämna alla önskade upplysningar och emottaga det erkännande, som kom dem till del.

Följdriktigt skulle till redogörelsen för detta besök ansluta sig en beskrifning öfver den tyska utställningen. För att emellertid icke stycka den allmänna skildringen af Tysklands deltagande i Baltiska utställningen fortsätter jag denna skildring till tidpunkten för utställningens avslutande och återgifver sedan, med ledning af den officiella katalogen, hvad herrar gruppföreståndare ha att säga beträffande de särskilda utställningarne. Att framhålla hvad hvar och en enskild presterat, är mig icke möjligt och skulle endast bli ett ständigt, tröttsamt upprepande.

I känslan af den höga ära, som vederfarits tyska afdelningen genom de kungliga personernas besök den 16 maj, hade tyske generalkommissarien utfärdat inbjudning till en middag i tyska utställningsbyggnaden på aftonen samma dag, vid hvilken kungliga hofvet i Stockholm på personlig inbjudan af generalkommissarien lofvat närvara. Dessutom hade inbjudningar utfärdats till de högsta svenska och tyska statsmyndigheterna, representanter för de i utställningen deltagande nordiska rikena, tyske ministern i Köpenhamn, talrika andra hedersgäster och framstående utställare. Vid festbordet i den förnämt dekorerade, längre ned beskrifna festsalen var plats för 180 personer. Det var anpassadt efter den åttkantiga salens form och dekoreradt med utvalda pjäser från den kungliga porslinsfabriken och 6,000 rosor i en och samma färg och erbjöd i den af indirekt dagsljus upplysta salen en bild af fängslande skönhet. Tyske ministern excellensen von Reichenau hyllade i korta, kärnfulla ordalag det svenska konungaparet och slutade med att utbringa ett lefve för detsamma. Hans Kungl. Höghet Kronprinsen svarade med en skål för Tyske Kejsaren och uttalade sitt lifliga

erkännande med anledning af hvad han sett å utställningen. Efter middagen intogs kaffe och dracks Münchenerbier i de öfre lokalerna i den tyska restauranten, hvilka dittills hållits stängda, under ett otvunget samkväm, hvarvid de kungliga behagade underhålla sig med de flesta af gästerna. Tiden var långt framskriden, då den odeladt angenäma festen, som för oss utgjorde den värdiga avslutningen på ett årslångt arbete, slutade.

Den 13 juli hade vi lyckan att på den tyska afdelningen få emottaga besök

KONUNG GUSTAF I STAHLWERKSVERBANDS UTSTÄLLNING.

af konung Gustaf V af Sverige, som nu var fullt frisk. Sedan Hans Majestät noggrant besett utställningen, sammanfattade han sitt omdöme i de varmhjärtade orden: värdig en stor nation. Hans Majestät besökte sedan dagen därpå ännu en gång utställningen i sällskap med konungen af Danmark, som likaledes i erkännande ordalag uttalade sig om den tyska afdelningen och prisade dess öfversiktlighet och storslagna karaktär. Det svenska hofvet visade oss under hela utställningstiden samma intresse; ofta sågo vi prinsarne och prinsessorna ensamma vandra igenom våra hallar, de behöfde icke längre någon ciceron.

Den 12 juni öppnade Werdandibund sin specialutställning i en egen, i närheten af konsthallen uppförd ståtlig byggnad, hvarvid dess skapare och ledare, Geheimer Regierungsrat Professor Doktor Seesselberg i ett medryckande föredrag

redogjorde för förbundets sträfvanden och mål. Högtidligheten avslutades med en frukost, som tyske generalkommissarien gaf i tyska utställningsbyggnadens festsal.

Kongresser och fester, gifna af Sveriges konung, af andra utställande nationer, af utställningsstyrelsens ordförande grefve Dela Gardie och hans grefvinna i deras vackra, gästfria hem, residenset i Malmö, af Malmö stadsfullmäktige, af utställningsstyrelsen och många ansedda enskilda personer i staden och dess omnejd — bland dem i främsta rummet tyske konsuln Schmitz, som jämte sin älskvärda fru beredde alla tyskar oförgätliga stunder i sitt hem — aflöste hvarandra. Att uppräknat alla dessa fester är icke min uppgift, jag nöjer mig därför med att omnämna några, i hvilka Tyskland var intresserad. Den 13 juni mottog vi i tyska utställningsbyggnaden de tyska deltagarne i den internationella presskongressen med deras ledare major Schweitzer i spetsen. Den 26 juni var Baltiska musikfestens tyska dag, och det var hufvudsakligen damer och herrar från Rostock, orkestermedlemmar och konstnärer, som under anförande af musikdirektör Schulz hade äran af dagen. Den 2 juli höll Stahlwerksverband i Düsseldorf, som i så hög grad bidragit till att vår utställning lyckades, ett sammanträde i Malmö och gaf därpå en glänsande bankett. Med anledning af Baltiska spelen i början af juli, i hvilka officerare från våra främsta kavalleriregementen talrikt deltog, gaf tyske generalkommissarien frukost i festsalen. En dylik gafs också för bestyrelsen för Ingeniörskongressen, och för en ungdomsafdelning af förbundet "Jungdeutschland" gafs en supé.

Af enstaka gäster, som officiellt besökte oss, märkes först Ministerialdirektor doktor Lewald, som var här i juni såsom representant för den tyvärr i sista ögonblicket förhindrade statssekreteraren doktor Delbrück, och vidare, under juli månad, excellensen Wichert, Geheimer Legationsrat Gøetsch, Ministerialdirektor Lusensky, Geheimer Ober-Regierungsrat Albert, referent för utställningsangelägenheter i inrikesdepartementet, hvilken tillryggalade vägen från Berlin till Malmö med en flygmaskin — ett på den tiden icke alldeles ofarligt vågstycke —, understatssekreteraren v. Cøels v. der Brügghen, ministern doktor Sydow och andra herrar. Glömmas får slutligen icke det besök, som utomordentliga sändebudet Krupp von Bohlen und Halbach och hans fru aflade den 8 juli.

Tillströmningen till utställningen var från första stund mycket stark, hvartill det vackra vädret och en ständigt molnfri himmel i icke oväsentlig mån bidrog. Under den första tiden fylldes emellertid hallarne hufvudsakligen af besökande från de nordiska länderna, och tyskar infunno sig i större mängd först i början af juli, då sommarferierna och med dem sommarresorna började. Men den kommande tiden kastade redan sin skugga framför sig, och den dag nalkades,

då vi alla måste följa kallelsen till inträde i krigstjänst. I början af augusti togo vi afsked från Malmö och utställningen, som blifvit oss så kär; vi skulle icke återse den. Den ende, som stannade kvar, var ingeniör Heumann, och jämte honom öfvertog generalkommissariens ställföreträdare, konsul Schmitz, den svåra uppgiften att hålla den tyska afdelningen öppen och sörja för en ordnad återtransport af de utställda föremålen. Detta lyckades honom fullkomligt; trots krigsoroligheterna hafva alla utställningsföremål lyckligt och väl kommit sina ägare till handa igen. Med undantag af automobilerna, som i augusti sändes till Tyskland, stannade allt, till och med de utställda lokomotiven och järnvägsvagnarne, kvar i Malmö, tills utställningen den 4 oktober stängdes.

Kostnaderna för utställningen hafva burits af utställarne ensamt med undantag af 100,000 mark, hvarmed riksregeringen bidragit till de allmänna omkostnaderna för byrå m. m. I Sverige ha icke kvarlämnats några som helst ekonomiska förpliktelser. I betraktande af omständigheterna kan resultatet i affärs-hänseende för utställarne icke kallas ogynnsamt. De funno i rikt mått köpare till de utställda varorna, och goda priser betaltes.

Jag öfvergår nu till en beskrifning af utställningen. Uppgiften att i stora drag ge en orienterande öfverblick öfver den tyska industriens ställning år 1914 och öfver en rad sociala och kulturella inrättningar i Tyskland hade Syndikus doktor *Feitelberg* i Berlin åtagit sig. Han yttrar sig härom i ett förord till tyska afdelningens officiella katalog på följande sätt:

Den nationalekonomiska bild, som den tyska afdelningen söker åskådliggöra i dess hufvuddrag, är uttrycket för en stor och blomstrande inhemsk marknad och representerar å andra sidan en viktig länk i världsekonomin. Denna Tysklands framskjutna ställning som handelsmakt är så mycket anmärkningsvärdare, som det tyska näringslifvet som ekonomisk enhet kan blicka tillbaka på ett jämförelsevis kort förflutet. Tysklands ekonomiska lif såsom ett under enhetlig rätt och enhetligt skydd stående helt, börjar med Tyska rikets upprättande. Grundvalarne lades visserligen redan 1834 med den af de ledande tyska staterna bildade tullunionen, som aflägsnade tull- och gränsskrankor och genom att småningom inom sig upptaga de ursprungligen utanför densamma stående tyska staterna redan på 1860-talet, alltså redan före Tyska rikets upprättande, hade förvandlat Tyskland till ett stort fritt marknads- och samfärdselsområde. Sedan detta områdes politiska maktställning säkerställts genom det Tyska rikets bildande, inträdde, efter öfvervinnandet af en svår kris i början af sjuttioalet, ett oanadt ekonomiskt uppsving, som var förbundet med en djupgående omändning på det ekonomiska lifvets område och medförde en social omgruppering inom nationen. Under denna 40-årsperiod har visserligen vid vissa till-

fällen utvecklingen hämmats och bakslag förekommit. Men i det stora hela visar sig ett stort och hastigt uppsving, som ännu i dag håller i sig, om också tidvis ett saktare tempo förmärkes. Befolkningens tillväxt, landets naturliga hjälpkällor, t. ex. kol- och malmfyndigheter, framstegen inom naturvetenskaperna, som vunnit praktisk användning inom det tekniska området, och icke minst den omständigheten, att det tyska landtbrukets produktionsvillkor blefvo allt svårare, ledde så småningom till en betydande förskjutning de olika förväfsgrenarne och yrkesgrupperna emellan. Förändringen i yrkesgrupperingen från 1882 till 1895 och från 1895 till 1907, d. v. s. mellan de år, då räkning af de olika näringsgrenarnes utöfvare företagits, visar en betydande stegring inom industri och handel och en betydande nedgång inom landtbruket. Under det att år 1882 42,⁵² % af hela befolkningen kunde räknas till den landtbrukande folkningen, utgjorde denna senare 1895 35,⁷⁴ % och 1907 endast 28,⁶⁷ %. Men icke blott i förhållande till hela befolkningens mängden har den landtbrukande befolkningen aftagit, utan äfven absolut. Den sjönk från 19,²² millioner år 1882 till 18,⁵⁰ millioner år 1895 och till 17,⁶⁸ millioner år 1907. Jämmt $\frac{2}{7}$ af befolkningen hade 1907 sitt uppehälle af åkerbruk, under det att $\frac{2}{5}$ voro sysselsatta inom bergsbruk, industri etc. och öfver $\frac{1}{8}$ sysslade med handel och samfärdsel.

Tyskland, som förr öfvervägande var ett åkerbrukande land, har alltså förlorat denna karaktär och utvecklar sig till industristat.

Utgångspunkten för denna utveckling var först och främst befolkningens tillväxt. Befolkningssiffran steg från 41 millioner år 1871 till 65 millioner år 1910, och är också f. n. i stigande. Tillväxten beror till allra största delen på öfverskottet födda öfver döda och i relativt obetydlig grad på in- och utvandring. Endast i slutet af 70-talet och i början af 80-talet, då den tyska industrien för någon tid stannade i utvecklingen, tilltog utvandringen till främmande världsdelar något mera. Men efter år 1890 har den stadigt aftagit. Under det att utvandrareprocenten år 1893 ännu utgjorde 1,⁷³ per tusen af befolkningen, föll den år 1912 till 0,²⁸ per tusen (87,677 utvandrare år 1893 mot 18,545 år 1912). Med befolkningens tillväxt tilltog naturligtvis också dess täthet. År 1871 kommo på en kvadratkilometer 76 invånare, år 1910 redan 120. Folkmängdens täthet fördelar sig olika på de olika områdena. I några trakter med landtbrukande befolkning bo endast 40 personer på kvadratkilometern, i industriområdena däremot, särskildt i Sachsen och Rheinland-Westfalen, mer än 300 på kvadratkilometern. Ett bevis på Tysklands fortgående industrialisering är också den snabba ökningen af antalet storstäder med mer än 100,000 invånare. Under det att Tyskland år 1871 hade 8 städer, som hade mer än 100,000 invånare, var deras antal år 1910 redan 45.

I den tyska jordens naturliga hjälpkällor fann vår industri kraftiga befordrare af sin uppblomstring. Den kunde draga fördel af de stora *kollagren* i Rhenlandet och Westfalen, vid Saar och i öfre Schlesien och af *malmerna* i Rhenlandet, öfre Schlesien och Lothringen. Kolbrytningen har oafbrutet ökats under årens lopp. År 1902 brötos 150,⁷ millioner ton sten- och brunkol och år 1912 259,⁴ millioner ton. Af järnmalm brötos år 1908 17,³ millioner ton och år 1911 24,³ millioner ton. På förekomsten af kol och malm beror den höga utveckling den tyska järnindustrien nått. Denna har lyckats öfverflygla den engelska och är alltjämt stadd i utveckling. År 1908 producerades 11,⁸ millioner ton tackjärn, år 1912 däremot 17,⁸ millioner ton.

Beträffande utvecklingen af produktionen af andra råämnen och half-fabrikat, än de nu nämnda, och af motsvarande helfabrikat och beträffande denna produktions nuvarande omfattning föreligga endast ofullständiga statistiska uppgifter.

Ökningen af arbetarnes antal vittnar emellertid om ett betydande uppsving på alla områden af industriell verksamhet. Det ökade antalet arbetare är så mycket mera anmärkningsvärdt, som med teknikens utveckling inom alla produktionsgrenar allt flera maskiner kommit till användning, hvilka spara människoarbete. Den ökning i arbetarnes antal, som det oaktadt inträdt, vittnar därför om en så mycket större ökning af de producerade varumängderna.

Följande tusental arbetare sysselsattes	1895	1907
inom bergsbruk samt vid järn- och saltverk	536	861
inom sten- och lerindustrien	558	771
vid metallförädling	639	977
„ tillverkning af instrument och apparater	582	1,120
inom den kemiska industrien	115	172
„ industrierna för framställning af belysningsämnen, tågvirke, fettämnen, oljor och fernissor	58	93
„ textilindustrien	993	1,088
„ läderindustrien	160	207
„ träindustrien	598	771
„ närings- och njutningsmedelsindustrien	1,021	1,240
„ beklädnadsindustrien	1,224	1,304
„ tvättindustrien	165	254
„ byggnadsindustrien	1,044	1,564
„ fotografiska facket	127	208

Fabrikernas och verkstädernas antal har däremot inom många industrier gått ned, hvilket förklaras af den moderna benägenheten för öfvergång till storindustri. Ett bevis härför är också det faktum, att af ungefär 11 millioner arbetare, som sysselsattes år 1907, 3,² millioner kommo på småindustrierna (med 1—5

arbetare), 2,7 millioner på de medelstora industrierna (med 6—50 arbetare) och 4,9 millioner på storindustrierna (med 51 eller flera arbetare). År 1907 var antalet yrkesarbetare inom småindustrierna detsamma som år 1895, men inom de medelstora industrierna hade deras antal på 12 år stigit med 800,000 och inom storindustrierna på samma tid med mer än 2 millioner.

En säker grundval för bedömandet af omfånget af den tyska helfabrikations-industrien erbjuder — utom de anförda siffrorna — äfven den växande *exporten* af färdiga varor, hvartill vi i det följande skola återkomma.

Äfven i fråga om *landtbruket* kan ett betydande uppsving konstateras.

Kemiens och de tekniska vetenskapernas framsteg kommo naturligtvis i hög grad det tyska landtbruket till godo. Detta måste så mycket mera begagna sig af dessa vetenskaper, som med befolkningens tillväxt behovet af näringsämnen steg, utan att motsvarande nytt land fanns att uppodla. Ansträngningarna måste därför inriktas på att öka jordens bärighet, och just härutinnan kan det tyska landtbruket uppvisa goda resultat.

Under nedanstående år skördades i genomsnitt i deciton per hektar:

	Råg	Hvete	Vårkorn	Potatis	Hafre	Ängshö
1878—1880	10,0	13,3	13,4	75,0	12,1	36,8
1902	15,4	20,4	18,0	134,1	18,0	43,7
1912	18,5	22,6	21,0	150,3	18,5	46,0

Året 1913 gaf en rekordskörd af 4,65 millioner ton hvete, 12,12 millioner ton råg, 3,6 millioner ton korn, 9,7 millioner ton hafre och 54,12 millioner ton potatis.

En viktig näringsgren inom detta område är *vinodlingen* vid Rhen, Main, Mosel och Nahe. De tyska vinerna åtnjuta, som bekant, stort anseende långt utom det egna landets gränser.

Nämnas bör vidare *fruktodlingen* och *humleodlingen*. Den senare gaf 1911—1912 på en areal af 26,966 hektar en totalskörd af 205,635 deciton. Humleodlingen bildar grundvalen för den högt utvecklade tyska bryggeriindustrien, hvars produkter utföras till talrika länder.

Det faktum, att i Tyskland de stora jordegendomarnes antal icke är så stort som i andra länder, exempelvis i England, har ledt till att boskapsskötseln hos oss fått allt större betydelse. Endast fårskötseln har gått tillbaka, beroende på att den förutsätter en extensiv landbruksdrift. Kreatursstammens tillväxt framgår af räkningen den 2 december 1912.

Inom Tyska riket funnos vid nämnda tidpunkt följande antal millioner:

hästar	4,51	(1900: 4,10)
nötboskap	20,15	(1900: 18,93)
får	5,78	(1900: 9,60)

svin	21,88	(1900: 16,80)
getter	3,38	(1900: 3,26)
fjäderfä	82,46	(1900: 64,45)

Den kraftiga utvecklingen på alla områden af den tyska produktionen motsvaras af stora framsteg inom *handel och samfärdsel*. Dessa båda näringsgrenar hafva icke endast anpassat sig efter de förhandenvarande behofven utan många gånger skyndat dessa i förväg och sporrat produktionen. Den tyska handelns stora betydelse har redan i det föregående omnämnts. Äfven på detta område kan utvecklingen till stordrift, till storkapitalistisk natur iakttagas, såväl inom varubranschen som särskildt inom bankfacket. De *stora samfärdsmedlen* (järnvägar, vattenvägar och post) äro öfvervägande i statens ägo. Detta har haft till följd, att det allmännas intresse varit bestämmande för deras förvaltning och ledning, och att härigenom sådana aflägsna områden af riket funno afsättning för sina produkter, som det privatekonomiska initiativet icke utan vidare gett sig på att sätta i förbindelse med världsmarknaden, emedan de nya kommunikationsledningarna för årata framåt icke gäfvos utsikt till att förränta sig. Trots dessa i det allmännas intresse skapade, i början improduktiva anläggningar blef dock resultatet af statens samfärdsmedel i dess helhet utomordentligt gynnsamt. Ett glänsande bevis härpå äro de preussiska statsbanornas milliardinkomster. Följande siffror afse att i sammanträngd form gifva en bild af de tyska samfärdsmedlens utveckling.

Af postanstalter funnos i Tyska riket 40,987 år 1911 mot 39,052 år 1905.

Telegrafnätet i Tyska riket omfattade 229,000 km. år 1911 mot 145,000 år 1905.

Telefonstationer funnos 1911 på 37,970 platser (1905 på 25,548).

Antalet af inom Tyska riket vid post-, telegraf- och telefonväsendet anställda personer uppgick 1911 till 310,363 (1905 till 260,659).

Det tyska järnbanenätets utveckling framgår af följande siffror och data:

De bredspåriga järnvägarne hade 1911 en längd af 59,763 km., (1901: 51,964). Detta blir för 1911 på en yta af 1,000 kvadratkilometer 110,5 kilometer järnvägar mot 94,4 km. på lika stor yta år 1901.

Det i järnvägsanläggningar nedlagda kapitalet utgjorde 17,8 milliarder mark år 1911 (1902: 13,5 milliarder), trafikinkomsterna uppgingo år 1911 till 3,3 milliarder mot 2 milliarder år 1902.

År 1911 sysselsattes vid de bredspåriga banorna 713,187 tjänstemän och arbetare (1902: 543,357).

Härtill komma för år 1911: 2,215 km. smalspåriga järnvägar med en anläggningskostnad af 175,5 millioner mark (1902: 120 millioner mark) och 6,255 anställda personer (1902: 4,174).

En snabb utveckling har också automobiltrafiken i Tyskland att uppvisa. Den 1 januari 1913 funnos inalles 77,789 automobiler, 1907 uppgick deras antal endast till 27,026. Största delen utgöres af personautomobiler.

För vattentrafiken finns ett stort flodnät och ett utveckladt, ständigt utvidgadt kanalsystem. Den 31 december 1907 funnos 26,235 flod- och insjöfartyg med en dräktighet af tillsammans 5,₀ millioner ton. De inom inrikessjöfarten befordrade varorna belöpte sig år 1911 till 81,₅ millioner ton (1910: 76,₁₆ millioner ton).

Utrikessjöfarten, som hufvudsakligen bedrivnes från Bremen och Hamburg, förfogar, som bekant, öfver en betydande handelsflotta. Den 1 januari 1913 funnos 4,850 fartyg för utrikes sjöfart med en dräktighet af sammanlagdt 3,₁₅ millioner netto-registerton. Besättningen utgjorde vid nämnda tidpunkt 77,746 man.

Genom ett högt stående *undervisningsväsen*, som åtnjuter anseende inom alla civiliserade länder, utbildas i Tyskland de andliga och materiella krafter, som verka inom dess kultur- och näringslif. De 22 tyska universiteten besöktes vinterterminen 1912—13 af 69,277 studerande. Härtill kommo i fyra lyceer 909 studerande. 11 tekniska högskolor hade tillsammans 16,418 studerande. Vid 3 bergsakademier studerade 738 personer, vid 3 skogsinstitut 327, vid 4 landtbrukshögskolor 1,693 och vid 5 veterinärintitut 1,340 personer.

Under de sista åren hafva också anstalterna för den högre köpmannautbildningen, handelshögskolorna, utvecklats mycket snabbt.

Vid rikets sex handelshögskolor åtnjöto 773 studerande undervisning. För de unga yrkesarbetarnes och affärsanställdas praktiska och teoretiska utbildning är sörjdt genom fortsättningsskolor, byggnads- och andra yrkes- och fackskolor.

Jag får i detta sammanhang icke underlåta att nämna det understöd, hela näringslifvet åtnjuter från rikets och de olika staternas myndigheters sida, och den omsorg, riksregeringen i mer än tre årtionden ägnat de ekonomiskt mindre väl lottade. Talrika officiella institutioner och samfund stå i de olika näringsgrenarnes tjänst, och på den socialpolitiska lagstiftningens område har Tyskland hunnit före andra länder. Inledd år 1881 genom kejsar Wilhelm I:s novemberförordning, har denna lagstiftning så småningom dragit allt vidare folklager in under den statliga försäkringen. Alderdoms-, invaliditets- och sjukförsäkringarne, som tillkommo närmast för yrkesarbetare, hafva sedermera utvidgats, så att de 1913 kommo att omfatta privatanställda och 1914 äfven tjänare och tjänarinnor i hemmen.

Af hvad som sagts om Tysklands närings- och nationalekonomiska förhållanden framgår med nödvändighet, att landet måste söka främmande mark-

nader för afsättningen af en mycket stor del af sina produkter. Jordens afkastningsförmåga har å andra sidan icke ökats i samma mån, som befolkningen tillväxt, och därför måste näringsmedel och i synnerhet brödsäd importeras. Dessutom behöfver den tyska industrien för framställningen af landets behof af helfabrikat utländska råämnen (bomull, ull, jute, koppar, kautschuk m. m.). Tyskland måste därför tillförsäkra sig andel i världsmarknaden och har med jättesteg tillryggalagt vägen till detta mål. Äfven om denna väg icke hela tiden gått i rak linie uppåt, kan man dock, bortsedt från korta afbrott, iakttaga en ständigt tillväxt af den tyska utrikeshandeln under de sista trettio åren. Exporten steg mellan åren 1880 och 1890 från 2,9 milliarder till 3,3 milliarder mark, och importen steg under samma tid från 2,8 milliarder till 4,1 milliarder mark. I början af 1890-talet inträdde ett bakslag i Tysklands ekonomiska förbindelser med utlandet till följd af de tullpolitiska strider, som började år 1892. Från detta år till år 1895 höll sig exporten på en höjd af ungefär 3,5 milliarder mark, importen gick mellan åren 1890 och 1894 ned från 4,1 milliarder till 2,9 milliarder mark. Sedan tull- och handelstraktater enligt principen af mest gynnad nation år 1894 afslutats med de viktigaste länder, från hvilka Tyskland importerade och till hvilka det exporterade, tog dess utrikeshandel genast ett märkbart uppsving.

Importen steg från 4,1 milliarder år 1895 till 10,7 milliarder år 1912 och exporten under samma tid från 3,2 milliarder till 8,9 milliarder. År 1913 medförde ytterligare stegring i import och export med cirka 1 milliard, så att totalvärdet af handeln med utlandet för närvarande uppgår till nära 21 milliarder.

Tysklands utrikeshandel sträcker sig till alla världens länder. Några industrialster, särskildt inom den kemiska, elektriska och textilindustrien, vidare musikinstrument, kirurgiska instrument m. m. ha vunnit afsättning i alla delar af jordklotet. En betydande plats i Tysklands utrikeshandel intager England. Men äfven de nordeuropeiska staterna bilda viktiga områden för export och import.

De ekonomiska förbindelserna mellan *Tyskland och Sverige* äro, såsom i början nämnts, urgamla, hvilket förklaras af det nära grannskapet och den gemensamma hafsstranden. Under medeltiden var det det tyska hanseförbundet, som alltsedan 1200-talet med växlande framgång sökte få fast fot i Sverige och verkligen också uppnådde detta mål. Under de senaste århundradena har handelsförbindelsen mellan Sverige och Tyskland blifvit allt fastare och omfångsrikare till följd af båda ländernas naturliga närings- och ekonomiska förhållanden. Tyskland har fått och får viktiga råämnen, såsom malmer, trä och sten från Sverige, under det att detta senare land importerar betydande mängder tyska helfabrikat.

De rättsliga förutsättningarna för denna samfärdsel utgjordes till den 2 maj 1911 af gamla fördrag, som Sverige slutit med Preussen och andra tyska stater. Sedan 1912 är en tull- och handelstraktat enligt principen af mest gynnad nation i kraft, hvilken gäller till den 31 december 1917. Af denna traktat äro såväl i den svenska som i den tyska tulltariffen en hel del tullsatser bunda. Sverige har förbundet sig att icke upptaga exporttull på malm, under det att Tyskland afstått från de af åtskilliga intressentkretsar påyrkade tullförhöjningarna å enstaka, för Sverige viktiga exportartiklar (gatsten) och medgifvit Sverige förmånen att handelspolitiskt betraktas såsom mest gynnad nation, så att å alla Sveriges produkter vid införsel till Tyskland tillämpas den tyska tulltaxans traktatmässiga tullsatser.

Under inflytande af denna traktat har handeln mellan Tyskland och Sverige utvecklats sig särdeles gynnsamt. År 1912 uppgick importen till Tyskland från Sverige till 214 millioner mark och exporten från Tyskland till Sverige till 197 millioner mark. Bland varor, af hvilka importen öfverstiger en million mark, komma i fråga om Sveriges afsättning på Tyskland följande i betraktande, och importerades af dessa varor år 1912:

Järnmalm	.....	för	71,7	millioner	mark
Byggnads- och möbelvirke	.....	”	39,8	”	”
Gatsten	.....	”	8,2	”	”
Färsk sill	.....	”	6,6	”	”
Slaktboskap	.....	”	5	”	”
Färskt nötkött	.....	”	4,0	”	”
Kemiskt beredd trämassa	.....	”	4,7	”	”
Tackjärn	.....	”	4,6	”	”
Fönsterkarmar och dörrar af trä	.....	”	4,2	”	”
Kalfskinn, oberedda, saltade	.....	”	4,1	”	”
Granit i ohuggna block	.....	”	3,7	”	”
Färsk grädde	.....	”	2,9	”	”
Kli	.....	”	2,7	”	”
Järnhaltig kis, slagg	.....	”	2	”	”
Nöthudar, oberedda, saltade	.....	”	2	”	”
Färska lingon och andra bär	.....	”	1,0	”	”
Kolsyrad kalk	.....	”	1,8	”	”
Mjölks och smör	.....	”	1,8	”	”
Grofhuggen trottoarsten af granit	.....	”	1,8	”	”
Mässing	.....	”	1,7	”	”
Järntråd, opolerad	.....	”	1,0	”	”
Råkoppar	.....	”	1,0	”	”
Smidbart stångjärn (undantagandes bärbjälkar)	.....	”	1,4	”	”
Opolerad, valsad järntråd	.....	”	1	”	”

Värdet af exporten från Tyskland uppgick för följande varor till öfver en million mark:

Råg	11,5	millioner	mark
Maskiner	9,5	"	"
Ylletyger	5,9	"	"
Hafre	5,9	"	"
Järnvägsskenor	5,3	"	"
Oblekt kamgarn	4,7	"	"
Gödningssalter, inkl. kaligödning	4	"	"
Koks	3,7	"	"
Växttalg	3,5	"	"
Hvete	3,4	"	"
Nöthudar	2,7	"	"
Elektriska kablar	2,4	"	"
Ofvanläder	2,3	"	"
Anilin och andra färgämnen	2,1	"	"
Blekt, färgadt kamgarn	2	"	"
Bomullsväfnader	1,9	"	"
Stenkol	1,8	"	"
Merino kamull	1,8	"	"
Halft eller helt arbetade skinn till pälsverk	1,6	"	"
Metalltrådslampor	1,5	"	"
Elektriska apparater för belysning, kraftöfverföring m. m.	1,4	"	"

Sedan år 1900 uppvisar Tysklands handel med Sverige följande ökning:

Importen uppgick år 1900 till 104,4 millioner mark (mot 214 millioner mark år 1912), exporten steg från 137 millioner mark år 1900 till 194,4 millioner år 1912. År 1913, för hvilket år inga officiella uppgifter ännu föreligga, uppvisar en stark stegring af såväl import som export, hvadan siffrorna för detta år säkerligen vida torde komma att öfverskrida siffrorna för år 1912.

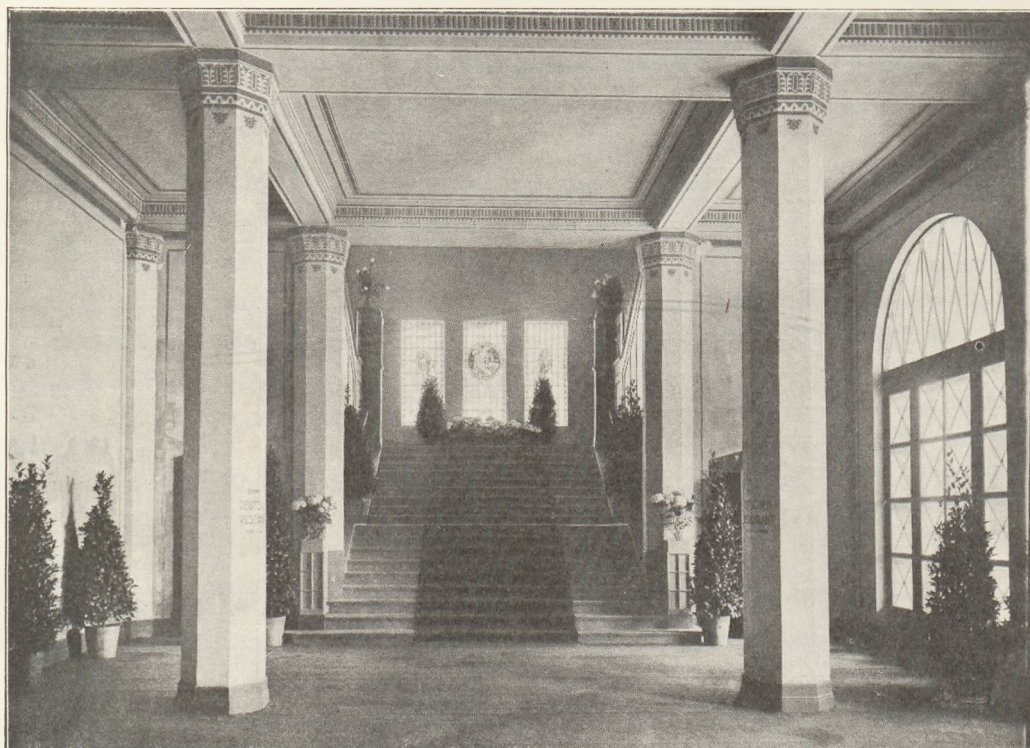
För att gifva en föreställning om betydelsen af de tyska industrigrenar, som äro representerade på utställningen, vilja vi här lämna några sifferuppgifter.

År 1913 uppgick värdet af Tysklands hela export af

Oädla metaller och varor af sådana	till	1906	millioner	mark
Textilvaror	"	1560	"	"
Kemikalier och färger	"	956	"	"
Maskiner	"	678	"	"
Varor på landt- och skogshushållningens område	"	659	"	"
Elektrotekniska fabrikat	"	290	"	"
Varor inom pappersindustrien	"	263	"	"
Fordon	"	175	"	"
Glas och glasvaror	"	146	"	"

Lergods	till	113	millioner	mark
Närings- och njutningsmedel	"	106	"	"
Böcker och taflor	"	105	"	"
Leksaker	"	103	"	"
Musikinstrument	"	83	"	"
Kirurgiska, optiska och andra vetenskapliga instrument	"	21,5	"	"

STORA VESTIBULEN MED TRAPPUPPGÅNGEN (A).

Cadinen-salen (Sal P.). Midtelpartiet af den tyska utställningsbyggnaden skulle vid festliga tillfällen utgöra hufvudingången till den tyska afdelningen. Detta partis nedre våning inreddes därför till en mottagningssal. Tack vare det värdefulla understöd, som utställningsledningen hade att glädja sig åt från Geh.-Oberregierungsrat v. Etzdorfs i Berlin sida, lyckades den utverka, att salen fick framställas i Cadinen-majolika. Utförandet skedde efter utkast af Kgl. Baurat Lesser i Berlin. I den vackra salen uppställdes också de bästa föremål af konsthandtverk från det kungliga godset Cadinens afdelning för majolikatillverkning. De silfverbeslagna majolikaföremålen, såsom bälur, krukor, skrifbordsuppsatser, askkoppar, porträttramar, cigarrskrin etc. voro utställda under samarbete med fabrikanten af silfverbeslagen, *Hermann Behrnd Nachf. Georg*

Bormann, Silfvervarufabrik, Dresden-Altstadt. De öfver portalerna anbragta uren i fodral af Cadinenmajolika voro levererade af *F. L. Löbner*, kungl. hofurmakare i Berlin. Denna sal vann mycket bifall och fick efter utställningens slut mycket snart en köpare i Tyskland.

Keramik i gård O. Från Cadinensalen kom man in i gård O, hvars konstnärliga utsmyckning med byggnadskeramik, i väggarne anbragta vatten-

CADINEN-SALEN (P).

kastare och en större rektangulär bassin med springbrunn i form af en nymf öfvertagits och på ett lyckligt sätt utförts af gruppens föreståndare, generaldirektören *Luitwin von Boch-Gahlau*. Skuggiga arkader begränsade gårdens båda långsidor, och åt densamma vette de angränsande hallarnes resp. salarnes skyltfönster, fullsatta med framstående fabrikat från förstklassiga firmor inom den keramiska industrien. Intrycket förhöjdes ytterligare af smakfulla trädgårdsanordningar. Förutom i denna gård voro keramiska konstföremål också utställda i festsalen. Om gruppen yttrar dess föreståndare:

Om också antalet af utställande tyska keramiska fabriker är relativt litet, så är i alla fall utställningen bättre än mängden af dess föregångare ägnad att icke blott gifva en uttömmande bild af den nuvarande tyska keramikindustriens

karaktär utan också visa dess höga utveckling i Tyskland. Den bild, som den keramiska gruppen erbjuder, är så mycket tydligare, som betraktaren finner de viktigaste varuslagen, nämligen porslin, fint stengods och vanligt stengods bredvid hvarandra i en grupp, utställda uteslutande af förstklassiga firmor, som intaga en erkänt ledande ställning inom denna industri. De utställda keramiska föremålen äro, hvart och ett i sitt slag, i särskild grad ägnade att å ena

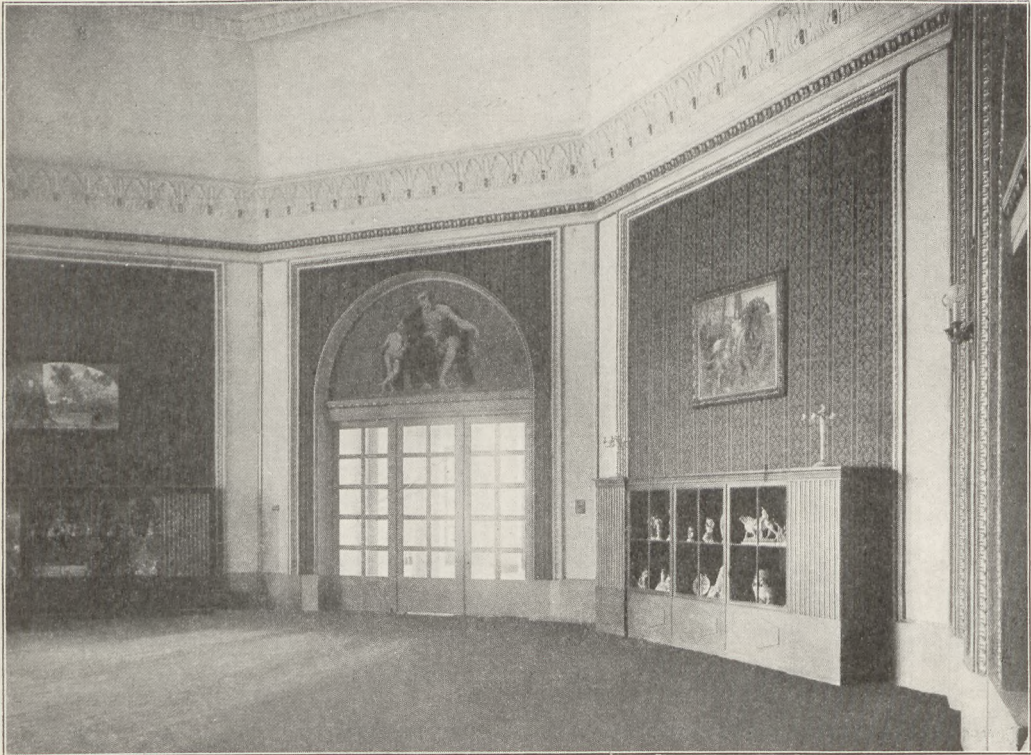

GÅRD INOM TYSKA UTSTÄLLNINGEN (O).

sidan åskådliggöra den mångsidiga användningen af keramiska fabrikat, i det denna utställning omfattar keramik för byggnadsändamål, till rumsdekorationer af de mest olika slag och för de mest olika ändamål, till konstnärlig dekoration, nyttiga föremål och prydnadsföremål af mångfaldiga slag, och å andra sidan att visa, hvad den nyare tekniken förmått åstadkomma, hur lyckligt just keramikindustrien förstått att anpassa sig efter de mest olikartade smakriktningar, och hur villigt framstående konstnärer just på grund häraf ställt sina krafter i denna industris tjänst. *)

*) Beträffande de särskilda utställarne inom denna liksom inom öfriga grupper samt af dem utställda föremål hänvisas till "Officiell generalkatalog öfver industriafdelningen å Baltiska utställningen i Malmö år 1914" äfvensom till "Amtlicher Katalog für die deutsche Abteilung der Baltischen Ausstellung Malmö 1914, herausgegeben vom deutschen Generalkommissar".

Festsalen (Sal B.). Från första stund hade det varit en ledande synpunkt för mig, att festligheter, som föranstaltades af tyska afdelningen, endast borde äga rum i egna lokaler. Skapandet af en festsal var därmed gifvet och likaledes af en restaurant i anslutning därtill. Hur uppgiften lösts, framgår af situationsplanen. Från en vestibul, som låg framför festsalen, ledde på ena kortsidan en bred trappa upp till den i andra våningen belägna restauranten, som bestod af

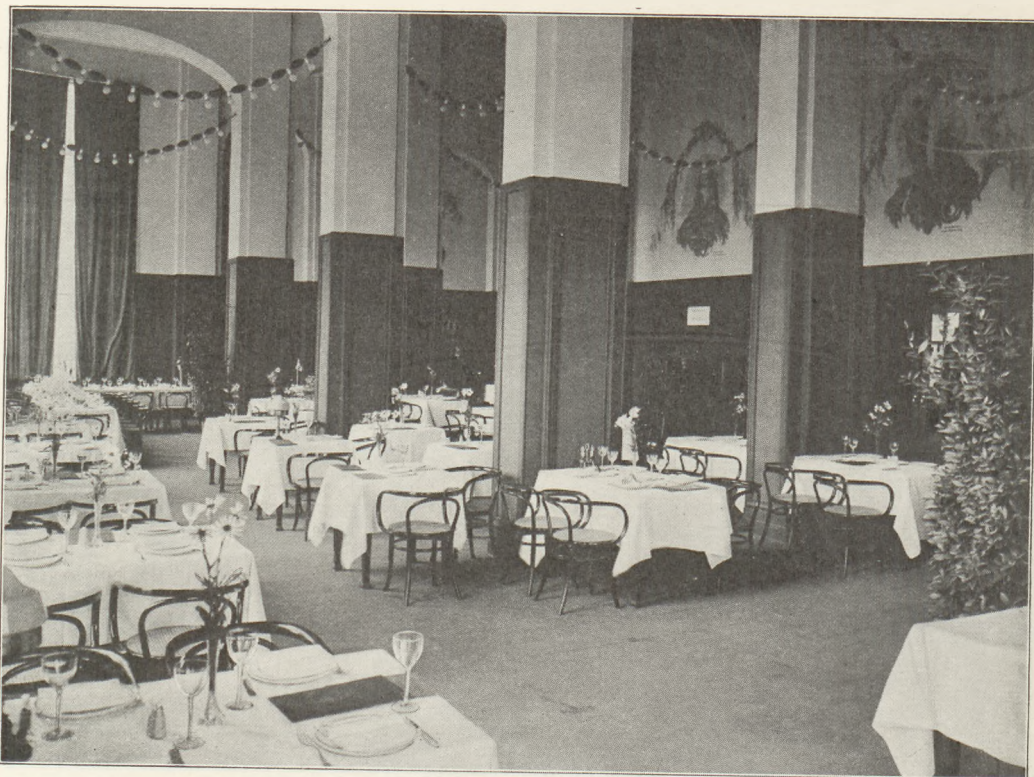

FRÅN FESTSALEN (B).

en treffligt inredd vinafdelning med vidsträckt utsikt öfver utställningsområdet och en gammaltysk ölstuga med karaktäristiska väggmålningar. Jungeblodt från Elberfeld skötte värdskapet.

Ingången till festsalen låg på inre långsidan af vestibulen. Den hade formen af en något aflång åttahörning, och vid banketter hade 180 personer bekvämt plats i densamma. Till väggbeklädnad hade *Hermann Gerson* i Berlin levererat röd guldbrokad, och golvet täcktes helt och hållet af en enfärgad röd matta. I taket fanns en kolossalmålning af *Marno Kellner*, föreställande, hurusom "under vapnens skydd freden kallar konst och vetenskaper till fri täflan på arbetets täflingsbana." Genom ett stort femdeladt, blyinfattadt fönster med glasmålning, ritadt och utfördt af *J. Schmidt*, H. Maj:t Kejsarens hofleverantör, Berlin, föll

dagsljuset in i festsalen, under det att *Deutsche Gasglühlicht A. G.* (Auer Ges.) i Berlin hade levererat en förträfflig, konstgjord takbelysning af Osram-Soffit-lampor. Förträffliga målningar ur geheimerådet Ravené's berömda galleri i Berlin prydde väggarna. Dessa målningar voro "Spansk danserska" af professor *Arthur Kampf* i Berlin, "Gammal holländsk stad" af professor *Hans Hermann* i Berlin, "Allegori" af professor *Pohle* i Düsseldorf och "Fordon från Rhen" af

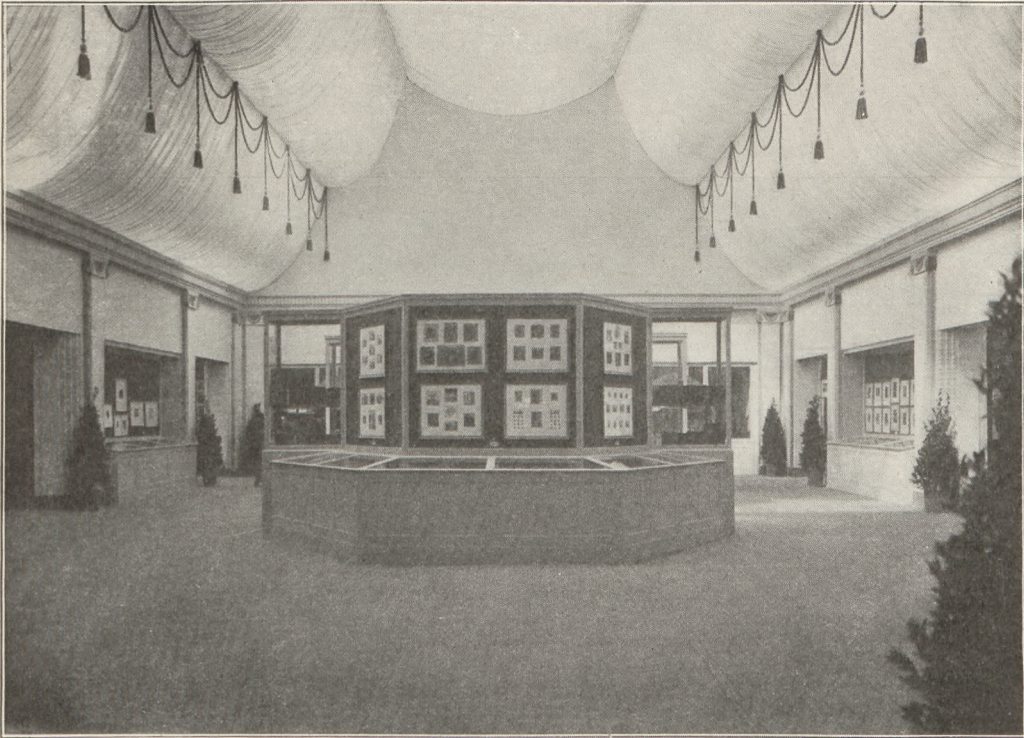

TYSKA RESTAURANTEN.

professor *Gustav Marx* i Düsseldorf. I fyra inifrån upplysta monter hade de kungliga porslinsfabrikerna i Berlin, Meissen och Nymphenburg utställt mycket beundrade prydnadsföremål ur sina rika samlingar.

Fotografi och reproduktionsteknik (Sal C.). Direktören professor *Emerich* i München, en konstnär, som är lika erfaren på vetenskapens område som i utställningssaker, hade bragt denna grupp upp på ett anmärkningsvärdt högt plan. Omedelbart bakom festsalen reserverade han för 105 utställare 650 kvadratmeters yta och skapade med hjälp af arkitekten *Friedmann* i München ett högst stämningsfullt rum af förnäm verkan, hvars tak utgjordes af crêmfärgadt muslin, hvartill valts en passande golfbeläggning. Rummets båda långsidor uppdelades genom hvar sina 5 mindre sidorum, så att

i midten återstod en ståtlig sal af 300 kvadratmeters storlek. Det storstilade utförandet af det hela erfordrade betydliga medel, och det var uteslutande ministerialdirektor Meinels i München förtjänst, att professor Emmerich's djärfva plan icke stannade vid blotta tanken utan verkligen kunde genomföras. Gruppen räknade enligt professor Emmerich's uppgifter 47 utställare af konstnärligt utförda fotografiska arbeten, representerande porträtt, landskapsbilder o. d.

FOTOGRAFI OCH REPRODUKTIONSTEKNIK (C).

Här äro samtliga ateliefer i Tyskland, som gjort sig kända för särskildt typisk smak, förenade. Den vetenskapliga fotografien räknar 12 utställare, som representera hvar sin gren af tillämpad vetenskaplig fotografi. Af institut, som utställa, märkas här "Königl. Preuss. Messbildanstalt" i Berlin och "Lehr- und Versuchsanstalt für Photographie, Chemigraphie, Lichtdruck und Gravüre" i München.

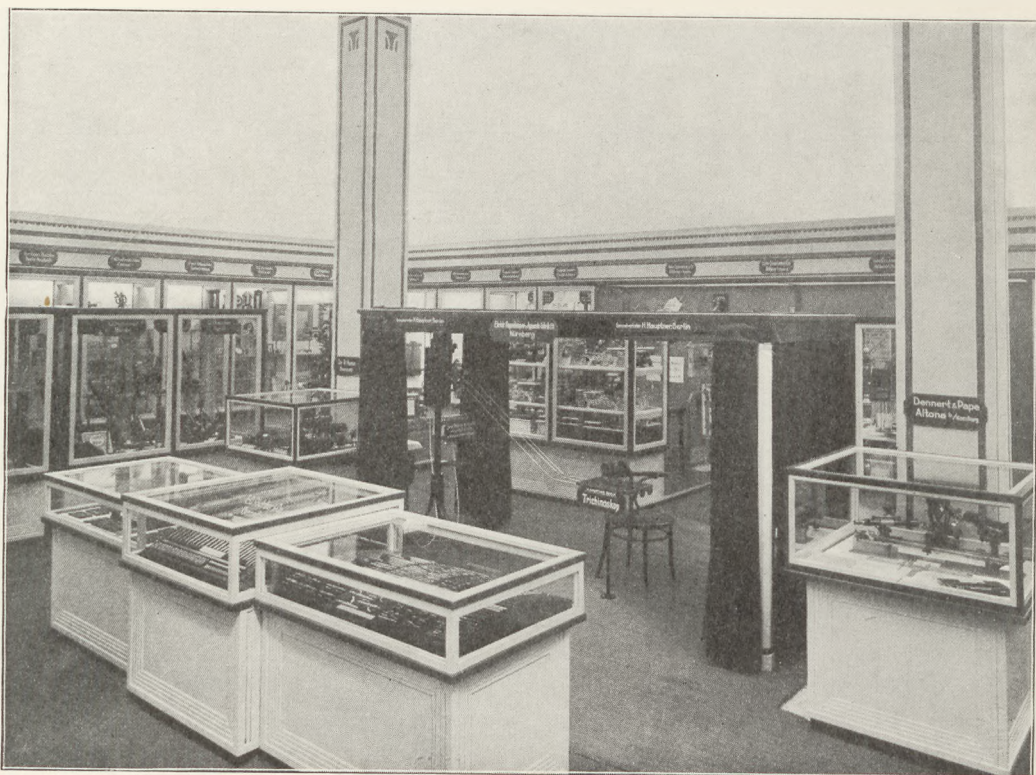
Bokillustrationskonsten sänder i nio framstående utställare de ledande personerna på området inom Tyskland till utställningen. Detsamma gäller om bokförläggarne, som verkningsfullt representeras af 13 af de förnämsta och leveranskraftigaste förläggarefirmorna.

Gruppen grafisk reproduktion omfattar 8 firmor, och den fotografiska indu-

strien representeras af inalles 18 firmor inom fotooptiken, apparatfabrikationen och fabrikationen af kemiska utensilier, torrplatar, papper och andra utensilier.

Gruppen i sin helhet lämnar en god och helgjuten bild af den tekniska och konstnärliga produktionen på alla hithörande områden, som äro representerade.

Papper, musikinstrument etc. (Sal D.). Utställningen var icke omfattningsrik, men hade i alla fall att uppvisa några anmärkningsvärda saker från förstklassiga

FINMEKANIK OCH OPTIK (E).

firmor. Särskildt torde alla besökande nog minnas *Johann Fabers* i Nürnberg stora runda blyertspennetempel, som reste sig midt i salen. Själfva salen var därför också rund med mindre utbyggnader åt sidorna.

Finmekanik och optik (Sal E.). En bättre redogörelse, än jag skulle kunna åstadkomma, lämnas af den förtjänstfulle skaparen af denna grupp, kungl. hofleverantören fabrikören *Rudolf Hauptner* i Berlin, som säger:

Den mekaniska konstfärdighetens första alster föra oss tillbaka till den mörka medeltiden, till mystikens natt. Vi påträffa alster af mekanisk verksamhet i alkemistens laboratorium, i den i läkekonsten förfarne munkens cell, i astrologens torn. Århundraden igenom voro mekanikens alster hjälpmedel åt sådana personer, som ansågos stå i förbund med djäfvulen. Den af en eldkvast omgifne

hunden och pentagrammet tänka vi oss, figurligt taladt, såsom deras varumärken, deras trollformler såsom logogram från denna tid af låg kultur. Under det att skalden i slutet af adertonde århundradet lägger i den kunskapstörstande Fausts mun ord, som innebära en skarp kritik af den tidens vetenskapliga hjälpmedel, och kommer till det resultat, att

"Naturen, mörk på ljusan dag,
En oupplöslig gåta rufvar;
Hvad för din ande ej hon yppar af sin lag,
Afpressas henne ej med häfstång eller skrufvar", *)

så kan vår tids mekanik stolt peka på det faktum, att *dess* instrument "med hjul och kuggar, vals och bygel" *icke* utgör något hån, utan att de snarare blifvit nycklar till en mängd viktiga upptäckter på naturvetenskapernas område, ja, att de t. o. m. tryckt sin prägel på vår tidsålder.

I början af nittonde århundradet började man också i Tyskland framställa instrument och apparater på det finmekaniska området, men ännu så länge som till den sista tredjedelen af århundradet gällde Frankrike och England såsom de länder, som ensamma kunde tillverka precisionsinstrument. En omsvägning inträdde under de båda sista decennierna af förra århundradet tack vare betydande upppoffringar från statens sida och samarbete mellan vetenskap och teknik. Det lag nu nära till hands att vid upprepade tillfällen föra fram finmekanikens och optikens alster under de sista årtiondena vid fredlig täflan mellan nationerna för att ådagalägga deras jämnbördighet med de franska och engelska fabrikaten. Men icke nog därmed. De tyska instrumenten visade sig t. o. m. öfverlägsna dessa på världsutställningarne; framgångarne i Brüssel 1888, i Chicago 1893, i Paris 1900, i S:t Louis 1904 och i Brüssel 1910 äro ärofulla blad i den tyska finmekanikens och optikens historia.

Under det att på den Columbiska världsutställningen särskild vikt lagts på historiskt intressanta apparater och konstruktioner, som haft till följd omhvälfningar och framsteg inom de exakta vetenskaperna, och under det att Tyskland i S:t Louis på den tyska afdelningen för undervisning hade utställt hjälpmedel för astronomi, optik, elektricitet och meteorologi samt geodetiska instrument, uppträdde vårt fack 1900 i Paris, under ledning af *Deutsche Gesellschaft für Mechanik und Optik*, som sedan 1881 nått en hög blomstring, med en kollektivutställning, som var ordnad icke efter firmor utan efter vetenskapsfack och gaf en fullständig bild af tysk precisionsmekanik och dess herravälde på världsmarknaden. Ännu en gång uppträdde nämnda sällskap i slutna trupp,

*) Öfversättningen af Viktor Rydberg.

nämligen i Brüssel 1910, denna gång emellertid med en efter dithörande firmor ordnad utställning.

Jämsides med hvad Deutsche Gesellschaft für Mechanik und Optik utställt, men dock skilda härifrån, hafva på världsutställningarne också alltid alster af den *kirurgiska mekaniken* varit utställda. Äfven inom denna speciella gren hade Frankrike och England långt in på förra århundradet ledningen, som nu för länge sedan öfvergått till Tyskland, hvilket likaledes kommit till synes på alla världsutställningar och jämväl framgår af exportsiffrorna för Tyskland och importsiffrorna för utlandet, hvilka utvisa en öfverraskande stegring till förmån för den tyska tekniken. Sedan finmekaniken och optiken på världsutställningen i Turin 1911 för första gången uppträdt tillsammans med läkarens hela verktygsutrustning och med denna bildat ett gemensamt helt, kan det väl sedermera knappast bli tal om att skilja de olika grenarne, då det gäller en större industriell uppvisning. Den omständigheten, att sjukdomarnes diagnostik och terapi befrämjas genom användande af fysikaliska metoder inom läkarevetenskapen — här må blott anföras belysningen och undersökningen af kroppens håligheter, mikroskopien, elektroterapien och röntgenfotograferingen — och att en hel mängd fysikalisk-mekaniska principer nästan uteslutande komma till användning inom läkarevetenskapen, fordrar just en sammansmältning af den vetenskapliga verktygsutrustningen.

På Baltiska utställningen disponerar gruppen Finmekanik och optik en yta af 400 kvadratmeter, som utnyttjats så gynnsamt, som tänkas kan. Inom gruppen utställa 45 firmor. Under det att på de senaste världsutställningarne vår industrigren mestadels med statsunderstöd uppträdt i enhetlig gestalt, måste det faktum, att i Malmö en mångsidig bild af mekaniken i astronomiens, geodesiens, optikens och elektricitetens, termometriens och meteorologiens, medicinens och kirurgiens samt undervisningens tjänst gifves af *egen kraft*, så mycket mer betonas, som detta sker för rent kommersiella ändamål inom ramen af en i minsta detalj genomförd enhetlig och konstnärlig gestaltning af gruppen. Detta förhållande visar, att utställarne genom raden af monumentala utställningar kommit till insikt om att den med utställandet förbundna kostnaden lika mycket kommer den *enskilde* utställaren som *industrigrenen i dess helhet* till godo.

Landtbruk (Sal F.). Gruppen landtbruk var delad i följande underafdelningar: A. *Boskapsskötsel*, B. *Hjälpmedel för djurafvel och djurvård* och C. *Jordkultur*.

Underafdelningen A. *Boskapsskötsel* är en kollektivutställning af Deutsche Landwirtschafts-Gesellschaft, hvarom *Doktor Freyer* i Berlin meddelar följande:

Deutsche Landwirtschafts-Gesellschaft "D. L. G.", stiftadt 1885 af Max von

Eyth, är en sammanslutning af landtbrukare och landtbrukets vänner till höjande af landtbruket inom det tyska rikets gränser. D. L. G. räknar f. n. öfver 19,000 medlemmar och har särskildt satt sig följande mål före: samlande och utbredande af bepröfvade praktiska erfarenheter på landtbrukets samtliga områden, utsändande af kortfattade, populärt affattade meddelanden om de nyaste vetenskapliga forskningsresultaten med hänsyn till deras praktiska användning, an-

FRÅN UTSTÄLLNINGEN FÖR LANDTBRUK (F).

ställande af praktiska försök och vetenskapliga undersökningar i och för bestämmande af värdet af nya metoder, främjande af landtbruket i dess helhet med hänsyn till jordens brukande, boskapsskötsel, byggnader, redskap och maskiner, transport- och ameliorationsväsen, landtbrukets binäringar samt uppmuntrande af handeln inom och utom landet med tyska landtmannaprodukter och hjälpmedel inom landtbruket.

Sina mål söker sällskapet uppnå hufvudsakligen genom anordnande af ett årligt landtbruksmöte å olika platser och en därmed förbunden utställning af djur och landtmannaprodukter, genom allmänna höst- och vintersammanträden i förening med afdelnings- och utskottssammanträden och genom upprättande af upplysningsbyråer och affärsförmedlingskontor o. s. v.

Deutsche Landwirtschafts-Gesellschaft deltagar i Baltiska utställningen uteslutande på boskapsskötselns område och visar en del af sin verksamhet för främjandet af den tyska djurafveln, hvaråt sällskapet särskildt ägnat sig. En föreskrift, som ingår i D. L. G:s utställningsbestämmelser beträffande djur, nämligen att jämte tyska ensamuppfödare *endast godkända* tyska afvelsföreningar få utställa, har under nära tre decennier haft en ingripande, gynnsam inverkan på den tyska djurafveln. Tyskland äger f. n. väl organiserade afvelsföreningar och större sammanslutningar för boskapsafvel. D. L. G:s bestämmelser för godkännande äro stränga; framför allt erfordras enligt dessa ett tydligt afvelssyfte, tillförlitliga stamböcker och märkning för att visa härstamningen. De godkända afvelsorganisationerna kontrolleras af sakkunniga landtbrukare. Får- och svinuppfödare godkännas enligt särskilda regler utan att tillhöra afvelsföreningar. I D. L. G:s arbete på djurafvelns område får utställningsbesökaren en inblick. De utställda stora och små bilderna härstamma samtliga från å de ambulerande utställningarne prisbelönda djur. Fyra stora färglagda framställningar visa de tyska häst- och nötboskapsrasernas utbredning och lämna en öfversikt af åtgärderna till främjande af nötboskaps- och fjäderfäafveln. Fyra andra kartor åskådliggöra de tyska afvelsföreningarnes utbredning och det tyska kontrollväsendet för nötboskap. De bevisa, att den tyska djurafveln icke ensidigt lägger vikt på formen utan äfven på prestationsförmåga. I glasmontrer äro utställda exemplar af i tryck utgifna tyska stamböcker jämte några af D. L. G:s arbeten på djurafvelns område. På det fristående bordet ligga sällskapets publikationer, bland dem "D. L. G:s uppkomst och verksamhet", "Ledningen", "Arbetsordning och regulativ för afdelningarne och affärskontoren", D. L. G:s "Årsbok" 1911, 1912, 1913 och "Meddelanden". Besökare, som särskildt intressera sig för den tyska djurafveln, hafva här tillfälle att i de utlagda arbetena inhämta kännedom därom.

D. L. G:s djurafvelsutställning kompletteras af sällskapets byggnadsafdelnings utställning, inom hvilken det utlagda arbetet "Ventilationsanordningar i stallbyggnader" förtjänar särskildt framhållas.

Än ytterligare kompletteras D. L. G:s utställning af firmorna Jul. Thimann & C:o, Berlin, Leipziger Lehrmittel-Anstalt, innehafvare D:r Oskar Schneider, Leipzig, Friedrich Bode, Ostingersleben, distrikt Magdeburg och H. Hauptner, Berlin. Sistnämnda firmas omfångsrika utställning af djurstatyetter, framvisande afbildningar af framstående representanter för djurraser, till största delen utförda på uppdrag af preussiska jordbruksministeriet, fullständiga D. L. G:s djurafvelsutställning och äro på samma gång en värdefull konstnärlig prydnad för densamma.

Underafdelningen B. *Hjälpmedel för djurafvel och djurvård* har herr Hauptner att tacka för sin tillkomst. Han yttrar om denna utställning följande:

På världsutställningarne hade Deutsche Landwirtschafts-Gesellschaft endast uppträdt med mindre utställningar, representerande delar af dess vidsträckta verksamhetsområde. Sedan denna på landtbruksutställningar tongifvande korporation beslutat sig för att på Baltiska utställningen på ett särdeles verkningsfullt sätt åskådliggöra den tyska djurafveln, var det en ny och angenäm uppgift att i anslutning härtill samla alla hjälpmedel för djurafvel och djurvård, för så vidt de hvilade på vetenskaplig grund. Den på detta sätt skapade gruppen visar sig å ena sidan vara af så mycket större nytta, som de i Baltiska utställningen deltagande länderna bedrifva intensiv djurafvel, och å andra sidan är den så mycket mera tilldragande, som ingen annan gren af landtbruksnäringen har en så stor betydelse inom kulturstaternas näringslif som djurafvel och boskapskötsel.

Den starka prisstegringen å animala näringsmedel är en följd af befolkningens tillväxt och de förbättrade lefnadsförhållandena. De arbetande klassernas stora massa fordrar rikligt med kött för sin näring. På grund häraf bemöda sig landtbrukarne och staten om att öka antalet och höja värdet af våra husdjur. Om man tager i betraktande, att värdet af husdjuren i Tyskland utgör 8 milliarder mark och att i riket årligen slaktas större nötboskap och kalfvar för 1,310 millioner mark, och vidare att Tysklands nötboskapsbestånd omsättes ungefär hvar fjärde år, och att bland nötboskapen befinna sig 10 millioner mjölkkor, som producera mjölk till ett värde af 2 milliarder mark, så får man en föreställning om den tyska djurafvelns stora betydelse.

Med anskaffandet af ett djur är visst icke någon arbetseffekt garanterad. Tvärtom erfordras för ernående af största möjliga resultat, att djuren vårdas omsorgstullt, att man tager noggrann hänsyn till deras egendomligheter, att man bekämpar deras olater och att man konstaterar deras fördelar och nackdelar, såväl hvad rasen som den enskilda individen beträffar. Den sistnämnda omständigheten får inom boskapskötseln ännu större betydelse därigenom, att den erfarne uppfödaren ofta lyckas söka ut och till afvel använda sådana djur, hvilkas goda egenskaper ytterligare utvecklas genom arf, och som därigenom öka uppfödarnes framsteg.

Af mekaniska hjälpmedel, som tjäna detta ändamål, bland hvilka endast må framhållas apparater för mätning af djur, olikartade apparater för märkning af djur i och för fastställande af deras identitet, bindslen och djurhygieniska apparater, äro rika samlingar utställda. Inom djurhygienen spelar här- och hudvården en stor roll, och de härför erforderliga mekaniska klippningsappara-

terna äro i landtbruket outhärliga redskap, som få desto större betydelse, ju mera bristen på landtbruksarbetare gör sig kännbar. Detta visar sig särskildt vid klipping af får, hvartill man rent af saknar handarbetare i Tyskland. En modern fårklippningsmaskin för elektrisk drift i ett verklighetstroget klippningsskjul med människo- och djurfigurer, som utställas inom afdelningen, är något nytt, som utgör ett träffande exempel på hurusom det mänskliga arbetet inom landtbruket ersättes af maskinkraften.

I det föregående har talats om mjölkproduktionens stora betydelse. Denna viktiga gren af boskapsskötseln representeras af en utställning af de hjälpmedel, som komma till användning inom nötboskapskontrollföreningarne. Utrönandet af hvarje enskildt djurs prestation, konstaterandet af vikten af den mjölkkvantitet, hvarje djur vid hvarje tillfälle mjölkar, proftagningar i förening med beräkning af foderåtgången hafva framkallat användandet af talrika för dessa ändamål afsedda apparater. Till utställningen af sådana ansluter sig för att göra samlingen fullständig en utställning af mjölkseparatorer och apparater för renande af mjölk och grädde.

Fjäderfäafvelns höga ståndpunkt framgår af en utställning af dithörande apparater.

Liksom beträffande de ofvannämnda utställningsföremålen rör det sig i fråga om hela gruppen icke om en konkurrens af firmor, som tillverka likartade fabrikat, utan om en *sluten uppvisning af den tyska djurafveln*, i den mån en sådan är möjlig utan lefvande material. Härvid kunde man emellertid icke förbigå djurafvelns fiender, de smittosamma djursjukdomarne, om man ville gifva den besökande en föreställning om hvilken viktig roll bekämpandet af dessa spelar inom djurafveln. "Bekämpandet af djurafvelns fiender" bildar en specialutställning inom gruppen. Som exempel har tuberkulosen valts, och på ett lättfattligt sätt förklaras med tillhjälp af väggtaflor tuberkulosens uppkomst, dess utbredning och bekämpande. Härtill ansluta sig en mängd preparat, som visa tuberkelbacillen i arbete. Preparaten belysas af förklarande anmärkningar. Vidare visas instrument, som användas vid undersökningar och serumdiagnostik. Denna samling kompletteras af preparat från försöksdjur. Slutligen åskådliggöres vaccineringsen till skydd mot och botande af djursjukdomar och lämnas redogörelse för åtgärder från statens sida för djurens oskadliggörande i ifrågavarande fall. Inom denna specialutställning är hufvudvikten lagd på att lämna *en för lekmän afpassad populär framställning*. Därigenom åskådliggöres på samma gång ett viktigt afsnitt af veterinärmedicinen, en vetenskap, som också i den närgränsande gruppen "*Finmekanik och optik*" genom en omfattande utställning af sina specialinstrument visar sin stora betydelse för djurafveln.

Inom underafdelning C. *Jordkultur* utställdes ammoniak och gödningsämnen i förening med tabeller, arbetsmodeller och dithörande maskiner.

I sal F. voro dessutom utställda drifremmar, tekniska gummivaror, såsom tätningsskifvor, ventiler, ringar, slangar m. m., samt cement och färger.

I midtelgångarne i salarne F. och G. voro utställda *parfymer*. En särskildt smakfull utställning hade i synnerhet firman L. Leichner, hvilken utställning också kunde glädja sig åt talrika besök.

Slutligen innehöll sal G. dessutom *kemiska produkter* för olika ändamål.

Social omvårdnad ("Volkswohlfahrt"), Sal H. Geheimer Sanitätsrat professor d:r Pannwitz, Berlin, och Sanitätsrat d:r Frænkel, Berlin, hade med understöd af staden Berlin, andra stora korporationer och jämväl privatpersoner, bland hvilka i synnerhet förtjäna nämnas Sanitätsrat d:r Burwald och bankdirektör Tobernheim i Berlin, åstadkommit denna mycket besökta utställning, som kunde glädja sig åt änkestorhertiginnans af Baden höga beskydd.

Sanitätsrat Frænkel yttrar i fråga om gruppen följande:

En utställning, representerande den tyska industrien, som icke samtidigt möjliggjorde en inblick i dennas inrättningar för social omvårdnad, skulle gifva en mycket ofullkomlig bild af de djupt ingripande och varaktiga verkningar, som Tysklands industrialisering utöfvat på hela nationens sociala lif, verkningar, som för hvarje dag allt mera framträda.

Arbetsgifvaren i fabriker och yrken af alla slag, han må nu vara af naturen människovänlig eller endast ledas af nyktert förstånd, känner eller inser, att man för dem, som ställa sina krafter i arbetets tjänst, måste göra något för att uppehålla och stärka dessa krafter.

Så se vi, hurusom äfven inom de minsta industrier sträfvandet efter inrättningar för social omvårdnad uppenbarar sig såsom ett uttryck för välförstådd omtanke från arbetsgifvarens sida. Dessa inrättningar hålla sig till en början inom mycket enkla former. Men med utvidgningen och differentieringen inom de olika industrierna komma de att utgöra en väsentlig beståndsdel af företaget i dess helhet.

Många sådana åtgärder inom området af social omvårdnad hafva under utvecklingens gång förts in under lagens bestämmelser. Men för den rationellt kalkylerande och socialt intresserade arbetsgifvaren erbjuder den privata omvårdnaden ett stort område, inom hvilket han kan verka för sina arbetstagares och därmed för sitt företags bästa.

Så snart den växande industrien söker sig bestämda platser, som efter arbetsmarknadens läge och med hänsyn till tillgången på råvaror erbjuda särskilda fördelar, uppstå allt större samlingar af industriella anläggningar. Då börjar den

sociala omvårdnaden sträcka sig utöfver de enskilda arbetsgifvarnes privata åtgöranden, och det blir närmast kommunerna, som vid en sådan anhopning af människor, bostäder och kolonier få öfvertaga den sociala omvårdnaden. Därmed äro vi inne på den offentliga sociala omvårdnaden, som än ytterligare leder till lagstiftningsåtgärder på området från statens sida. Vid sidan af staten ingripa här också de många olika frivilliga organisationerna på den sociala omvårdnadens område, bland hvilka särskildt Röda-kors-föreningarne i Tyskland intaga den ledande platsen inom den sociala hygien.

Denna naturliga utveckling har under de senaste årtiondena i Tyskland försiggått med oanad hastighet och exempellösa resultat. Det sista momentet i denna utveckling utgöres af de omfattande åtgärderna från statens sida för genomförande af en allmän försäkring, som är den hufvudsakliga regulatören för de af Tysklands industrialisering föranledda sociala behoven, och hvars verkningar allt mera visa sig inom folkets lif. Arbetsgifvare och arbetstagare hafva tagit stora bördor på sig. Enorma kapital samlas af riksförsäkringen och nedläggas i storartade sociala inrättningar. Å de af den tyska industrien skapade värdena och varorna hvilat en välfärdsskatt, som icke i samma utsträckning förekommer i något annat land. Och det oaktadt har den tyska industrien ständigt fortskridit i sin utveckling och häfdat sin konkurrenskraft på världsmarknaden.

Afdelningen för social omvårdnad vill visa utställningsbesökaren vissa typer af de många i Tyskland bestående inrättningarne på området och därvid särskildt uppvisa, hvad riksförsäkringen, staten, stora och små kommuner samt den till större enheter sammanslutna privata sociala omvårdnaden skapat på de olika områdena.

Olika industrier (Sal I.). Å hvarje utställning äro ett antal viktiga industri-grenar företrädde, som icke låta förena sig till slutna specialutställningar men i alla fall äro af icke ringa betydelse för den utställningsbesökande allmänheten. De voro förenade i den stora sal I.

Linoleum (Sal K.). Linoleumindustrien hade i sal K. skapat en mycket tilltalande utställning och var på ett mycket framstående sätt representerad.

Närings- och njutningsmedel (Sal L.). Den driftige föreståndaren för gruppen närings- och njutningsmedel, fabriksägaren *Julius Bernstiel* i Nürnberg hade här — likaledes med kraftigt understöd af ministerialdirektor Ritter von Meinel och af sina landsmän Kgl. Geh.-kommerserådet D:r von Petri i Nürnberg och Syndicus D:r Kuhlo i München — skapat ett stilleben in natura, så behagligt, att man svårligen på någon utställning kan få se något dylikt igen. I den förnämt hållna sal L. med trubbiga hörn

reste sig i midten firman Bahlsen's i Hannover af stoppade bänkar omgifna monter, under det att de andra utställarnes alster voro utställda vid väggarna i liksom skyltfönster anordnade små afdelningar, ofvanför hvilka Marno Kellner med mäterligt utförda målningar gifvit symboliska antydningar om innehållet. Till förklaring af det hela hade herr Bernstiel dessutom i en ståtlig, förträffligt illustrerad bok samlat allt af intresse rörande utvecklingen af de inom hans

LINOLEUMSUTSTÄLLNINGEN (K).

afdelning representerade grenarne af Tysklands närings- och njutningsmedelsindustri och deras nuvarande ställning, en uppslagsbok, som torde vara af bestående värde. I sammandragen form yttrar sig herr Bernstiel i den officiella katalogen på följande sätt om sin grupp, hvilken framställning emellertid på långt när icke kan ersätta innehållet i den speciella katalogen:

Den tyska närings- och njutningsmedelsindustrien representeras på Malmöutställningen af följande branscher:

- Bryggeriindustri,
- Vinodling (inkl. mousserande viner),
- Spirituosafabrikation,
- Tobaks- och cigarettindustri,

Chokolad- och kexfabrikation,
Hälsokällor och badorter.

I sin helhet omfatta dessa industrigrenar en rätt afsevärd del af den tyska industrien.

Det i den tyska *bryggeriindustrien* nedlagda kapitalet uppskattas från sakkunnigt håll till 3,340 millioner mark. Ölproduktionen utgjorde under åren 1910

UTSTÄLLNINGEN AF NÄRINGS- OCH NJUTNINGSMEDEL (L).

—1912 i genomsnitt öfver 67 millioner hektoliter, under år 1911 enbart 70,4 millioner hektoliter. Intet annat europeiskt land kan i detta afseende mäta sig med Tyskland, och hvad utomeuropeiska länder beträffar, öfverträffas Tyskland endast af Amerikas Förenta stater, som 1911 producerade 74 millioner hektoliter. Det tyska ölet exporteras till alla världens länder. 1912 utgjorde exporten, som försiggår dels på fat, dels på buteljer, 789,000 hektoliter. Af exporten på fat (629,769 hl. till ett värde af 14,2 millioner mark) erhöill *Sverige* 1,108 hl., af exporten på flaskor (535,120 deciton till ett värde af 16,4 millioner mark) 91 deciton. År 1913 steg exporten på fat till 667,817 hl. och exporten på buteljer till 578,504 deciton.

Vinodlingen upptog år 1911 110,053 hektar tysk jord, hvarå producerades

2,⁰² millioner hektoliter vin till ett värde af 178,³ millioner mark. De tyska vinerna, särskildt de från Rheingau, Moselområdet, de rhenhessiska områdena och Rhenpfalz, nästan uteslutande bestående af hvita viner, som utmärka sig för en enastående och karaktäristisk bouquet, åtnjuta som bekant världsrykte och öfverträffas ej af några andra i sin egenart.

Den tyska *produktionen af mousserande viner* har från en ringa början under de senaste 30 åren arbetat sig upp till en aktningsobjudande omfattning. År 1911 tillverkades i 178 fabriker 13,⁰⁴ millioner buteljer (1912 något mindre), hvarvid de af frukt beredda mousserande vinerna (1911 1,²⁰ millioner buteljer) icke äro medräknade.

Den tyska *vinhandeln* för jämte tyska viner äfven stora mängder utländska viner, i synnerhet af franskt, spanskt, portugisiskt, italienskt och grekiskt ursprung, i marknaden. Den har länge åtnjutit ett mycket godt anseende för sin utmärkta källarbehandling af vinerna. Till utlandet afsattes af icke mousserande viner år 1913 95,866 deciton till ett värde af 8,⁵ millioner mark på fat och 83,804 deciton till ett värde af 11,⁶ millioner mark på buteljer och af mousserande viner 1,⁵³ millioner buteljer till ett värde af 4,³ millioner mark. Sverige tog häraf 2,301 deciton på fat och 2,412 deciton på buteljer jämte 51,549 buteljer mousserande viner.

Beträffande den tredje industrigruppen för alkoholhaltiga drycker, *spirituosaindustrien*, är statistiken icke så noggrant uppgjord som i fråga om de öfriga. Omfattningen af denna industri framgår emellertid redan af Tysklands förbrukning af till njutningsmedel afsedd spirituosa, hvilken förbrukning 1912—1913 uppgick till en kvantitet motsvarande omkring 1,⁸⁷ millioner (1908—1909 2,⁶ millioner) hektoliter ren sprit. Af likörer, arrak, rom, konjak, körsbärs- och plommonbrännvin och andra spirituösa drycker exporterades 1913 178,373 deciton och 1912 185,632 deciton.

Den tyska *tobaksindustrien* räknade 1911 6,582 fabriker med 172,637 arbetare (inklusive hemarbetare). Denna industri förarbetade år 1912—1913 310,847 kg. i Tyskland producerad och 830,734 kg. utländsk tobak. Värdet af den importerade utländska tobaken utgjorde år 1912 135,⁶ millioner mark och 1913 147 millioner mark. Antalet årligen tillverkade cigarrer uppgifves till ungefär 8,⁶ milliarder stycken. Antalet tillverkade cigaretter är vida större. År 1911 uppgick fakturavärdet af de utaf cirka 141,300 arbetare tillverkade cigarrerna till 400,⁵ millioner mark och fakturavärdet af de utaf cirka 15,300 arbetare tillverkade cigaretterna till 130,⁵ millioner mark. Exporten af cigarrer omfattade 1913 4,267 deciton till ett värde af 5,² millioner mark och exporten af cigaretter 1,613 deciton till ett värde af 2,¹ millioner mark. Sverige erhöi af denna export 929 deciton cigarrer och 53 deciton cigaretter.

Den tyska *kakao- och chokoladindustrien* har jämte *hexindustrien* under de senaste 25 åren fått en afsevärd betydelse. Ett begrepp om den förstnämnda industriens omfattning får man vid betraktande af importen af råkakao, som under åren 1913 och 1912 uppgick till resp. 510,⁵ och 530,⁸ tusen deciton till ett värde af resp. 58,⁷ och 63,⁶ millioner mark; endast resp. 3,⁶ och 2,⁶ tusen deciton af denna import exporterades åter i oförarbetadt skick. Af de utaf den importerade råkakaon framställda fabrikaten, särskildt kakaopulver, chokolad och chokoladvaror, afsattes till utlandet under åren 1913 och 1912 resp. 37,⁹ och 36,⁵ tusen deciton till ett värde af 8,⁰ millioner mark, däraf till Sverige speciellt af kakaopulver resp. 312 och 552 deciton.

De tyska *kurorterna* och deras hälsobringande vatten hafva länge åtnjutit ett stadgaadt rykte. Namn sådana som Ems, Kreuznach och Wiesbaden m. fl. med deras enorma främlingsfrekvens, Selters och Fachingen med deras jätteexport af mineralvatten äro i hvar mans mun. Äfven de tyska badorterna, särskildt Norderney, åtnjuta det bästa anseende. Af mineralvatten gingo under åren 1913 och 1912 resp. 463 och 500 tusen deciton till ett värde af resp. 9,⁹ och 10,⁴ millioner mark öfver den tyska gränsen.

Att den tyska industrien under de sista 50 åren utvecklats så enormt, som den gjort, därför har landet som bekant till en stor del att tacka sina skolor, både de allmänna skolorna och fackskolorna. Bland högre institut af sistnämnda slag, som fått särskild betydelse på sitt område, förtjäna nämnas: Kungl. preussiska läroanstalten för vin- och fruktodling samt trädgårdsskötsel i Geisenheim vid Rhen och Kungl. bayerska landtbruks- och bryggarakademien i Weihenstephan vid München, jämväl omfattande trädgårds-, bränneri- och mejeriskola. Dessa båda läroanstalter befinna sig bland utställarne.

Beklädnadsindustrien (Sal M.). Hofleverantören Fritz Hoffmann, en af delägarne i den äfven utom Tyskland kända firman Hermann Hoffmann i Berlin, hade inom den grupp, för hvilken han stod i spetsen, förenat talrika utställare. Om gruppen i fråga yttrar han sig på följande sätt:

Det andliga och materiella uppsvinget i Tyskland har på sista tiden haft sin återverkan på umgängeslivet och skapat allt vidare kretsar, som hafva tid och råd att utveckla intresse för lyx, sport och komfort. Dessa stegrade anspråk på ett förfinadt sällskapslif göra sig gällande öfverallt i Tysklands städer men framför allt i rikshufvudstaden Berlin, där sällskapslivet med sitt rika inslag af främlingar antagit former, som ställa det i jämbredd med det lysande sällskapslivet i London och Paris. Det behöfver väl knappast betonas, att det i första hand är frågor rörande det yttre skicket, som man lärt sig att ägna särskild uppmärksamhet åt. Det stegrade intresset gäller i första hand herrarnas

och damernas klädsel, och de fördomar äro för länge sedan skrinlagda, som såsom ytliga och fåfänga utpekade dem, som ägnade sin garderob en omsorgsfullare uppmärksamhet.

Det kunde icke undvikas, att här en industri — beklädnadsindustrien — bröt sig egna banor i stället för att slaviskt hänga i rockskörten på England och Frankrike, som ända dittills varit enväldshärskare på herr- och dammodernas område. Ostridigt äro ännu i dag London och Paris modets centra, men den tyska industrien har på sina nya vägar haft så många framgångar, att den redan såsom jämnbördig kan ställas vid sidan af den vid Themsen och Seine. Det som visas i utställningshallarne i Malmö får tala för sig själf.

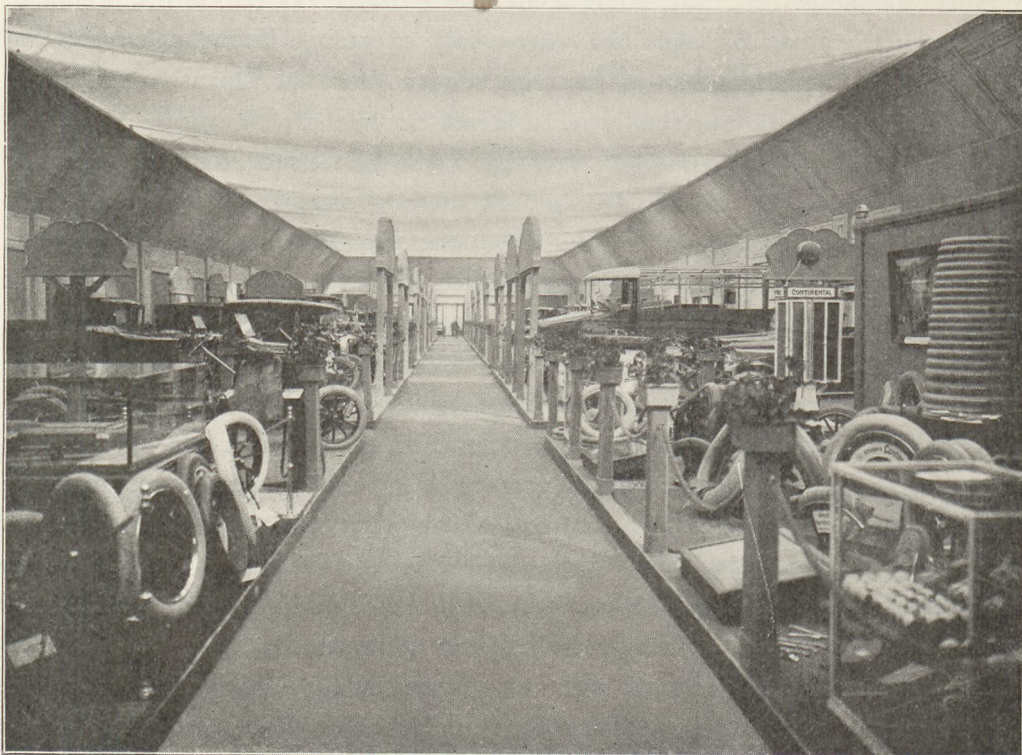
En stegrad elegans andas de prof på moderna sällskapstoiletter, som här visas. Den ärevördiga fracken har undanträngts af smokingen, begreppet frack och paletå är föråldradt, nu för tiden talar man om frackar och paletåer. Och världsdamens aftonklädning, hennes bal- och sällskapstoilett hafva ersatts af en serie af toiletter, som kunna gifva uttryck åt den mest olika smak och uppfattning. De mångfaldiga variationerna af den moderna sällskapsdräkten visa icke blott, att man oftare och mera ingående än förut sysslar med frågor rörande sättet att kläda sig och hvad därmed sammanhänger, utan också, att det icke är så farligt med det befarade förflockandet af det moderna sällskapslivet. De obegränsade möjligheterna till förfining af en efter internationella förebilder utbildad smak skola ytterligare öppna vida perspektiv för en ung industri. Prof på försök i sådan riktning, både hvad material och form beträffar, ser man i beklädnadsindustriens monter på Baltiska utställningen.

Automobiler och cyklar (Hall R). I den tredje längdhallen voro icke mindre än 86 motorfordon af olika slag, storlekar och styrkor utställda. Denna utställning upptog större delen af hallen i fråga. Hallen, hvars väggbeklädnad var hållen i grått och blått, gjorde på grund af sin storlek och sin enhetliga, smakfulla dekoration ett öfverraskande intryck, som ytterligare förhöjdes däraf, att de särskilda utställarnes afdelningar voro skilda från hvarandra genom blomställningar med röda geranier, mellan hvilka spänts med tofsar försedda kordonger. Förtjänsten af att hafva sammanfört denna grupp tillkommer generalsekreteraren i Verein Deutscher Motorfahrzeuge-Industrieller D:r *Sperling* i Berlin. Att han lyckades i sitt mödosamma arbete, berodde emellertid i icke ringa mån på det inflytelserika understöd, han erhöll af direktör *Gossi* i Berlin-Oberschöne-weide och Kommerzienrat d:r *Wilhelm Opel* i Rüsselheim a. Rh. Om gruppen yttrar sig D:r *Sperling* på följande sätt:

Den tyska automobilindustrien åtnjuter en stigande popularitet hos köparne på världsmarknaden. Öfverallt, där man kör med automobiler, träffa vi också sådana af tyskt fabrikat.

Vi finna dem på den torra Karrosstäppen i Sydafrika, de rusa snabbt fram öfver Asiens gräsbeväxta stäpper, vägarne i Indiens djungel hafva de eröfrat, och på Río de Janeiros berömda "Palmallé" ser man dem elegant defilera, under det att deras bröder på Japans och Javas branta vägar skynda från stad till stad.

Af hela den tyska automobilproduktionen går ungefär hälften till utlandet. De tyska automobilerna hafva hitintills icke blott förstätt att segerrikt häfda sin

AUTOMOBILHALLEN (R).

ställning gentemot utländska fabrikat, utan de hafva alltmer vunnit terräng tack vare sina utmärkta egenskaper.

Ökningen i den tyska automobilexporten åskådliggöres tydligt af följande siffror:

Värdet af exporten utgjorde	1911:	48	millioner	mark,
" " "	"	1912:	76,2	" "
" " "	"	1913:	97,2	" "

Det är en imponerande ökning, och tack vare den växande efterfrågan efter tyska automobiler i utlandet är det att vänta, att exporten skall än mera ökas.

Eröfringen af världsmarknaden beror i första hand på att alltid lika goda fabrikat levereras och att kvaliteten hos hvarje särskild maskin är konstant under hela drifttiden.

Den tyska automobilindustrien vill icke öfversvämma världen med automobiler af mindervärdig kvalitet, den sätter icke sin ära i massverkan genom att till billiga priser slunga ut i marknaden ett stort antal kortlifvade vagnar, som vid den hårda påfrestning, som hvarje automobil är utsatt för, inom kort tid hinna förbrukas och måste ersättas af nya vagnar, utan den offererar endast automobiler, som äro framställda af förstklassigt material i förstklassig konstruktion och förstklassigt utförande, och som förena hög prestationsförmåga med lång lefnad och billig drift.

Med hänsyn till sina stora exportintressen har därför den tyska automobilindustrien icke heller tvekat att i stor utsträckning deltaga i utställningen i Malmö. I de till Östersjön gränsande staterna är den tyska automobilen uppskattad; men så har den också alltid förstått att i de svåra täflingar, som just i Sverige hvarje år anordnas, tillförsäkra sig de första hedersplatserna. Just i Sverige och Norge har man insett, att den tyska vagnen på grund af sin stora stabilitet är den tillförlitligaste och mest ekonomiska i trakter med mycket backiga vägar och där väglaget ofta är svårt, såsom förhållandet, särskildt om vintern, är i de nordiska länderna. Ty det är väl allmänt erkänt, att reparationskostnadskontot i fråga om de tyska märkena är mindre än i fråga om andra fabrikat. Och säkerligen skall utställningen i Malmö i hög grad bidraga till att skaffa den tyska automobilindustrien nya trogna vänner i Sverige och Norge, i Danmark och de ryska Östersjöprovinserna.

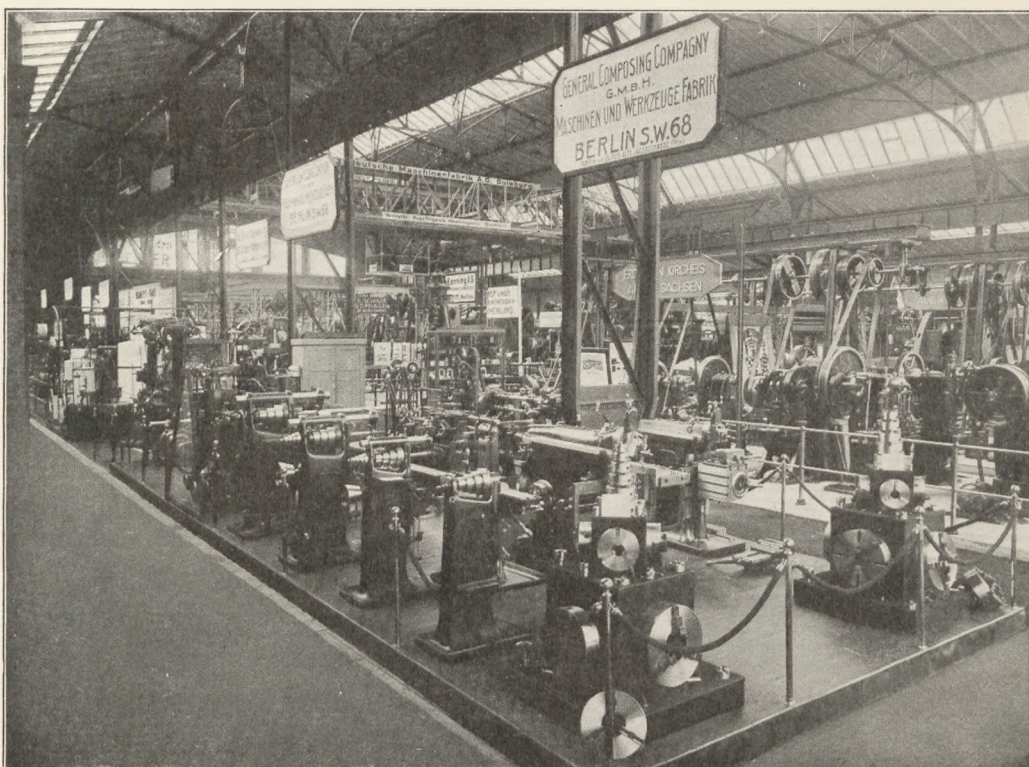
Automobilen är icke längre något lyxföremål, den har blifvit ett inom många yrken oundgängligt personbefordringsmedel. Men i allt större utsträckning användes den också för varutransport, och därför se vi på de tyska automobilfabrikernas smakfulla utställningar i Malmö icke blott eleganta personautomobiler utan också de för sina framstående egenskaper världsberömda tunga lastautomobilerna, hvilkas konstruktion industrien i förening med den tyska arméförvaltningen i tekniskt afseende så fullkommat. Likaledes torde hos de personer tillhörande affärsvärlden, som besöka Malmö, de mindre distributionsvagnarne, som äro utställda, kunna påräkna stort intresse.

Den fullständiga och rikhaltiga bild, som den tyska automobilindustrien på Malmöutställningen ger af sin prestationsförmåga, utgör det vackraste bevis på hvilket stort värde de tyska automobilfabrikerna sätta på afsättningen inom de nordiska länderna. Bland utställarne saknas knappast en enda förstklassig tysk firma på området.

Kautschuk (Hall R). Gruppen Kautschuk, som hade sin plats vid ändan af automobilhallen, hade för sin tillkomst att tacka Kgl. Kommerzienrat *Seligmanns*, generaldirektörens för Continental-Caoutchouc- und Guttapercha-Compagnie i Hannover, kraftiga medverkan.

Kautschuk, en produkt ur växtriket, som för knappt mer än 100 år sedan första gången infördes i Europa, har bättre än de flesta andra naturprodukter förstått att på kort tid skapa en väldig världsindustri.

Sedan Hancock och Goodyear inemot midten af 19:de århundradet upptäckt gummits egenskap att efter uppblandning med svafvel genom upphettning öfvergå till ett annat tillstånd (den s. k. vulkaniseringsförmågan), gick det

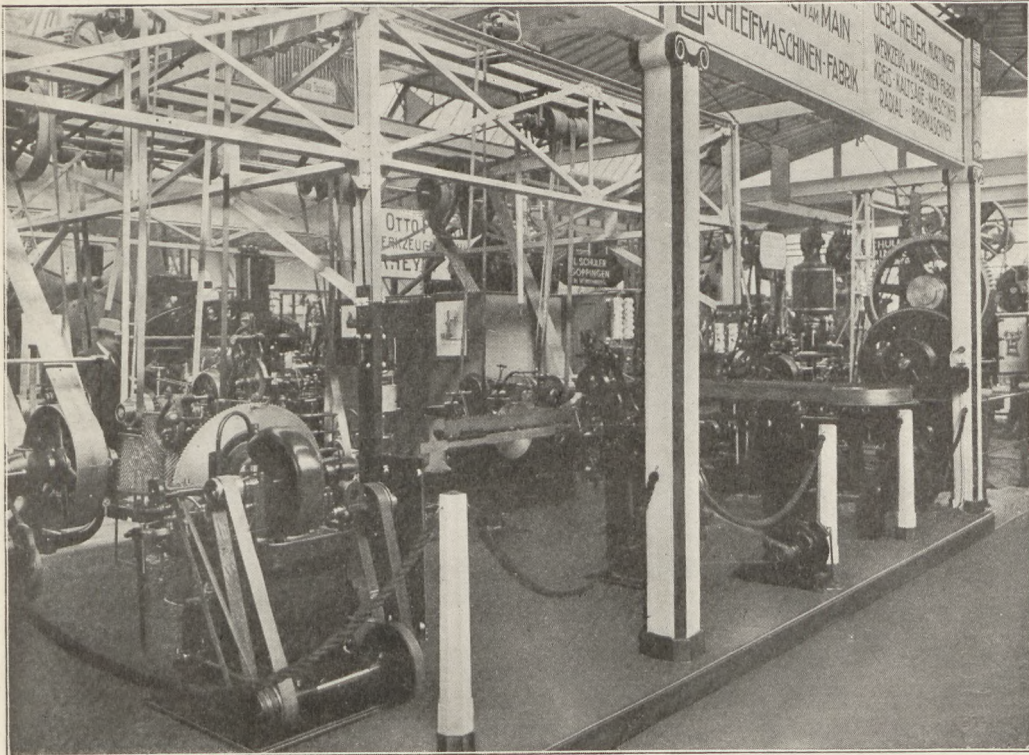
FRÅN MASKINHALLEN (U).

mycket raskt framåt med användandet af rågummi, som förut nästan endast användts till impregnering af väfnader. Det vulkaniserade gummits utmärkta egenskaper, dess stora motståndskraft mot hetta och fukt och framför allt möjligheten att forma det hur som helst medgåfvo en oerhördt mångsidig användning.

Sedan ofvannämnda upptäckt gjordes, hafva nu nära sju decennier förflutit. Kautschuk, hvars råämne härstammar från tropikernas urskogar, har under dessa 70 år varit underkastad mycket betydliga prisstegringar. Världskonsumtionen steg från år till år, men tillförseln af råvaran kunde icke alltid hålla jämna steg med densamma.

Dessa förhållanden ledde till att många spekulativa hjärnor började sysselsätta sig med problemet att söka uppfinna en konstgjord, syntetisk kautschuk.

Men samtidigt ledde de också till att i de därtill ägnade tropiska länderna kautschukplanteringar anlades. Den förstnämnda vägen, sökandet efter den syntetiska kautschuken, har ännu icke fört till något praktiskt resultat, men de planteringar, som under tiden gjorts fruktbarande, hafva redan haft en sådan inverkan på rågummits prisnivå, att den konstgjorda kautschuken, om den verkligen uppfunnes, icke skulle kunna konkurrera med naturprodukten.

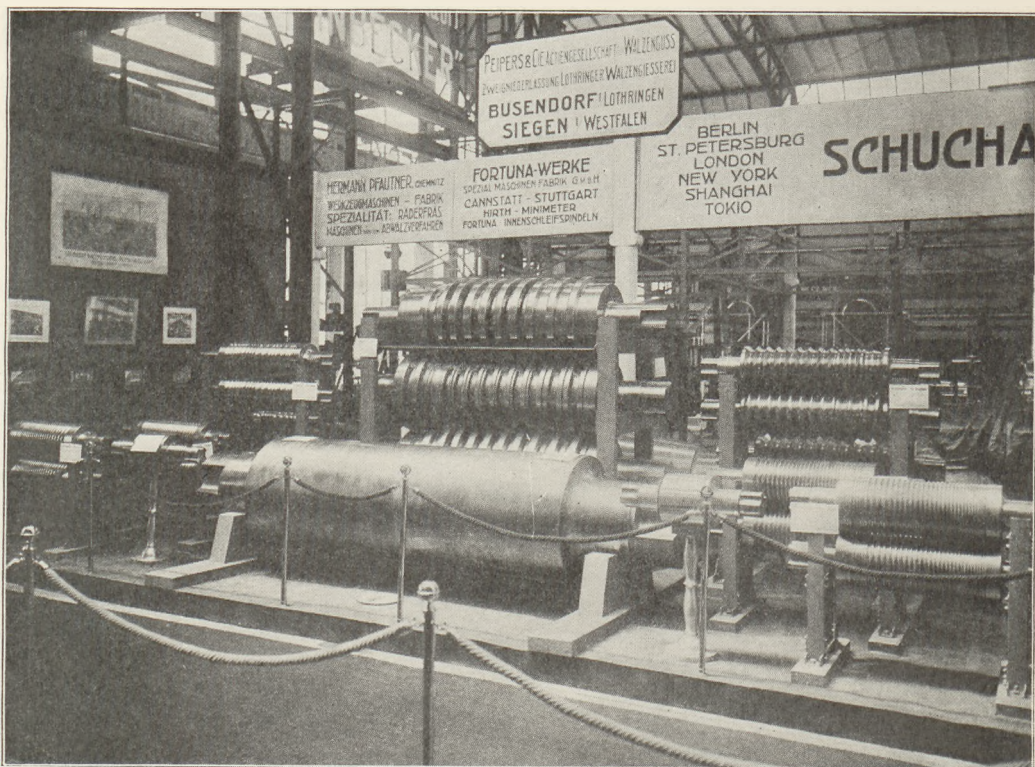
FRÅN MASKINHALLEN (U).

Om också produktionen af rågummi i urskogarna i betraktande af de nuvarande priserna icke längre är så särdeles lönande, så böra dessa priser dock hälsas med tillfredsställelse både af industrien och förbrukarne. För att visa, hvilka fördelar dessa sunda prisförhållanden erbjuda, behöfver man endast peka på det f. n. mest omtyckta samfärdsmedlet, automobilen. Automobilringen, till hvars framställande en mycket betydande del af hela rågummiproduktionen användes, har på de senaste åren blifvit betydligt billigare än förut. De pneumatiska automobilringarna kosta f. n. nästan endast hälften mot för tre år sedan, och det faller af sig själf, att dessa billiga ringpriser måste utöfva ett gynnsamt inflytande på utvecklingen af automobiltrafiken, hvadan alltså med hvarje år också allt flera ringar förbrukas.

Man kan alltså vänta, att världsförbrukningen af gummi skall hålla jämna steg med produktionen. Skördeåret 1899—1900 förbrukades 48,352 ton rågummi, men 1911—12 redan cirka 100,000 ton. På tolf år har alltså världsförbrukningen mer än fördubblats.

Betraktar man de olika sätt, på hvilka gummit ytterligare användes, så finner man, att det väl knappast finns någon annan produkt, som har en så

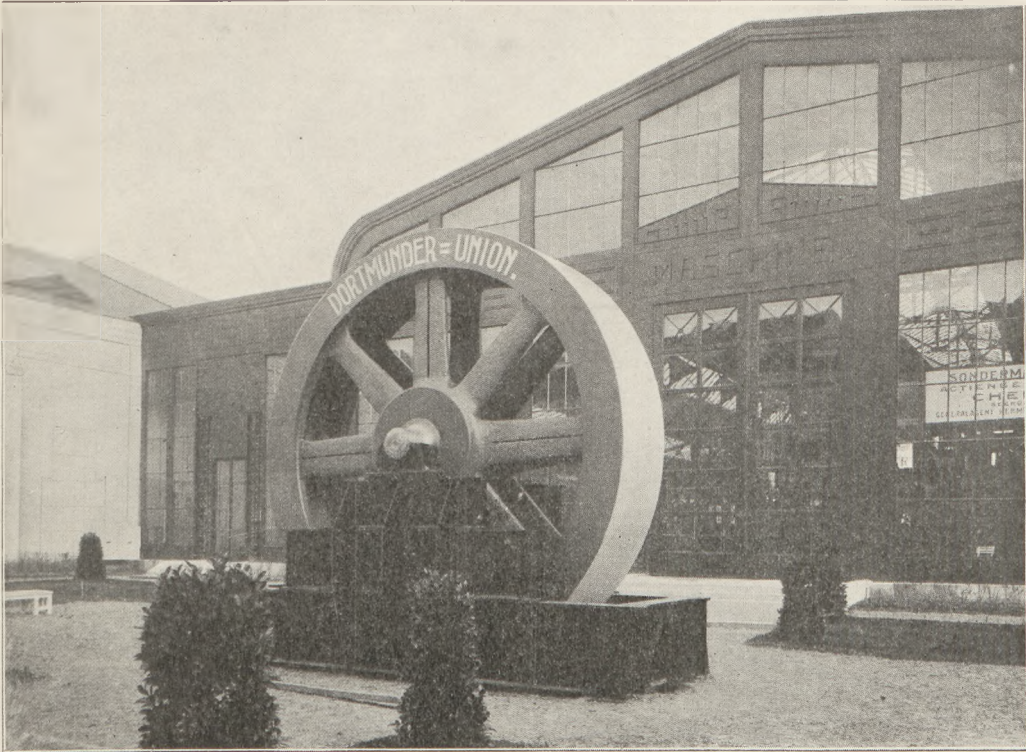

FRÅN MASKINHALLEN (U).

mångsidig användning. Utom till framställning af ringar till cyklar, automobiler och aeroplan användes kautschuk till fabrikation af helgjutna ringar för de små barnvagnarne upp till de stora 5-tons lastvagnarne, som användas inom industri och brandväsen; barnens bollar och tennisbollarna göras likaledes af gummi, äfvenledes fotbollens inre stomme. En person, som vill gå elastiskt, går på gummiklackar; för att förhindra buller användas gummimattor. Valsar till skrivmaskiner och vridmaskiner, drifremmar, kablar, flaskringar, tätningringar, kirurgiska och hygieniska artiklar och otaliga andra föremål framställas af gummi. Som spädbarn ligger människan på gummi och dricker genom gummi, sedan kammar hon sig med gummi och kläder sig med tyg, som är impregneradt med gummi, luftseglaren flyger med af gummityg förfärdigade ballonger o. s. v.

Baltiska utställningen har just på kautschukfabrikatens område mycket intressant att bjuda på, och den utställningsbesökande torde helt säkert lämna utställningen med betydligt vidgad kännedom om dithörande artiklar.

Maskinbyggeri (Hall U och sal S). Den redan tidigare omnämnda vid stålgården belägna, af järn uppförda maskinhallen U om cirka 4,000 kvm. gjorde mig på grund af de stora omkostnader, som utställare af stora maskiner hafva

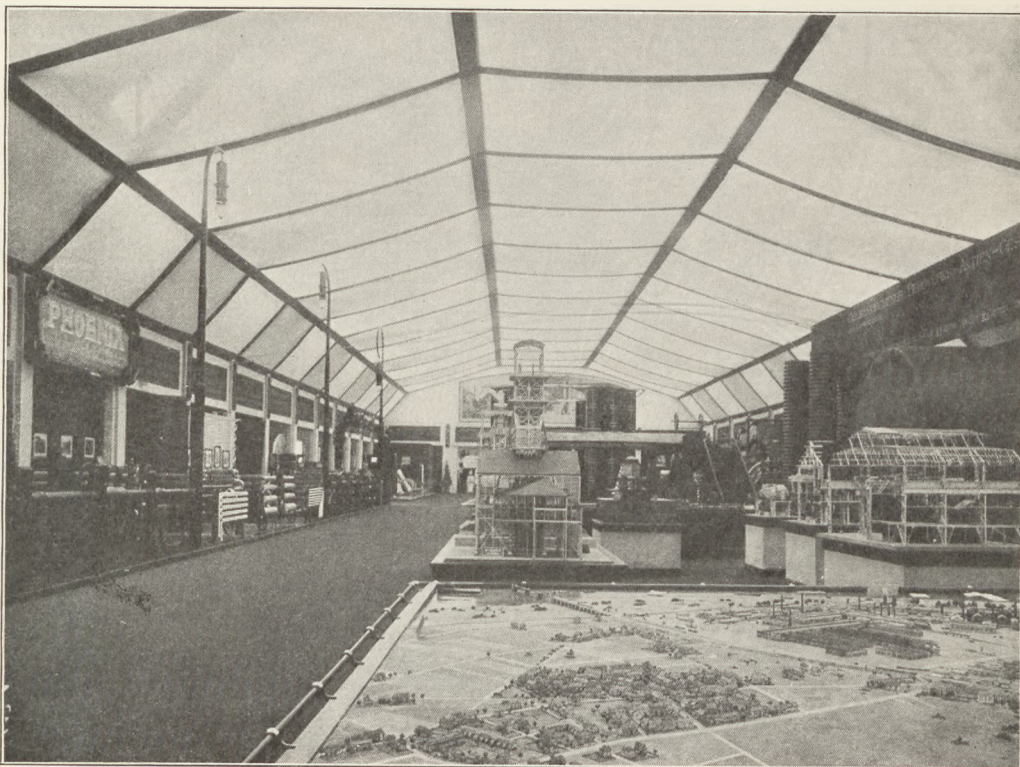
FRÅN STÅLGÅRDEN.

att vidkännas, åtskilliga bekymmer, då det gällde att fylla den. Dessa bekymmer försvunno emellertid, då direktör *Vögler* i Dortmund lofvade mig sin hjälp och samtidigt lämnade garanti för att endast de bästa fabrikat skulle utställas. På kort tid var hallen U alldeles full, och för maskiner måste ytterligare äfven den vid stålgården belägna salen S tagas i anspråk.

Gruppen maskinbyggeri återspeglar de synnerligen lifliga handelsförbindelser, som existera mellan Sverige och Tyskland just på maskinmarknaden.

Största rummet intaga naturligtvis maskinerna för metallbearbetning, alldenstund man gifvetvis räknat med Sveriges högt uppdrifna maskinfabrikation. De förnämsta tyska verktygsmaskinfabrikerna äro representerade genom specialfabrikat. Man finner verktygsmaskiner för den gröfre maskinindustriens behof

och för metallbearbetning i allmänhet jämte sådana för finmekanik och högsta precisionsarbete. De utställda fabrikaten kunna i hvarje hänseende göra anspråk på att vara förstklassiga prestationer hvart och ett på sitt speciella område. I betraktande af Sveriges omfattande träindustri ligger det nära till hands, att också industrien för framställning af maskiner för träförädling är vederbörligen företrädd.

FRÅN STAHLWERKSVERBANDS UTSTÄLLNING (T).

Med hänsyn till Sveriges omfattande gruvarbete äro utmärkta afbildningar af och modeller till utförda transportanordningar och uppfordringsanläggningar i synnerhet för malmer utställda. Det ligger i sakens natur, att utställningen måste inskränkas till uteslutande afbildningar och modeller.

Den elektriska storindustrien är representerad af anordningar för mätning, registrering och öfverföring af den elektriska energien med öppen blick för den stora framtid, som den elektriska kraftöfverföringen och det därmed sammanhängande utnyttjandet af strömmen hafva på teknikens och forskningens alla områden.

Till den alltmer växande textilindustrien har hänsyn tagits genom utställande

af ett stort antal moderna maskiner, som ge en utmärkt föreställning om den tyska industriens leveranskraft på detta område.

Slutligen förekomma en mängd separatutställningar, som tillkommit särskildt med tanke på den svenska marknads ytterligare förarbetning af half-fabrikat.

I den med blomsterrabatter försedda *stålgården* utställde *Deutsch-Luxem-*

FRÅN STAHLWERKSVERBANDS UTSTÄLLNING (T).

burgische Bergwerks- und Hütten-Aktien-Gesellschaft ett enda praktstycke, ett polhjul af gjutstål af omkring 7 meters genomskärning och 80 tons vikt, som var svarfvadt i ett stycke på en karusellsvarf. Enbart transporten af hjulet till Malmö och dess uppsättning där måste anses vara en oerhörd prestation.

Som ett motstycke till polhjulet i stålgården hade *Fried. Krupp Aktiengesellschaft i Essen-Ruhr* i anläggningarna på andra sidan om maskinhallen U likaledes utställt ett första rangens konstverk, ett i gjutstålsfabriken gjutet kugg-hjul, 4200 mm. i genomskärning, 1000 mm. bredt och vägande 23 ton.

Symaskiner voro utställda nederst i hall S. öfver hela hallens bredd.

Stahlwerksverband (Hall T.). Att *Stahlwerksverband* i Düsseldorf, af hvars förvaltningsbyggnad en modell i stor skala var utställd, deltog i utställningen,

ansåg jag redan vara af mycket stor betydelse och vittna godt om vår förmåga att intressera för deltagande i utställningen, men hvad föreningen i fråga utställde öfverträffade verkligen alla förväntningar. Utan hänsyn till kostnader skaffades de mest sällsynta, ofta i sitt slag ensamstående fabrikat till Malmö och uppställdes under öfveruppsikt af öfveringeniör *Fischmann* i Düsseldorf i en med väggmålningar prydd, 90 m. lång och 25 m. bred hall.

I Stahlwerksverband A.-G., Düsseldorf, äro sedan 1904 samtliga stora järn- och stålverk i Tyskland och Luxemburg förenade. Dessa verk, i hvilka ett kapital af tillsammans omkring tre milliarder mark är nedlagdt, sysselsätta öfver 400,000 arbetare, som i löner årligen uppbära inemot 600 millioner mark, och betala årligen öfver 25 millioner mark i skatter och 50 millioner mark i sociala bördor. Transporten af råvaror och fabrikat ger de tyska järnvägarne en inkomst af i rundt tal 250 millioner mark om året. Stahlwerksverband säljer dessa verks hela produktion af halffabrikat (råblock, hamrade plätämnen, förvalsade block, plåtar, plattjärnsämnen, puddelbollar), järnvägsbyggnadsmateriel (skenor af alla slag, syllar, skarljärn och underlagsplattor) samt faconjärn (I- och U-järn af 80 mm. höjd och mera äfvensom Z-järn).

Värdet af de år 1913 sålda fabrikaten uppgick inalles i rundt tal till 570 millioner mark, leveransen utgjorde i rundt tal 6,3 millioner ton (råstålsvikt), af hvilka tack vare den vidt utgrenade exportverksamheten 1913 i rundt tal 1,9 millioner ton, d. v. s. 32 %, kunde levereras till utlandet.

Först och främst är det järnvägsbyggnadsmateriel, som till följd af sin framstående kvalitet röner mycket stor efterfrågan på världsmarknaden. Den tyska exporten af skenor och annan öfverbyggnadsmateriel har därför under de senaste åren ständigt ökats och uppgick 1913 till i rundt tal 635,000 ton. Särskildt i fråga om spårvägsskenor, som erfordra en mycket omsorgsfull och komplicerad valsning, kan intet annat lands järnindustri ens tillnärmelsevis konkurrera med den tyska.

Åt den vidsträcktaste spridning och det största erkännande i hela världen kunna vidare Stahlwerksverbands i alla gångbara profiler framställda I-, U- och Z-järn glädja sig. De hafva en ovanligt mångsidig användning. Otaliga exempel från väg- och brobyggnader i alla delar af jordklotet utgöra värtaliga vittnesbörd härom. Till och med i trakter, som hemsökas af jordbäfningar — San Francisco, Syditalien —, har balkkonstruktionen bestått profvet. I jämförelse med af beton och armerad beton uppförda byggnader hafva de byggnader, vid hvilka faconjärn kommit till användning, fördelarne att de kunna uppföras mycket fort och oberoende af vädret, att de kunna ombyggas, något som icke bör underskattas, och att de lätt kunna rifvas, hvarvid försäljningen resp. den för-

nyade användningen af de gamla façonjärnen inbringar en vinst, som icke bjudes, då det gäller byggnader af annan konstruktion.

Samtidigt med den ökade afsättningen af façonjärn inom själfva Tyskland har också exporten stigit i motsvarande grad; den uppgick 1913 till 450,000 ton.

Äfven Stahlwerksverbands halffabrikat (råblock, förvalsade block, plåtar

FRIED. KRUPP A.-G. UTSTÄLLNING.

etc.), som sedermera ytterligare valsas, hufvudsakligen till plåt och tråd, föredras i utlandet på grund af sina framstående egenskaper.

Ofvanstående siffror, som under årens lopp alltjämt stigit, gifva icke blott en bild af den tyska järnindustriens höga ståndpunkt utan vittna samtidigt, kanske i ännu högre grad än ingenjörers och förbrukares omdömen, om de till Stahlwerksverband anslutna verkens öfverlägsenhet i tekniskt afseende och om den goda beskaffenheten hos det af dem framställda stålet.

I Stahlwerksverbands hall utställa dessutom åtta af de största anslutna verken sina specialfabrikat. Det är hufvudsakligen fabrikat från det tunga maskinbyggeriets område, såsom propelleraxlar, ankaren, turbinhus, svänghjul, järnväghjulsatser, vidare fabrikat af förarbetad plåt, såsom vattenledningsrör, turbin-

rör, gasrör, kamflänsrör, pannbottnar, pansarplåtar äfvensom fabrikat från elektrostålverket.

Att ägna hvarje särskildt fabrikat det omnämmande, som det skulle förtjäna, vore att betydligt öfverskrida ramen för denna redogörelse. Men något som icke får förbigås är, att Stahlwerksverband själf i bilder lämnade en utmärkt statistik af järnindustriens utveckling i Tyskland, jämförd med utvecklingen i andra länder, samt i pyramider af balkar, skenor, skarfjärn och block åskådliggjorde omfattningen af sin försäljning och slutligen visade användningen af balkar i de mest olikartade patenterade takkonstruktioner.

Af enskilda utställningsföremål inom denna utställning äro redan Deutsch-Luxemburgs polhjul och Friedr. Krupps kugghjul omnämnda. *Deutsch-Luxemburg* hade emellertid af specialpjäser ytterligare skickat till Malmö en 78 tons axel af gjutstål för en gasgenerator samt en spåntvägg af järn, system Larssen, som i Tyskland funnit stor användning. En spåntvägg af annat system utställdes af *Gelsenkirchener Bergwerks Aktien-Gesellschaft*, som visade en pjäs, som ännu ingen annan åstadkommit, nämligen en fartygspanna af 37 mm. tjock plåt, 5,2 m. i diameter och 15,2 m. i längd, framställd af *ett enda stycke* valsad plåt. Slutligen hade *Fried. Krupp A.-G.* i Essen-Ruhr skapat en egenartad utställning af utsökta pjäser från sina världsberömda verkstäder, hvarvid den vackra tanken legat till grund att i järn och stål utställa blott så mycket, att vikten af alla de utställda föremålen tillsammans motsvarade vikten af de Kruppska verkens råstålstillverkning under *en timme*, och denna utställning fyllde utan luckor en väsentlig del af hallen.

Järnvägar (Hallarna V, W, X och plats Y i det fria). Den tyska järnvägsutställningen på Baltiska utställningen är uttömmande behandlad af föreståndaren för gruppen, *Regierungs- & Baurat Anger* i en förträffligt illustrerad uppsats, upptagande ett stort specialhäfte af "*Zeitschrift des Vereins deutscher Ingenieure*", årg. 1915, ett mycket erkännansvärdt arbete midt under kriget. Till detta arbete hänvisas därför alla, som vilja inhämta mera ingående upplysningar om gruppen järnvägsväsen. I sammandragen form yttrar sig herr Anger om gruppen på följande sätt:

Tyskland hör till de första länder, som byggt järnvägar med lokomotiv. I början, från och med år 1835, fortskred byggandet af detta nya samfärdsmedel mycket långsamt. Men sedan man insett järnvägarnes betydelse för hela samfärds- och kulturlifvets utveckling, växte det tyska järnvägsnätet snabbt och jämnt. Det öfverträffar numera vida alla andra europeiska staters järnvägsnät hvad omfång, utrustning, skötsel och prestation beträffar.

Liksom i de flesta andra länder öfverlämnades också i Tyskland järnvägs-

byggandet och järnvägsdriften i början af den enskilda företagsamheten. Dock tillförsäkrade sig de olika staterna redan under de första åren det i det allmännas intresse nödvändiga inflytandet på koncession, byggnad, drift och förvaltning. Ju större inflytande de i omfång allt mera tilltagande järnvägsföretagen fingo icke blott på hela samfärds- och kulturlifvet utan också på staternas politiska gestaltning äfvensom på utvecklingen af de internationella förbindelserna och på tull- och handelspolitiken, ju mera hela försvarsväsendet och krigföringen under deras inflytande omgestaltades, ju större del af nationalförmögenheten som nedlades i järnvägarna, och å andra sidan ju flera olägenheter som yppade sig för allmänheten till följd af tillvaron af en mängd enskilda företag, desto mera kommo regeringarne och folkrepresentationerna i de tyska staterna till den öfvertygelsen, att sammansläendet af förvaltningarne af de olika järnvägsnäten till så stora enheter som möjligt under statens ledning erbjöd betydande fördelar både i tekniskt, ekonomiskt, socialt och politiskt hänseende. I enlighet med denna uppfattning öfvergingo så småningom alla tyska stater till att öfvertaga driften af de för den allmänna samfärdseln viktiga banorna, till att inköpa dem och själfva bygga nya hufvud- och bibanor. Vid tyska rikets grundande var redan en betydlig del af dessa företag i förbundsstaternas ägo. Under det följande årtiondet skred förstatligandet af hufvud- och bibanorna med raska steg framåt. Vid början af räkenskapsåret 1913 voro i Tyskland endast 5,8 % af alla bredspåriga hufvud- och bibanor i privat ägo. **S t a t s b a n e s y s t e m e t**, som bildar höjdpunkten af järnvägsväsendets utveckling, är alltså i Tyskland nästan fullständigt genomfördt, hvad de bredspåriga järnvägarna beträffar.

Liksom de enskilda förbundsstaterna, så har också tyska riket såsom helstat stort intresse af att utöfva ett så vidtgående inflytande som möjligt på förvaltningen af de i den allmänna samfärdseln tjänst stående järnvägarna. Genom riksförfattningen underkastades därför de tyska hufvud- och bibanorna kontroll från riksstyrelsens sida, särskildt med hänsyn till landets försvar och den gemensamma samfärdseln. Den författningensliga kontrollen från riksmyndighetens sida utöfvas af riksjärnvägsstyrelsen (Reichs-Eisenbahn-Amt) i Berlin. Sträfvandena att låta alla tyska hufvud- och bibanor öfvergå i rikets ägo eller åtminstone få dessa in under rikets ledning med gemensam drift hafva visserligen icke förverkligats. Dock grundades 1886 "Deutscher Eisenbahnverkehrsverband". Och 1909 togs ett betydelsefullt steg i enhetssträfvandet genom grundandet af "Deutscher Staatsbahnwagenverband" (godsvagnsgemenskap). Redan 1897 hade dessutom de preussiska och de hessiska statsbanorna så till vida sammanslutits, som dessa fått gemensam drift och finansiering, hvarigenom världens största trafikföretag kommit till stånd.

Då trafiken icke bekymrar sig om staternas gränser, framställde sig redan

tidigt behovet att såväl i allmänhetens som i järnvägsförvaltningarnes intresse träffa aftal med utländska järnvägar om tekniska anordningar, genomgående vagnar, tåganslutningar, genomgående befordran af personer och gods o. s. v. Detta behof tillgodosågs genom grundandet af internationella järnvägsföreningar, genom internationella öfverenskommelser och traktater. Det mest betydelsefulla inflytande på utvecklingen af den internationella järnvägstrafiken har den redan 1846/47 stiftade "Verein deutscher Eisenbahnverwaltungen" utöfvat. Till denna hafva, förutom de tyska järnvägarna, de för den allmänna trafiken mest betydande österrikisk-ungerska, nederländska, belgiska, luxemburgska och rumäniska förvaltningarne äfvensom den ryska Warschau-Wienjärnvägen anslutit sig. Denna viktiga förenings verksamhet har man till stor del att tacka för de enhetliga anordningar, som möjliggjort en genomgående trafik icke blott inom dess område utan också i de flesta andra länder i Europa.

Liknande skäl som för förstatligandet af hufvud- och bibanorna föreligga också för de själfförvaltande korporationernas (församlingarnas, kretsarnas o. s. v.) delaktighet i lokalbanornas byggnad och drift. Vid 1913 års början voro redan 52 % af alla lokalbanor och 46 % af alla spårvägar i resp. kommuners eller lokala myndigheters ägo. Då kommunerna och kretsarne ofta saknat erforderliga medel, hafva visserligen i många fall också provins- och statsmyndigheterna måst träda hjälpende emellan med penningmedel. Men i öfrigt har staten i allmänhet intet intresse af att själf bygga och drifva lokalbanor. Och dessutom är för dessa banor, som ju i tekniskt och ekonomiskt hänseende så nära som möjligt måste anpassa sig efter de ofta mycket olika lokala förhållandena och behoven, den omedelbara lokala förvaltningen i de flesta fall lämpligare än statens förvaltning. De tyska lokalbanorna hafva särskildt efter 1892 betydligt utvecklats, sedan lätnader med afseende på koncession, byggnad och drift medgifvits.

Vid början af räkenskapsåret 1913 funnos i Tyskland inalles 79,118 km. järnvägar för allmän drift, nämligen 62,964 km. hufvud- och bibanor och 16,154 km. lokalbanor. Af hufvud- och bibanorna voro 60,751 km. bredspåriga (däraf 57,228 km. statsbanor) och 3,523 km. smalspåriga. De bredspåriga järnvägarne hade en sammanlagd skenlängd af 123,568 km. med 13,528 bangårdar. På de preussisk-hessiska statsbanorna ensamt kom en banlängd af 38,791 km. med en sammanlagd skenlängd af 82,000 km. och 7,623 bangårdar.

De tyska hufvud- och bibanornas (och de preussisk-hessiska statsbanornas) lokomotiv- och vagnpark hade i början af 1913 utökats till 28,894 (20,680) lokomotiv, 422 (321) motorvagnar, 63,652 (42,216) personvagnar och 659,483 (474,514) bagage- och godsvagnar, under det att lokalbanorna hade 1,550

lokomotiv, 13,140 motorvagnar, 25,085 personvagnar och 21,085 bagage- och godsvagnar.

Anläggningskostnaderna för samtliga tyska järnvägar (inkl. samtliga banläggningar och rullande materiel) uppgingo vid början af 1913 till i rundt tal 20,⁵ milliarder mark, af hvilka 18,⁵ milliarder mark kommo på hufvud- och bibanorna och 12 milliarder mark på de preussisk-hessiska statsbanorna ensamt. För rullande materiel å hufvud- och bibanorna uppgingo anskaffningskostnaderna intill nämnda tidpunkt till 4,⁴⁴ milliarder mark (motsvarande siffra för ensamt de preussisk-hessiska statsbanorna var 3,²³ milliarder). I de tyska järnvägarna är alltså en mycket betydande del af nationalförmögenheten nedlagd.

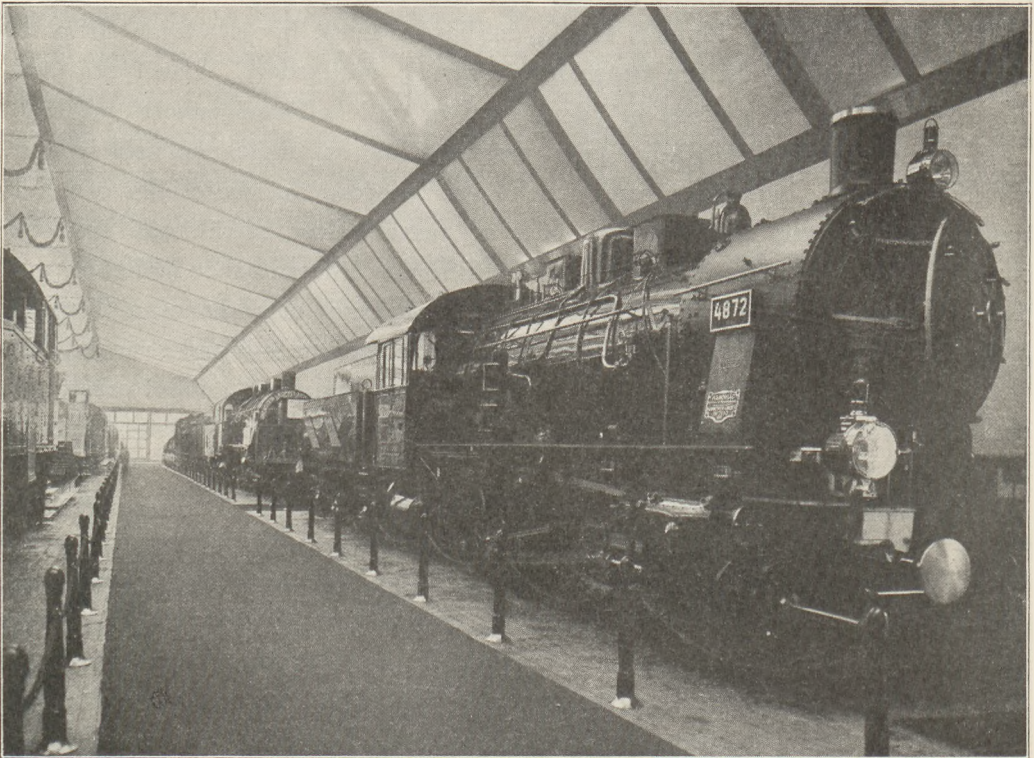
I hvad mån de tyska järnvägarna motsvarat sin nationalekonomiska uppgift att förmedla den personliga samfärdseln och befordra det materiella och kulturella varuutbytet, åskådliggöres bäst af några siffror beträffande trafikens omfattning. Under räkenskapsåret 1912 befordrades å dessa banor inalles 4,⁷ milliarder personer och 713 millioner ton gods. Å hufvud- och bibanorna (resp. de preussisk-hessiska statsbanorna) befordrades under samma tidrymd i rundt tal 1,⁸ (1,²) milliarder personer och 679 (455) millioner ton gods, och antalet presterade personkilometer uppgick till 40,² (28,⁵) milliarder och antalet godstonkilometer till 66,¹ (50,⁰) milliarder.

De tyska järnvägarnas prestationer i tekniskt och ekonomiskt hänseende uppskattas med rätta öfverallt, särskildt också i utlandet. På regelbundenhet och punktlighet i trafiken lägges stor vikt. Icke mindre betydelsefulla äro de ständiga framstegen såväl med hänsyn till de resandes bekvämlighet och deras skyddande mot hälsofara som beträffande godsets inlastning och förvaring och dess skyddande mot skakningar och vädrets inflytande. De talrika i Malmö utställda tyska järnvägsvagnarna utgöra ett värtaligt bevis härför. Äfven på höjandet af trafiksäkerheten arbetas ständigt och utan hänsyn till kostnaderna. Under räkenskapsåret 1912 dödades på samtliga tyska bredspåriga hufvud- och bibanor på hvar hundra million passagerare i genomsnitt endast 8 och skadades 36. Icke ens alla dessa mycket få olycksfall vid urspåringar, sammanstötningar och andra olyckor komma på en bristande trafiksäkerhets konto, enär 95 % af olycksfallen med dödlig utgång och 36 % af de öfriga få tillskrivas de resandes egen oförsiktighet.

I ekonomiskt hänseende hafva de tyska järnvägarna, i synnerhet hufvud- och bibanorna, i allmänhet att uppvisa mycket goda resultat. Dessa resultat komma å ena sidan allmänheten till godo, som på de tyska järnvägarna reser billigare och betalar lägre fraktsatser än på de flesta andra europeiska järnvägar, å andra sidan järnvägsförvaltningarne genom uppnående af höga driftöfverskott.

De goda ekonomiska resultaten hafva uppnåtts därigenom, att ut-

gifterna trots de goda transportprestationerna till följd af sparsam och sakkunnig förvaltning kunnat hållas i ett gynnsamt förhållande till inkomsterna. Under räkenskapsåret 1912 uppgingo de tyska hufvud- och bibanornas (resp. de preussisk-hessiska statsbanornas) inkomster i rundt tal till 3,500 (2,502) millioner mark, af hvilka nästan $\frac{2}{3}$ kommo på godstrafiken. Mot dessa inkomster svara utgifter af i rundt tal 2,366 (1,659) millioner mark och ett driftöverskott

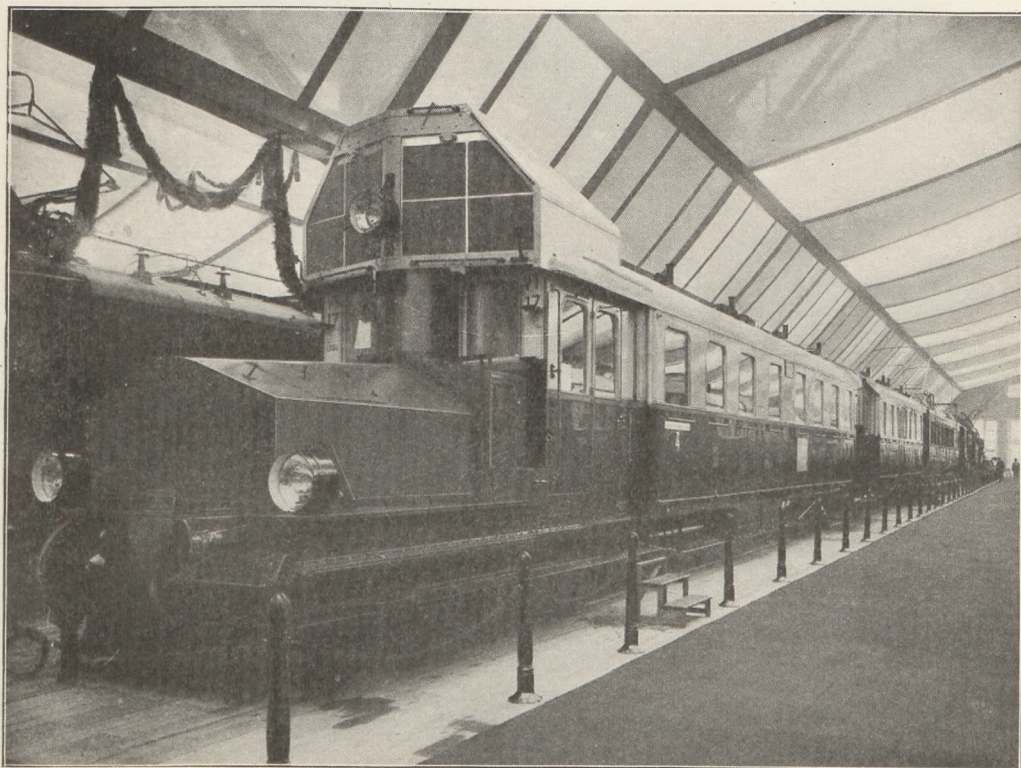
FRÅN TYSKA JÄRNVÄGSHALLEN (V).

uppgående till i rundt tal 1,134 (843) millioner mark. Det i de bredspåriga banorna nedlagda anläggningskapitalet har förräntat sig med i genomsnitt 6,29 (7,10) % årligen, under det att "driftkoefficienten", d. v. s. utgifternas förhållande till inkomsterna i genomsnitt varit 67,5 (66,3).

Mer än hälften af alla driftkostnader utgjordes af utgifter till personal, hvilka under räkenskapsåret 1912 exempelvis vid de tyska bredspåriga hufvud- och bibanorna (resp. de preussisk-hessiska statsbanorna) i rundt tal uppgingo till 1,264 (882) millioner mark. Institutionerna för social omvårdnad äro mönstergilla; för sådant ändamål offrades år 1912 mer än 162 (115) millioner mark.

Nära tredjedelen af alla driftomkostnader kommer på lokomotivtjän-

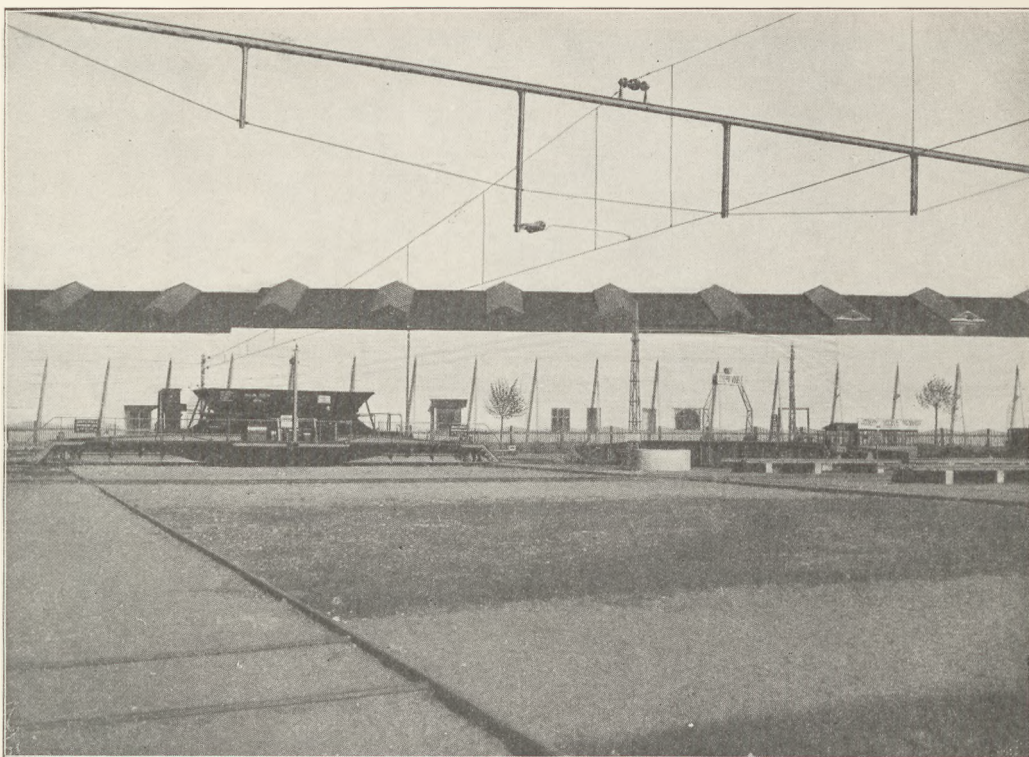
sten. Om det lyckats de tyska järnvägarna att trots de ständigt växande utgifterna till personal och de stigande materialpriserna utan höjning af taxorna uppnå gynnsamma ekonomiska resultat, så får detta till stor del tillskrivas de införda väsentliga förbättringarna å lokomotiven och i lokomotivtjänsten. På Baltiska utställningens tyska järnvägsafdelning äro fem den preussisk-hessiska statsbaneförvaltningens ånglokomotiv af nyaste konstruktion utställda.

FRÅN TYSKA JÄRNVÄGSHALLEN (v).

Ånglokomotivet, hvars uppfinnande utgjorde förutsättningen för järnvägarnas väldiga utveckling, behärskar ännu tågdriften på de allra flesta hufvud- och bibanor i Tyskland. Däremot har inom mindre järnvägsdistrikt med öfvervägande persontrafik, måttlig tåghastighet, ringa tågvikt och täta tågförbindelser, i synnerhet således å lokalbanor, den elektriska driften redan sedan en följd af år fullständigt undanträngt ångdriften. Den elektriska driften har emellertid också på de tyska hufvudbanorna gjort väsentliga framsteg, och därvid användas icke blott motorvagnar utan äfven elektriska lokomotiv. Härvid har i första hand den preussisk-hessiska statsjärnvägsförvaltningen gått i spetsen. Af dennas vagns- och lokomotivpark äro sex motorvagnar och fyra elektriska lokomotiv af nyaste konstruktion utställda i Malmö.

För öfrigt komma de tyska järnvägarnas utgifter för driften icke blott järnvägarnas talrika tjänstemanna- och öfriga personal (år 1912 i rundt tal utgörande 831,000 personer = ungefär $1\frac{1}{4}\%$ af Tysklands hela invånareantal) utan också talrika andra delar af befolkningen till godo. De medel, som Tysklands järnvägar årligen använda för anskaffande af drifts- och verkstadsmateriel, gas,

JÄRNVÄGSUTSTÄLLNING I DET FRIA.

vatten, elektricitet m. m. samt rullande materiel, uppgå till i genomsnitt en milliard mark.

Den tyska järnvägsutställningen i Malmö upptog i rundt tal en yta af 6,300 kvm. i hallar och 4,700 kvm. i det fria. En spårsträcka på 790 m. var besatt med lokomotiv och vagnar. Utställningen, som haft att glädja sig åt den preussiske ministerns för de allmänna arbetena verksamma understöd, var den utan jämförelse största specialutställning, som hitintills af något land åstadkommits på detta område. Hallarnes inre var mycket smakfullt dekoreradt. Mellersta delen af det utaf hvit spänd duk bestående taket var prydd med guirlander. Brunröda kokosmattor betäckte de breda gångarna, och på mässingsplattor hvi-

lande träpelare, sinsemellan förbundna medelst tjocka kordonger, skilde gångarne från utställningsspåren. En särskild konstnärlig prydnad för hallarne utgjorde tre 7 meter breda och 4 meter höga väggmålningar ofvanför ingångarne från järnväghallarne till automobilhallen. De voro af *Marno Kellner* och föreställde: Kejsar-Wilhelmsbron vid Müngsten, Stadtbahn vid Humboldthafen i Berlin och

FRÅN VATTENBYGGNADsutställningen (EN TRAPPA UPP).

en järnvägssträcka med mycket stark stigning i Thüringen. En fjärde vacker bild, järnvägssträckan vid Oberhof, var anbragt vid Knorr-Bremse A. G:s utställning.

Af planritningen kan man se, hur utrymmet i hallarna och i det fria var fördelat på 35 representerade vagn- och maskinfabriker. Utställda voro 5 ånglokomotiv, 3 elektriska lokomotiv, 5 motorvagnståg, bestående af 3 eller 2 vagnsenheter hvarterdera, 1 sofvagn, 1 restaurationsvagn, 6 personvagnar, 4 post- eller bagagevagnar, 9 godsvagnar, tillsammans 50 st. lokomotiv och vagnar. I särskildt stor omfattning deltog i utställningen följande firmor, nämligen *Linke-Hofmann-Werke* i Breslau, *Allgemeine Elektrizitäts-Gesellschaft* i Berlin, *Maschinenfabrik*

Joseph Vögele i Mannheim och *Knorr-Bremse A. G.* i Berlin, hvars direktör *Vielmetter* inlagt synnerlig förtjänst om järnvägsafdelningen. Detta var också fallet med generaldirektören för *Verband Deutscher Waggonfabriken*, Königl. Geh. Baurat *Schrey* i Berlin.

Kungl. Preussiska ministeriets för de allmänna arbetena vattenbyggnadsutställning (Sal Q och en trappa upp). Det är icke meningen att genom denna utställning åskådliggöra vattenbyggnadsväsendet i Preussen i dess helhet. Det förbjuder redan det utrymme, som står till förfogande. Dessutom har preussiska vattenbyggnadsstyrelsen under de båda sista årtiondena i sådan omfattning deltagit i utställningarne i Chikago 1893, i Paris 1900, i Düsseldorf 1902, i St Louis 1904, i Milano 1906 och i Brüssel 1910, att dess tidigare prestationer från denna tid kunna förutsättas vara tillräckligt kända bland fackmän.

Föreliggande samling af modeller och afbildningar omfattar hufvudsakligen de på grund af preussiska vattenvägslagen af den 1 april 1905 igångsatta kanalbyggnader och några i samband därmed stående fördämningar och skyddsbyggnader, alltså anläggningar, som först på sista tiden blifvit färdiga eller närma sig sin fullbordan. För dessa får väl därför ett större intresse förutsättas i synnerhet i ett land, som själf har att uppvisa mycket framstående företag i vattenbyggnadsväg.

Af strandskyddsanordningarne vid dynerna å preussiska Östersjökusten och af sjömärken visas likaledes några modeller och afbildningar. Slutligen åskådliggöres den för handeln och samfärdseln mellan Sverige och Preussen så viktiga ångfärjeförbindelsen Sassnitz-Trelleborg genom en modell och ritningar af färjelägena i Sassnitz-Hafen jämte färja.

Värmeteknik (Hall Z). Om gruppen värmeteknik yttrar sig dess föreståndare, patentkommissionären och diplomingeniören, jur. doktor *Wangemann* i Berlin på följande sätt:

Den tyska industriens utomordentligt snabba utveckling efter det segerrika kriget 1870 förde till en intensiv konkurrens, och i samband därmed var hvarje enskild industriidkare tvungen att nedbringa sina omkostnader så mycket som möjligt.

Det område, där det slösas mest inom en fabriksrörelse, är utan all fråga det värmetekniska. De besparingar, som kunna göras i bränslematerial, uppgå ofta till 50 à 60 % af bränslekostnaderna, sådana som dessa ställa sig vid företag, där man icke beaktar denna fråga.

Nödvändigheten af en intensiv och ekonomisk fabriksdrift har därför varit en utomordentligt verksam sporre för den tyska värmeteknikens utveckling.

Särskildt har hithörande mätningsteknik denna sträfvan efter bränslebesparing att tacka för sin uppkomst och utveckling. Här är det anordningar och

metoder för undersökning af kol, flytande bränsle och gaser, som utan all fråga förtjäna det största beaktande. Kungl. preussiska materialprofningsanstalten i Gross-Lichterfelde deltagar i utställningen med öppen blick för dess stora betydelse och visar utomordentligt intressanta metoder för undersökning af olika slags bränsle och eldfast sten. Äfven vår yngsta värmetekniska industri, torfindustrien, kommer med understöd af vederbörande myndigheter, särskildt kungl. preussiska landtbruksministeriet, att vara representerad och visa sina framsteg.

Omkostnaderna i värmetekniskt hänseende bero emellertid icke uteslutande på bränslematerialet utan också på ugnarnas byggnadsmaterial, ty de ständiga reparationerna af ugnarna sluka en tämligen betydande del af driftkostnaderna. Äfven denna del af utställningen kan betecknas såsom mycket intressant.

Hvad nu de olika eldningsmetoderna själfva beträffar, så är det område, där värmekniken kommer till användning, så mångfaldigt och så utgrenadt, för att t. ex. nämna ångpanneeldning, bearbetning af malmer, järnbruksrörelse, keramikindustri, glasbruksindustri, eldning i hemmen, gjutning, eldbegängelse m. m., att det i en så kortfattad framställning som den föreliggande skulle föra för långt, om man skulle närmare ingå på värmeknikens betydelse för och användning inom alla dessa särskilda grenar af industriell och annan verksamhet.

Men på alla värmeknikens områden framträder sträfvan att uppdrifva effekten af energiens utnyttjande så mycket som möjligt och därigenom nedbringa kostnaderna för värmen. Under det man ännu för några få år sedan räknade med i genomsnitt 70 % utnyttjande af bränslematerialet i en ångpanna, kommer man f. n. redan upp till 92 %. Icke blott för den enskilda hushållningen är denna ökning i prestation af vidtgående betydelse; äfven för det ekonomiska samhällslifvet i dess helhet är den af allra största vikt i betraktande af jordens begränsade kolförråd. Enligt *F r e c h s* undersökningar äro kolfälten i mellersta Frankrike, mellersta Böhmen och konungariket Sachsen samt på Waldenburg-Schatzlad-området uttömda om 100 å 200 år. Englands, Nordfrankrikes och Saarområdets kolförråd beräknas räcka i 200 till 500 år. Det Rhen-Westfaliska koldistriktet torde komma att lämna kol för cirka 800 år, under det att stenkoldistriktet i preussiska Oberschlesien äger kol för cirka 1000 år.

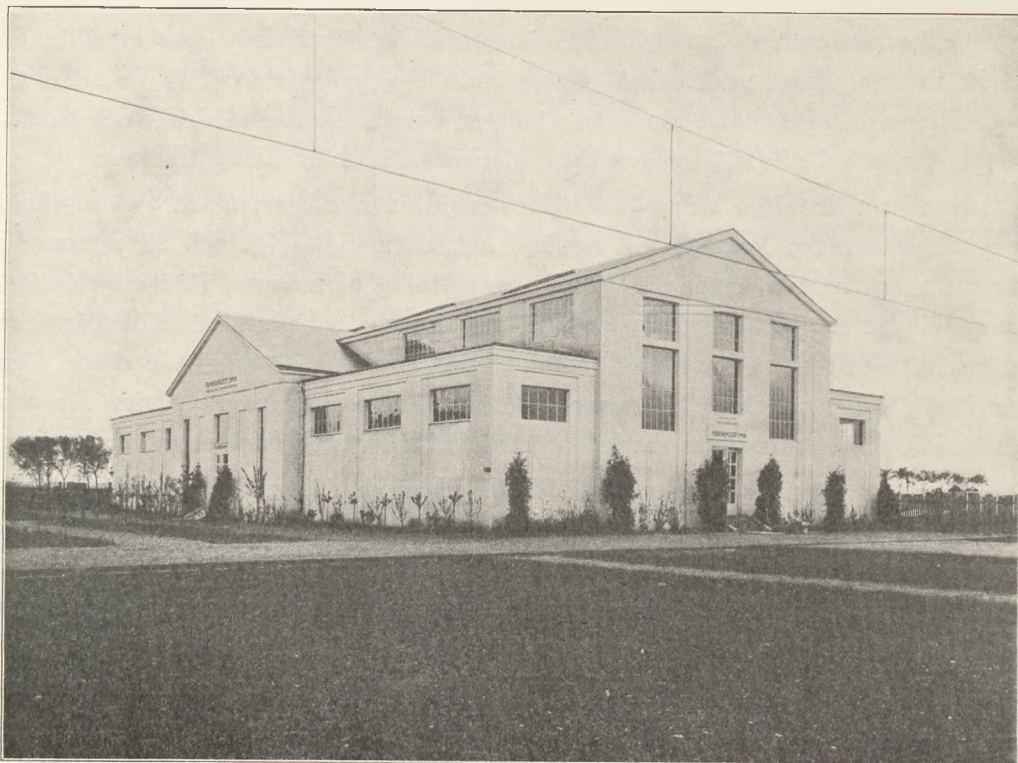
Då de begränsade tillgångarne i naturen själfallet inom en öfverskådlig tidrymd skola leda till en väsentlig stegring i priset på värmeenergien, måste man räkna med en under tidernas lopp inträdande fullständig förskjutning inom industriens ekonomiska lif, och ju långsammare och senare denna med nödvändighet inträdande förskjutning inträffar, desto mindre skadliga skola dess följder blifva.

Mosskultur och torfindustri (Hall Z). Ingeniör *Max Arland* i Berlin, som förestår den tekniska afdelningen inom "Verein zur Förderung der Moorkultur

im Deutschen Reich" (Föreningen för befrämjande af mosskultur inom tyska riket), hade lyckats väcka myndigheternas och städernas intresse för deltagande i Baltiska utställningen och kan blicka tillbaka på ett mycket godt resultat af sitt mödosamma arbete. Utställningen var mycket öfverskådlig, och de vackra modellerna, som utstälts, demonstrerades på ort och ställe af herr Arland själf.

Trädgårdsskötsel (Jfr planen öfver tyska afdelningen).

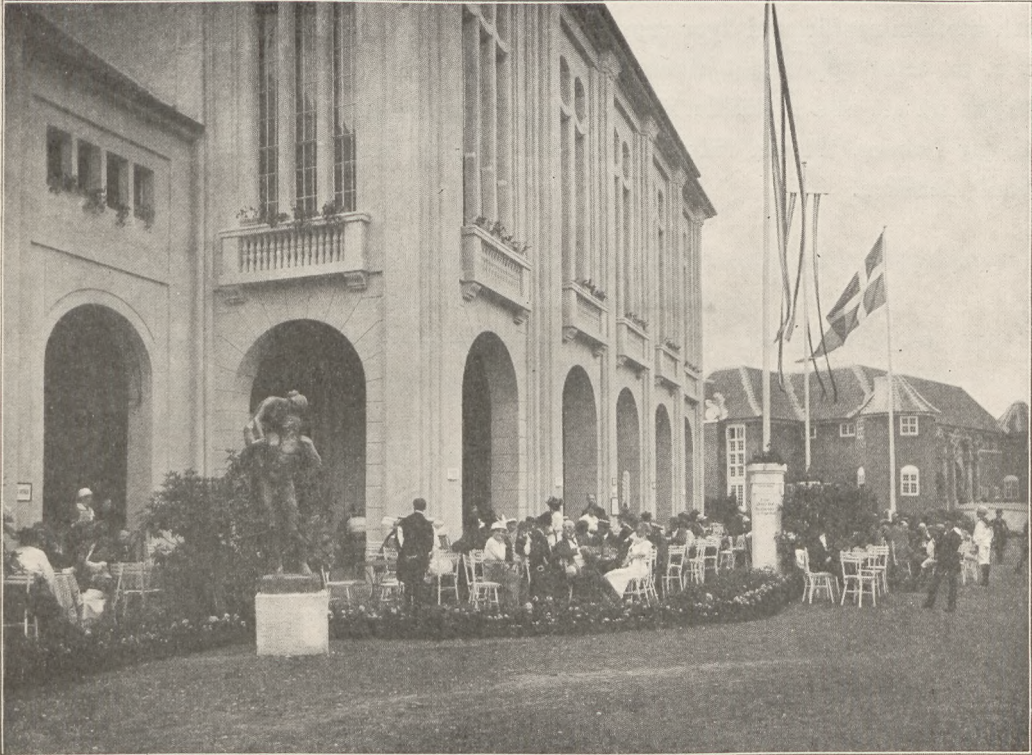
UTSTÄLLNINGSBYGGNAD FÖR VÄRMETEKNIK OCH MOSSKULTUR (Z).

Om gruppen trädgårdsskötsel yttrar sig dess föreståndare, kungl. preussiska trädgårdsinspektören *Brahe*, trädgårdsarkitekt i Mannheim, på följande sätt:

De egentliga trädgårdsanläggningarna å den tyska afdelningen äro belägna framför hufvudbyggnaden. Vid planläggningen gällde det i första hand att ordna det hela med hänsyn till den kortaste förbindelsen mellan hufvudingången resp. arkaderna och den tyska utställningsbyggnaden.

Flera hufvud- och sidovägar, som samtidigt lämna plats för besökande i större antal, föra direkt till de tyska hallarnes hufvudportaler. På rabatterna vid sidorna äro planterade träd från firman J. Timm & Co., Elmshorn, och rosor från firman C. Voigt, Ütersen (Holstein). Framför mittelbyggnaden ligger den af prof. Vogel modellerade brunnen. På rabatterna på sidorna om denna har

firman Lambert i Trier a. d. Mosel utställt sina rosor. På sidorna därom finnas växter från de grefliga Schwerinska plantskolorna i Wendisch-Wilmersdorf vid Thyrow. Representerade äro vidare firmorna T. J. Rud. Seidel i Grüngräbchen i Sachsen (Rhododendron) och W. Pfitzer i Stuttgart med halfbuskar och dalior. Gräsmattan är besädd med gräsfrö från firman Carl Hecker i Friedrichsdorf i Taunus och klipptes med maskiner från firman Abner & Co. i Ohligs (Rheinland).

UTESERVERING FRAMFÖR TYSKA UTSTÄLLNINGSBYGGNADEN.

Ytterligare trädgårdsutensilier äro ställda till förfogande af firmorna Bopp & Reuther i Mannheim-Waldhof (vattenspridare o. d.), Rheinische Gummi- und Celluloidfabrik i Mannheim-Neckarau (trädgårdsslangar), Katz & Comp, Nachf. i Mannheim (trädpålar), J. H. Königfeld, G. m. b. H. i Mannheim (torfmull), Hch. Fasig & Sohn, Ludwigshafen a. Rh. (trädgårdssoffor), Kalisyndikat, G. m. b. H. i Berlin (gödning).

Byggnadens facad är dekorerad med blommor från firman J. Lambert & Söhne i Trier a. d. Mosel, och dessa blommor äro planterade i balkongblomsterlådor från firman Emil Pabst i Meuselwitz.

Ytterligare anläggningar finnas i stålgården mellan maskinhallarne och industrihallen. Här äro utplanterade rosor från firman G. Frahm i Elmshorn

och penséer från firman H. Wrede i Lüneburg. Äfven framför värmetekniska utställningens hall finnas trädgårdsanläggningar, och här äro firmorna Fr. Timmermann i Wedel (Holstein) och G. Frahm i Elmshorn (Holstein) representerade med fruktträd.

Trädgårdsanläggningar äro vid utställningar sådana som denna alltid förbundna med särskilda svårigheter, enär området först några få veckor före öppnandet kan börja bearbetas, och enär dessutom transport af byggnadsmaterialier och utställningsföremål äger rum på genom anläggningarna löpande järnvägsspår t. o. m. efter öppnandet af utställningen. Framför allt måste därför stor vikt läggas på att alla utställda föremål inom gruppen genom ändamålsenliga anordningar komma till sin rätt, för att det väntade resultatet för utställarne icke skall uteblifva.

WERDANDIBUNDS UTSTÄLLNING.

AF OTTO LIESHEIM.

Med en stor egen byggnad, som rymde flera intressanta specialutställningar, framträdde det tyska *Werdandibund* på utställningen.

Werdandibund (byrå: Berlin-Lichterfelde, Ulmenstr. 9) är en opolitisk organisation, som har till syfte att främja utvecklingen på andliga, konstnärliga och industriella områden.

Särskildt i anslutning till de stambesläktade skandinaviska folken vill föreningen arbeta för att sätta vår kultur i samklang med nutidens teknik och ekonomiska lif, såväl som med de nyare stilriktningarna, hvarvid den, äfven då den söker vårda sig om det för hembygden karaktäristiska, tager bestämdt afstånd från allt trångbröstadt och filiströst.

I Werdandihallen på Baltiska utställningen, som uppförts efter ritningar af arkitekterna, professorn doktor *Friedrich Seesselberg* och *Otto Liesheim*, hade anordnats följande olika utställningar, som alla falla inom Werdandibunds verksamhetsområde:

1. En utställning för *industribyggnadsarkitektur*, där genom utvalda exempel åskådliggjordes detta byggnadsslags estetiska utveckling och betydelse för stadsarkitekturen.

2. *Separatutställning* från *Seminar für Städtebau* vid Tekniska Högskolan i Berlin.

3. En utställning för *maskinbyggnad*, hvari åskådliggjordes de moderna sträfvandena inom maskinbyggnaden att göra maskinen ej blott ändamålsenlig, utan också vacker samt ge den något expressivt i betonanandet af alla dess funktioner.

4. En utställning af *nyare byggnadsmaterial*.

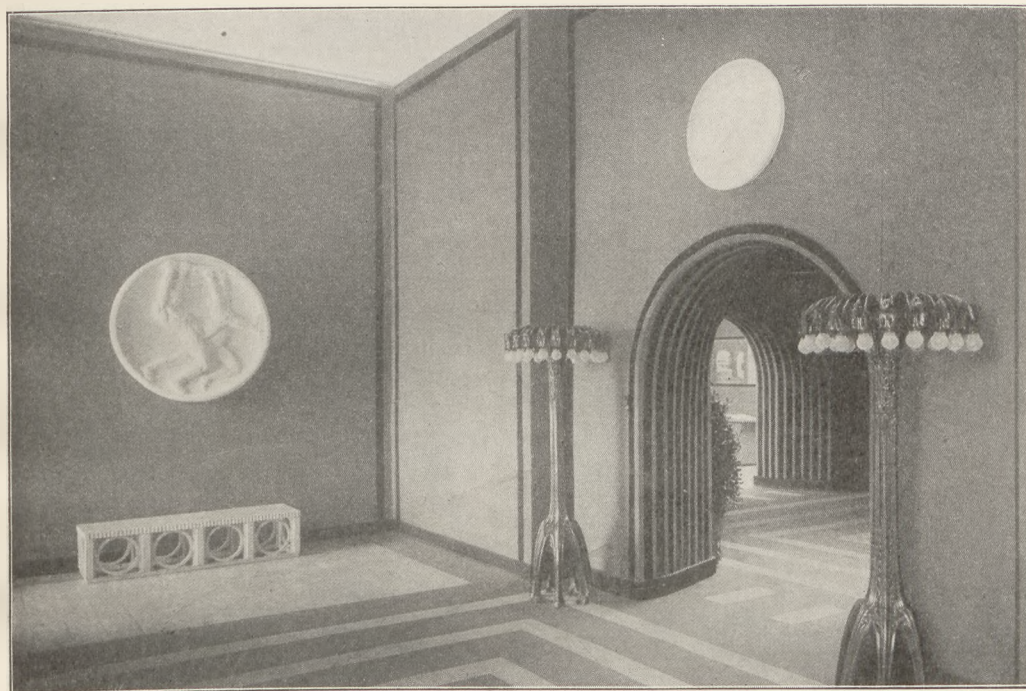
Redan byggnadens yttre måste göra ett starkt intryck tack vare dess egenartade form, den intressanta estetiska sammanställningen af järn och keramik

WERDANDBUNDS UTSTÄLLNINGSBYGGNAD.

samt den starka färgverkan, som åstadkommits genom riklig användning af keramik.

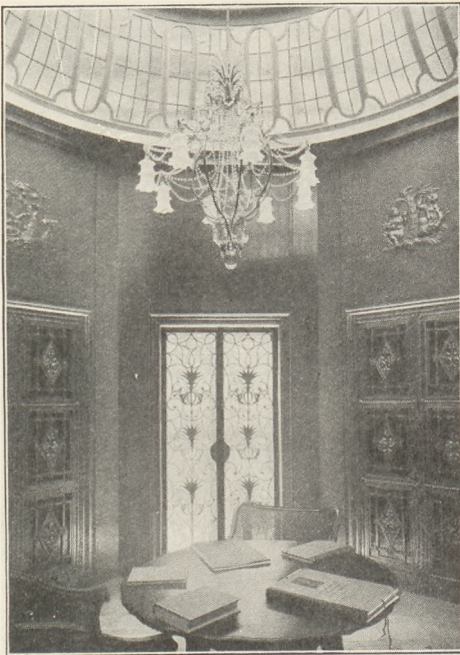
Den 32 meter höga byggnaden reste sig från en plattform af svarta asfaltplattor med färgade mosaikinläggningar. Tre monumentala, rikt skulpterade bronsdörrar ledde in i hallen. Underbyggnaden var till en höjd af tio meter beklädd med brunvioletta järnklinker, och från denna underbyggnad reste sig ett tjugotvå meter högt, kvadratisk torn, krönt af ett jättelikt gyllene klot, som skulle symbolisera Saturnus och kring hvilket efter mörkrets inbrott tre

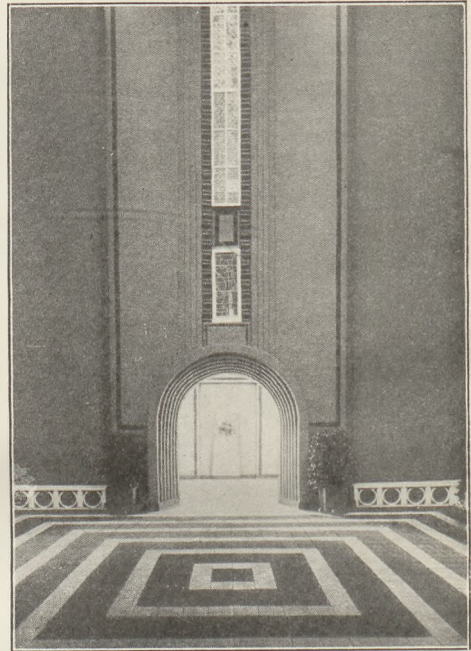
WERDANDIBUND. VESTIBULEN.

ringar glödde i rött s. k. Moorelicht. På tornets fyra sidor sprang det svarta skelettet af järnkonstruktionen fram, medan dess frittliggande ytor belagts med djupblå kakel. Färgeffekten hade ytterligare förhöjts genom att i denna blå grund, som inramades af breda guldgula ränder, här och där i de mest olika färger lysande flisor strötts in. Klotet, som var beklädt med guldgula plattor, hvilade på en djupblå sockel. De svarta järnytorna såväl som konturerna af underbyggnadens arkitektoniska delar voro beklädda med förgylldt ornamenterad Mannstädter-järn, hvarigenom en synnerligen förnäm helhetsverkan uppnåts. Tack vare denna färgprakt med dess olika fint afstämde toner var byggnaden af starkt målerisk verkan, där den, omgifven af grönska, speglade sig i dammen, invid hvilken den låg.

Äfven i byggnadens inre fann man uttryck för samma sträfvan att förena den dekorativa verkan med ändamålsenligheten. Genom de tre ingångsportaler kom man in i en vestibul och därifrån i ett högt representationsrum. Båda rummen hade en den värdigaste prägel. Golvvet — af ädel marmor — och väg-garna voro hållna i grått, svart och hvitt, taket i hvitt och svart. I representa-tionsrummet göto stora guldgula fönsterglas gyllene strömmar af ljus in i salen. Två väldiga bronskandelabrar och stora bronskrukor i präktigt drifvet arbete flankerade ingången till omförmälda rum. Bakom dessa rum lag så det char-

WERDANDIBUND. BIBLIOTEKSRUMMET.

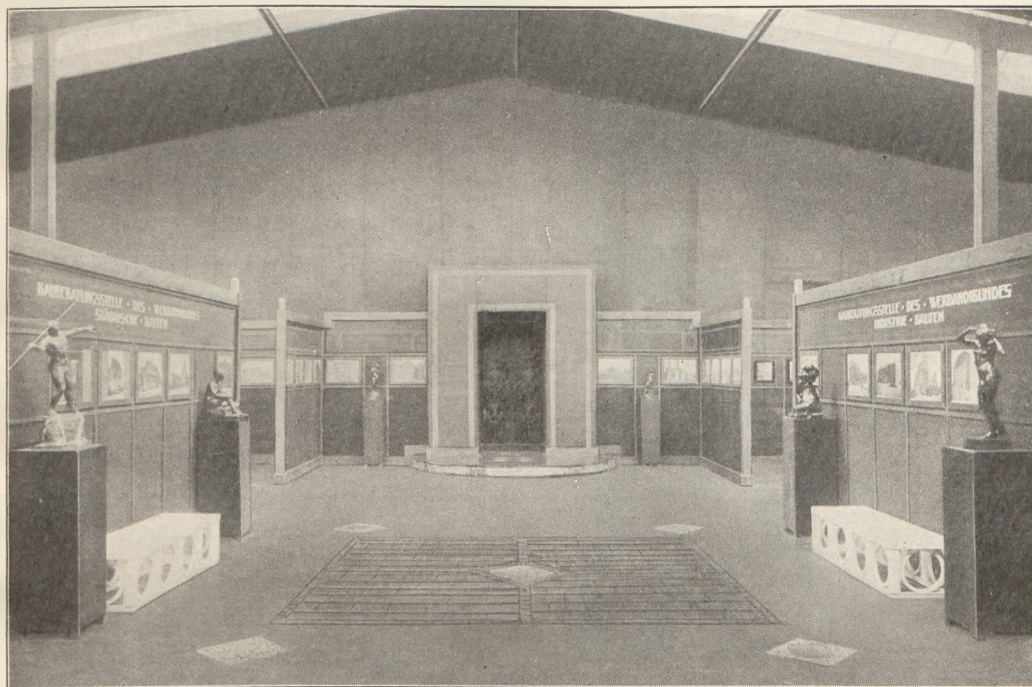

REPRESENTATIONSNUMMET.

manta biblioteksrum, hvartill professor *Grenander* gjort upp ritningarna. De i ljusgrönt lackerade höga panelerna med riktförgyllda sniderier, bokskåpen med de likaledes förgyllda dörrarna, möblerna med deras harmoniska linjer, den höga, med präktiga målningar försedda glaskupolen med graciösa glaslampor — allt bidrog till att åt detta rum ge en rik och förnäm prägel och samtidigt denna milda ro, som ej får saknas på en plats, där man vill hänge sig åt inre och andlig verksamhet.

De öfriga delarna af hallen rymde ett antal mycket intressanta särutställningar. Bland dessa lade man särskildt märke till utställningen från *Seminar für Städtebau* vid kungliga tekniska högskolan i Berlin-Charlottenburg. Från detta institut, som ledes af professorerna *Brix* och *Genzmer*, fick man se inred-

ning, undervisningsmateriel, studieresultat. Hundratals fotogram och diapositiv visade stadsplaner, gator och platser från olika städer, som intaga en i arkitektoniskt afseende bemärkt plats, hvarigenom åskådliggjordes gamla och nya idéer och strömningar inom stadsarkitekturen. En annan intressant utställning hade anordnats af geheimrat *Franz*, äfven han professor vid kungliga tekniska högskolan i Berlin-Charlottenburg, hvilken utställning sökte visa, hur det estetiska elementet gör sig alltmer gällande i industribyggnadsarkitekturen och huru denna utvecklats i förhållande till stads- och landskapsbilden.

WERDANDIBUND. STORA UTSTÄLLNINGSHALLEN.

Huru äfven våra moderna maskiner i linjer och form kunna uppfylla skönhetsens kraf, visade den utställning af vackra maskiner, som anordnats i anslutning till de förutnämnda. Stora tyska fabriker, såsom *Siemens-Schuckert-Werke*, *Ludw. Loewe & C:o*, *Breest & C:o*, *Michels & C:o* i Berlin, maskinfabriken *Augsburg-Nürnberg*, *Rank & C:o* i München m. fl. visade här i afbildningar ett stort antal maskiner, som röja, att äfven den moderne ingenjören söker göra sin skapelse, den enklaste såväl som den mest komplicerade, vacker och för ögat behaglig.

Hit hörde vidare en utställning från *Poliphon-Werke* i Leipzig. De här utställda grammofonerna visade, huru äfven denna apparat, som eljest vanprydes genom ljudtratten, kan konstrueras så, att den blir vacker.

En mycket vacker utställning hade anordnats af staden *Stettin*, som ju till följd af sitt gynnsamma läge står i den intimaste förbindelse med de skandinaviska länderna. I bilder och modeller fick man här se den vackra hamnens och frihamnens omfattande nya anläggningar samt de båda elektricitetsverken; genom noggranna statistiker lämnades en öfversiktlig framställning af, huru omsättningen mellan staden och de nordiska länderna ständigt ökats.

Bland andra specialutställningar för arkitektur voro att märka: utställningen från *Wandermuseum für Städtebau* i Berlin, den af *Werdandibunds Bauberatungsstelle* anordnade utställningen af

moderna murstensbyggnader samt resultatet af en täflan: "Det platta taket i landskapsbilden", som nämnda Bauberatungsstelle anordnat år 1912.

Tack vare den välvilja, som visats af gesandten och ministre plénipotentiaire doktor *Krupp von Bohlen und Halbach* och hans gemål, hade *Werdandibund* lyckats anordna en intressant och omfattande utställning af moderna tyska arkitekturskapelser och tidskrifter. Denna utställning gaf en god föreställning om hvad den tyska byggnadskonsten skapat under de senaste åren på olika dithörande områden.

Till denna utställning, som tjänade vetenskapliga och konstnärliga syften, slöt sig en utställning af moderna byggnadsmaterial, som gaf en öfverblick öfver

FRÅN KONSTAFDELNINGEN.

ver dessa industriens utveckling och framsteg. Här såg man i stort urval präktiga keramik — äfvensom exempel på deras användning —, glasmålningar i glödande färger, tätningsmaterial, takfönsterkonstruktioner, konstrikt framställda på mekanisk väg, ornamenterad järn från *Mannstädterverken* och många, många andra byggnadsmaterial, hvilka gafvo lekmanen såväl som fackmannen ett begrepp om och en öfverblick öfver den komplicerade organism, som en nutida byggnad är.

Det återstår ännu att säga ett ord om, huru alla dessa heterogena element, som de ofvan omtalade olika utställningarna utgjorde, samlats och sammanfogats till ett harmoniskt verkande helt. Detta hade lyckats, tack vare den omständigheten att vederbörande arkitekter förstått att, med bruk af de enklaste

medel, finna en gemensam rumsform för alla dessa olika utställningsobjekt, hvori hvart och ett af dem gjorde sig fullt gällande. Därigenom gjorde hela hallen ett behagligt och harmoniskt intryck, åskådarens öga tröttades aldrig, och det hela fick en genomgående konstnärlig prägel. Denna verkan förhöjdes ytterligare genom den synnerligen smakfulla utställningen af större och mindre skulpturer i marmor och brons — alla af högt konstnärligt värde — af Berlinerkonstnärer, åtskilliga målningar af professorerna *Bossart*, Hamburg, och *Martin Brandenburg*, Berlin, samt utomordentligt vackra färgade stentryck af *Franz Stassen*, Berlin, med motiv ur Eddan.

Werdandibund kan med tillfredsställelse se tillbaka på sitt verk, hvori det lyckats att ge en öfverblick öfver den moderna arkitekturen och dess hjälpmedel i Tyskland. De skandinaviska folken ha säkert med intresse tagit del af de sträfvanden och de framsteg, som göra sig märkbara inom den tyska byggnadskonsten — så mycket mera som man kanske säkrast kan döma om ett folks kulturella ståndpunkt efter dess arkitektur —, och nya förbindelser mellan länderna på ömse sidor om Östersjön skola säkert uppstå också på detta område och bringa de båda germanska folken hvarandra närmare.

S 1842 III

nie wypożyczu się do domu

BIBLIOTEKA
UNIwersytecka
Gdańsk

410878/2/2